

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2196

AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1205

AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ
OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMI

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM-I

Yazarlar

Prof.Dr. Gürhan CAN (Ünite 1, 3, 4)

Doç.Dr. Aydoğan Aykut CEYHAN (Ünite 2, 5, 6, 7)

Doç.Dr. Ayşe Sibel TÜRKÜM (Ünite 8, 11)

Doç.Dr. İbrahim Halil DİKEN (Ünite 9)

Yrd.Doç.Dr. Elif DAĞLIOĞLU (Ünite 10)

Editör

Doç.Dr. Esra CEYHAN

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Erol Nezih Orbon

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tüfrik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Dil ve Yazım Danışmanları

Okt. Nurdan Söker

Ölçme Değerlendirme Sorumluları

Öğr.Gör. Ayfer Çolak Turban

Kitap Koordinasyon Birimi

Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tüfrik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-I

ISBN

978-975-06-0874-2

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 3.700 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Mayıs 2011

İçindekiler

Önsöz	x
Kullanım Kılavuzu	xii

Gelişimin Doğası....	I
GİRİŞ	3
GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	3
Büyüme	3
Gelişim	4
Olgunlaşma	4
Hazırbulunuşluk	4
Öğrenme	5
Nicel ve Nitel Değişmeler	5
GELİŞİM SÜREÇLERİ	5
Biyolojik Süreçler	6
Bilişsel Süreçler	6
Sosyal-Duygusal Süreçler	7
GELİŞİM İLKELERİ	8
GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER	9
Kalıtım	9
Hormonlar	10
Troid Bezi	10
Paratroid Bezi	11
Hipofiz Bezi	11
Pankreas Bezi	11
Böbrek Üstü Bezleri	11
Cinsiyet Salgı Bezleri	11
Çevre	11
Çocuğun Erken Dönemdeki Bakımı	12
Ailenin Çocuk Yetiştirme Biçimleri	13
Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Statüsü	13
Boşanma	13
Kardeşler Arasındaki İlişkiler	14
Kardeşlerin Doğuş Sıraları	14
Akran Grupları	14
Okul	15
GELİŞİM DÖNEMLERİ VE GÖREVLERİ	15
Doğum Öncesi Dönem	16
Bebeklik Dönemi	16
İlk Çocukluk Dönemi	16
Orta ve Geç Çocukluk Dönemi	16
Ergenlik Dönemi	16
GELİŞİMLE İLGİLİ TARTIŞMALI KONULAR	16
Kritik Gelişim Dönemleri	16
Gelişimde Süreksizlik - Süreklilik İkilemi	17
Gelişimde Duraganlık - Değişkenlik İkilemi	17

I. ÜNİTE

Gelişimde Kalıtım - Çevre İkilemi.....	18
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM.....	18
Özet	19
Kendimizi Sınayalım	21
Yaşamın İçinden.....	22
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	22
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	23
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	24

2. ÜNİTE

Çocuk Gelişiminde Araştırma Yöntemleri..... 25

GİRİŞ	27
ÇOCUK GELİŞİMİNDE BİLİMSEL YÖNTEM	27
Çocuk Gelişimi Bir Bilim Alanı Mıdır?	27
Çocuk Gelişiminde Kuram ve Bilimsel Yöntem.....	28
ÇOCUK GELİŞİMİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ.....	29
Betimsel Yöntemler.....	30
Gözlem.....	30
Görüşme ve Anket.....	31
Standart Test.....	33
Olay İncelemesi.....	34
Korelasyonel Yöntem.....	35
Deneysel Yöntem.....	36
Gelişimsel Yöntemler.....	38
Kesitsel Yöntem	38
Boylamsal Yöntem	39
Sırasal Yöntem	40
Özet	41
Kendimizi Sınayalım	42
Yaşamın İçinden	43
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	44
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	44
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	45

3. ÜNİTE

Çocuk Gelişimi Kuramları-I 47

GİRİŞ	49
PSİKANALİTİK KURAMLAR	49
Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı.....	50
Freud'un Topoğrafik Kişilik Kuramı	51
Freud'un Psiko-Seksüel Gelişim Kuramı.....	51
Fallik Dönem.....	52
Latent Dönem.....	53
Genital Dönem	53
Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı.....	53
Ergenlik Öncesi Gelişim Dönemleri ve Karmaşaları.....	55
Ergenlik ve Ergenlik Sonrası Gelişim Dönemleri ve Karmaşaları.....	57
DAVRANIŞÇI KURAMLAR.....	58
Pavlov'un Klasik Koşullanma Kuramı	58

Skinner'in Edimsel Koşullanma Kuramı	59
Edimsel Koşullanmanın Temel İlkeleri.....	60
Özet.....	64
Kendimizi Sınayalım.....	66
Yaşamın İçinden.....	67
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	67
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	67
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	68

Çocuk Gelişimi Kuramları - II.... 69

4. ÜNİTE

GİRİŞ	71
PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI.....	71
Zekâ	71
Şema.....	72
Uyum Sağlama.....	72
Örgütlenme	72
Dengeleme	73
Bilişsel Yapılar.....	73
Piaget'in Bilişsel Gelişim Dönemleri.....	73
Duyusal-Motor Dönemi	73
İşlem Öncesi Dönem	73
Somut İşlemler Dönemi	74
Soyut İşlemler Dönemi	74
VYGOTSKY'NİN SOSYO-KÜLTÜREL BİLİŞ KURAMI	75
İçselleştirme Kavramı (Concept of Internalization).....	75
Yakınsal Gelişim Alanı (Zone of proximal development)	75
Destekleme (Scaffolding).....	76
BANDURA VE MISHEL'İN SOSYAL BİLİŞSEL KURAMI.....	76
Gözleyerek Öğrenmeyi Etkileyen Etmenler	78
Dikkat Süreçleri.....	78
Anımsama Süreçleri.....	78
Davranışın Sergilenmesi.....	78
Motivasyonel Süreçler	78
Gözleyerek Öğrenmeyi Kolaylaştıran Özellikler	79
Dolaylı Pekiştirme	79
Dolaylı Ceza	79
Dolaylı Duygu	79
Dolaylı Güdülenme.....	79
Modelin Özellikleri.....	79
MASLOW'UN İHTİYAÇLAR KURAMI	79
ROGERS'İN İNSANCI KİŞİLİK KURAMI	80
GESSEL'İN OLGUNLAŞMA KURAMI	81
BRONFENBRENNER'İN EKOLOJİK SİSTEM KURAMI	82
Mikrosistem	83
Mezosistem	83
Egzosistem	84
Makrosistem.....	84

Özet	85
Kendimizi Sınayalım	88
Yaşamın İçinden.....	89
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	89
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	89
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	90

5. ÜNİTE

Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yeni Doğan Bebelerin Özellikleri	91
GİRİŞ	93
DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM	93
Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri.....	93
Dölet Evresi.....	93
Embriyo Evresi	94
Fetüs Evresi	95
Doğum Öncesi Gelişimi Etkileyen Faktörler.....	96
Genetik Faktörler	96
Çevresel Faktörler	96
Doğum Öncesi Gelişimin Gözlenmesi.....	98
DOĞUM.....	99
YENİ DOĞAN BEBEKLERİN ÖZELLİKLERİ.....	100
Fiziksel Özellikler.....	101
Duyusal Özellikler.....	104
Bilişsel Özellikler.....	105
Sosyal Özellikler.....	106
Özet.....	108
Kendimizi Sınayalım.....	109
Yaşamın İçinden.....	110
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	111
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	111
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	112

6. ÜNİTE

Bebelikte Fiziksel Gelişim.....	113
GİRİŞ	115
BEBELİKTE BEDENSEL YAPIDAKİ GELİŞİM.....	116
Vücut Sistemleri.....	118
BEBELİKTE MOTOR GELİŞİM	120
Motor Gelişimin Temelleri	120
Motor Gelişimde Yürüme Becerisi	122
Motor Gelişimde Elle Tutma (Kavrama) Becerisi.....	126
Motor Gelişimde Tuvalet Alışkanlığı.....	128
BEBELİKTE DUYUSAL VE ALGISAL GELİŞİM	129
BEBELİKTE FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEBİLECEK FAKTÖRLER	131
Özet.....	132
Kendimizi Sınayalım.....	134
Yaşamın İçinden.....	135
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	135

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	136
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	137

Okulöncesinde Fiziksel Gelişim 139

7. ÜNİTE

GİRİŞ	141
BEDENSEL YAPIDAKİ GELİŞİM	141
Ağırlık	141
Boy Uzunluğu	142
Beden Oranları	142
Vücut Sistemleri	143
MOTOR GELİŞİM	144
Kaba Motor Becerilerin Gelişimi	146
İnce Motor Becerilerin Gelişimi	148
Özet	152
Kendimizi Sınayalım	153
Yaşamın İçinden	155
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	156
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	156
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	157

Okulun İlk Yıllarında Fiziksel Gelişim 159

8. ÜNİTE

GİRİŞ	161
6-8 YAŞLARDA FİZİKSEL GELİŞİM	161
Fiziksel Görünüm	161
Fiziksel Büyüme	162
Motor Gelişim	163
Fiziksel Büyümeyi Etkileyen Etmenler	164
Kalıtım	164
Beslenme	165
Uyku	165
Hastalıklar	165
Kazalar	166
Yoksulluk	166
Cinsiyete Özgü Farklılıklar	166
Oyunlar	167
SAĞLIKLI FİZİKSEL GELİŞİM İÇİN ANNE BABALARA VE ÖĞRETMENLERE DÜŞEN GÖREVLER	169
Özet	173
Kendimizi Sınayalım	175
Yaşamın İçinden	176
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	177
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	177
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	179

9. ÜNİTE

Bebeklikte Bilişsel Gelişim.....	181
GİRİŞ	183
BEBEKLİKTE BİLİŞSEL GELİŞİME İLİŞKİN PİAGET'İN GÖRÜŞLERİ	183
PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ	185
DUYUSAL - MOTOR DÖNEM.....	185
I. Aşama: Refleks Şemaların Kullanımı (Doğum-1. ay arası)	186
II. Aşama: Vücut Hareketlerini Araştırma/Birincil Tekrarlayan Tepkiler (1-4. aylar arası)	187
III. Aşama: Nesnelere Araştırma/İkincil Tekrarlayan Tepkiler (4-8. aylar arası)	187
IV. Aşama: Sorunları Aktif Çözme/İkincil Tekrarlayan Tepkilerin Kordinasyonu (8-12. aylar arası).....	187
V. Aşama: Yaratıcı Sorun Çözme/Üçüncül Tekrarlayan Tepkiler (12-18. aylar arası).....	187
VI. Aşama: Sembollerini Kullanma/Zihinsel Kombinasyonlar (18-24. aylar arası).....	188
SOSYAL BAĞLAM VE BİLİŞSEL GELİŞİM	188
BEBEKLİKTEKİ BAZI ÖNEMLİ BİLİŞSEL BECERİLER.....	189
Nesne Devamlılığı	189
Sembollerini Kullanma	190
Nesneler Arasında Neden-Sonuç İlişkisi	190
Kategorize Etme/Sınıflandırma	190
Hafıza	191
Özet.....	192
Kendimizi Sınayalım.....	194
Yaşamın İçinden.....	195
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	196
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	196
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	196

10. ÜNİTE

Okulöncesinde Bilişsel Gelişim	197
GİRİŞ	199
PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI.....	199
İşlem Öncesi Dönem ve Özellikleri.....	200
PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMININ ELEŞTİRİLEN YÖNLERİ	205
VYGOTSKY'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI	207
BİLGİ İŞLEME KURAMI.....	210
Dikkat.....	210
Bellek	211
Metabiliz-Yürütücü Biliş (Metacognition)	211
OKULÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN BİLİŞSEL GELİŞİMİNE İLİŞKİN YENİ KURAMLAR	212
Çoklu Zekâ Kuramı.....	212
Zihin Kuramları	213
Özet	214
Kendimizi Sınayalım	216

Yaşamın İçinden	217
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	218
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	218
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	219

II. ÜNİTE

Okulun İlk Yıllarında Bilişsel Gelişim	221
GİRİŞ	223
PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI	223
PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ.....	224
Duyusal Motor Dönem (Bebeklik-İki yaş)	226
İşlem Öncesi Dönem (İki Yaş-Yedi Yaş)	227
Somut İşlemler Dönemi (Yedi-On İki Yaş).....	229
Soyut İşlemler Dönemi (On İki Yaş-Yetişkinlik)	230
BİLİŞSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER	230
Oyun	230
Piaget'e Göre Oyun	230
İnternet ve Çocuk.....	232
İnternet Bağımlılığı.....	235
Özet	237
Kendimizi Sınayalım	239
Yaşamın İçinden	240
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	241
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	242
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	243
Sözlük.....	245
Dizin	249

Önsöz

Günümüz toplumlarında bireylerin kendi özelliklerinin farkında olması, bu özelliklerini geliştirmesi ve bu özelliklerini kullanarak üretici olması büyük önem taşımaktadır. Bireyler kendi gelişimsel özelliklerini dikkate aldıkları ve bunları geliştirdikleri ölçüde çevresindeki olanakları daha iyi değerlendirebilmekte ve böylece yaşam kaliteleri de daha yüksek olabilmektedir. Bu çerçevede bireylerin doğuştan getirdikleri potansiyellerini tanımaları ve bu potansiyelleri geliştirebilmeleri için uygun çevresel ortamların oluşturulması gerekmektedir. Bunun içinde bireylerin çağdaş eğitimin gereklerine uygun bir biçimde yetiştirilmeleri gerekir. Çağdaş eğitim, fiziksel, bilişsel, dil ve psikososyal gibi gelişimsel boyutların tümünü içerecek bir biçimde bireylerin her yönden bir bütün olarak gelişimini amaçlar. Bireylere gelişimsel özelliklerine uygun bir eğitim ortamı sağlamayı hedefler.

Sağlıklı bir gelişim açısından okulöncesi yıllarda çocuklara verilecek eğitim oldukça değerlidir. Bu nedenle, günümüzde genel olarak 0-8 yaş aralığındaki erken çocukluk yıllarında çocukların eğitimine büyük önem verilmektedir. Bu kitabın amacı da, siz okulöncesi öğretmen adaylarına bir okulöncesi öğretmenin bilmesi ve dikkate alması gereken gelişimsel bilgileri ve açıklamaları sağlamaktır. Özellikle erken çocukluk yıllarındaki çocukların gelişimsel özelliklerine ve eğitimlerine ilişkin bilgileri ve açıklamaları sizlere kapsamlı bir biçimde sunmaktır. Bunun içinde, erken çocukluk dönemindeki gelişimsel süreç birbirini tamamlayan Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I ve Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II isimli iki kitap halinde hazırlanmıştır.

Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I adlı bu ilk kitap, onbir üniteden oluşmaktadır. Kitabın ilk dört ünitesinde gelişimin doğasına, temel kavramlarına, ilkelerine, bilgi elde etmedeki araştırma yöntemlerine ve gelişimsel süreci açıklayan başlıca kuramlara ilişkin bilgiler ve açıklamalar bulunmaktadır. Kitabın beşinci ünitesinden itibaren 0-8 yaş aralığındaki gelişim süreci, temel gelişim boyutları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kapsamda, kitabın beşinci ünitesinde doğum öncesi dönem, doğum ve yeni doğan bebeklerin gelişimsel özellikleri verilmektedir. Kitabın altıncı, yedinci ve sekizinci ünitelerinde fiziksel gelişim; dokuzuncu, onuncu ve onbirinci ünitelerinde ise bilişsel gelişim bebeklik, okulöncesi ve okulun ilk yıllarını içeren gelişim dönemleri çerçevesinde açıklanmaktadır.

Kitabın her ünitesinin istendik bir biçimde okuyucu tarafından kavranması ve etkili bir öğrenmenin gerçekleştirilebilmesi için; her ünitenin başında yer alan amaçlar doğrultusunda metindeki açıklamaların anlaşılması, örnek olayın analiz edilmesi, temel kavramların kavranması, metin içindeki "sıra sizde" sorularına ünite sonundaki kapsamı ile uygun yanıtların verilmesi, sayfa yanındaki açıklamalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, her ünite sonunda amaçlar çerçevesinde hazırlanmış olan özetin gözden geçirilmesi, değerlendirme sorularının cevaplandırılması ve gerektiğinde ünite içindeki ilgili başlıkların yeniden gözden geçirilmesi ve ünitenin içeriği ile ilişkili verilen örnekler ve haberlerin

dikkate alınarak ünitenin yaşamla ilişkilendirilmesi de oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra, okuyucu her bir üniteye ilişkin daha ayrıntılı bilgiler edinmek isterse ünite sonlarındaki yararlanılan ve başvurulabilecek kaynaklara ulaşabilir ve gerekli bilgileri edinebilir.

Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I Kitabı'nın, çocukların gelişiminden ve eğitiminden sorumlu tüm ilgili kişilere yararlı olması ve katkıda bulunması dileklerle, başarılar.

Editör

Doç. Dr. Esra CEYHAN

Kendi kendine öğrenme ilkelerine göre hazırlanmış olan bu kitabın işlevlerini öğrenmek için hazırlanan “Kullanım Kılavuzu”, konuları anlamanızda ve sınavlara hazırlanmanızda sizlere fayda sağlayacaktır.

Giriş: Ünite ile işlenen konulara ilişkin bilgi veren, konuya başlamadan önce sizi düşünmeye iten, gerektiğinde konuları daha iyi kavrayabilmeniz için yapmanız gerekenleri belirten kısa açıklamalardır.

Amaçlarımız: Üniteyi tamamladığınızda kazanacağınız bilgi ve becerilerdir.

Metnin Doğası

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Amaçlarımız:
Bu üniteyi tamamladığınızda amaçlarımız şunlardır:
Okuyacağınız metni anlamaya yardımcı olacaktır.
Okuyacağınız metni anlamaya yardımcı olacaktır.
Okuyacağınız metni anlamaya yardımcı olacaktır.
Okuyacağınız metni anlamaya yardımcı olacaktır.
Okuyacağınız metni anlamaya yardımcı olacaktır.
Okuyacağınız metni anlamaya yardımcı olacaktır.

Örnek Olay: Ünite ile işlenen konuların günlük yaşama yansımalarını içeren, kuramsal açıklamalarla çevrenizde yaşanan olaylar arasında bağ kurmanıza yardımcı olmayı hedefleyen örnek olaylar, anekdotlar, alıntılar ya da gazete haberleridir.

Örnek Olay

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Yana Çıkma: Metin içinde yer alan önemli kavram ve ifadelerle ilişkin tanım ya da açıklamalardır. Önemsemeyen gereken noktaları gösterir. Metin içinde yapılan açıklamaların bir tür çok kısa özetini düşünülebilir.

Giriş

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Anahtar Kavramlar: Ünite ile açıklanan temel kavramlardır. Ünitedeki önemli noktalara ilişkin ipuçları verir.

Anahtar Kavramlar

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Anahtar Kavramlar

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

İçindekiler: Ünite içinde hangi konuların işleneceğini gösterir. Ana konuların başlıklarını içerir.

İçindekiler

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

İçindekiler

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Düşünelim: Metnin herhangi bir yerinde ve gerektiğinde sizin düşünmesini, düşündüklerinizi belirli bir konuya yoğunlaştırmanızı sağlamak amacıyla sorulan sorular ya da sizin yapmanız beklenen davranışlardır.

Sıra Sizde

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Sıra Sizde: İşlenen konuları kavrayıp kavradığınızı kendi kendinize ölçmenize yardımcı olmaya amaçlayan, düşünmeye ve uygulamaya yönlendiren sorulardır.

Sıra Sizde

Okuyacağınız metin bir konudur. Zayıflayan hastaların “Yıllık” bir miktarlık parayı emekli olmak üzere temin ettikleri parayı emekli olanlara vermek için bir vakıf kurmuşlardır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır. Metnin amacı bu konuyu okuyanlara anlatmaktır.

Özet

Araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Özet, ilgili konulara ilişkin bilimsel bulguların özünü yansıtan kısa ve öz bir özetdir. Bu bölümde, araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Özet, ilgili konulara ilişkin bilimsel bulguların özünü yansıtan kısa ve öz bir özetdir. Bu bölümde, araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Okuma Parçası

Genellikle mental sağlığa dikkat, bu bölümde, araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Okuma parçası, ilgili konulara ilişkin bilimsel bulguların özünü yansıtan kısa ve öz bir özetdir. Bu bölümde, araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki ifadeler hangileri doğrudur? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

2. "Her şey Zaman" öğretmeni aşağıdaki ifadelerden hangisini savunmaktadır?

- 2005
- 2010
- 2015
- 2020
- 2025

3. Doğru olanı seçiniz. Doğru olanı seçtiğinizde 1 puan kazanılır.

- 2005
- 2010
- 2015
- 2020
- 2025

4. Aşağıdaki ifadeler hangileri postmodernizmin temel özellikleridir? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

5. Türkiye'de sosyal bilimlerdeki bilimsel araştırma sonuçları aşağıdaki ifadelerden hangileriyle açıklanabilir?

- 2005
- 2010
- 2015
- 2020
- 2025

6. Aşağıdaki ifadeler hangileri postmodernizmin temel özellikleridir? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

7. Aşağıdaki ifadeler hangileri postmodernizmin temel özellikleridir? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

Özet: Ünitede ayrıntılı işlenen konuların önemli noktaları tekrar vurgulanır.

Okuma Parçası: Bu bölümde, bazı doğrudan ilişkili bilimsel bir çalışmadan alınan okuma parçalarına yer verilmektedir.

Kendimizi Sınayalım: Ünitede işlenen konuları öğrenip öğrenmediğinizi kendi kendinize ölçmenizi sağlayacak, bir tür sınava hazırlık testidir. Sınavlarda çıkabilecek türde soruları içerir.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı: "Kendimizi Sınayalım" bölümündeki soruların cevaplarını ve ilgili oldukları konularla ilgili konuları tekrar etmeniz sınavdaki başarınızı artırabilir.

Yaşamın İçinden

Yaşamın içinden, ünitede aktarılan kuramsal açıklamalar ile günlük yaşamımızda karşılaştığımız olaylar arasında ilişki kurmanızı sağlamak için verilmiş haber ve alıntılardır.

Okuma Parçası

Genellikle mental sağlığa dikkat, bu bölümde, araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Okuma parçası, ilgili konulara ilişkin bilimsel bulguların özünü yansıtan kısa ve öz bir özetdir. Bu bölümde, araştırma sonuçları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı: "Sıra Sizde"lerde yer alan soruların cevaplarını içerir. Her hangi bir Sıra Sizde sorusuna verdiğiniz cevap ile bu bölümdeki cevabı karşılaştırarak, ilgili konuyu ne ölçüde öğrendiğinizi belirleyebilirsiniz.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. Aşağıdaki ifadeler hangileri doğrudur? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

2. "Her şey Zaman" öğretmeni aşağıdaki ifadelerden hangisini savunmaktadır?

- 2005
- 2010
- 2015
- 2020
- 2025

3. Doğru olanı seçiniz. Doğru olanı seçtiğinizde 1 puan kazanılır.

- 2005
- 2010
- 2015
- 2020
- 2025

4. Aşağıdaki ifadeler hangileri postmodernizmin temel özellikleridir? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

5. Türkiye'de sosyal bilimlerdeki bilimsel araştırma sonuçları aşağıdaki ifadelerden hangileriyle açıklanabilir?

- 2005
- 2010
- 2015
- 2020
- 2025

6. Aşağıdaki ifadeler hangileri postmodernizmin temel özellikleridir? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

7. Aşağıdaki ifadeler hangileri postmodernizmin temel özellikleridir? (Her doğru ifade 1 puan değerindedir.)

- Yeni bir düşünceyi benimseyenler...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...
- Herkesin düşünceyi benimseyebileceğini...

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar: İşlenen konulara ilişkin daha geniş bilgi edinmek isterseniz bu bölümde yer alan kaynakları inceleyebilirsiniz.

Gelişimin Doğası

Erken çocukluk dönemindeki gelişim, insanın insan olabilme mücadelesindeki ilk deneyimlerini anlatan bir konudur. Başlangıçta bütünüyle “biyolojik” bir varlık olarak yaşama merhaba diyen insanlığın çevre ile etkileşimi sonucu giderek “biyo-psiko-sosyal” bir varlığa nasıl dönüştüğünü inceleyen bu konu, yaşam döngüsünün ilk sekiz yılı içinde çocuğun fiziksel, bilişsel, duyuşsal ve sosyal farklılaşmaları üzerine odaklanır.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ Gelişimle ilişkili temel kavramları tanımlayabilecek,*
- 👁️ Gelişim süreçlerini açıklayabilecek,*
- 👁️ Gelişim ilkelerini sıralayabilecek,*
- 👁️ Gelişimi etkileyen etmenleri açıklayabilecek,*
- 👁️ Gelişim dönemlerinin özelliklerini ve gelişim görevlerini sıralayabilecek,*
- 👁️ Gelişimle ilgili tartışılabilir konuları açıklayabilecek,*
- 👁️ Erken çocukluk dönemi gelişimine ilişkin genel bir görüş geliştirebileceksiniz.*

Örnek Olay

Gürbüz Bey ile Vahide Hanım'ın ilk çocuklarının doğumundan on yıl sonra, ikiz bebekleri Özge ve Bilge dünyaya geldi. Bilge 2,3 kg, Özge ise 1,8 kg ağırlığında idi. Doğumlarından itibaren her iki çocuk da aynı şekilde bakılıp beslendi ve eğitildi. Her ikisi de eğitimci olan anne ve baba, gelişim süreci içinde çocuklarının kişiliklerinin birbirlerine ne kadar benzeyeceğini ya da birbirlerinden ne kadar farklılaşacağını çok merak ediyorlardı. Bu nedenle çocukların gelişimini daha bir dikkatli izliyorlardı.

Daha ilk aylarda bile Bilge ile Özge'nin gelişimleri farklılaşmaya başladı. Bilge Özge'den daha önce emekledi ve yürüdü. Ayrıca Bilge, çevresindeki diğer insanlarla yakın ilişkiler kurabiliyor, Özge ise tanımadığı kişilere pek ilgi göstermiyordu. Böyle olmakla birlikte her iki çocuk da aynı sıralarda konuşmaya başlamışlardı. Özge, sakin bir çocuğu ve günün büyük bir bölümünü oyuncakları ile oynayarak geçiriyordu. Bilge ise biraz hırçındı ve her şeyden çabuk bıkiyordu.

Derken gün geldi, ikizler ana sınıfa başladılar. Bilge sınıfa girer girmez diğer çocuklarla çabucak kaynaşıp oynamaya başladı. Özge ise annesinden ayrılmamak için çok ağladı ve direndi. İlerleyen günlerde Özge sayılarla uğraşmaktan, Bilge ise resim yapmaktan çok hoşlandı. Çocuklar ilkokula başladıklarında Özge'nin boyu ve kilosu, Bilge'yi çoktan geçmişti. İlköğretimin ikinci döneminde iki çocuk arasındaki farklılıklar daha da belirginleşti. Özge'nin uzun boylu, Bilge'nin ise daha kısa boylu olacağı belli olmuş gibiydi. Bilge el becerilerinde çok maharetli, Özge ise oldukça başarısızdı. Her iki çocuğun da temel güven duyguları oldukça gelişmişti. Özge, yeterli düzeyde olmasa da ara sıra öykü ve roman okuyabiliyor, Bilge ise okumayı sevmiyordu. Özge hemen hemen her türlü yemeği yiyebilirken Bilge bu konuda çok seçici davranıyordu. Anaokulu döneminde oldukça çekingen olan Özge ise hemen hemen Bilge kadar sosyalleşmiş, şakacı bir çocuk olmuştu.

Sonuç olarak, özdeş ikizler olmasa bile, aynı evde yaşayan, aynı biçimde beslenen, hatta hep aynı sınıfa devam eden ve bu satırların yazıldığı sıralarda 14 yaşlarına gelmiş olan bu ikizlerin kişilikleri birbirinden oldukça farklılaşmıştı. Gürbüz Bey ile Vahide Hanım, hiç şaşırmadan çocuklarındaki farklılaşmaları izliyorlar ve hala merak ediyorlar, gelişim süreci boyunca daha neler değişecek diye.

Anahtar Kavramlar

- Gelişim
- Gelişim süreçleri
- Gelişim ilkeleri
- Erken çocukluk
- Kalıtım
- Çevre
- Gelişim dönemleri

İçindekiler

- GİRİŞ
- GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR
- GELİŞİM SÜREÇLERİ
- GELİŞİM İLKELERİ
- GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER
- GELİŞİM DÖNEMLERİ VE GÖREVLERİ
- GELİŞİMLE İLGİLİ TARTIŞMALI KONULAR
- ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM

GİRİŞ

Çocuk gelişimi; psikolojinin alt dallarından biri olan gelişim psikolojisi içinde yer almakla birlikte giderek kendine özgü ilke, kavram ve kuramları ile bağımsız bir disiplin olma yönünde ilerlemeye başlamıştır. Tüm yaşam süreci boyunca bireyde gözlenen sosyal, duygusal, bilişsel ve fiziksel değişimlerin gelişimini inceleyen gelişim psikolojisinin bir alt dalı olarak çocuk gelişimi; doğum öncesi dönem içinde, erken çocukluk yıllarında, orta çocukluk döneminde ve ergenlik döneminde çocukta gözlenen bilişsel, fiziksel ve sosyo-duygusal değişimlerle ilgilenmektedir.

Çalışmalarını çocuk gelişimi üzerinde yoğunlaştıran bilim adamlarının bir bölümü, çocuk gelişimini belirli yaşam evrelerinde ortaya çıkan nitel değişimler olarak değil de kesintisiz devam eden bir süreç olarak görürken aynı konu ile ilgilenen gelişim kuramcılarının daha büyük bir bölümü, gelişimin belirli evreler içinde ortaya çıkan nitel değişimler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Nitekim çocuk gelişimi konusunda günümüzde de önemini koruyan Freud, Piaget ve Erikson; geliştirdikleri kuramlarda yukarıda sözünü ettiğimiz görüşlerden ikincisini temel almışlardır. Öte yandan “Gelişimde bireyin içsel süreçleri mi yoksa çevresel süreçleri mi daha belirleyicidir?” gibi sorular henüz kesin olarak açıklığa kavuşturulamamış olsa da en azından gelişimin biyolojik ve çevresel etmenlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir sonuç olduğu konusunda herhangi bir tereddüt kalmamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak yaşamın belirli evrelerinde gelişim süreçlerinin nasıl işlediği ve gelişim evreleri içinde bireyin biyolojik, sosyal, bilişsel ve fiziksel özelliklerinde ne gibi nitel değişimler olduğu konusu gelişim psikologlarının en önemli uğraşlarından biri olmuştur.

Çocuk gelişiminin erken dönemleriyle ilgili olan bu ünite, gelişimle ilgili temel kavramlar, gelişim süreçleri, gelişimi etkileyen faktörler, gelişim ilkeleri, gelişim dönemleri ve gelişim görevleri konuları açıklandıktan sonra bazı kritik gelişim sorunlarından söz edilerek elinizdeki kitabın konusu olan “erken çocukluk dönemindeki gelişime” kısaca değinilmiştir.

GELİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Doğum öncesi dönemden itibaren gelişim süreci boyunca insan organizmasında meydana gelen nicel ve nitel değişimleri inceleyen gelişim psikolojisinin hemen her konusu, “gelişim” kavramı ile ilişkilendirilmek durumundadır. Ne var ki çocuk gelişiminin belli başlı kavramları arasında öncelikli bir yeri olan kimi kavramların, aynı anlamda olmayan kavramlarla karıştırıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu başlık altında, gelişim ile ilişkili bazı temel kavramlar açıklanmıştır.

Büyüme

Bireyin fiziksel yapısında yaşa bağlı olarak gözlenen niceliksel değişimlerdir. Bireyin boyunun uzaması, kilosunun artması, kol ve bacaklarının irileşmesi büyüme sonucundaki değişikliklerdir. Bireyin boy ve kilosunun artması, her ne kadar zamana bağlı bir durum olsa da ve zamanla büyüyen organizmada nitel değişimler gözlenirse de büyüme kavramından kastedilen, sadece organizmadaki nicel değişimlerdir. Fiziksel gelişimleri aynı düzeye ulaşmış olan iki bireyden her ikisi de aynı olgunlukta olmayabilir. Bir başka deyişle belli bir büyüme düzeyine ulaşmış olmak, mutlaka olgunlaşmaya da eşlik eden bir büyüme olmayabilir.

Gelişim

Gelişim; yaşamı boyunca bireyin fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel işlevlerindeki nicel ve nitel değişimleri ifade eden bir kavramdır. Gelişimin ergenlik döneminin sonuna kadar olan bölümü için ise “çocuk gelişimi” kavramı kullanılır. Gelişim süreci içinde bireyde gözlenen değişimler, nitelik ya da niceliksel olabileceği gibi ileriye ya da geriye doğru da olabilir. Gelişim, bireyin yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Bireyin herhangi bir yönden belirli bir gelişim düzeyine ulaşabilmesi zamana, büyümeye, olgunlaşmaya ve öğrenmeye bağlıdır. Bir başka deyişle gelişim, zaman içinde olgunlaşma, büyüme ve öğrenmenin birbirleriyle etkileşiminin bir sonucudur.

Olgunlaşma

Olgunlaşma; büyük ölçüde öğrenme yaşantılarına bağlı olmayan, genetik kodlamanın bir sonucu olarak belirli bir süre sonunda ortaya çıkan işlevsel değişimlerdir.

Olgunlaşma, bireyin ya da herhangi bir organın kendisinden beklenen görevi yerine getirebilecek güce ulaşmış olması demektir. Olgunlaşma için belirli bir zaman gerekir. Bireyin herhangi bir davranışı yerine getirebilmesi ancak o davranışın gerektirdiği olgunluk düzeyine ulaşabilmiş olması ile olanaklıdır. Örneğin insan yavrusu, genetik kodlamaya göre, bir yaş civarında yürüme olgunluğuna ulaşabilecek biçimde programlandığından ne kadar çabalarsak çabalayalım henüz dört ya da beş aylık bir bebeğe yürümeyi öğretemeyiz. Bununla birlikte olgunlaşma, tüm bireylerin aynı süre sonunda aynı olgunluk düzeyine ulaştıkları biçiminde de anlaşılmalıdır.

Her ne kadar olgunlaşma büyük ölçüde çevresel yaşantılardan bağımsız ise de çok avantajlı ya da kısıtlı koşulların yanı sıra genetik faktörler nedeniyle kimi çocuklar, bir süre daha erken ya da daha geç olgunlaşabilirler. Bu nedenle gerek ana babalar gerekse öğretmenler bu durumu dikkate alarak zamanı gelmeden çocukları bazı davranışları yapmaya zorlamamalıdır. Örneğin ilköğretimin birinci sınıfındaki tüm çocuklar aynı yaşlarda olsalar bile kimilerinin parmak kasları yeterince olgunlaşmamış olabilir ve bu nedenle okulun ilk günlerinde bu tür çocuklar yazı yazma etkinliklerinde yeterince başarılı olamayabilir. Kuşkusuz böyle bir durumda öğretmenin bu durumu dikkate alarak çocuğa anlayış göstermesi gerekir.

Hazırbulunuşluk

Bireyin herhangi bir davranışı öğrenebilmesi için önceden sahip olması gereken kimi özellikler ya da yeterlilikler vardır. Hazırbulunuşluk, yeni bir öğrenme durumunda bireyin önceden sahip olduğu bu özelliklerin tümünü kapsar (Aydın, 2006, s. 33). Bu özellikler, başta bireyin olgunluk düzeyi olmak üzere, önceki öğrenmeleri, ilgi ve yetenekleri, tutumları, güdülenme düzeyi gibi özelliklerden oluşur. Daha önce de değinildiği gibi bireye yeni bir öğrenme durumu içinde kazandırılması amaçlanan bir davranış için, öncelikle bireyin o davranışın gerektirdiği bilişsel olgunluk düzeyine ulaşmış olması gerekir.

Ne var ki öğrenme için olgunlaşma gereklidir; ama tek başına yeterli değildir. Örneğin kimi davranışların kazanılabilmesi, bu davranışlar için ön koşul olan bazı davranışların önceden kazanılmış olmasına bağlıdır. Çarpım tablosunu bilmeyen bir çocuk, çarpma işlemi yapamayacaktır. Herhangi bir konuya hiç ilgi duymayan ya da o konuyla ilişkili davranışları sergileyebilmesi için gerekli olan yetenekten yoksun olan bir çocuk, söz konusu davranışı öğrenebilmede çok zorlanacaktır.

Genetik Kod:

Kromozomlardaki DNA moleküllerini oluşturan birimlerin özel dizilişi biçiminde muhafaza edilen genetik bilgi, genetik şifredir.

tır. Bunların yanı sıra okula karşı olumlu tutumlar içinde olmak, herhangi bir şeyi öğrenmeye istekli olmak da öğrenmeyi kolaylaştıracaktır.

Öğrenme

Gelişimin olgunlaşma, büyüme, zaman ve öğrenme etkileşimine bağlı bir sonuç olduğunu daha önce de belirtmiştik. Kısaca bireyin çevreyle etkileşimi ya da yaşantıları sonucunda edinmiş olduğu nisbeten kalıcı davranış değişiklikleri olarak tanımlanan öğrenme; bireyin bilişsel, sosyal, duygusal gelişimi için olmazsa olmaz niteliğinde bir ön koşuldur. Birey, daha bebeklikten itibaren çevresini gözleyerek, çevresi ile etkileşip deneyimler kazanarak öğrenmeye başlamakta; sonraları okul yaşantıları ile gelişimini sürdürmektedir. Gerek aile içinde gerekse örgün ve örgün olmayan diğer öğrenme yaşantıları içinde her birey; toplumun değerlerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini, toplumsal rollerini öğrenerek toplumsallaşmaktadır. Bir başka deyişle başlangıçta biyolojik varlık olarak dünyaya gelen çocuk, öğrenme yaşantıları içinde biyo-psiko-sosyal bir varlık haline dönüşecektir.

Biyo-Psiko-Sosyal Varlık:
Biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklerden oluşan varlıktır.

Nicel ve Nitel Değişmeler

Gelişim kavramı ile yakından ilişkili olması nedeniyle “nitel değişme” ve “nicel değişme” kavramlarından söz etmek, gelişimsel değişikliklerin aynı türden olmadığını vurgulamak açısından yararlı olacaktır. *Nicel değişme* dendiğinde bireyin zaten sahip olduğu bir özelliğindeki ya da hâlihazır durumundaki miktar olarak artış anlatılmak istenir. Bu, boy ve kilo artışı gibi özellik olabileceği gibi herhangi bir konudaki bilgi, beceri ya da yeteneğin artması biçiminde de olabilir. *Nitel değişme* ise miktar, hacim ya da sayısal bir anlamdan öte işlevsel bir anlam içeren değişmeler için kullanılır. Örneğin bireyin, zihin gelişim sürecinde duyuşal-motor dönemden işlem öncesi döneme geçerek daha üst düzeyde zihinsel beceriler sergileyebileceği bir duruma ulaşmış olması, zihinsel yapı ile ilgili nitel bir değişikliktir.

GELİŞİM SÜREÇLERİ

Doğum öncesi dönemden itibaren bireyin yaşamı boyunca geçirmiş olduğu sosyal, fiziksel, duygusal ve zihinsel değişikliklerin tümüne gelişim denir. Gelişimin doğum öncesi dönemden ergenliğin sonuna değin olan bölümü ise çocuk gelişimi kapsamında ele alınır. Başlangıçta bütünüyle biyolojik bir varlık olan insan yavrusu, yaşamı boyunca gelişim süreçleri olarak nitelendirilen kimi süreçlerin birbirleriyle etkileşimi sonucunda giderek biyo-psiko-sosyal bir varlığa dönüşür. Gelişimi tayin eden biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal süreçler birbiriyle etkileşerek bireyin kişiliğini şekillendirir. Gelişim süreçlerinden her birinin bir diğeri üzerinde de belirleyici bir işlevi vardır. Söz gelimi kısıtlı bir sosyal çevrede gelişimi kolaylaştırıcı uyarılardan mahrum kalmak, bireyin hem duygusal hem de zihinsel gelişimini olumsuz biçimde etkileyebilir. Erken çocukluk yıllarında avantajlı bir sosyo-ekonomik ortam içinde zengin sosyal yaşantılar elde edebilme olanağına sahip olmak, bireyin zihinsel gelişimini de olumlu biçimde etkiler. Buna karşın avantajsız bir biyolojik donanımla dünyaya gelen ve buna bağlı olarak zihinsel yönden yeterince gelişebilmeye uygun bir potansiyelden yoksun kalan bir çocuğun sosyal gelişimi, bu durumdan olumsuz biçimde etkilenir.

Bireyin biyolojik bir varlıktan, gelişim süreci sonucunda biyo-psiko-sosyal bir varlığa dönüşmesi ne demektir?

? SIRA SİZDE
1

Birbiriyle sürekli etkileşen ve insan gelişiminin bir bölümünü oluşturan biyolojik, bilişsel ve sosyal-duygusal süreçlerin her birisi aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Biyolojik Süreçler

Ana babalardan genlerle miras alınan özellikler, beyin gelişimi, ağırlığın artması, boyun uzaması, motor beceriler ve hormonal değişiklikler insan bedeniyle ilişkili olan biyolojik süreçlerin gelişimdeki rolü ile ilişkili değişikliklerden bazılarıdır (Santrock, 2004, s. 17).

Biyolojik süreçler; tüm insanların paylaştıkları evrensel kalıtsal miras, bireylerin kendilerine özgü olan genetik mirasları ve genlerle çevre etkileşimine bağlı biyolojik sonuçlar olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Örneğin insanoğlunun kendi türünün diğer üyeleri ile etkileşmeye ve sosyalleşmeye yatkın olarak dünyaya gelmesi, tüm insanlara özgü olan evrensel bir mirastır. Benzer şekilde insan türüne özgü öğrenilmemiş davranış kalıpları ya da heyecan ve duygu ifadeleri gibi türe özgü davranışlar da insan türünün tüm üyelerince paylaşılan ortak kalıtsal miras ile ilgilidir.

Bireyin ana babasından genler yolu ile devralmış olduğu kalıtsal bir hastalık, onun kendine özgü genetik mirasındandır. Çocuğun sinir sistemi ve beyin gelişiminin kısmen dış dünya ile etkileşimi sonucu edindiği deneyimlerden etkilenecek şekilde şekillenmesi ise genler ile çevre etkileşimine bağlı biyolojik bir sonuçtur.

Bilişsel Süreçler

Bilişsel süreçler; bebeklikten itibaren bireyin düşünce sistemi, zihinsel yapısı ve dil gelişimi ile ilişkili olan değişimleri içermektedir. Bilişsel süreçlerin bileşenleri ise bellek, algı, dikkat, problem çözme, öğrenme, hatırlama, unutma gibi zihinsel etkinliklerdir. İnsan gelişimini bilişsel süreçler açısından ele alan “bilişsel-gelişimsel yaklaşımlar”; çocukların davranışlarını yönlendiren temel etmenlerin bilişsel yetiler olduğu inancından hareket ederek gelişim sürecinde çocukların davranışlarının nasıl değiştiğini anlayabilmek için bu davranışlarla ilişkili olan bilişsel yapılarıdaki değişimleri kavramak zorunda olduğumuzu ileri sürer (Vasta, Haith ve Miller, 1992, s. 33).

Biliş kuramcıları, gelişimi anlayabilmek için bireylerin neleri yaşadıklarına bakmanın yeterli olmadığını belirtirler. Onlara göre, gelişimi anlayabilmek için bireylerin yaşantılarını düzenleyebilmede zihinsel etkinliklerini nasıl kullanmakta olduklarına bakmak gereklidir. Öte yandan biliş kuramcıları, bireyleri çevresel uyarılara otomatik tepkiler gösteren robotlar olarak görmemek gerektiğini vurgulayarak bireylerin bilişsel süreçleri vasıtası ile uyarılara karşı bilinçli ve amaçlı davranışlar gösterdiklerini belirtirler. Bireyler, zihinsel etkinlikleri yolu ile herhangi bir durum karşısında ya da belirli koşullar altında sergilenmesi gereken en uygun davranış biçiminin ne olacağını belirleyebilirler.

Bilişsel gelişimsel yaklaşımlar arasında günümüzde de en popüler yaklaşım olma özelliğini koruyan *Piaget'in bilişsel gelişim kuramı* insanın gelişimini; bireyin zaman içinde eylemlerinde, bilişsel yapılarında ya da şemalarında gözlenen değişiklikler açısından betimler. Öncelikle çocuğun bilişsel gelişimi ve kendi dışındaki dünyayı, diğer insanları ve sosyal ilişkileri anlama çabaları ile ilgili bulunan Piaget'in kuramına göre bilişsel gelişim, sadece çocuğa dışarıdan öğretilenlere bağlı bir süreç değil, zihinsel yapıların ve şemaların olgunlaşmasına bağlı olan öğrenme yaşantıları sonucunda gerçekleşen bilişsel bir süreçtir. Piaget bireyin, belirli yaşlar-

Türe Özgü Davranış: Bir canlı türüne özgü tipik davranış örüntüleridir. İnsanın konuşabilmesi fakat uçamaması, kuşların yuva yapmaları gibi.

da belirli bilişsel gelişim düzeylerine ulaşabileceğini öne sürerek ancak bir davranışın gerektirdiği zihinsel olgunluğa ulaştıktan sonra o davranışı sergileyebileceğini belirtmiştir.

Bilişsel gelişim modellerinden *bilgi işleme kuramı* ise bireyin zihinsel organizasyonunun bilgisayara benzediğini ve bilgisayar gibi üç bölümden oluştuğunu ileri sürer. Bu yaklaşıma göre bireyin dış dünyadan aldığı uyaranlar, duyuşsal bellekten işleyen belleğe aktarılarak orada işlenmekte ve uzun süreli bellekte depolanmaktadır. Uzun süreli bellekte anlamlı bir biçimde kodlanarak depolanan bu bilgiler, gerektiğinde geri çağrılarak davranışa dönüştürülmektedir.

Piaget'in bilişsel gelişim kuramından farklı olarak *Vygotsky'nin sosyo-kültürel bilişsel kuramı*, çocuğun insanlar ve sosyal süreçlere ilişkin bilgilerini ve sosyal süreçlerin bilişsel gelişim üzerindeki rolünü vurgular. Vygotsky'e göre bireysel gelişimin en önemli belirleyicisi olan kültür, bireyin entelektüel gelişimini iki yönden etkiler. Bunlardan birincisi, çocuğunun düşüncelerinin çoğunu kültürden edinmesi; ikincisi ise Vygotsky'nin "bilişsel uyum araçları" olarak adlandırdığı düşünme araçlarını çocukların yine kültür içinde kazanmalarınıdır (Vasta, Haith ve Miller, 1992, s. 33).

Sosyal-Duyuşsal Süreçler

Sosyal-duyuşsal süreçler, bireylerin diğer bireylerle olan ilişkilerindeki, duygulanımlarındaki ve kişiliğindeki değişimlerle ilişkili olan süreçlerdir (Santrock, 2004, s. 17). Bir başka deyişle sosyal-duyuşsal süreçler; gelişim dönemleri içinde bireylerin kişiler arası ilişkilerinin, duygusal gelişimlerinin ve kendilerine özgü karakteristik özelliklerinin oluşumu ile ilgili olan süreçlerdir.

Bebeğin başını okşayan annesine gülümseyerek tepki vermesi, anaokulu çocuğunun oyun içinde arkadaşlarına saldırganca davranması, ergenin karşı cinsle olan ilişkilerinde çekingen davranması gibi davranışlar sosyal-duyuşsal süreçlerle ilgili kimi gelişimsel yansımaları oluşturur.

Daha önce de söz edildiği gibi gelişim süreçleri birbiriyle etkileşim halindedir ve kişilik gelişimi, bu süreçlerin birbiriyle olan etkileşiminden oluşan bir bütündür. Bu durumu bir örnekle somutlaştırmaya çalışalım. Örneğin bebeğinin başını okşayan anneye bebeğin gülümseyerek yanıt vermesi biyolojik, bilişsel ve sosyal süreçlerin etkileşimi sonucu oluşan bir tepki biçimidir. Çünkü bebeğin başının okşanmasına gülümsemesi, fiziksel (biyolojik) bir duruma yönelik bir tepki olup aynı zamanda bilişsel ve sosyal süreçlerle de ilişkilidir. Zira annesinin başını okşamasını bebeğin bir sevgi ifadesi olarak algılaması bilişsel, annesinin böylesi olumlu duygu ifadesine bebeğin gülümseyerek tepki vermesi ise sosyal süreçlerle ilişkili bir tepki olmaktadır. Bu durum ise bebeğin diğer bireylerle olumlu ilişkiler geliştirebilmesini kolaylaştırmaktadır (Santrock, 2004, s. 17).

Birey özellikle erken çocukluk yıllarında, sosyal-duyuşsal süreçler içinde kültüre özgü toplumsal değerlerle davranış kalıplarını ve toplumdaki genel geçer inançları özümseyerek giderek sosyal bir varlık olarak toplumsallaşma çizgisinde ilerlemeye başlar. Çocuk ilk sosyalleşme deneyimlerini, aile içinde ana babası, kardeşleri ve var ise yakınları ile etkileşimi sonucu edinir. Birincil ilişkiler olarak nitelendirilen bu ilişkileri, giderek genişleyen sosyal ilişkiler ağı içinde oyun arkadaşları, okulöncesindeki ve ilköğretimdeki ve sonraki yıllardaki ikincil ilişkiler izler. Bebeklik döneminde başlayan sosyalleşme süreci, bireyin tüm yaşamı boyunca kesintisiz olarak devam eder ise de özellikle erken çocukluk dönemindeki sosyal-

Duyuşsal Bellek: Duyu organlarına gelen uyaranların kayıt edildiği bellek bölümüdür.

İşleyen Bellek: Duyuşsal belleğe gelen bilgilerin zihinsel işlemlerden geçirilerek anlamlandırıldığı bellek bölümüdür. İşleyen bellek, çalışan bellek veya kısa süreli bellek olarak da adlandırılır.

Uzun Süreli Bellek: İşleyen bellekte anlamlandırılan bilgilerin kodlanarak saklandığı bellek bölümüdür.

Temel Güven Duygusu:
Çocuğun 0-2 yaşlar arasında başarması gereken temel gelişim görevidir. Çocuğun kendi dışında güvenilir bir dünya olduğunu düşünmesidir.

duygusal süreçlerle ilişkili bulunan ve bu dönemlerde edinilen gelişimsel özelliklerin izleri, yetişkinlik yıllarına değin uzanır. Örneğin yaşamın ilk iki yılı içinde çocuğun annesi ya da annesi yerine bakımını üstlenen kişi ile olan ilişkilerinin sağlıklı olması, çocuğun duygusal gelişim süreci içinde kazanacağı ilk olumlu duygu olan temel güven duygusunu kazanabilmesini kolaylaştırır.

Öte yandan erken çocukluk yıllarında özellikle ilk beş altı yıl içinde kazanılan sosyal-duygusal, biyolojik ve bilişsel gelişim arasında oldukça sıkı bir karşılıklı etkileşim vardır. Çocuğun sağlıklı bir biçimde gelişebilmesine izin vermeyen biyolojik, bilişsel, sosyal-duygusal süreçler sonucunda geliştirdiği kusurlu gelişimsel özelliklerden her biri, diğerini olumsuz biçimde etkiler.

GELİŞİM İLKELERİ

Gelişim süreci gelişimsel özelliklerin rastgele oluşması demek değildir. Her insanın gelişimi belirli gelişim ilkeleri çerçevesinde gerçekleşir. Belli başlı gelişim ilkelerinden bazılarını ise şunlar oluşturmaktadır:

- **Gelişim çevre ve kalıtımın etkisiyle oluşur.** Gelişim ne tek başına bireyin kalıtsal özelliklerine ne de çevresel yaşantılarına bağlı bir süreçtir. Gelişim, bireyin doğuştan devraldığı kalıtsal mirasın çevresi ile etkileşimi sonucunda gerçekleşen bir süreçtir.
- **Gelişim bir bütündür.** Gelişim; bireyin bilişsel, sosyal, duygusal ve biyolojik süreçlerinin birbiriyle etkileşimi sonucu oluşan karmaşık bir bütündür. Herhangi bir gelişim alanındaki olumlu ya da olumsuz özellikler, bir diğer gelişim alanını da aynı biçimde etkiler.
- **Gelişim, belli gelişim aşamalarından oluşan sürekli ve birikimli bir süreçtir.** Gelişim ileriye doğru oluşan ve belirli gelişim aşamalarında gerçekleşen gelişimsel özelliklerin birbirine eklenmesiyle oluşan sürekli ve birikimli bir süreçtir. Her gelişim aşamasına ilişkin gelişimsel kazanımlar, bir sonraki aşamayı etkiler. Öğrenme ise bireyin gelişiminin sürekli olmasına yol açan en önemli etmendir.
- **Gelişim bütünden parçaya doğrudur.** Çocuk bir nesneyi tutmak istediğinde önce bu nesneye doğru bütün vücudu ile tepkide bulunur. Çocuk büyüdükçe artık aynı davranışı yapmak istediğinde sadece kolunu uzatarak tutma eylemini gerçekleştirir. Bu ilkenin öğretim açısından önemi, çocuklara önce bütünü daha sonra bütünün parçalarını öğretmekle daha etkili bir öğretimin gerçekleştirilebilmiş olmasıdır. Gelişimin bu ilkesine genelden özele doğru ilkesi de denir.
- **Gelişimde bireysel ayrılıklar vardır.** Çocukların ana babalarından devraldıkları kalıtsal özelliklerle sahip oldukları çevresel olanaklar, gelişimsel özelliklerini birbirinden farklılaştırmaktadır. Çocukluk yıllarında gelişimde görülen bireysel ayrılıklar, yetişkinlik yıllarına kıyasla çok daha fazladır.
- **Gelişim baştan ayağa, içten dışa doğrudur.** Baştan ayağa ilkesi, yaşamın başlarında bireyin önce baş ve kollar gibi vücudun üst kısımlarının, daha sonra alt kısımlarının gelişmesini vurgular. Yeni doğan bir çocuğun başının bedeninin üçte birine, yetişkinlik yıllarında ise yedide birine eşit olması, başlangıçta vücudun üst kısımlarının daha fazla gelişmesiyle ilişkili olan bu ilkenin gereğidir. Gelişimin içten dışa olması ise önce vücudun ya da organların iç kısımlarının, daha sonra ise dış kısımlarının daha fazla gelişmesi demektir. Örneğin bedenin önce beyin, kalp ve iskelet sistemi gibi iç organları; daha sonra kol ve bacaklar gibi dış organları gelişmektedir.

- **Gelişim nöbetleşe devam eden bir süreçtir.** Gelişimsel özelliklerin tümü aynı zaman dilimi içinde aynı hızda gerçekleşmemektedir. Bazen zihin gelişimi, bazen beden gelişimi, bazen de sosyal ve duygusal gelişimin hızı diğerlerinden daha fazla olur.
- **Gelişim ilk yaşlarda daha hızlıdır.** İnsan yavrusu, diğer canlılara göre uzun süre anne baba ya da onların yerine çocuğun bakımını üstlenmiş kişilerin bakımına muhtaçtır. Yaşamın ilk yıllarında hızlı biçimde gelişmeye programlanmış olan bireyin sonraki yıllar için ön koşul niteliğinde olan temel gelişimsel özellikleri, böylece olabildiğince geliştirilmiş olmaktadır.

Gelişimin birikimli bir süreç olması ifadesinden ne anladığımızı açıklayınız.

GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER

Gelişimi etkileyen etmenleri biyolojik ve çevresel etmenler olarak iki başlık altında incelemek olasıdır. Örneğin kalıtım ve hormonlar bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili olan etmenlerdir. Bireyin kendi dışındaki çevresel etmenler ise aile, akran grupları ve okul gibi etmenlerden oluşmaktadır. Öte yandan çocuğun içinde yaşadığı kültür, kültür değişimleri ve alt kültürle ilişkili birçok etmen de kişilik gelişimini etkilemektedir.

Bu başlık altında bireyin gelişiminde etkili olan bütün bu etmenlerin her birini ayrıntılı bir biçimde ele almak, bu üniteye sığdıramayacak kadar kapsamlıdır. O nedenle burada gelişimi etkileyen biyolojik etmenlerden kalıtım ve hormonlara değinildikten sonra biyolojik etmenler dışındaki diğer etmenlerden öncelikli görülen aile içi ve aile dışı kimi çevresel etmenler ele alınmıştır.

Kalıtım

Kalıtım, bireyin gelişimini etkileyen en önemli etmenlerden biridir. Doğum öncesi dönemde annesinden 23, babasından 23 olmak üzere toplam 46 kromozom ararak yaşama henüz döllenmiş bir yumurta (zigot) olarak ilk adımını atan insanoğlunun, ana babasından almış olduğu her bir kromozomda farklı kombinasyonlarda dizili, sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte 20.000 ile 120.000 kadar olduğu sanılan, yapı taşları bulunmaktadır. DNA (deoksiribonükleik asit) denen aminoasitlerden oluşan ve "gen" olarak adlandırılan bu yapı taşları, canlı varlığın tüm özelliklerini belirleyen kimyasal maddeler olup içeriğinde adenin, timin, sitozin ve guanin adı verilen bazlar yer almaktadır. Döllenmiş yumurta ile birlikte insanoğlunun büyümesi ve gelişmesinin nasıl bir seyir izleyeceğine, yaşam sürecinin her bir evresinde ne tür özellikler göstereceğine dair bilgiler bu genlerde depolanmıştır. Gen çiftleri biçiminde birleşmiş olan genlerin kimileri baskın, kimileri ise çekiniktir.

Çoğunlukla çekinik genlere üstün gelen baskın genler, taşıdıkları özellikleri döllenmiş yumurtaya geçirerek anneden geliyor ise annenin, babadan geliyor ise babanın özelliğini çocuğa geçirmiş olur. Bireyin kimi kişilik özellikleri tamamen genler tarafından belirlenmektedir. Örneğin göz rengi, saç rengi, zekâ düzeyi ve kimi fiziksel özelliklerinin genlerce denetlendiği ileri sürülmektedir.

Çekinik genlerin baskın genlere üstün gelerek ana babada çekinik olarak bulunan özellikleri çocuğa geçirmeleri de mümkün olabilmektedir. Örneğin zekâ düzeyi bakımından normal olan her iki ebeveyn, çekinik olarak genlerinde geri zekâlık özelliği de taşıyor iseler doğacak çocuk büyük bir olasılıkla normal zekâlı olacak ise de zihinsel engelli olabilmesi de ihtimal dahilindedir.

Ana babadan çocuğa geçen genetik donanımın tamamı, ana babanın tüm özelliklerinin çocukta da gözlenebileceğini garanti etmemektedir. Ana babadan çocuğa geçen genetik donanımın tamamı olan *genotip*in çocukta açığa çıkan kısmına *fenotip* denir. Bu şu demektir. Her ne kadar çocuk ana babasından genleri aracılığı ile pek çok özelliği devralmakta ise de (genotip) bu özelliklerin bir kısmı çocuğun kişilik özelliklerine de yansımakta, diğer kısmı çocuğun genetik donanımı içinde potansiyel olarak saklı kalmakta; bir kişilik özelliği olarak ortaya çıkmamaktadır. Genotipin çocuğun gelişim alanlarına yansıyan bölümü olan fenotip, çevresel etmenlerce belirlenmektedir.

Bebek dünyaya gelirken ana babadan devralmış olduğu bireysel kalıtsal mirasın yanı sıra, insanoğlunun evrimleşme sürecinde biriktirmiş olduğu evrimsel genetik mirası da devralmaktadır. Bireyin yaşamı boyunca davranışlarını büyük ölçüde şekillendirecek olan evrimsel mirasın içeriğinde pasif davranmaktan çok öğrenme, sosyalleşme ve çevreye egemen olma eğilimi gibi doğuştan gelen insana özgü özellikler yer almaktadır (Dehart, Sroufe ve Cooper, 2004, s.49). İnsan türüne özgü olan bu özellikler sayesinde insanoğlu, diğer memeliler için söz konusu bile edilemeyecek olan davranışların üstesinden gelebilmektedir. Zira yüz binlerce yıldan bu yana süre gelen evrimleşme süreci içinde insan, diğer canlılardan farklı olarak onların öğrenemeyeceği ya da başaramayacağı pek çok davranışı öğrenme eğilimine sahip bir genetik donanımla dünyaya gelmektedir.

Örneğin genetik donanıma bağlı olarak zihinsel engelli bir birey olarak dünyaya gelen bir bebeğin bu durumu, ana babasından devraldığı kusurlu genetik donanımın bireyin gelişimi üzerindeki doğrudan etkisini gösterir. Öte yandan zihinsel engelli bu çocuğun neleri başarıp neleri başaramayacağı düşünüldüğünde çocuğun ana babasından devraldığı genetik donanımın etkileri, onun eğitim yaşantılarında, yaşam biçiminde ve toplumsal yaşam içinde bir meslek edinip edinemesi üzerinde dolaylı bir etki olarak kendini gösterir. Bireyler arasındaki genetik yapı farklılaşmalarını ifade eden bireysel genetik özellikler ise gelişimi doğrudan ya da dolaylı biçimde etkiler (Dehart, Sroufe ve Cooper, 2004, s. 49).

Hormonlar

Salgılarını doğrudan kana salgılayan iç salgı bezlerinin salgıları olan hormonlar, bireyin gelişimini yaşamı boyunca etkileyen salgılardır. Salgı kuramına göre insanın davranışları, özellikle coşkuları iç salgı bezlerinin etkisiyle oluşur (Başaran, 2005, s.80). İç salgı bezlerinin aşırı düzeyde ya da yetersiz düzeyde hormon salgılaması, bireyin gelişimini olumsuz yönde etkiler. Organizmanın gelişimini etkileyen hormonları salgılayan bezler; troid bezi, paratroid bezi, hipofiz bezi, pankreas bezi, böbrek üstü bezi ve cinsiyet bezi gibi bezlerden oluşur.

Troid Bezi

Kalkan bezi olarak da adlandırılan bu bez, boynun iki yanında birbirine bağlı olan iki parçadan oluşmaktadır. Doğumdan itibaren gelişmeye başlayan ve erinlik dönemine kadar gelişimini sürdüren troid bezinin salgıladığı salgya troksin denir. Bu bezin işlevi kemiklerin, kasların, kan dolaşımının ve sinir sisteminin gelişimini denetlemek ve hipofiz bezinin salgısı ile birleşerek cinsel organların faaliyetini sürdürmesini sağlamaktır. Troksin salgısının yetersizliği ise beden gelişimi ile zihin gelişimini olumsuz biçimde etkilemektedir.

Paratroid Bezi

Küçük kalkan bezi de denen bu bez, troid bezine yapışık dört küçük bezden oluşmakta ve troid bezi gibi erinlik dönemine kadar gelişerek olgunlaşmaktadır. Paratroid bezinin salgısı, vücudun fosfor ve kalsiyum dengesini ayarlayarak etkin bir şekilde işlevini sürdürmesini artırmaktadır. Paratroid bezinin salgısının ayrıca kemik gelişiminde, kasların ve sinirlerin düzenli bir biçimde çalışmasında, kalp ritminin ve kanın akışkanlığının düzenlenmesinde de önemli işlevleri vardır. Paratroid bezinin az salgı üretmesi kemiklerde deformasyon ve kas ağrılarına, çok salgı üretmesi ise sinirlerin duyarsızlaşması gibi istenmeyen sonuçlara yol açmaktadır.

Hipofiz Bezi

Beynin altında bulunan ve bedenin organlarının tümünü etkileyen bu bez, diğer salgı bezlerinin düzenli bir biçimde çalışmasını denetler. Hipofiz bezinin salgıladığı altı değişik salgının görevleri; kemiklerin ve insan bedenindeki yumuşak dokuların büyümesi, sütün ve analık davranışının oluşumu, bireyin cinsel gelişimi ve diğer salgı bezlerinin büyümesini sağlamaktır. Ayrıca hipofiz bezinin salgıladığı bir salgının azlığı küçüğe, fazlalığı ise devliğe neden olmaktadır.

Pankreas Bezi

Midenin sol üst kısmında bulunan pankreas bezinin salgıladığı salgılardan birisi, doğrudan mideye salgılanarak yağların sindirimini gerçekleştirmektedir. İnsülin olarak adlandırılan bir diğer salgının görevi ise, kandaki şeker düzeyini ayarlamaktadır. İnsülin salgısının azlığı ya da yokluğu, şeker hastalığının başlıca nedenlerinden birisidir. Aynı şekilde bu salgının yetersizliği sindirim bozukluğuna da yol açmaktadır.

Böbrek Üstü Bezleri

Böbreklerin üst kısmında bulunan bu bezler, doğum öncesi dönemden itibaren gelişmeye başlayarak doğumu izleyen bir iki yıl içinde gelişimlerini tamamlar. Bu bezler de hipofiz bezi ve pankreas bezi gibi birden fazla salgı üretir. Böbrek üstü bezlerinin salgılarının karaciğere şeker depolamak, kalp atışlarını hızlandırmak, bireyin duygusal gelişimini düzenlemek, büyüme ve cinsel gelişime katkıda bulunmak gibi işlevleri vardır. Duygusal gelişimle de ilişkili olan bu bezlerin salgıladığı adrenalın salgısı öfke, kızgınlık, korku ve kaygı gibi duygulanım hallerinde artmaktadır.

Cinsiyet Salgı Bezleri

Cinsiyet salgı bezlerinin görevi, cinsel gelişimi sağlayarak bireyin sağlıklı bir cinsel yaşam sürdürebilmesini kolaylaştırmaktır.

Çevre

Bireyin, kalıtımla gelen özelliklerinden bağımsız, kendi dışındaki çevresel etmenlerin de gelişimi üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Bazı kişilik özelliklerinin gelişiminde çevrenin kalıtıma göre, bazılarında ise kalıtımın çevreye göre daha fazla belirleyici bir işlevi olabilmektedir. Öte yandan geçmişten bu yana sıklıkla tartışılan “Gelişimde çevre mi yoksa kalıtım mı daha etkilidir?” biçimindeki tartışmalar açıklığa kavuşmuş değil ise de günümüzde biri olmadan gelişimin de mümkün olmayacağı iyice anlaşılmış bulunmaktadır. Zira doğuştan zihinsel engelli olan bir bireyi, çok avantajlı çevresel koşullar içinde bile normal zekâ düzeyine getirmek mümkün olmadığı gibi, doğuştan üstün zekâ gücü ile dünyaya gelmiş bir bireyin çok olumsuz çevresel koşullar içinde sağlıklı bir gelişim gösterebilece-

ği düşünülemez. Şimdi bu çevresel faktörlerin neler olduğunu açıklamaya çalışalım.

Gelişimi etkileyen çevresel faktörleri doğum öncesindeki, doğum sırasındaki ve doğum sonrasındaki faktörler olarak üçe ayırabiliriz. Doğum öncesi faktörler, dölenmiş yumurtanın gelişerek doğum öncesi dönemdeki embriyo evresi ile bunu izleyen ve doğuma değin süren fetüs evrelerinde sağlıklı bir biçimde gelişebilmeye uygun bir ortam ve koşullar içinde bulunması ile ilgilidir. Hamilelik dönemi boyunca annenin geçirmiş olduğu hastalıklar, yetersiz beslenme, sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıkları stresli bir ortamda karşı karşıya kaldığı duygusal problemler gibi kimi olumsuzluklar; doğum öncesi dönemde bebeğin sağlıklı bir biçimde gelişebilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Doğum esnasında yaşanan ve bebeğin gelişimini olumsuz biçimde etkileyen faktörlerden bazıları ise bebeğin oksijensiz kalması, doğum anında geçirmiş olduğu travmalar, doğumu gerçekleştiren uzman olmayan kişilerce yapılan ve bebeğe zarar veren müdahaleler ve kordon dolanması gibi olumsuzluklardır.

Doğum sonrası çevresel etmenler, tamamen biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen bebeğin, doğum sonrasında tüm yaşamı boyunca sosyal, duygusal, bilişsel ve fiziksel gelişimini yönlendiren çok sayıda çevresel etmen tarafından etkilenmektedir. Gelişimi etkileyen bu doğum sonrası çevresel etmenleri aile içi etmenler ve aile dışı etmenler olarak iki grup altında inceleyebiliriz. Aile içi etmenler arasında ailenin çocuk yetiştirme biçimleri, ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel statüsü, boşanma, kardeşler arasındaki ilişkiler, kardeşlerin doğum sıraları ve akran grupları gibi faktörlerin gelişim üzerindeki rolü oldukça belirleyicidir. Aile dışı çevresel etmenler arasında ise erken dönemdeki günlük bakım, akran grupları ve okul yaşıntıları dikkat çeken etmenlerden bazılarıdır. Bu etmenler ve bunlarla ilişkili diğer etmenlere kitabın ilerleyen bölümlerinde sıklıkla ve geniş ölçüde değinileceğinden bu başlık altında yukarıda sıralanmış olan çevresel etmenlere ilişkin açıklamalarla yetinilmiştir.

SIRA SİZDE

3

Suna Kan ve İdil Biret gibi dünyaca ünlü sanatçılarımızın mesleklerinin zirvelerine ulaşmış ender kişiler arasında yer almalarını nasıl açıklayabilirsiniz?

Çocuğun Erken Dönemdeki Bakımı

Modern toplum yaşamının sonuçlarından biri de aile yapısının değişmesi olmuştur. Geleneksel toplumdaki geniş aile tipinin, modern toplum yaşamında giderek yok olmaya yüz tutmasına koşut olarak ana baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipi giderek yaygınlaşmaktadır. Türkiye’de özellikle kent yaşamında gözlenen bu dönüşümle birlikte kadın çalışanların sayısı da giderek artmakta; bu durumun doğal bir sonucu olarak okula başlayınca dek çocukların bakılıp büyütülmesi işini de annenin yerine büyük ölçüde çocuk bakıcıları, aile büyükleri ya da kreş ve okulöncesi gibi kurumlar üstlenmektedir. 2001 yılı rakamları ile ABD’deki on milyon kadın çalışanın altı yaş altındaki çocuklarının yüzde 28,8’ine büyük anneleri ya da akrabalarının, yüzde 22,1’ine çocuk bakım merkezlerinin, yüzde 18,5’ine bakıcıların baktığı; geriye kalanlara ise çocuk bakıcılarının (baby sitter), iş yerinde annelerin ya da başkalarının baktığı belirlenmiştir (Dehart, Sroufe ve Cooper, 2004, s. 56). Türkiye’de bu konu ile ilişkili herhangi bir istatistik bulunmamakla birlikte kreş ya da okulöncesi kurumlarda bakılan çocuk oranının ABD’ye oranla çok daha düşük olduğu kolayca söylenebilir. Öte yandan ülkemizde çalışan annelerin çocuklarına evde bakan bakıcıların, toplumun en alt sosyo-ekonomik ve kül-

türel düzeyinden geldikleri düşünüldüğünde bu durumun çocuk gelişimi açısından yaratacağı olumsuzlukların oldukça ümit kırıcı olduğu söylenebilir. Nitekim çoğu araştırmacı, okulöncesi dönem çocuklarının anne dışındaki kişi ve kurumlarca bakılmasının olumsuz etkilerinin belirlenmemiş olduğunu kabul etmekle birlikte bir yaşından itibaren kaliteli bir bakımın çocuğun bilişsel ve sosyal gelişimi açısından yararlı olacağını belirtmektedir (Dehart, Sroufe ve Cooper, 2004, s. 56). Kitabın ilerleyen bölümünde çocuk gelişimi kuramları başlığı altında, yaşamın ilk yıllarında çocuğa gösterilecek olan ilgi ve sevgiyle çocuğun sağlıklı bir biçimde bakılıp beslenmesinin, gelişim gereksinimlerinin karşılanmasının sosyo-duygusal gelişimi üzerindeki etkileri ayrıntılı bir biçimde açıklanmış bulunmaktadır.

Ailenin Çocuk Yetiştirme Biçimleri

Çocuğun yaşamının ilk yıllarında yeterince beslenip bakılmaması, sevgiden mahrum kalması; otoriter, ilgisiz ya da reddedici kusurlu ana baba tutum ve davranışlarına maruz kalması çocuğun sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz biçimde etkileyerek çocukta güvensizlik, bağımlılık, utangaçlık, suçluluk ve aşağılık duygusu gibi birçok olumsuz duygunun yerleşerek, yetişkinlik yıllarına dek taşınması ile sonuçlanmaktadır. Demokratik olan anne babaların çocuklarının bağımsız, kendine güvenen, öz denetimi olan, girişken, araştırmacı olma özellikleri taşıdıkları; buna karşın otoriter olan anne babaların çocuklarının çekingen, hoşnutsuz ve endişeli oldukları ifade edilmektedir (Ceyhan, 2007, s.93).

Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Statüsü

Çocuğun bakılıp beslenmesinin, yaşam koşullarının iyi ya da kötü olmasının ve aldığı eğitimin ya da devam ettiği öğretim kurumlarının niteliğinin ailenin sosyo-ekonomik durumu ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Araştırma bulguları bu bakımlardan avantajlı durumda olan çocukların gelişimlerinin, avantajsız olanlara göre kayda değer düzeyde daha olumlu olduğuna işaret etmektedir. Sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan düşük düzeyde olan ailelerle orta ve üst düzeyde olan ailelerin çocuklarına sundukları olanakların farklı olmasına ek olarak çocuk yetiştirme tarzları ve disiplin anlayışları da farklılaşmaktadır. Alt gelir grubundaki düşük sosyo-ekonomik düzeye mensup olan aileler, çocuklarını fiziksel yönden disipline etmeye yönelirken genelde onlardan kendi otoritelerine itaat etmelerini beklemekte; buna karşın orta ve üst sosyo-ekonomik statüye mensup ailelerin çocuklarına karşı daha demokratik ve anlayışlı davrandıkları gözlenmektedir.

Boşanma

Ana babanın boşanmasının genelde çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Özellikle okul dönemindeki çocukların başarı düzeyleri düşmekte ve çocuk, vesayeti altındaki ebeveynine karşı daha fazla talepkâr olurken daha az itaat etme eğilimi göstermektedir. Boşanma sonrası yeniden evlenme, çocukları etkilemekle birlikte bunun etkisi boşanmadan farklı olmaktadır. Çocuğun cinsiyetine, yaşına, kişilik özelliklerine, evdeki yaşam kalitesine ve çocuğa sağlanan olanaklara göre çocuklar arasında farklılıklar gözlenmekle birlikte kimi çocuklar bu durumdan hoşnut olabilmekte, kimileri ise uzun süren gelişimsel sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Çocuğun boşanmadan olumsuz biçimde etkilenmesi, boşanmanın kendisinden dolayı olabileceği gibi boşanma sonrasında ebeveynlerin yaşadıkları karmaşalardan da kaynaklanabilmektedir (Dehart, Sroufe ve Cooper, 2004, s. 64).

Kardeşler Arasındaki İlişkiler

Aile içinde kardeşlerin gelişimi, birbirlerinin davranışlarından etkilenmektedir. Birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de büyük kardeşler, küçük kardeşlerin sorumluluğunu üstlenmekte ve bir bakıcı ya da öğretmen gibi onlar için rol modeli işlevi görmektedir. Küçük kardeşler de doğrudan büyük kardeşlerin davranışını örnek alarak onlardan yeni davranışlar öğrenebilmektedirler. Aile içinde kardeşlerin birbirleriyle olan etkileşimleri, çocuğun sosyal becerilerinin gelişimini olumlu biçimde etkilerken aile dışındaki akran gruplarıyla etkileşebilmelerine olanak verecek iletişim becerileri geliştirebilmelerinde de onlara yardımcı olmaktadır.

Kardeşlerin Doğuş Sıraları

Çocuğun kardeşleri arasında kaçınıcı sırada doğduğunun da kişilik gelişimini etkilediğine inanılmaktadır. Özellikle bu konudaki iddialı görüşleri ile dikkat toplamış kuramcı Alfred Adler'e göre, liderlik özellikleri geliştirmekle birlikte sonraları ilk çocuklarda güvensizlik duyguları ve davranış problemleri, ikinci ya da ortanca çocuklarda tepkici ve baş kaldırmacı özellikler küçük çocuklarda yetersizlik duyguları; tek çocuklarda bağımlı, mücadeleyi sevmeyen bir kişilik gelişebilmektedir (Ceyhan, 2007, s.95).

Akran Grupları

Erken çocukluk yıllarından itibaren ailesel değişkenlere ek olarak akran grupları da bireyin gelişimini derinden etkilemektedir. Akran grupları, ilk çocukluktan başlayarak bireyi farklı dönemler içinde farklı biçimlerde etkilemektedir.

Çocuğun akranları ile olan ilişkileri ilk çocukluktan başlayarak giderek güçlenir. Çocukluğun ilk yıllarında, çocukların akranları ile olan sosyal ilişkilerinde niteliksel yönden bireysel farklılaşmalar gözlenir. Dönemin sonlarına doğru giderek dostluk ilişkilerine dönüşmeye başlayan akran ilişkileri, çocuklara sağlıklı bir gelişim için önemli fırsatlar hazırlar.

Orta çocukluk dönemine denk düşen ilköğretimin birinci dönemindeki akran ilişkilerinin çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri, daha geniş bir yelpazeye doğru yayılır. Bu dönemde bir önceki döneme kıyasla akranları ile giderek daha fazla zaman geçirmeye başlayan çocuklar, akran ilişkileri içinde kendilerine özgü deneyimler elde etme fırsatları yakalayabilirler. Örneğin çocukların akranları ile daha fazla etkileşebilme olanağına sahip olmaları, kişiler arası iletişim becerilerinin gelişimini hızlandırabilir. Orta çocukluk yıllarında benmerkezci düşünceden giderek uzaklaşan çocuk, akranlarını kendi psikolojik özellikleri doğrultusunda düşünmeye meylederek akranlarıyla olan ilişkilerinde onların bakış açılarını, ihtiyaçlarını ve duygularını giderek daha fazla anlayabilme yeteneği kazanır. Bu dönemde akranlarıyla olan ilişkileri içinde, kişiler arası ilişkilere ilişkin daha karmaşık kuralları kavrayabilme olanağı bulan çocuk, artık daha önce olduğu gibi duygularını ve isteklerini hareketlerle ifade etmekten öte sözcüklerle ifade edebilme yeteneğini daha da geliştirir. Orta çocukluk döneminde çocuğun akranlarıyla ilişkilerinin niteliği giderek farklılaşır. Grup içinde kişisel arkadaşlıklar, yakınlaşmalar ve dostluklar önem kazanırken akran grubunun normlarına uygun olmayan davranışlardan kaçınmak önemli bir erdem olarak görülür.

Çocukluk yıllarının son döneminde giderek farklılaşmaya başlayan akranlar arası ilişkiler, ergenlik dönemi içinde gelişimin daha farklı yönlerini etkilemeye başlar. Bilişsel gelişim açısından soyut düşünce aşamasına ulaşmış olan ergen, dönemin ilk başlarında ergen benmerkezçiliğinden olumsuz biçimde etkilenmekle birlikte

ilerleyen yıllarda akranlarını daha da derinden anlayabilme yeteneğini geliştirmeye başlar. Öte yandan bu dönemin en önemli kritik gelişim ödevi olan kimlik oluşumunda akranların önemli etkileri olur. Aynı cinsten ve karşı cinsten arkadaşlarla olan ilişkiler, daha da yakın ilişkiler geliştirme doğrultusunda ilerlemeye başlar.

Orta çocukluktan ergenliğe doğru akranlar arası ilişkilerde de karşılıklı anlayış, yakın arkadaşlara kendini açma, samimiyet ve bağlılık akran ilişkilerinin özünü oluşturur.

Ergenlik yıllarının başlarında akran grupları arasında gözlenen klikler ve buna bağlı olarak ebeveyn etkisine kıyasla artan akran etkisi, dönemin sonlarına doğru giderek önemini yitirmeye başlar. Romantik ilişkilerin geliştiği ve denendiği ergenlik yılları içinde kız-erkek ilişkileri, aynı cinsiyetten olan ilişkileri geride bırakır ki bu durumun kimlik gelişiminin yanı sıra empati gelişimine de olumlu katkıları olur.

Okul

Okulöncesi dönemden başlayarak öğrenim yılları boyunca bireye planlı, programlı ve sistematik öğrenme yaşantıları içinde yeni davranışlar kazandırarak çocuğun bütün yönleriyle her bakımdan en uygun bir düzeyde geliştirilebilmesi sorumluluğunu üstlenen kurum, okuldur. Okulöncesi eğitim kurumlarında başlayan öğrenme yaşantıları içinde birey ilköğrenim, ortaöğrenim ve yükseköğrenim yıllarını da kapsayan uzun bir süre boyunca toplumun kültür birikimini de devralmaktadır. Ne var ki temel görevi toplumun kültürünü yeni nesillere aktarmak olan okulların bireyi her yönü ile en uygun biçimde geliştirebilmeleri, sadece bireyin entelektüel gelişimine yönelik öğretim etkinlikleriyle mümkün olamamaktadır. Okulun öğretim hizmetinin yanı sıra çocuklara, öğretim hizmeti dışında kalan kişilik hizmetlerini de çok etkili biçimde sunması gerekmektedir. Büyük ölçüde bireyin entelektüel gelişiminin üzerinde yoğunlaşan ve bireyin duygusal ve sosyal gelişimini ihmal eden bir anlayış içinde okulun üstüne düşen sorumlulukları tam anlamı ile yerine getirebileceği düşünülemez. Öte yandan okullar, öğretim programlarını bireysel ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri geliştirebilecek şekilde düzenleyerek toplumdaki her bireyin kendi potansiyeli doğrultusunda gelişebilmelerine olanak tanımalıdır. Yoksa günümüz okullarında olduğu gibi okulun bireyin gelişimi üzerindeki etkileri ancak kişiliğin belirli boyutlarının gelişimi ile sınırlı kalmaya devam edecektir.

GELİŞİM DÖNEMLERİ VE GÖREVLERİ

Gelişim psikolojisi literatüründe gelişim sürecini yaşa bağlı zaman dönemleri içinde ele almak, yaygın bir yaklaşım biçimidir. Gelişim süreci içinde çocuğun hangi gelişimsel görevleri ne zaman kazanması gerektiğinin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yönelik olan bu yaklaşım, aslında yapay bir bölümlenmedir. Bu yaklaşımdaki yaş değişkenine göre bölümlenmiş olan gelişim dönemleri, evre kuramcılarının belirli yaş aralıklarındaki gelişim evreleri ile birebir örtüşmemektedir.

Yaş değişkeninin yanı sıra, okulöncesi dönemden başlanarak gelişim dönemlerini öğretim kademelerine göre sıralayanlara rastlanmakta ise de en yaygın sınıflamanın yaş olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda gelişim dönemleri; doğum öncesi dönem, bebeklik, ilk çocukluk, orta ve geç çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik, yetişkinlik ve ileri yetişkinlik dönemi olarak sıralanmaktadır. Aşağıda bu dönemlerin çocuk gelişimini ilgilendiren ilk beşi ele alınarak bu dönemler içinde kazanılması beklenen gelişim görevlerine değinilmiştir.

Kimlik Oluşumu: Bireyin kendi kimliğine ilişkin olumlu bir ben duygusu geliştirmesidir. Kim olduğuna, neleri başarıp neleri başaramayacağına ilişkin gerçekle tutarlı görüşler oluşturması, kendi geleceğine ilişkin akla yakın planlar oluşturmaya başlamasıdır.

Empati: Bireyin kendini karşısındaki bireyin yerine koyarak onun duygularına nüfuz edebilmesi, olaylara onun bakış açısından yaklaşabilmesidir.

Doğum Öncesi Dönem

Döllenmeden itibaren doğuma kadar süren bu dönemin başlangıcında hızlı hücre çoğalması ve yapısal değişiklikler gerçekleşir. Dönemin belirgin özelliği fiziksel gelişimin çok hızlı bir biçimde ön plana çıkması olup dönem içinde döllenmiş yumurta; dölüt, embriyo ve fetüs olmak üzere üç tür farklılaşmadan geçer.

Bebeklik Dönemi

Yaklaşık olarak doğumu izleyen ilk iki yılı kapsar. Bu dönemde bebek tamamen yetişkinlere bağlı olup onların bakımı olmadan varlığını sürdürmez. Dönem içinde dil, sembolik düşünce, duygusal devinimsel koordinasyon gibi psikolojik etkinlikler gerçekleşir.

İlk Çocukluk Dönemi

Bebekliğin sonundan beş altı yaşlarına kadar süren bu dönem, okulöncesi yıllarla örtüşür. Bu dönem içinde kazanılan belirgin özellikleri çocuğun kendi kendine giyinebilmesi, beslenebilmesi ve temizliğini yapabilmesi gibi öz bakım becerileri ile temel güven duygusu, bağımsızlık ve girişkenlik gibi ego nitelikleri oluşturur.

Orta ve Geç Çocukluk Dönemi

Altı yaştan on bir yaşa kadar süren bu dönem, ilköğretimin birinci dönemine denk düşer. Bu dönem içinde çocuklardan okuma yazma ve aritmetik gibi temel becerileri kazanmaları beklenir. Evin dışında daha geniş bir sosyal çevreye uyum sağlayan çocuk için başarılı olmak, önemli bir hedef haline gelir. Bu dönem içinde ana babadan bağımsızlaşmaya yönelen çocuğun kendi kendini denetleyebilme yeteneğinde önemli gelişmeler olur.

Ergenlik Dönemi

Bu dönem, çocuğun çocukluktan erken yetişkinliğe yöneldiği dönemdir. Yaklaşık on on iki yaşlardan on sekiz yirmi iki yaşına kadar süren bu dönemde, ergenin fiziksel gelişimi yeniden hızlanır. Dönem içinde somut düşünceden soyut düşünceye geçiş gerçekleşir. Dönemin en önemli gelişim görevi, ergenin kendine özgü bir kimlik oluşturabilmeyi başarmasıdır.

SIRA SİZDE

4

Ergenlik döneminin en önemli gelişim görevi nedir? Açıklayınız.

GELİŞİMLE İLGİLİ TARTIŞMALI KONULAR

Gelişim süreci içinde çocuğun nasıl değiştiği konusunda bütün gelişim psikologlarının anlayış birliği içinde olduğu söylenemez. Söz gelimi gelişim sürekli mi, yoksa kesintili mi bir oluşumdur? Birey belli gelişim dönemlerinde belli davranışları öğrenmeye daha mı duyarlıdır? Bireyler arasında gözlenen bireysel farklılıklar durağan mı, yoksa değişken midir? Gelişim psikolojisinin belli başlı tartışmalı konuları arasında yer alan bu tür sorunlar; aşağıda gelişimde kritik gelişim dönemleri, süreklilik-süreksizlik ikilemi, gelişimde durağanlık ve değişkenlik ikilemi başlıkları altında ele alınmış bulunmaktadır.

Kritik Gelişim Dönemleri

Bireye belirli davranışları belirli zaman aralıkları içinde kazandırmanın, gelişim açısından önem taşıdığını ileri süren psikologlar var ise de kimi psikologlara göre bu konu tartışmalıdır. Bu görüşten yana olan gelişim psikologları, insanın yaşamının belirli dönemlerinde belirli davranışları öğrenebilmeye daha duyarlı olduğunu sa-

vunurlar. İşte bireyin belirli bir davranışı öğrenebilmeye en uygun olduğu bu dönemleri “kritik gelişim dönemleri” olarak adlandıran gelişimciler, bir davranışın zamanı gelmeden ya da zamanı geçtikten sonra değil, tam zamanında öğretilmesi gerektiğini savunurlar. Bu yaklaşıma göre okulöncesi dönemdeki çocuklara, bu döneme özgü davranışları kazandırmaya çalışmak yerine “Ne kadar erken başlarsak iyi olur” anlayışı içinde okuma yazma öğretmeye kalkışmak yanlış olur. Öte yandan kimi davranışları zamanı geçtikten sonra çocuklara kazandırmaya çalışmak da etkili bir öğretim için hiç uygun bir yaklaşım olmaz. Bununla birlikte çoğu gelişim psikoloğu, vaktinde kazanılmamış davranışların olumsuz etkilerinden kaçınabilmenin mümkün olmadığını saklı tutarak “Artık iş isten geçti.” anlayışını da kabul etmez.

Gelişimde Süreksizlik - Süreklilik İkilemi

Gelişim kuramcıları arasında en fazla tartışılan kritik konulardan biri, gelişimin sürekliliği mi yoksa süreksiz mi olduğuna ilişkindir. Gelişimin kesintisiz devam eden sürekliliği bir oluşum olduğu görüşünden yana olan kuramcılar, tıpkı çocuğun sözcük edinimi gibi gelişimin kesintisiz, sürekli bir oluşum olduğunu ileri sürerler. Genel olarak çalışmalarını gelişimin önemli karakteristik yapıları üzerinde yürüten bu görüşteki bilim adamlarının ilgilendikleri konular ise otonomi, benlik kontrolü, benlik kavramı ve öğrenme gibi bireyin tüm yaşamı boyunca düz bir çizgi üzerinde giderek gelişerek şekillenen kimi özgün özellikleri oluşturur.

Gelişimin süreksiz ya da kesintili bir oluşum olduğunu ileri süren ve evre kuramcıları olarak bilinen gelişim psikologları ise yaşamın belirli evrelerinde belirli gelişimsel özelliklerin ortaya çıktığını belirterek bir gelişim evresinden diğerine geçişin ani nitel değişiklikler şeklinde olduğunu belirtirler.

Gelişim psikolojisi ile ilgili bulunan kuramların çoğu, gelişim olgusunun belirli evreler içinde gerçekleştiği görüşünden hareket eden evre kuramlarıdır. Sigmund Freud, Erik Erikson ve Jean Piaget, geliştirmiş oldukları kuramlarla popüler olan evre kuramcılarıdır. Bu kuramlarda tanımlanan gelişim evreleri, dönem kavramı ile de ifade edilmekte ise de bu dönemler “gelişim dönemleri” alt başlığında sıraladığımız yaş değişkenine bağlı gelişim dönemleriyle aynı anlama gelmemektedir. Gelişimin belirli bir düz çizgide giderek artan sürekli bir niceliksel değişime olduğu görüşüne karşı çıkan evre kuramcılarının tanımlamış oldukları gelişim evrelerinin özellikleri şunlardır:

- 1) Her gelişim evresi kendine özgü sorunlar içerir. Örneğin Freud’un psiko-seksüel gelişim evrelerinin her birinde, çocuk farklı sorunlar yaşar.
- 2) Gelişim evreleri gelişim süreçleriyle ilgili niteliksel farklılıklar içerirler. Örneğin Piaget’in bilişsel gelişim evrelerinden somut işlemler dönemindeki bir çocuğun zihinsel olgunluğu, niteliksel yönden bir sonraki evre olan soyut işlemler dönemine göre daha alt düzeydedir.
- 3) Gelişim evreleri, değişmez ardışık bir sıra izler. Örneğin fiziksel gelişim süreci içinde çocuk önce emekler, sonra yürür, daha sonra koşabilir. Erikson’un psiko-sosyal gelişim evrelerinde ise birey yaşamı boyunca birbirini izleyen sekiz gelişim evresinde, yeni bir karmaşa ile karşı karşıya gelir.
- 4) Gelişim evreleri bütün kültürler için aynıdır.

Gelişimde Durağanlık - Değişkenlik İkilemi

Gelişim psikologlarının açıklığa kavuşturamadıkları ve farklı görüşler ileri sürdükleri konulardan biri de gelişimin durağan mı yoksa değişken mi olduğu konusudur. Faber ve Martin’den (2003) aynen aktardığımız aşağıdaki parçadan da anlaşılacağı gibi bu konu, daha uzunca bir süre belirsiz kalacak gibi görünmektedir:

Evre Kuramcıları: Belirli gelişim dönemlerinde belirli gelişimsel özelliklerin ortaya çıktığını savunan ve gelişimi belirli evrelere ayırarak inceleyen gelişim kuramcılarıdır. Örneğin Freud, Piaget ve Erikson gibi.

“Gelişimin tartışmalı konularından birisi de evrensel ve bireysel gelişimsel özelliklerle ve olaylarla ilişkilidir. Aynı türün üyeleri oldukları için çocukların temel yapıları, işlevleri ve yetenekleri gibi birçok yönleri birbirine benzer. Ancak daha doğum öncesi de dabil olmak üzere doğduktan sonra dikkate değer farklılıklar taşırlar. Öte yandan aynı biyolojik ve kültürel karakteristikleri paylaşsalar bile her çocuk kendine özgüdür. Aynı genetik donanım taşıyan özdeş ikizler bile birçok yönlerden farklıdırlar. Burada yanıtlanması gereken soru ise, bireysel farklılıkların istikrarlı ve kalıcı mı, yoksa zaman içinde değiştiği midir. Çok titiz olan çocuklar, çok titiz ergenler ya da yetişkinler olarak mı yetişmektedirler? Utangaç çocuklar, utangaç ergenler ya da yetişkinler olarak mı yetişmektedirler? Bireysel farklılıkların tutarlı olma eğiliminde olmalarına karşın, insan davranışının şaşkıncı derecede esnek ve bireyin zamana ve duruma göre değişeceği gibi...” (s. 10).

Gelişimde Kalıtım - Çevre İkilemi

Gelişimin kalıtım ve çevrenin etkileşimine bağlı bir oluşum olduğu bilinmekle birlikte gelişim üzerinde bu iki temel belirleyici faktörden hangisinin daha belirleyici olduğu sorusu, henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Kalıtımın gelişim üzerinde daha etkili olduğunu savunanlar, tıpkı bir ayçiçeğinin düzenli bir biçimde yetişmesi gibi insanın da düzenli bir biçimde yetiştiğini ileri sürerler. Buna karşı kimi psikologlar, bireyin çevresel yaşantılarının ya da çevrenin gelişim üzerindeki önemini vurgularlar (Santrock, 2004, s.21).

SIRA SİZDE

5

“Yedisinde ne ise yetmişinde de odur” özdeyişi ile Nasrettin Hoca'nın “Ben Halep'te 100 arşın atlardım.” diyen birine, “Halep oradaysa arşın burada.” diye cevap vermesi gelişimin hangi tartışmalı konularıyla ilişkilidir? Açıklayınız.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GELİŞİM

Erken çocukluk dönemi, bireyin yaşamında doğumundan sonraki sekiz yıllık dönemini kapsar. Bu dönem boyunca çocuk ana baba ya da onların yerini alan diğer kişilerin bakımına muhtaçtır. Erken çocukluk dönemi içinde çocuk sırası ile, 0-2 yaşlar arasında bebekliği, 3-5 yaşlar arasında okulöncesi dönemi, 6-8 yaşlar arasında ise ilköğretimin ilk yıllarını yaşar.

Dönemin her bir evresinde çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim özelliklerinde nitel farklılaşmalar gözlenir. Gelişimin belirli evrelerinde belirli gelişimsel özelliklerin ortaya çıktığı görüşünden hareket eden evre kuramcıları, bireyin farklı gelişim evrelerindeki gelişimsel özellikleriyle ilgilenirler. Böylesi bir yaklaşım; ardışık gelişim evreleri içinde bireyin fiziksel, sosyal, duygusal ve bireysel gelişimine ilişkin nitel değişimleri ayrı ayrı incelemeyi gerektirir. Bu durumda doğal olarak her bir gelişim evresinin alt evrelerinde de aynı yaklaşımdan hareket edilmesi gerekir. İşte insan gelişiminin belirli bir evresi olarak “erken çocukluk” dönemindeki gelişimle ilgili bulunan bu kitabın hazırlanmasında da böyle bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda kitabın ilerleyen bölümlerinde doğumöncesi gelişim, 0-2 yaşları kapsayan bebeklik dönemi, 3-5 yaşlar arasındaki okulöncesi dönem ve 6-8 yaşlar arasındaki okulun ilk yılları ayrı ayrı ele alınarak gelişimdeki bu dönemlere özgü nicel ve nitel değişimler; fiziksel, psiko-sosyal, bilişsel ve dil gelişimi başlıkları altında ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Özet

Gelişimle ilgili temel kavramları tanımlamak

Bireyin boyunun uzaması, kilosunun artması gibi fiziksel değişikliklere büyüme; fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel yönlerle ilgili nicel ve nitel değişikliklere ise gelişim denir. Öğrenme yaşantılarından oldukça bağımsız ve genetik kodlamaya bağlı nitel değişiklikler, olgunlaşmayı tanımlar. Bireyin herhangi bir yeni davranışı öğrenebilmesi için önceden sahip olduğu özellikler bütününe hazırbulunmuşluk denir. Bireyin çevresel yaşantıları içinde edinmiş olduğu, nispeten kalıcı davranış değişiklikleri öğrenmedir. Gelişim süreci içinde bireyin mevcut bir özelliğinin miktar olarak artması nicel değişim, o özelliğin işlevsel olarak daha yeterli bir duruma gelmesi nitel değişimdir.

Gelişim süreçlerini açıklamak

Gelişim; biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal süreçlerin birbiriyle etkileşimi ile oluşan bir süreçtir. Bireyin biyolojik yapısı ile ilgilidir. Tüm insanların paylaştıkları evrensel kalıtsal miras, bireyin ana babasından devraldığı kalıtsal miras ve genlerle çevrenin etkileşimine bağlı biyolojik sonuçlardan oluşur. Bilişsel süreçler; bireyin düşünce sistemi, zihinsel yapısı, dil gelişimi ile ilişkili olup bellek, algı, dikkat, problem çözme, öğrenme, hatırlama, unutmaya gibi zihinsel etkinlikleri içerir. Sosyo-duygusal süreçler; bireylerin diğer bireylerle olan ilişkilerini, duygulanımlarını ve kişilik özelliklerindeki değişimleri denetleyen süreçlerdir.

Gelişimin ilkelerini sıralamak

Başlıca gelişim ilkeleri şunlardır:

- 1) Gelişim çevre ile kalıtımın etkileşimi ile oluşur.
- 2) Gelişim bir bütündür.
- 3) Gelişim belli gelişim aşamalarından oluşan sürekli ve birikimli bir süreçtir.
- 4) Gelişimde bütünden parçaya doğru bir yönelim vardır.
- 5) Gelişimde bireysel ayrılıklar vardır.
- 6) Gelişim baştan ayağa, içten dışa doğrudur.
- 7) Gelişim nöbetleşe devam eden bir süreçtir.
- 8) Gelişim ilk yaşlarda daha hızlıdır.

Gelişimi etkileyen etmenleri açıklamak

Gelişim, biyolojik etmenlerden ve çevre etmenlerinden etkilenir. Biyolojik etmenlerden en önemlileri kalıtım ve hormonlardır. Birey, ana babasından geçen kromozomlarda bulunan genleri aracılığı ile onların pek çok özelliğini devralır. Ana babadan devralınan genetik mirasın tümü, gelişimi etkileyen kalıtsal etmenleri oluşturur. Bireyin gelişimini iç salgı bezlerinin salgıladıkları hormonlar da etkiler. Hormonların eksik ya da aşırı miktarda salgılanması, bireyin gelişimini olumsuz yönde etkiler. Bireyin içsel özellikleri dışında kalan ve gelişimini etkileyen etmenlerin tümüne çevresel etmenler denir. Gelişimi etkileyen çevresel etmenler; doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrasındaki çok sayıdaki etmeden oluşur. Doğum sonrasındaki etmenlerden en önemlileri aile ve okuldur. Ailesel etmenleri ana babanın çocuk yetiştirme biçimleri, boşanma, sosyo-ekonomik statü, kardeşler arası ilişkiler, akran grupları ve kardeşlerin doğum sıraları gibi etmenler oluşturur.

Gelişim dönemlerini ve dönemlere özgü gelişim görevlerini sıralamak

Çocuk gelişimi dönemleri yaş değişkenine göre doğum öncesi, bebeklik, ilk çocukluk, orta ve geç çocukluk ve son olarak da ergenlik olmak üzere beş dönem halinde sınıflandırılabilir. Bunlardan bebeklik, 0-2 yaşlar arasındaki çocuğun her bakımdan tamamen yetişkin bakımına muhtaç olduğu dönemdir. Bu dönemin gelişimsel görevleri dil ve sembolik düşünce ile duygusal-devinimsel koordinasyondur. Çocukluk, bebekliği izleyen ve 5-6 yaşlara kadar süren, çocuğun öz bakım becerilerini kazandığı, temel güven duygusu, bağımsızlık ve girişkenlik özelliklerini edindiği dönemdir. Orta ve geç çocukluk 6-11 yaşlar arasını kapsayan ve okuma yazma, aritmetik gibi temel becerilerin edinildiği başarılı olma ihtiyacının karşılandığı dönemdir. Ergenlik dönemi ise 10-12 yaşlardan 20-22 yaşlara kadar süren ve ergenin kendine özgü bir kimlik geliştirdiği dönemdir.

Gelişimle ilgili tartışılmalı konuları açıklamak

Çocuk gelişimi ile ilgili kimi konularda psikologlar arasında tam bir anlayış birliği gelişmemiştir. Bazı psikologlar gelişimin kesintisiz süren bir oluşum, bazıları ise belirli gelişim evrelerinde belirli gelişimsel özelliklerin ortaya çıkması biçimde süreksiz bir oluşum olduğunu ileri sürer. Psikologların anlaşamadıkları bir diğer konu da gelişimin durağan mı, yoksa değişken mi olduğu hakkındadır. Öte yandan kimi psikologlar da gelişimde kalıtımın belirleyici rolünün çevre etmenine göre daha fazla olduğunu ileri sürerken diğerleri bu görüşün tam karşısını savunur. Gelişim psikologları arasındaki bir diğer tartışma konusu da gelişimde bazı dönemlerin bazı davranışların öğrenilmesi açısından daha uygun olduğuna ilişkin kritik gelişim dönemleri konusundadır.

Erken çocuk gelişimine ilişkin genel bir görüş geliştirmek

Erken çocukluk dönemi, yaşamın ilk sekiz yılını içeren dönemdir. Bu dönemin aşamaları; doğum öncesi dönemi izleyen 0-2 yaşlar arasındaki bebeklik, 3-5 yaşlar arasındaki okulöncesi yıllar ve 6-8 yaşlar arasındaki ilköğretimin ilk yıllarından oluşur. Dönemin her bir evresinde çocukta fiziksel, duygusal, sosyal, bilişsel ve dil gelişimi yönünden dönemlere özgü değişimler ve farklılaşmalar oluşur.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki ifadelerden hangisi, büyüme kavramı ile ilişkili bir değişimdir?
  - a. Kemiklerin sertleşmesi
  - b. Kişiliğin olgunlaşması
  - c. Kol ve bacakların kuvvetlenmesi
  - d. Kilonun artması
  - e. Doğru ile yanlışın ayırt edilebilmesi
2. Boyu, kilosu ve yaşı daha fazla olan bir çocuğun, boyu, kilosu ve yaşı daha küçük olan bir çocuktan bir yıl sonra yürüebilmesi, aşağıdakilerden hangisine bağlı bir sonuçtur?
  - a. Öğrenmeye
  - b. Alıştırılmaya
  - c. Güdülenmeye
  - d. Olgunlaşmaya
  - e. Hazırbulunuşa
3. Aşağıdakilerden hangisi bilişsel süreçlerle ilişkili bir gelişimsel özellik **değildir**?
  - a. Konuşma
  - b. Unutma
  - c. Öğrenme
  - d. Algılama
  - e. Utanma
4. Çocuğun tutmak istediği bir nesneye önceleri bütün vücudu ile, daha sonra kolu ile uzanması aşağıdaki gelişim ilkelerinden hangisinin gereğidir?
  - a. Süreklilik ilkesi
  - b. Baştan ayağa içten dışa ilkesi
  - c. Genelden özele doğru ilkesi
  - d. Bütünlük ilkesi
  - e. Bireysel ayrılıklar ilkesi
5. Çocuğa ana babadan geçen kalıtsal mirasın, çocuğa yansıyan ve gözlenebilen kısmına ne ad verilir?
  - a. Fenotip
  - b. Genotip
  - c. Genetik
  - d. Kromozom
  - e. Kalıtım
6. Az salgı salgılanması cüceliğe, çok salgı salgılanması ise devliğe neden olan salgı bezi aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Troid
  - b. Pankreas
  - c. Hipofiz
  - d. Paratroid
  - e. Böbrek üstü
7. Ergenlik döneminin **en önemli** gelişim görevi nedir?
  - a. Soyut düşünebilme
  - b. Kimlik oluşturma
  - c. Bağımsız davranma
  - d. Kendini denetleyebilme
  - e. Başarı kazanma
8. Aşağıdakilerden hangileri bilişsel gelişimi belirli gelişim dönemlerinde inceleyen evre kuramcılarının birisidir?
  - a. Freud
  - b. Piaget
  - c. Erikson
  - d. Vygotsky
  - e. Adler
9. Çekingen bir çocuğun yetişkin olduğunda da çekingen olacağını savunan bir gelişim psikoloğu ile buna karşı çıkan bir diğer gelişim psikoloğu arasındaki anlaşmazlık, gelişimin tartışmalı konularından hangisi ile ilgilidir?
  - a. Gelişimde durağanlık-değişkenlik ikilemi
  - b. Gelişimin kritik dönemleri
  - c. Gelişimde süreksizlik-süreklilik ikilemi
  - d. Gelişimde kalıtım-çevre ikilemi
  - e. Duyarlı zaman aralıkları
10. Erken çocukluk dönemi hangi yaşlar arasındaki dönemi kapsar?
  - a. 0-2
  - b. 3-5
  - c. 6-8
  - d. 2-6
  - e. 0-8

Yaşamın İçinden

İlk Çocuklar Şanssız Oluyor

İnsanların kişilikleriyle doğum sıraları arasında entere-san bir bağlantı saptandı. İlk çocuklar genellikle şanssız, sonrakiler ise daha çok maceraperest oluyor.

***

İlk çocuk şanssız mı?

İnsanların kişilikleriyle doğum sıraları arasında büyük ilişki saptandı. Buna göre, ilk çocuklar daha az yaratıcı olurken, ikinci ya da üçüncü çocuklar, daha çok mace-rayı seviyor. Uzmanlara göre; çocukların kişilikleri on-ların doğum sırasına göre şekilleniyor.

İlgi azlığı yaratıcı yapıyor

Buna göre; ailelerin tüm ilgisini bir anda çeken ilk çocuklar, anne ve babalarını kardeşlerine göre daha çok taklit ediyor. Evin küçükleri ise, annelerin ilgisini büyük kardeşleriyle paylaşmak zorunda kalınca kendi yollarını çiziyor. Sonuçta küçük kardeşler büyüklere oran-la daha yaratıcı oluyor. Büyük kardeşler, kötü olaylar-dan daha kolay etkilenirken, küçük kardeşler yenilikle-re daha açık bir kişiliğe sahip oluyor. Ayrıca ilk çocuk-lar, genel olarak daha tedirgin bir ruh halinde oluyor-lar. Büyükler geleneklerine daha bağlı olurken ikinci ya da üçüncü kardeşler, yeniliklere daha açık oluyor.

Kaynak: Takvim. 9/05/2005, <http://www.takvim.com.tr/2005/05/09/gnc102.html> (Erişim Tarihi: 28/12/2007).

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Gelişimle İlgili Temel Kavramlar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “Gelişimle İlgili Temel Kavramlar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. e Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Süreçleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Gelişim İlkeleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Gelişimi Etkileyen Etmenler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Gelişimi Etkileyen Etmenler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Dönemleri ve Görevleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel Süreçler ve Evre Kuramcıları” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Gelişimle İlgili Tartışmalı Konular” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Erken Çocukluk Döneminde Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Birey doğduğunda doğum öncesi dönemde biyolojik süreçlerin sonucu belirli bir fiziksel gelişim düzeyine ulaşmış biyolojik bir varlıktır. Yaşamın ilk günlerinden itibaren biyolojik varlığın çevreyle etkileşmesi sonucunda fiziksel özellikleri yanı sıra kişiliğin duyuşsal ve sosyal yanını da pekiştirmeye başlar. Gelişim süreci boyunca biyolojik, sosyal ve psikolojik gelişimini sürdürerek sonuçta biyolojik, psikolojik ve sosyal nitelikleri olan bir birey olur.

Sıra Sizde 2

Gelişimin birikimli olması demek, gelişim süreci içinde belirli gelişim evrelerinde ortaya çıkan gelişimsel özelliklerin üstüne inşa edilen yeni gelişimsel özelliklerle, bireyin gelişim çizgisinde giderek daha üst düzeylere ulaşması demektir. Bireyin farklı dönemler içinde kazanmış olduğu kazanımlarını, daha sonraki dönemlerde kazanılması gereken kazanımların temel kazanımlarını oluşturur. Her bir dönemde bireyin kişiliğine yeni yeni özelliklerin eklenmesiyle bireyin gelişimsel düzeyi bir aşamasından daha üst bir aşamaya doğru ilerler.

Sıra Sizde 3

Suna Kan'ın çok başarılı bir keman virtüözü, İdil Biret'in de aynı şekilde dünyaca ünlü bir piyanist olmasının nedeni, doğuştan üstün bir özel yetenek ile dünyaya gelen bu bireylerin yeteneklerini en uygun bir düzeyde geliştirebilmelerini olanaklı kılan çevresel koşullara sahip olmaları ile açıklanabilir. Müziğe karşı üstün yetenekli olan bu sanatçıların doğuştan gelen bu yeteneklerini, kendilerine sağlanan nitelikli eğitim olanakları ile optimum düzeyde geliştirerek bu duruma ulaşabilmişlerdir. Çok üst düzeydeki kalıtsal özelliklerin çok nitelikli çevresel koşullarla etkileşmesi, çok nitelikli bir gelişim düzeyine yol açar ki bu sanatçılarımızın durumunu böyle bir nedenle açıklamak yanlış olmaz.

Sıra Sizde 4

Ergenlik döneminin en önemli gelişim görevi, kimlik oluşturmaktır. Bu dönemi bitiren genç, kendi kimliğine ilişkin olumlu bir duygu geliştirmiş olmalıdır. Ayrıca bu dönem içinde gencin gelecekteki sosyal, cinsel ve mesleki rolleri ile ilgili kararlar oluşturması gerekir. Ergenlik dönemi içinde bu türden planlar ve tasarımlar oluşturamamış bir gencin gelecekle ilgili kafasında soru işaretler taşıyor olması, kimliğin gelişmemiş olması anlamına gelir. Bu durum kimlik krizi olarak adlandırılır.

Sıra Sizde 5

Bu özdeyişlerin her ikisi de gelişimde "durağanlık-değişkenlik" ikilemi ile ilişkilidir. Şöyle ki bireyin herhangi bir özelliği, yaşamı boyunca sürer mi yoksa bu özellik gelişim süreci içinde giderek değişikliğe uğrar mı? Örneğin çocukluğunda utangaç olan bireyler, ergenlikte ve yetişkinlikte de utangaç mı olurlar; yoksa bu özelliklerini ilerleyen yıllarda değiştirirler mi? Gelişim psikolojisinin tartışmalı konularından biri olan bu konuda kimi psikologlar söz konusu özelliklerin yaşam boyu aşağı yukarı benzer biçimde süreceğini kimi psikologlar ise zamanla değişebileceğini savunurlar. Söz konusu özdeyişler ise birinci gruptaki psikologların görüşleriyle örtüşmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aydın, B. (2006). Gelişimin Doğası. B. Yeşilyaprak (Ed.) *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. 10. Basım, Ankara: PegemA Yayıncılık
- Ceyhan, E.(2007). Kişilik Gelişimi. G.Can (Ed.) *Gelişim ve Öğrenme*. 5. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Başaran, İ. (2005). *Eğitim Psikolojisi*. 6. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dehart, G. B., Sroufe, L. A. ve Cooper, L. G. (2004). *Child Development*. 5. Basım, New York: McGraw-Hill.
- Santrock, J. W. (2004). *Child Development*. 10. Basım. New York: Mc Graw-Hill.
- Fabes, R. ve Martin, C. L. (2003). *Exploring Child Development*. 2. Basım, Boston: Allyn and Bacon.
- Vasta, R., Haith, M. M., ve Miller S. A. (1992). *Child Psychology*. New York: John Wiley and Sons, Inc.

Çocuk Gelişiminde Araştırma Yöntemleri

2

Tüm bilim alanlarında olduğu gibi, çocuk gelişimi alanında da çeşitli bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak çocukların gelişimsel özellikleri tanınmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Gerçekleştirilen bu bilimsel araştırmalar; bilimsel dergiler, bilimsel toplantılar, kongreler ve dergiler gibi çeşitli bilimsel ortamlarda ve yayınlarda ilgili kişiler ile paylaşılmakta ve tartışılmaktadır. Yukarıdaki resimden de anlaşılacağı üzere, ülkemizde çocuk gelişimi alanında gerçekleştirilen çalışmaların yazarları tarafından paylaşıldığı ve tartışıldığı ortamlardan birisi de çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik ve eğitim bilimleri gibi bilimsel kongrelerdir. Bu kongreler belirli aralıklar ile, genellikle bir ya da iki yılda bir olmak üzere, gerçekleştirilmekte ve bu araştırmaların özetleri ve tam metinleri basılarak ilgili alan uzmanları ve kişiler ile paylaşılmaktadır. Dolayısıyla çocuk gelişimi alanında yapılan araştırmaların bilimsel ortamlarda paylaşılması ve tartışılması, alanda var olan bilgi birikiminin gelişmesine, değişen koşullara bağlı olarak çocukların gelişimsel özelliklerinin daha iyi tanınmasına ve çocukların gelişimi için en uygun ortamların oluşturulmasına yönelik bilimsel gelişmeyi sağlamaktadır.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁 Çocuk gelişimi alanının bilimsel temellerini açıklayabilecek,
- 👁 Çocuk gelişimine ilişkin bilgi elde etmede bilimsel yöntemin gerekliliğini açıklayabilecek,
- 👁 Çocuk gelişimi araştırmalarında kullanılan araştırma yöntemlerini sınıflayabilecek,
- 👁 Çocuk gelişimi araştırma yöntemlerinin çocuk gelişimini açıklamada nasıl kullanıldığını belirleyebileceksiniz.

Örnek Olay

Selda, çocukluk yıllarından itibaren hep çocuk yuvalarında çalışan bir öğretmen olmak istemişti. Çocukları çok seviyordu. Çocuklar ile birlikte olmaktan hoşlanıyordu. Nerede bir çocuk görse hemen onunla ilgilenir ve onunla konuşmaya çalışırdı. Selda, üniversite seçme sınavına girmiş ve büyük bir heyecanla sonuçların açıklanmasını bekliyordu. Tabi ki, ilk tercihi de okulöncesi öğretmenliği programı olacaktı. Sınav sonuçlarını beklerken bir yandan da üniversitelerin okulöncesi programlarını incelemeye karar verdi. Programları incelerken programda çocuk gelişimi ile ilgili dersler olduğunu gördü. Bu derslerde, çocukların nasıl geliştiğini öğreneceğini düşündü. Zaten yıllardır, doğduğunda birçok şeyi yapamayan bir bebeğin, bunları daha sonra nasıl yapabilir hâle geldiğini çok merak ediyordu.

Zeynep, Selda'nın küçük kız kardeşi idi. O da büyük bir sabırsızlıkla ablasının sınav sonucunu merak ediyordu. Bir gün ablasına sınav sonucunda kazanırsa hangi programda okuyacağını sordu. Selda ise kardeşine çocukları sevdiği için okulöncesi öğretmeni olmak istediğini söyledi. Zeynep ise ablasına: "Ben ne zaman, büyüüp senin gibi abla olacağım. Büyümek için neler yapmalıyım. O zaman sen bütün bunları öğrenecek misin?" diye sordu. Ayrıca, Selda'nın ağabeyi Murat da, bazı çocukların nasıl saldırgan olduklarını, neden böyle sık sık kavga ettiklerini, saldırgan olan çocukların ileride yetişkin olduklarında da saldırgan olup olmayacaklarını merak ediyordu. Bütün bunları Zeynep'e sordu. Bu sorular karşısında Zeynep kendi kendine "çocukların gelişimine ilişkin bilgiler nasıl elde ediliyor?" "berbalde çocukları gözleyerek bilgi elde ediyorlar, belki de deney yapıyorlardır" diye düşündü. Daha sonra, "ben de çocukların gelişimine ilişkin bilgiler toplayıp araştırmalar yapacak mıyım? Nasıl yapacağım?" gibi soruları kendine yöneltti. Bu sırada, bir an evlerinin karşısında bulunan okulun bahçesindeki sık sık kavga eden çocuklar aklına geldi. Çocukların bu davranışlarını açıklamak için gözlem yapmanın yeterli olmayacağını düşündü. Ancak deneyin de nasıl yapılacağını düşündü. Hangi yöntemlerle bu davranışların açıklanabileceğini düşündü.

Anahtar Kavramlar

- Bilimsel yöntem
- Çocuk gelişimi
- Betimsel yöntemler
- Korelasyon yöntemi
- Deneysel yöntem
- Gelişimsel yöntemler

İçindekiler

- GİRİŞ
- ÇOCUK GELİŞİMİNDE BİLİMSEL YÖNTEM
  - Çocuk Gelişimi Bir Bilim Alanı mıdır?
  - Çocuk Gelişiminde Kuram ve Bilimsel Yöntem
- ÇOCUK GELİŞİMİNDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ
  - Betimsel Yöntemler
  - Korelasyonel Yöntem
  - Deneysel Yöntem
  - Gelişimsel Yöntemler
- ÇOCUK GELİŞİMİ ARAŞTIRMALARINDA ETİK ANLAYIŞ

GİRİŞ

İnsanlar, geçmişte sadece gözlemlerini kullanarak kendilerinin ve çevresindeki kişilerin davranışlarına ilişkin bilgiler elde etmeye çalışmışlardır. Bu bilgilerin sonuçlarından hareketle de kararlar vermeye çalışmışlardır. Böylece geçmişte, çok sayıda geleneksel inanış ortaya çıkmıştır. Bu inanışlar, insanların bireysel farklılıklarını göz ardı ederek tüm insanların aynı olduğu sayılıştan hareketle bilimsel anlayışı dikkate almamıştır. Bir süre için bireyin gelişimsel özelliklerini açıklamada ve bireye ilişkin karar vermede, bu geleneksel inanışlar geçerli olmuştur. Bu çerçevede, toplumdaki yaşlı kişilerin görüşleri önemsenmiş ve doğru olarak kabul edilmiştir. Çocukların eğitiminde geleneksel inanışların egemenliği hakim olmuş, çocukların minyatür yetişkinler olarak algılanması ve bu nedenle çocuk konusunu doğrudan çalışmanın gereksiz olduğu anlayışı benimsenmiştir. Bilimsel düşüncenin gelişmesi ile birlikte bilimsel düşünceyi savunun bilim adamları, bir dönem bu inanışların dirençleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu gibi etkenler, zaman içinde çocuk gelişiminin bilimsel olarak çalışılmasını engelleyici olabilmıştır (Hurlock, 1972).

Çocuk gelişimine yönelik sistemli çalışmalar, 18. yüzyıldan itibaren gözlemsel kayıtlar ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Çocukların yaşamlarının ilk yılları süresince nasıl geliştiğinin biyografik kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Bebek biyografileri, sadece bir çocuğun gözlemlerine dayandığı için sınırlı bilgiler içeriyordu. 19. yüzyıldan itibaren de çocukların bilimsel olarak çalışılmasına ilgi arttı ve bilimsel yöntem kullanılmaya başlandı. Böylece bilimsel düşüncenin egemen olduğu tarihten günümüze değin bilimlerin gelişmesi ve bilimsel anlayışın temel olması sonucunda çocuk gelişimine ilişkin geniş bir bilimsel bilgi birikimi oluşmuştur ve oluşmaya da devam etmektedir.

Bu ünite, bilim adamlarının çocuk gelişimi alanına ilişkin ortaya koydukları bilimsel bilgilerin daha iyi anlaşılması amacı ile çocuk gelişimi alanının bilimsel temelleri, çocuk gelişiminde bilimsel araştırma yöntemleri ve bilimsel araştırmalarda etik anlayış konularına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

ÇOCUK GELİŞİMİNDE BİLİMSEL YÖNTEM

Aşağıda, çocuk gelişimi alanının bilimsel temelleri ve çocuk gelişimi kuramları ile bu kuramların oluşturulmasında bilimsel yöntemin konularına açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.

Çocuk Gelişimi Bir Bilim Alanı mıdır?

Çocuk gelişimi, gerçek bir bilim alanı mıdır? Çocuk gelişimi alanının bilimsel bir alan olup olmadığı konusunda bazı insanlar tereddüt yaşayabilir. Çocuk gelişimi alanının fizik, biyoloji, kimya, matematik ve tıp gibi bilim dalları ile aynı biçimde bir bilim dalı olmadığını düşünülebilir. Bu düşünceye sahip kişiler, çocukların özelliklerinin nasıl geliştiğini ve ana babaların çocuklarını nasıl büyütmeleri gerektiğini araştıran bir alan ile bir bileşimin hangi molekül yapısından oluştuğunu ve zemin etüdüne göre bir binanın kaç kat yapılması gerektiğini araştıran alanlarla eşit olmasının olası olmadığını ifade edebilirler. Oysa böyle bir düşünce temelde, bilim kelimesinin anlamına ilişkin yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır (Baron,1996; Santrock ve Yussen, 1992).

Bilim, yanlış anlaşılabilen bir kavramdır. Bu yanlış anlaşılmaya neden olan, bilime ilişkin basmakalıp düşüncelerdir. Örneğin bilim, mühendislik ve teknoloji ile eş değer tutulur, bilim adamı sadece laboratuvarında çalışan biri olarak algılanır. Bu

gibi baskamalıp düşünceler, bilimi ve bilim adamını anlamayı engelleyen görüşlerdir (Kerlinger, 1979). Bilim, “geçerliliği kabul edilmiş sistemli bilgiler bütünü” olarak ifade edilir (Karasar, 1991, s.8) ve bilgiyi elde etmeye yönelik genel bir yaklaşımı kasteder. Bu ifade, bilim kelimesinin sadece kimya, matematik veya fizik gibi belirli çalışma alanlarının doğadaki gerçek bilimler olduğunu ifade etmez. Çünkü bilimsel yaklaşım, bazı temel değerlere ve standartlara bağlı kalmayı ve belirli yöntemleri kullanmayı içerir (Baron, 1996). Örneğin bilim, herkes tarafından gözlenebilen ve test edilebilen bir biçimde gerçekleri bulmaya çalışır. Bilim, olaylar arasındaki ilişkileri objektif ve sistematik bir biçimde ortaya koyar. Test edilemeyen açıklamalar yapmaz. Dikkatli ve doğru bir şekilde bilgi toplamayı gerektirir. Bilim, doğruluğu kontrol edildikten sonra bilgilerin ortaya konmasını içerir. Gözlemler ve değişkenler arası ilişkileri akıl yoluyla analiz etmeye ve açıklamaya çalışır. Geçerliliği kanıtlanmış bilgi elde etmede sistemli gözlem ve deney gibi düzenli, çeşitli yöntemler kullanmayı gerektirir (Karasar, 1991; Kaptan, 1995).

Çocuk gelişimi alanı, bilgi elde etmede bilimsel değerleri, nitelikleri göstermesi ve bilimsel yöntemleri kullanması nedeniyle bir bilim alanıdır.

Bilimin sahip olduğu nitelikler ve yöntemler, herhangi bir alana özgü olmayıp çok değişik alanlarda bilgi üretmek için kullanılacak kadar geniş bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bir alan, bilimsel değerleri benimsiyor ve bilimsel yöntemleri kullanıyorsa o alanı bir bilim olarak görmek gerekir. Çünkü bilimsellik için önemli olan, yöntemler ve değerlerdir, çalışılan konular değildir (Baron,1996). Bu açıklamalar çerçevesinde, gelişim psikolojisinin önemli bir alanı olan ve çocuklar üzerinde çalışmalar yürüten çocuk gelişimi, bir bilim alanıdır.

SIRA SİZDE

1

Çocuk gelişimi alanı, neden bilimsel bir alandır?

Çocuk Gelişiminde Kuram ve Bilimsel Yöntem

Bilimin temel yardımı, doğal ve var olan durumu açıklamaktır. Bilimin mevcut durumu açıklamaya yönelik ürettiği bilgiler, kuramlardır. Bilim, kuramlarla gelişmektedir (Karasar, 1991). Kuram (teori); mevcut durumu açıklamak ve yordamak için, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek yoluyla var olan duruma sistematik bir görüş içerisinde bakan ve birbiri ile ilgili kavramların, tanımlamaların ve önerilerin bir takımıdır (Kerlinger, 1979, s.9). Kuram, doğruluğunu tesbit etmek için test edilebilen hipotezler içerir. Örneğin çocukların saldırganlığına ilişkin geliştirilen bir kuram, çocukların niçin saldırgan olduğuna ilişkin açıklamalarda bulunacaktır.

Yordama, mevcut durumlardan geleceğe yönelik tahminler yapmayı ifade eder.

Hipotez, değişkenler arasındaki ilişkiye ilişkin geçici kestirimlerdir. Denendikten sonra bu kestirimlerin doğruluğu veya yanlışlığına ilişkin karar verilebilmektedir.

Kuramlar; pek çok yerde, pek çok çocuğa ve pek çok duruma uygulanabilmeleri nedeniyle geneldir. Örneğin çocuk gelişim psikologları, çocuğun her bir davranışını açıklamak yerine; farklı davranışları birbirine bağlayan ve çevreleyen genel açıklamalar yapmayı isterler. Belli bir çocuğun gelişimsel özelliklerini açıklamaya çalışmaktansa bütün çocukların gelişimsel özelliklerine ilişkin genel açıklamalar yapmayı tercih ederler ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyarlar (Kerlinger, 1979). Çocuk gelişimi alanında, çocukların gelişimsel özelliklerinin genel bir açıklamasını elde etmek üzere çeşitli kuramlar geliştirilmiştir (bakınız Ünite 3 ve 4). Bu kuramlar, ilgilendikleri gelişim boyutlarına ilişkin bilimsel bilgileri elde etmek için bilimsel yöntem kullanırlar.

Bilimsel yöntem; güçlüğün sezilmesi, problemin tanımlanması, çözümün tahmin edilmesi (hipotezlerin kurulması), gözlenebilir doğrulayıcıların belirlenmesi, verilerin toplanması ve beklentilerin değerlendirilmesi basamaklarından oluşur (Karasar, 1991, s.14).

Benzer biçimde, çocuk gelişimi kuramları çerçevesinde çocukların belirli gelişimsel özelliklerine ve davranışlarına ilişkin bilgi elde etmek için kullanılan bilimsel yöntem basamaklarında; ilk olarak incelenmek istenen problem belirginleştirilir, analiz edilir, sınırlandırılır ve probleme odaklanılır. Problem betimlendikten ve analiz edildikten sonra bilgi (veri) toplanır. Veriler toplandıktan sonra psikologlar, sayısal verilerin anlamını çıkarmak için istatistiksel işlemler kullanırlar. Sonra sonuçlar çıkarmaya çalışırlar. Başkalarının aynı soruna ilişkin neler bulduğu ile kendi bulgularını karşılaştırırlar. Bilimsel çalışmanın son adımında ise kuramı yeniden gözden geçirirler. Böylece geçen yıllarla birlikte psikologlar, çocukların gelişimine ilişkin çok çeşitli kuramlar ortaya koymuşlardır. Daha sonra da gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarla çocuk gelişimine ilişkin bazı kuramlardan vazgeçilmiş, bazıları ise yeniden gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir (Santrock ve Yussen, 1992).

Sonuç olarak, bilimsel araştırmalarda çocuk gelişimine ilişkin bir problemi araştırırken mevcut kuramlardan hareket edildiği ve bilimsel araştırma sonuçları ile bu kuramların geliştiği ve düzenlendiği, bütün bunların gerçekleştirilmesinde ise bilimsel yöntemin takip edildiği belirtilebilir.

ÇOCUK GELİŞİMİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Bilimsel yöntem, gelişimsel özelliğin doğasının ve gerçeğinin araştırmacı tarafından objektif bir biçimde ortaya konmasını sağlar. Bu nedenle çocuk gelişimi psikologları, araştırdıkları ilişkileri veya hipotezleri bilimsel yöntemi kullanarak değerlendirirler. Örneğin gelişim psikologları, değişik gelişim dönemlerinde çocukların çeşitli özelliklerinin nasıl geliştiğini belirlemek için çeşitli araştırma yöntemlerini kullanırlar. Gelişimsel araştırmalar, temel olarak iki temel amaç çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu amaçlar, bazı değişimlerin yaşla oluştuğunu göstererek gelişimsel yönelimleri ortaya çıkarma ve sebep-sonuç ilişkilerini göstermedir (Liebert ve diğ., 1986) Ancak çocuk gelişimi alanında araştırmalar yapan araştırmacıların en güç problemlerinden biri, çocuğun araştırılacak özelliğine veya değişkenine nasıl belirleyeceğine karar vermektir (Fogel ve Melson, 1987).

İnsanların gelişimsel özelliklerinin veya sorunlarının tümünü araştırmak için en iyi bir yöntem ve tek bir yöntem yoktur. Gelişim psikologları tarafından çalışılan konunun çok geniş olduğu dikkate alınırsa araştırmacıların çok farklı yöntemler kullanabileceği daha iyi anlaşılabilir (Seitz, 1988). Örneğin, çocuğun fiziksel bir özelliğini araştırmada deneysel bir yöntem tercih edilirken çocuğun akranları ile ilişkilerini araştırmada doğal bir gözlem tercih edilebilir. Bu yöntemler arasındaki temel farklılık, araştırmacının çalışmanın çeşitli yönlerini ne kadar çok kontrol edebildiğine ve böylece ne kadar objektif ve geçerli bilgiler ortaya koyabildiğine bağlıdır. Ayrıca bir bilimsel yöntem kullanılarak elde edilen sonuçların farklı araştırmacılar tarafından, farklı yerlerde aynı temel yöntemle yeniden elde edilmesi, tekrarlanması gerekir. Dolayısıyla her bir yöntemin bazı olumlu ve olumsuz yanları vardır (Hoffman ve diğ., 1988). Bu nedenle her bir araştırmanın bazı yöntemsel sınırlılıklarının olması kaçınılmazdır. Sonuç olarak çocuk gelişimi araştırmalarında hangi araştırma yönteminin kullanılacağına; araştırılan değişkenin türü, araştırmacının istenmeyen değişkenlerin etkisini ortadan kaldırmak üzere değişkenleri kontrol edebilme derecesi, araştırmacının olanakları, araştırmanın yapılacağı ortam veya yer gibi etkenler belirleyici olabilmektedir.

Bilimsel yöntem; araştırmalarda izlenmesi gereken bir güçlüğün hissedilmesi, problemin tanımlanması, hipotezin kurulması, çıkarımda bulunulması, veriler toplanarak ilişkinin test edilmesi gibi bir dizi basamaktan oluşur.

Çocuk gelişimi alanındaki belli bir kuram çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalarda takip edilen bilimsel yöntemin adımları problemi betimleme ve analiz etme, veri toplama, sonuçlar çıkarma, ilgili kuramı yeniden gözden geçirme olarak belirtilebilir.

Çocuk gelişimi alanında kullanılan araştırma yöntemleri, değişik biçimlerde sınıflandırılmakla birlikte burada betimsel, korelasyon, deneysel ve gelişimsel olmak üzere dört ana başlıkta (Selçuk, 1996) gruplandırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Betimsel Yöntemler

Betimsel yöntemde, çeşitli bilgi toplama yolları ile veriler elde edilerek çocuk gelişimine ilişkin çeşitli araştırmalar gerçekleştirilir.

Betimsel yöntemler; araştırılmak istenen özelliğin sadece var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en belirgin özelliği, değişkenleri kontrol (manipule) etmeksizin var olan durumu olduğu gibi betimlemeleridir. Bu nedenle deneysel çalışmalar gibi sebep sonuç ilişkisi vermezler (Westen, 1996). Betimsel yöntemler; araştırmaya konu olan problem veya ilişkinin tam ve kesin bir betimlemesini elde etmek için bir gözlem, bir görüşme veya bir anket gibi bilgi toplama yolları ile veriler toplamayı ve bu verileri analiz etmeyi içerir (Gay, 1987).

Örneğin bebeklerin ve çocukların davranışları, onların doğal çevrelerinde veya laboratuvarında gözlenebilir. Çocuklarla görüşmeler yapılabilir, çocuklara anketler ile sorular sorulabilir. Standart testler kullanılabilir veya geliştirilebilir. Olay (vak'a) incelemeleri yapılabilir ve fizyolojik araştırmalar düzenlenebilir (Santrock ve Yussen, 1992). Aşağıda, bu yöntemlerin nasıl kullanıldığına, olumlu ve olumsuz yanlarının neler olduğuna ilişkin açıklamalar yapılmaktadır.

Gözlem

Gözlemsel yöntemde, mevcut durum gözlem yapmakla tesbit edilmektedir. Çocuk gelişimi alanında çalışan araştırmacılar gözlem tekniğini kullanarak gözlemsel araştırmalar gerçekleştirebilirler.

Gözlemsel çalışmalarda araştırmacılar, çocukların mevcut davranışlarını gözlemekte ve kayıt etmektedirler. Gözlem, çocuk gelişimi çalışmalarında çok sıklıkla kullanılan bir yöntemdir.

Gözlem, doğal gözlem veya sistematik gözlem biçiminde gerçekleştirilebilir.

Gözlemsel araştırmalar, bebekler ve küçük çocuklar için özellikle etkilidir. Çünkü bebeklerin ve küçük çocukların, daha büyük çocuklar gibi testleri yanıtlaması olası değildir. Yine küçük çocukların, gözlenen duruma ilişkin farkındalığı, daha büyük çocuklarınkinden daha azdır (Fogel ve Melson, 1987). Gözlem yöntemi, gerçekleştirilme biçimine ve yapıldığı ortama göre çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebilir ve buna bağlı olarak da farklı sınıflamalar yapılabilir. Ancak çocuk gelişimi çalışmalarında başlıca iki tür gözlem yönteminin kullanıldığı görülür. Bunlar, doğal ve doğal olmayan (sistematik) gözlemdir.

Doğal gözlem yöntemi, çocuğun gözlenen davranışını doğal ortamında gözleyerek kaydetme işlemidir.

Doğal Gözlem: Doğal gözlem; gözlenecek olayın, özelliğin veya kişinin doğal ortamında derinliğine gözlenmesidir (Westen, 1996, s.48). Doğal gözlemlerde araştırmacılar, ortaya çıkan davranışı yoğun bir biçimde seyrederek ve kaydeder. Bu yöntemde, araştırma çerçevesinde olaylar ve durum yapılandırılmaz, etkilenmez (manipule edilmez). Bu yöntemle derin ve detaylı bilgiler elde edilebilir (Vander Zanden, 1997).

Örneğin çocuklar arasındaki akran zorbalığını araştırmak isteyen bir araştırmacı, doğal gözlem yöntemini kullanabilir. Bu yöntem yolu ile araştırmacı, çocukların akran zorbalığı davranışları göstermesi için koşulları düzenlemez, ayarlamaz. Çocukların birbiriyle olan etkileşimlerini, çocukların ne yaptığını doğal ortamları içerisinde bilinçli bir şekilde gözleyerek kaydeder. Bu amaçla, çeşitli kaydetme araçları kullanılabilir. Daha sonra bu gözlemsel bilgiden hareketle, çocukların akran zorbalığına uğrama ve akran zorbalığı gösterme davranışları hakkında bilgiler ortaya koyar. Daha sonra bu sonuçların, akran zorbalığı konusu ile ilgili mevcut literatürdeki açıklamalar ile ilişkisini kurar ve tartışır.

Dolayısıyla gözlemi gerçekleştiren araştırmacı, bireyleri veya olayları gerçek yaşamdaki gerçekliği ile herhangi bir müdahale etmeksizin gözlemektedir. Bireylerin davranışları doğal ortamda gözlendiği için oldukça önemli bir yöntemdir. Ancak

bu yöntemin oldukça zaman alıcı olması ve istenmeyen değişkenleri kontrol altına almaması nedeniyle tek başına yeterli bir yöntem olarak değerlendirmek uygun olmaz (Selçuk, 1996).

Doğal olmayan (sistematik) gözlem: Doğal olmayan (sistemli veya sistematik) gözlemede, gözlenecek durum veya davranışlar araştırmacının belirlediği veya düzenlediği koşullar altında gözlenir. Böylece doğal gözlemede yapılamayan, istenmeyen değişkenlerin etkisinin azaltılarak değişkenlerin kontrolü sağlanmaya çalışılır (Selçuk, 1996). Dolayısıyla araştırmacı, doğal gözlemede çocuğun davranışını doğal ortamı içerisinde gözlerken sistematik gözlemede çocuğun davranışını gözlemek için ortam, araştırmacının istediği gibi düzenlenir ve gözlenmek istenen davranışlar bu koşullar içerisinde gözlenir. Örneğin çocukların başkalarına yardım etme davranışı konusunda bilgi elde etmek isteyen araştırmacı, çocukların yardım etme davranışını sergileyebileceği ortamlar veya oyun ortamları düzenler ve bu ortamları yapılandırır. Yapılandırdığı bu ortam içerisinde çocukların davranışlarını gözler ve kaydeder.

Sistematik gözlem yaparken gözlem yapılan davranışı belirleyen bazı faktörleri, sıklıkla kontrol etmek gerekir. Bu sebepten bazı durumlarda çocuk gelişimi araştırmaları laboratuvarında gerçekleştirilir. Laboratuvar, istenmeyen faktörlerin ortamdaki uzaklaştırıldığı, kontrollü bir ortam sağlar. Bununla birlikte bu tür araştırmaların bazı sınırlılıkları vardır. Çocukların onlarla çalışıldığını bilmeden araştırmayı gerçekleştirmek imkânsızdır. Oluşturulan ortamlar veya laboratuvar koşulları doğal değildir. Bu durumda, çocuklarda doğal olmayan davranış oluşturabilir. Örneğin çocuklar, genellikle laboratuvar veya düzenlenen ortamlarda, parkta veya evdekinden daha az veya olumsuz yardım etme tutumları gösterebilirler. Ya da bir gözlemcinin onları gözlediğinin farkında oldukları zaman daha olumlu yardım etme davranışları gösterebilirler (Santrock ve Barlett, 1986).

Doğal gözlem ve doğal olmayan (sistematik) gözlem arasındaki farklılıkları tartışınız.

SIRA SİZDE

2

Doğal olmayan veya laboratuvar ortamında gerçekleştirilen araştırmalar, gelişim psikologları için oldukça değerli olmasına rağmen doğal ortam içerisinde gerçekleştirilen gözlem araştırmaları, bazen bir laboratuvar ortamında elde edilemeyecek bilgileri ortaya koyabilir. Çocuk bakım merkezlerinde, okullarda, hastanelerde, evlerde, parklarda ve çocukların yaşadığı ve sıklıkla bulunduğu doğal ortamlar içerisinde sistemli gözlemler gerçekleştirilebilir. Doğal ortamda gerçekleştirilen gözlemede araştırmacı, çocuğun gerçek dünyasındaki davranışını gözler. Örneğin laboratuvar ortamında, tek yönlü bir ayna aracılığıyla, bir çocuğun saldırgan davranışını sistemli olarak gözlenebilir. Bu, saldırganlığın gözlenmesinde gözlemcinin kontrolü sağlamasına izin verir. Ancak çocuk yuvalarında, anaokullarında, ev veya oyun alanı gibi daha doğal yerlerde de çocuğun saldırganlığı sistemli olarak gözlenebilir. Doğal bir ortamda çocuğun saldırgan davranışının gözlenmesi, bu davranışın günlük oluşumuna ilişkin gözlemcinin bilgi elde etmesine izin verir (Santrock ve Yussen, 1992).

Görüşme ve Anket

Çocuk gelişimi araştırmalarında, görüşme veya anket aracılığıyla bilgiler elde edilebilmektedir. Araştırmacılar, görüşme ve anketler aracılığıyla çocuklara sorular yöneltilmekte ve çocukların yaşantılarını ve davranışlarını anlamaya çalışmaktadırlar.

Anket, çocuklarla ilgili belirli bir konuda bilgi toplamak amacıyla, çocuklara veya onlarla ilgili kişilere bir dizi yazılı soru grubunun yöneltilmesini içerir.

Ankette, çocuğa ilişkin bilgi edinilmek istenen davranışlar, bir dizi yazılı soru olarak bireye verilir ve bireyin kağıt üzerinde bunları yanıtlaması istenir.

Görüşme; çocuğa ilişkin gerekli bilgiyi, çocuğun kendisinden veya onunla ilgili kişilerden sözel ve sözel olmayan biçimde elde etmeyi gerektirir.

Anket, çocukların belirli bir konudaki görüşlerini belirlemek amacıyla kullanılan, önceden hazırlanmış bir soru listesidir. Araştırmacılar, çok kısa zamanda çocuklardan bilgi elde edilmesini sağladığı için anketleri, araştırmalarında bir bilgi toplama aracı olarak sıklıkla kullanırlar.

Aynı zamanda araştırmacılar, bazı durumlarda, anket aracılığıyla çocuğun kendisi yerine anne babasından veya öğretmeni gibi onu tanıyan kişilerden de bilgiyi toplayabilirler. Çünkü çocukların, her zaman anket sorularını okuyarak yanıtlamaları mümkün olmayabilir. Örneğin çocuğun küçük olması nedeniyle kendisini yeterince ifade etmede güçlük yaşadığı veya çocuğun yeterince okuma-yazma becerilerine sahip olmadığı durumlarda, çocuklardan anket yoluyla bilgi elde etmek olası değildir. Bu durumlarda, araştırmacının amacına uygun ise araştırmacı, çocuğu tanıyan kişilerden anket yoluyla bilgiler elde etmeye çalışabilir.

Örneğin çocuğun sınıfındaki arkadaşları ile ilişkileri hakkındaki kendisinin algılarını öğrenmek üzere veya çocuğun akran zorbalığına uğrayıp uğramadığını belirlemek üzere bir anket geliştirilerek bilgiler toplanabilir. Çocukları anaokuluna devam eden velilere, çocuklarının çekinliğine ilişkin çeşitli sorular içeren bir anket verilerek onlar yoluyla çocuklar hakkında bilgi toplanabilir. Yine çocukların gelişimsel özellikleri hakkında bilgiler elde etmeyi amaçlayan anketler yoluyla, çocukların davranışları anlaşılabilir.

Bazı durumlarda, çocuğa yazılı sorular (anket) vermek yerine görüşme yöntemi ile çocuğun daha hızlı bir biçimde ve doğrudan kendisini sözel ve sözel olmayan bir biçimde ifade etmesi tercih edilir. *Görüşme* yönteminde görüşmeci, bilgi elde etmek istediği soruları doğrudan çocuğa yöneltebileceği gibi, anketteki gibi, soruları çocuğun anne babası veya öğretmeni gibi onu tanıyan kişilere de yöneltebilir. Aynı zamanda görüşmeler, telefonla ya da internet gibi teknolojik araçlar ile de gerçekleştirilebilir olmasına rağmen çocuk gelişimi araştırmaları, daha çoğunlukla çocukla yüz yüze gerçekleştirilir (Santrock ve Yussen, 1992).

Çocukla yüz yüze görüşmek daha kolaydır ve çocuğun sözel davranışlarının yanı sıra sözel olmayan davranışlarının da gözlenmesi olasıdır. Böylece çocuğun sözel ifadeleri ile sözel olmayan ifadelerinin örtüşüp örtüşmediğine de dikkat edilerek çocuğa ilişkin daha geçerli ve ayrıntılı bilgilerin elde edilmesi sağlanabilir (Özgüven, 1998). Örneğin bir araştırmacı, akran zorbalığına uğrayan ve akran zorbalığı uyguladığı düşünülen kişiler ile görüşmeler yaparak akran zorbalığı hakkında bilgi toplayabilir. Çocukların kıskançlık davranışları hakkında araştırma yapan bir araştırmacı, çocukların kendisi ile veya çocukların anne babaları, öğretmenleri ile görüşmeler planlayarak bu konuda bilgiyi doğrudan veya dolaylı olarak elde etmeye çalışabilir. Görüşmeler, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış bir biçimde gerçekleştirilebilir. Araştırmacı, bilgi elde etmek istediği konu hakkındaki soruları önceden hazırlayarak görüşme sırasında bunları sormak yoluyla planlı bir biçimde görüşmeyi gerçekleştirebilir. Ya da yapılandırılmamış görüşme yoluyla önceden herhangi bir planlama yapmaksızın ve görüşme konusuna ilişkin görüşme sırasında ihtiyaç duyduğu soruları çocuğa veya ilgili kişiye yöneltir (Özgüven, 1998, s.122).

Görüşme ve anket yöntemlerinin bazı olumlu ve olumsuz yanları vardır. Görüşme, soruların ve görüşme ortamının çok iyi oluşturulmasına bağlı olarak anket yoluyla elde edilemeyecek derecede derinliğine bilgiler sağlayabilir. Anketler ise kısa, çekici, somut ve çelişki içermeyecek biçimde sorulardan oluşturularak güvenilir ölçümler gerçekleştirebilir. Ayrıca anketler, çok sayıda insana kolaylıkla verilebilir ve bilgiler hızlı bir şekilde toplanabilir. Bununla birlikte görüşme ve anket

olumsuzluklara da sahiptir. Çocuklar veya bireyler, sorulara doğru ve güvenilir bir şekilde yanıt vermeyebilirler. Yanıtlarını gerçekte olduğu gibi kendi özelliklerini ve düşüncelerini ifade etmekten ziyade sosyal olarak kabul edilen veya arzu edilenleri yanıt olarak verebilirler. Bu istenmeyen durum, sosyal kabul hatası veya sosyal istenirlik hatası olarak adlandırılır (Gay, 1987, Santrock ve Barlett, 1986, Santrock ve Yussen, 1992). Ayrıca görüşme ve anket, küçük çocuklarda kullanılamayabilir. Çünkü çocukların kendini ifade etme ve okuma yazma becerilerinin sınırlı olması, bu yöntemlerin uygulanabilirliğini engelleyebilir.

Standart Test

Standart testler; içeriği, uygulaması, uygulamadaki işlem yolları, süresi ve değerlendirme ölçütleri herkes için aynı olacak biçimde standart hale getirilmiş ölçme araçlarıdır (Özgüven, 1994, s.3-4; Tekin, 1987, s.82).

Standart test; bireylerin başarı, yetenek, zekâ, kişilik, ilgi ve tutum gibi özelliklerini ölçmek amacı ile geliştirilmişlerdir ve özellikle psikolojide çok yaygın olarak kullanılmaktadırlar.

Standart testlerde, bireyler testten özelliklerinin doğru bir yansıması olarak kabul edilen bir puan veya puanlar elde eder. Bireyin bu puanları ya testin önceden belirlenmiş değerlendirme ölçütlerine göre bireysel olarak yorumlanır ve bireyin özelliğine ilişkin değerlendirmeler ve kararlar oluşturulur ya da test norm çalışmalarına sahip ise bireylerin özelliğinin diğer bireylerin sahip olduğu aynı özellik ile karşılaştırılmasına da izin verir.

Bu amaçla bireyin puanı, testi daha önce almış diğer insanların tümünün oluşturduğu yüzdelik dilimlerden oluşan bir puan cetveli (norm) ile karşılaştırılır. Örneğin Stanford-Binet Zekâ Testi gibi bir standart testin normu, bir çocuğun zekâ testi puanının bu zeka testini önceden almış büyük bir çocuk grubunun puanlarından ne kadar daha düşük veya yüksek olduğunu araştırmacıya gösterecektir. Böylece bireyin özelliğinin durumu, norm grubunu oluşturan diğer bireylerin özelliklerine dayalı olarak değerlendirilebilecektir (Santrock ve Yussen, 1992).

Araştırmacılar, standart testler kullanarak çocuklardan doğrudan bilgi elde etmeye çalışırlar. Ülkemizde, çocuklar için geliştirilmiş çeşitli standart testler bulunmakta olup bunlar, daha çok çocukların zekâ ve çeşitli kişilik özelliklerini ölçmede kullanılmaktadırlar. Örneğin çocukların zekâlarını ölçmek için kullanılan standart testler arasında; Wechsler Çocuklar için Zekâ Testi (5-16 yaş), Stanford-Binet Zekâ Testi (2-16 yaş), Goodenough-Harris Adam Çizme Testi (7-9 yaş arası) sayılabilir. Yine çocukların gelişimindeki gecikmeleri ölçmek için; Denver Gelişimsel Tarama Testi (0-6 yaş), motor algılamayı ölçmek için Bender-Gestalt Görsel Motor Algılama Testi (5-10), denetim odağını ölçmek için Çocuklar İçin Denetim Odağı Ölçeği (8-14 yaş), kişiliği ölçmek için Çocuklara Yönelik Algı Testi (C.A.T.) (3-10 yaş), annenin çocuğuna ilişkin algılamalarını ölçmek için Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği (çocuğu en az 3 yaşında olan annelere) ve anne babaların demokratik, otoriter ve ilgisiz tutumlarını ölçmek üzere Anne-Baba Tutum Envanteri (çocuk ve ergenlere) kullanılmakta olan bazı ölçme araçlarıdır (Öner, 1997: Testlere ilişkin daha ayrıntılı bilgi için Öner (1997)'in kaynağına başvurulabilir).

Standart testlerin kullanımı belli bir düzeyde eğitim gerektirir. Testler, hızlı bilgi toplanmasına olanak sağlar ve aynı testi alan kişilerle bireyin yanıtlarının karşılaştırılmasına fırsat verir. Bununla birlikte testlerden elde edilen bilgi, her zaman için mevcut durumu yordamayabilir. Çünkü testler, bir bireyin davranışının tutarlı ve kararlı olduğu sayılısına dayanır. Örneğin kişilik ve zekâ, durağanlığa sahip ol-

Standart testler, önceden standart hale getirilmiş bir dizi yazılı veya sözlü sorular yoluyla bireylerin belirli davranışlarını saptamak için kullanılan ölçme araçlarıdır.

Standart testler, bireylerin puanlarını diğer bireylerin puanları ile karşılaştırmaya fırsat verir.

masına rağmen bir kişinin değerlendirildiği duruma bağlı olarak değişebilir. Bu nedenle bir test sonucunun her zaman tek bir ölçüt olamayacağını göz ardı etmemek gerekir (Santrock ve Barlett, 1986, Santrock ve Yussen, 1992).

Olay İncelemesi

Olay incelemesi, tek bir bireyin her yönü ile derinliğine incelenmesini gerektiren yöntemdir.

Olay incelemesi (vak'a çalışması), bir bireyin davranışlarına ilişkin elde edilecek bilgidir hareketle bu davranışa ilişkin genel ilkeleri geliştirmek amacıyla kullanılmakta olan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemle "Bir çocuğun veya birkaç çocuğun detaylı olarak incelenmesinden genel olarak çocukların davranışlarına ilişkin açıklamalarda bulunmak olası mıdır?" sorusuna yanıt aranmaktadır. Böylece araştırmacı, tek bir bireyi tüm yönleri ile derinlemesine incelemektedir (Baron, 1996).

Çocuk davranışına ilişkin ilk olay incelemesi çalışmaları, bebek biyografileri ile başlamıştır. Bebek biyografileri, belirli bir çocuk hakkında detaylı bilgiler ortaya koymuşlardır. Örneğin C. Darwin, oğlunun ilk gelişimine ilişkin biyografik açıklamaları yazmıştır. Daha sonra, çocuklar üzerinde detaylı bilgilerin toplandığı olay incelemesi yöntemi benimsenmiş ve bu incelemeler, çocukların mevcut normal gelişiminin objektif olarak anlaşılmasına yardım etmiştir. Böylece gelişimsel bilgi birikimi oluşmuştur (Schiemberg, 1985, Vander Zanden, 1997). Örneğin Piaget çalışmalarında, çocuklarının davranışlarını olay incelemesi yöntemi ile incelemiş ve bu yöntem, onun zihinsel süreçlere ilişkin açıklamalarına temel oluşturmuştur (Vander Zanden, 1997). Böylece olay incelemesi çalışmaları, çocukların gelişimine ilişkin önemli kuramların gelişmesine yardımcı olmuştur (bakınız Ünite 3 ve 4).

Vak'a incelemesi adıyla da ifade edilen olay incelemesi çalışmaları, uyumsuz ve duygusal rahatsızlık sergileyen bireylerin tedavisinde de önemli bir yöntemdir (Vander Zanden, 1997). Bu yöntem, çocukların davranışlarını inceleyen klinik psikologlar ve diğer ruh sağlığı çalışanları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Klinik ortamlarda kullanılan olay incelemesi, önemli bir sorunu olan bireylerin probleminin teşhis edilmesini ve tedavisini içermektedir. Bu çerçevede birey; tüm yönleri ile detaylı bir şekilde incelenmekte; bireyin problemine teşhis konmakta ve iyileştirici önlemler alınmaktadır. Genellikle öğrenme güçlükleri olan, kişisel ve sosyal uyum güçlükleri gösteren ve davranışları açısından ilgilenilmesi gereken çocuklar üzerinde kullanılmaktadır (Özgüven, 1998; Santrock ve Yussen, 1992). Örneğin 6-7 yaşındaki Arda, son zamanlarda çok öfkeli davranmaktadır. Bu öfke davranışları nedeniyle sınıf arkadaşlarına zarar verebilmekte ve kırıcı davranışlar sergileyebilmektedir. Bundan dolayı Arda bir psikologa götürüldüğünde psikolog; Arda'nın kendisi, anne babası ve öğretmeninden bilgiler toplayacak, çocuğun davranışını ayrıntılı biçimde anlamaya çalışacaktır. Psikolog, elde ettiği bilgiler sonucunda ailede son zamanlardaki yaşanan tartışmaların ve baskıların Arda'da engellenme (hayalet kırıklığı) yaratarak öfke davranışına dönüştüğünü ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla böyle bir problemin, son zamanlarda aile ortamında yaşanan olumsuzluklardan kaynaklanabileceğini ve bu ortamın değişmesi ile bağlantılı bir biçimde çocuğun olumsuz davranışlarının ortadan kaldırılabileceğini önerebilir (Faw ve Belkin, 1989).

Olay incelemesi, davranış bilimlerinde çocuğun davranışlarını anlamada sıklıkla kullanılmaktadır.

Olay incelemesi yöntemi, dikkatli bir biçimde kullanıldığı sürece davranışın bazı yönlerinin anlaşılmasında ve çocukların problemlerinin çözümünde önemli bilgiler sağlayabilir (Baron, 1996). Bununla birlikte bazı sınırlılıklara da sahiptir. Olay incelemesi, bir bireyin detaylı incelemesi olduğu için bir bireye ilişkin elde edilen bilgileri diğer bireylere genellemek güçtür. Ayrıca bireye ilişkin bilgileri toplamak, uzun ve zaman alıcı olabilmektedir ve bazen bilgilerin yanlış elde edilmesi olasıdır.

ğı vardır (Özgüven, 1998). Bu nedenle olay incelemesine ilişkin bilgilerin, başka çalışmalarla da desteklenmesi gerekir.

Korelasyonel Yöntem

Çocuk gelişimi alanında çocukların özelliklerine veya davranışlara ilişkin bilgiler, bazen standart test gibi ölçme araçları kullanılarak puanlar veya sayısal değerlerle ifade edilir. Bu sayıların ne anlama geldiği ve nasıl yorumlanacağına ilişkin istatistiksel yöntemlerden yararlanır ve bu yöntemlerden biri de korelasyon yöntemidir (Selçuk, 1999). Çocuk gelişimi alanında da ölçülen bir özelliğin diğeri ile ilişkili olup olmadığını ortaya çıkarmada sıklıkla korelasyon yöntemi kullanılır. Örneğin çocuğun sınav kaygısı ile başarı arasında nasıl bir ilişki vardır? Çocukların uyuma süresi ile başarısı arasında kuvvetli bir ilişki var mıdır? Çocuğun anne-babasının tutumu ile çocuğun benlik saygısı arasında ne gibi bir ilişki vardır? Çocuğun anne babasının iletişim becerileri ile çocuğun sosyal beceri düzeyi arasında bir ilişki var mıdır? Bütün bu soruların ve bu gibi soruların cevabını verebilmek için belirtilen özelliklere veya davranışlara ilişkin ölçümlerin veri toplama araçları ile toplanması ve korelasyon yöntemi ile ilişkinin hesaplanması gerekir.

Korelasyon nedir? Korelasyon, iki değişken arasındaki ilişkidir. Korelasyon yöntemi ise bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü bir sayısal değer ile ortaya koyar.

Örneğin araştırmacı, çocukların sosyal beceri düzeyi ile akademik başarıları arasında bir ilişki olup olmadığını merak ediyor olsun. Bu durumda araştırmacı, şu soruları düşünecektir: Çocukların sosyal beceri düzeyi arttıkça akademik başarıları da artıyor mu? Böyle bir ilişki varsa bu ilişkinin büyüklüğü veya gücü nedir? Çocukların sosyal beceri düzeyi azaldıkça akademik başarıları da artıyor mu? Böyle ters yönde bir ilişki söz konusu ise o zaman ilişkinin büyüklüğü nedir? Ya da böyle ilişkiler yerine bu iki değişken arasında önemli herhangi bir ilişki yok mu? Bu gibi sorulara yanıt bulmak ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için araştırmacının bir grup çocuğun her birinin iki değişkene ait puanlarına veya değerlerine ihtiyacı vardır. Bu puanlar toplanmışsa korelasyon katsayısının hesaplanması gerçekleştirilebilir (Hesaplama için ilgili istatistik kitaplarına bakınız.). Sizlerde çevrenizde gözlediğiniz çeşitli değişkenlerin birbiri ile ilişkileri hakkında tahminlerde bulunarak bu ilişkinin gerçekte olup olmadığını, varsa yönünü ve büyüklüğünü korelasyon yöntemi ile araştırabilirsiniz.

Korelasyon katsayısı, -1 ile +1 arasında değişir. Korelasyon katsayısı, 0.00'dan -1'e veya +1'e yaklaştıkça ilişkinin büyüklüğü artar ve ilişkinin arttığı kabul edilir. Korelasyon katsayısı, -1 veya +1'den 0.00'a yaklaştıkça ise ilişkinin büyüklüğü azalır ve ilişkinin azaldığı kabul edilir. Katsayının 0.00 olması ise iki değişken arasında hiçbir ilişki olmadığını gösterir. Bu durumda, katsayının işaretinin eksi olması (negatif) ters yönde bir ilişki olduğunu, bir değişken artarken diğerin azaldığını belirtir. Artı olması (pozitif) ise aynı yönde bir ilişki olduğunu, bir değişken artarken diğerin de artmakta olduğunu kasteder (Gay, 1987; Santrock ve Barlett, 1986; Seitz, 1988).

Örneğin yukarıdaki verilen örnek çerçevesinde araştırmacı, çocukların sosyal beceri düzeyi ile akademik başarıları arasında 0.89 gibi katsayı bulmuş ise bu ilişki pozitif yüksek bir ilişkiyi gösterir. Ancak bu iki değişken arasındaki katsayıyı -0.50 bulmuş ise negatif ters yönde ve orta derecede bir ilişkiye gösterir. Ya da bu iki değişken arasındaki katsayıyı 0.19 bulmuş ise pozitif zayıf bir ilişkiyi veya -0.19 ise negatif zayıf bir ilişkiyi gösterecektir.

Korelasyon yöntemi, iki değişken arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü ortaya koymaya yönelik olarak korelasyon katsayısının belirlenmesi işlemidir.

Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişir ve katsayı sıfıra yaklaştıkça ilişki zayıflar. Katsayı eksi değerli ise ters (zit) bir ilişki var iken katsayı artı değerli ise aynı yönde bir ilişki vardır.

Korelasyon araştırmaları, bir değişkenin değişimini anlamının bir yoludur. Yani iki değişken ilişkili ise o zaman bir değişkenin diğeri ile değiştiğini ve bir değişkenin diğeriyle ilişkin bilgi taşıdığını belirtir. Dolayısıyla, bir değişkenden diğeri bir değişkenin yordanması gerçekleştirilebilir (Baron, 1996).

Örneğin çocukların televizyonda yoğun şiddet sahnesi görmeleri ile çocukların saldırganlıkları arasında yüksek bir ilişki bulunmuş ise bu sonucu, "Çocuklar televizyonda ne kadar çok şiddet sahnesi görürlerse saldırgan davranışlar gösterme olasılıkları o kadar yüksek olacak." diye yordayabiliriz (Baron, 1996; Feldman, 1997). Ancak korelasyon yöntemi ile bir değişkeni diğeriinden yordayabilmek olmasıyla birlikte bu sebep-sonuç ilişkisini ifade ettiği anlamına gelmez. Korelasyon katsayısı ne olursa olsun bir değişkenin diğeriinin sebebi veya sonucu olduğunu söyleyemeyiz. Örneğin yukarıda belirtilen örneği hatırlayalım. Bu örnekte, çocukların sosyal beceri düzeyi ile başarıları arasında bir ilişki olup olmadığı inceleniyordu. Bu ilişkinin yüksek bulunduğunu (0.85 veya -0.85 gibi) düşünelim. Bu ilişkiden hareketle çocuğun sosyal beceri düzeyinin yüksek olmasından dolayı başarısının arttığını veya tersine, başarısının artmasından dolayı sosyal beceri düzeyinin de arttığını veya birisinin artmasından dolayı diğeriinin azaldığını ileri sürmek doğru olmaz. Çünkü bu iki değişken arasındaki ilişkiye öğretmen, okul, arkadaş ve anne baba nitelikleri, çocuğun yetenekleri ve kişilik özellikleri gibi değişkenler de etki etmiş ve bu ilişkiyi ortaya çıkarmış olabilir. Onun için korelasyonda değişkenler arasındaki ilişkiyi sebep-sonuç ilişkisi ile açıklayamayız.

Korelasyon yöntemi, çocuk gelişim alanında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Çünkü bu yöntem ile çocukların pek çok davranışı arasındaki ilişkiler ve yordamalar yapılabilir. Ancak bu yöntemin en önemli sınırlılığı ise değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkisini vermemesidir. Bu nedenle korelasyon yöntemi, sonrasında yapılacak olan deneysel araştırmalara yön verir ve deneysel yöntemler nedenselliği açıklar (Feldman, 1997).

Korelasyonda bir değişken diğeriinin sebebidir veya sonucudur, diyemeyiz.

SIRA SİZDE

Korelasyon yöntemi ile edilen sonuç nasıl yorumlanır, tartışınız.

DeneySEL Yöntem

DeneySEL yöntem, bilimde bilgiye en objektif ulaşılabilecek teknik olup korelasyon yöntemin tersine, sebep-sonuç ilişkilerine ilişkin hipotezleri test edebilen tek araştırma yöntemidir (Gay, 1987, s.260; Vander Zanden, 1997, s.22).

DeneySEL yöntem, genellikle laboratuvarlarda yapılan araştırmalar olarak düşünülür. Ancak deneysel araştırmalar, çok iyi bir şekilde planlanabilir ve deney koşullarına uygun bir biçimde gerçekleştirilebilirse laboratuvar dışında da düzenlenebilir (Karasar, 1991). Çocuk gelişimi alanında da deneysel yöntem laboratuvar dışında bilimsel araştırmalarda kullanılabilen bir yöntemdir.

DeneySEL araştırmada araştırmacı, yapay bir deney ortamı oluşturmaktadır. Bu yapay ortamda, araştırmak istediği olayı veya değişkeni düzenlemek, ayarlamak veya değiştirmek gibi yollarla istediği duruma getirmekte ve deneyin kontrolünü sağlamaktadır. Böylece yeni durumların meydana gelmesine yol açmakta ve bunun etkisini sebep-sonuç ilişkisi içerisinde gözlemektedir (Kaptan, 1973).

Kısaca araştırmacı, bir değişkenin belirli etkilerini; koşullarını değiştirerek, ayarlayarak veya düzenleyerek kontrol etmekte ve bundan diğeri değişkenin veya davranışın nasıl etkilendiğini, değiştiğini gözlemeye ve anlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla deneysel yöntemin en belirgin özelliği, kontrole olanak tanyarak değişken-

DeneySEL yöntem, değişkenler arasındaki ilişkiyi nedensellik ilişkisi içerisinde açıklamak üzere araştırmacının bir değişkeni düzenleyerek veya ayarlayarak diğeri değişken üzerinde oluşturduğu etkiyi ortaya çıkarmasına yöneliktir.

ler arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyabilmesidir (Gay, 1987; Kaptan, 1973). Örneğin yukarıdaki korelasyon yöntemindeki örneği düşünelim. Araştırmacı, çocukların sosyal beceri düzeyi ile akademik başarıları arasında ilişkiyi merak ediyordu. Bu durumda, deneysel yöntemi kullanmak isterse araştırmacı şu soruyu düşünecektir: Çocuklara sosyal beceri eğitimi verilmesi, onların akademik başarılarını etkiler mi? Bu çerçevede, literatürdeki bu konu ile ilgili açıklamaları, araştırma sonuçlarını ve gözlemlerini dikkate alarak bir hipotez oluşturacaktır. Örneğin çocuklara sosyal beceri eğitimi verilmesi, akademik başarıyı artıracaktır gibi. Dolayısıyla deney, sadece bu bağıntıyı ortaya çıkaracak şekilde organize edilecek ve bunun için de çocuğun yaşı gibi istenmeyen diğer karıştırıcı faktörler kontrol altına alınacaktır. Örneğin deneydeki çocukların tümünün aynı yaşta olmasının sağlanması gibi. Çünkü daha büyük çocukların sosyal becerileri ve akademik başarıları, daha küçük çocuklarınkinden daha iyi olabilir ve aynı zamanda, büyük çocukların bilişsel gelişim özellikleri daha fazla olabilir. Bu durum ise araştırma sonucunu etkileyebilir. Böylece deneyde çocukların yaşı kontrol edilmezse ortaya çıkacak deneysel bulgu, çocuğun sosyal beceri düzeyi ile akademik başarıları arasındaki bağıntıdan çok, yaş ile akademik başarı arasındaki bağıntıyı gösterecektir ve deney güvenilir olmayan sonuçlara yol açabilecektir.

Bir deneysel çalışmada, iki değişken (X ve Y) arasındaki bağıntı keşfedilmeye çalışılır. İlk olarak ilk değişken (X) düzenlenir, değiştirilir. İkinci olarak diğer değişken (Y) üzerinde bu değişimin etkileri gözlenir. X değişkeni, bağımsız değişken olarak adlandırılır. Bu değişken, çalışılan ilişkide sonuç çıkarmak için kullandığımız sebep olucu durum veya koşullardır. Bağımsız değişkendeki (X) böyle bir değişikliğe uğratma, düzenleme veya ayarlanmanın bir sonucu olarak değişen veya etkilenen değişken, Y değişkenidir ve bağımlı değişken olarak adlandırılır. Bu değişken ise, hakkında bilgi toplamaya çalıştığımız, sonuç çıkarmak istediğimiz değişkendir. Bir deneyde değeri ölçülen durumdur. Böylece bir deneyde araştırmacı, bir olayın (bağımsız değişken) davranış (bağımlı değişken) üzerindeki etkisini görmeye çalışmaktadır (Gay, 1987; Vander Zanden, 1997).

Yukarıdaki örnekte bağımsız değişken çocukların sosyal becerisi, bağımlı değişken çocuğun akademik başarısıdır. Bu deneyi gerçekleştirmek üzere araştırmacı, genellikle bir deney grubu ve bir kontrol grubu olmak üzere çocukları iki gruba (Üç veya daha çok grupta olabilir.) ayıracaktır. Deney grubu, deneysel işlemin gerçekleştirildiği grup olacaktır. Kontrol grubu ise bu deneysel işleme tabi tutulmayan, deney grubu ile karşılaştırmada kullanılan grup olacaktır. Bu iki grup, yaş gibi istenmeyen değişkenlerin etkisini kontrol etmek için diğer değişkenler açısından eşitlenecektir. Örneğin yaşların aynı olması, başlangıçta sosyal beceri ve akademik başarı düzeylerinin aynı olması, aile niteliklerinin benzer olması ve öğretmenin aynı olması gibi. Bu yönlerden eşitlenen çocuklar, rastlantısal olarak deney ve kontrol gruplarına ayrılacaklardır. Daha sonra, deneysel işlem gerçekleştirilecektir. Deney grubuna önceden hazırlanmış bir sosyal beceri eğitimi programı uygulanırken diğer kontrol grubuna herhangi bir deneysel işlem uygulanmayacaktır. Deneysel işlem sonunda, deney ve kontrol gruplarının akademik başarıları önceden belirlenmiş bir başarı testi ile ölçülecek ve bu iki grup karşılaştırılacaktır. Sonuçta, istatistiksel olarak deney grubunun akademik başarısı, kontrol grubundan yüksek çıkarsa o zaman sosyal beceri eğitiminin akademik başarı üzerinde etkili olduğu sebep-sonuç ilişkisi ile belirtilebilecek ve ileri sürülen hipotez desteklenecektir. Tersi durumlarda ise bu etkinin olmadığı veya deneysel kontrolün sağlanmadığı düşünülebilecek, böylece hipotez desteklenmeyecektir. Araştırmacı, daha

Bağımsız değişken (X); bir deneyde değişikliğe uğratılan, düzenlenen veya ayarlanan değişkendir.

Bağımlı değişken (Y); bağımsız değişkende yapılan değişiklik, düzenleme veya ayarlama sonucunda gözlediğimiz değişkendir. Bağımlı değişken, bağımsız değişkene bağlı olduğu için bağımlı değişken adını almaktadır.

sonraki zamanlarda bu ilişkiyi yeniden farklı deneysel koşullar ve desenler içerisinde deneme çabasını sürdürebilecektir.

Çocuk gelişimi alanında yapılan araştırmaların genellikle deneysel yöntemle yapılması istenir. Çünkü sebep-sonuç ilişkisini verebilmesi nedeniyle daha geçerli sonuçlar ortaya koyabildiği; deneyin yansıttığı bulguların, deneyin yapılmadığı kontrol edilmemiş bir durumdan daha çok kesinlik gösterdiği kabul edilir (Santrock ve Barlett, 1986). Bu nedenle deneysel yöntem, diğer yöntemlere göre daha geçerli ve güvenilir bilgiler verebilmektedir. Diğer araştırmacılar, benzer deneyler yaparak bu sonuçların tekrarlanabilirliğini sınavabilmektedirler. Bununla birlikte deneysel yöntem, deneyin her zaman istendiği gibi gerçekleştirilememesi, kontrolün istendiği gibi sağlanamaması ve yapay bir ortam içerisinde deneyin gerçekleştirilmesi nedeniyle bazı olumsuzluklara da sahiptir.

SIRA SİZDE

4

Deneysel yöntem nasıl gerçekleştirilmektedir?

Gelişimsel Yöntemler

Gelişimsel yöntemler, yaşa bağlı olarak çocukların özelliklerinin gelişimini açıklamaya çalışmaktadır.

Empati, kısaca, bireyin çevresindeki olayları diğer kişinin bakış açısıyla görebilmesidir.

Çocuk gelişimini inceleyen gelişimsel yöntemlerin amacı, bir bağımsız değişken olarak yaş dikkate almak ve yaşa bağlı olarak çocukların özelliklerinin gelişimini incelemek ve karşılaştırmaktır (Dworetzky, 1990, s.20). Böylece bu yöntem, zaman içinde insanların nasıl bir gelişim gösterdiğinden hareketle gelişimde yaşla ortaya çıkan değişimleri belirlemeye ve çocuk gelişimine ilişkin genel bilgiler keşfetmeye çalışmaktadır.

Örneğin bir araştırmacı, çocuklarda empatik düşüncenin görünümünü ortaya çıkarmak için farklı yaşlardan oluşan bir grup çocuğu belirleyerek, örneğin 6 ile 12 arasındaki çocuklar gibi, bu çocuklardaki empatik düşüncenin görünümünü yaşa bağlı olarak inceleyebilir. Ya da başka bir araştırmacı, 6 yaşındaki bir grup çocuğu 12 yaşa kadar olan uzun bir süreçte (6 yıl gibi bir süre) empatik düşüncenin görünümünü açısından inceleyerek yaşa bağlı olarak bu özelliğinin bireydeki görünümünü elde edebilir.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi çocuk gelişimini inceleyen araştırmacı, farklı yaşlardan çocukları belirli bir zamanda aynı anda incelerken diğer bir yöntemde aynı özelliği bir grup çocukta belli bir zaman süresi içerisinde aynı çocuklar ile incelemektedir.

Çocuk gelişimi çalışmalarında başlıca üç gelişimsel yöntem vardır. Bunlar kesitsel yöntem, boylamsal yöntem ve sırasal (kesitsel-boylamsal veya ardışık) yöntem olarak gruplanabilir (Faw ve Belkin, 1989; Hoffman ve diğ., 1988; Onur, 1995, Santrock ve Yussen, 1992). Aşağıda bu yöntemlerin her biri kısaca açıklanmaktadır.

Kesitsel Yöntem

Kesitsel araştırmalar, incelenecek çocuk grupları seçildikten sonra kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilebilir ve veri toplamak çok fazla zaman almaz.

Kesitsel yöntem; farklı yaşlardan çocuk gruplarının araştırmaya alınarak belirli davranışlarının aynı zamanda ölçülmesi, test edilmesi veya gözlenmesini gerektirir (Dworetzky, 1990, s.20). Araştırmacı, ilgilendiği yaşların her birini temsil eden farklı çocuk grupları ile aynı zaman dilimi içerisinde çalışmakta ve bu yaş gruplarına ilişkin ölçümleri karşılaştırmaktadır (Vander Zanden, 1997). Örneğin yukarıdaki örneği düşünelim. Araştırmacı, kesitsel yöntemi kullanarak bu araştırmayı gerçekleştirmek isterse 6 ile 12 yaş arasındaki her bir yaşı temsil eden altı grubu veya üçer yıllık aralıkları dikkate alarak oluşturduğu üç grubu (6, 9 ve 12 yaşlardaki çocuklardan oluşan) empatik düşüncenin görünümünü açısından inceleyebilir. Bu amaçla,

her bir gruba ilişkin empatik düşüncenin görünümüne ilişkin ölçümlerini aynı zamanda, isterse aynı anda yapar ve bu grupların ölçüm sonuçlarını karşılaştırır.

Kesitsel yöntemin bazı olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Bu yöntemin olumlu yönü, zaman bakımından belli bir çocuk grubunun yıllarca gözlenmesi yerine aynı zamanda farklı yaş grubundan çocuklardan veriler toplanmasına olanak sağlamasıdır. Bununla birlikte kesitsel yöntem, bazı olumsuz yönlere de sahiptir. Bu yöntem, çeşitli karıştırıcı etkileri kontrol etmekte yetersizliğe sahiptir. Farklı gruplardaki çocuklar, farklı zamanlarda doğdukları için onların yaşları ve grupları da farklıdır. Dolayısıyla çocuklar, sadece yaş açısından değil doğdukları zaman veya yıl açısından da farklılaşmaktadırlar. Yaşıt veya kuşak etkisi (cohort) nedeniyle farklı yaş grubu çocukları da doğdukları andan itibaren farklı kültürel koşullardan farklı derecelerde etkilenmektedirler (Faw ve Belkin, 1989; Hoffman ve ark., 1988; Onur, 1995; Santrock ve Yussen, 1992; Selçuk, 1996).

Örneğin yukarıdaki örneği hatırlayalım. Araştırmacı, kesitsel yöntemi kullanarak 6 ile 12 yaş arasındaki zamanı üçer yıllık aralıkları dikkate alarak oluşturduğu üç grup ile (6, 9 ve 12 yaşlardaki çocuklardan oluşan) empatik düşüncenin görünümünü incelemekte idi. Bu çalışmadaki yöntemin yetersizliği, her yaş grubundaki çocuğun farklı yıllarda doğmuş olmalarıdır. Bir gruptaki çocuklar, örneğin 2001'de doğarken diğer bir grup 1998 ve diğer bir grup 1995'te doğmuş olacaktır. Bu çocukların doğduğu andan itibaren zaman içerisindeki çevresel etkilerde (aldıkları eğitim, çocuk yetiştirme uygulamaları, sağlık, kitle iletişim araçları gibi etkiler) farklılık gösterebilecektir. Bu durum, incelenen değişkenin yaş açısından gelişimini ortaya koymaktan ziyade kuşak etkilerine ilişkin farklılıkları ortaya koyabilecektir. Ancak araştırmacı, 6 ile 12 yaş arasındaki her yaştan altı grubu incelemiş olsa kuşak etkisinin rolü daha az olabilecektir.

Kesitsel yöntemin özel bir kullanımından da söz etmek gerekir. Bu kullanım, çocuğun gelişimine ilişkin normlar oluşturmaya dayanan normatif araştırmalar olarak adlandırılır. Gelişime ilişkin bir norm, bir özelliğin gelişiminin ve bu özelliğin gelişimsel ortaya çıkışındaki değişkenliğin görülmesindeki ortalama yaşı belirtmektedir. Örneğin bir araştırmacı, pek çok çocuğun emeklemeye ilk başladığı ayı kaydederek bunların ortalama ağırlığı ve yaklaşık %90'ının hangi ağırlıklar arasında bulunduğu ortaya çıkartabilir. Çeşitli gelişimsel özelliklere ilişkin elde edilen gelişimsel normlar, çocuk gelişimi ile ilgilenen kişilere önemli bilgiler sağlar ve bir çocuğun normal bir biçimde gelişip gelişmediğini değerlendirmek için bir ölçüt olarak dikkate alınabilir. Bununla birlikte gelişimsel normlar, çocuklar arasındaki bireysel farklılıkları ve bu farklılıkların sebeplerini ortaya koymamaktadır (Faw ve Belkin, 1989; Gander ve Gardiner, 1993).

Boylamsal Yöntem

Boylamsal (uzunlamasına) yöntem, geniş bir zaman diliminde aynı çocuklarla çalışmayı gerektirir. Araştırmacı, tümü aynı yaştan bir grup çocuğu, belli bir zaman aralığının çeşitli noktalarında ilgilendiği değişkenler açısından ölçer. Böylece düzenli aralıklarla çocuklardaki değişimi izler (Faw ve Belkin, 1989; Santrock ve Yussen, 1992). Örneğin yukarıdaki örneği hatırlayalım. Boylamsal yöntemi kullanan bir araştırmacı, 6 yaşındaki bir grup çocuğu 12 yaşa kadar olan uzun bir süreçte (6 yıl gibi bir süre) empatik düşüncenin görünümü açısından inceleyecektir. Araştırmacı bu altı yıllık süre içerisinde belirli aralıkla, örneğin her yıl veya iki yılda veya üç yılda bir, bu gruptaki çocukları empatik düşüncenin görünümü açısından ince-

Kesitsel yöntem, belli bir davranışın farklı yaşlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için etkili bir şekilde çocuk gelişimi alanında kullanılmaktadır.

Kesitsel yöntemde kuşak veya yaşıt etkisi, farklı zamanlarda doğmuş olmaktan kaynaklanan çeşitli faktörlerin sonucu oluşan etkilerdir.

Boylamsal yöntemde, belli bir zaman aralığında aynı çocuklar, belirli aralıklarla incelenir.

leyecek veya ölçülecektir. Altı yıllık süre sonunda ise araştırmacı yaşa bağlı olarak bu özelliğin çocuklardaki değişimini elde edecektir.

Boylamsal yöntem, aynı çocukları tekrarlayan biçimde belli zaman aralıkları ile ölçtüğü için aynı çocuklarda incelenen özelliğin gelişimini gösterir. Bununla birlikte bu yöntem, çok zaman alıcı olup bu uzun zaman aralığında çocuklara ulaşamama ve onları takip edememe olasılığı vardır. Bu ise çalışmanın genellenebilirliğini düşürmektedir (Faw ve Belkin, 1989; Gander ve Gardiner, 1993; Vander Zanden, 1997).

Sırasal Yöntem

Sırasal (kesitsel-boylamsal) yöntem, kesitsel ve boylamsal yöntemlerin bir arada kullanılmasını gerektirir.

Sırasal yöntem (kesitsel-boylamsal yöntem veya ardışık) kesitsel ve boylamsal yöntemlerin olumlu yönlerini birleştiren ve olumsuz yönlerini azaltan bir diğer gelişimsel araştırma yöntemidir. Bu yöntemde temel düşünce, farklı yaşlardan çocukları eş zamanlı çalışmaktır (Liebert ve diğ., 1986).

Bu nedenle çocuk gelişimi araştırmacıları, gelişimsel özellikleri daha geçerli bir biçimde ortaya koymak için sırasal yöntemi (veya kesitsel-boylamsal yöntemi) tercih ederler. Sırasal yöntem kullanılarak yapılan bir araştırma, çoğu zaman farklı yaşlardan çocuk gruplarını içeren kesitsel bir çalışma ile başlar (Santrock ve Yussen, 1986). Bu yöntemle, üç farklı yaş grubundaki (A, B ve C) çocukları karşılaştırmak isteyen bir araştırmacı, ilk önce A ve B yaş grubundaki çocukları, sonra B ve C yaşlarındaki çocukların ikinci bir grubunu karşılaştırmaktadır (Faw ve Belkin, 1989).

Örneğin yukarıdaki örneği hatırlayalım. 6 yaşındaki bir grup çocuğun 12 yaşa kadar olan bir süreçte (6 yıl gibi bir süre) empatik düşüncenin görünümü açısından incelenmesi amaçlanıyordu. Kesitsel yöntemi kullanacak olan araştırmacı, üçer yıllık aralıkları dikkate alarak oluşturduğu üç grubu (6, 9 ve 12 yaşlardaki çocuklardan oluşan) empatik düşüncenin görünümü açısından aynı zamanda inceliyordu. Boylamsal yöntemi kullanan bir araştırmacı ise 6 yaşındaki bir grup çocuğu 12 yaşa kadar olan bir süreçte inceliyordu. Oysa sırasal yöntemi kullanan araştırmacı, ilk önce 6 yaşındaki çocukların grubu ile 9 yaşındaki çocukların grubunu araştırmaya alacak ve bunları ölçülecektir. Üç yıl sonra ise şimdi 9 yaşında olan (çalışmanın başladığı zaman 6 yaşında olan) çocuk grubu ile araştırmaya yeni dahil edilecek 12 yaşındaki çocuk grubunu ölçülecektir. Ölçümü yapılan grupların karşılaştırması sonucunda çocukların empatik düşüncenin görünümü açısından değişimi ortaya çıkabilecektir. Böylece üç yıl içerisinde de araştırma tamamlanmış olacaktır.

Sırasal yöntem, kesitsel ve boylamsal yöntemleri bir arada kullanarak boylamsal yöntemle göre daha kısa zamanda tamamlanmaktadır. Kesitsel yöntemdeki kuşak etkilerini ortadan kaldırmaya yardım etmektedir. Boylamsal ve kesitsel yöntemlerin tek başlarına elde etmeleri olanaksız bilgileri sağlamaktadır. Bununla birlikte sırasal yöntem, boylamsal yöntem gibi zaman alıcı ve maliyeti yüksek bir yöntemdir (Hoffman ve diğ., 1988; Santrock ve Yussen, 1992).

Özet

Çocuk gelişimi alanının bilimsel temellerini açıklamak

Bilim; sadece kimya, matematik veya fizik gibi belirli çalışma alanlarını ifade etmez. Bilimsel yaklaşım, bazı temel değerlere ve standartlara bağlı kalmayı ve belirli yöntemleri kullanmayı içerir. Bilimin sahip olduğu nitelikler ve yöntemler, herhangi bir belirli alana özgü olmayıp çok değişik alanlarda bilgi üretmek için kullanılacak kadar geniş bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bir alan, bilimsel değerleri benimsiyor ve bilimsel yöntemleri kullanıyorsa o alanı bir bilim olarak görmek gerekir. Bu çerçevede gelişim psikolojisinin önemli bir alanı olan ve çocuklar üzerinde çalışmalar yürüten çocuk gelişimi, bir bilim alanıdır.

Çocuk gelişimine ilişkin bilgi elde etmede bilimsel yöntemin gerekliliğini açıklamak

Bilimsel yöntem, araştırmalarda izlenmesi gereken bir güçlüğün hissedilmesi, problemin tanımlanması, hipotezin kurulması, çıkarımda bulunulması, veriler toplayarak ilişkinin test edilmesi gibi bir dizi basamaktan oluşur. Çocuk gelişimine ilişkin bilimsel araştırmalarda ise bir problemi araştırırken mevcut kuramlardan hareket edilir ve bilimsel araştırma sonuçları ile bu kuramlar gelişir, bütün bunların gerçekleştirilmesinde ise bilimsel yöntem takip edilir. Çocuk gelişimi alanındaki belli bir kuram çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalarda takip edilen bilimsel yöntemin adımları ise problemi betimleme ve analiz etme, veri toplama, sonuçlar çıkarma, ilgili kuramı yeniden gözden geçirme olarak belirtilebilir.

Çocuk gelişimi araştırmalarında kullanılan araştırma yöntemlerini sınıflamak

Gelişimsel özellikleri araştırmak için tek bir yöntem yoktur. Gelişim psikologları tarafından çalışılan konular çok geniştir, araştırmacılar çok farklı yöntemler kullanabilirler. Her bir yöntemin de bazı olumlu ve olumsuz yanları vardır. Bu nedenle her bir araştırmanın bazı yöntemsel sınırlılıklarının olması kaçınılmazdır. Sonuç olarak çocuk gelişimi araştırmalarında hangi araştırma yönteminin kullanılacağına araştırılan de-

ğişkenin türü, araştırmacının istenmeyen değişkenlerin etkisini ortadan kaldırmak üzere değişkenleri kontrol edebilme derecesi, araştırmacının olanakları, araştırmanın yapılacağı ortam veya yer gibi etkenler belirleyici olabilmektedir. Çocuk gelişimi alanında kullanılan araştırma yöntemleri, değişik biçimlerde sınıflandırılmakla birlikte temelde betimsel, korelasyon, deneysel ve gelişimsel olmak üzere dört ana başlıkta gruplandırılabilir.

Çocuk gelişimi araştırma yöntemlerinin çocuk gelişimini açıklamada nasıl kullanıldığını açıklamak

Çocuk gelişimi alanında betimsel, korelasyon, deneysel ve gelişimsel araştırma yöntemleri kullanılabilir. Araştırmaya konu olan ilişkinin mevcut bir betimlemesini elde etmek için gözlem, görüşme, anket, test ve olay incelemesi gibi betimsel yöntemler kullanılabilir. Çocuk gelişimi alanında ölçülen bir özelliğin diğeri ile ilişkili olup olmadığını ortaya çıkarmada istatistiksel yöntemlerden korelasyon yöntemi sıklıkla kullanılabilir. Bir diğer yöntem ise deneysel yöntemdir. Deneysel yöntem, çocuk gelişimi alanında sebep-sonuç ilişkisini verebilmesi nedeniyle diğer yöntemlere göre daha geçerli ve güvenilir bilgiler verebilen bir tekniktir. Ayrıca zaman içinde insanların nasıl bir gelişim gösterdiğinden hareketle gelişimde yaşla ortaya çıkan değişimleri belirlemek ve çocuk gelişimine ilişkin genel bilgiler keşfetmek için gelişimsel yöntemler (kesitsel, boylamsal ve sırasal) de kullanılır.

Kendimizi Sınavalım

1. Çocuk gelişimi alanına ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Çocuk gelişimini bir bilimsel alan olarak kabul etmek güçtür.
- Çocuk gelişimi bir bilimsel alan olmaktan ziyade bir psikoloji dalıdır.
- Çocuk gelişim alanının bilimsel alan olabilmesi için uzun bir zaman gerekir.
- Çocuk gelişimini bilim alanı olarak kabul etmek için bilim adamı olmak gerekir.
- Çocuk gelişimi alanı bilimsel değerleri ve yöntemleri benimsediği için bilimseldir.

2. Denendikten sonra bu kestirimlerin doğruluğu veya yanlışlığına ilişkin karar verilebilen tahminlere ne ad verilir?

- Kuram
- Hipotez
- Bilimsel yöntem
- Korelasyon
- Deney grubu

3. Araştırmacılar tarafından çok kısa zamanda çocuklardan bilgi elde etmek üzere kullanılan soru listesi biçimindeki bilgi toplama aracına ne ad verilir?

- Olay incelemesi
- Korelasyon
- Gözlem
- Anket
- Deney

4. Arkadaşları ile sürekli kavga eden Ahmet'in bu davranışını anlamak için onu derinlemesine tüm yönleriyle inceleyen psikolog, hangi yöntemi kullanmaktadır?

- Boylamsal yöntem
- Sistemik gözlem yöntemi
- Kesitsel yöntem
- Olay incelemesi yöntemi
- Standart test yöntemi

5. Anaokulundaki oyun etkinliklerinin çocukların kendini ifade etme biçimlerine etkisini nedensellik ilişkisini ortaya koyacak biçimde araştırmak için aşağıdaki yöntemlerden hangisi kullanılır?

- Korelasyonel yöntem
- Olay incelemesi yöntemi
- Betimsel yöntemler
- Gelişimsel yöntem
- Deney yöntemi

6. Korelasyon yöntemi iki değişken arasındaki ilişki hakkında ne tür bir bilgi verir?

- Sebebi sonuç ilişkisi
- İki grubun eşit olup olmadığı
- İlişkinin yönü ve büyüklüğü
- Kuşak etkileri
- Gözlemsel bilgi

7. Beş yaşına kadar olan her yaşta çocuğun dil gelişimini aynı zaman diliminde ölçerek ortaya çıkarmak isteyen araştırmacı aşağıdaki yöntemlerden hangisini kullanmalıdır?

- Kesitsel yöntem
- Olay incelemesi yöntemi
- Gözlem yöntemi
- Boylamsal yöntem
- Sırasal yöntem

8. Çocuğun zekası ile akademik başarısı arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu bulan bir araştırmacı kullanmış olduğu yöntem aşağıdakilerden hangisidir?

- Korelasyon
- Deney
- Kesitsel
- Boylamsal
- Sırasal

9. Kuşak etkilerini ortadan kaldırarak çocukların gelişimsel özellikleri hakkında daha geçerli bilgiler veren yöntem aşağıdakilerden hangisidir?

- Korelasyon
- Deney
- Betimsel
- Sırasal
- Boylamsal

10. Bir deneyde sonucu ifade eden değişken aşağıdakilerden hangisidir?

- Bağımlı
- Bağımsız
- Karıştırıcı
- Hipotez
- Kuşak etkisi

Yaşamın İçinden

AnadoluHaber

06-12.02.2006

1999 Marmara Bölgesi Depremlerini Yaşamış Üniversite Öğrencileri İçin Depremin Anlamı*

Günümüzde, insanların karşı karşıya oldukları doğal afetlerden biri de depremdir. Ülkemizde Marmara bölgesinde, 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde oldukça şiddetli (7.4 ve 7.2) depremler meydana gelmiştir. Bu depremler, pek çok insanın yaşamını her yönden etkilemiştir... 1999 Marmara bölgesi depremleri yaşandığı zaman çocukluk ve ergenlik döneminde olan bireyler için acaba, deprem ne anlam ifade etmektedir? İşte bu araştırma, bu soruya yanıt bulmayı amaçlamaktadır. Araştırma, 2004–2005 öğretim yılında Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi'nin çeşitli programlarına devam eden ve 1999 Marmara bölgesi depremlerini yaşamış 203 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Bu öğrencilere, şu an depremin onlar için ne anlam ifade ettiğini birkaç cümleyle ifade etmeleri istenmiştir. Elde edilen yanıtlar içerik analizine tabi tutulduğunda deprem yaşayan genç yetişkinlerin büyük bir çoğunluğu kendileri için depremin anlamını “doğal bir afet, doğanın bir gerçeği”, “ölüm, hayatın sonu” ve “korku” olarak ifade etmektedirler (%59.60). Deprem yaşayan gençlerin, en fazla depremi doğal bir afet ve doğanın bir gerçeği olarak belirtmeleri sevindiricidir (%20.69). Çünkü depremlerin olmasından yaklaşık altı yıl sonra gençlerin çoğunluğunun depremi doğal bir yaşam olayı ve yaşamın bir gerçeği olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Oysa gençlerin çok az bir kısmının depreme kaderci bir anlayışla ve doğaüstü bir olay olarak yaklaştığı belirtilebilir. Bu sonuca göre genç yetişkinlerin çoğunluğunun deprem gerçeği konusunda bilinçli olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte gençlerin önemli bir kısmı için hala depremin “ölüm” ve “korku” anlamına geldiği de dikkati çekmektedir. Bu sonuç ise gençlerin aradan geçen zamana rağmen depremin hala olumsuz etkilerini taşıdıklarını, onlar için depremin ölümlü ve korkuyu çağrıştırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise depremin ne kadar etkili bir travmatik yaşantı olduğuna, deprem olduğu zaman çocukluk veya ergenlik döneminde olan gençlerin depremden ne kadar derin bir biçimde etkilenmiş olduklarına, depremi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algıladıklarına ve depremin psikolojik sonuçlarının hala mevcudiyetini sürdürdüğünü

ne işaret etmektedir. Depreme ilişkin bu yüklemeler, onların davranışlarını da olumsuz bir biçimde etkiliyor olabilir. Dolayısıyla bu gençlere yönelik psikolojik yardımların verilmesi ve depremin bu olumsuz çağrışımlarının etkisinin birey üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması büyük bir önem taşımaktadır...

Sonuç olarak çocukluk veya ergenlik yıllarında deprem yaşantısı geçiren ve şu an üniversite öğrencisi olan genç yetişkinlerin çoğunluğu için depremin doğal bir afet, ölüm ve korku anlamı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu durum, çoğu genç de depremin artık doğal bir yaşam olayı olarak kabullenildiğini gösterirken önemli bir kısmında da ölüm ve korku gibi olumsuz psikolojik sonuçlar ifade ettiği ve bu bireyler için depremin uzun dönemli ve önemli bir travmatik yaşantı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, deprem yaşamış üniversite öğrencilerine yönelik psikolojik yardımların, yaşanan depremin üzerinden uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen etkin bir biçimde sürdürülmesine ihtiyaç vardır. Çünkü günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde zaman zaman depremler yaşanabilmekte, bu olaylar da daha önce deprem yaşamış ve etkisini hala üzerinden atamamış gençlerimizi tekrarlayan bir biçimde de-
rinden etkileyebilmektedir.

Kaynak: Bu çalışma, E. Ceyhan ve A. A. Ceyhan tarafından gerçekleştirilmiş olup Anadolu Üniversitesi Anadolu Haber Gazetesi'nin 6-12 Şubat 2006 tarih ve 362. sayısında yayımlanmıştır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Çocuk Gelişiminde Kuram ve Bilimsel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “Çocuk Gelişiminde Kuram ve Bilimsel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Görüşme ve Anket” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Olay İncelemesi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise “Deneysel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Korelasyonel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Kesitsel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise “Korelasyonel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Sırsal Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “Deneysel Yöntem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Çocuk gelişimi alanı, neden bir bilimsel alandır? Çünkü çocuğun gelişimini anlamaya, açıklamaya ve çocuğun gelişimsel özelliklerine uygun ortamlar oluşturmaya yönelik araştırmalarda gelişim psikologları, bilimsel nitelikleri ve yöntemleri sergilerler. Örneğin bunlardan bazılarını ifade etmek gerekirse araştırmalarında objektif olmak ve güvenilir bilgi elde etmek zorundadırlar. Bilgiyi mutlak gerçek olarak ele almamalı, izafi (göreceli) olabileceğini dikkate almalıdırlar. Değişkenler arasındaki ilişkileri gözlemsel olarak ortaya koymalıdırlar. Başkalarının bilginin doğruluğunu kontrol etmesine olanak tanınmalıdır. Ayrıca gözlem, test ve deney gibi çeşitli bilimsel yöntemleri takip etmelidirler.

Sıra Sizde 2

Doğal gözlem, doğal ortamında gözlenecek olayın, özelliğın veya kişinin derinliğine gözlenmesidir. Çocuğun gözlenen davranışını doğal ortamında gözleyerek kaydetme işlemidir. Doğal gözlemlerde araştırmacılar, ortaya çıkan davranışları yapılandırmaz, etkilemez (manipüle etmez). Doğal olmayan (sistematik) gözlemlerde, gözlenecek durum veya davranışlar araştırmacının belirlediği veya düzenlediği koşullar altında gözlenir. Doğal gözlemlerde yapılamayan, istenmeyen değişkenlerin etkisinin azaltılarak değişkenlerin kontrolü sağlanmaya çalışılır. Araştırmacı, doğal gözlemlerde çocuğun davranışını doğal ortamı içerisinde gözlerken sistematik gözlemlerde çocuğun davranışını gözlemek için ortam, araştırmacının istediği gibi düzenlenir ve gözlenmek istenen davranışlar bu koşullar içerisinde gözlenir. Doğal olmayan veya laboratuvar ortamında gerçekleştirilen araştırmalar çok değerli olmasına rağmen doğal ortam içerisinde gerçekleştirilen gözlem araştırmaları, bazen bir laboratuvar ortamında elde edilemeyecek bilgileri ortaya koyabilir.

Sıra Sizde 3

Korelasyon yöntemi kullanılarak yapılan araştırmalarda, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi belirlenmeye çalışılır. Dolayısıyla korelasyon yöntemi ile bir değişkeni diğerinden yordayabilmek olası olmakla birlikte bu sebep-sonuç ilişkisini göstermez. Korelasyon yöntemi nedenselliği incelemeyiz. Bu nedenle korelasyon katsayısı ne/nasıl çıkarsa çıksın bir değişkenin diğerinin sebebi veya sonucu olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü ortaya çıkan iki değişken arasındaki ilişkiler, üçüncü veya diğer değişkenlerin etkilerinden kaynaklanıyor da olabilir.

Sıra Sizde 4

DeneySEL yöntemde araştırmacı, bir deney ortamı oluşturmaktadır. Bu yapay ortamda, araştırmak istediği olayı veya değişkeni dñzenlemek, ayarlamak veya değiştirmek gibi yollarla istediği duruma getirmekte ve deneyin kontrolñnñ sağlamaktadır. Bñylece değişkenler arasındaki ilişkiyi sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelemektedir. Genellikle bir deney grubu ve bir kontrol grubu olmak üzere bireyleri iki eşit gruba ayırmaktadır. Deney grubunda deneySEL işlemi gerçekleştirmektedir. Kontrol grubu ise bu deneySEL işleme tabi tutulmamaktadır. DeneySEL işlem sonunda, deney ve kontrol grupları bağımlı değişken açısından karşılaştırılmakta ve ileri sñrñlen hipotezin kabul veya red edilip edilmediği belirlenmektedir.

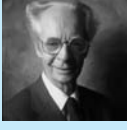

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Baron, Robert A. (1996). *Essentials of Psychology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Faw, T. ve Belkin, G.S. (1989). *Child Psychology*. New York: McGraw Hill Pub. Company.
- Feldman, Robert S. (1997). *Essentials of Understanding Psychology*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Gay, L.R. (1987). *Educational Research-Competencies for Analysis and Application*. USA: Merrill Publishing Com.
- Gander, M.J. ve Gardiner, Harry W. (1993). *ocuk ve Ergen Geliřmi*. Yayına Haz.: Bekir Onur (ev.: A. Dñnmez, N. elen ve B. Onur), Ankara: İmge Kitabevi.
- Hurlock, E.B. (1972). *Child Development*. New York: McGraw Hill Pub.
- Karasar, Niyazi (1991). *Bilimsel Araştırma Yñntemi*. Dñrdñncñ Basım, Ankara.
- Kaptan, Saim (1995). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikler*. Ankara: Tekişik Ofset.
- Onur, Bekir (1995). *Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Öner, Necla (1997). *Tñrkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler*. 3.Basım, İstanbul: Bođaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özgñven, İ. Ethem (1998). *Bireyi Tanıma Teknikleri*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Santrock, J.W. ve J.C. Barlett (1986). *Developmental Psychology A Life-Cycle Perspective*. Iowa: Wm. C. Brown Pub.
- Santrock, W.W. ve Yussen, S.R. (1992). *Child Development*. Iowa: Wm. C. Brown. Pub.
- Schiamberg, Lawrence B. (1985). *Human Development*. Second Edition, New York: Macmillan Pub. Company.
- Selçuk, Ziya (1996). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem.
- Yavuzer, Haluk (1991). *ocuk Psikolojisi*. 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
- Vander Zanden, J.W. (1989). *Human Development*, Fourth Edition, New York: Alfred A. Knopf.

Çocuk Gelişimi Kuramları-I

3

	Freud'un psikoanalitik kuramı	Vygotsky'nin sosyo- kültürel bilişsel kuramı	Skinner'in edimsel koşullanma kuramı	Lorenz'in etholojik kuramı	Bilgi işleme kuramı	Sosyal bilişsel kuram			
									
1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
									
	Pavlov'un klasik koşullanma kuramı	Piaget'in bilişsel gelişim kuramı	Erikson'un psikososyal gelişim kuramı	Bandura'nın gözleyerek öğrenme kuramı		Bronfenbrenner'in ekolojik sistem kuramı			

Kaynak: Santrock, 2004, s. 42

Yaklaşık bir asır öncesinden bu yana insanın gelişimini anlamaya ve açıklamaya çalışan gelişim kuramcıları, bugüne değin birçok kuram ortaya atmışlardır. Bunların önemli bir bölümü psikanalitik, davranışçı, bilişsel ya da insancı gelişim kuramları kategorileri altında yer alırken kimilerinin bu kategorilerden bağımsız olduğu görülmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- 👁️ Freud'un kişilik gelişimine ilişkin kuramsal yaklaşımlarını açıklayabilecek,
- 👁️ Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramını açıklayabilecek,
- 👁️ Pavlov'un klasik koşullanma kuramını açıklayabilecek,
- 👁️ Skinner'in edimsel koşullanma kuramını açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Bilge ana sınıfına yeni başlamıştı. Anaokulunun ilk günlerinde sessiz sakin, kurallara uyan, sorunsuz bir çocuk izlenimi veriyordu. Ancak bir süre sonra ana sınıfı öğretmeni, Bilge'de yolunda gitmeyen bir şeyler gözlemeye başladı. Bilge, diğer çocukların arasına karışmıyor, yalnız başına oynuyor, etkinlik saatlerinde yapılması planlanan etkinliklere pek fazla ilgi göstermiyordu. Herhangi bir etkinliği yaparken yanlış yaptığında çok fazla sinirleniyor, bazen bıçkırı bıçkırı ağlıyordu. Öğretmen sesini biraz yükselttiğinde de çok fazla korku yaşıyor ve yine ağlıyordu. Kısacası Bilge'nin ağlamak için her zaman bir nedeni vardı.

Ana sınıfı öğretmeni Bilge'nin annesi Fatma Hanım'la konuşmaya karar verdi. Bilge hakkındaki gözlemlerini Fatma Hanım'a anlattığında Fatma Hanım çok şaşırıldı. Fatma Hanım "Ben çocuğuma bir kez olsun bile sesimi yükseltmedim. Ne istiyorsa onun için yapıverdim. Ben ona hep yardım ettim. Burada neden böyle oldu ki?" diye sızlandı.

Ana sınıfı öğretmeni, Fatma Hanım'a çocuk gelişiminde ana baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin belirleyici rolüne ilişkin neler biliyorsa anlatmaya çalıştı. Çocuğun bilişsel, sosyal ve duygusal gelişiminde ana baba ve çocuk arasındaki etkileşimin ne denli önemli olduğunu örneklerle anlattı.

Fatma Hanım, başı ile öğretmeni onaylarken bir yandan da çocuğunu yetiştirirken bundan sonra neleri yapmaması ya da neleri yapması gerektiğini düşünmeye başlamıştı bile...

Anahtar Kavramlar

- Psiko-seksüel gelişim
- Psiko-sosyal gelişim dönemleri
- Edimsel koşullanma
- Psiko-sosyal gelişim
- Psiko-seksüel gelişim dönemleri
- Klasik koşullanma
- Gelişim karmaşası

İçindekiler

- GİRİŞ
- PSİKANALİTİK KURAMLAR
  - Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı
  - Freud'un Topoğrafik Kişilik Kuramı
  - Freud'un Psiko-Seksüel Gelişim Kuramı
  - Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı
- DAVRANIŞCI KURAMLAR
  - Pavlov'un Klasik Koşullanma Kuramı
  - Skinner'in Edimsel Koşullanma Kuramı

GİRİŞ

Kendi içinde tutarlı bilgiler bütünü oluşturan kuramlar, herhangi bir disipline özgü bilimsel verilere dayalı bilgileri çelişkisiz olarak kapsayan ve o disipline özgü henüz açıklığa kavuşmamış konularda sınanabilir kestirimler yapabilmeye uygun bilgiler topluluğundan oluşmaktadır.

Çocuk gelişimine ilişkin bilgiler bütünü olarak çocuk gelişim kuramlarının temel amacı, “Davranışlarımızın belirleyicileri nelerden oluşmaktadır? Biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen ve sadece bazı reflekslere sahip olan bir yeni doğan, nasıl oluyor da gelişim süreci içinde sosyal bir varlığa dönüşüyor? Çocuklar nasıl öğreniyorlar? Doğru ve yanlışları nasıl kazanıyorlar?” gibi soruların yanı sıra buna benzer daha pek çok soruya yanıt aramaktır. İnsan gelişiminin karmaşıklığını anlamaya çalışırken bir yandan da insan davranışları hakkında tahminler yaparak yol göstermeye çalışan kuramcılar, geçmişten günümüze insanın gelişimini açıklamaya yönelik birçok kuram geliştirmişlerdir.

Gelişim kuramlarından kimilerinin insan gelişiminin normlarını oluşturmaya yöneldiği, kimilerinin ise insanın nasıl kendine özgü bir varlık haline dönüştüğü üzerinde odaklandığı gözlenmektedir. Kimi kuramlar, gelişimin her yönüyle ilgilenmekte iken kimilerinin sadece belirli gelişim boyutlarıyla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Her bir gelişim kuramının farklı etmenler ve farklı konuları vurgulamış olması ise gelişimsel değişimlerle ilişkili farklı bakış açılarını gündeme getirmiştir (Dehart, Sroufe ve Cooper, 2004).

Psikanalitik, davranışçı, bilişsel ve insancı kuramlar olmak üzere farklı psikolojik yaklaşımlarla ilişkilendirebileceğimiz bu kuramlar içinde Freud’un psikanalitik gelişim kuramı ile Erikson’un psiko-sosyal gelişim kuramı, psikoanalitik kuramlardan en popüler olanlarıdır. Davranışçı kuramlar arasında ise Pavlov’un klasik koşullanma kuramı, Skinner’in edimsel koşullanma kuramı, Bandura ve Mischel’in sosyal bilişsel kuramı günümüzde de önemini sürdüren gelişim kuramlarıdır. Bunların yanı sıra Piaget ve Vygotsky’nin bilişsel gelişim kuramları, Maslow ve Rogers’in insancı gelişim kuramları, gelişim olgusuna ekolojik açıdan yaklaşan Bronfenbrenner’in ekolojik sistem modeli ve Gessel’in olgunlaşma kuramı gibi kuramlar, belli başlı çocuk gelişim kuramlarını oluşturmaktadır.

Burada söz edilen çocuk gelişim kuramlarının tümünün bir ünitenin içeriğine sığdıramayacak kadar kapsamlı olması nedeniyle bu kitapta çocuk gelişim kuramlarına iki ünite ayrılmıştır, bu ünite de psikanalitik kuramlarla davranışçı kuramlar üzerinde durulmuş, diğer kuramlar ise izleyen ünite de ele alınmıştır.

PSIKANALİTİK KURAMLAR

Psikanalitik gelişim kuramları, Freud’un davranışların en önemli belirleyicilerinin bilinç dışı dürtüler ve güçler olduğu görüşünden hareket eden kuramlardır. Aslında bir hekim olan Freud, davranış bozukluklarının tedavisine yönelik olan psikanaliz yöntemi ve kişiliğin yapısına ve oluşumuna ilişkin kuramları ile ünlenmiş bir bilim adamıdır. Freud’un kişiliğin yapısına ve gelişimine ilişkin görüşleri, kendisinden sonraki birçok kuramcıyı etkilemiştir. İşte Freud’un kendi geliştirdiği kişilik kuramları da dahil olmak üzere onun kişilikle ilgili görüşlerinden etkilenen bu kuramlar, psikanalitik kişilik kuramları olarak adlandırılmaktadır. Freud’dan sonra bu kuramlar içinde en popüler olanını Erikson geliştirmiştir. Freud’un psiko-seksüel

Kişilik; bireyi diğer bireylerden ayırt eden, tutarlı olarak sergilenen bireye özgü özellikler bütünüdür.

gelişim dönemlerine geçmeden önce kişiliğin yapısı ile ilişkili iki önemli kuramsal yaklaşımını açıklayalım. Bunlardan birincisi Freud'un yapısal kişilik kuramı, ikincisi ise topoğrafik kişilik kuramıdır. Daha sonra ise Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı

Sağlıklı bir kişilik gelişimi için id, ego, süperegonun bir denge içinde olması ve kişiliğin yönetiminin egonun elinde olması gerekir.

Freud'a göre insan kişiliği (psişe) id, ego ve süperego olmak üzere üç yapıdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi olan *id*, kişiliğin bilinç dışı, irrasyonel, kontrol edilemeyen, ilkel ve dürtüsel bölümünü temsil etmektedir (Fabes ve Martin, 2003). Daima haz ilkesine göre çalışan, ilkel dürtüleri barındıran ve gerçekle ilişkisi olmayan *id*'nin başlıca amacı; bireyin içsel dürtüleriyle ilişkili ihtiyaçlarını karşılamaktır. Beklemeye tahammülü olmayan ve haz ilkesinin gereği olarak arsız bir çocuk gibi bir an önce ihtiyacını gidermek isteyen *id*'nin, karşılanamayan ihtiyacının yarattığı gerilime tahammülü yoktur. Bu nedenle *id*, bir ihtiyacı karşılanmadığında haz ilkesi doğrultusunda hareket ederek acıdan kaçmak için zevke yönelir.

Çocuk dünyaya gözlerini açtığı anda, tamamen *idden* oluşan bir kişilik yapısı sergiler. Gelişim süreci içinde daha yaşamın ilk yıllarından itibaren çocuk, ana babası ve diğer kişilerle etkileşerek kendi dışındaki çevrenin bazı kısıtlamalarıyla karşı karşıya kalır. Diğer bireylerle olan ilişkileri içinde giderek gerçekle yüz yüze gelmeye başlayan çocuğun başlangıçta büsbütün *idden* oluşan kişiliği ayrışmaya başlar ve kişilik içinde *idden* farklı olarak yeni bir yapı daha oluşmaya başlar. *İdden* ayrışarak kişiliğin bir diğer bölümünü oluşturan bu yapı, gerçeklik ilkesine göre hareket eder. Kişiliğin kısmen bilinçli olan bu bölümüne *ego* denir.

Akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi üst düzeydeki zihinsel işlevleri kapsayan ego, bireyin içsel dürtülerinden kaynaklanan arzu ve isteklerinin ne zaman ve nasıl karşılanacağına ilişkin çözümler arayarak bunları toplumsal normlara, gelenek ve göreneklere uygun bir biçimde doyurma yollarını belirler. Bu nedenle *egoya* kişiliğin yönetim merkezi de denir. *Egonun* bir yönetim merkezi olarak en önemli görevi, *id*'nin ihtiyaçlarının karşılanması ile *süperegonun* bunlara koyduğu yasaklar arasında bir ara bulucu işlevi görmektir. Ego öyle yol ve yöntemler bulmalıdır ki hem birey *idden* kaynaklanan biyolojik gereksinimlerini karşılayarak gerilimden uzak dursun hem de süperego bunların doyurulmasını tolere edebilsin. Bununla birlikte ego, içselleştirilmiş toplumsal kuralları temsil etmez.

Kişiliğin toplumun kuralları ve ahlaki standartlarına ilişkin bölümü, *egodan* bağımsız olarak gelişerek *süperegoyu* oluşturur. *Süperego*, ana babaların çocuğa aktarmış oldukları ya da çocuğun içselleştirmiş olduğu toplumsal kuralları ve ahlaki normları temsil eder. *Süperego*, bireyi ahlaki normlara ve toplumsal kurallara uygun davranışlar sergilemesi için baskı altında tutarken *id*'nin ihtiyaçlarını görmezden gelir. *Süperego* bireyden, her durum ve koşulda ahlak ilkesine ve katı kurallara uygun davranışlar talep eder. Bireyin bunlara uymayan davranışlar sergilemesi durumunda bireyde utangaçlık, suçluluk ve korku duyguları gelişmesine yol açarak onu cezalandırır.

Freud'un Topoğrafik Kişilik Kuramı

Freud'un yapısal kişilik kuramından daha önce geliştirmiş olduğu bu kuram, bireyin zihninde oluşan olayların ne derece farkında olduğunu betimleyen bir kuramdır. Freud, topoğrafik kişilik kuramında bireyin geçmişteki deneyimlerinin ve yaşantılarının zihnin birbirinden farklı olan üç bölümünde barındığını ileri sürmüştür. Freud'un *bilinç*, *bilinç öncesi* ve *bilinç dışı* olarak adlandırdığı bu zihinsel bölgelerde, bireyin farkında olduğu yaşantıları ile farkında olmadığı yaşantıları barınmaktadır. Bilinç bölgesindeki yaşantılar, bireyin hemen hatırlayabildiği yaşantılardan oluşmaktadır. Örneğin size bu ünitenin başlığı ya da elinizdeki kitabın adı sorulduğunda bunu kolayca hatırlayarak yanıtlayabilirsiniz. Çünkü bunlar şu anda sizin zihninizin bilinç bölgesinde bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı yaşantılarınızı hatırlayabilmek için zihninizi biraz zorlamanız gerekir. Hemen kolayca hatırlanamayan ama belki de dilinizin ucunda olan bu yaşantıları barındıran zihinsel bölge, bilinç öncesidir. Birey ne denli uğraşırsa uğraşsın kimi yaşantılarını hatırlayabilmesi olanaksızdır. Zira bu tür yaşantılar, bireyin kendi isteğiyle hatırlamasının mümkün olamadığı bilinç dışı bölgede barınmaktadır. Aslında birey; hatırlamak istemediği kimi olumsuz yaşantılarını, toplum değerleri ile uyuşmayan isteklerini, arzularını, duygularını ve düşüncelerini bilinçaltına atarak bastırmaktadır. Bilinçaltında bastırılan bu tür yaşantıların sürekli bir biçimde bilinç düzeyine gelme olasılığı ise bireyi rahatsız ederek kimi davranış sorunları yaşamasına neden olabilmektedir. Bilinçaltındaki yaşantılar, uzmanlık gerektiren özel yöntemlerle bilince getirilebilmektedir.

Freud'un Psiko-Seksüel Gelişim Kuramı

Freud'un psikolojiye yapmış olduğu en önemli katkılardan biri, klinik psikoloji ve psikoterapiyle; diğeri ise çocuk gelişimi ile ilişkilidir. Bunlardan ilki Freud'un kişilik modeli ile ilgili düşünceleri ile klinik psikoloji ve psikoterapide bugün de önemi koruyan bir tedavi tekniği olan psikoanaliz tekniğidir. İkincisi ise çocuk gelişimi alanında, psiko- seksüel gelişim dönemleri olarak bilinen psiko- seksüel gelişim kuramıdır (Vasta, Haitt ve Miller, 1992).

Freud, bireyin beş farklı psiko-seksüel gelişim dönemi yaşadığını ileri sürmüştür ve bu dönemler içinde bireyin bedeninin çeşitli bölgelerinden zevk aldığını belirtmiştir. Freud'a göre çocuk doğuştan *libido* adı verilen seksüel bir enerji kaynağına sahiptir. Çocuğun fiziksel zevk yeteneğini temsil eden libidonun gelişim süreci içinde vücudun belli bölgelerinde (eregenous) toplanması, psiko-seksüel gelişimde yeni bir dönemin başlaması demektir. Herhangi bir psiko-seksüel gelişim döneminde libidonun toplanmış olduğu beden bölgesi, çocuğun temel zevk kaynağını elde ettiği bölge olmaktadır.

Yaşamın ilk yıllarında çocuğun başlıca zevk merkezlerini oluşturan ağız, anüs ve genital organlar ile ilişkili karmaşalar yaşadığını ileri süren Freud, bireyin söz konusu zevk merkezlerine ilişkin eylemleri ile toplumun bunlarla ilişkili beklentilerinden kaynaklanan bu karmaşalarla başa çıkma yollarının, onun yetişkinlik yıllarındaki kişiliğinin şekillenmesinde önemli derecede rolü olduğunu savunmuştur. Freud ayrıca çocuğun bu karmaşaları çözememesinin onun bir gelişim evresine ilişkin saplantılar geliştirmesine yol açabileceğini, bunun da kişilik gelişimini olumsuz biçimde etkileyeceğini ileri sürmüştür (Santrock, 2004). Freud'a göre yaşamın ilk yıllarındaki, özellikle cinsel kaynaklı olan, temel gereksinimlerin yeterince kar-

Libido: Sigmund Freud tarafından ortaya atılan bu kavram, bastırılmış duyguların itici gücüdür. Bireysel gelişimi ileri iten içgüdüsel enerjidir.

Çocuğun ilk zevk merkezi ağız bölgesidir.

Anal dönemde çocuğa verilecek olan tuvalet eğitiminde ana babaların çocukla barış içinde olmaya özen göstermeleri gerekmektedir.

Freud, anal dönemde çocuğun başlıca zevk kaynaklarını anüs ve anüsle ilgili eylemlerinin oluşturduğunu ileri sürer.

şılanamaması ya da aşırı derecede karşılanması da çocuğun kişiliğini olumsuz biçimde etkilemektedir. Freud; psiko-seksüel gelişim dönemlerini sırası ile oral dönem, anal dönem, fallik dönem, latent dönem ve genital dönem olarak adlandırmıştır. Bu dönemlerin özelliklerine aşağıda kısaca değinilmiştir.

Oral Dönem: Doğumu izleyen ilk 18 ayı kapsayan bu dönem içinde bebeğin zevk merkezini ağız ile ilişkili eylemleri oluşturmaktadır. Çiğneme, ısırma ve emme; bebeği gerilimlerden uzak tutan temel zevk kaynaklarıdır. Örneğin oral dönem içinde bebeğin süttten kesilmesi, onun bu döneme özgü gelişim gereksinimlerinin engellenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bireyin yetişkinlik yıllarındaki içki, sigara gibi kötü alışkanlıkları, Freud'a göre oral döneme özgü saplantıların bir sonucu olmaktadır.

Anal Dönem: Anal dönem, libidonun anüs bölgesine yöneldiği 18 ay ile üç yaşları arasındaki dönemdir. Bu gelişim dönemi içinde çocuğun başlıca zevk kaynakları anüs ve anüs ile ilişkili eylemleridir. Freud'a göre bu dönemde çocuğun dışkı çıkarması, böylece anüs kaslarının egzersiz yapması çocuğun gerilimlerini azaltmaktadır. Anal dönem içinde ana babanın çocuğa katı ve baskıcı bir tuvalet eğitimi uygulaması, çocuğun anal dönemdeki fiziksel zevk kaynaklarından alacağı zevki kısıtlamak anlamına gelmektedir. Freud bu dönemde çocuğun gereksinimlerinin aşırı biçimde karşılanmasının yetişkinliği olumsuz biçimde etkileyeceğini ileri sürer.

Çocuklarına karşı aşırı koruyucu tutumlar gösteren anne babaların çocuğun yapabileceklerini de onun adına kendilerinin yapmaları, çocuğun yeteneğini reddetmek anlamına gelir ki bu durum da Freud'a göre kişilik gelişiminde çocuğun bağımsızlık, özerklik ve güven duyguları geliştirebilmesini olumsuz biçimde etkiler. Çocuğun bu döneme özgü saplantılar geliştirmesine yol açabilecek olan bu tür durumlar, yetişkinlik yıllarındaki kimi olumsuz kişilik özelliklerinin de nedenlerinden biri olmaktadır. Freud'a göre yetişkinlikte bireyin aşırı düzenlilik, istifçilik, cimrilik ve inatçılık gibi olumsuz kişilik özellikleri sergilemesi anal dönemdeki saplantıların bir sonucudur.

Fallik Dönem

Psiko-seksüel gelişim dönemlerinden üçüncüsü olan fallik dönem, 3-5 yaşları arasında yaşanmaktadır. Freud'a göre fallik dönemde cinsel organlar üzerinde toplanan libido, çocuğun başlıca zevk kaynağı olarak cinsel organları ile oynamasından hoşlanmasına yol açar. Ayrıca çocuklar bu dönem içinde karşı cinsten olan ebeveynlerine cinsel bir yakınlık duyarlar ki bu durum çocuğun aynı cinsten olan ebeveyninin yerini alma isteği ve arzusu biçiminde yaşanır. Kısa süre sonra bu istekleri nedeniyle aynı cinsten olan ebeveynleri tarafından cezalandırılacağına dair karmaşalar yaşayan çocuk, bastırma mekanizması (repression) ile bu tür istek ve arzularını bilinçaltına bastırır. Freud karşı cinsten ebeveynlerine yönelik olarak erkek çocuklarının yaşadıkları karmaşayı *oedipus karmaşası*, kız çocuklarınınkini ise *elektra karmaşası* olarak adlandırmış ve bu karmaşaları sağlıklı bir biçimde çözümlenebilmesi için aynı cinsten olan ebeveyni ile özdeşim kurması gerektiğini belirtmiştir.

Fallik dönem, çocuğun ahlaki standartları da öğrendiği dönemdir. Şayet bu dönem içinde ana babalar çocuklarına cinsellikle ilgili duyguların ahlaki olmadığını, kötü ve günahkarlık içeren kabul edilemez duygular olduğunu öğretirlerse Freud'a göre çocukların oedipus ve elektra karmaşalarını sağlıklı bir biçimde çözümlenebilmeleri kolay olmayacaktır. Ana babaların bu dönemde çocuğun sağlıklı bir cinsel gelişim gösterebilmelerini kolaylaştırabilmeleri ve onlara bu konuda yardımcı

olabilmeleri için, çocuğun fallik dönem içinde yaşadığı cinsel yönelimlerin ve karmaşaların doğal ve beklenen bir durum olduğunu öncelikle kendilerinin kabul etmeleri ve bu davranışlarından dolayı çocuklarını eleştirmemeleri, ayıplamaları ve suçlamaları gerekir. Örneğin kişiler arası ilişkilerde her durum ve koşul altında cinsellikten söz etmekten kaçınan yetişkin bir kadın, ahlaki sınırlar içinde kalsalar bile cinsellikten söz eden ilkeli, dürüst ve saygın kişileri bile “Bunlar benim dostlarım olamazlar.” diye fütursuzca eleştirebilir, rahatsızlık hislerini açıklayarak namus sergileme gösterilerine yönelebilir. Böylece fallik döneme özgü cinsel saplantılarını bilinçsiz bir biçimde de olsa gizlemeye çalışabilir. Kuşkusuz sadece kadınlara özgü olmayan bu durum, çok iyi eğitim almış olsalar bile, erkekler için de söz konusu olabilir.

Latent Dönem

Freud, 6-12 yaşlar arasındaki psiko-seksüel gelişim dönemini latent dönem olarak adlandırmıştır. Erinliğin başlangıcına kadar süren bu dönemde libido bastırılmış olup etkin değildir (Wasta, Hait ve Miller, 1992). Bu duruma bağlı olarak çocuğun cinsellikle ilgili tüm eğilimlerinin ve ilgilerinin yerini, sosyal ve entelektüel etkinlikler alır (Santrock, 2004).

Latent dönemde çocuğun ilgisi, sosyal ve entelektüel beceriler edinme üzerinde odaklanır.

Genital Dönem

Ergenliğin başlangıcından sonraki psiko-seksüel gelişim dönemi olan bu dönem, on iki yaşlarında başlar. Freud'a göre bu dönem içinde çocuğun seksüel ilgileri yeniden canlanır. Çocuk için bu dönemdeki seksüel haz kaynağı, aile dışındaki başka kişilerdir. Freud'a göre gencin daha önceki dönemde ana babası ile ilişkili çözemediği karmaşalar, bu dönem içinde tekrar ortaya çıkabilir. Eğer genç bu karmaşaların içinden başarılı bir biçimde çıkabilirse bir yetişkin olarak daha olgun sevgi ilişkileri ve bağımsız davranışlar geliştirebilir (Santrock, 2004).

Freud'a göre çocuğun fallik dönemde yaşadığı karmaşalar ve bunların çözümlenememesinin olumsuz sonuçları nelerdir?

SIRA SİZDE

2

Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı

Psikanalitik yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri de Erikson'dur. Erikson da Freud gibi gelişimi belirli evreler içinde bir süreç olarak gören bir evre kuramcısıdır. Erikson, insan gelişimi hakkında ileri sürmüş olduğu görüşlerinde, Freud'dan büyük ölçüde etkilenmiş olmakla birlikte Freud'un insan gelişimi konusunda bazı yanılgılara düştüğü görüşündedir. Erikson ile Freud'un gelişimle ilgili görüşleri şu yönlerden farklılaşmaktadır (Santrock, 2004; Fabes ve Martin, 2003):

- Freud'a göre gelişim, psiko-seksüel gelişim evreleri içinde; Erikson'a göre ise psiko-sosyal gelişim evreleri içinde oluşan bir süreçtir.
- Freud, gelişimi yönlendiren temel güdünün doğuştan gelen seksüel enerji olduğunu; Erikson ise bunun, bireyin başka bireylerle ilişki kurma arzusu olduğunu savunur.
- Freud, kişiliğin yaşamın ilk beş yılı içinde şekillendiğini, Erikson ise kişilik gelişiminin bireyin yaşamı boyunca sürdüğünü vurgular.
- Freud, sosyal ve kültürel etmenlerin kişilik üzerindeki rolüne çok az, Erikson ise fazla önem verir.

Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı: Kişiliğin oluşumunda biyolojik etmenlerin yanı sıra toplumsal etmenlerin de önemli bir rolü olduğunu savunan Erikson'un geliştirdiği kişilik kuramıdır.

- Freud, ergenlik döneminden sonraki gelişim dönemlerini dikkate almamış, Erikson ise bu dönemleri de tanımlamıştır.
- Freud, ego gelişimine Erikson'a göre daha az önem vermiştir.

Kişilik gelişiminde biyolojik güçlerin rolünü inkar etmeyen Erikson, doğuştan gelen biyolojik temelli özelliklerin yanı sıra sosyal çevrenin de kişilik gelişimi üzerinde belirleyici bir rolü olduğunu savunmuştur. Erikson, biyolojik temelli güçlerin kişilik gelişimi üzerindeki etkisini, *epigenetik ilke* olarak adlandırdığı bir ilke ile açıklar. Bu ilke, gelişimin yaşamın belirli dönemlerinde belirli kişilik özelliklerini ardışık bir biçimde ortaya çıkmasını belirleyen, önceden programlanmış bir biyolojik mekanizma tarafından yönlendirildiğini ifade eder. Örneğin doğum öncesi dönemde bebeğin farklı organlarının farklı zamanlarda belirli bir sıra izleyerek şekillenmesi, epigenetik ilkeye bağlı bir oluşumdur.

Erikson, bireyin yaşam süreci boyunca sekiz gelişim dönemi yaşadığını ve bu gelişim dönemleri içinde farklı türden karmaşalarla karşı karşıya kaldığını belirtir. Erikson'a göre bireyin bu karmaşaları başarılı bir biçimde çözebilmesi demek, o döneme özgü gelişim görevlerini başarabilmesi anlamına gelmektedir. Erikson, gelişim dönemleri içindeki karmaşaların başarılı bir biçimde çözülebilmesinin sağlıklı bir kişilik gelişimi anlamına geldiğini de vurgular. Dönemlere özgü karmaşaların içinden başarılı bir biçimde çıkan birey; böylece bir yandan yeni davranışlar kazanarak kişiliğini geliştirmeyi sürdürmekte, bir yandan da bir sonraki gelişim dönemi içinde başarması beklenen gelişim ödevlerini başarabilmeye hazır bir duruma gelmektedir. Zira herhangi bir gelişim dönemindeki temel karmaşanın çözümlenmemesi ve bu dönemdeki gelişim görevlerinin başarılabilmesi, daha sonraki dönemleri de olumsuz biçimde etkileyerek o dönemlerdeki karmaşaların çözümlenmesini güçleştirebilmektedir. Erikson, her ne kadar belirli bir gelişim dönemindeki gelişimsel özelliklerin kazanılamamış olmasının daha sonraki dönemlere özgü gelişimsel özelliklerin kazanılabilmemesini olumsuz biçimde etkilediği görüşünde ise de bu konuda Freud kadar kötümser değildir. Ona göre bir dönemdeki başarısızlıkların, izleyen dönemler içinde uygun koşullar içinde telafi edilebilmesi mümkündür. Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri, bu dönemler içinde karşılaşılan karmaşalar ve bu karmaşaların olumlu bir biçimde çözümlenebilmesinin sonuçları Çizelge 3.1' de gösterilmiştir.

Dönemler ve Yaşanan Karmaşalar	Karmaşanın Çözümlemesinin Olumlu Sonuçları	Yıllar
Bebeklik : Güvene Karşı Güvensizlik	Kendi davranışlarıyla başkalarınınkine güvenebilme ve bunları tahmin edebilme yeteneği geliştirmek	0-1/1,5
İlk Çocukluk : Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç	Kendi başına davranabilme yeteneği geliştirmek	1/1,5-3
Oyun Yaşı : Girişimciliğe Karşı Suçluluk	Yüksek düzeyde ve gerçekçi bir başarıma ve bağımsız davranabilme isteği geliştirmek	3-6
Okul Yaşı : Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik	Etkin olma ve etkinlik yapmaktan doyum sağlamak	6-12
Ergenlik : Kimlik Oluşturmaya Karşı Kimlik Karmaşası	Kendi kimliğini belirlemek	12-18
Genç Yetişkinlik : Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık	Başkalarıyla yakınlaşabilmek, sevgi ilişkileri kurabilmek yeteneği geliştirmek	18-25
Yetişkinlik : Üretkenliğe Karşı Durgunluk	Başkalarının gereksinimlerini kendi kişisel yaşamı ile birleştirebilmek	25-65
Olgunluk : Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk	Yaşlanmaya ve ölüme uyum sağlayabilmek	65+

Çizelge 3.1
Erikson'un
Psiko-Sosyal Gelişim
Dönemleri

Kaynak: Fabes ve Martin, 2003; Dacey ve Travers, 1996'dan uyarlanmıştır.

Çizelgeden de anlaşılacağı gibi, elinizdeki kitabın konusu olan 0-8 yaşlar arasındaki gelişim dönemleri, Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemlerinden ilk üçü ile dördüncü dönemin ilk iki yılını içermektedir. Ergenlik yıllarından önce, çocuğun 0-8 yaşlar arasında yaşadığı bu gelişim dönemlerini sırasıyla; 0-1/1,5 yaşlar arasındaki *bebeklik dönemi*, 2 ve 3. yaşları kapsayan *çocukluğun ilk yılları*, okulöncesi yıllardaki *oyun yaşı* ve okulun ilk iki yılını da içeren 7. yaştan sonraki *okulun ilk yılları* oluşturmaktadır. Ergenlik yılları ve sonraki yıllarda bireyin yaşadığı gelişim dönemlerini ise 12-18 yaşlardaki *ergenlik yılları*, 18-25 yaşlar arasındaki *genç yetişkinlik yılları*, 25-65 yaşları arasındaki *yetişkinlik yılları* ve 65 yaştan sonraki *yaşlılık yılları* oluşturmaktadır. Aşağıda ergenlikten önceki gelişim dönemleri açıklandıktan sonra ergenlik ve ergenlik sonrası gelişim dönemlerine değinilmiştir.

Erikson'a göre çocuğun okulöncesi dönemde yaşadığı temel karmaşa nedir?

SIRA SİZDE
3

Ergenlik Öncesi Gelişim Dönemleri ve Karmaşaları

Bebeklik / Güvene Karşı Güvensizlik: 0-1 yaş ya da 0-1,5 yaş arasını kapsayan bu dönem içinde çocuğun karşı karşıya kaldığı temel karmaşa, güvene karşı güvensizliktir. Doğum sonrasında itibaren giderek kendisinin dışında da ayrı bir dünya olduğunu, kendisinin ise bu dış dünyadan ayrı bir varlık olduğunu fark eden bebek; kontrol edemediği, denetimi dışındaki bu dünyada kendini güven içinde hissetmek ister. Yaşamın bu döneminde hayatta kalabilmek, temel gereksinimlerini doyurabilmek ve sağlıklı bir biçimde gelişimini sürdürebilmek için başkalarının bakımına muhtaçtır. Çocuğun bakımını üstlenen ana baba ya da onların yerine geçen kişilerin bebeğin temel gereksinimlerini yeterince ve düzenli bir bi-

çimde karşılayıp karşılayamamaları, onun bu dönem içindeki gelişim görevi olan “temel güven duygusu” geliştirebilmesini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyecektir. Bu dönemde bebeğe gösterilen ihtimam ve bakım; onun yeterince beslenmesine, sevilmesine ve rahat ettirilmesine olanak veriyor ise çocukta kendi dışındaki insanların güvenilir ve “dünyanın yaşanılabilir iyi ve hoş bir yer olacağına dair” (Santrock, 2004, s.32) temel bir güven duygusu gelişecektir. Aksi durumda ise yaşamın ilk yılından itibaren bebek, çevresindeki insanların ve dış dünyanın güvenilirden olmadığına öğrenecek, güvensizlik duygularını tüm insanlara genelleyebilecektir.

İlk Çocukluk / Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç: 1 ya da 1,5 yaşından 3. yaşın sonuna kadar süren bu dönem içinde çocuğun başarması gereken temel gelişim görevi, özerk bir biçimde davranışlar sergileyebilme yeteneğini kazanmaktır. Çocuk, bir önceki dönemde temel güven duygusunu kazanmış olmanın yanı sıra bu dönem içinde, fiziksel yönden daha da gelişebilmiş olmanın sağladığı olanaklarla yürümeyi ve konuşmayı öğrenmiş, anne babasına tamamen bağımlı olmaktan kendi başına davranabilmeye doğru yönelmiş bulunmaktadır. Bağımsız bir biçimde kendi iradesi ve isteğiyle kendi başına davranmaya yönelen çocuğun böylesi özerk davranışları, ana babaları tarafından desteklenir ise dönem içinde çocuk, daha da özerk davranabilme yeteneğini geliştirebilecektir. Ayaklanan ve bulunduğu çevrede her şeyi karıştıran çocuğun kendi başına başlatmış olduğu kimi davranışları ana babaları tarafından engellenir ya da çocuk istenmeyen böylesi davranışları nedeniyle azarlanır, örselenir, cezalandırılır ise çocuk, yapmış olduğu bu davranışların doğru olmadığını düşünecek ve ne zaman kendi başına bir işi başlatmak istese yaptığının doğru olup olmadığından kuşkulacaktır. Özerk davranışlarından dolayı cezalandırılmış olmak ise çocukta utanç duygularının gelişmesini ve yerleşmesini kolaylaştırabilecektir. Öte yandan bu yaşlardaki bir çocuğun Freud’un tanımlamış olduğu seksüel gelişim dönemlerinden fallik dönem içinde bulunduğu düşünüldüğünde bu dönemde çocuğun cinsellik içeren tüm eylemlerini de doğal karşılamak gerekecektir. Zira bu tür eylemlerden dolayı suçlanarak azarlanmış olmak, çocukta bu dönem içinde yoğun utangaçlık duygularının yerleşmesine neden olabilecektir. Sonuç olarak bu dönem içinde çocukta kuşku ve utanç duygularının yerleşmesini önlemek, buna karşın özerklik duygularının gelişmesini kolaylaştırmak için başta ana babalar olmak üzere çocuğun çevresindeki onun için önemli olan kişilerin dikkat etmeleri gereken önemli bir nokta vardır. Bu da çocuğun bu dönem içinde özerk bir biçimde davranmaktan hoşlandığını ve bunun bu döneme özgü en önemli gelişim görevi olduğunu bilerek çocuğun kendi başına başlattığı davranışlarını kısıtlamak yerine onu daha da bağımsız ve özerk davranabilmeye teşvik etmektir.

Oyun Yaşı / Girişimciliğe Karşı Suçluluk: Çocuğun okulöncesi yılları ile örtüşen dönemdir. 3-6 yaşları içeren bu dönemde çocuğun karşı karşıya kaldığı temel karmaşa girişimciliğe karşı suçluluktur. Bu dönem içinde çocuğun bu karmaşayı başarılı bir biçimde atlatarak girişimcilik özelliklerini pekiştirmesi gerekmektedir. Artık bu dönemdeki bir çocuk, daha önceki dönemlere göre giderek genişleyen bir sosyal ilişkiler ağı içinde daha fazla sorunla başa çıkmak zorundadır. Cinsellikle ilgili stres kaynaklarına bu dönemde sosyal içerikli stres kaynaklarının da eklenmiş olması, çocuğa yeni sorumluluklar yüklemiştir. Ana babalar; bebekliği geride bırakan çocuklarından kendi bedenlerinden, kendi davranışlarından ve oyuncaklarından sorumlu olmalarını beklemektedir (Santrock, 2004). Bu dönemde çocuk, kendi belirlemiş olduğu etkinlikleri ve seçimleri sürdürmeye psikolojik olarak daha hazır bir durumdadır. O nedenle bu dönemde çocuğun yapmış olduğu

seçimler desteklenmeli ve daha anlamlı seçimler yapabilmesi için çocuğa yardım edilmelidir. Eğer çocuğun kendi başına yapmış olduğu seçimleri yapmasına ve bunları gerçekleştirmesine izin verilmez, ya da çocuk bu seçimlerinden dolayı cezalandırılır ise onun kendi başına aldığı kararlar ve girişimler engellenmiştir. Bu tür kısıtlamaların bedeli ise çocuk için bu dönemde kişiliğe yoğun suçluluk duygularının yerleşmesi olacaktır.

Çocuğun girişimcilik özelliklerini geliştirebilmek için öncelikle sorumluluk duygusunu geliştirmekte yarar vardır. Çünkü kendilerinden beklenen sorumlulukları yerine getirmemiş olmak, çocuklarda suçluluk duygularına yol açabilmektedir. Sorumsuzluğu görmezden gelmek de çocukta başka sorunlara yol açabileceği için ana babaların özellikle bu konuda da dikkatli olmaları gerekmektedir. Çocuğun sorumluluğunu üstlenmesine yardımcı olmak için uygun yöntemler araştırmalı, bundan dolayı çocuğu suçlamaktan, cezalandırmaktan kaçınılmalıdır. Örneğin çocukta sorumluluk duygusunun gelişmesini kolaylaştırmak amacıyla ana babalar, çocuğun evde sevdiği bir kuş, balık vb. bir hayvan beslemesine izin verebilirler. Hayvanın beslenmesi ve bakımı ile ilgili tüm sorumlulukları çocuğa vererek çocukta sorumluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olabilirler. Evde hayvan beslenmesinden hoşlanmayan ana babalar ise çocuğa evde bir saksı çiçeğinin bakımı sorumluluğunu yükleyebilirler.

Okul Yaşı / Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik: İlköğretimin birinci döneminde (6-12 yaşlar) çocuğun karşı karşıya kaldığı temel karmaşa, başarılı olmaya karşı başarısızlıktır. Çocuğun bu döneme özgü temel gelişim görevi, başarılı olmaya istekli olmak, kendi gücüne güven duymak ve kendisi ile ilgili yeterlilik duyguları geliştirmektir. Çocuğun oyuna olan ilgisi, bu dönemde de devam etmekle birlikte entelektüel beceriler geliştirmek ve yeni bilgiler edinmek daha fazla önem kazanmıştır. Çocuk, başta ana babası ve öğretmenleri olmak üzere çevresindekiler tarafından beğenilmek ve başarılarından dolayı takdir edilmek ister. Bu nedenle ana babaların ve öğretmenlerin çocuktan yeteneği üzerinde başarı talep etmemeleri, yeteneği ölçüsündeki başarısıyla yetinmeleri gerekir. Öğretmenin bu dönemdeki en önemli sorumluluklarından biri, her çocuğun “Ben başarılıyım.” diye düşünebilmesine yönelik yol ve yöntemleri bularak öğrencilerin başarılı olmalarına ve başarı duyguları geliştirmesine yardımcı olmaktır. Bunun aksine gerek öğretmenleri gerekse ana babaları tarafından başarısız bulunarak eleştirilmek, suçlanmak ve cezalandırılmak gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmak; çocukta yetersizlik ve aşağılık duygularının yerleşmesine neden olabilir.

Ergenlik ve Ergenlik Sonrası Gelişim Dönemleri ve Karmaşaları

Erikson'a göre birey; ergenlik yıllarını içeren 12-18 yaşları arasında *kimlik oluşturmaya karşı kimlik karmaşası*, 18-25 yaşlar arasında *yakınlığa karşı yalıtılmışlık*, 26-65 yaşları arasında *üretkenliğe karşı durgunluk*, 65 yaş sonrasında da *benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk* karmaşaları ile karşılaşmaktadır.

Ergenlik dönemi içinde kimlik oluşturmaya karşı kimlik karmaşasını başarıyla atlatan bir bireyden kendine özgü bir kimlik oluşturarak bu dönemin temel gelişim görevini başarması beklenmektedir. Kimlik kazanma, benliğine ilişkin olumlu bir ben duygusu geliştirmek demektir. Ergenlik dönemi içinde kendi benliğine ilişkin olumlu bir duygu geliştirerek kimliğini oluşturabilmede başarılı olan bir birey, kendini gerçekçi biçimde değerlendirebilen, geleceğine ilişkin anlamlı kararlar oluşturan bir bireydir. Bunun yanı sıra ergenlik döneminden çıkan bir gencin kendi ilgi ve yetenekleri ile uyumlu bir kimlik oluşturabilmesi için kendine özgü bir

Erikson, kişilik gelişiminde erken çocukluk yıllarının önemini vurgulamakla birlikte bireyin kişiliğinin yaşamı boyunca içinde bulunduğu sosyal çevreden sürekli bir biçimde etkilenecek gelişimini sürdürdüğünü savunur.

Kimlik Oluşturma: Bireyin kendi kendine ilişkin olumlu bir ben duygusu oluşturmasıdır.

değerler sistemini de oluşturabilmesi; geleceğine ilişkin anlamlı, kişisel ve mesleki kararlar alabilmesi ve bunları uygulamaya yönelik ilk adımları atmaya başlamış olması gerekmektedir. Bu türden hedefleri belirleyebilmede kararsız kalmak ve kendine özgü bir değerler sistemi oluşturamamak ise kimlik krizi ya da kimlik karmaşasını atlatamamak, yani kimliğini oluşturabilmede başarısız olmak anlamına gelmektedir.

Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemlerinden altıncısını oluşturan ve 18-25 yaşlar arasını kapsayan genç yetişkinlik döneminde bireyin karşılaştığı temel karmaşa *yakınlığa karşı yahlımlıktır*. Bu dönem içinde birey, başkalarına bağımlı olmadan ve kendi kimliğini onların kimlikleri içinde eritmeden onlarla sağlıklı dostluk ilişkileri kurabilmelidir. Bunun yanı sıra bu dönem içinde bireyden karşı cinsle de anlamlı duygusal ilişkiler kurabilmesi ve bir yuva kurmaya yönelebilmesi de beklenmektedir.

Erikson'a göre yetişkinliğin orta yıllarını içeren 40'lı yaşların temel gelişim görevi, bireyin bu dönem içinde karşı karşıya geldiği *üretkenliğe karşı durgunluk* karmaşasını başarılı bir biçimde atlatarak üretken bir birey olabilmesidir. Erikson üretkenliği, genç kuşakların yetişmelerine ve sağlıklı bir yaşam oluşturabilmelerine rehberlik etmek; durgunluğu ise genç kuşaklar için hiçbir şey yapmama duygusu olarak tanımlamıştır (Santrock, 2004).

Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemlerinden sonuncusu, 65 yaşından ölüme kadar süren dönemdir. Erikson bu dönem içinde yaşanan temel karmaşayı, *benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk* olarak adlandırmıştır. Geçmiş yılları dolu dolu yaşamış bir bireyin bu dönemde geçmişine bakışı olumludur. Geçmişe döndüğünde birey olumlu duygular hissediyor ise bu benlik bütünlüğü demektir. Bunun tersine geçmiş, bireyde olumsuz duygulanımları harekete geçiriyor ise bu durum da umutsuzluktur.

DAVRANIŞÇI KURAMLAR

Davranışçı kuramlar genel olarak doğrudan gözlenebilen insan davranışları ile ilgilenen kuramlardır. Bu nedenle doğrudan gözlenmesi mümkün olmayan zihinsel süreçler, bilinç, bilinçsiz davranışlar ve duygusal gelişim gibi bireyin içsel süreçleriyle ilişkili davranışsal özelliklerinin gelişimi; davranışçı psikologların ilgi alanlarının dışında kalan konular olmuştur. Bu yaklaşımın dayandığı anlayış, "Objektif olmayan, kanıtlanamayan, somut olarak ölçülüp değerlendirilemeyen hiçbir yaklaşımın değeri yoktur." ilkesi üzerine temellenmiştir (Ersanlı, 2002, s.170). Davranışçıların ilgilendikleri kimi konular ise, konuşma, saldırganlık ve motor tepkiler gibi açıkça gözlenebilen davranışlar olmuştur. Davranışçı psikologlara göre organizmanın yaptığı basit, gözlenebilir ve ölçülebilir bir olay olan davranış, öğrenme yolu ile kazanıldığı için, bu yaklaşımı benimseyen kuramcılarının çalışmaları büyük ölçüde öğrenme konusu üzerinde odaklanmıştır.

Bu bölümde davranışçı kuramlardan Pavlov'un klasik koşullanma kuramı ve Skinner'in edimsel koşullanma kuramı üzerinde durulmuştur.

Pavlov'un Klasik Koşullanma Kuramı

Aslında bir fizyolog olan Rus bilim adamı İvan Pavlov, köpeklerin salyaları ile ilgili bilimsel çalışmalar yürütürken beslenme saatlerinde köpeklerin bakıcıların ayak seslerini duyduklarında salya çıkardıklarını görmüş ve bunun bir öğrenme olayı olduğunu düşünerek daha sonraki çalışmalarını psikolojinin en önemli konularından biri olan öğrenme üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fizyoloji bilimine yapmış olduğu katkıları nedeniyle 1904'te Nobel ödülüne layık görülen Pavlov, asıl ününü geliştirmiş

Davranışçı psikologlar, öğrenmeyi uyarıcı ile davranış arasında bir bağ oluşturma olarak görürler. İnsan zihninin içindeki oluşumlarla değil insan zihnine giren, gözlenebilen uyarıcılarla ve insanın bu uyarıcılara verdiği gözlenebilen tepkilerle ilgilendirir.

olduğu klasik koşullanma kuramı ile sağlamıştır. Klasik koşullanma, belirli bir uyarı karşısında belirli bir tepki göstermeyi öğrenme olarak tanımlanmaktadır. Bu öğrenme biçimi yolu ile insanlar ya da hayvanlar, herhangi bir uyarıcıya daha önceleri göstermiş oldukları tepkiden farklı olan bir tepki göstermeyi öğrenmektedirler. Ya da “Klasik koşullanma yoluyla insanlar ve hayvanlar, doğal olarak tepki gösterdikleri uyarıcılardan farklı uyarıcılara da aynı tepkiyi göstermeyi öğrenmektedirler.” (Fidan, 1985, s.38). Örneğin bebeklğinde ve erken çocukluk yıllarında kedilerden korkmadığını ve evlerindeki Sarman adındaki kedi ile oynamaktan çok hoşlandığını nakleden bir birey, psikolog bir öğretim üyesi olsa da, ne zaman bir kedi görse kedilerle karşılaştığında kaygı tepkileri sergilemekten kendini alıkoyamamaktadır. Gerçek yaşamdan bir anekdot olan bu durumu klasik koşullanmayla açıklamak mümkündür. Muhtemelen bu birey, hatırlayamasa da geçmişte kedilerle ilişkili olumsuz bir deneyim geçirmiştir ve belki de bu deneyim içinde kedilere karşı kaygı tepkisi sergilemeyi öğrenmiştir.

Pavlov klasik koşullanmanın nasıl gerçekleştiğini açıklayabilmek için yapmış olduğu deneylerde, köpeğe et vermeden önce zil çalmış ve bunu tekrar tekrar yapmıştır. Daha sonra sadece köpeğe et vermeden önce zil çaldığında köpeğin salya akıttığını gözleyerek bunun koşullanma yolu ile köpeğin zil çaldıktan sonra et geleceğini öğrenmiş olmasına bağlamıştır. Pavlov'un bu deneyinde köpeğin salya tepkisi sergilediği uyarıcılardan biri et, diğeri ise zil sesidir. Aç bir köpeğe et gösterildiğinde köpeğin salya çıkarması doğal bir olaydır. Ancak aç bir köpeğe zil sesi dinletildiğinde köpeğin yine salya çıkarması, şaşılacak bir durumdur. Burada et doğal bir uyarıcı, eti gören köpeğin salgıladığı salya tepkisi de doğal bir tepkidir. Pavlov bu durumda eti *koşulsuz uyarıcı* olarak, ete karşı salya çıkarmayı da *koşulsuz tepki* olarak adlandırılmıştır. Deney tekrar tekrar uygulandıktan sonra zil sesine koşullanan köpeğin sadece zil çaldığında salya çıkarması durumunda ise zil sesi *koşullu uyarıcı*, zil sesine gösterilen salya çıkarma tepkisi ise *koşullu tepki* olmaktadır. Klasik koşullanma; kaygı, korku, heyecan ve benzeri duygusal tepkisel davranışların öğrenilmesini açıklayabilse de bilinçli davranışların öğrenilmesini açıklayamamaktadır. Peki bu durumda klasik koşullanma ile öğrenmenin çocuk gelişimi ile ne ilgisi olabilir? Çocuğun gelişim süreci ile pek de ilgili görünmeyen bu kuram, gerçekten de sınıftaki bilişsel öğrenmeler açısından yeterince işlevsel değildir. Ancak gelişim sürecinde bireyin duygusal gelişimi açısından, klasik koşullanma ile öğrenmenin oldukça işlevsel bir kuram olduğu söylenebilir. Zira insanlar korku, kaygı ve fobi gibi duygusal tepkileri klasik koşullanma yolu ile öğrenmektedirler. Öte yandan Pavlov'un ortaya atmış olduğu koşullanma ilkelerinden yararlanan kimi psikologlar, istenmedik duygusal sorunların koşullanma ilkelerinden yararlanılarak ortadan kaldırılabilceğini göstermiş bulunmaktadır. Dahası klasik davranışçı ekolün en önemli temsilcisi sayılan Watson, klasik koşullanma yolu ile istenmedik tüm davranışların, yeni davranışlarla değiştirilebileceğine dair oldukça iddialı görüşler ileri sürmüştür.

Skinner'in Edimsel Koşullanma Kuramı

Yinelemek gerekirse klasik koşullanma, daha önce de işaret edildiği gibi kaygı, korku, heyecan ve benzeri duygusal tepkisel davranışların öğrenilmesini açıklayabilse de bilinçli davranışların öğrenilmesini açıklayamamaktadır. Özellikle problem çözme durumları ile ilişkili öğrenmelerde klasik koşullanmadan yararlanılamaması karşısında, yeni yöntem ve kuram arayışlarına yönelen bilim adamlarından Thorndike, geliştirmiş olduğu “etki yasası” ile edimsel koşullanma kuramının te-

mellerini atan ilk bilim adamı olmuştur. Etki yasası “organizma yapmış olduğu bir davranış sonucunda bundan dolayı bir doyum elde ederse, organizmanın bu davranışı ileride tekrarlanacağını ve bu davranışın kalıcı olacağını” ifade eder. Thorndike’in bu yasasını temel alan Skinner, bunu yeniden yorumlayarak edimsel koşullanma kuramını geliştirmiştir. Bireyin yapmış olduğu bir davranışın sonuçları ile ilgili bir öğrenme türü olan edimsel koşullanma, kısaca “davranışların sonuçlarına bakılarak yeni davranışlar kazanma süreci” olarak tanımlanmaktadır (Fidan, 1985). Skinner’e göre “Eğer bir davranışın sonucunu ödüllendirici bir uyarıcı izlerse bu davranışın tekrarlanma olasılığı yüksek, cezalandırıcı bir uyarıcı izlerse bu davranışın tekrarlanma olasılığı düşüktür.” (Santrock, 2004, s. 37).

Edimsel koşullanmayı anlayabilmek için önce edim kavramını açıklamak gerekir. Herhangi bir ihtiyaç durumunda organizmanın kendiliğinden ortaya koyduğu davranışlara *edim* denir (Ersanlı, 2006, s. 181). Edimler, organizmayı amaca ulaştırır ya da ulaştırmayan fakat organizmanın kendi isteğiyle gerçekleştirdiği istemli davranışlardır. Klasik koşullanmada olduğu gibi belirli bir uyarana gösterilen otomatik tepkiler değildir. Örneğin Thorndike’in yapmış olduğu bir deneyde, kafese kapatılan aç bir kedinin kafesin dışına ulaşarak dışarıdaki balığı yemek amacıyla kafesin tellerini tırmalaması, kafeste oradan oraya zıplaması vb. tüm davranışların her biri birer edimdir. Ancak tesadüfen de olsa da içerdeki mandala basarak kapının açıldığını fark eden kedi, aynı durumla tekrar karşı karşıya kaldığında giderek kendisini sonuca götürmeyen edimleri terk etmeye başlamış ve artık sadece mandala basarak kafesin kapağını açma davranışını yapmaya yönelmiştir. Yinelemek gerekirse kedi kendisini sonuca götürmeyen davranışları giderek terk etmiş ve sadece kendisini sonuca götüren; yani doyuma ulaştırıcı davranışları tekrarlamıştır.

Tıpkı yukarıdaki kedi örneğinde olduğu gibi günlük yaşam içinde bireylerin alışkanlık haline getirdiği pek çok davranış bu tür öğrenmeler sonucunda kazanıldığını ileri süren Skinner, bireyin gelişimini de öğrenmelerin şekillendirdiğini savunarak bireyin davranışlarının kontrol edilerek gelişimin yönlendirilebileceği görüşündedir. Nitekim günümüzde istenmedik davranışların ortadan kaldırılmasında ve çocuklara olumlu davranışların kazandırılmasında, edimsel koşullanma kuramının ilkelerinden geniş ölçüde yararlanıldığı gözlenmektedir. Edimsel koşullanma yolu ile öğrenme, bireyin davranış öncesi ya da davranış sonrası çevresel uyarılarla etkileşimi sonucunda gerçekleşmektedir. Bir başka ifade ile davranışlar, davranıştan önceki etmenler ve davranışları izleyen etmenler tarafından biçimlendirilmektedir. Bu durum, davranıştan önceki etmenlerle davranışları izleyen etmenlerin değiştirilmesi halinde, bireyin eski davranışlarını yenileri ile değiştirme ya da bireylerin davranış repertuvarlarına yeni davranışlar ekleyebilme olanağı vermektedir.

Edimsel koşullanmanın temel ilkelerine geçmeden bu öğrenme biçiminin kimi özelliklerini kısaca sıralayalım. Bu yaklaşıma göre davranışlar, davranış öncesi ve davranış sonrası olaylar tarafından biçimlendirilir. Edimsel koşullanmada gözlenemeyen içsel davranışların var oldukları kabul edilmekle birlikte objektif olarak gözlenemedikleri ve ölçülemedikleri için bilimsel olarak incelenemeyeceklerine inanılır. Edimsel koşullanma, refleksler dışındaki bütün olumlu ve olumsuz davranışların öğrenme yolu ile kazanıldığı görüşünü esas alır.

Edimsel Koşullanmanın Temel İlkeleri

Skinner’e göre edimsel koşullanmanın temel ilkeleri pekiştirme, ceza, biçimlendirme, ayırt etme, sönme ve genellemedir.

Edimsel koşullanma kuramına göre davranışları biçimlendiren çevresel uyarıcılar, davranışı izleyen uyarıcılar olabileceği gibi davranış öncesi uyarıcılar da olabilir.

Pekiştirme

İzlediği davranışın gelecekte tekrarlanma sıklığını artıran çevresel olaya pekiştirme denir. Olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki pekiştirme durumunda da davranışı izleyen bir durumun ya da olayın, izlenen davranışın oluşum sıklığını artırması söz konusudur. *Olumlu pekiştirme*; davranışı izleyen hoş giden bir durumun, olayın ya da uyarıcının davranışın sıklığını artırmasıdır. *Olumsuz pekiştirme* ise ortamda var olan itici uyarıcı ortadan kaldıran bir davranışın ilerideki tekrarlanma sıklığının artmasıdır. Olumlu pekiştirmede davranışın sıklığını artıran davranışı izleyen uyarıcılara *olumlu pekiştireç* denir. Olumsuz pekiştirmedeki hoş olmayan durumu ortadan kaldıran uyarıcıya ise *olumsuz pekiştireç* denir. Olumlu pekiştireçler gibi olumsuz pekiştireçler de davranışların tekrarlanma sıklıklarını artıran uyarıcılardır. Örneğin ödevini yapan bir öğrenciyi öğretmenin “Aferin çocuğum! Ödevini çok beğendim.” diye hitap ederek onu ödüllendirmesi, ödev yapma davranışını izleyen hoş giden bir uyarandır. Bu durumda öğretmen, çocuğa davranışından sonra olumlu bir pekiştireç kullanarak olumlu pekiştirme yapmaktadır ki bu durum bundan böyle çocuğun ileride ödev yapma davranışını tekrarlamasını sağlayacaktır.

Olumlu ve olumsuz pekiştirmeye birer örnek veriniz.

SIRA SİZDE

4

Pekiştireç Türleri: Davranışların yapılma sıklıklarını artıran davranışı izleyen uyarıcılara pekiştireç dendiğini; davranıştan sonraki hoş giden uyarıcıya olumlu, hoş gitmeyen bir durumu ortadan kaldıran ve davranışın sıklığını artıran uyarıcıya ise olumsuz pekiştireç dendiğini daha önce de belirtmiştik. Pekiştireçler ister olumlu ister olumsuz olsunlar, *birincil* ve *ikincil pekiştireçler* olmak üzere iki grupta ele alınabilirler.

Birincil pekiştireçler; yiyecek, içecek, cinsellik gibi organizmanın biyolojik gereksinimlerini doyumaya yönelik hayati önemi olan pekiştireçlerdir. Erken çocukluk yıllarında çocuklarda istedik davranışlar kazandırmada ve bu davranışları pekiştirmede birincil pekiştireçlerden yararlanılabilir. Ancak zamanla bireyin yaşı ilerledikçe birincil pekiştireçlerin kullanılabilirliği ve etkinliği azalır.

İkincil pekiştireçler ise birey için yaşamsal önemi olmayan, biyolojik gereksinimlerimizden bağımsız olan pekiştireçlerdir. Bu grupta yer alan pekiştireçler nesnel pekiştireçler, sembol pekiştireçler, etkinlik pekiştireçleri ve sosyal pekiştireçler olmak üzere dört grupta toplanırlar. Çocukların oynadıkları oyuncaklar nesnel pekiştireçlere, oyun oynamak gibi bir etkinlikte bulunmak etkinlik pekiştireçlerine, çocuğu övme sosyal pekiştireçlere, çocuğa her olumlu davranışı için başka bir pekiştireçle değiştirilebilecek bir yıldız vermek, artı işareti koymak gibi pekiştireçler de sembol pekiştireçlere verilebilecek örneklerdir.

Pekiştirme Tarifeleri: Edimsel koşullanmada bireyin davranışlarının pekiştirilmesinde ya da pekiştirme yolu ile bireylere yeni davranışlar kazandırılabilmesinde, pekiştireçlerin ne zaman verilmesi gerektiğinin iyi ayarlanması gerekmektedir. İşte pekiştireçlerin hangi sıklıklarda ne kadar süre verilmesi gerektiğini belirleyen kurallara *pekiştirme tarifeleri* denmektedir. Pekiştirme tarifeleri sürekli, sabit oranlı, sabit aralıklı, değişken aralıklı ve değişken oranlı olmak üzere beş çeşittir.

Sürekli pekiştirme: Yapılan her doğru davranıştan sonra pekiştirecin sunulmasıyla davranışın pekiştirilmesidir. Yani davranış kazandırmada yapılacak davranışların yanlışsız olarak kazandırılmasında etkilidir.

Birincil pekiştireçlerin pekiştirici özellikleri yaş ilerledikçe azalmaktadır.

Sabit Oranlı Pekiştirme: Belirli sayıdaki olumlu davranıştan sonra pekiştirecin sunulmasıdır. Örneğin her dört doğru cevaptan sonra çocuğa bir not takdir etmek gibi. Parça başına ücret alan terzinin aldığı ücret, bu tür pekiştirmeye bir örnektir.

Sabit Aralıklı Pekiştirme: Belirli zaman dilimleri sonunda pekiştirme yapmaktır. Örneğin her haftanın ilk günü sınav yapan bir öğretmenin yaptığı, sabit zaman aralıklı pekiştirmedir.

Değişken Aralıklı Pekiştirme: Pekiştirecin ne zaman verileceği belirsiz olan pekiştirme türüdür. Beklenmedik zamanlarda sınav yapan öğretmenin yaptığı, değişken aralıklı pekiştirme uygulamaktır. Bu tür pekiştirmede öğrenciler, sınavın ne zaman yapılacağını bilmediği için sınava hazır olmak için sürekli çalışmak gereği duyarlar.

Değişken Oranlı Pekiştirme: Bu tür pekiştirmede değişken sayıdaki doğru davranıştan sonra pekiştirme yapılır. Bu bazen üç, bazen beş, bazen iki olur. Bu pekiştirme türünde çocuk, pekiştirileceğini bilse de bunun kaçınıcı davranıştan sonra olacağını bilemez. Bu da çalışmayı sürdürmesini hızlandırır.

Ceza

İzlediği davranışı baskı altına alarak bir süre durduran ya da oluşum sıklığını azaltan çevresel olaya ceza denir. Olumlu ceza ve olumsuz ceza olmak üzere iki türü vardır. Olumlu cezaya birinci tip ceza, olumsuz cezaya ise ikinci tip ceza da denmektedir. Olumlu ceza, istenmeyen bir davranışın arkasından ortama itici bir uyarı eklemektir. Arkadaşına kötü davranan bir çocuğu öğretmenin azarlaması, bu ceza türüne bir örnektir. Olumsuz ceza ise yapılan bir olumsuz davranış nedeniyle ortamda var olan hoş giden bir uyarının geri çekilmesidir. Örneğin ödevini yapmayan bir çocuğun teneffüse çıkmasına izin vermemek gibi. Ceza, eğitim açısından etkili olmayan bir yöntemdir. Davranışları bir süre baskılayarak durdurabilir ise de bunun kalıcı olma olasılığı çok düşüktür.

Eğitimde birinci tip cezaya asla başvurulmamalı, zorunlu kalmadıkça ikinci tip ceza da uygulanmamalıdır.

SIRA SİZDE

5

Ceza bir pekiştirme midir? Neden?

Biçimlendirme

Yeni bir davranışın öğrenilmesi için davranışın belirli aşamalarında alt basamaklardan yukarıya doğru aşama aşama pekiştirme yapılarak davranışın kazanılmasına biçimlendirme denmektedir. Biçimlendirme işlemi, çocuk bir alt basamağı başardığında çocuğa pekiştireç sunularak bir üst basamağa geçilmesi biçiminde gerçekleşmektedir.

Genelleme

Genelleme; organizmanın belirli bir uyarıcıya göstermiş olduğu bir davranışı, bu uyarıcıya benzer uyarıcılara da genelleyerek onların karşısında da sergilemesidir. Doktordan korkan bir çocuğun bu tepkisini bütün beyaz önlüklü bireyler karşısında da sergilemesi, genellemeye bir örnektir.

Ayırt Etme

Ayırt etme, genellenenin tersidir. Organizmanın belirli bir uyarana verdiği tepkiyi, benzeri başka uyarıları bu uyarandan ayırt ederek onlara sergilememeyi öğrenmesine ayırt etme denmektedir.

Sönme

Edimsel koşullanma yolu ile öğrenilmiş bir davranış, zaman zaman pekiştirilmezse organizmanın bu davranışı sergileme sıklığı giderek seyrekleşir ve davranış bir süre sonra tamamen ortadan kalkar. Buna sönme denir. Örneğin sürekli aynı koya giderek çok miktarda balık yakalayan bir balıkçı, aynı koyda balık bulamayınca artık buraya gitmeyi azaltır ve oraya sonunda hiç gitmez olur.

Klasik koşullanma ile edimsel koşullanma arasındaki temel fark nedir?

Özet

Freud'un kişilik gelişimine ilişkin kuramsal yaklaşımlarını açıklamak

Freud'un *yapısal kişilik kuramına* göre insan kişiliği id, ego ve süperegö olmak üzere üç yapıdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi olan id; kişiliğin bilinç dışı, irrasyonel, kontrol edilemeyen, ilkel ve dürtüsel bölümünü temsil etmektedir. Daima haz ilkesine göre çalışan, ilkel dürtüleri barındıran ve gerçekle ilişkisi olmayan id'in başlıca amacı, bireyin içsel dürtüleriyle ilişkili ihtiyaçlarını karşılamaktır. Diğer bireylerle olan ilişkileri içinde giderek gerçekle yüz yüze gelmeye başlayan çocuğun başlangıçta bütünü id'den oluşan kişiliğinin ayrışmaya başlaması ile birlikte kişilik içinde idden farklı olarak yeni bir yapı daha oluşmaya başlar. Kişiliğin kısmen bilinçli olan bu bölümüne ego denir. Kişiliğin toplumun kuralları ve ahlaki standartlarına ilişkin bölümü, egodan bağımsız olarak gelişerek süperegöyü oluşturur. Freud, *topoğrafik kişilik kuramında*, bireyin geçmişteki deneyimlerinin ve yaşantılarının zihnin birbirinden farklı olan üç bölümünde barındığını ileri sürmüştür. Freud'un bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı olarak adlandırdığı bu zihinsel bölgelerde bireyin farkında olduğu yaşantıları ile farkında olmadığı yaşantıları barınmaktadır. Bilinç bölgesindeki yaşantılar, bireyin hemen hatırlayabildiği yaşantılardan oluşmaktadır. Hemen kolayca hatırlanamayan ama belki de dilinizin ucunda olan yaşantıları barındıran zihinsel bölge, bilinç öncesidir. Birey ne denli uğraşırsa uğraşsın kimi yaşantılarını hatırlayabilmesi olanaksızdır. Bu tür yaşantılar da bilinç dışı bölgede barınmaktadır. *Psiko-seksüel gelişim kuramında* Freud, bireyin beş farklı psiko-seksüel gelişim dönemi yaşadığını ileri sürmüştü ve bu dönemleri sırası ile oral dönem, anal dönem, fallik dönem, latent dönem ve genital dönem olarak adlandırmıştır. Freud bu dönemler içindeki, özellikle de cinsel kaynaklı olan, karmaşaların çözülememiş olmasının kişilik gelişimindeki olumsuzluklarını vurgulamıştır.

Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramını açıklamak

Erikson, bireyin yaşam süreci boyunca sekiz gelişim dönemi yaşadığını ve bu gelişim dönemleri içinde farklı türden karmaşalarla karşı karşıya kaldığını belirtir. Erikson'a göre bireyin bu karmaşaları başarılı bir biçimde çözebilmesi demek, o döneme özgü gelişim görevlerini başarabilmesi anlamına gelmektedir. Erikson, gelişim dönemleri içindeki karmaşaların başarılı bir biçimde çözülebilmemesinin, sağlıklı bir kişilik gelişimi anlamına geldiğini de vurgular. Dönemlere özgü karmaşaların içinden başarılı bir biçimde çıkan birey, böylece bir yandan yeni davranışlar kazanarak kişiliğini geliştirmeyi sürdürmekte, bir yandan da bir sonraki gelişim dönemi içinde başarılması beklenen gelişim ödevlerini başarabilmeye hazır bir duruma gelmektedir.

Ergenlik yıllarından önce, çocuğun 0-8 yaşlar arasında yaşadığı bu gelişim dönemlerini sırasıyla; 0-1/1,5 yaşlar arasındaki bebeklik dönemi, 2 ve 3. yaşları kapsayan çocukluğun ilk yılları, okulöncesi yıllardaki oyun yaşı ve okulun ilk iki yılını da içeren 7. yaştan sonraki okulun ilk yılları oluşturmaktadır. Erikson, ergenlikten önceki bu gelişim dönemleri içinde çocuğun yaşadığı temel karmaşaları ise sırası ile güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku ve utanç, girişimcilik karşı suçluluk ve başarılı olmaya karşı yetersizlik olarak adlandırmıştır. Ergenlik yılları ve sonraki yıllarda bireyin yaşadığı gelişim dönemlerini ise 12-18 yaşlardaki ergenlik yılları, 18-25 yaşlar arasındaki genç yetişkinlik yılları, 26-65 yaşları arasındaki yetişkinlik yılları ve 65 yaştan sonraki yaşlılık yılları oluşturmaktadır. Bu dönemler içinde ise sırası ile kimliğe karşı kimlik karmaşası, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk karmaşaları yaşanmaktadır.

Pavlov'un klasik koşullanma kuramını açıklamak

Klasik koşullanma, belirli bir uyarana karşısında belirli bir tepki göstermeyi öğrenme olarak tanımlanmaktadır. Bu öğrenme biçimi yolu ile insanlar ya da hayvanlar, herhangi bir uyarıcıya daha önceleri göstermiş oldukları tepkiden farklı olan bir tepki göstermeyi öğrenmektedirler. Ya

da klasik koşullanma yoluyla insanlar ve hayvanlar, doğal olarak tepki gösterdikleri uyarıcılardan farklı uyarıcılara da aynı tepkiyi göstermeyi öğrenmektedirler.

Pavlov, klasik koşullanmanın nasıl gerçekleştiğini açıklayabilmek için yapmış olduğu deneylerde, köpeğe et vermeden önce zil çalmış ve bunu tekrar tekrar yapmıştır. Daha sonra köpeğe et vermemiş, sadece zil çalmış; köpeğin yine de salya akıttığını gözleyerek bunu köpeğin zil çaldıktan sonra et geleceğini öğrenmiş olmasına bağlamış ve bu tür öğrenme biçimini de klasik koşullanma olarak adlandırmıştır. Pavlov bu durumda eti koşulsuz uyarıcı olarak, ete karşı salya çıkarmayı da koşulsuz tepki olarak adlandırmıştır. Deney tekrar tekrar uygulandıktan sonra zil sesine koşullanan köpeğin sadece zil çaldığında salya çıkarması durumunda ise zil sesi koşullu uyarıcı, zil sesine gösterilen salya çıkarma tepkisi ise koşullu tepki olmaktadır. Pavlov bu durumda eti koşulsuz uyarıcı olarak, ete karşı salya çıkarmayı da koşulsuz tepki olarak adlandırmıştır. Deney tekrar tekrar uygulandıktan sonra zil sesine koşullanan köpeğin sadece zil çaldığında salya çıkarması durumunda ise zil sesine koşullu uyarıcı, zil sesine gösterilen salya çıkarma tepkisine ise koşullu tepki demıştır. Oluşan öğrenme biçimini de klasik koşullanma ile öğrenme olarak adlandırmıştır.

Skinner'in edimsel koşullanma kuramını açıklamak

Bireyin yapmış olduğu bir davranışın sonuçları ile ilgili bir öğrenme türü olan edimsel koşullanma, “davranışların sonuçlarına bakılarak yeni davranışlar kazanma süreci” olarak tanımlanmaktadır. Skinner'e göre edimsel koşullanmanın temel ilkeleri pekiştirme, ceza, biçimlendirme, sönme, ayırt etme ve genellemedir.

İzlediği davranışın gelecekte tekrarlanma sıklığını artıran çevresel olaya pekiştirme denmektedir. Pekiştirme, olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Olumlu pekiştirme, davranışı izleyen hoş giden bir durumun, olayın ya da uyarıcının davranışın sıklığını artırmasıdır. Olumsuz pekiştirme ise ortamda var olan itici uyarıcı ortadan kaldıran bir davranışın ilerideki tekrarlanma sıklığının artmasıdır. Olumlu pekiştirme de davranışın sıklığını artıran davranışı izleyen uyarıcılara olumlu pekiştirme, olumsuz pekiştir-

medeki hoş olmayan durumu ortadan kaldıran uyarıcıya ise olumsuz pekiştirme denmektedir. Olumlu pekiştirme gibi olumsuz pekiştirme de davranışların tekrarlanma sıklıklarını artıran uyarıcılardır.

Pekiştirme ister olumlu ister olumsuz olsunlar, birincil ve ikincil pekiştirme olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Birincil pekiştirme yiyecek, içecek, cinsellik gibi organizmanın biyolojik gereksinimlerini doyumaya yönelik hayati önemi olan pekiştirme türüdür. İkincil pekiştirme ise birey için yaşamsal önemi olmayan, biyolojik gereksinimlerimizden bağımsız olan pekiştirme türüdür. Bu grupta yer alan pekiştirme nesnel pekiştirme, sembol pekiştirme, etkinlik pekiştirme ve sosyal pekiştirme olmak üzere dört grupta toplanırlar.

Edimsel koşullanmanın bir diğer temel ilkesi olan ceza ise izlediği davranışı baskı altına alarak bir süre durduran ya da davranışın oluşum sıklığını azaltan çevresel olaydır. Olumlu ceza ve olumsuz ceza olmak üzere iki türü vardır. Olumlu cezaya birinci tip ceza, olumsuz cezaya ise ikinci tip ceza da denmektedir. Olumlu ceza, istenmeyen bir davranışın arkasından ortama itici bir uyarıcı eklemektir. Olumsuz ceza ise yapılan bir olumsuz davranış nedeniyle ortamda var olan hoş giden bir uyarıcının geri çekilmesidir. Ceza, davranışları bir süre baskılayarak durdurabilir ise de bunun kalıcı olma olasılığı çok düşüktür.

Pekiştirme ilkelerinden biçimlendirme, yeni bir davranışın öğrenilmesi için davranışın belirli aşamalarında alt basamaklardan yukarıya doğru aşama aşama pekiştirme yapılarak davranışın kazanılmasıdır. Biçimlendirme işlemi, çocuğun bir alt basamağı başardığında çocuğa pekiştirme sunularak bir üst basamağa geçilmesi biçiminde sürdürülmektedir. Organizmanın belirli bir uyarıcıya göstermiş olduğu bir davranışı bu uyarıcıya benzer uyarıcılara da genelleyerek onların karşısında da sergilemesine genelleme, benzeri başka uyarıcıları bu uyarıcıdan ayırt ederek onlara sergilememeyi öğrenmesine ise ayırt etme denmektedir. Edimsel koşullanma yolu ile öğrenilmiş bir davranış, zaman zaman pekiştirilmezse organizmanın bu davranışı sergileme sıklığı giderek seyrekleşmekte ve davranış bir süre sonra tamamen ortadan kalkmaktadır ki buna da sönme denmektedir.

Kendimizi Sınavalım

1. Klasik koşullanmayla öğrenilmiş bir davranışın zayıflayarak kaybolmasının nedeni, aşağıdakilerden hangisidir?

- Pekiştireç yokluğu
- Aşırı doygunluk
- Tekrar eksikliği
- Bellek zayıflığı
- Unutma

2. İzlediği davranışı güçlendiren uyarıcılara ne denir?

- Etki
- Model
- Pekiştireç
- I. tip ceza
- Dönüt

3. Aşağıdakilerden hangisi klasik koşullanma ile öğrenilmemiştir?

- Sıla'nın güvercinlerden korkması
- Ahmet'in tren istasyonlarında hüzünlenmesi
- Ayşe'nin sınavlarda kaygılanması
- Efe'nin yağmurlu havada şemsiye açması
- Ali'nin okula yaklaşırken üstünü başını düzeltmesi

4. Erikson'a göre ilköğretim birinci kademesinde yaşanan karmaşa aşağıdakilerden hangisidir?

- Özerkliğe karşı kuşku ve utanç
- Girişimciliğe karşı suçluluk
- Başarılı olmaya karşı yetersizlik
- Kimlik kazanmaya karşı kimlik krizi
- Yakınlığa karşı yalıtılmışlık

5. Edimsel koşullanmaya temel olan etki kanunu kim tarafından geliştirilmiştir?

- Thorndike
- Skinner
- Watson
- Erikson
- Bandura

6. Psikanalitik kurama göre, bireyin farkında olduğu yaşantılarını barındıran bölge, aşağıdakilerden hangisidir?

- Bilinç
- Bilinç öncesi
- Bilinç dışı
- Bilinç ötesi
- Bilinç altı

7. Yemeğini yemeyen çocuğunun televizyon izlemesine izin vermeyen bir anne, aşağıdakilerden hangisini uygulamıştır?

- Birinci tip ceza
- İkinci tip ceza
- Olumsuz pekiştirme
- İtici uyarıcı
- Olumlu pekiştirme

8. Freud'a göre aşağıdakilerden hangisi id'in özelliklerinden biri **değildir**?

- Kişiliğin ilkel yönüdür
- Haz ilkesine göre hareket eder
- Mantık dışı arzu ve istekleri temsil eder
- Kişiliğin yönetim merkezidir
- Beklemeye tahammülü yoktur

9. Aşağıdakilerden hangisi Freud'un psiko-seksüel gelişim dönemlerinden birisi **değildir**?

- Oral
- Anal
- Fallik
- Gizil
- Tipik

10. İnsanın gelişimini sekiz evre içinde inceleyen gelişim kuramı aşağıdakilerden hangisidir?

- Freud'un yapısal kişilik kuramı
- Freud'un topografik kişilik kuramı
- Freud'un psiko-seksüel gelişim kuramı
- Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramı
- Piaget'in bilişsel gelişim kuramı

Yaşamın İçinden

“

Fobilerin kaynağı çocukluk

ADANA (AA)- Adana Ekrem Tok Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Başhekimi Psikiyatrist Dr. Bülent Demirek, “kapalı alan, açık alan ve hayvan fobisi başta olmak üzere sosyal yaşantıda sorun yaratan korkuların temelinde, çocuklukta kötü anıların olduğunu” bildirdi. Demirek, “Klastrofobi” (kapalı yer korkusu), “Agorafobi” (açık alan korkusu) ve “Zoofobi” (hayvan korkusu) gibi toplumda yüzde 5-10 oranında görülen korkuların, kişilerin sosyal yaşantısını olumsuz etkilediğini belirtti.

Yapılan araştırmalar ve aldıkları hasta öykülerinden, fobilerin temelinde çocuklukta yaşanan kötü olayların yattığını gördüklerini ifade eden Demirek, sözlerini şöyle sürdürdü:

“Kişide kapalı alan korkusu varsa mutlaka çocukluğunda bir odaya kilitlemiş, evde yalnız bırakılmış ya da böyle bir ortamda şiddet görmüştür. Açık alan korkusu varsa böyle bir alanda mutlaka kötü bir anı yaşamış olması ihtimaldir. Hayvan korkusu ise genellikle çocukluk döneminde hayvan sevgisi kazandırılmayanlarda görülüyor.”

Demirek, ailelere uyarılarda da bulunarak, çocuklarının tüm yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek fobilere sahip olmamaları için bunlara zemin hazırlayacak davranışlardan kaçınmalarını istedi.

Demirek, yüz kızarması, ağız kuruluğu, yutkunma güçlüğü, mide bulantısı, titreme, terleme ve bulanık görmenin yanı sıra bilinç kaybı ile ani tansiyon düşüşü ve bayılmalara kadar yol açabilen bu fobilerin mutlaka tedavi edilmesi gerektiğini, aksi halde başka psikolojik ve biyolojik sorunlara yol açabileceğini söyledi.

Kaynak: <http://haber.mynet.com/>
(Erişim Tarihi:3.01.2007)

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Pavlov’un Klasik Koşullanma Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Skinner’in Edimsel Koşullanma Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Pavlov’un Klasik Koşullanma Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Skinner’in Edimsel Koşullanma Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Freud’un Topoğrafik Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Skinner’in Edimsel Koşullanma Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Freud’un Yapısal Kişilik Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Freud’un Psiko-Seksüel Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Freud’a göre insan kişiliği id, ego ve süperego olmak üzere üç yapıdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi olan id; kişiliğin bilinç dışı, irrasyonel, kontrol edilemeyen, ilkel ve dürtüsel bölümünü temsil etmektedir. Bu nedenle id, bir ihtiyacı karşılanmadığında haz ilkesi doğrultusunda hareket ederek acıdan kaçmak için zevke yönelir. Zamanla idden ayrılarak kişiliğin bir diğer bölümü oluşmaktadır. Kişiliğin kısmen bilinçli olan bu bölümüne ego denir. Egonun bir yönetim merkezi olarak en önemli görevi, idin ihtiyaçlarının karşılanması ile süperegonun bunlara koyduğu yasaklar arasında bir arabulucu işlevi görmektir. Kişiliğin toplumun kuralları ve ahlaki standartlarına ilişkin bölümü, egodan bağımsız ola-

arak gelişerek süperegoyu oluşturur. Süperego, ana babaların çocuğa aktarmış oldukları ya da çocuğun içsel-leştirmiş olduğu toplumsal kuralları ve ahlaki normları temsil eder. İd haz ilkesine göre, ego gerçeklik ilkesine göre, süperego ise ahlak ilkesine göre çalışır.

Sıra Sizde 2

Freud'a göre çocuklar, fallik dönem içinde karşı cinsten olan ebeveynlerine cinsel bir yakınlık duyarlar. Bu durum çocuğun aynı cinsten olan ebeveyninin yerini alma isteği ve arzusu biçiminde yaşanır. Bu nedenle karşı cinsten olan ebeveyni tarafından cezalandırılacağını düşünen çocuk, bu tür istek ve arzularını bilinç altına bastırır. Freud, karşı cinsten ebeveynlerine yönelik olarak erkek çocuklarının yaşadıkları karmaşayı oedipus karmaşası, kız çocuklarınınkini ise elektra karmaşası olarak adlandırmış ve bu karmaşaları sağlıklı bir biçimde çözümlenebilmesi için çocuğun, aynı cinsten olan ebeveyni ile özdeşim kurması gerektiğini belirtmiştir. Fallik dönemdeki karmaşaların çözümlenememesi, Freud'a göre bireyde sağlıklı bir cinsel gelişime neden olmaktadır.

Sıra Sizde 3

Erikson'a göre çocuk, okulöncesi yılları ile örtüşen 3-6 yaşları arasında girişimciliğe karşı suçluluk karmaşası ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu dönem içinde çocuğun bu karmaşayı başarılı bir biçimde atlatarak girişimcilik özelliklerini pekiştirmesi gerekmektedir. Bu dönemde çocuk, kendi belirlemiş olduğu etkinlikleri ve seçimleri sürdürmeye psikolojik olarak daha hazır bir durumdadır. O nedenle bu dönemde çocuğun yapmış olduğu seçimler desteklenmeli ve daha anlamlı seçimler yapabilmesine yardım edilmelidir. Eğer çocuğun kendi başına yapmış olduğu seçimleri yapmasına ve bunları gerçekleştirmesine izin verilmez ya da çocuk bu seçimlerinden dolayı cezalandırılır ise onun kendi başına aldığı kararlar ve girişimler engellenir, bu tür kısıtlamaların bedelini ise çocuk için bu dönemde kişiliğine yoğun suçluluk duyguları yerleştirerek öder.

Sıra Sizde 4

Tabağındaki yemeğin tamamını bitiren çocuğa annesinin "Aferin çocuğum sana!" diye hitap etmesi ya da "yemeğinin tamamını bitirdiği için çocuğunu çikolata ile ödüllendirmesi", birer olumlu pekiştirmedir. Çocuk ne zaman ağlamaya başlasa annenin onu kucağına alarak pırpırlaması ise olumsuz pekiştirmedir.

Sıra Sizde 5

Ceza bir pekiştirme değildir. Çünkü izlediği davranışın sıklığını artırmamakta, davranışı tam dersine durdurmaktadır.

Sıra Sizde 6

Klasik koşullanma sadece tepkisel davranışların, edimsel koşullanma ise bilinçli davranışların kazanılması ile ilgilidir. Klasik koşullanmada davranışı güçlendiren uyarılar, davranış sonrası uyarınlardır. Edimsel koşullanmada ise hem davranıştan önceki hem de davranışı izleyen uyarılar, davranışları biçimlendirmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Dacey, J.S. ve Travers, J.F. (1996). *Human Development*. 3rd. Edition, USA: McGraw-Hill
- Ersanlı, K. (2003). *Öğrenmede Davranışsal Yaklaşımlar*. (Ed: Binnur Yeşilyaprak. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. 10 Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Fidan, N. (1985). *Eğitim Psikolojisi: Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Dehart, G. B., Sroufe, L. A. Ve Cooper, L. G. (2004). *Child Development*. 5. Basım, New York: McGraw-Hill.
- Santrock, J. W. (2004). *Child Development*. 10. Basım. New York: McGraw-Hill.
- Fabes, R. ve Martin, C. L. (2003). *Exploring Child Development*. 2. Basım, Boston: Allyn and Bacon.
- Vasta, R., Haith, M. M., ve Miller S. A. (1992). *Child Psychology*. New York: John Wiley and Sons, Inc.

Çocuk Gelişimi Kuramları-II

4

Vygotsky, çocuğun yardım almadan yapabilecekleri ile daha bilgili bir yetişkin ya da akranının yardımı ile yapabilecekleri arasındaki farkı "yakınsal gelişim alanı" olarak adlandırır. Yakınsal gelişim alanının alt sınırında çocukların yardım almaksızın kendi başlarına gerçekleştirebilecekleri amaçlar, üst sınırında ise ancak daha bilgili ve becerikli yetişkin ya da akran yardımı ve rehberliği ile başarabilecekleri amaçlar yer alır. Yakınsal gelişim alanının üst sınırındaki çocuk için, yetişkin ya da akran desteğinin birebir öğretime yaklaşması gerekli olabilir. Ancak bu durumda çocuğun kendi başına yapamadıklarını yetişkin ya da akran desteği ile yapabilir duruma gelmesi, çocuğun kapasitesine uygun bir destek ile gerçekleşmelidir. Çünkü destek düzeyinin çok fazla olması, çocukta bağımsız düşüncenin gelişebilmesini engelleyebilmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ Piaget ve Vygotsky'nin çocuk gelişimine ilişkin kuramsal görüşlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Bandura ve Mischel'in sosyal bilişsel gelişim kuramını açıklayabilecek,
- 👁️ İnsancı gelişim kuramcularından Maslow ve Rogers'in insan gelişimine ilişkin görüşlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Gessel'in olgunlaşma kuramını açıklayabilecek,
- 👁️ Bronfenbrenner'in ekolojik sistem kuramını açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Abmet'in ailesi Ankara'ya yerleşmeden önce Abmet, ilkokulu Ankara'ya yakın bir kasabada bitirmiş, ilkokuldan sonra bir yıl da aynı kasabadaki ortaokula devam etmişti. Aile Ankara'ya taşınınca Abmet de öğrenimini kentin merkez okullarından birinde sürdürmeye başlamıştı. Ne var ki kasabadayken başarılı bir öğrenci olan Abmet, yeni okuluna bir türlü alışamamıştı. Gerçi diğer dersleri fena değil-di; ama Abmet'in yeni okulunda İngilizce ile başı beladaydı. Kasabadaki okulda İngilizce öğretmeni olmağı için derslere az İngilizce bilen ücretli bir öğretmen gelmişti ve Abmet İngilizceden pek fazla bir şey öğrenemedi sınıfı.

Abmet yeni okulunda İngilizceden zorlanmaya başlayınca Abmet'in babası öğretmeni bu durumun nedenlerini konuşmaya karar verdi. Bir gün İngilizce öğretmenini ziyaret ederek

- "Hocam, bu çocuk diğer bütün dersleri yapıyor da niçin sizin dersinizden düşük notlar alıyor?" diye sitem etti.

İngilizce öğretmeni:

- "Abmet aslında akıllı bir çocuk; fakat İngilizceden temeli zayıf. Eski konuları bilmediği için yeni bir şeyi öğrenmekte zorlanıyor. Sınıfta İngilizcesi iyi olan çocuklardan birini görevlendireyim, birlikte çalışsınlar." dedi.

Abmet'in babası, "Öğretmen öğretmiyorsa, çocuk nasıl öğretecek ki?" diye düşündü içinden.

Abmet, ertesi günden itibaren İngilizcesi iyi olan sınıf arkadaşı Mehmet ile birlikte çalışmaya başladı. Her hafta birkaç saat birlikte oluyorlardı bu iş için. Ders çalışırken ilk günler Abmet pek çok soru soruyordu Mehmet'e. Mehmet'in de oldukça fazla yardım etmesi gerekiyordu o günlerde. Derken günler geçti Abmet'in soruları, Mehmet'in de anlatacakları giderek azalmaya başladı. Abmet artık çok küçük bir yardımla kendi başına yapabilmeye başlamıştı ödevlerini. Zaten derslerde de iyice göstermeye başlamıştı kendini. Sınıfta öğretmenin sorularını kolayca yanıtlayabiliyordu. Abmet İngilizcede iyi bir düzeye gelmiş, bu dersten yüksek notlar almaya başlamıştı artık. Abmet, Mehmet, Abmet'in öğretmeni, babası kısacası herkes memnundu.

Abmet'in babası bir kez daha ziyaret ettiğinde öğretmeni:

- "Nasıl oldu bu iş böyle Hocam?" diye sordu neşeyle.
- "Vygotsky." dedi öğretmen, "Vygotsky bakhymış.", Abmet'in babası bir şey anlamasa da.....

Anahtar Kavramlar

- Kişilik kuramları
- Ekolojik sistem
- Bilişsel gelişim dönemleri
- Yakınsal gelişim alanı
- İnsan ihtiyaçları
- Kendini gerçekleştirme

İçindekiler

- PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI
- VYGOTSKY'NİN SOSYO - KÜLTÜREL BİLİŞ KURAMI
- BANDURA VE MISHEL'İN SOSYAL BİLİŞSEL KURAMI
- MASLOW'UN İHTİYAÇLAR KURAMI
- ROGERS'İN İNSANCI KİŞİLİK KURAMI
- GESSEL'İN OLGUNLAŞMA KURAMI
- BRONFENBRENNER'İN EKOLOJİK SİSTEM KURAMI

GİRİŞ

İnsan davranışının oluşumunu ve insanın gelişimini anlamaya ve açıklamaya çalışan kuramcıların bugüne değin ortaya attıkları kuramlar incelendiğinde her birinin konuyu belirli bir sınırlılıkta ele aldığı görülmektedir. Örneğin, bir önceki ünite de incelemiş olduğumuz kuramcılardan Freud ve Erikson, insan gelişiminin psiko-sosyal boyutları üzerinde yoğunlaşarak bireyin duygusal ve sosyal gelişimine ilişkin bir çerçeve çizmeye yönelmişlerdir. Yine aynı ünite de incelemiş olduğumuz davranışçı kuramcılardan Pavlov ve Skinner'in çalışmalarında, öğrenme olgusunu merkeze aldıkları bilinmektedir. Gerek insanın davranışlarının gerekse insanın yaşamı boyunca geçirmiş olduğu nicel ve nitel değişmelerin çok karmaşık ve kapsamlı olması, gelişim olgusunu bütün boyutları ile açıklayabilecek bir kuramdan söz edebilmeyi mümkün kılmamaktadır.

Bir önceki ünite de olduğu gibi, bu ünite de ele almış olduğumuz kuramlar da, gelişim olgusunu, belirli bir açıdan ele alarak açıklanmaya çalışmaktadır. Söz geli mi bu ünitenin ilk alt başlığını oluşturan Piaget'in bilişsel gelişim kuramı ile Vygotsky'nin sosyo-kültürel biliş kuramı, bebeklik döneminden başlayarak çocuklukta ve ilerleyen dönemlerde bireyde düşünce gelişiminin nasıl olduğu üzerinde odaklanmaktadır. Ünitenin izleyen bölümlerinde ele alınan gelişim kuramcılarında Bandura, Maslow, Rogers, Gessel ve Bronfenbrenner'in çocuk gelişimine ilişkin çalışmalarında; kuramcılarının bireyin diğer gelişim boyutlarını dışlamamakla birlikte daha çok, bireyin sosyal ve psikolojik gelişimi boyutunda yoğunlaştıkları görülmektedir.

Bu ünite de önce, bilişsel gelişim kuramlarından Piaget'in bilişsel gelişim kuramı ve Vygotsky'nin sosyo-kültürel biliş kuramı ele alınmıştır. Daha sonra Bandura ve Mischel'in sosyal bilişsel kuramı ile insanı gelişim kuramlarından Maslow ve Rogers'in psiko-sosyal gelişime ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Ünitenin son bölümünde ise Gessel'in olgunlaşma kuramı ile Bronfenbrenner'in ekolojik sistem kuramına değinilmiştir.

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Piaget'in bilişsel gelişim kuramı, bireyin kendi dışındaki dünyayı anlayabilme çabalarına ilişkin zihinsel etkinlikleri üzerine odaklanır. Piaget'in kendi çocukları üzerinde yapmış olduğu gözlemlere dayalı olarak geliştirmiş olduğu kuram; çocukluğun ilk yıllarından itibaren farklı gelişim evrelerinde, insanın düşünce sisteminin birbirinden oldukça farklı bir yapısı olduğuna işaret eden bir evre kuramıdır. Piaget'in bilişsel gelişim kuramı, zihin gelişimini dört farklı dönem içinde betimler. Piaget'in duyuşal-motor dönemi, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi ve soyut işlemler dönemi olarak adlandırdığı bu dönemlerin ilk üçü, 0-12 yaşlar arasındaki bilişsel gelişimi; sonuncusu ise 12 yaşından sonraki bilişsel gelişimi açıklamaktadır. Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerine geçmeden önce, Piaget'in bilişsel gelişimle yakından ilişkili olarak tanımladığı bazı temel kavramların iyice anlaşılması gerekir. Bu nedenle burada önce zekâ, şema, uyum sağlama, örgütleme, dengeleme ve bilişsel yapılar gibi temel kavramlar ele alınmış; daha sonra Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerine ilişkin açıklamalara geçilmiştir.

Zekâ

Piaget, bireyin çevresine uyum sağlayabilme yeteneği olan zekâyı, tanımlamaktan çok açıklamaya çalışmıştır. Piaget zekâyı; bireyin diğer bireylerle, nesnelere ve fi-kirlerle etkileşerek bilgilendiği aktif bir süreç olarak görür. Bu etkileşim ile birey,

yaşamın güçlüklerine uyum sağlayabilmede daha elverişli yöntemler geliştirebilmektedir. Piaget'e göre bilişsel gelişim, bireyin çevresine uyum sağlayabilmesi için zihinsel araçlar geliştirme sürecidir (Fabes ve Martin, 2003, s. 36).

Şema

Şema: Bireyin çevresine uyum sağlayabilmesi için zihninde oluşturduğu algı çerçevesidir.

Yinelenerek benzer koşullara ya da durumlara uyarlanabilen örgütlenmiş davranış kalıplarına şema denir. Çocuğun çevresine uyum sağlayabilmesine yarayan araçlar olan şemalar, fiziksel ya da zihinsel olabilirler. Örneğin emme, tutma, emekleme gibi şemalar fiziksel şemalardır. Doğuştan gelen şemaların yanı sıra sonradan edinilen şemalar da vardır. Örneğin çocuğun doğuştan getirdiği ilk şema, emme şemasıdır. Gelişim süreci boyunca çocuk; zihinsel organizasyonuna yeni şemalar ekleyebilmekte, çevresi ile etkileşerek eski şemalarına yeni bilgiler yerleştirerek bunları değiştirebilmekte ve geliştirebilmektedir. Çocuklar, büyüdükçe ve geliştikçe giderek daha karmaşık ve daha soyut şemalar geliştirirler. Örneğin lise öğrencileri cebirsel eşitlikleri çözebilecek bir problem çözme şemasına sahip olabilirler (Fabes ve Martin, 2003).

Uyum Sağlama

Bireyin çevresiyle geçici dengeler oluşturmasına uyum sağlama (adaptation) denmektedir. Piaget, uyum sağlama sürecinin *uyumsama* (accommodation) ve *özümleme* (assimilation) olmak üzere sürekli bir biçimde işleyen iki alt süreci olduğunu belirtir. Özümleme yeni bilgiyi çocuğun mevcut şeması ile birleştirdiğinde, uyumsama ise yeni bilgiyi uyarladığında meydana gelmektedir (Santrock, 2004, s. 34). Özümleme bireyin yeni bir bilgiyi eski şemasına yerleştirmesi ya da mevcut bilgi dağarcığına eklemesidir. Uyumsama ise çocuğun mevcut zihinsel organizasyonuna eklenen bu yeni bilgiyi yeni koşullara uyarlayarak kullanmasıdır. Piaget'e göre özümleme ve uyumsama süreçleri, belleğin ilk günlerinden itibaren işlemeye başlamaktadır. Örneğin çocuğun oyun bahçesinde gördüğü sarı renkli, küçük, yuvarlak bir taş parçasını bonibon şekeri zannederek ağzına attığını düşünelim. Çocuğun bunu yapmasının nedeni çocukta küçük, yuvarlak, sarı renkli nesnelere şeker olduğuna dair bir şemanın var olmasıdır. Taş parçasını ağzında çiğnemeye çalışan çocuk bunun tatsız, tuzsuz ve oldukça sert başka bir şey olduğunu anlamış olsun. Zira çocuğun zihinsel organizasyonundaki mevcut şeker şeması ile çocuğun ağzındaki taşın özellikleri uyuşmamaktadır. Çocuk bu noktada şöyle düşünecektir: "Küçük, yuvarlak, sarı renkli maddeler şeker olmayabilirler de." İşte çocuğun bu bilgiyi eski şeker şeması içine yerleştirmesine özümleme denir. Diyelim ki aynı çocuk bundan sonra aynı durum ile tekrar karşı karşıya geldi. Bu durumda çocuk muhtemelen küçük, yuvarlak, sarı renkli taş parçasını koklayacak ya da dili ile yalayacaktır. Çünkü eski şemanın içine "bütün sarı renkli, küçük, yuvarlak objelerin şeker olmayabileceği" bilgisi eklenmiştir. Bu bilgiler eğer yeni şeker şeması ile eşleşiyor ise çocuk şekeri yiyecek, eşleşmiyor ise ağzından çıkaracaktır. Çocuğun yapmış olduğu bu işleme de uyumsama denmektedir.

Örgütlenme

Piaget kuramının iki işlevsel değişmezinden biri adaptasyon, diğeri örgütlenmedir. Adaptasyon gibi örgütlenme de bilişsel yapıların gelişiminden sorumlu olan psikolojik bir mekanizmadır. "Örgütlenme, farklı farklı davranışların daha üst bir düzeyde gruplandırılarak tutarlı bir bütün oluşturması, birbirinden farklı şemaların ve

davranışların kategoriler halinde düzenlenmesidir. Böylece zihinsel sistemin daha düzgün bir biçimde işlemesi sağlanmaktadır” (Santrock, 2004, s. 208).

Dengeleme

Dengeleme, bilişsel gelişimde bir aşamadan diğer aşamaya geçişin nasıl olduğunu açıklayan bir kavramdır. Buna göre çocuk, giderek genişleyen çevresi içinde mevcut zihinsel yapısı ile üstesinden gelemediği yeni bir problemle karşı karşıya geldiğinde bir bilişsel karmaşa yaşar. Bu, çocuğun zihinsel organizasyonu ile dış dünya arasındaki geçici dengenin bozulması demektir. Çocuk, bilişsel kapasitesini karşılaştığı bu yeni durumun içinden çıkabilecek denli geliştirdiğinde bilişsel yapısı ile çevresi arasında yeni bir denge oluşur. Bireyin zihinsel yapısı ile çevresi arasındaki geçici denge halinin durmaksızın bozulup yeniden kurulması, bilişsel gelişimde bir aşamadan daha üst bir aşamaya geçmesi anlamına gelir.

Piaget'e göre çocuğun karşı karşıya kaldığı yeni bir durum ya da yeni bir şey, bilişsel dengeyi bozar.

Bilişsel Yapılar

Çocuğun mevcut zihinsel kapasitesinde yer alan temel zihinsel ögeler ya da yetilerdir. Bireyin olgunluk düzeyi ve çevresi ile etkileşimi, bilişsel yapılarının niteliğini de belirlemektedir. Gelişim süreci boyunca olgunlaşma ve çevre ile olan etkileşim ile giderek gelişen ve çeşitlenen bilişsel yapılar, bireyin hangi tür yeni durumlara ne zaman uyum sağlayabileceğini belirleyen zihinsel düzeneklerdir.

Piaget'in Bilişsel Gelişim Dönemleri

Piaget bilişsel gelişimin duyuşsal-motor, işlem öncesi, somut işlemler ve soyut işlemler olmak üzere dört temel dönem içinde gerçekleştiğini belirtir. Bunların her biri aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Duyusal-Motor Dönemi

Doğumdan iki yaş sonuna kadar devam eden bu dönem içinde bebek, diğer bireylerle ve çevresindeki nesnelere duyuları ve motor becerileri aracılığıyla ilişki kurarak kendine özgü bir dünya algısı geliştirir. Bu döneme duyuşsal-motor denmesinin nedeni de bebeğin dış dünya ile duyuları ve motor becerileri aracılığıyla ilişki kurmasıdır. Bebek; dönemin başlarında çevresindeki uyarıcılara sadece refleksif tepkilerle cevap verirken dönem sonuna doğru görme, işitme, dokunma vb. duyuşsal yeteneklerini, fiziksel ve motor hareketlerini koordine ederek kendi dışındaki dünyayı anlamaya çalışır. Duyusal-motor dönem içinde bebeğin kazandığı en önemli zihinsel etkinlik, herhangi bir nesne bebeğin gözünün önünden kaldırılrsa bile bebeğin o nesnenin varlığının devam ettiğini bilmesi anlamına gelen nesne devamlılığıdır. Bebeğin bu dönem içinde kazandığı bir diğer bilişsel kazanım ise herhangi bir yaşantısını ya da gözlemiş olduğu bir olayı sonradan taklit etmesidir ki buna ertelenmiş taklit denmektedir. Duyusal-motor döneminde bebek, belirli davranışları sürekli bir biçimde tekrarlar. Bunlara döngüsel tepki denir. Birinci tip, ikinci tip ve üçüncü tip döngüsel tepkiler vardır. Bebeğin ilk dört ay içinde parmak emmesi birinci tip, onuncu aya kadar dış dünyadaki nesnelere ilişkili olan tekrarları ikinci tip, dış dünyadaki araçlarla yapmış olduğu tekrarları ise üçüncü tip döngüsel tepkilerdir.

Duyusal-motor dönemin başlarında bebek, gözünün önünden kaldırılan bir nesnenin artık hiç var olmadığını düşünür.

Nesne Devamlılığı: Bireyin nesneyi görmese ve ona ulaşabilmesi dahi var olduğunu bilmesidir.

İşlem Öncesi Dönem

İki yaşından yedi yaşına kadar süren bu dönemde çocuk; 2-4 yaşları arasında sembolik, 4-7 yaşları arasında sezgisel dönemi yaşar. Sembolik dönem içinde dil hızla

gelişir. Nesnelere, olaylara, kişilere vb. diğer varlıklara ilişkin semboller bu dönem içinde geliştirilir. Böylece çocuk, dış dünyayı sözcük ve sembollerle adlandırmaya başlar. Sembolik dönemin bir diğer önemli özelliği benmerkezci düşünce yapısıdır. Bu nedenle sembolik dönemdeki bir çocuk, kendini başkaları yerine koyamadığı gibi olaylara da başkaları açısından bakamaz. Sembolik dönemde dikkat çeken bir başka özellik; çocuğun canlı ile cansız, gerçek ile hayali karıştırmasıdır. Animizm olarak adlandırılan bu durum, bilişsel gelişimin henüz yeterince olgunlaşmamış olmasındandır. Örneğin animistik düşünce biçiminden dolayı sembolik dönemdeki çocuklar; taşların canlı olduğunu, ağaçların konuştuğunu düşünebilirler. Çocuğun oyuncaklarıyla konuşması, oyuncak bebeğine ninni söylemesi, acıktığı için oyuncak bebeğini beslemesi hep bu düşünme biçiminden kaynaklanan davranışlardır.

İşlem öncesi dönemdeki bir çocuk, henüz korunum kavramını kazanmadığı için, sayıları eşit olan iki boncuk dizisinden birindeki boncukların aralarındaki mesafeler değiştirildiğinde sayısal eşitliğin aynı kaldığını kavrayamaz.

Sezgisel dönemi kapsayan 4-7 yaşlar arasında, mantıklı düşünce yerine sezgilerle dayalı bir akıl yürütme söz konusudur. Bu dönem içinde çocuk; sadece nesnenin dikkat çekici boyutuna odaklanır ki merkezileşme olarak adlandırılan bu durum, çocuğun dönem içinde korunum kavramını kazanamamış olmasının nedenlerinden birini oluşturur. Öte yandan bu dönemde korunum kavramının kazanılmaması ile ilişkili bir diğer özellik, sembolik dönem içinde tersine çevrilebilirlik yeteneğinin henüz gelişmemiş olmasıdır.

Somut İşlemler Dönemi

Somut işlemler dönemi 7-12 yaş arasını kapsayan bilişsel gelişim dönemidir. Çocuk bu dönemde soyut kavramlarla ilgili zihinsel işlemler gerçekleştiremez. Bu dönem içinde kazanılan en önemli bilişsel kazanım, “maddenin mekândaki konumu ve görünümü değişse bile bir şey eklenip çıkarılmadıkça miktarının değişmezliği” anlamına gelen korunum kavramının kazanılmasıdır. Somut işlemler dönemi ayrıca tersine çevrilebilirlik kavramının kazanıldığı dönemdir. Böylece olayları tersinden de düşünebilen çocuk, $A=B$ ise $B=A$ diyebilecektir. Bir başka örnek vermek gerekirse suyun dondurulduğunda buz haline gelebileceğini, buzun da tekrar su haline dönüşebileceğini düşünebilecektir. Öte yandan somut işlemler döneminin bir diğer özelliği de çocuğun benmerkezci düşünce biçiminden giderek uzaklaşarak bu dönem içinde olayları başkalarının bakış açısından da görebilme (empati) yeteneğini geliştirebilmiş olmasıdır. Bunların yanı sıra somut işlemler döneminin bilişsel kazanımları arasında, bir önceki dönemdeki merkezileşme özelliğinin tersine merkeziyetsizliğin ve çok boyutlu sınıflama yeteneklerinin geliştirilmiş olması da yer almaktadır.

Soyut İşlemler Dönemi

12 yaştan sonra yetişkinlik yıllarına kadar devam eden bu dönem, Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerinin sonuncusudur. Dönemin en belirgin özelliği, bireyin yetişkin düşünce biçimi olan soyut düşünme yeteneğini kazanmış olmasıdır. Birey soyut düşünebilme yeteneği ile tümdengelim ve tümevarım süreçleriyle düşünebilir, bir problemin çözümüne ilişkin denenceler geliştirebilir; bir bütünün değişkenlerinin tümünü birden hesaba katarak, bir ya da birkaçını yok sayarak problem çözebilir. Bilinen değişkenlerden yararlanarak ileriye yönelik tahminlerde bulunabilir.

Soyut işlemler dönemindeki yeni düşünce biçimine ve ergenlik dönemine özgü hızlı bedensel değişimlere uyum sağlamak zorunda olan genç, bu döneme özgü şaşkıncı özellikler sergiler. Bunlardan biri, ergen benmerkezliliği olarak adlan-

dırılan ve ergenin dikkatinin tamamen kendisine yönelmiş olmasını betimleyen bir durumdur. Böyle bir durum içinde kendi düşünce biçiminin en doğru düşünce olduğuna inanan, olaylara başkalarının bakış açısıyla yaklaşamayan ve kendisiyle aşırı derecede ilgilenen ergen; başkalarının da kendisi ile aşırı derecede ilgili olduğuna dair hayali seyirci olarak nitelenen bir düşünce geliştirir. Ergenin bu dönemdeki çarpık düşüncelerinden biri de kendisinin başına gelenlerin kimsenin başına gelmemiş olduğuna dair bir düşünce biçimi geliştirmesidir. Bu düşünce biçimine de kişisel efsane denmektedir.

Piaget'e göre okulöncesi dönemi içinde çocuklarda gözlenen bilişsel değişimler nelerdir?

SIRA SİZDE

1

VYGOTSKY'NİN SOSYO-KÜLTÜREL BİLİŞ KURAMI

Sosyo-kültürel biliş kuramı, bilişsel gelişimde kültürün ve sosyal ilişkilerin önemi- ne vurgu yapan bir kuramdır. Sosyo-kültürel biliş kuramını geliştiren Rus psikolo- ğu Lev Vygotsky de, Piaget gibi, çocukların bilgi dağarcıklarını etkin bir biçimde kendilerinin yapılandırdıklarına inanmakla birlikte bilişsel gelişim üzerinde sosyal etkileşimin ve kültürün etkisinin Piaget'in sandığından çok daha fazla olduğunu ileri sürer. Çocuk gelişiminin sosyo-kültürel etkinliklerden bağımsız olarak ele alınamayacağını savunan Vygotsky, bellek ve dikkat gelişiminin yanı sıra muhakeme etme gibi daha üst düzeydeki düşüncenin gelişiminde de, çocukların dil, numara- lama sistemleri, bellek stratejileri ve haritalar gibi psikolojik araçlarla toplumun icatlarını kullandıklarına inanır (Santrock, 2004; Fabes ve Martin, 2003).

Vygotsky'e göre dil, gelişimi yönlendiren önemli bir kültürel öğedir. Piaget'in aksine Vygotsky, düşüncenin dili değil dilin düşünceyi yönlendirdiğini savunur. Piaget'in dil ve düşünceye ilişkin görüşlerine karşı çıkan Vygotsky, dilin en erken biçimlerinin dahi sosyal bir temeli olduğunu belirtir. Vygotsky'e göre çocuğun kendi kendine konuşması, onun kendi davranışını yönetmesi ve kendi kendini yönlendirmesi anlamına gelir. Sosyo-kültürel bilişsel kuramda dil, çocukların ken- di davranışlarını düzenlemelerine ve yeni fikirler geliştirmelerine olanak sağladığı için özellikle önemli bir kültürel araç işlevindedir (Fabes ve Martin, 2003). Vygotsky; çocukların dili sadece sosyal iletişim için değil aynı zamanda kendi davranışlarını düzenlemek, planlar yapmak ve davranışlarına yön vermek amacı ile de kullandık- larını savunur.

Çocukların kendi kendilerine yaptıkları içsel konuşmalar, Piaget'e göre egosan- trik düşünce ile yetersiz olgunlaşmanın bir sonucu iken Vygotsky için bunlar, erken çocukluk yıllarına ilişkin önemli bir düşünme aracıdır (Peters ve Stout, 2006).

Vygotsky bilişsel gelişimi; "içselleştirme, yakınsal gelişim alanı ve destekleme" gibi üç temel kavramla açıklamaktadır.

İçselleştirme Kavramı (Concept of Internalization)

Gözlenen sosyal ortamdaki bilginin emilmesi ya da kazanılması anlamında kulla- nılmaktadır. Vygotsky için içselleştirme, bir tür gelişimsel mekanizmadır. Gözlenen ve bilgi edinilen etkileşimler, bireyin uzmanlığını artırmaktadır" (Yurdakul, 2004, s.29; Uşun, 2007, s.265).

Yakınsal Gelişim Alanı (Zone of proximal development)

Çocuğun halihazır gelişim düzeyi ile potansiyel gelişim düzeyi arasındaki açıklık- tır. Çocuğun bireysel olarak (yardım almadan) yapabilecekleri ile daha bilgili biri- nin yardımı ile yapabilecekleri arasındaki farkı gösterir (Peters ve Stout, 2006,

s.32). Yakınsal gelişim alanının alt sınırında çocukların yardım almaksızın kendi başlarına gerçekleştirebilecekleri amaçlar, üst sınırında ise ancak daha bilgili ve becerikli yetişkin ya da akran yardımı ve rehberliği ile başarabilecekleri amaçlar yer alır.

Destekleme (Scaffolding)

Yakınsal gelişim alanı ile yakından ilişkili bir kavramdır. Destekleme, bir yetişkinin bir öğrenme hedefini düzenledikten sonra çocuğun öğrenme hedefine başarılı bir biçimde katılımını yönlendirmek için gereken diyalogu sağlamasıdır (Peters ve Stout, 2006, s.32). Destek düzeyini değiştirme, öğretmenin ya da çocuğun daha üst seviyedeki bir akranının destekleme düzeyini değiştirerek öğretim esnasındaki rehberlik düzeyini çocuğun halihazır performans düzeyine göre ayarlamasıdır (Santrock, 2004, s.230).

Çocukların zengin kavramlara sahip olmakla birlikte bu kavramların sistematik, organize ve spontan olmadıklarını belirten Vygotsky, çocuğun kendisinden daha bilgili bireylerle etkileşirken gerçekleşen diyaloglarla bu kavramların daha sistematik, mantıklı ve akılcı bir düzeye geldiğini belirtir. Böylece yetişkin, çocukla doğrudan bir öğretim gerçekleştirmese bile, çocuğun kendi kapasitesini kullanarak amaçlanan davranışı kazanmasına rehberlik etmiş olmaktadır.

Yakınsal gelişim alanının üst sınırındaki çocuğa göre yeni olan davranışlar için yetişkin desteğinin birebir öğretime yaklaşması gerekli olabilir. Ancak bu durumda çocuğun kendi başına yapamadıklarını yetişkin ya da akran desteği ile yapabilir duruma gelmesi, çocuğun kapasitesine uygun bir destek ile gerçekleşmelidir. Çünkü destek düzeyinin çok fazla olması, çocukta bağımsız düşüncenin gelişebilmesini kolaylaştırmamaktadır.

Destek; çocuğun kapasitesinin ne üzerinde ne de altında olmalı, sadece gelişimsel amacın başarılabilmesine yetecek miktarda olmalıdır.

SIRA SİZDE

2

Vygotsky'e göre çocuğun gelişiminde dilin işlevi nedir?

BANDURA VE MISCHEL'İN SOSYAL BİLİŞSEL KURAMI

Önceleri gözleyerek öğrenme, modelden öğrenme ve sosyal öğrenme olarak da adlandırılan sosyal bilişsel kuramın geçmişi Thorndike, Watson, Dollard ve Miller gibi ünlü davranışçı psikologların çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Ne var ki davranışçı öğrenme kuramcıları gelişimi, çevresel faktörlerden etkilenen bir öğrenme süreci olarak ele alırken, bireyin gelişimini anlayabilmede ve açıklayabilmede bilişsel etmenlerin rolünü çok fazla ihmal etmişlerdir. Gözleyerek öğrenme ile ilgili ilk deneysel çalışmalar; 1901'de Edward T. Thorndike, 1908'de de J. B. Watson tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu iki bilim adamı kedi, köpek ve maymunlarla yapmış oldukları deneyler sonucunda öğrenmenin indirekt ya da dolaylı deneyimlerle mümkün olamayacağını; fakat doğrudan yaşantılarla mümkün olabileceğini savundular. Bir başka deyişle öğrenmenin bireyin kendisinin çevreyle etkileşiminin bir sonucu olduğunu, başkalarının çevreyle etkileşimini gözlemenin bir sonucu olmadığını ileri sürdüler (Hergenhahn, 1988, s. 320). Dollard ve Miller, 1941 de yayımladıkları "Sosyal Öğrenme ve Taklit" adlı kitaplarında, kendilerinden önceki görüşlerin aksine, bireyin gözlem yolu ile de öğrenebileceğini savunarak böyle bir öğrenmenin mümkün olabilmesi için gözlenen davranışların taklit edilmesi, taklit edilen davranışların ise pekiştirilmesi gerekliliğini ileri sürdüler. Dollard ve Miller'in bu görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen Bandura, 1960'lı yılların başından itibaren gözleyerek öğrenme ya da taklit yolu ile öğrenme konusundaki eski görüşleri eleştirerek önceleri "gözleyerek öğrenme kuramı" olarak adlandırılan, gü-

nümüzde ise “sosyal bilişsel kuram” olarak adlandırılan kuramın temellerini atma-ya başladı. Dollard ve Miller’ın taklidi edimsel koşullanmanın özel bir hali olarak niteleyen yaklaşımlarına karşı çıkan Bandura, taklidin ya da gözleyerek öğrenmenin; modelin davranışlarının gözlemci tarafından tekrarlanması gibi basit bir olay olmadığını, karmaşık bir olay olduğunu savundu. Ona göre öğrenme, taklidi içerebilir de içermeyebilir de. Gözleyerek öğrenmenin dil, erdem, düşünme ve bireyin kendini düzenlemesi gibi birtakım özellikleri kapsayan temel bir zihinsel süreç olduğunu ileri süren Bandura; Skinner ile Dollard ve Miller’ın öğrenmeyle ilişkili görüşlerinin şu bakımlardan yanlış olduğunu savunur (Hergenhahn, 1986, s. 324):

- Ne modelin ne de gözlemcinin davranışları pekiştirilmediğinde öğrenmenin nasıl oluşabileceği açıklanmamıştır.
- Gözlemcinin daha önceki gözlemleriyle ilişkili öğrenmeleri, pekiştirece gerek duymaksızın sonradan sergilemesi açıklanmamıştır.

Gelişimi çevresel faktörlerden etkilenen bir öğrenme süreci olarak ele alan davranışçılar, bireyin gelişimini anlayabilmede ve açıklayabilmede bilişsel etmenlerin rolünü çok fazla ihmal etmelerini eleştiren kimi psikologlar; bireyin çevresinde olup bitene karşı göstermiş olduğu tepkilerin davranışçıların sandığı gibi mekanik tepkiler olamayacağı görüşünü ileri sürerler. Sosyal bilişsel kuramın temsilcileri de ayrıca bireylerin çevresel koşullandırılmalarına karşı edilgen olmadıklarını, başkalarının kendilerini denetleme ya da kontrol etme teşebbüsleri karşısında boyun eğmek yerine kendi inanç ve değerleri doğrultusunda bu tür taleplere direnebildiklerini ileri sürerler. Sosyal bilişsel kuramda modelin gözleyenlerin davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğu kabul edilmektedir. Öyle ki modeli gözleyen gözlemciler; sosyal yönden kabul edilebilir davranışlar da dahil olmak üzere yeni davranışlar öğrenebilmekte, eski davranışlarını güçlendirebilmekte ya da zayıflatabilmekte, unutmış oldukları eski davranışlarını ise yeniden sergileyebilme olanağı elde edebilmektedirler (Dacey ve Travers, 1996).

Davranışçı kuramlarla bilişsel kuramlar arasında bir köprü oluşturan ve gelişimdeki temel etmenlerin davranış, çevre ve biliş olduğunu vurgulayan sosyal bilişsel kuramla ilgili bilgi birikiminin büyük bir bölümünü, Bandura’nın gözleyerek öğrenme olarak adlandırdığı çalışmaları oluşturmaktadır. Bununla birlikte sosyal bilişsel kuramın gelişimine katkı yapan bir diğer önemli kuramcı da Walter Mischel olmuştur. Bu nedenle çağdaş bilişsel kuramın iki mimarından birinin Bandura, diğeri ise Mischel olduğu kabul edilir (Santrock, 2004). Bandura’ya göre sosyal öğrenme; diğer bireyleri, olayları ve nesnelere gözleyerek elde etmiş olduğumuz davranışlarımızı etkileyen bilgiler anlamına gelmektedir (Dacey ve Travers, 1996). Bandura, insanların diğer insanların davranışlarını gözleyerek kendilerine mal ettiklerini belirtir. Söz gelimi babasının ya da annesinin diğer insanlarla ilişkilerinde olumlu ya da olumsuz davranışlarını gözleyen bir çocuk, onlar gibi olumlu ya da olumsuz davranışlar sergilemeyi öğrenir. Modeli gözleyen bir bireyin, modelin davranışlarını taklit etmese ve pekiştireç almasa dahi, öğrenmenin başkalarını gözleyerek oluşturduğunu belirten Bandura ve Walters (1963); çocukların yetişkinlerin söylediklerini değil fakat onların yaptıklarını gördükleri şeyleri yaptıklarına dikkat çekerler (Dacey ve Travers, 1996, s. 42).

Bandura sonraki çalışmalarında (1986, 2002) öğrenmeyi, birey/biliş, davranış ve çevre değişkenlerini içeren bir model ile açıklamaya çalışmıştır (Santrock, 2004, s. 38). Bandura’ya göre gelişim, bu üç değişkenin birbirleriyle karşılıklı etkileşimine bağlı olarak biçimlenir. Bilişsel özellikler davranışları ve çevreyi, davranışlar

Miller, Dollard ve Skinner’ın pekiştireçlerin otomatik ve mekanik bir biçimde davranışları güçlendirdiğine ilişkin görüşlerinin aksine Bandura; pekiştireçlerin etkisi hakkında gözlemcinin önceden bilgi sahibi olmak zorunda olduğunu ileri sürmüştür.

çevreyi ve bireysel özellikleri, çevre ise hem davranışları hem de bireysel özellikleri etkiler.

Gözleyerek Öğrenmeyi Etkileyen Etmenler

Bandura(1977)'ya göre gözleyerek öğrenme; dikkat, anımsama, davranışın sergilenmesi ve motivasyonla ilgili dört grup süreç tarafından etkilenmektedir.

Dikkat Süreçleri

Dikkatle ilgili süreçler, gözlemcinin dikkatini modelin davranışları üzerinde toplamasını etkilemektedir. Bunlardan biri, bireyin görme ve işitme ile ilgili duyuşsal kapasitesidir. Öte yandan gözlemcinin seçici dikkatinin de geçmiş yaşantılarından etkileneneğini belirtmek gerekir. Gözlemcinin dikkatini modelin davranışına yöneltebilmesini etkileyen bazı model özellikleri ise modelin yaşı, cinsiyeti, statüsü, saygınlığı, alanındaki uzmanlık derecesi, gözlemciyle olan benzerliği gibi özellikleridir. Gözlemcinin gözlediği davranışın modele pekiştirici kazandırıp kazandırmadığı, gözlenen davranışın gözleyen için bir anlamı olup olmadığı da gözleyen modelin davranışlarına dikkat etmesine ya da etmemesine neden olmaktadır.

Anımsama Süreçleri

Gözlemcinin gözlem sonucunda edinmiş olduğu bilgiler, hatırlanamadıkça gözleyen işine yaramayacaktır. Gözlemci sembolleştirme kapasitesine bağlı olarak gözlemiş olduğu model davranışlarına ilişkin bilgileri belleğine ne denli anlamlı bir biçimde sembolleştirerek kodlayabilmiş ise bu bilgilerin gerektiğinde bellekten geri çağrılarak, yani hatırlanarak, bireyin kullanımına sunulabilmesi de o denli kolay olur.

Davranışın Sergilenmesi

Sosyal bilişsel kurama göre gözleyerek öğrenmenin gerçekleşebilmiş olması demek, bireyin gözlemiş olduğu model davranışlarını yeri geldiğinde sergileyebilmiş olması demektir. Bireyin bunu gerçekleştirebilmesi ise gözleyerek öğrenmiş olduğu ve zihnine görsel ve sözel semboller şeklinde kodlamış olduğu bilgileri hatırladıktan sonra, bunları sergileyebilecek psikomotor ve fiziksel özelliklere sahip olmasını gerektirir. Ne var ki bireyin fiziksel ve psikomotor özellikleri, öğrenmiş olduğu bilgileri sergileyebilmesi için gerekli olmakla birlikte yeterli bir koşul değildir. Bireyin aynı zamanda kişisel yeterlik algısı da söz konusu bilgileri davranışa dönüştürüp dönüştüremeyeceğini etkilemektedir. Kısaca bireyin herhangi bir amacı gerçekleştirebileceğine dair kişisel inancı demek olan "kişisel yeterlik algısı" yüksek olan bireyler; yeni birtakım davranışlara girişme, yeni bir çevreye girme ve yeni yaşantılara başlama gibi konularda, kişisel yeterlik algısı düşük bireylere kıyasla daha isteklidirler (Tekin-İftar, 2007)

Motivasyonel Süreçler

Sosyal bilişsel kurama göre bireyin gözleyerek öğrenme sonucunda elde etmiş olduğu bilgileri sergileyebilmesi için istekli olması da gereklidir. Bunun için de, hiç kuşkusuz, bireyin sergileyeceği davranışın onun için bir anlamı olmalıdır. Söz konusu davranış; bireyin bir gereksinimini doyurmalı, bir ihtiyacını karşılamalı ki birey bu davranışı sergilemeye güdülenebilsin.

Gözleyerek Öğrenmeyi Kolaylaştıran Özellikler

Bandura'ya göre gözleyerek öğrenmeyi kolaylaştıran beş özellik; dolaylı pekiştirme, dolaylı ceza, dolaylı duygu, dolaylı güdülenme ve modelin özellikleridir (Tekin-İftar, 2007).

Dolaylı Pekiştirme

Dolaylı pekiştirme, yapmış olduğu davranıştan dolayı pekiştireç alan bir bireyi gözleyen diğer bireyin, aynı davranışı tekrarlama olasılığının artmasını ifade eder. Burada gözlemci, bir davranışından dolayı doğrudan pekiştirilmemekte; fakat davranışından dolayı pekiştireç alan bir modeli gözlemektedir. Modelin aldığı pekiştireç ise gözlemci için dolaylı pekiştireç işlevi görmektedir. Bu da gözlemcide aynı davranışı sergilemesi halinde pekiştireç alacağı beklentisine neden olmaktadır.

Dolaylı Ceza

Dolaylı ceza ise davranışlarından dolayı cezalandırılan bir modeli gözleyen bir bireyin, aynı davranışı tekrarlamaktan kaçınmasını ifade eden bir kavramdır. Nitekim Bandura gerçekleştirmiş olduğu bir çalışmada, saldırgan davranışları nedeniyle ceza alan yetişkin modelini izleyen bir grup çocukta saldırganlık benzeri davranışların, diğer gruptaki çocuklara göre daha az pekiştirildiğini göstermiştir (Tekin-İftar, 2007, s.152).

Dolaylı Duygu

Sosyal bilişsel kurama göre bireyler, diğer bireyleri gözleyerek onların duygularına benzer duyguları da öğrenmektedirler. Bireyin diğer bireylerin korku, kaygı ve benzeri duygulanım hallerini gözleyerek benzer durumlar karşısında da benzer duygulanımlar sergilemeyi öğrenmesine dolaylı duygu denmektedir. Örneğin ana babasının diğer insanlarla olan günlük ilişkilerinde saldırganlık, öfke ve kızgınlık duyguları sergilediğini gözleyen bir çocuk; benzer durumlarda benzer duygular sergilemeyi öğrenmektedir. Benzer şekilde kimi durumlar ya da nesnelere karşısında korku ve kaygı tepkileri sergileyen bireyleri gözleyen bir çocuk da benzer tepkiler sergilemeyi öğrenmektedir.

Dolaylı Güdülenme

Dolaylı güdülenme, bireyin gözlemiş olduğu ve kendisi için önemli bir durumu ya da ödülü elde etmeye güdülenmiş olması demektir. Arkadaşının çok çalışarak yüksek notlar aldığını gözleyen bir öğrenci, kendisi de aynı biçimde yüksek notlar alabilmek için arkadaşı gibi çalışmaya güdülenebilir.

Modelin Özellikleri

Gözleyerek öğrenmeyi kolaylaştıran kimi model özellikleri arasında modelin saygınlığı, statüsü, alanındaki uzmanlığı, gözlemci ile olan benzerliği, modelin yaşı, cinsiyeti gibi özellikler yer almaktadır.

MASLOW'UN İHTİYAÇLAR KURAMI

İnsancı kuramlar, çocuk gelişiminde içsel süreçlerin önemini yadsıyan davranışçı kuramlarla gelişimi bilinç dışı güçler ve erken çocukluk yıllarındaki yaşantıların etkileriyle açıklayan psikanalitik kuramlara bir tepki olarak doğmuştur. İnsancı kuramlar, insan gelişimi kendi kontrolleri altında olmayan güçler tarafından yönlendirildiğine ilişkin kaderciler görüşleri reddederek bireyin nasıl davranacağını ve nasıl

Fizyolojik ihtiyaçlar: Yeme, içme, barınma ve uyku gibi organizmanın varlığını sürdürülebilmesine yönelik ihtiyaçlardır.

Güvenlik ihtiyaçları: Kendini güven ve emniyet içinde hissetme, kaygı ve korkulardan arınık olma ihtiyaçlarıdır.

Ait olma ve sevgi ihtiyaçları: Diğer insanlarla ilişki kurma, başkalarının kabul edilme ve bir yere ya da gruba ait olma ihtiyacıdır.

Değer ihtiyaçları: Başkaları ve kendi gözünde kendisini değerli ve yeterli görme ihtiyacı saygı ve prestij kazanma ihtiyacıdır.

Kendini gerçekleştirme ihtiyaçları: Kendini olabildiğince gerçekleştirebilmek için yeteneklerini kullanma ihtiyacı; kişisel tatmin, kişisel başarı elde etme ihtiyacıdır.

bir kişi olacağını seçme özgürlüğü olduğunu savunurlar. İnsanı kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenen bir varlık olarak gören bu kuramlardan Abraham Maslow'un ihtiyaçlar kuramı ile Carl Rogers'ın insanı kuramı, sağlıklı bir kişilik yerine sağlıklı bir kişiliğin nasıl oluştuğu üzerinde odaklanır.

Sağlıklı bir kişilik gelişiminin öncelikle bireyin temel gereksinimlerinin karşılanması ile olanaklı olabileceğini savunan Maslow, ortaya attığı ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı ile popüler olmuştur. Bireyde potansiyellerini ortaya çıkarabilmek için doğuştan sahip olduğu bir itici gücün varlığına inanan Maslow, bireyin bu eğilimini kendini gerçekleştirme güdüsü (self actualization) olarak adlandırmıştır.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde beş temel ihtiyaç yer almaktadır. Fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyaçları, değer ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak alt düzey ihtiyaçlardan üst düzey ihtiyaçlara doğru hiyerarşik bir silsile içinde sıralanan bu ihtiyaçlardan alt düzeydekiler doyulduktan sonra bireyin üst düzeydeki bir ihtiyacını doyumaya yöneleceğini belirten Maslow, ortalama bir bireyin bu ihtiyaçlarının belirli bir bölümünü doyurabildiğini ileri sürmektedir.

Yoksulluk ve yetersiz eğitim gibi kimi etmenlerin insanoğlunun potansiyellerini işleterek kendini gerçekleştirebilme düzeyini olumsuz bir biçimde etkilediğini vurgulayan Maslow; kendini gerçekleştirmenin nihai bir noktası olmadığını, kendini gerçekleştirme çabasının yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu belirtir. Maslow'a göre kendini gerçekleştirmekte olan bireyler şu tür özellikler sergilerler:

- Kendilerini, başkalarını ve gerçekleri olduğu gibi kabul ederler.
- Geçmişten çok geleceğe dönüktürler.
- Gelişmiş bir mizah duygusuna sahiptirler.
- Yaratıcı ve verimlidirler.
- Daha yeterli bir kişiliğe sahiptirler.
- Kim olduğu ve kim olabileceği konusunda tutarlı görüşleri vardır.
- Değişmeye, gelişmeye ve yeni yaşantılara açıktırlar.
- Duygularını açığa vurmaktan çekinmezler.
- Evrensel insani değerlere saygı duyarlar, onları benimserler ve geliştirmeye çalışırlar.
- Kendisi ve başkaları hakkında iyi düşüncelere sahiptirler.

ROGERS'IN İNSANCI KİŞİLİK KURAMI

Maslow gibi Rogers da bireyde doğuştan gelen bir kendini gerçekleştirme eğilimi olduğunu kabul eder. İnsancı psikoloji akımının en popüler temsilcisi olarak bilinen Rogers'ın insanı gelişim kuramının ana teması, benlik kavramıdır. Bireyin kendi kişilik özelliklerine ilişkin algılarının toplamı olan benlik kavramı, kısaca bireyin kendisi hakkındaki genel görüşünü ifade eden bir kavramdır. Rogers her ne kadar Freud, Erikson ve diğer kişilik kuramcıları gibi kişiliğin gelişimini derinlemesine inceleyen bir kuramcı olmasa da kişiliğin gelişiminde benlik kavramının rolünü ve olumlu bir benlik kavramı ile sağlıklı kişilik arasındaki ilişkiyi önemle vurgulamıştır.

Rogers'a göre bireyin olumlu bir benlik kavramı geliştirmesi; duygusal, düşünsel ve davranışsal yönlerden de daha olumlu bir kişilik sergilemesine yol açmaktadır. Olumlu bir benlik kavramı ise öncelikle bireyin kendi kişilik özelliklerine ilişkin algılarının gerçek yaşantıları ile tutarlı olmasını gerektirir. Yaşantılar ile benlik kavramı arasındaki tutarlılık ise bireyin gerçekte yapabildikleri ile neleri yapabildiklerine ilişkin algıları arasındaki uyumluluktur. Benlik kavramı, her zaman

gerçeği yansıtmayabilir. Örneğin gerçekte hiç de ilkel ve etik davranışlar sergilemeyen bir birey, kendisini ilkel ve etik davranan biri gibi algılayabilir hatta bu konuda bilimsel çalışmalar bile yapmaya kalkışabilir. Gerçekte çok başarılı olan diğer bir birey ise kendisini başarısız biri olarak algılayabilir. Bu her iki durumdaki bireylerin benlik kavramları ile yaşantıları uyuşmamaktadır ki böyle bir durum Rogers'a göre sağlıklı bir kişilik belirtisidir.

İnsanların kendi kişilik özelliklerine ilişkin algıları ile tutarlı davranışlar sergilemek istediklerini belirten Rogers, bireyin benlik kavramı ile tutarlı olmayan duygu, düşünce ve davranışlarının sağlıklı bir kişilik gelişimi için tehdit edici bir durum olduğunu vurgulayarak bu durumun bireyi gerçek duygu ve davranışlarını kabul etmekten de alıkoyarak uyumsuz davranışlar sergilemeye yöneltebileceğini ileri sürer. Bu bakımdan olumlu bir benlik kavramı demek, bireyin kendisini ne olduğunun altında ne de üstünde algılamaması anlamına gelmektedir ki Rogers'a göre böyle bir durum, sağlıklı bir kişilik göstergesi anlamına gelmektedir. Öte yandan ideal benlik ile gerçek benlik arasındaki açıklığı da sağlıksızlık işareti olarak kabul eden Rogers, bireyin olmak istediği ben ile olduğu ben birbiriyle ne denli uyumlu ise bireyin de o denli uyumlu bir birey olacağına işaret eder.

Benlik kavramının uyumlu bir kişilik ile olan ilişkisinin yanı sıra, olumlu bir benlik kavramı ve olumlu bir kişilik için gerekli koşulların neler olması gerektiğine de değinen Rogers, olumsuz çevresel koşulların ve aşırı derecede kontrollü bir dünyada yaşamının bireyin olumlu bir benlik kavramı ve kişilik geliştirebilmesi için engelleyici koşullar olduğunu belirtmiştir. Böyle bir durum içinde bireyin doğuştan getirdiği kendini gerçekleştirme güdüsünün engellendiğini ileri süren Rogers, bireylerin gelişebilmelerini kısıtlayan böylesi engeller ortadan kaldırıldığında ve bireye gelişebilmesine uygun ortamlar sağlanabildiğinde bireylerin doğruya, iyiye ve kendilerini gerçekleştirebilmeye yönelebileceklerini ileri sürmüştür.

Olumlu bir benlik kavramı ile sağlıklı bir kişiliğin gelişmesinde anne, baba ve öğretmen gibi çocuk için önemli olan kişilerin çocuk hakkındaki değerlendirmelerinin belirleyici bir işlevi vardır. Doğuştan gelen kendini gerçekleştirme güdüsü sayesinde her bireyin kişilik gelişimi için engelleyici olmayan ortamlarda, tüm potansiyellerini işletebileceğini savunan Rogers, böyle bir ortamın sağlanabilmesi için çocuk ile etkileşen ve onun için önemli olan kişilerin çocuğa yönelik tutum ve davranışlarında koşulsuz olumlu saygı, empatik anlayış ve içtenliği esas almalarını ısrarla vurgulamıştır.

Rogers, çocuğa koşulsuz olumlu saygı göstermenin onun benlik değerini artırdığını önemle vurgulamıştır. Çocuğun her davranışını onaylamak anlamına da gelmeyen koşulsuz olumlu saygı, çocuğun uygun olmayan davranışlarını onaylamakla birlikte onu yine de bir insan olarak değerli bulduğumuzu ve ona saygı duyduğumuzu çocuğa iletme anlamına gelmektedir.

İdeal Benlik: Bireyin gerçek benliğinden ötede olmak istediği benliktir.

Gerçek Benlik: Bireyin kendisi için gerçek olarak gördüğü gereksinimleri, subjektif düşünceleri ve duygularının toplamıdır.

Koşulsuz Olumlu Saygı: Bireyin bir diğer bireyi hiçbir koşula bağlı kalmaksızın sadece insan olduğu için değerli bir varlık olarak kabul etmesidir.

Empatik Anlayış: Bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyabilmesi, olayları onun bakış açısından kavrayabilmesi, karşısındaki kişinin duygularına nüfuz edebilmesidir.

İçtenlik: Özü sözü bir olmaktır.

Rogers'e göre kişilik gelişiminde benlik kavramının rolü ve önemi nedir?

GESSEL'İN OLGUNLAŞMA KURAMI

Arnold Gessel olgunlaşma kuramı olarak bilinen kuramında, çocuk gelişiminde çevrenin rolünü dikkate almaksızın gelişimi bütünüyle biyolojik süreçlerin yönlendirdiğini ileri sürmüştür (Vasta, Haitt ve Miller, 1992). Bir başka deyişle Gessel, gelişimde kalıtımın rolünü aşırı derecede vurgulayan bir kuramcıdır. Ona göre çevrenin gelişim üzerinde pek de önemli bir etkisi yoktur. Erikson'un epigenetik ilkesinde belirtmiş olduğu gibi bu kuramda da çocuğun genetik donanımına bağlı ola-

Gelişim Norm Tablosu:
Çocukların belirli yaş aralıklarında hangi gelişimsel özellikleri sergilemeleri gerektiğini gösteren tablolardır.

rak belirli gelişimsel özelliklerin belirli gelişim dönemlerinde sırası ile ardı ardına ortaya çıkacağı görüşü hakimdir. Örneğin fiziksel gelişim sürecinde çocuk, zamanı geldiğinde emekleyecek, sonra yürüyecek, daha sonra koşabilecektir.

Arnold Gessel, kendinden önceki kuramcılardan farklı olarak pek çok çocuk üzerinde araştırmalar gerçekleştirmiş ve görüşlerini bu araştırmalarıyla desteklemiştir. Değişik yaş dilimlerindeki çocukların davranışlarını gözleyen Gessel, çocuk gelişiminde ilk kez özgün yöntemler geliştiren bir araştırmacı olmakla da dikkat çekmiştir. Örneğin günümüzde çocuk gelişimi araştırmalarında gözlem kayıtlarını elde etmek amacıyla yaygın bir biçimde kullanılan video kameralardan, çok daha önce bu amaçla film makinelerini kullanan ilk araştırmacı Gessel olmuştur. Bunun yanı sıra çocukların hangi yaş dilimlerinde hangi gelişimsel özellikleri sergilediklerini gösteren ilk gelişim norm tablolarını da Gessel geliştirmiştir. Gessel'in geliştirmiş olduğu bu tablolar, gerek anne babalar ve öğretmenler gerekse hekimler için çocuk gelişiminde yararlanılan ilk gelişim ölçekleri işlevini görmüştür.

Çocuk gelişimi kuramcıları arasında radikal görüşleri ve uygulamaları ile dikkatleri toplayan Gessel'in çocuk yetiştirmede ana babalara yönelik tavsiyeleri de kendinden önceki kuramcılardan oldukça farklıdır (Wasta, Haitt ve Miller, 1992). Örneğin çocuğun beslenmesi konusunda Gessel'in anne babalara öğüdü, çocuğu belirli beslenme saatlerinde değil sadece açlık belirtileri sergilediklerinde beslemeleri gerektiği biçimindedir. Bundan da öte ana babalar; çocuğun dilediği kadar uyumasına, oynamasına ya da dilediği etkinliklerle ilgilenmesine olanak tanımalıdır. Gessel, haklı olarak, ana babalara çocuğun olgunlaşma sürecine müdahale etmemelerini ve özellikle bir davranışı öğrenebilecek olgunluk düzeyine ulaşmadan önce çocuğa o davranışı öğretmeye çalışmamalarını önerir.

Gessel her ne kadar çocuk gelişim araştırmalarında özgün yöntemlerden yararlanan ve çocuk gelişimi ile ilgili gelişim normlarını oluşturan ilk kuramcı unvanını elde etmiş ise de çocuk gelişimi ile ilgili görüşlerinin kendinden sonra gelen kuramcılar tarafından fazla önemsendiği söylenemez. Bunun nedeni de Gessel'in gelişimde çevrenin etkisini neredeyse yok sayması ve kalıtımın rolünü aşırı derecede vurgulamış olmasıdır.

BRONFENBRENNER'İN EKOLOJİK SİSTEM KURAMI

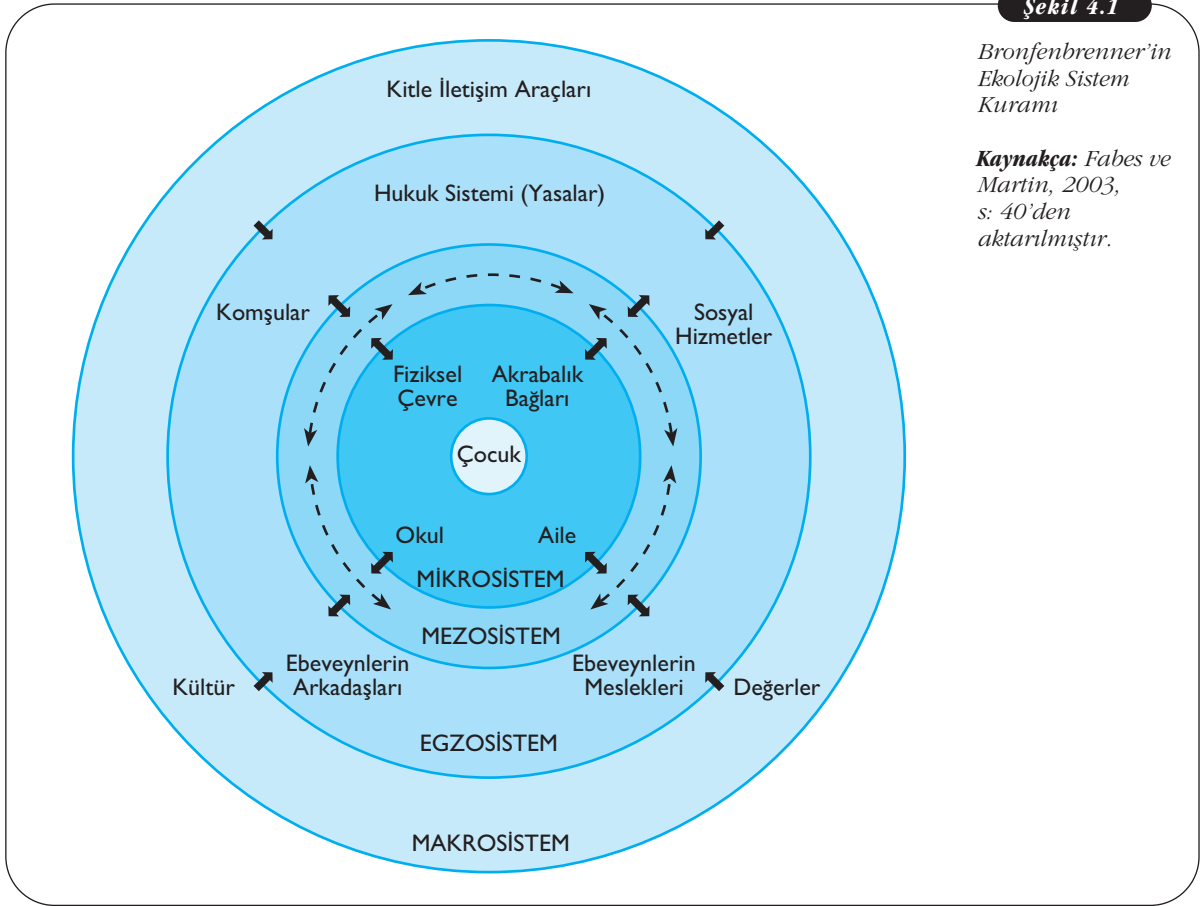
Urie Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistem Kuramı, çocuk gelişimini biyolojik ve çevresel güçlerin birbiriyle olan etkileşimi ile açıklamaya yönelik ve bireyin çevresindeki sosyal bağlamlardaki ilişkileri üzerine odaklanan bir kuramdır. Ekolojik sistem kuramına göre insan gelişimi, bireyi merkez alan bir dizi ekolojik sistemler içinde oluşmaktadır. Bronfenbrenner, 1970'li yılların sonlarında geliştirmiş olduğu kuramında, çocuk ile sosyal ve fiziksel çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği bu ekolojik sistemin dört alt sistemden oluştuğunu belirtir (Fabes ve Martin, 2003). Bu sistemlerin tümü, birlikte gelişim süreci içinde bireyin gelişimini etkiler. Ekolojik sistem içinde yer alan alt sistemler, sırası ile mikrosistem (microsystem), mezosistem (mezosystem), egzosistem (exosystem) ve makrosistemden (macrosystem) oluşur. Aşağıda bunların her birine kısaca değinilmiştir (Fabes ve Martin, 2003):

Şekil 4.1

Bronfenbrenner'in
Ekolojik Sistem
Kuramı

Kaynakça: Fabes ve
Martin, 2003,
s: 40'den
aktarılmıştır.

Mikrosistem

Yukarıdaki şeklin merkezinde, çocuğun yakın çevresini oluşturan *mikrosistem* yer alır. Mikrosistem, çocuk ile yakın çevresi arasındaki ilişkileri ve yakın çevrenin yapısını içermektedir. Mikrosistem içindeki ilişkiler; çocuğun aile, okul ve akran grupları gibi yakın çevresi içindeki yüz yüze olan etkileşimlerle gerçekleşir. Bunlar ise çocuğun yakın fiziksel çevresi, ebeveynleri ve kardeşlerinden oluşan aile üyeleri ve okul gibi çocuğun gelişiminde önemli etkileri olan öğelerden oluşmaktadır.

Mezosistem

Ekolojik sistemin bir diğer alt sistemini oluşturan *mezosistem* ise aile, okul, çocuk arasındaki bağlarla bu bağların çocuğu nasıl etkilediğini betimlemektedir. Mezosistem, mikrosistemin öğeleri arasındaki ilişkileri, alt sistemler arasındaki bağları, aile içi deneyimlerle okula ilişkin deneyimlerin birbirlerine olan etkilerini temsil eder. Örneğin aile içinde ana babanın reddedici tutum ve davranışlarına maruz kalmanın çocuğun okul yaşantılarına olan olumsuz etkileri ya da çocuğun akranları ile olan etkileşiminin aile içindeki yansımaları, mezosistem kapsamına giren kimi ilişkileri oluşturur.

Egzosistem

Ekolojik sistem kuramına göre bireyin ekolojik çevresini oluşturan alt sistemlerden biri de egzosistemdir. Egzosistemi çocuğun kendisinin içinde rol almadığı, bununla birlikte kendisini etkileyecek birtakım etmenleri ya da kararları içeren bağlamları betimlemektedir. Bunlar ise ana babanın işi, ana babanın arkadaş çevresi, komşular, sosyal destek hizmetleri, hukuk sistemi gibi ögelerden oluşur. Örneğin babanın işsiz ya da iş sahibi olması aile yaşamını etkileyecek; dolayısı ile çocuğun gelişimi de bu durumdan etkilenecektir.

Makrosistem

Bronfenbrenner, ekolojik sistem modelinin son halkasını makrosistem olarak adlandırmıştır. Makrosistemin içeriğini oluşturan ögeleri; bireyin içinde yaşadığı kültüre özgü tutumlar, değerler ve kitle iletişim araçları gibi ögeler oluşturmaktadır. Modelin en dışında yer alan bu ögeler de diğerleri gibi çocuğun gelişimini etkileyen önemli etmenlerdendir.

SIRA SİZDE

Ekolojik sistem kuramına göre bireyin gelişimini yönlendiren sistemler nelerdir?

Özet

Piaget ve Vygotsky'nin çocuk gelişimine ilişkin kuramsal görüşlerini açıklamak

Piaget, bilişsel gelişimin duyuşsal-motor, işlem öncesi, somut işlemler ve soyut işlemler olmak üzere dört temel dönem içinde gerçekleştiğini belirtir. Duyusal-motor dönemi içinde bebeğin kazandığı en önemli zihinsel etkinlik “nesne devamlılığı” ve “ertelenmiş taklit”tir. Çocuk; işlem öncesi dönemin 2-4 yaşları arasında sembolik, 4-7 yaşları arasına ise sezgisel dönemi yaşar. Nesnelere, olaylara, kişilere vb. diğer varlıklara ilişkin semboller, sembolik dönem içinde geliştirilir. Böylece çocuk, dış dünyayı sözcük ve sembollerle adlandırmaya başlar. Sembolik dönemin en önemli özelliği “benmerkezci düşünce” yapısıdır. Sembolik dönemde dikkat çeken bir başka özellik; çocuğun canlı ile cansız, gerçek ile hayali karıştırmasıdır. Buna “animizm” denir. Sezgisel dönemde mantıklı düşünce yerine sezgilere dayalı bir akıl yürütme söz konusudur. Bu dönem içinde çocuk, sadece nesnenin dikkat çekici boyutuna odaklanır. “Merkezileşme” olarak adlandırılan bu durum, çocuğun dönem içinde korunum kavramını kazanabilmesini olumsuz biçimde etkiler. Somut işlemler dönemi 7-12 yaşlar arasını kapsayan bilişsel gelişim dönemidir. Bu dönem içinde kazanılan en önemli bilişsel kazanımlar; “korunum kavramı”, “tersine çevrilebilirlik”, “empatik düşünce”, “düşüncede merkeziyetsizlik” ve “çok boyutlu sınıflama” gibi yetenekler oluşturur. Soyut işlemler dönemi 12. yaşla birlikte başlar. Bu dönemin en belirgin özelliği bireyin yetişkin düşünce biçimi olan tümdengelim ve tümevarım süreçleriyle düşünebilme olan “soyut düşünme” yeteneğini kazanmış olmasıdır. Bu dönemin başlarında “ergen benmerkezçiliği” olarak adlandırılan bir düşünce biçimi gelişir. Ergen, bu dönemde başkalarının kendisi ile aşırı derecede ilgili olduğuna dair “hayali seyirci” olarak nitelenen bir düşünce biçimi de geliştirir. Ergenin bu dönemdeki çarpık düşüncelerinden biri de kendisinin başına gelenlerinin kimsenin başına gelmemiş olduğuna dair bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçimine de “kişisel efsane” denmektedir.

Vygotsky de, Piaget gibi, çocukların bilgi dağarcıklarını etkin bir biçimde kendilerinin yapılan-

dırdıklarına inanmakla birlikte bilişsel gelişim üzerinde sosyal etkileşimin ve kültürün etkisinin Piaget’in sandığından çok daha fazla olduğunu ileri sürer. Vygotsky, bellek ve dikkat gelişiminin yanı sıra muhakeme etme gibi daha üst düzeydeki düşüncenin gelişiminde de çocukların dil numaralama sistemleri, bellek stratejileri ve haritalar gibi psikolojik araçlarla toplumun icatlarını kullandıklarını savunur. Piaget’in aksine Vygotsky, düşüncenin dili değil dilin düşüncüyü yönlendirdiğini savunur. Vygotsky; çocukların dili sadece sosyal iletişim için değil aynı zamanda kendi davranışlarını düzenlemek, planlar yapmak ve davranışlarına yön vermek amacı ile de kullandıklarını savunur. Çocukların zengin kavramlara sahip olmakla birlikte bu kavramların sistematik, organize ve spontan olmadıklarını belirten Vygotsky; çocuğun kendisinden daha bilgili bireylerle etkileşirken gerçekleşen diyaloglarla bu kavramların daha sistematik, mantıklı ve akılcı bir düzeye geldiğini belirtir.

Bandura ve Mischel'in sosyal bilişsel gelişim kuramını açıklamak

Bandura 1960'lı yılların başından itibaren gözleyerek öğrenme ya da taklit yolu ile öğrenme konusundaki eski görüşleri eleştirerek önceleri “gözleyerek öğrenme kuramı” olarak adlandırdığı, günümüzde ise “sosyal bilişsel kuram” olarak adlandırılan kuramın temellerini atmaya başladı. Dollard ve Miller’ın taklidi edimsel koşullanmanın özel bir hali olarak niteleyen yaklaşımlarına karşı Bandura, taklidin ya da gözleyerek öğrenmenin modelin davranışlarının gözlemci tarafından tekrarlanması gibi basit bir olay olmadığını, karmaşık bir olay olduğunu savundu. Bandura’ya göre sosyal öğrenme; diğer bireyleri, olayları ve nesnelere gözleyerek elde etmiş olduğumuz davranışlarımızı etkileyen bilgiler anlamına gelmektedir. Bandura insanların, diğer insanların davranışlarını gözleyerek kendilerine mal ettiklerini belirtir. Modeli gözleyen bir bireyin, modelin davranışlarını taklit etmesi ve pekiştirilmesinde dahi, öğrenmenin başkalarını gözleyerek oluşturduğunu belirten Bandura, çocukların yetişkinlerin söylediklerini değil; fakat onların yaptıklarını gördükleri şeyleri yaptıklarını vurgular.

Gözleyerek öğrenmenin dil, erdem, düşünme ve bireyin kendini düzenlemesi gibi bir takım özellikleri kapsayan temel bir zihinsel süreç olduğunu ileri süren Banduraya göre gözleyerek öğrenme; dikkat, anımsama, davranışın sergilenmesi ve motivasyonla ilgili dört grup süreç tarafından etkilenir.

Davranışçı kuramlarla bilişsel kuramlar arasında bir köprü oluşturan ve gelişimdeki temel etmenlerin davranış, çevre ve biliş olduğunu vurgulayan sosyal bilişsel kuramla ilgili bilgi birikiminin büyük bir bölümünü Bandura'nın gözleyerek öğrenme olarak adlandırdığı çalışmaları oluşturmaktadır ise de sosyal bilişsel kuramın gelişimine katkı yapan bir diğer önemli kuramcı da Walter Mischel olmuştur. Bu nedenle çağdaş bilişsel kuramın iki mimarından birinin Bandura, diğerinin ise Mischel olduğu kabul edilir. Bandura ve Mischel'in sonraki çalışmalarında öğrenme; birey/biliş, davranış ve çevre değişkenlerini içeren bir model ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bandura'ya göre gelişim, bu üç değişkenin birbirleriyle karşılıklı etkileşimine bağlı olarak biçimlenir. Bilişsel özellikler davranışları ve çevreyi, davranışlar çevreyi ve bireysel özellikleri, çevre ise hem davranışları hem de bireysel özellikleri etkiler.

İnsancı gelişim kuramcılarından Maslow ve Rogers'ın insan gelişimine ilişkin görüşlerini açıklamak

Maslow ve Rogers, çocuk gelişiminde içsel süreçlerin önemini yadsıyan davranışçı kuramlarla gelişimin bilin dışı güçler ve erken çocukluk yıllarındaki yaşantıların etkileriyle açıklayan psikoanalitik kuramlarla ilişkili görüşleri kabul etmezler. İnsan gelişiminin bireylerin kendi kontrolleri altında olmayan güçler tarafından yönlendirildiğine ilişkin kaderci görüşleri reddederek bireyin, nasıl davranacağını ve nasıl bir kişi olacağını seçme özgürlüğü olduğunu savunurlar. İnsanı kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenen bir varlık olarak gören Abraham Maslow'un ihtiyaç kuramı ile Carl Rogers'ın insancı kuramı, sağlıklı bir kişilik yerine sağlıklı bir kişiliğin nasıl oluştuğu üzerinde odaklanır. Bireyde potansiyellerini ortaya çıkarabilmek için doğuştan sahip olduğu bir itici gücün varlığına inanan Maslow, sağlıklı bir kişilik gelişiminin öncelikle bireyin temel gereksinimlerinin karşılanması ile olanaklı olabile-

ceğini savunur. Maslow'a göre insanın ihtiyaçlar hiyerarşisinde beş temel ihtiyaç yer almaktadır. Fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyaçları, değer ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak alt düzey ihtiyaçlardan üst düzey ihtiyaçlara doğru hiyerarşik bir silsile içinde sıralanan bu ihtiyaçlardan bireyin alt düzeydekileri doydurduktan sonra üst düzeydeki bir ihtiyacını doydurmaya yöneleceğini belirten Maslow; ortalama bir bireyin bu ihtiyaçlarının belirli bir bölümünü doyrabildiğini ileri sürer.

Maslow gibi Rogers da bireyde doğuştan gelen bir kendini gerçekleştirme eğilimi olduğunu kabul eder. Rogers'ın insancı gelişim kuramının ana teması, benlik kavramıdır. Bireyin kendi kişilik özelliklerine ilişkin algılarının toplamı olan benlik kavramı, bireyin kendisi hakkındaki genel görüşünü ifade eden bir kavramdır. Rogers her ne kadar Freud, Erikson ve diğer kişilik kuramcıları gibi kişiliğin gelişimini derinlemesine inceleyen bir kuramcı olmasa da sağlıklı bir kişilik gelişiminde benlik kavramın rolüne vurgu yaparak bireyin benlik kavramı ile tutarlı olmayan duygu, düşünce ve davranışlarının sağlıklı bir kişilik gelişimi için tehdit edici bir durum olduğunu vurgular.

Gessel'in olgunlaşma kuramını açıklamak

Gessel, gelişimde kalıtımın rolünü aşırı derecede vurgulayan bir kuramcıdır. Ona göre çevrenin gelişim üzerinde pek de önemli bir etkisi yoktur. Arnold Gessel, kendinden önceki kuramcılardan farklı olarak pek çok çocuk üzerinde araştırmalar gerçekleştirmiş ve görüşlerini bu araştırmalarıyla desteklemiştir. Değişik yaş dilimlerindeki çocukların davranışlarını gözleyen Gessel, çocuk gelişiminde ilk kez özgün yöntemler geliştiren bir araştırmacı olmakla da dikkat çekmiştir. Gessel, her ne kadar çocuk gelişim araştırmalarında özgün yöntemlerden yararlanan ve çocuk gelişimi ile ilgili gelişim normlarını oluşturan ilk kuramcı unvanını elde etmiş ise de çocuk gelişimi ile ilgili görüşlerinin kendinden sonra gelen kuramcılar tarafından fazla önemsendiği söylenemez. Bunun nedeni de Gessel'in gelişimde çevrenin etkisini neredeyse yok sayması ve kalıtımın rolünü aşırı derecede vurgulamış olmasıdır.

Bronfenbrenner'in ekolojik sistem kuramını açıklamak

Urie Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistem Kuramı, çocuk gelişimini biyolojik ve çevresel güçlerin birbiriyle olan etkileşimi ile açıklamaya yönelik bir kuramdır. Bronfenbrenner; 1970'li yılların sonlarında geliştirmiş olduğu kuramında, çocuk ile sosyal ve fiziksel çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimi, dört alt sistemden oluşan bir ekolojik sistem içinde betimlemiştir. Ekolojik sistem kuramına göre insan gelişimi; mikrosistem, mezosistem, egzosistem ve makrosistem olarak adlandırılan ve ekolojik sistemin bütünü oluştururan dört alt sistem içinde gerçekleşmektedir. Mikrosistem içindeki ilişkiler; çocuğun aile, okul ve akran grupları gibi yakın çevresi içindeki yüz yüze olan etkileşimlerle gerçekleşir. Ekolojik siste-

min bir diğer alt sistemini oluşturan mezosistem ise aile, okul, çocuk arasındaki bağlarla bu bağların çocuğu nasıl etkilediğini betimler. Bireyin ekolojik çevresini oluşturan alt sistemlerden üçüncüsü, egzosistemdir. Egzosistemi çocuğun kendisinin içinde rol almadığı, bununla birlikte kendisini etkileyecek birtakım etmenleri ya da kararları içeren bağlamı ifade eder. Bunlar ise ana babanın işi, ana babanın arkadaş çevresi, komşular, sosyal destek hizmetleri, hukuk sistemi gibi öğelerden oluşur. Bronfenbrenner'in ekolojik sistem modelinin son halkasını makrosistem oluşturur. Makrosistemin içeriğini oluşturan öğeleri ise bireyin içinde yaşadığı kültüre özgü tutumlar, değerler ve kitle iletişim araçları gibi öğeler oluşturur.

Kendimizi Sınavalım

1. Ergenin başına gelen önemsiz bir olayı abartarak, "Böyle bir acıklı olay kimsenin başına gelmemiştir." diye sızlanmasını anlatan terim aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Hayali seyirci
  - b. Kişisel efsane
  - c. Animizm
  - d. Merkeziyetsizlik
  - e. Döngüsel tepki
2. Aşağıdakilerden hangisi Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerinden birisi **değildir**?
  - a. Duyusal-motor
  - b. Gizil
  - c. İşlem öncesi
  - d. Somut işlemler
  - e. Soyut işlemler
3. Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre aşağıdaki yaş gruplarından hangisi işlem öncesi döneme denk düşer?
  - a. 0-3
  - b. 2-5
  - c. 2-7
  - d. 3-5
  - e. 4-7
4. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde aşağıdakilerden hangisi diğerlerine göre daha alt basamakta yer alır?
  - a. Kendine güven
  - b. Merakı giderme
  - c. Ait olma
  - d. Prestij kazanma
  - e. Kendini gerçekleştirme
5. Arkadaşının yapmış olduğu bir davranıştan dolayı öğretmen tarafından ödüllendirildiğini gözlemleyen bir çocuğun aynı davranışı yapmaya yönelmesine ne denir?
  - a. Dolaylı pekiştirme
  - b. Dolaylı ceza
  - c. Dolaylı duygu
  - d. Dolaylı güdülenme
  - e. Dolaylı taklit
6. Sosyal-bilişsel kuramın öncüsü kimdir?
  - a. Vygotsky
  - b. Dollar
  - c. Bandura
  - d. Piaget
  - e. Gessel
7. Sağlıklı bir kişiliğin bireyin benlik kavramı ile ilişkili olduğunu ileri süren yaklaşım hangisidir?
  - a. Davranışçı
  - b. İnsancı
  - c. Bilişsel
  - d. Sosyal bilişsel
  - e. Psikanalitik
8. Çocuk gelişimini sosyo-kültürel etmenleri soyutlayarak incelemenin doğru olmadığını ileri süren kuramcı kimdir?
  - a. Skinner
  - b. Pavlov
  - c. Maslow
  - d. Bandura
  - e. Vygotsky
9. Çocuk gelişimi araştırmalarında ilk kez özgün yöntemler kullanan ve ilk norm tablolarını geliştiren bilim adamı kimdir?
  - a. Freud
  - b. Bronfenbrenner
  - c. Gessel
  - d. Vygotsky
  - e. Piaget
10. Aşağıdakilerden hangisi ekolojik sistem kuramındaki ekolojik sistemi oluşturan sistemlerden biri **değildir**?
  - a. Mikro sistem
  - b. Egzo sistem
  - c. Mezo sistem
  - d. Makro sistem
  - e. Mega sistem

Yaşamın İçinden

Dağınık ev zekâyı köreltiyor

Dağınık evin, çocukların zekâ gelişimini olumsuz etkilediği belirtildi. Evin düzeninin, çocukların zekâsı üzerinde etkili olduğu bildirildi. İnternette yayın yapan bir sağlık sitesinin haberinde, *İngiliz* ve *Amerikalı* bilim adamlarının, 3 ve 4 yaşlarındaki 8 bin çocuk üzerinde yaptıkları araştırmada, evdeki şartların çocuklara yapılan zekâ testlerinin sonuçlarına ne ölçüde etki ettiğini inceledikleri belirtildi. Yapılan incelemelerde bilim adamlarının, dağınık bir evin, çocuğun zekâ gelişimi üzerinde *ölçülebilir* olumsuz etki yaptığını tesbit ettiği ve düzenli evde büyüyen çocuğun zekâsının da olumlu yönde etkilendiği sonucuna varıldığı açıklandı. / ANKARA 30.08.200

Kaynak: tumgazeteler.yasamın icinden mht. (Erişim tarihi 1.1.2007)

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise "Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise "Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise "Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise "İnsancı Kişilik Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise "Sosyal Bilişsel Kuram" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise "Sosyal Bilişsel Kuram" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise "İnsancı Kişilik Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise " Sosyo-Kültürel Biliş Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise "Olgunlaşma Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise "Ekolojik Sistem Kuramı" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Okulöncesi dönem, Piaget'in bilişsel gelişim kuramında işlem öncesi dönem ile örtüşür. Bu dönemde çocuk, 2-4 yaşları arasında sembolik, 4-7 yaşları arasında ise sezgisel dönemi yaşar. Sembolik dönemde nesnelere, olaylara, kişilere vb. diğer varlıklara ilişkin semboller geliştirilir. Böylece çocuk, dış dünyayı sözcük ve sembollerle adlandırmaya başlar. Sembolik dönemde çocukta benmerkezci düşünce yapısı egemen olur. Bu nedenle sembolik dönemdeki bir çocuk, kendini başkaları yerine koyamadığı gibi olaylara da başkaları açısından bakamaz. Sembolik dönemde dikkat çeken bir başka özellik; çocuğun canlı ile cansız, gerçek ile hayali karıştırmasıdır. Buna da animizm denir. 4-7 yaşları arasında, mantıklı düşünce yerine sezgilere dayalı bir akıl yürütme söz konusudur. Bu dönem içinde çocuk, sadece nesnenin dikkat çekici boyutuna odaklanır. Buna da merkezileşme denir.

Sıra Sizde 2

Vygotsky'e göre dil, gelişimi yönlendiren önemli bir kültürel öğedir. Piaget'in aksine Vygotsky, düşüncenin dili değil dilin düşüncüyü yönlendirdiğini savunur. Vygotsky, dilin en erken biçimlerinin dahi sosyal bir temeli olduğunu belirtir. Vygotsky'e göre çocuğun kendi kendine konuşması, onun kendi davranışını yönetmesi ve kendi kendini yönlendirmesi anlamına gelir. Sosyo-kültürel bilişsel kuramda dil, çocukların kendi davranışlarını düzenlemelerine ve yeni fikirler geliştirmelerine olanak sağladığı için özellikle önemli bir kültürel araç işlevindedir. Vygotsky; çocukların dili sadece sosyal iletişim için değil aynı zamanda kendi davranışlarını düzenlemek, planlar yapmak ve davranışlarına yön vermek amacı ile de kullandıklarını savunur.

Sıra Sizde 3

Bandura'ya göre gözleyerek öğrenme; dikkat, anımsama, davranışın sergilenmesi ve motivasyonla ilgili dört grup süreç tarafından etkilenir. Dikkatle ilgili süreçler, gözlemcinin dikkatinin modelin davranışları üzerinde toplamasını etkiler. Gözlemcinin gözlem sonucunda edinmiş olduğu bilgiler, anımsama süreçleriyle anımsanırlar. Bunlar anımsanmadıkça gözleyenin işine yaramazlar. Anımsama için gözlem sonucunda edinilen bilgilerin belleğe anlamlı bir biçimde kodlanmış olması gerekir. Birey, bu bilgileri gerektiğinde bellekten geri çağırarak, yani hatırlayarak, kullanıma sunar. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için ayrıca bireyin göz-

lemiş olduğu model davranışlarını yeri geldiğinde sergileyebilmiş olması da gerekir. Bunun için de bireyin uygun psikomotor ve fiziksel özelliklere sahip olması gerekir. Bireyin aynı zamanda kişisel yeterlik algısı da söz konusu bilgileri davranışa dönüştürüp dönüştüremeyeceğini etkiler. Sosyal bilişsel kurama göre bireyin gözleyerek öğrenme sonucunda elde etmiş olduğu bilgileri sergileyebilmesi için istekli olması da gereklidir. Bunun için de bireyin sergileyeceği davranışın kendisi için bir anlamı olması gerekir. Söz konusu davranış bireyin, bir gereksinimini doyurmalı ya da bir ihtiyacını karşılamalıdır ki birey bu davranışı sergilemeye güdülenebilsin.

Sıra Sizde 4

Rogers'a göre bireyin olumlu bir benlik kavramı geliştirmesi; duygusal, düşünsel ve davranışsal yönlerden sağlıklı bir kişilik sergilemesine yol açmaktadır. Olumlu bir benlik kavramı ise öncelikle bireyin kendi kişilik özelliklerine ilişkin algılarının gerçek yaşantıları ile tutarlı olmasını gerektirmektedir. Olumlu benlik kavramı, bireyin kendisini ne olduğunun altında ne de üstünde algılamaması anlamına gelmektedir ki Rogers'a göre böyle bir durum, sağlıklı bir kişilik göstergesi anlamına gelmektedir. Öte yandan ideal benlik ile gerçek benlik arasındaki açıklığı da sağlıksızlık işareti olarak kabul eden Rogers, bireyin olmak istediği ben ile olduğu ben birbiriyle ne denli uyumlu ise bireyin de o denli uyumlu bir birey olacağını belirtir.

Sıra Sizde 5

Ekolojik sistem kuramına göre insan gelişimi, bireyi merkeze alan bir dizi ekolojik sistemler içinde oluşmaktadır. Bunları da mikrosistem, mezosistem, egzosistem ve makrosistem olmak üzere dört sistem oluşturmaktadır. Mikrosistem içindeki ilişkiler; çocuğun aile, okul ve akran grupları gibi yakın çevresi içindeki yüz yüze olan ilişkilerdir. Mezosistem ise aile, okul, çocuk arasındaki bağlarla bu bağların çocuğu nasıl etkilediğini ifade etmektedir. Egzosistem, çocuğun kendisinin içinde rol almadığı, bununla birlikte kendisini etkileyecek birtakım etmenleri ya da kararları içeren bağlamları ifade eder. Bronfenbrenner'in ekolojik sistem modelinin son halkasını makrosistem oluşturur. Makrosistemin içeriğini oluşturan öğeleri ise bireyin içinde yaşadığı kültüre özgü tutumlar, değerler ve kitle iletişim araçları gibi öğeler oluşturur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood, Cliffs, NJ; Prentice Hall.
- Bandura, A. (2002). *Social Cognitive Theory. Annual Review of Psychology* (Vol. 52). Palo Alto, CA; Annual Reviews.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood, Cliffs, NJ; Prentice Hall.
- Bandura, A. Ve Walters, R. (1963). *Social Learning and Personality Development*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Dacey, J. S. ve Travers, J. F. (1996). *Human Development*. 3rd. Edition, USA: McGraw-Hill
- Fabes, R. ve Martin, C. L. (2003). *Exploring Child Development*. 2. Basım, Boston: Allyn and Bacon.
- Hergenhahn, B. R. (1988). *An Introduction to Theories of Learning*. 3rd. Edition, New Jersey: Prentice-Hall International.
- Peters, J. M. ve Stout, D.L.(2006). *Methods For Teaching Elementary School Science*. Ohio: Pearson Publishing.
- Santrock, J. W. (2004). *Child Development*. 10. Basım. New York: Mc Graw-Hill.
- Tekin-İftar, E. (2007). Klasik Koşullama ve Edimsel Koşullama. (Ed: G. Can), *Gelişim ve Öğrenme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını. No: 1292
- Tekin-İftar, E. (2007). Gözleyerek Öğrenme Kuramı. (Ed: G. Can), *Gelişim ve Öğrenme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını. No: 1292.
- Uşun, S. (2007). Yapılandırıcı Yaklaşım ve Öğrenme. (Ed: K.Ersanlı ve E.Uzman), *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul: Arı Matbaacılık.
- Vasta, R., Haith, M. M., ve Miller S. A. (1992). *Child Psychology*. New York: John Wileand Sons, Inc.
- Yurdakul, B. (2004). Yapılandırıcılık. (Ed: Ö. Demirel), *Eğitimde Yeni Yönelimler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri

5

Yukarıdaki fotoğrafta görülen Sıla, yeni doğan bir bebektir. Sıla, bir yetişkin kadar olmasa da yaşam için gerekli pek çok özellikte donanmış olarak dünyaya gelmiştir. Sıla gibi yeni doğan bebeklerin doğduklarında ne gibi özelliklere sahip olduklarını anlamak, ancak insanların uzun bir zaman içerisinde yapmış oldukları çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Örneğin bir zamanlar; yeni doğan bebeklerin tümüyle anneye bağımlı olduğu, doğduklarında boş bir sayfa gibi hiçbir özelliğe sahip olmadıkları gibi görüşler ifade edilmiştir. Ancak bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu bulgular çerçevesinde, yeni doğan bebeklerin fiziksel, algısal, bilişsel ve sosyal kapasitelerinin bir yetişkin kadar olmasa da var olduğunu biliyoruz.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁 Çocuk gelişiminde doğum öncesi gelişimi açıklayabilecek,
- 👁 Doğum öncesi gelişimi etkileyen faktörleri tanımlayabilecek,
- 👁 Normal koşullarda gerçekleşen doğum sürecini açıklayabilecek,
- 👁 Yeni doğan bebeklerin sahip olduğu fiziksel, duyuşsal, bilişsel ve sosyal özellikleri açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Cemile ile Bülent birbirlerini severek evlenmişlerdir. Bir gün Cemile, kendisinde değişiklikler fark ederek Bülent'le doktora gider. Doktor tarafından yapılan tetkikler sonucunda Cemile'nin hamile olduğunu öğrenirler. Bu haberi aldıkları zaman her ikisi de kısa bir an şaşkınlık yaşamakla birlikte çok mutlu olurlar. Bu sevinç ve mutluluklarını hemen aileleri ve yakın arkadaşları ile paylaşırlar. Her ikisi de ilk kez bir bebekleri olacağını, anne ve baba olacaklarını ve ailelerine yeni birinin katılacağını düşünürler ve bunları düşündükçe heyecanlanırlar. Her ikisi de bebeğin doğacağı günü büyük bir sabırsızlık ve heyecan ile beklemeye başlarlar. Ancak Cemile'nin hamile kılması her ikisi için de sürpriz olmuştur; çünkü bebek için hiçbir hazırlıkları yoktur. Her ikisi de anne baba olmak için yeterince bilgi sahibi olmadıklarını düşünüyor ve hamilelik sürecini, hamilelikte yapılması gerekenleri, doğum ve doğacak bebeğin bakımı konusunda bilgilenmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Bunun için de Cemile ve Bülent, hemen hamilelik ve çocuk bakımı ile ilgili bilgi sahibi olabileceği kitapları ve bilimsel bilgiler içeren internet sayfalarını heyecan ile okumaya başladılar.

Bir gün evlerine arkadaşları Duygu ile Serdar ziyarete gelirler. Geldikleri zaman, onların zamanlarını hamilelik ve çocuk gelişimi ile ilgili kitaplar okuyarak ve hazırlıklar yaparak geçirdiklerini görürler. Serdar, buna bir anlam veremeyip dünyada ilk kez çocuk sahibi olmayacaksınız, der. Serdar, bebek büyütecek kadar herkesin bilgisi olduğunu ve herkesin bebek büyütebileceğini savunarak örnek olarak kendilerini verir. Ayrıca Bülent'e "Şu sigarayı bırakırsan hiçbir sıkıntın olmaz, evde karga da çıkmaz" diyordu. Bu sözler karşısında dayanamayan Duygu, Serdar'a dönerek "Tabi, her şeyi ben düşündüm ve ilgilendim. Sen ise sadece bana destek olduğunu ifade ettin. Çocuğuna karşı ilgisiz kaldın ve şimdi de Rana ile hiç iyi bir iletişime sahip değilsin." diyerek Cemile ve Bülent'e dönerek "Serdar; sadece bebek doğar, doğduktan sonra bebekler acıkır ve ağlar, mamasını yer ve uyur olarak bilir. Oysa bebekler ile yakından ilgilenmek gerekir. Ayrıca hamilelik, doğum ve doğum sonrası ile ilgili bilinmesi ve yapılması gereken o kadar çok şey var ki. Sizlerin bilgilenmeye çalışmanız ne kadar güzel. Keşke biz de böyle yapabileseydik Rana'yı daha iyi yetiştirebilirdik." der.

Anahtar Kavramlar

- Gelişim
- Doğum öncesi
- Doğum
- Yeni doğan bebek

İçindekiler

- GİRİŞ
- DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM
  - Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri
  - Doğum Öncesi Gelişimi Etkileyen Faktörler
  - Doğum Öncesi Gelişimin Gözlenmesi
- DOĞUM
- YENİ DOĞAN BEBEKLERİN ÖZELLİKLERİ
  - Fiziksel Özellikler
  - Duyusal Özellikler
  - Bilişsel Özellikler
  - Sosyal Özellikler

GİRİŞ

İnsanlar, yaşam boyunca ortaya çıkan değişimler gösterirler. İnsan gelişimi olarak ifade ettiğimiz bu değişimler, insanın doğumundan itibaren ortaya çıkan değişimleri kapsamamaktadır. Bu değişimler, yaşamın başlangıcını oluşturan döllenmeden ölüme kadar devam eden değişimleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bir annenin çocuğuna hamile kalması, bu doğmamış çocukta değişimin başladığı ve gelişimin onun ölümüne kadar devam edeceğini işaret eder. Yaşamın başlangıcı olan bu andan itibaren bebek, gelişimini bir süre anne karnında sürdürür ve daha sonra doğum ile birlikte yaşamaya için gerekli çeşitli fiziksel, duyuşsal, bilişsel ve sosyal özellikler ile donanık olarak dünyaya gelir. İnsanlar, çok eski zamanlardan beri doğum öncesi dönemdeki oluşumu merak etmişler ve bir insanın nasıl oluştuğunu anlamak ve açıklamak istemişlerdir. Örneğin bir zaman için bebeğin oluşumunu sağlayan döllenmede annenin katkısı kabul edilmemiş, babanın katkısı üzerinde durulmuştur. Bebeğin oluşumunda sadece spermin bebeği oluşturduğu, sperm yoluyla bebeğin anne karnına geldiği ve sperm içerisinde de büyüdüğü zannedilmiştir. Daha sonra gelişen bilimsel çalışmalar, doğmamış bebeğin gelişiminden ziyade gelişimin belirleyicileri olan kalıtım ve çevre üzerinde odaklanmışlardır. İlerleyen yıllarda tıp biliminin gelişmesi ile birlikte gelişimi etkileyen doğum öncesi çevredeki koşullara dikkat çekilmiş ve doğum öncesinin, doğum sonrası kadar önemli bir gelişim dönemi olduğu ve doğum sonrası gelişimi büyük ölçüde etkilediği ortaya konmuştur (Hurlock,1972).

Sonuç olarak insan yaşamında doğum sonrası dönem kadar doğum öncesi dönemde önemli bir gelişim dilimidir ve yeni doğan bebeklerde sınırlılıklar içermekle birlikte bebekler, pek çok gelişimsel özelliklere sahip olarak doğmaktadırlar. Genellikle, doğum ile birlikte doğum sonrası dönemi izleyen ilk bir iki hafta veya ilk bir ay boyunca bebek, yeni doğan bebek olarak adlandırılır. Yukarıdaki örnek olayı düşünürsek Serdar'ın doğum öncesi döneme ve bebeklerin gelişimsel özelliklerine ilişkin yeterli ve sağlıklı bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bebekleri; sadece doğan, doğduktan sonra acıkan ve ağlayan, sonra mamasını yiyerek gün boyunca uyuyan canlılar olarak değerlendirmek yanlıştır. Bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu, bu üniteye açıklamaları okuyarak daha iyi kavrayabileceksiniz.

DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM

Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri

İnsan gelişimi, doğum öncesi ve doğum sonrası olmak üzere iki dönemde düşünülebilir. Doğum öncesi dönemde, henüz doğmamış bebek dışarıdan doğrudan gözlenemez. Ancak günümüzdeki ultrason gibi teknolojik araçlar ile doğmamış bebeğin görüntüleri elde edilebilmektedir. Böylece doğmamış bebeğin doğum öncesi gelişimi ve bu döneme ilişkin olası olumsuzluklar da izlenebilmektedir.

Doğum öncesi gelişim dönemi, döllenme ile başlar ve normal koşullarda ortalama 38 haftalık bir süre sonunda bebeğin doğumu ile sona erer. Bu zaman dilimi, doğacak bebeğin gelişimi açısından son derece hızlı bir biçimde gerçekleşir. Genellikle doğum öncesi dönem; zigot (dölüt), embriyo ve fetüs olmak üzere üç evreye ayrılarak incelenir.

Dölüt Evresi

Zigot veya yumurta evresi olarak da adlandırılan dölüt evresi, yumurtanın döllenmesi ile başlar ve yaklaşık iki hafta sürer. Yeni bir yaşam oluşturmak üzere kadın

Doğum öncesi dönem; dölüt, embriyo ve fetüs olmak üzere üç evreye ayrılarak incelenebilir.

Yaşamın başlangıcı döllenmedir ve döllenme fallop borusunda yumurtanın sperm ile birleşmesi sonucu oluşur. Dölüt evresi de, döllenme ile başlayıp yaklaşık iki hafta süren evredir.

Annenin yumurtalıklarında üretilen yumurtanın annenin fallop borusunda tek bir sperm ile birleşmesi sonucu döllenme oluşur. Döllenme ile yumurta ve sperm hücreleri tek bir hücre haline gelir.

yumurtalıklarında belli aralıklarla (yaklaşık her 28 günde) yumurta üretilmektedir. Erkeklerde ise sperm adı verilen çok sayıda hücre üretilmektedir. Kadının yumurta hücresi ile erkeğin sperm hücresinin birleşmesi sonucu da döllenme meydana gelmektedir. Döllenme, kadının yumurtası ile erkek sperm hücrelerinin kadının yumurtalığını rahime bağlayan fallop borusunda karşılaşması sonucu gerçekleşmektedir.

Döllenme ile, spermde bulunan 23 kromozom ile yumurtada bulunan 23 kromozom birleşerek 46 kromozomlu döllenmiş yumurta hücresini oluşturmaktadır. Bu döllenmiş tek yumurta hücresine de zigot adı verilir. Böylece döllenme, bir insanın yaşamının başlangıcı olarak kabul edilir. Aynı zamanda döllenme, bu insanın doğum öncesi döneminin de başlangıcını oluşturur.

Döllenme ile birlikte zigot, kadının fallop borusundan rahime doğru ilerler ve bu arada hızlı bir değişim ve hücre bölünmesi gerçekleştirir. Zigotun hızlı bir şekilde ilk olarak iki hücreye, daha sonra dörde bölünmesi biçiminde devam eden hücre bölünmeleri ile hücre sayısı gittikçe çoğalır. Çoğalan hücreler, bir top halinde hücre kümesi oluştururlar. Bu hücre kümesi, blastosist (blastocyst) olarak adlandırılır. Blastosist hücreleri, gerçekleştirecekleri fonksiyonlara göre gruplaşarak farklılaşırlar. Blastosist, rahime ulaştığında ise kendini rahim çeperine aşılır ve bölünme sürecini rahimde de sürdürür. Böylece ilk doğum öncesi evresi olan dölüt evresi, ikinci haftanın sonunda blastosistin rahim duvarına aşılması ile son bulur. Dölüt evresinin sonunda doğmamış bebek o kadar küçüktür ki büyüklüğünün yaklaşık bir nokta kadar olduğu söylenebilir (Schiamberg,1985). Bazı durumlarda ise zigot, rahim çeperine aşılabilir. Bu durumda ise zigot rahim dışına atılır ve yeni bir yaşam gerçekleşmez.

Döllenme veya zigotun bölünmesi işlemi bazen normalden farklı gerçekleşebilir. Bu durumda tek yumurta ikizleri (özdeş ikizler) ve çift yumurta ikizleri olarak ifade edilen iki farklı bebeğin doğum öncesi gelişimi söz konusu olabilir. Örneğin normal bir biçimde bir sperm tarafından tek bir yumurtanın döllenmesi ile oluşan zigot, birbirinin aynı (özdeş) iki hücreye bölünür. Ancak bu bölünmeden sonra normalden farklı olarak bu iki hücre birbirinden ayrılarak bağımsız bir biçimde kendi bölünmelerini sürdürebilir. Bu biçimde özdeş iki ayrı bebeğin gelişimi ortaya çıkar ve bu bireyler tek yumurta ikizleri (özdeş ikizler) olarak adlandırılır. Tek yumurta ikizleri, aynı zigottan meydana gelmeleri nedeniyle özdeş genetik yapıya sahiptirler. Bazen ise iki farklı yumurta üretilerek ikisi de farklı iki sperm tarafından yaklaşık aynı zamanda döllenebilmektedir. Bu şekilde birbirinden bağımsız iki ayrı bebeğin gelişimi gerçekleşmektedir. Bu iki bebeğe veya bireye ise çift yumurta ikizleri adı verilir. Çift yumurta ikizleri ise iki ayrı yumurta ve sperm tarafından oluşmaları nedeniyle özdeş genetik yapıya sahip olmayıp birbirlerine, normal bir biçimde, iki kardeşin birbirine benzediği ölçüde benzerler (Atkinson ve diğ.,1996; Gander ve Gardiner,1993).

Embriyo Evresi

Embriyo evresi, ikinci haftanın sonunda başlar ve sekizinci haftanın sonuna kadar devam eder. Bu evrede, blastosistin rahim çeperine yerleşmesi ile blastosist artık “embriyo” olarak adlandırılır. Bu evrenin başlaması ile embriyo, plasenta ve göbek kordonu yoluyla rahime bağlanır. Böylece embriyo, yaşamak için anneye bağımlı olup annenin fizyolojik bir parçası haline gelir. Plasentadaki zarlar, göbek kordonu yoluyla anne kanından embriyonun kanına oksijen, besinler ve diğer elementleri geçirir ve benzer şekilde de embriyonun kanındaki atıkları anneye geçirir.

Embriyo evresi, yaklaşık ikinci haftanın sonundan sekizinci haftanın sonuna kadar devam eden ve embriyonun hızlı bir şekilde büyüdüğü evredir.

Ayrıca annenin sahip olduğu çeşitli hastalıklar ve bazı zararlı maddeler de plasenta ve göbek kordonu yoluyla embriyoya geçebilir (Schiamberg,1985). Bu nedenle annenin hastalıklara karşı kendini koruması ve beslenmesine dikkat etmesi gerekir.

Embriyo döneminin başlangıcında plasenta ve göbek kordonunun yanı sıra amniyotik kese de gelişir. Amniyon kesesi içindeki sıvı ile embriyoyu çevreler. Amniyon kese içerisindeki sıvı, embriyonun rahat hareket etmesini sağlar, onu tehlikelerden korur ve ısınıyı sabit düzeyde tutar (Gander ve Gardiner, 1993). Böylece embriyo, doğuncaya kadar amniyotik sıvı ile dolu olan amniyotik kese içerisinde gelişimini sürdürür. Birkaç aylık embriyonun amniyon kese içerisindeki halini ilerde yer alan ultrason görüntüsünde de görebiliriz.

Embriyo evresinin başlangıcından itibaren fiziksel yapılarda farklılaşmalar oluşmaya ve organlar biçimlenmeye başlar. Hücre bölünmeleri ile çoğalan hücreler ilk ayın sonunda farklılaşarak üç doku tabakasını veya katmanını ortaya çıkarır. Bunlar; ektoderm (dış tabaka), mezoderm (orta tabaka) ve endoderm (iç tabaka) olarak adlandırılır. *Ektoderm*; saç, tırnaklar, deri (cilt), duyu organları, sinir sistemi gibi yapıların gelişimini biçimlendirir. *Mezoderm*; büyük kaslar, bağ doku, kemikler, dolaşım sistemi (kan, kalp damarı, kalp), boşaltım sistemleri (böbrekler ve kanalları) gibi yapıların gelişimini biçimlendirir. *Endoderm* ise akciğer, karaciğer, sindirim sistemi (mide ve nefes borusu gibi) ve iç salgı bezi sistemleri (tiroid gibi) gibi iç organların gelişimini biçimlendirir. Böylece sekizinci haftanın sonunda hemen hemen tüm beden sistemleri, embriyo da bulunacak biçimde oluşmuştur ve temel gelişimi gerçekleştirmiştir. Bu evre sonunda embriyoda gözler, kulaklar, burun ve dudak gibi yüz hatlarını ve kalp atışını fark etmek ve embriyonun bir insana benzediğini görmek olasıdır (Faw ve Belkin, 1989; Schiamberg, 1985).

Sonuç olarak embriyo evresinde gelişim çok hızlıdır ve bu evre gelişim açısından oldukça kritiktir. Çünkü doğmamış bebeğin organları bu evrede büyük ölçüde biçimlenmektedir ve bundan dolayı da bu evrede embriyo, çevrenin olumsuz etkilerine karşı son derece duyarlıdır. Örneğin embriyo evresinde annenin bazı ciddi rahatsızlıkları veya sigara ve alkol veya kontrolsüz ilaç alması gibi gelişimi etkileyecek olumsuzluklardan embriyo çok büyük zarar görebilmektedir.

Fetüs Evresi

Fetüs evresi, sekizinci haftanın sonundan başlayarak doğuma kadar devam eder. Bu evre, doğum öncesi dönemin en uzun evresi olup bu evrede doğmamış bebek fetüs olarak adlandırılır. Fetüs evresi süresince embriyo evresinde oluşan bedensel sistemler ve organlar gittikçe büyür ve gelişirler. Fetüsün hareketliliği de artar. Örneğin üçüncü ayda fetüs, tekmeleme ve başını çevirme hareketlerini yapabilir. Rahim içerisindeki hareketleri hissedilebilir. El ve ayak parmakları ile tırnakları şekillenir. Kaslar gelişmeye başlar. Dış üreme organları şekillenir ve böylece fetüsün cinsiyeti anlaşılabilir. Gebeliğin dördüncü ayında, fetüsün büyümesinde dikkate değer artışlar oluşur. Annenin tam olarak fetüsün hareketini hissetmeye başladığı zaman dördüncü ay olarak belirtilir. Beşinci ay, gebeliğin ortasıdır. Bebek, dikkate değer ölçüde büyümüştür. Altıncı ay süresince fetüs büyür ve ağırlığı artar. Bu ayda fetüsün tutma, kavrama refleksi oldukça gelişir. Yedinci ay ile birlikte fetüs, bağımsız yaşama yeteneğine sahiptir ve doğarsa hayatta kalması büyük ölçüde olasıdır.

Sekizinci ve dokuzuncu aylarda fetüsün iyice biçimlendiği görülür. Bu aylarda fetüs ışığa, sese tepki verir, kafasını kaldırabilir. Normal koşullarda dokuzuncu ayın sonunda, bebeğin rahim içindeki gelişimi tamamlanmıştır ve dış dünyada yaşamaya hazırdır (Dworetzky, 1981; Schiamberg, 1985).

Plasenta, göbek kordonu yoluyla anne kanından embriyonun kanına oksijen, besinler ve diğer elementleri geçiren ve benzer şekilde de embriyonun kanındaki atıkları anneye geçiren yapıdır. Göbek kordonu ise embriyoyu plasentaya bağlayan yapıdır.

Embriyo evresi, doğmamış bebeğin organlarının biçimlenmesi nedeniyle kritik bir dönemdir ve embriyonun olumsuz çevresel koşullar ile karşılaşması, doğmamış bebek için tehlike oluşturur.

Fetüs evresi, gebeliğin yaklaşık ikinci ayının sonundan doğuma kadar olan (yaklaşık otuz sekiz haftalık) zaman dilimini kapsar.

Fetüs, yedinci ayda bağımsız yaşayabilme yeteneğine sahiptir.

Doğum Öncesi Gelişimi Etkileyen Faktörler

Doğum öncesi dönemde istenmedik bazı genetik ve çevresel faktörler, doğmamış bebeğin normal gelişimine zarar verebilir ve bebeği olumsuz yönde etkileyebilir. Aşağıda doğum öncesi gelişimde doğmamış bebeğin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek bazı genetik ve çevresel faktörler açıklanmaktadır.

Genetik Faktörler

Doğum öncesi dönemde genetik (kalıtsal) faktörler, doğmamış bebeğin fiziksel özelliklerini ve organlarını belirler. Doğmamış bebeğin genetik özelliklerini belirleyen ise genetik şifreler içeren kromozomlar ve genlerdir. Biyokimyasal yapılar olan kromozomlar ve genler ise anne ve baba yoluyla aileden veya soydan gelen özellikleri taşırlar ve bizi diğer bireylerden ayıran bize özgü kalıtsal özellikleri ortaya çıkarırlar.

Bazı bebekler, kalıtsal özelliklerden veya doğum öncesi süreçte oluşan genetik anormalliklerden dolayı bazı kusurlar ile doğarlar. Genetik temelleri olan bu kusurlara genetik bozukluklar adı verilir. Genetik bozukluklar; genellikle baskın genler, çekinik genler, cinsiyet bağlantılı genler ve kromozomal anormallikler yoluyla ortaya çıkarlar. Bu genetik bozukluklar çok sayıda olmakla birlikte burada bazılarına değinilecektir. Örneğin *renk körlüğü*, cinsiyete bağlı genlerin oluşturduğu bir özelliktir (Atkinson ve diğ., 1995). *Fenilketonüri* (PUK), pek çok yiyeceğin bir bileşeni olan proteini (phenylalanine) metabolize etme yetersizliğine yol açan kalıtsal bir hastalıktır. Bu özellik çekinik genlerle taşınmaktadır ve tedavi edilmezse gelişimsel bozukluklara (özellikle bilişsel ve psikomotor), zihinsel gerilik ve felçlere yol açabilmektedir. Kromozom anormallikleri ise temelde genetik olmayıp sperm veya bir yumurta hücresinde oluşan kazalar ile ortaya çıkmaktadır. Örneğin *Down sendromunda*, ilk hücre bölünmesinde oluşan kopyalama hatası ile doğacak bebeğin yirmi birinci kromozomu iki yerine üç olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece doğmamış bebeklerde fiziksel bozukluklara ve zihinsel geriliğe neden olmaktadır (Gander ve Gardiner, 1993; Schiamborg, 1985).

Çevresel Faktörler

Doğum öncesi dönemde çeşitli çevresel faktörlere maruz kalma, doğmamış bebeğin genel sağlığını ve gelişimini engelleyebilmektedir. Aşağıda bazı çevresel faktörlerin olası etkileri açıklanmaktadır.

Annenin Hamilelikte Geçirdiği Hastalıklar: Annenin yaşadığı birçok hastalık, karnındaki bebeği de olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Hastalık sonucunda, hamile kadının çeşitli hastalıklara yakalanmasına sebep olan etkenler, plasenta ve göbek kordonu yoluyla anneden bebeğe geçmekte ve bebek bundan olumsuz biçimde etkilenmektedir. Örneğin embriyo döneminde kızamıkçık virüsü alındığında zihinsel yetersizliklere ve çeşitli duyuşsal sistemlerin anormallğine (körlük, sağırılık gibi); hatta ölüme yol açabilmektedir. Yine annede frengi varsa bebeğin zihinsel geriliğe sahip olma veya ölü doğma riski oldukça yüksektir. Diabetik (şeker hastası) annelerin ise düşük yapmaları ve sakat bebek doğurma riskleri normal kadınlardan daha fazla olabilmektedir (Faw ve Belkin, 1989; Gander ve Gardiner, 1993; Schiamborg, 1985).

Doğum öncesi dönemde, henüz doğmamış bazı bebekler bazı kalıtsal özelliklerden veya doğum öncesi süreçte yaşanan genetik anormalliklerden dolayı bazı genetik kusurlar veya bozukluklar ile doğarlar.

Genetik bozukluklar; baskın genler, çekinik genler, cinsiyet bağlantılı genler ve kromozomal anormallikler yoluyla oluşmaktadır.

Doğum öncesi dönemde; yetersiz veya dengesiz beslenme, geçirilen hastalıklar, alkol ve sigara kullanma, kan uyumsuzluğu, kontrolsüz ilaç kullanma ve zararlı kimyasallar ile karşılaşma, aşırı sıcak suya maruz kalma, çok erken veya çok ileri yaşlarda hamile kalma gibi annenin uğradığı veya yaşadığı olumsuzluklar doğacak bebeğin gelişimini de engelleyici olabilmektedir.

Annenin Beslenmesi: Doğmamış bebek, fiziksel ihtiyaçlarını plasenta ve göbek kordonu yolu ile anneden sağlar ve bu yönü ile anneye bağımlıdır. Bu nedenle hamile annenin beslenmesi ve yediği yiyecekler, doğmamış bebeğin gelişimde önemli bir rol oynar. Örneğin hamile annenin dengesiz veya yetersiz beslenmesi; fetüsün büyümesinin gecikmesi, az gelişmiş beyin ve sinir sistemi, zihinsel yetersizlik ve hastalıklara yatkınlık gibi yönlerden doğacak bebeğin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecektir (Clarke-Stewart ve Friedman, 1987).

Annenin Duygusal Durumu: Annenin sinir sistemi; doğmamış bebeğin sinir sistemini etkileyebilmektedir. Öfke, kaygı gibi duygular yaşayan annenin sinir sistemi; kan akışına kimyasal maddeler göndermekte ve bunlar da plasenta yoluyla doğmamış bebeğe geçmekte ve bebeğin kanında değişimler oluşturmaktadır. Örneğin annelerin önemli ölçüde stres altında olduğu durumlarda, bebeğin bedensel sistemlerinin fonksiyonlarının düzensizleştiği belirtilmektedir (Schiamberg, 1985). Ayrıca hamileliğin planlanmaması veya hamileliğe hazır olunmaması, bebeğin istenmemesi, ilk bebek olması, fiziksel gerginlikler, hamilelik boyunca çalışmak zorunda kalma, doğum korkusu, mutsuz bir evliliğin olması gibi çeşitli faktörler duygusal olarak yoğun bir strese yol açabilmektedir. Bu durum ise doğacak çocuğun yeterli oksijen alamamasına yol açabilir ve fiziksel anormallikler gibi birçok anormallikleri de ortaya çıkarabilir. Bu nedenle hamile kadınların mümkün olduğunca stresli ve duygusal durumunu bozucu yaşantılardan kaçınması gerekir (Clarke-Stewart ve Friedman, 1987; Dworetzky, 1991).

Kan Uyuşmazlığı: Kan uyuşmazlığı, kanın bir özelliği olan Rh faktöründen kaynaklanır. Kan uyuşmazlığı, Rh negatif kana sahip olan bir kadının ve Rh pozitif kana sahip olan bir erkeğin sahip oldukları fetüsün kanı Rh pozitif olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda plasenta yoluyla anneden fetüse geçen antikorlar kırmızı kan hücrelerini tahrip etmeye başlar. Böylece fetüste kansızlık (anemi) ortaya çıkar ve ölümlere veya geriliklere neden olabilir. Günümüzde kan uyuşmazlığı, tıbbi yöntemlerle tedavi edilebilmektedir (Dworetzky, 1991; Gander ve Gardner, 1993).

İlaçlar ve Kimyasal Maddeler: Hamile annenin kontrolsüz bir biçimde kullandığı bazı ilaçların da olumsuz etkileri olmaktadır. İlacın etkisi doğrudan doğmamış çocuğun fiziksel gelişimini engelleyici olabilmektedir. Onun için gebe bir kadının ilaç alması gerekiyorsa doktorun bilgisi dâhilinde alması büyük önem taşır. Ayrıca uyuşturucu ilaçlar ve yasal olmayan maddeler; kurşun, civa gibi ağır metaller de doğmamış bebeğe zarar vermektedir. Bu maddelerin çok azı bile çok büyük olumsuzluklara neden olabilmektedir (Dworetzky, 1991). Örneğin uyuşturucu ilaçların iştihâ hasarlarına, şekil ve biçimi bozulmuş organlar gibi büyüme kusurlarına ve ölüme yol açtığı ifade edilmektedir. Yine annenin X ışınlarına veya radyoaktif maddelere maruz kalmasının da doğmamış bebekte çeşitli sakatlıklara ve kansere yol açabildiği belirtilmektedir (Clarke-Stewart ve Friedman, 1987).

Sigara İçme: Hamile bir kadının sigara içmesi de doğmamış bebeği olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Hamile kadınların sigara içmesi ile karbonmonoksit içeren sigara, fetüsün oksijen sağlamasını güçleştirmektedir. Azalan oksijen düzeyi ise doğmamış bebek için zararlı olabilmektedir. Annenin sigara içmesi sonucunda bebeğin ortalama doğum ağırlığından daha düşük ağırlığın, prematüre doğumların, düşüklerin ve doğum öncesi ölümlerin ortaya çıkma olasılığı yükselmektedir (Carlson ve Buskist, 1997, Schiamberg, 1985). Bu nedenle hamile bir kadının sigara içmemesi gerekir. Ayrıca hamile annenin sigara içmese bile evde sigara içilmesi veya sigara içilen ortamlarda bulunması dahi benzer olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Alkol Kullanımı: Annenin alkol kullanması da anne karnındaki bebeği olumsuz etkiler. Araştırmalar, her gün az miktarda kullanılsa bile (bir bardak bira gibi) alkol kullanımının doğmamış bebek için tehlikeli olabileceğini belirtmektedir. Nitekim alkol tüketen annelerin bebeklerinde, doğum öncesi ve doğum sonrası büyüme yetersizlikleri, beyin ve merkezi sinir sistemi anormallikleri, yüz anormallikleri, eklem kusurları, aşırı zihinsel gerilik gibi bozukluklara rastlanmaktadır (Carlson ve Buskist, 1997; Dworetzky, 1981).

Çok Sıcak Su: Hamile kadınların çok fazla sıcak su ile karnındaki doğmamış bebeklerini karşılaştırmamaları gerekir. Çünkü anne karnı çok sıcak suya maruz kaldığında, doğacak bebeğin ısı hızla artmakta ve onun merkezi sinir sistemine zarar verebilmektedir. Araştırmalar, 39°C derece sıcaklıktaki bir banyo küvetinde veya kaplıcada on beş dakika kalmanın ya da 41°C derece sıcaklıktaki bir banyoda on dakika kalmanın doğacak bebekte hasarlara neden olduğunu göstermektedir (Dworetzky, 1981).

Annenin Yaşı: Bir kadının hamile kalabildiği ortalama yaş aralığı, yaklaşık 12 yaştan 45 veya 50 yaşa kadar uzanabilmektedir. Bununla birlikte hamile kalmak için önerilen ideal yaş aralığı, 20 ila 35 yaş arasındadır. Bu yaş aralığı, sağlıklı çocukların doğma oranının en yüksek olduğu zaman dilimi olup bu dönemde hamilelik problemleri daha az yaşanmaktadır. Örneğin genellikle 20 yaşın altında veya 35 yaşın üstündeki hamileliklerde düşüklerin, erken doğumların, ölü doğumların olması olasılığı daha yüksektir. Ayrıca 35 yaşın üzerindeki kadınların doğurduğu çocukların gelişimsel bozukluklara sahip olma olasılığı, daha genç kadınların çocuklarına göre daha yüksektir (Faw ve Belkin, 1989; Gander ve Gardiner)

20-35 yaş arasında hamile kalan annelerin, bebeklerinin gelişimsel problemlere sahip olma olasılığı daha azdır.

SIRA SİZDE

2

Doğum öncesi gelişimi etkileyen çevresel faktörler neler olabilir?

Doğum Öncesi Gelişimin Gözlenmesi

Bebekler, bazen doğuştan gelişim kusurları ile doğabilmektedirler. Bunların nedenleri, yukarıda açıklandığı gibi, genetik olabilmekte veya doğum öncesi gelişim süresindeki çevresel faktörlerle ortaya çıkabilmektedir. Böylece doğmamış bebeğin gelişimini kontrol etmek ve sağlıklı olup olmadığı anlamak üzere doktorlar tarafından çeşitli yöntemler kullanılabilir. Bu yöntemler, doğumdan önce bazı kusurlara ilişkin güvenilir bilgiler elde edilmesini sağlamaktadır. Bu yöntemlerden biri, genellikle gebeliğin on dördüncü haftasından sonra riskli hamilelikler için yapılan amniyosentez yöntemidir. Bu test, fetüsü çevreleyen amniyotik sıvıdan bir örneğin, annenin karnı bölgesinden sokulan bir şırınga ile alınarak incelenmesini içerir. Bu sıvı, teşhis edilebilir belirli kusurlara yönelik genetik analiz için önemli bilgiler verebilmektedir. Sıklıkla kullanılan bir diğer yöntem ise ultrason görüntüleri ile doğmamış bebeğin anne rahmindeki durumuna, hareketlerine, gelişimsel özelliklerine ve herhangi bir anormallik olup olmadığına ilişkin bilgi edinmektir (Dworetzky, 1991; Gander ve Gardiner, 1993; Schiamburg, 1985). Böylece bu görüntüler yoluyla anne karnında bebeklerin gelişimsel değerlendirmeleri yapılabilmektedir. Ayrıca çoğu zaman bu ultrason görüntüleri, anne ve baba için oldukça heyecan verici olabilmektedir. Örneğin anne baba ultrason yoluyla doğum öncesinde doğacak bebeklerini görebilmekte, cinsiyetini öğrenebilmekte ve bu görüntüleri saklayabilmektedirler. Aşağıda yaklaşık birkaç aylık, doğmamış bir bebeğin ultrason görüntüsü verilmektedir.

Amniyosentez ve ultrason gibi çeşitli yöntemlerle bir anormallik belirlendiği zaman doktorlar; anneyi babayı bilgilendirmekte, bazı durumlarda anne karnında, doğum sırasında veya çok geçmeden hasarı azaltmak için müdahalelerde bulunabilmektedirler.

DOĞUM

Döllenme ile başlayan doğum öncesi gelişim, annenin hamileliği süresince devam etmekte ve doğum süreci ile sona ermektedir. Annenin hamileliği, ortalama 266 gün veya 38 hafta (veya yaklaşık 9 ay 10 gün) sürmektedir. Ancak bazen gebelik süresi, anne yumurtasının üretildiği ilk günden itibaren ortalama 280 gün veya 40 hafta olarak da kabul edilmektedir. Bu hamilelik süresince doğmamış bebek, dış dünyada bağımsız olarak yaşabilmek için gerekli gelişimsel ilerlemeleri gerçekleştirmekte ve doğum ile dünyaya gelmektedir.

Anne karnındaki bir bebeğin dünyaya gelişini içeren doğum, normal koşullarda döllenmeyi izleyen yaklaşık 38. haftada gerçekleşmektedir. Ancak bazı durumlarda, erken doğum veya geç doğum gerçekleşebilmektedir. Normal koşullarda gerçekleşen doğum sürecinin ilk belirtileri, hamileliğin son bir iki haftasında hafif kasılmaları ile başlar. Doğumdan birkaç gün önce, genellikle fetüsün başı doğum kanalına (celvix) yaklaşır (Dworetzky, 1981). Fetüs, doğuma hazır hale gelir ve bundan sonraki doğum süreci üç evre halinde açıklanır.

Doğum sürecinin ilk evresi, doğum kanalının (celvix) genişlemesi veya açılmasını içerir. Rahim kasları kasılmaya başlar ve rahim kaslarının kasılmaları gittikçe sıklaşır. Böylece daha önce dar olan doğum kanalı, genişlemeye başlar. Bu ilk evre, doğum sürecinin en uzun evresidir (Dworetzky, 1981; Schiamburg, 1985).

Doğum sürecinin ikinci evresi, bebeğin anne karnını veya rahmi terk ettiği evredir. Bu evre, doğum kanalının çapının genişlemesi ile başlar. Rahim kaslarının kasılmaları ile bebek rahimden ayrılır ve doğum kanalına girer. Bu zamanda rahim kaslarındaki her bir kasılma ile bebek, doğum kanalında ileriye doğru hareket eder ve daha sonra bebeğin başı çıkmaya başlar (Normal doğumlarda, ilk önce baş çıkmaktadır). Doğum kanalından çıktıktan sonra yeni doğan bebeğin göbek kordonu (bağı) kesilir ve derisini kaplayan ince zar tabakası temizlenir (Gander ve Gardiner, 1993; Schiamburg, 1985).

Doğum sürecinin üçüncü ve son aşaması, plasantanın dışarıya atılmasıdır. Bu evre, doğumun gerçekleşmesi ile oluşur. Bebek doğduktan sonra, normal koşullarda bebeğin göbek kordonu ve plasanta dışarıya doğru itilir ve dışarı atılır. Bu son evre, sadece birkaç dakika sürer. Doğum sonrası hemen yeni doğan bebekler kalp atışı, refleks düzensizliği, kas kuvveti, solunum gücü ve deri rengi gibi ölçütler açısından değerlendirilirler (Dworetzky, 1981; Gander ve Gardiner, 1993; Schiamburg, 1985).

Doğum, her zaman yukarıda belirtildiği gibi doğal ve normal koşullar içerisinde gerçekleşmeyebilir. Sezaryen (caesarean) olarak adlandırılan yolla donanımlı bir

Fotoğraf 5.1

Fetüs, normal koşullarda doğum öncesi gelişimini yaklaşık 38. haftada tamamlayarak dünyaya gelir.

Normal koşullarda hamileliğin son haftasında hafif kasılmalarının başlaması ile doğumun ilk belirtileri başlar. Doğumdan birkaç gün önce de plasenta doğum kanalına girer ve fetüs doğuma hazır hale gelir.

Doğum sürecinin ilk evresi, rahim kaslarının kasılması sonucunda doğum kanalının çapının genişlemesi ve kasılmaların sıklaştığı zaman dilimini içerir. Bu evre süresince doğum kanalı, bebeğin geçebileceği kadar genişler.

Bebeğin rahmi terk ettiği evre, doğumun ikinci evresidir.

Doğumun son aşamasında, bebeğin göbek kordonu ve plasenta dışarıya atılır.

sağlık kuruluşunda doğum gerçekleşebilir. Sezaryenle doğumda doktor, karın boşluğunda ve sonra rahimde bir yarık açarak bebeği çıkarır ve daha sonra yarık dikiyerek kapatılır. Sezaryen ile doğuma; bazı durumlarda kişilerin tercihi veya fetüsün annenin doğum kanalından çıkamayacak büyüklükte olması, fetüs üzerinde annenin tehlike oluşturabilecek bir rahatsızlığa, hastalığa sahip olması gibi çeşitli nedenlerle doktorun önerisi doğrultusunda karar verilebilmektedir (Schiemberg, 1985).

Doğum süreci, anne baba ve yakınlar için biraz stresli olarak yaşanabilmekle birlikte, doğum ile anne baba ve yakınlar büyük bir sevinç ve mutluluk yaşamaktadırlar. Özellikle doğum öncesinde ve doğum sürecinde annenin yaşadığı sıkıntılar ve ağrılar, doğumla birlikte yerini yoğun bir coşkuya ve duygulanıma bırakmaktadır. Pek çok kadın, doğum sonrasında yeni doğan bebeği ile ilk karşılaştığı anı ve bu anda yaşadığı duyguları tarif etmenin imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Çünkü onlar artık bir annedir. Bunu anlamak için aşağıda henüz doğum yapmış bir annenin yeni doğmuş bebeğini kucığına aldığı an ile baba ve yakınların bebeği ilk gördükleri anı içeren fotoğraflar yer almaktadır.

Fotoğraf 5.2

Doğum öncesinde olduğu gibi doğum sürecinde de bazı güçlükler yaşanabilir. Doğum sürecinde bazı çevresel faktörler doğmakta olan bebeği olumsuz bir biçimde etkileyebilir. Örneğin fetüs, doğum kanalının yeterince genişlememesi ile oluşan baskı sonucu doğum kanalında zorlanabilir ve zaman zaman yeterince oksijen alamayabilir ve bu durum bebeği olumsuz biçimde etkiler. Yine doğumda normal koşullarda bebeklerin başı önce çıkmakla birlikte bazen bebeğin başı yerine ayakları önce çıkmaktadır. Ters doğum olarak adlandırılan bu durum, doğum anında doğum kanalından bebeğin geçmesini güçleştirebilir ve bebeğin başına beklenmedik basınç oluşabilir (Dworetzky, 1981).

SIRA SİZDE

3

Normal bir doğum süreci hangi evreler yoluyla gerçekleşmektedir?

YENİ DOĞAN BEBEKLERİN ÖZELLİKLERİ

Doğum ile yaşama adım atan bebek, artık yeni doğan bir bebektir. Genellikle bebekler, doğumdan sonraki ilk birkaç hafta ya da ilk bir ay boyunca yeni doğan bebek olarak adlandırılır. Bebekler, dünyaya geldiklerinde yaşamak için gerekli tüm özelliklere, yetişkinler kadar olmasa da sahiptirler. Günümüzde artık yeni doğan bebeklerin fiziksel, algısal ve sosyal özelliklerinin neler olduğu gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda ayrıntılı bir şekilde bilinmektedir. Burada, yeni doğan bebeklerin normal koşullarda sahip oldukları çeşitli özellikler betimlenmeye çalışılmaktadır.

Fiziksel Özellikler

Aşağıda doğum sonrası yeni doğan bebeğin bazı fiziksel özelliklerinin genel olarak betimlemesi yapılmaktadır.

Ağırlık: Yeni doğan bebeklerin ağırlıkları bireysel farklılıklar gereği değişkenlik göstermekle birlikte genellikle yeni doğan bebeklerin ortalama ağırlığı, 3.2 kilogram olmaktadır. Yeni doğan bebeklerin büyük çoğunluğunun ağırlığı ise 2 kilogram ile 3.8 kilogram arasında değişebilmektedir. Yeni doğan bebekler, doğumdan sonraki ilk birkaç günde zayıflayabilirler. Yeni doğan bebeğin ortalama ağırlığı 3200 gram iken üç dört gün sonra bebeğin ortalama ağırlığı, doğum ağırlığından yaklaşık 110-130 gram daha az olabilir. Bu durum, yeni doğan bebeğin alışık olmadığı anne karnı dışındaki yaşama uyum sağlamaya çalışmasından kaynaklanır. Bu ağırlık kaybı normal koşullarda ilk birkaç gün sürebilir; ancak bundan sonra bebeğin ağırlığı hızla artmaya başlar. İlk ayın sonunda ise bir bebeğin ağırlığı ortalama 4.2-4.5 kilogram civarında olabilir (Faw ve Belkin, 1989).

Yeni doğan kız ve erkek bebeklerin ağırlıkları karşılaştırıldığında ise bireysel farklılıklar olmakla birlikte erkeklerin ağırlığı biraz daha fazla olabilmektedir. Ayrıca erken doğanların doğum ağırlıkları ise 2.5 kilogramdan daha az olabilmektedir. Erken doğan bebekler, güç solunum ve kan dolaşımı ile düşük beden ısısına sahip olup akciğer dokusu ise çoğunlukla tam gelişmemiştir. Bu sebeple bebeklerin ağırlığı, yaklaşık 2.5 kilogram civarına gelinceye ve beden ısısı normale ulaşınca kadar hastahanelerde özel bir aygıt içerisinde tutulur. Ayrıca erken doğum sonucunda bebeğin gelişimi, ilerleyen ay veya yıllarda gecikmeli bir şekilde sürebilir (Faw ve Belkin, 1989).

Boy Uzunluğu: Normal koşullarda zamanında doğmuş bir bebek, ortalama 50 cm. uzunluğa sahiptir. Örneğin ünitenin başında yer alan fotoğraf dikkatle incelense yeni doğan bebeğin boy uzunluğu daha iyi kavranabilir. Erken doğan bebeklerin boy uzunluğu ise daha az olabilmektedir. Doğumdan sonra, bebeğin boyu hızlı bir şekilde uzamaya başlamaktadır.

Beden Oranı: Yeni doğan bebeğin bedeninin üst kısmı, alt kısmına oranla daha yapılıdır. Yeni doğanın başı, bir yetişkinin tersine (yetişkinde baş, toplam uzunluğun yaklaşık sekizde birini oluştururken) toplam beden uzunluğunun yaklaşık dörtte birini oluşturur. Yeni doğanın bacakları ise bedeninin üçte biri uzunluğundadır (Morgan, 1984). Ayrıca yeni doğan bebeğin gövdesi, elleri, kolları ve bacakları; tüm beden büyüklüğüne göre oldukça küçüktür. Örneğin ünitenin ilk sayfasındaki fotoğraf dikkatle incelenirse yeni doğan bebeğin beden oranları daha iyi anlaşılabilir.

İskelet ve Kas Yapısı: Yeni doğan bebeğin doğduğunda iskelet ve kas yapıları oluşmuş durumdadır. Ancak yeni doğan bebeğin kemikleri, çoğunlukla kırıkdaktan oluşmakta olup oldukça yumuşak ve esnektir. Kaslar ise küçük ve zayıftır. İlerleyen aylarda kırıkta dokular ve kaslar gittikçe gelişir.

Sinir Sistemi: Yeni doğan bebek dünyaya geldiğinde sinir sisteminin tüm sinir hücreleri oluşmuş durumdadır. Ancak yeni doğan bebeğin sinir hücrelerinin yapılarından biri olan liflerin bazılarının miyelin kılıfları doğuştan bulunmamaktadır. Bunlar ise ilk birkaç yıl içerisinde gelişerek tamamlanmaktadır (Morgan, 1984). Ayrıca yeni doğan bebeğin sinir sistemi, bir yetişkin ile karşılaştırıldığında yeterince olgunlaşmamıştır. Bedensel fonksiyonların ve tepkilerin çoğunluğu, refleks eylemler ile gerçekleştirilir. Çünkü yeni doğan bebeğin davranışı, beyin kabuğu yerine büyük ölçüde temel reflekslerden sorumlu beyin sapındaki işlemler yoluyla kontrol

Yeni doğan bebeklerin ortalama ağırlığı, 3.2 kilogramdır.

Normal bir bebeğin boy uzunluğu, ortalama 50 cm'dir.

Yeni doğmuş bir bebeğin beden oranları yetişkinlerinkinden farklıdır.

edilir. Bellek, düşünce ve algıdan sorumlu beyin kabuğu ise doğumda yeterince gelişmemiştir. Ancak doğumdan sonra beyin kabuğu, ilk birkaç haftada bebeğin davranışı üzerinde kontrol kazanmaya başlar ve hızla gelişir (Schiamberg, 1985).

Yeni doğan bebeğin solunumu hızlıdır.

Dolaşım Sistemi: Yeni doğan bebeğin kalbi, tüm beden ağırlığına oranı dikkate alınırsa büyüktür. Bunun sebebi ise yeni doğanların damarlarının genişliğidir. Bundan dolayı da yeni doğan bebek, hızlı bir kalp atışına ihtiyaç duyar ve yaşla birlikte kalp atış hızı azalır. Ayrıca karaciğer tam olarak olgunlaşmadığından bebeğin kanında fazla bulunan kırmızı kan hücreleri yeterince yok edilememektedir. Bu durum, sarılık hastalığı olarak bilinmektedir. Sarılık hastalığının belirtileri, cildin ve göz akınının sararmasıdır. Yeni doğanlar, çoğunlukla kısa bir zaman için çok hafif bir biçimde sarılık hastalığı yaşamakla birlikte bazı durumlarda şiddetli sarılık hastalığı yaşanabilir. Bu durum, yetersiz karaciğer fonksiyonunun bir belirtisi olabilir ve bebek tedaviye alınmalıdır (Faw ve Belkin, 1989; Schiamberg, 1985).

Sindirim Sistemi: Yeni doğan bebekler doğduklarında sindirim sistemine sahiptirler. Anne sütünü rahatlıkla sindirirler. Ancak sindirim sistemleri bir yetişkin kadar gelişmiş değildir. Çok sık acıkırlar ve acıktıkları zamanda çoğunlukla ağlama tepkisi ile ihtiyaçlarını ifade ederler. Ayrıca, boşaltım sistemleri mevcut olmasına rağmen henüz kasları gelişmediği için boşaltım sistemlerini kontrol edemezler.

Solunum Sistemi: Yeni doğan bebeğin solunum sistemi, doğum ile etkin hale gelir. Yeni doğan bebeğin doğduğunda solunum sistemi kasları yeterince olgunlaşmamıştır. Bu nedenle solunum; belirgin olarak yüzeysel, düzensiz ve gürültülüdür. Aynı zamanda solunumun hızlı olması dikkati çeker. Örneğin yeni doğan bebeğin solunum değeri, dakikada yaklaşık 40-50 nefes alıp verme olup ilk haftanın sonunda, dakikada yaklaşık 35 nefes alıp vermeye düşer. Ancak bu sayı hâlâ yetişkinlerin iki katıdır (Faw ve Belkin, 1989).

Vücut Isısı: Yeni doğan bebeklerin, beden ısısını koruma veya sürdürme kapasitesi sınırlıdır. Bu nedenle yeni doğan bebeğin içsel vücut ısısının korunması veya sürdürülmesi, yaşamsal öneme sahip olup bulunduğu yer sürekli belli bir sıcaklıkta olmalıdır (Faw ve Belkin, 1989).

Yeni doğan bebekler; uykuda olma, uykulu olma, tetikte olma, uyanık olma ve ağlama gibi davranışsal etkinlik durumları içerisinde bulunurlar.

Davranışsal Etkinlik Durumları: Yeni doğan bebeklerin davranışsal etkinlikleri, içinde buldukları duruma göre değişmektedir. Bu durumlar; uykuda olma, uykulu olma, tetikte olma, uyanık olma ve ağlama gibi genel uyarılmış düzeylerini ifade eder. Yeni doğan bebek, zamanın büyük bölümünü uyuyarak geçirir (Dworetzky, 1981; Faw ve Belkin, 1989; Schiamberg, 1985). Bu uykular düzenli ve düzensiz uyku biçiminde oluşabilir. Bebek, uyumadığı saatler süresince ise diğer uyarılmışlık durumlarını sergiler. Örneğin uykulu olma etkinliğinde, yeni doğan bebek uyuşukluk içerisinde olup gözleri açık veya zaman zaman kapanma halindedir. Ayrıca gözler çevresine karşı odaklanmamış olup ağır, donuk ve tepkisizdir. Solunum ise bazen düzensizdir. Tetikte olma etkinliğinde yeni doğan bebek, gevşemiş ve hareketsiz olmakla birlikte hareket eden objeleri dikkatli bir biçimde izleyebilen açık gözlerle sahiptir. Dolayısıyla bebek uyanık; ancak hareketsizdir. Uyanık olma etkinliğinde, yeni doğan bebeğin gözleri açık ve canlı olup solunum düzensizdir. Bebek ağlamaz; ancak çeşitli sesler çıkarır. Ağlama etkinliği ise yeni doğan bebeğin ağlama tepkisini içerir (Dworetzky, 1981; Faw ve Belkin, 1989; Gander ve Gardiner, 1993).

Motor Etkinlikler: Yeni doğan bebekler, doğduklarında yaşaması için gerekli olan çeşitli reflekslere sahiptirler. Böylece yeni doğan bebekler uyanık oldukları

zaman içerisinde refleks türü çeşitli motor etkinlikler gösterirler. Aşağıda yeni doğan bebeklerin sahip olduğu bazı reflekslere ilişkin açıklamalar verilmektedir.

Örneğin *babinski refleksi*, yeni doğan bebeğin ayağının tabanının ortasına hafifçe vurulduğunda uyarılma ile ayak parmaklarının yelpaze gibi açılmasından oluşur. Bu refleksin olmaması, omurilikte olabilecek kusurlara işaret eder. *Plantar refleksi*, bebeğin ayak parmaklarının dibine bastırıldığında tepki olarak ayak parmakları ile tutmaya veya yakalamaya çalışmasıdır. Bu refleksin olmaması, omurilikte bir kusurun işareti olabilir. *Diz kapağı refleksi*, bebeğin aniden diz kapağındaki tendona (sinire) hafifçe vurulmasına tepki olarak bacağını havaya kaldırmasıdır. Bu refleksin olmaması kas rahatsızlığının belirtisi olabilir. *Yüzme refleksi*, yeni doğan bebek suyun içerisinde konduğunda yüzer gibi bir hareket içerisinde kollarını ve bacaklarını uzatmasıdır. *Geri çekilme refleksi*, bebeğin bir iğnenin ayağının tabanına hafifçe batırılmasına tepki olarak ayaklarını geri çekmesini ifade eder. Bu refleksin yokluğu, sinirdeki hasarın bir işaretidir. *Palmer refleksi (yakalama refleksi)*, bebeğin elinin avuç içine bastırılmasına tepki olarak elini kapatarak avucunun içindeki uyarıcıyı kavramaya ve yakalamaya çalışmasıdır. Bu refleks, yeni doğan bebeğin objeleri eli ile keşfetmesinin temelini sağlar. *Ayak basma refleksi*; yeni doğan bebeği, zemine ayak parmakları hafifçe değecek şekilde dikey tutma ile oluşur. Böylece bebek adım atar gibi hareketler yapar. *Rooting refleksi (tutma refleksi)*; bebeğin dudaklarının veya yanaklarının kenarına hafifçe vurulması bebeğin vurulan tarafa kafasını çevirmesi, emmeye hazırlanmasıdır. Bu refleks beslenmeyi kolaylaştırır. *Emme refleksi*, bebeğin ağızına veya dudaklarına herhangi bir objenin dokunmasına tepki olarak emmeye çalışmasıdır. Bu refleks de beslenmeyi kolaylaştırır ve yeni doğan bebeğin çevresindeki objeleri keşfetmesinin temelini sağlar. Bu refleksin olmaması, olası beyin hasarına işaret edebilir. *Moro refleksi (ırkılma refleksi)*, herhangi bir şaşırtıcı durumda (örneğin gürültülü ani bir ses veya benzeri bir uyarıcı) bebeğin tepki olarak kollarını ve bacaklarını gererek bir yere tutunma çabası ile hareket etmesidir. Bu refleksin olmaması, genel nörolojik yetersizliklerin işaretidir (Carlson ve Buskist, 1997; Faw ve Belkin, 1989; Schiamburg, 1985).

Yeni doğan bebek, yukarıdaki refleksler dışında da pek çok reflekse sahiptir. Tüm bu refleksler, yeni doğan bebeğin çevresine uyumunu sağlar ve bebeğin yaşamını sürdürmesi için önemlidir. Çünkü bu refleksler, normal sinir sistemi fonksiyonlarını ifade eder. Yeni doğan bebeğin sahip olduğu bu reflekslerin çoğunluğu, oldukça kısa bir zaman dilimi için mevcuttur ve ilk çocukluk yıllarında da ortadan kaybolur. Bu reflekslerin çoğunluğunun bir zaman sonra kaybolması, sinir sisteminin olgunlaşmasını ve bu reflekslerin ilgili olduğu kaslar üzerinde kontrolün sağlanmasını yansıtır. Dolayısıyla yaşamın ilk yıllarında görülen ve daha sonra ortadan kalkan bu reflekslerin varlığı doktorlar tarafından test edilir (Gander ve Gardiner, 1993). Yeni doğan bebeklerde, refleks etkinliklerine ilaveten kaba ve geniş motor etkinlikler de vardır.

Örneğin uyarıcılar karşısında yeni doğan bebeğin kolları, bacakları, ve başı doğal bir şekilde hareket eder. Bu kaba motor etkinlik ile toptan eylemde bulunurlar. Çünkü yeni doğan bebek, ilgili beyin bölgelerinde yeterli gelişme henüz oluşmadığı için bedensel etkinliklerinde koordinasyona sahip değildir (Faw ve Belkin, 1989).

Yeni doğan bebekler, refleksleri ile motor etkinliklerde bulunurlar. Refleksler, uyarıcılar karşısında yeni doğan bebeğin istem dışı tepkiler meydana getirmesini sağlar. Bu refleksler ise onların çevrelerine uyum sağlamlarında önemlidir.

Kaba motor etkinlikler, ince motor etkinliğin içerdiğinden daha büyük kasların etkinliğini içerir. Bir oyuncuğa dokunmaya çalışmak, kaba bir motor etkinliktir. Oysa düğme ilikleme, ince motor etkinliği gösterir.

Yeni doğan bebekler ne gibi fiziksel özelliklere sahiptirler?

SIRA SİZDE

4

Yeni doğan bebekler; insan sesini diğer seslerden ayırt edebilir, ışığın parlaklığındaki ve renkteki farklılıkları keşfedebilir, keskin kokulara tepki verebilir ve tatlar arasındaki farklıları ayırt edebilirler.

Yeni doğan bebeğin görme duyusu gelişmiş olmakla birlikte göz kaslarını kontrol edebilmede sınırlı kapasiteye sahiptir.

Yeni doğan bebeğin işitme için gerekli organları olmakla birlikte, beyindeki işitsel merkez yeterince gelişmemiştir.

Yeni doğan bebekler, kokuları ayırt edebilmektedirler.

Yeni doğan bebekler, temel tatları ayırt edebilirler.

Yeni doğan bebekler dokunmaya karşı duyarlıdır ve refleksler ile tepki verirler.

Duyusal Özellikler

Yeni doğan bebekler, duyuşal özellikler ile donanık olarak doğarlar. Yeni doğan bebeklerin duyuşal özellikleri çeşitli sınırlılıklar içermekte olup ne gibi duyuşal özelliklerinin olduğu aşağıda açıklanmaktadır.

Görme: Yeni doğan bebeğin görme duyusu doğduğunda var olmakla birlikte beyindeki ilgili merkezler ve gözün bazı yapıları henüz tam olarak gelişmemiştir. Göz kaslarını kontrol etmede gelişmemiş zayıf sinir sistemlerine ve sınırlı kapasiteye sahiptir. Örneğin yeni doğan bebekler, bir obje üzerinde odaklandıklarında gözleri ile hareket eden bir objeyi izlemede güçlük çekerler.

Yeni doğan bebeklerin görme duyusuna ilişkin çalışmalar, yeni doğan bebeklerin ışığın varlığını keşfedebildiklerini ve farklılaşan parlaklıklardaki ışıklar arasında ayrımlar yapabildiklerini göstermiştir. Yine araştırmalar, yeni doğan bebeklerin renkteki farklılıkları keşfedebildiklerini göstermektedir (Faw ve Belkin, 1989).

İşitme: Yeni doğan bebek, doğumdan önce işitme sistemine sahiptir. İşitme için gerekli organlar (dış, orta ve iç kulak) ise doğumdan önce gelişmekle birlikte beyindeki işitsel merkez henüz gelişimini tamamlamamıştır. Bu nedenle işitme sistemi, anatomik ve sinirsel olarak gelişmemiş fonksiyonlara sahiptir (Faw ve Belkin, 1989). Yeni doğan bebekteki işitme duyusunun varlığı ise rahatlıkla gözlenebilir. Örneğin ani gürültülü bir ses olduğunda yeni doğan bebeğin genellikle irkildiği gözlenebilmektedir. Yine anne, bebeğin görüş alanının dışında iken konuşmaya başladığı zaman bebek, insan sesinin yerini belirlemek için baş ve göz hareketlerini kullanmaktadır (Carlson ve Buskist, 1997; Schiamberg, 1985).

Koku: Yeni doğan bebekler, çeşitli kokuları ayırt edebilmektedirler ve kokuya karşı duyarlılıkları vardır. Araştırmacılar, yeni doğan bebeklerin pamuk bir bezdeki farklı kokuları kokladıkları zaman sergiledikleri tepkileri (başını çevirme, kalp atışındaki ve solunumdaki değişiklikler gibi) incelemişlerdir. Bebeklerin tatlı bir koku karşısında ilgi göstererek başlarını koku yönüne çevirdikleri, kalp atışları ve solunumları yavaşladığı; ekşi veya yakıcı bir koku karşısında rahatsız olduğu için başlarını çevirdiği, kalp atışlarının ve solunumlarının hızlandığı bulunmuştur. Ayrıca yeni doğan bebeklerin başka birisinin sütü yerine annesinin sütüne karşı başını çevirerek ilgi gösterdiği ve böylece kokulardaki farkı ayırt edebildikleri belirtilmektedir (Atkinson ve diğ., 1995).

Tat Alma: Yeni doğan bebekler; tatlı, acı, ekşi, tuzlu gibi temel tatları ayırt edebilmektedirler. Yeni doğan bebekler gözlemlendiğinde onların tatlı sıvıları tuzlu, acı ekşi ve belirgin bir tat içermeyen sıvılara karşı daha çok tercih ettikleri görülür. Bu tercihi, yeni doğan bebeğin yüz ifadelerinden anlamak mümkündür. Örneğin yeni doğan bir bebeğe tatlı bir sıvı verildiğinde yüzü gülmeye benzer bir rahatlama içerecek ve bu sıvı hoşuna gidecektir. Ancak acı veya ekşi bir sıvı verildiğinde ise büyük ölçüde yüzünü buruşturarak bu hoşnutsuzluğunu ifade edecektir. Ayrıca, yeni doğan bebeklerin tat farklılıklarının yanı sıra tatlılık derecesini de ayırt edebildikleri belirtilmektedir. Örneğin araştırmalar, bir emzik ile bebeğe tatlı bir sıvı verildiğinde emziği emme biçiminin su veya daha az tatlı bir sıvıya göre farklı olduğunu göstermektedir. Bebekler; tatlı sıvı içeren emziği daha hızlı, daha çok ve daha derin emmektedirler (Atkinson ve diğ., 1995). Bu sonuçlar, yeni doğan bebeklerin tat almaya karşı duyarlı olduğunun bir göstergesidir.

Dokunma: Dokunma duyusu, yeni doğan bebeklerde son derece gelişmiştir (Morgan, 1984). Yeni doğan bebeklerin dokunmaya karşı duyarlılıklarını görmek

de oldukça kolaydır. Çünkü yeni doğmuş bebekler, dokunmaya karşı tepki olarak bazı refleks eylemler gösterirler. Örneğin tutma, yakalama, emme refleksleri gibi. (bakınız: motor etkinlikler) (Dworetzky, 1981).

Bilişsel Özellikler

Yeni doğan bebekler koşullanma yoluyla öğrenme gerçekleştirebilirler. Bu amaçla çeşitli araştırmalar yapılmış ve araştırma sonuçları bu öğrenmelerin gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Baron, 1996).

Yeni doğan bebekler, klasik koşullanma yoluyla öğrenebilmektedirler. Örneğin bir araştırmada, birkaç günlük bebeklere emmeleri için emzik verilirken aynı zamanda bir müzik sesi de verilmiştir. Bu ses ve emzik uyarıcıları, eş zamanlı olarak verilerek tekrarlanmıştır. Daha sonra bebeğe sadece ses verildiğinde bebeğin bu sefer emzik olmamasına rağmen müzik sesi karşısında emme davranışı sergilediği gözlenmiştir. Bu durumda, bebeğin emme davranışı ile ses arasında hiçbir ilişki yokken bu iki uyarıcı arasında bağ kurmayı öğrendiği görülmektedir (Gander ve Gardiner, 1993; Faw ve Belkin, 1989).

Yeni doğan bebeklerin edimsel koşullanma yoluyla da öğrenme gerçekleştirebildiklerine ilişkin araştırma sonuçları vardır. Örneğin yeni doğan bebeklerle yapılan başka bir çalışmada ise yeni doğan bebeklerin bir yanağına dokunulmuş ve başlarını çevirdiği zaman bir biberonla süt verilmiştir. Bu yaşantı bir süre tekrarlandıktan sonra bebeklerin önceki duruma oranla yanağına dokunulduğunda başlarını daha çok çevirme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Böylece bu davranış, bebek tarafından pekiştirilerek koşullanılmıştır (Faw ve Belkin, 1989). Yine bir araştırmada bebeklere bir ses karşısında el ve kol hareketliliği ile tepki verdiği zaman tatlı bir sıvı verilerek bu davranışı pekiştirilmiştir. Oysa farklı bir ses tonu verildiği zaman herhangi bir sıvı verilmemiştir. Bu durumda bebeklerin ses tonlarını ayırt edebildikleri anlaşılmıştır (Gander ve Gardiner, 1993). Böylece araştırma sonuçları, yeni doğan bebeklerin edimsel koşullanma yoluyla öğrenme gerçekleştirebildiklerini göstermektedir.

Yeni doğan bebeklerin koşullanma yoluyla öğrenmelerinin yanı sıra taklit kapasitelerinin de olduğuna ilişkin kanıtlar vardır. 36 saatlik yeni doğan bebekler ile yapılan araştırmada, bir yetişkin bebeği kucağına alarak dili ile bebeğin ilgisini kendi yüzüne çekmeye çalışır. Daha sonra mutluluk, üzüntü ve şaşkınlık gibi yüz ifadelerini bebeğin göreceği biçimde sergiler. Bunu her bir yüz ifadesi için tekrarlar. Araştırma sonucunda bebeklerin üç ayrı yüz ifadesini birbirinden ayırt edebildiği, bebeğin yetişkin yüzündeki ifadeyi taklit edebildiği görülmüştür. Bu sonucu destekleyen araştırma bulgularının yanı sıra bu sonucu ortaya koyamayan araştırma bulguları da elde edilmiştir. Bazı araştırmacılar da yeni doğan bebeklerin taklit biçiminin bir tür refleks olabileceğini ve bunun daha sonraki zamanlarda ortadan kaybolarak olgunlaşmış taklit biçimi ile yer değiştireceğini ile sürerler. Ancak bir araştırmacı ise yeni doğan bebeğin farklı yüz ifadesini taklit ettiğini ve bu davranışı sürdürebildiğini belirterek bebeğin taklit kapasitesinin basit bir refleks olmadığını belirtir. Dolayısıyla yeni doğan bebeklerin taklit etme kapasitelerine ilişkin görüşlerde bir tutarlılık olmadığı görülmektedir (Atkinson ve diğ., 1996).

Sonuç olarak, yeni doğan bebeklerin yetişkinler kadar olmasa da çevresindeki uyarıcılara tepkiler gösterebildikleri, çevresindeki uyarıcılar karşısında davranış değişiklikleri oluşturabildikleri, koşullanmalar yoluyla öğrenme davranışları gerçek-

Araştırmalar, yeni doğan bebeklerin koşullanma yoluyla öğrenmeyi gerçekleştirebildiklerini göstermiştir.

Fotoğraf 5.3

Yeni doğan bebekler, sosyal özellikler içeren davranışlar sergileyebilirler.

leştirebildikleri belirtilebilir. Yandaki fotoğrafta, yirmi günlük yeni doğan bir bebeğin anne babasının vermiş olduğu uyarıcılara karşı, yüz ifadesi dikkatle incelendiğinde, yeni doğan bebeğin çevresindeki uyarıcılara karşı ilgi gösterdiği ve tepki verdiği anlaşılabilir.

Sosyal Özellikler

Yeni doğan bebekler, 1950'lere kadar genel olarak çaresiz ve pasif canlılar olarak görülürlerdi. Örneğin; yeni doğan bebekler ağlar, yer, uyur, altını kirletir ve bazı basit refleks davranışlar gösterir olarak düşünülürdü. Ancak, daha sonraki yıllarda bebeklere yönelik yapılan araştırmaların artması ile birlikte bebeklerin sosyal ilişkiler başlatabildikleri ve aktif bir role sahip oldukları ortaya çıkmıştır (Dworetzky, 1981). Bu gerçeğe rağmen bazı insanlar yeni doğan bebeklerin sosyal özelliklere sahip olduğunu kabul etmekte güçlük yaşarlar. Nitekim ünitenin başındaki örnek olaydaki Duygu'nun tersine Serdar'ın düşünceleri de bu görüşü destekler niteliktedir. Örneği hatırlarsak Duygu eşi Serdar'ın bebekleri "Doğduktan sonra sadece acıkan ve ağlayan, mamasını yiyen ve uyuyan bir canlı olarak bildiğini, çocuğuna karşı ilgisiz kaldığı ve şimdi de Rana ile hiç iyi bir iletişime sahip olmadığını" ifade ediyordu. Oysa, Duygu'nun kendisi ise bebekler ile yakından ilgilenmek gerektiğini, anne baba olarak onları daha iyi yetiştirmek için onlara yönelik yapılması gereken pek çok şey olduğunu belirtiyordu. Dolayısıyla, tüm insanların bilimsel bulgular çerçevesinde yeni doğan bebeklerin sosyal özelliklere sahip olduğunu kabul etmesi ve Serdar'ın aksine bebekleri ile yakın ilişkiler geliştirmeleri gerekir. Çünkü bu yakın ilişkilerin niteliği, örnekte olduğu gibi daha sonraki zamandaki ilişkilerin niteliğini de belirleyici olabilmektedir.

Yeni doğan bebek, yaşamın ilk haftalarında anne sesi gibi uyarıcılar karşısında gülümseme tepkileri sergileyebilmektedir. Bu gülümseme tepkileri, bir aydan daha küçük bebeklerde kolaylıkla gözlenememekle birlikte kucaklanmaya karşı tepkiler açıkça gözlenebilmektedir. Örneğin, bazı yeni doğan bebekler kucaklanmaya istekli iken bazıları kucaklanmaya karşı gergin ve reddedici davranabilmektedirler. Kucaklanmaya karşı bebeğin sergilediği bu davranış ise onun ana babası ile sosyal ilişkilerini etkileyebilmektedir (Faw ve Belkin, 1989). Örneğin, kucaklanmaya istekli olan ve bundan hoşlanan bebeklerin ana babaları, bebekleri kucaklanmaktan hoşnut olmayan ana babalara göre daha kolaylıkla çocuklarına yaklaşabilecek, dokunma yoluyla daha çok sevgisini ifade edebilecek ve ona ilişkin olumlu tutumlar geliştirebileceklerdir. Ayrıca, anne ile bebek arasındaki bağ doğum öncesinden itibaren kurulmaya başlanmakta ve doğum ile birlikte bu bağ hızlı bir şekilde gelişmektedir. Bu bağlılık ilişkisi; ana baba ve yeni doğan bebek arasındaki etkileşim gözlendiğinde açıkça görülebilirler. Bu çerçevede anne; yeni doğan bebeği ile dokunma, gözleri ile temas kurma, sesini kullanma, beden hareketleri ile davranışlar sergileme ve ona zaman ayırma yoluyla etkileşime girerken bebek gözleri ile temas kurma, ağlama ve beden hareketleri ile bu etkileşimi gerçekleştirmektedir (Schiamberg, 1985). Böylece, anne ile yeni doğan bebek arasında da bir sosyal ilişki vardır ve yeni doğan bebek çevresi ile etkileşime pasif değil, aktif bir şekilde katılabilmektedir.

Yeni doğan bebeklerin duygularını ise belirlemek güçtür. Bununla birlikte yeni doğan bebeklerin davranışlarından açıkça olumsuz duygu içeren sıkıntı (distress) ve olumlu duygu içeren doyum sağlama gibi duygusal davranışlar gözlenebilmektedir. Yeni doğan bebekler; açlık, zarar verici uyarıcılar ve aşırı uyarılma gibi nedenler ile sıkıntılarını ağlama, yüz buruşturma ve huzursuzluk sergileme biçiminde davranışlar ile ifade edebilmektedirler. Yine yeni doğan bebekler; annelerinin emzirmesi, hafif bir biçimde kucağına alarak sallaması ve tekrarlayıcı alçak sesleri (fısıldamalar) vermesi yoluyla rahatlamış, canlı ve gergin olmayan davranışlar sergileyebilmekte ve böylece doyum içeren duygusal durumlar oluşmaktadır. Ayrıca doyum sağlayıcı etkinlikler, anne babalar tarafından sıkıntılı bebekleri yatıştırmak ve rahatlatmak için sıklıkla kullanılmaktadır (Faw ve Belkin, 1989). Yukarıdaki yirmi günlük bebeğin resmine dikkatle bakılırsa yeni doğan bebeğin doyum içeren duygusal bir durum içerisinde olduğu ve çevresindeki anne babasına tepki verdiği yüz ifadesinden anlaşılabilir.

Yeni doğan bebekler; iki tür duygusal davranış sergilerler. Bunlar, olumsuz duygu içeren sıkıntı ve olumlu duygu içeren doyum sağlamadır.

Özet

Çocuk gelişiminde doğum öncesi gelişimi açıklamak

İnsan yaşamı, döllenme ile başlamaktadır. Döllenme, erkek sperm hücresi ile kadın yumurta hücresinin kadının fallop borusunda birleşmesi sonucu gerçekleşmektedir. Bu döllenmiş tek yumurta hücresine zigot adı verilmektedir. Böylece döllenme ile doğum öncesi gelişim başlamakta ve bebeğin doğumu ile sona ermektedir. Doğum öncesi gelişim dönemi, normal koşullarda ortalama otuz sekiz haftayı kapsamaktadır. Doğum öncesi gelişim, üç evreye ayrılmaktadır. Bu evreler; zigot (dölüt), embriyo ve fetüs evreleridir. Dölüt (Zigot) evresi, yumurtanın döllenmesi ile başlayıp yaklaşık iki hafta sürmektedir. Embriyo evresi, blastosistin rahim çeperine aşılması ile başlayan altı haftalık süreyi kapsamakta ve bu evrede embriyo hızlı bir şekilde büyümektedir. Embriyo evresi sonunda, minyatür bir insan yavrusu oluşmaktadır. Fetüs evresi, gebeliğin yaklaşık ikinci ayının sonundan doğuma kadar olan zaman dilimini içermektedir.

Doğum öncesi gelişimi etkileyen faktörleri tanımlamak

Doğum öncesi gelişimi, bazı genetik ve çevresel faktörler etkileyebilmektedir. Genetik faktörler; baskın genler, çekinik genler, cinsiyet bağlantılı genler ve kromozom anormallikleri yoluyla doğum öncesi gelişimi etkilemektedir. Annenin beslenmesi, kan uyuşmazlığı, annenin hastalıkları, aldığı ilaçlar ve kimyasal maddeler, sigara içme, alkol kullanımı, annenin duygusal durumu, çok sıcak su ve annenin yaşı ise çevresel faktörler olarak doğum öncesi gelişimi etkilemektedir. Bu faktörlerin etkileri, doğum öncesi gelişim gözlenerek görülebilmektedir.

Normal koşullarda gerçekleşen doğum sürecini açıklamak

Doğum öncesi gelişimin tamamlanması ile doğum süreci başlamaktadır. Doğum süreci, üç evre halinde gerçekleşmektedir: İlk evrede doğum kanalı genişlemekte, ikinci evrede fetüs rahimi terk etmekte ve üçüncü evrede ise anne plasentadan kurtulmaktadır. Doğum sürecinde bazı olası güçlüklerle karşılaşılabilir. Bebek, doğum ile dünyadaki yaşamına başlangıç yapmaktadır.

Yeni doğan bebeklerin sahip olduğu fiziksel, duyuşsal, bilişsel ve sosyal özellikleri açıklamak

Yeni doğan bebek, fiziksel olarak herhangi bir yaşta insanın sahip olduğu fiziksel özelliklere sahip olmakla birlikte bu özellikleri bir yetişkininki kadar işlevsel olmayabilmektedir. Yeni doğan bebek; uykuda olma, uyukulu olma, tetikte olma, uyanık olma ve ağlama gibi davranışsal etkinlikler gerçekleştirebilmektedir. Yeni doğan bebek, motor etkinlikler olarak çeşitli reflekslere sahiptir ve bu refleksler, bebeğin çevreye uyumu ve gelişimi için önemli olmaktadır. Aynı zamanda yeni doğan bebekler -yetişkinler kadar olmasa da- görme, işitme, koku, tat alma ve dokunma gibi duyuşsal özelliklerle de donanık olarak doğmaktadır. Yeni doğan bebekler, çevresindeki uyarıcılara tepkiler verebilmekte, koşullanma yoluyla öğrenmeler gerçekleştirebilmektedirler. Ayrıca yeni doğan bebekler, sosyal özellikler içeren davranışlar da sergileyebilmektedirler.

Kendimizi Sınayalım

1. En uzun doğum öncesi gelişim evresi aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Dölüt
  - b. Embriyo
  - c. Blastosist
  - d. Fetüs
  - e. Fallop Borusu
2. Doğum öncesi gelişime ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
  - a. Yaşamın başlangıcı blastosistin rahim çeperine aşılması ile başlar
  - b. Döllenme doğum kanalının genişlemesi sonucunda gerçekleşir.
  - c. Anne ile doğacak bebek arasındaki alışverişi plasantaya ve göbek kordonu sağlar.
  - d. Fetüs evresinde hücre bölünmeleri süresince üç doku tabakası gelişir.
  - e. Fetüsün cinsiyeti ancak yedinci aydan itibaren anlaşılabilir.
3. Doğum öncesi gelişimde organların biçimlenmesi açısından çevresel etkilere karşı kritik olan gelişim evresi hangisidir?
  - a. Fetüs
  - b. Doğum
  - c. Döllenme
  - d. Dölüt
  - e. Embriyo
4. Doğum öncesi gelişimi etkileyen çevresel faktörlere ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. Annenin sinir sistemi doğmamış bebeğin sinir sistemini etkiler
  - b. Hamile kalmak için önerilen ideal yaş aralığı 12 ila 45 yaş arasındadır.
  - c. Hamile bir kadın için kendisinin sigara içmemesi yeterlidir
  - d. Hamile bir kadının alkol kullanması yerine sigara içmesi tercih edilir
  - e. Rh pozitif kana sahip olan bir kadının kan uyumsuzluğuna karşı dikkatli olması gerekir
5. Doğum sürecinin ikinci evresi hangisidir?
  - a. Göbek kordonunun kesilmesi
  - b. Doğum kanalının genişlemesi
  - c. Rahimin terkedilmesi
  - d. Rahim kaslarının kasılmasının sonlanması
  - e. Plasentanın çıkartılması
6. Karaciğerin tam olarak olgunlaşmaması nedeniyle yeni doğan bebeğin kanında fazla bulunan kırmızı kan hücrelerinin yeterince yok **edilememesi** sonucu ne gerçekleşir?
  - a. Kromozom anormallığı
  - b. Down sendromu
  - c. Kan uyumsuzluğu
  - d. Babinski refleksi
  - e. Sarılık hastalığı
7. Yeni doğan bir bebeğin normal koşullarda sahip olduğu fiziksel özellik aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Kalp atışlarının hızlı olması
  - b. Solunum sistemi kaslarının olgunlaşması
  - c. Sinir sisteminin yeterince olgunlaşması
  - d. Kemiklerin oldukça sert ve kasların güçlü olması
  - e. Bedenin alt kısımlarının üst kısımlarına göre daha yapılı olması
8. Yeni doğan bebeğin gözlerinin açık ve canlı olup, düzensiz bir solunumla çeşitli sesler çıkardığı davranışsal etkinlik durumu aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Uykulu olma
  - b. Tetikte olma
  - c. Uyanık olma
  - d. Uyuşukluk içinde olma
  - e. Yarı uykulu olma
9. Yeni doğan bebeğin ayak tabanının ortasına hafifçe vurulduğunda uyarılma ile ayak parmaklarının yelpaze gibi açılması sonucu belirlenen refleks aşağıdakilerden hangisidir?
  - a. Babinski refleksi
  - b. Plantar refleksi
  - c. Palmer refleksi
  - d. Moro refleksi
  - e. Rooting refleksi
10. Normal olarak yeni doğan bir bebeğin sahip olduğu özellikler ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. Sadece refleksleri ile hareket ederler.
  - b. Sosyal özellikler içeren davranışlar sergileyemezler.
  - c. Beyindeki görsel yapılan yeterince olgunlaşmıştır.
  - d. Çevredeki uyarıcılara karşı davranışlarını değiştirebilirler.
  - e. Çevresindeki dünyayı duyumsama özellikleri çok sınırlıdır.

Yaşamın İçinden

“Bebeğim Sağ Olsun” Kampanyası

“Bebeğim Sağ Olsun”, Avrupa Birliği mali desteğiyle Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen “Türkiye Üreme Sağlığı Programı” kapsamında resmi olarak 12 Ocak 2007 tarihinde başlayan ve bugüne kadar hazırlık çalışmaları tamamlanarak, uygulama aşamasına geçilen “Anne ve Yeni Doğan Sağlığı Konularında Toplum Bilincini Artırmaya Yönelik Kitlesele İletişim Kampanyası”nın kısa adıdır.

“Bebeğim Sağ Olsun” kampanyasının genel amacı; kitle iletişim araçlarını ve diğer iletişim kanallarını içeren bir bilgi ve eğitim kampanyası aracılığıyla anne ve yeni doğan ölümlerinin önlenmesine dair kamuoyunda farkındalığın artırılmasıdır.

***

Anne Adayları İçin

Türkiye’de dört bir yanındaki Sağlık Ocakları, Aile Sağlığı Merkezleri ve Ana Çocuk Sağlığı Merkezleri gebe- re, yeni doğum yapan annelere ve bebeklere ÜCRET-SİZ sağlık kontrolü hizmeti veriyor! Bebeğin canı anneye, annenin canı bebeğe bağlıdır. Anne Adayları İçin bölümündeki tavsiyelere uyan anne adayları, sağlıklı bir gebelik, güvenli bir doğum ve huzurlu bir doğum sonrası dönem geçirebilirler.

Bebeğin canı anneye, annenin canı bebeğe bağlıdır. Aşağıdaki tavsiyelere uyan anne adayları, sağlıklı bir gebelik, güvenli bir doğum ve huzurlu bir doğum sonrası dönem geçirebilirler.

Gebelik Döneminizde

- Gebe kaldığınızdan şüpheleniyorsanız mutlaka bir sağlık kuruluşuna giderek durumunuzu kontrol ettiriniz.
- Gebeliğiniz boyunca düzenli olarak size en yakın Sağlık Ocağı, Aile Sağlığı Merkezi’nde veya Ana Çocuk Sağlığı Merkezine giderek gerekli sağlık kontrollerinizi ücretsiz olarak yaptırabilirsiniz.
- Gebeliğiniz sırasında, kanama; yüzde solukluk ve nefes alma güçlüğü; şiddetli baş ağrısı; göz kararması; şiddetli kusma; yüksek ateş; ellerde ve yüzde aşırı şişlik; kötü kokulu akıntı; karında şiddetli, ara vermeyen ya da sık aralıklı kasılmalar gibi bir durum yaşarsanız, acil olarak en yakındaki sağlık kuruluşuna gitmeli ve yardım almalısınız.

Doğumunuzda

- Güvenli bir doğum için doğumunuzu mutlaka bir sağlık kuruluşunda ya da sağlık görevlilerinin eşliğinde gerçekleştirmelisiniz.
- Doğumdan hemen sonra bebeğinizi isteyin ve emzirmeye başlayın. Doğumdan itibaren ilk 6 ay onu yalnızca anne sütü ile besleyin. Anne sütü bebeğinizin ihtiyacı olan tüm besinleri karşılar, onu olası hastalıklara karşı korur ve aranızdaki sevgi bağına güçlendirir.

Anne Olunca

- Doğumdan sonraki ilk 48 saat içinde mutlaka bir sağlık kuruluşuna giderek kendinizin ve bebeğinizin sağlık durumu kontrol ettirin.
- Doğumunuzdan sonra yeniden gebe kalmak isterseniz, huzurlu bir gebelik ve sağlıklı bir bebek için, iki gebelik arasında 2 yıl beklemelisiniz.

Kaynak: Bu metin, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü’nün (www.saglik.gov.tr) Haberler kısmından aktarılmaktadır.

Erişim için: <http://www.bebegimsagolsun.org/index.html>

Erişim tarihi: 31 Aralık 2007 Pazartesi, saat: 9.00

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. e Yanıtınız yanlış ise “Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Doğum Öncesi Gelişimi Etkileyen Faktörler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlış ise “Doğum Süreci” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Doğum öncesi dönem, döllenme ile başlar ve ortalama 38 hafta sonra doğum ile sona erer. Doğum öncesi dönem; zigot (dölüt), embriyo ve fetüs olmak üzere üç evreye ayrılır. Zigot veya dölüt evresi, yumurtanın döllenmesi ile başlar ve yaklaşık iki hafta sürer. Yaşamın başlangıcı olan döllenme, fallop borusunda yumurtanın sperm ile birleşmesi sonucu oluşur ve döllenmiş yumurta hücresine zigot adı verilir. İlk doğum öncesi evresi olan dölüt evresi, ikinci haftanın sonunda blastosistin rahim duvarına aşılması ile son bulur. Embriyo evresi, yaklaşık ikinci haftanın sonundan sekizinci haftanın sonuna kadar devam eden ve embriyonun hızlı bir şekilde büyüdüğü evredir. Bu evrenin başlaması ile embriyo, plasenta ve göbek kordonu yoluyla rahime bağlanır. Bu evrede, hücre bölünmeleri ile doku tabakaları gelişir ve organlar yavaş yavaş biçimlenmeye başlar. Bu evre süresince çocuğun pek çok hayati organlarının temel gelişimi gerçekleşir. Fetüs evresi, sekizinci haftanın sonundan doğuma kadar olan en uzun doğum öncesi evredir. Fetüs evresinde, embriyo evresi süresince oluşan yapılar büyür ve işlevselliği artar.

Sıra Sizde 2

Doğum öncesi dönemde; annenin yetersiz beslenmesi, geçirdiği hastalıklar, kan uyuşmazlığının yaşanması, doktor kontrolü olmaksızın kullandığı ilaçlar, temas ettiği kimyasal maddeler, sigara ve alkol kullanması, sigara kullanmasa bile sigara içilen ortamlarda bulunması, duygusal durumundaki olumsuzluklar, çok sıcak suya maruz kalması ve ilerleyen yaşlarda hamile kalması gibi çevresel faktörler; doğmamış bebeğin gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir.

Sıra Sizde 3

Anne karnındaki bir bebeğin dünyaya gelişini içeren doğum, normal koşullarda döllenmeyi izleyen yaklaşık 38. haftada gerçekleşmektedir. Normal koşullarda gerçekleşen doğum sürecinin ilk belirtileri, hamileliğin son bir iki haftasında hafif kas kasmaları ile başlamakta; doğumdan birkaç gün önce, genellikle fetüsün başı doğum kanalına yaklaşmaktadır ve fetüs doğuma hazır hale gelmektedir. Bundan sonraki doğum süreci üç evre halinde gerçekleşir. Doğum sürecinin ilk evresi, rahim kaslarının kasılması sonucunda daha önce dar olan doğum kanalının çapının genişlemesi ve kasmaların sıklaştığı zaman dilimini içerir. Bu evre süresince doğum kanalı, bebeğin geçebileceği kadar genişler ve bu ilk evre, doğum sürecinin en uzun evresidir. Bebeğin rahmi terk ettiği evre, doğumun ikinci evresidir. Bu evrede, doğum kanalının rahim kaslarının kasmaları ile bebek rahimden ayrılır ve doğum kanalına girer. Doğum kanalında ileriye doğru hareket ederek anneden ayrılır. Doğumun son aşamasında, bebeğin göbek kordonu ve plasenta dışarıya atılır.

Sıra Sizde 4

Genellikle yeni doğan bebeklerin ortalama ağırlığı, 3.2 kilogramdır. Normal koşullarda zamanında doğmuş bir bebeğin uzunluğu ortalama 50 cm'dir. Beden oranı açısından yeni doğan bebeğin başı, bir yetişkinin tersine toplam beden uzunluğunun yaklaşık dörtte birini oluşturur. Yeni doğan bebeğin kemikleri, çoğunlukla kıkırdaktan oluşmakta olup oldukça yumuşak ve esnektir. Kaslar ise küçük ve zayıftır. Yeni doğan bebeğin tüm vücut sistemleri mevcut olmakla birlikte henüz yeterince olgunlaşmamış olup bazı sınırlılıklara sahiptir. Yeni doğan bebekler; uykuda olma, uykulu olma, tetikte olma, uyanık olma ve ağlama gibi davranışsal etkinlikler sergileyebilirler. Aynı zamanda yeni doğan bebekler, doğduklarında yaşaması için gerekli olan çeşitli reflekslere de sahiptirler.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Atkinson, R.L.; Atkinson, R.C. ve Hilgard, E.R. (1995). *Psikolojiye Giriş I*. Çevirenler: K.Atakay, M.Atakay ve A.Yavuz, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Atkinson, R.L.; Atkinson, R.C.; Smith, E.E.; Bem, D.J. ve Nolen-Hoeksema, S. (1996). *Psikolojiye Giriş (Hilgard's Introduction to Psychology)*. 12th Edition. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Baron, R.A. (1996). *Essentials of Psychology*. Boston: Allyn and Bacon Pub.
- Carlson, N.R. ve Buskist, W. (1997). *Psychology: The Science of Behavior*. Fifth Edition, Boston: Allyn and Bacon.
- Clarke-Stewart, A. ve Friedman, S. (1987). *Child Development: Infancy through Adolescence*. New York: John Wiley Sons, Inc.
- Dworetzky, John P. (1990). *Introduction to Child Development*. Fourth Edition, Los Angeles: West Publishing Company.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1998). *Gelişim Öğrenme-Öğretme Eğitim Psikolojisi*. Genişletilmiş 7. baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Faw, T. ve Belkin, G.S. (1989). *Child Psychology*. New York: Mc Graw Hill Pub. Company.
- Gander, M.W. ve Gardiner, H.W. (1993). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hurlock, E.B. (1972). *Child Development*. New York: McGraw Hill Pub.
- Morgan, C.T. (1988). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, Çevirenler: H.Ancı ve diğ., Ankara: Meteksan Ltd. Şt.,
- Schiamberg, L. B. (1985). *Human Development*. Second Edition, New York: Macmillan Pub. Company.
- Yavuzer, Haluk (1991). *Çocuk Psikolojisi*. 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bebeklikte Fiziksel Gelişim

6

Fotoğraf 6.1

Fotoğraf 6.2

Fotoğraf 6.3

Fotoğraf 6.4

Yukarıda, bebeklik dönemindeki Sila'nın değişik zamanlarda çekilmiş fotoğrafları yer almaktadır. Birinci fotoğrafta Sila 52 günlük bir bebek olup anne babasının ona banyo yaptırdıkları anı göstermektedir. Yandan ikinci fotoğrafta ise 8,5 aylık olan Sila'nın artık büyümüş olduğu ve rahatlıkla bir koltukta oturabildiği görülmektedir. Üçüncü fotoğrafta ise Sila 19 aylık bir bebek olup onun artık yürüdüğü ve elleri ile salıncağın demirlerini kavrayabildiği ve salıncakta sallanmaktan boşlandığı anlaşılmaktadır. Son fotoğrafta ise Sila'nın 24. ayını tamamladığı günlerdeki hali yer almaktadır. Bu fotoğraftan da anlaşılacağı üzere tam iki yaşını tamamladığı zaman Sila'nın fiziksel özelliklerinin ilk fotoğraftaki halinden oldukça farklılaştığı görülmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ Bebeklik dönemindeki bedensel özellikleri açıklayabilecek,
- 👁️ Bebeklik dönemindeki motor gelişimi açıklayabilecek,
- 👁️ Bebeklik dönemindeki duyuşsal ve algısal gelişimi açıklayabilecek,
- 👁️ Bebeklerin fiziksel gelişimlerini etkileyebilecek etkenlerin rolünü açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Melda ve Mehmet, küçük bir kasabada resmî bir kurumda çalışıyorlardı. Melda ve Mehmet birkaç yıldır özlemini duydukları bir bebekleri olmasını istiyorlardı. Çevresi ve akrabaları da onlar üzerinde iyice baskı kurmaya başlamışlardı. Sürekli onları rahatsız edici bir biçimde "Sizin ne zaman bir bebeğiniz olacak?" diye sölüyorlardı. Artık bu soruyu her ikisi de duymak istemiyordu. Nibayet bir bebekleri olacağını öğrendiler ve dokuz ay sonra özlem ile bekledikleri kızları Ayşegül dünyaya geldi. Oldukça mutlu idiler. Ancak Melda'nın çalışması nedeniyle Ayşegül'ün gündüz bakımını üstlenecek bir bakıcı bulmakta sıkıntı yaşıyorlardı. Buldukları bakıcılar ise uzun süreli olmuyor ve sıklıkla bakıcı değiştirmek zorunda kalıyorlardı. Çünkü bakıcıların çoğu Ayşegül ile ilgilenmiyor ve Ayşegül'e Melda ile Mehmet'in istediği özeni göstermiyorlardı. Bu bakıcıların çoğu Ayşegül'ü ihmal ediyor, gün boyunca televizyon kanallarının sabah kuşağındaki yemek tarifleri ve dizileri seyretmekle meşgul oluyorlardı. Bu nedenle sık sık bakıcı değiştirmişlerdi. Oysa Melda ve Mehmet, bakıcıların Ayşegül ile ilgilenmelerini, onunla oyun oynamalarını, birlikte vakit geçirmelerini, onunla dışarı çıkarak parklarda diğer çocuklar ile etkileşmesini istiyorlardı. Çünkü kendileri çok yoğun çalıştıkları ve eve geç geldikleri için Ayşegül ile yeterince vakit geçiremiyorlardı. Ayşegül bir yaşını tamamlamıştı ve ilk doğum gününü kutluyorlardı. Bu doğum gününde davetliler Ayşegül'ün henüz yürümediğini öğrendikleri zaman şaşırıldılar. Oysa kendi çocukları yürümeye başlamıştı. Misafirler gittikten sonra Ayşegül'ün bu durumu üzerinde Melda ve Mehmet konuşmaya başladılar. Melda "Bu bakıcılar bizim bebeğimize hiç iyi bakamadılar. Sürekli uyutmak için uğraştılar. Bebek, ağlaya ağlaya büyür dediler. Onunla yeterince oynamadılar ve ilgilenmediler. Keşke bebeğimize ben bakabilseydim." dedi. Mehmet ise "Üzülme! Fiziksel olarak hiçbir sıkıntı yok, Ayşegül de yürüyecek. Ancak biraz geç olacak. Bakıcı çok değiştirmeseydik ve bakıcılar ilgilenseydi belki o da şimdi yürüyor olacaktı. Ben de geç yürümüşüm. Belki bundan sonra kızımıza daha fazla zaman ayırmamız gerekiyor." diye açıklamalarda bulunuyordu.

Anahtar Kavramlar

- Bebeklik
- Fiziksel gelişim
- Motor gelişim
- Duyusal ve algısal gelişim

İçindekiler

- Giriş
- BEBEKLİKTE BEDENSEL YAPIDAKİ GELİŞİM
  - Ağırılık
  - Boy Uzunluğu
  - Beden Oranları
  - Vücut Sistemleri
- BEBEKLİKTE MOTOR GELİŞİM
  - Motor Gelişimin Temelleri
  - Motor Gelişimde Yürüme Becerisi
  - Motor Gelişimde Elle Tutma (Kavrama) Becerisi
  - Motor Gelişimde Tuvalet Alışkanlığı
- BEBEKLİKTE DUYUSAL VE ALGISAL GELİŞİM
- BEBEKLİKTE FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEBİLECEK FAKTÖRLER

GİRİŞ

İnsan yaşamı, döllenmeden ölüme kadar olan bir süreç içermektedir. Doğumdan sonra insanların gelişimi, çeşitli gelişimsel özelliklerini ifade eden çeşitli kavramlar ve bu kavramları betimleyen gelişim dönemleri ile ifade edilmektedir. Örneğin doğum ile başlayan gelişim döneminde ilk iki yılda gerçekleşen bebeklerin gelişimi, *bebeklik yılları* veya *bebeklik dönemi* olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde bebekler bedensel, motor, algısal, bilişsel, dil ve psikososyal süreçler açısından önemli değişimler ve ilerlemeler göstermektedirler. Bedensel ve motor gelişim açısından bebeğin bedeni hızla değişmekte, beden organları büyüdükçe ve olgunlaştıkça daha işlevsel olmaktadır. Örneğin yürüme, koşma ve tutma gibi motor becerileri gerçekleştirilebilmektedir. Duyu organlarının işlevselliği artmakta ve algısal açıdan da gelişmektedir. Bebekler bilişsel açıdan, duyuşsal ve motor eylemlerini organize ederek refleks eylemler dışında da çevrelerine tepki vermeye başlamaktadırlar. Dil gelişimi açısından ilk anlamlı sözcüklerin üreterek konuşmaya başlamakta ve çevresiyle iletişim kurabilmektedir. Psikososyal açıdan ise sosyal çevresi ile açıkça etkileşim kurabilmektedir. Bütün bu gelişim alanları birbirleriyle etkileşim içerisinde bebeğin gelişimini hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Gelişim sürecinde kalıtım ve çevre gibi gelişimsel belirleyiciler nedeniyle her bebek kendine özgü bir gelişim gösterir. Bununla birlikte bebeklerin gelişimlerinin aynı temel büyüme ve olgunlaşma örüntülerini izleyerek gerçekleşmesi nedeniyle aynı gelişim dönemindeki bebeklerin gelişiminde birbirine benzeyen yönler de vardır. Bu yönler, araştırmacılar tarafından gelişim ilkeleri çerçevesinde ortaya konmakta ve açıklanmaktadır. Örneğin bebeklerin fiziksel gelişimi; gelişim baştan ayağa doğru oluşur, gelişim içten dışa, merkezden uzağa doğru oluşur; gelişim genelden özele doğru oluşur gibi belirli gelişimsel yönelimler doğrultusunda gerçekleşir. Ayrıca bu ilkeler çerçevesinde, araştırmacılar veya psikologlar tarafından fiziksel büyüme ve gelişme sürecindeki olaylar detaylı bir biçimde gözlenmektedir. Nitekim araştırmacılar, bu tür gözlemler sonucunda bedensel özelliklerin ve motor becerilerin ortaya çıkmasındaki sırayı belirlemişler ve fiziksel gelişime ilişkin normlar geliştirmişlerdir. Bu normlar, bebeklerin veya çocukların ortalama büyüme eğilimlerini yansıtmakta olup önemli özelliklerin ve becerilerin ortaya çıktığı yaklaşık yaş ifade eder. Böylece değişik yaşlarda bebeklerin veya çocukların gelişiminde gözükmesi olası olan durumları belirtir (Hoffman ve diğ., 1988). Bu ünite de bebeklerin fiziksel gelişimi açıklanırken bu normlara ilişkin değerler, örneğin bebeğin yürüme becerisinin gerçekleştiği değerler, sıklıkla verilmektedir. Bu normlar yoluyla çocukların fiziksel özelliklerinin ve motor becerilerinin nasıl ve ne zaman geliştiği açıklanmaktadır. Dolayısıyla bebeklerin/çocukların gelişimsel özelliklerinin tanınması ve her bebeğin/çocuğun gelişiminin çeşitli yönlerinin açıklanması, gelişimin ilkeleri ve normlar çerçevesinde yapılmaktadır.

Bu ünite de, bebeğin dünyaya geldikten sonraki yaşamının ilk iki yılını içeren bebeklik dönemine özgü fiziksel gelişim özellikleri betimlenmeye çalışılmaktadır. Önceki ünite de; bir aylık bebek, yeni doğan bebek olarak tanımlandığı ve ilk bir aylık gelişim yeni doğan bebeğin özellikleri olarak açıklandığı için, bebeklik dönemine ilişkin açıklamalar burada bir ay ile iki yaş arasındaki bebeğin gelişimine yönelik verilmektedir.

Bebekler, genel olarak yaşamın ilk iki yılında hızlı bir fiziksel gelişim gerçekleştirirler.

Doğumdan sonra bebeğin ağırlığı, hızla artmaya başlar ve ilk yılın sonunda bebeklerin ağırlığının doğum ağırlığının yaklaşık üç katına ulaştığı görülür.

BEBEKLIKTE BEDENSEL YAPIDAKİ GELİŞİM

Yaşamın ilk iki yılını içeren bebeklik dönemi, bebeğin çok hızlı bir şekilde fiziksel büyümesini içerir. Bu dönemde fiziksel büyüme bazen oldukça hızlı, bazen de bu hızın biraz yavaşlaması biçiminde gerçekleşir. Bireysel farklılıklar göstermekle birlikte genellikle ilk altı ay, bebeklerin fiziksel büyümelerinin en hızlı olduğu zaman dilimidir. Bu büyümenin hızı ikinci altı aydan itibaren biraz yavaşlamaya başlar.

Bebeklik döneminde fiziksel gelişim çerçevesinde bebeğin beden organları hızla büyümekte ve bu büyüme ile birlikte gerçekleştirecekleri görevler de artmaktadır. Bedensel yapı kapsamında ise bebeğin boy uzunluğu ve ağırlığında artış, vücut sistemlerinde değişimler ve işlevselliklerinde artışlar ortaya çıkmaktadır. Aşağıda, bebeklik döneminde beden yapısındaki değişim açıklanmaktadır.

Ağırlık: Bireysel farklılıklar görülmekle birlikte, genellikle normal koşullarda üç ile üç buçuk kilogram arasında doğan bebeklerin ağırlıkları doğumdan sonra hızla artmaya başlar. İlk dört ayın sonunda bebeğin ağırlığı, doğum ağırlığının yaklaşık iki katı olur. İlk yılın sonunda ise bebeklerin ağırlığı doğum ağırlığının yaklaşık üç katına ulaşır. Örneğin bebeklerin büyük çoğunluğunun üç ile üç buçuk kilogram arasında doğdukları düşünülürse ilk dört ay sonrasında bu ağırlığın yaklaşık altı ile yedi kilogram arasında olacağı, birinci yılın sonunda ise ağırlığın yaklaşık dokuz ile on buçuk kilogram arasında olabileceği tahmin edilebilir. Bir yaşından sonra küçük çocuğun kilo alması yavaşlamakta olup ikinci yıl süresince ağırlıktaki artış, yaklaşık toplam iki veya iki buçuk kilogram olmaktadır. Böylece ikinci yılın sonunda çocuğun ağırlığı, doğum ağırlığının yaklaşık dört katı düzeyine ulaşmaktadır. İkinci yılda bu ağırlıktaki artış hızının azalmasının nedeni ise çocuğun yürümeye başlaması ile birlikte enerjisini yürümek ve koşmak için harcaması ve etkinlik düzeyinin artmasıdır (Faw ve Belkin, 1989). Nitekim Sıla'nın ünitenin başındaki (Fotoğraf 6.1-6.4) ve aşağıdaki fotoğrafları (Fotoğraf 6.5-6.10) dikkatle incelenirse ilk iki yıldaki bebeklerin ağırlıklarındaki değişim daha iyi anlaşılabilir.

Fotoğraf 6.5

Bir aylık bebek

Fotoğraf 6.6

İki aylık bebek

Fotoğraf 6.7

Dördüncü ay sonrası bebek

Fotoğraf 6.8*Sekiz aylık bebek***Fotoğraf 6.9***Bir yaşında küçük çocuk***Fotoğraf 6.10***İki yaşını henüz bitirmiş çocuk*

Yukarıdaki fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere Sıla'nın ilk iki yılda ağırlığındaki artış eğilimi, yukarıda açıklanan normlara paralel bir biçimde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bireysel farklılıklar olup her bebeğin ağırlık artışı aynı biçimde gerçekleşmeyebilir. Bazı bebeklerin ağırlıktaki artış eğilimi, belirtilen normların altında veya üstünde gerçekleşebilir. Örneğin erken ve olgunlaşmadan doğan bebeklerin doğum ağırlıklarının az olması nedeniyle ağırlıktaki artış eğilimi daha yavaş gerçekleşebilir.

Bebeklik döneminde, doğum öncesinde başlayan deri altındaki yağ tabakası birikimi ilk aylarda hızla artmaya devam eder. Yaklaşık dokuzuncu ayda bedendeki yağ birikimi doruk noktaya ulaşır ve bebeklere tombul bir görünüş verir. Bebekteki ilk aylardaki yağ artışı, bebeğin kararlı bir vücut ısısı sağlamasına yardım eder. İkinci yılın başında bu yağ tabakasının artışı yavaşlar ve artık yürüten çocuğun yuvarlak veya tombul görünüşü yok olur. Böylece çocukların bedeni daha ince yapılı bir görünüme kavuşur (Berk, 2000; Trawick-Smith, 1997). Nitekim ünitenin başındaki Sıla'nın 8,5 aylık fotoğrafı ve yukarıda verilen dört aylık ile sekiz aylık fotoğrafı incelenirse bu yağ tabakası birikiminin sağlandığı ve Sıla'ya tombul bir görünüm verdiği görülebilir. Yine bu özellik açısından da bebekler arasında bireysel farklılıkların gözlenmesi olasıdır.

Boy Uzunluğu: Doğumdan sonra, ağırlıkta olduğu gibi bebeğin boyu da hızla artmaya başlar. Yaşamın ilk dört ayında, bebek yaklaşık olarak 8-10 cm uzar. İlk yılın sonunda bebeğin boyu, doğumdaki boy uzunluğunun yaklaşık %50'si oranında artarak ortalama 73-78 cm'ye ulaşır. İkinci yılın sonundaki çocuğun boyu ise doğumdaki boy uzunluğunun yaklaşık %75'i oranında artarak ortalama 83-88 cm'ye ulaşır (Berk, 2000; Faw ve Belkin, 1989). Boy uzunluğundaki artışa ilişkin bu normlara göre artışı, yukarıdaki verilen fotoğraflarda da görmek olasıdır.

Beden Oranları: Yeni doğan bebeklerin beden oranı oldukça farklı ve dikkat çekicidir. Yeni doğmuş bir bebeğin beden yapısı ile bir ergenin veya bir yetişkinin beden yapısı karşılaştırıldığında bedeni oluşturan baş, kol, bacak ve gövdenin tüm vücuda oranının oldukça farklılık gösterdiği gözlenir. Örneğin, yukarıda ağırlık açıklamasında verilen birinci fotoğraftaki bir aylık bebeğin ve ünitenin başında verilen 52 günlük bebeğin beden oranını dikkatlice incelersek ve bu bebeğin beden oranı ile kendi beden oranımızı karşılaştırsak bu farklılığı daha iyi anlayabiliriz.

Bebeğin boy uzunluğu, bebekliğin ilk yılı sonunda doğumdaki boy uzunluğunun yaklaşık %50'si oranında artarak ortalama 73-78 cm olur.

Bebeğin doğumdan sonraki bedeninde gözlenen orantısızlık, baştan ayağa doğru gelişim ilkesi çerçevesinde zaman içerisinde değişir.

Beden oranında zaman içerisinde ortaya çıkan bu değişime ilişkin de gelişimsel normlar vardır.

Gelişimsel normlar çerçevesinde, yeni doğan bir bebeğin başı diğer beden organlarına göre daha büyük olup baş, toplam beden uzunluğunun yaklaşık dörtte biri (1/4) kadardır. Normal koşullarda ise bir yetişkindeki baş, toplam beden uzunluğunun yaklaşık sekizde biri (1/8) oranındadır. Aynı zamanda yeni doğmuş bebeğin bacak uzunluğunun tüm bedene oranı, yaklaşık üçte bir (1/3) iken bu oran yetişkinlerde tüm bedeninin yaklaşık yarısı (1/2) uzunluktadır (Morgan, 1984). Yeni doğan bebeğin bedenindeki bu orantısızlık, baştan ayağa doğru gelişim ilkesi çerçevesinde zaman içerisinde değişir. Bebekler arasında beden oranı açısından bireysel farklılıklar gözlenebilir. Çünkü her bebeğin kalıtsal özellikleri ve gelişimini sürdürdüğü çevresel koşulların etkisi farklıdır.

Bebeklik döneminde, yeni doğan bebeğin vücut sistemleri hızlı bir biçimde olgunlaşmasını ve işlevselliğini geliştirir.

Vücut Sistemleri

İskelet Sistemi ve Kas Yapısı: Yukarıdaki resimlerde de görüleceği üzere doğumda bebeğin iskelet sistemi mevcuttur. Ancak bebeğin iskelet sistemini oluşturan kemikler henüz olgunlaşmamıştır. Bebeğin kemiklerinin çoğunluğu kıkırdaktan meydana gelmektedir. Zamanla kıkırdak dokular kemiğe dönüşür. Kıkırdakların kemiğe dönüşmesi, doğum öncesinde başlayıp ilk iki yıl süresince devam eder. Örneğin kemikleşmenin sürmesi ile ikinci yılda kafatasının bingıldakları (baştaki yumuşak yerler) kapanır (Faw ve Belkin, 1989). Ayrıca doğum öncesinde başlayan kemikleşme süreci, bazı kemiklerde ergenliğe kadar sürebilir. Dolayısıyla bebeklik yıllarında bebek, kemiklerinin çoğunlukla kıkırdaktan oluşması ve yeterince sertleşmemiş olması nedeniyle yumuşak ve zayıf olup ani hareketlere ve baskılara karşı duyarlıdır. Bunun için de anne babaların veya bakıcıların, bebeklerin bakımını sağlarken kemiklerin incinmemesi, yuvalarından çıkmaması ve şeklinin bozulmaması için dikkatli olmaları gerekir (Schiamberg, 1985). Örneğin anne babanın veya bakıcının bebeği sürekli aynı biçimde yatırması sonucu bebeğin kafasının biçimi bozulabilir. Ya da bebeğin kemiklerinin ne kadar esnek olduğunu görmek için bebeğin kol ve bacaklarının çekilmesi veya bebeğin havaya atılması, kemiklerin yuvasından çıkmasına sebep olabilir. Yine bazı Asya kültürlerinde küçük ayağın güzelliğinin ve yüksek sosyal statünün simgesi olarak kabul edilmesi nedeniyle kemiklerin esnekliğinden yararlanılarak kız çocuklarının ayakları bağlanır; böylece ayakların büyümesi ve gelişimi engellenir. Ancak bu durum onların sakat kalmalarına yol açabilir (Faw ve Belkin, 1989).

Bebeklerin doğumdan itibaren kıkırdakları gittikçe kemiğe dönüşür.

Bebeklerin beslenmesinde önemli olan ilk dişleri, genellikle altıncı ila sekizinci ay arasında çıkar.

Bebeklik döneminde kıkırdak dokuların hızla kemikleşmesi süreci ile birlikte bebekler ilk dişlerini de çıkarırlar. Bireysel farklılıklar görülmekle birlikte bebeklerin ilk dişlerinin genellikle beşinci ile sekizinci aylar arasında çıktığı görülür. Süt dişleri olarak adlandırılan bu dişlerin sayıları gittikçe çoğalır ve yaklaşık iki yaşındaki çocuklarda süt dişlerinin büyük çoğunluğunun çıkmış olduğu görülür. Bireysel farklılıklar olmakla birlikte çoğu çocukta süt dişleri yaklaşık iki buçuk yaş civarında tamamlanır ve daha sonraki zamanlarda (genellikle altı ile dokuz yaş aralığında) düşerek yerini asıl dişlere bırakır (Başaran, 1974). Bebeklik döneminde diş çıkarma hem anne baba hem bebek/çocuk için oldukça sıkıntılı yaşanabilir. Bebek diş çıkarırken yaşamış olduğu acı nedeniyle huysuzlanabilir, ağlayabilir ve ateşi çıkabilir. Bebeğinin diş çıkardığının farkında olmayan anne baba ise onu anlamakta ve ona yardım etmekte güçlük yaşayabilir.

Kemiklerin hareketini sağlayan kaslar, kas liflerinin birleşmesinden meydana gelir ve uzayıp kısalarak organları hareket ettirir (Başaran, 1974). Yeni doğan be-

bek, tüm kas liflerine sahiptir. Bebeklikte küçük olan bu kas lifleri zamanla gelişir ve bu gelişme kasların uzunluğu, genişliği ve kalınlığındaki büyüme ile yetişkinliğe kadar devam eder. Bebeklikte kas liflerinin gelişmesi ile bebeğin doğumdaki kas ağırlığı gittikçe artar. Bebekte, farklı kas grupları farklı değerlerde büyür. Başa ve boyuna yakın kasların daha aşağıdaki gövdeye, kollara ve bacaklara ilişkin kaslardan daha erken geliştiği yönünde genel bir görüş vardır. Bu durum, gelişimin baştan ayağa doğru olduğuna ilişkin gelişim ilkesinin bir göstergesidir (Schiamberg, 1985).

Sinir Sistemi: Yeni doğan bebeğin beyni, yetişkinlikteki beyin ağırlığının yaklaşık %25'ini oluşturur. Bebeklikte beyin hızlı bir biçimde büyür. İki yaşın sonunda bebeğin beyni, yetişkinlikteki beyin ağırlığının yaklaşık %75'ine ulaşır. Bu gelişimde beyin bölgeleri eşit bir biçimde olgunlaşmaz. Temel motor kontrolün sağlanması ile ilgili bölgeler, temel duyu kontrolün sağlanması ile ilgili bölgelerden daha önce gelişir (Sanrock, 1997). Doğumda kan dolaşımı, solunum ve bilinçlilik gibi temel işlemleri kontrol eden beyin parçaları işlevsel iken hayatta kalmak için daha az kritik öneme sahip (fiziksel hareketlilik ve dil gibi) işlemleri kontrol eden kısımlar doğumdan sonra olgunlaşır. Ayrıca ilk iki yılda beyin hızlı gelişimi, sinir yollarının ve sinir hücreleri arasındaki bağlantıların gelişimi ile ilişkilidir (Vander Zanden, 1997). Böylece beyin gelişmesi; sinir sisteminin gelişmesine, daha fazla zihinsel yeterliliğin ve motor kontrolün artmasına yardım eder. Bebeklikte sinir hücreleri büyür ve sinir hücrelerindeki lifler çoğalır. Bazı sinir liflerini çevreleyen koruyucu kılıflar (miyelin) biçimlenmeye başlar ve büyük çoğunluğu birkaç yıl içerisinde gelişimlerini tamamlar. Böylece sinir hücreleri, sinirsel akımların daha hızlı ve doğru geçişine yardım eder. Bu değişimler ile birlikte bebeklerin fiziksel yeterliliği de artar (Morgan, 1984; Trawick-Smith, 1997). Örneğin yeni doğan bebeğin hareketleri, sadece yaşaması için gerekli ilkel düzeyde refleksler ile sınırlı iken bebeklikte beyin kabuğunun ve sinir sisteminin gelişmesi ile bu refleks düzeyinde verilen tepkiler yerini yavaş yavaş istemli veya bilinçli hareketlerin yapılmasına bırakmaya başlar. Böylece bebeklikte fiziksel gelişime paralel bilişsel gelişimde gerçekleşmektedir.

Dolaşım Sistemi: Yetişkinlere göre yeni doğan bebeğin kalbinin, tüm beden ağırlığına oranı büyüktür. Ancak kalp, büyümesini sürdürmekle birlikte ilk yıldan itibaren kalbin tüm beden ağırlığına oranı azalır (Faw ve Belkin, 1989). Bebeklikte yeni doğan bebeğin hızlı olan kalp atışı, yetişkin düzeyindeki kalp atışına doğru azalmaya başlar.

Sindirim Sistemi: Yeni doğan bebeklerin sindirim sistemleri bir yetişkin kadar gelişmiş değildir. Doğdukları zaman çok sıklıkla beslenmeleri gereken bebeklerin ilerleyen aylarda beslenme sıklıkları azalır. Bebekler anne sütünü çok rahatlıkla sindirebilirler. Ancak bazı durumlarda bebeklerin anne sütüne yakın bir mama ile beslenmesi gerekebilir. Annelerin anne sütünün sahip olduğu özelliği nedeniyle bebeklerini öncelikle anne sütü ile beslemeleri gerekir. Bebekliğin ilk aylarında bebeklerin sindirim ve boşaltım sistemi yeterince olgunlaşmadığı için bebeklerde sıklıkla gaz sancıları görülebilir. Bu durumda, bebeğin gazının uygun bir şekilde çıkarılmasına yardım edilebilir ve gerektiğinde çocuk doktorlarından yardım alınabilir. Bebekliğin ilk aylarında anne sütü veya mama ile beslenen bebeklere dördüncü aydan itibaren kaşıkla ek gıdalar verilmeye başlanabilir. Bu amaçla anne babalar, bebeğin destekle oturmasını sağlayarak beslenmesini kolaylaştırabilir ve mama sandalyesinden yararlanabilirler.

Boşaltım Sistemi: Yeni doğan bebeklerde boşaltım sistemi ise yapısal olarak mevcut olup bebeklerin bağırsak kaslarının yeterince olgunlaşmamış olması ve siddik torbalarını kontrol edememeleri nedeniyle bebekler atıklarını tutamazlar. Bu nedenle çok sıklıkla altlarının değiştirilmesi gerekir. Ancak ilerleyen aylarda kaslarının olgunlaşması ile bebekliğin ikinci yılından itibaren tuvalet alışkanlığı kazan-dırmaya yönelik çalışmalara başlanabilir.

Solunum Sistemi: Bebeklik döneminde, yeni doğan bebeğin derin ve düzgün olmayan solunum biçimi gittikçe daha derin ve düzgün bir biçimde gerçekleşmeye başlar. Ayrıca yeni doğan bebeğin hızlı olan solunumu da daha yavaş gerçekleştirmeye başlar (Başaran, 1974).

SIRA SİZDE

Bebeklik dönemindeki bebeğin beden yapısı özelliklerinin gelişimi nasıldır?

BEBEKLİKTE MOTOR GELİŞİM

Motor gelişim bebeğin veya çocuğun artan bir şekilde bedensel hareketlerini kontrol altına alarak daha nitelikli hareketler yapabilmesini ifade eder.

Motor, hareket anlamında olup motor gelişim ise bebeğin veya çocuğun zamanla artan bir şekilde bedensel hareketlerini kontrol altına almasını ve daha nitelikli hareketler yapabilmesini ifade eder. Bebeklerin motor becerileri, doğduklarında yaşamaları için gerekli olan çeşitli refleksler ile büyük ölçüde sınırlıdır. Bebeklik döneminde bebeklerin kasları üzerinde kontrol sağlamaya başlamaları ile bebeğin motor becerileri ortaya çıkar. Örneğin davranışsal etkinlikleri çoğunlukla ilkel refleksler ile sınırlı olan bebek, yaklaşık bir yıl sonra yürüme becerisini kazanarak çevresi etrafında hareket eden küçük bir çocuğa dönüşür. Ayrıca çevresindeki nesnelere keşfetmek, anlamak ve hareket ettirmek için ellerini serbestçe kullanabilir. Çevresindeki nesnelere teması sonucunda bebek, çevresindeki nesnelere tarafından tepkileri idare edilen pasif bir bebekten, çevresindeki nesnelere keşfeden ve onları hareket ettirebilen etkin bir bebeğe dönüşür (Faw ve Belkin, 1989). Dolayısıyla bebekte hareketlerle ilgili gelişimde temel olan yürüme ve elle tutma (kavrama) gibi iki önemli motor beceri gelişir. Bu temel motor becerilerin gelişimi, diğer gelişim alanlarındaki gelişim ile bir etkileşim içerisinde ortaya çıkar. Örneğin çocuğun yürümeye ve elle kavramaya yönelik hareketleri ile birlikte bilişsel anlamda çevreyi tanımaya ve araştırmaya yönelik eylemleri de gelişmeye başlar. Ayrıca motor gelişimin algısal, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimin ilerlemesinde önemli olduğu belirtilmektedir (Hoffman ve diğ, 1988). Bebeklik döneminde motor becerilerin gelişiminde ise gelişimsel süreçleri oluşturan hem olgunlaşmanın hem de öğrenmenin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Motor Gelişimin Temelleri

Bebekliğin motor gelişiminde bedenini kontrol edebilmesi, hem olgunlaşma hem de öğrenme yoluyla gerçekleşir. Böylece motor becerilerin gelişimi; bebeklerin kemik, kas ve sinir sistemlerinin olgunlaşmasını ve bebeğin bedeninin alıştırmalar veya denemeler yapmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bebekliğin bedenini kontrol edebilmesi hem bedenini yeterli olgunluğa ulaşmasına hem de öğrenmeye bağlıdır. Bebek olgunlaştıkça ve öğrendikçe bebeğin hareket alanı genişlemekte ve bedeni üzerindeki kontrolü artmaktadır (Başaran, 1974). Bebeklikte ileriki yaşam için çok önemli iki temel hareket yeteneği olan yürüme ve elle tutmanın gelişimi, büyük ölçüde olgunlaşmaya bağlıdır. Ancak bu becerilerin gelişimine, yapılan öğretici çalışmalar veya alıştırmalar da katkıda bulunabilmektedir (Morgan, 1984). Araştırma sonuçları, olgunlaşma süreçlerini hızlandırma ya da geciktirmede çevresel koşulların etkili olabildiğini göstermektedir (Gander ve Gardiner, 1993). Nitekim ünitenin başındaki örnek olayı hatırlarsak Ayşegül adlı bebek ile bakıcıları pek ilgilenmemiş, onunla oynayarak hareket etmesi yerine çoğunlukla onu uyutmaya veya hareketsiz yatırmaya çalışmışlardı. Yaşatlarının bir yaşına gelmesine rağmen yürüdükleri ve Ayşegül'ün yürümediği belirtiliyordu. Dola-

yısıyla bakıcılar ve anne baba Ayşegül ile yeterince ilgilenirse, onunla oynasa, onun çeşitli oyuncaklar ile oynamasına izin vererek serbestçe hareket etmesine izin verilirse, yürütmesine yardım edecek araçlar kullansa ve alıştırmalar yapsa acaba Ayşegül de bir yaşında yürüyebilir miydi? Böyle yapılmış olsa Ayşegül'ün motor beceri düzeyi daha hızlı gelişebilir ve Ayşegül yürümeyi daha erken gerçekleştirebilirdi. Ancak bu durum, Ayşegül'ün motor becerilerinin gelişmeyeceği veya yürüyemeyeceği anlamına gelmemektedir. Yürüme gibi motor becerilerin gelişiminde bir ön koşul olarak kemik, kas ve sinir sisteminin yeterince olgunlaşması gerekir. Çevre tarafından yapılacak alıştırmalar ve öğrenme çalışmaları, bu motor gelişimi destekleyici ve gelişimi hızlandırıcı olabilir.

Yürüme motor becerisinin gelişiminde bebeğin veya çocuğun hareketliliği karşısında anne babanın çocuğa karşı sergilediği davranışlarda oldukça önemlidir. Anne baba veya bakıcı, bebek veya çocuk istedik bir biçimde motor beceride bir ilerleme sergilediğinde onu desteklemelidir. Ancak, bazı anne babalar böyle yapmak yerine sınırlayıcı ve engelleyici olabilmektedir. Örneğin bebek emekleme veya yürüme davranışı sergilemeye başladığı zaman bazı anne babalar bebeğin bulunduğu ortamı ona göre düzenleyerek onun hareket edebilmesine ve çevredeki uygun olan objeleri eline alarak incelemesine olanak tanırırlar. Ancak bazı anne babalar ise bebeğin etraftaki objelerin kırılacağı veya gerekli olmadığı düşüncesi ile bebeğin bunlara dokunmasını, bunları eline almasını istemezler. Bu nedenle ortamı bebeğe göre düzenlemek yerine bebeğin hareketlerini sınırlarlar. Çoğu zaman kucığında tutabilirler. Hatta objeye yaklaştığı zaman onu korkutabilir veya azarlayabilirler. Bu davranışlar, bebeğin veya çocuğun sağlıklı motor gelişimi açısından uygun olmayıp bebeğin özerklik ve girişimcilik özelliğinin gelişimini de olumsuz biçimde etkiler.

Bebeklikteki motor gelişim belirli yönelimler çerçevesinde gerçekleşir. Bu yönelimler üç temel gelişimsel ilkeyi içerir. Bunlar:

1. *Baştan ayağa doğru gelişim:* Motor gelişimde ilk önce başa yakın kaslar gelişir. Daha sonra bacaklara doğru gelişim genişler. Örneğin bebek ilk önce başını kaldırabilir, oturabilir, emekler, ayağa kalkabilir ve daha sonra yürüyebilir duruma gelir.
2. *İçten (merkezden) dışa doğru gelişim:* Motor gelişimde bebeğin kaslarının gelişimi, bedenin merkezinden bedenin uç kısımlarına doğru gerçekleşir. Örneğin bebeklerin hareketleri önceleri omuzdan gerçekleştirilirken daha sonra sadece parmaklarını kullanarak gerçekleştirilebilir duruma gelir.
3. *Genelden özele doğru gelişim:* Bebeğin hareketleri ilk önce bütün veya toptan iken kasların gelişmesi ile birlikte hareketler daha özel ve ince bir biçimde gerçekleştirilebilir duruma gelir. Örneğin bir oyuncak kavramak için tüm elini kullanırken daha sonra iki parmağını kullanarak oyuncakı kavrayabilir duruma gelir.

Bebeklik döneminde, ileriki yaşam için gerekli temel motor becerilerden yürüme, elle tutma (kavrama), bağırsakları ve sidik torbasını kontrol etme (tuvalet alışkanlığı) gibi motor beceriler gelişir. Aşağıda bu temel motor becerilerin gelişimi açıklanmaktadır.

Motor gelişimde belirli yönelimler vardır. Motor gelişim yönelimleri baştan ayağa doğru gelişim, içten (merkezden) dışa doğru gelişim, genelden özele doğru gelişim olup bu yönelimler çerçevesinde motor gelişim ortaya çıkar.

Bebeklik döneminde, temel motor becerilerden yürüme, elle tutma (kavrama), bağırsakları ve sidik torbasını kontrol etme (tuvalet alışkanlığı) gibi motor beceriler gelişmektedir.

Bebeklerin yürüme becerisine ilişkin motor gelişim aşamaları şunlardır:

- İlk hareketler
- Oturma
- Emekleme
- Destekle Yürüme
- Bağımsız Yürüme

Motor Gelişimde Yürüme Becerisi

İnsan yaşamında yürüme becerisi oldukça önemli bir motor beceridir. Örneğin bir insanın yürüme becerisine sahip olmadığını düşündüğümüzde onun yaşamının ne kadar çok sınırlanacağını ve güçlükler yaşacağını fark edebiliriz. Bebeklik döneminde bebek, yürüme becerisini geliştirirken ve yürümeye başladıktan sonra bağımsız bir şekilde hareket ederek çevresini daha iyi tanıyabilir ve keşfedebilir. Bebeklerin yürüme becerisi temelde kemik, kas ve sinir yapılarının olgunlaşmasına bağlı olarak belli bir zaman içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu zaman dilimindeki gelişim, bireysel farklılıklar göstermekle birlikte yukarıda bahsedilen motor gelişimin ilkeleri çerçevesinde genellikle benzer bir biçimde gerçekleşir. Bazı yazarlar, yürüme becerisinin geliştiği zaman dilimini gelişimsel normlara göre çeşitli aşamalara ayırarak açıklarlar. Bu kapsamda yürüme becerisinin gelişiminin *ilk hareketler*, *oturma*, *emekleme*, *destekle yürüme* ve *bağımsız yürüme* biçiminde aşamalar izlediği; bu aşamaların sırasının evrensel olduğu ve bazı bebeklerin emeklemek gibi aşamaları atlayarak yürüme becerisini kazanabildiği belirtilmektedir (Faw ve Belkin, 1989). Yürüme becerisine ilişkin izlenen aşamalar kapsamında önemli gelişmeler ve yaklaşık ayları şu şekilde belirtilebilir:

İlk Hareketler: Bebekler doğdukları zaman, çeşitli refleks hareketler ve vücudunu kontrolsüz bir biçimde rastgele oynatmayı içeren genel vücut hareketleri sergilerler. Yaklaşık birinci aydan itibaren ise ilk hareketler görülmeye başlar. Örneğin ilk ayda bebeklerin başını, ilgisini çeken yöne çevirebildiği ve yüzükoyun yatırıldığında başını kaldırdığı görülür (Başaran, 1974). Örneğin aşağıdaki fotoğraflarda (Fotoğraf 6.11 ve 6.12) 40 günlük ve 50 günlük Sıla'nın ilk hareketleri gözlenebilir.

Fotoğraf 6.11

40 günlük bebek

Fotoğraf 6.12

50 günlük bebek

Oturma: Yaklaşık üçüncü aydan itibaren bebekler bir destek yardımı ile oturabilirler. Yine ortalama 4 aylık bir bebek oturma pozisyonunda başını sabit tutabilmeyi gerçekleştirebilir. Bu, bebeğin dikkatli bir şekilde çevresini gözlemesine izin verir (Schiamberg,1985). Bebekler 6-7. aylarda yüksek bir sandalyede oturabilirler ve 7-8 aylık olduklarında dik oturma pozisyonunda durmak için desteğe ihtiyaç duymazlar (Faw ve Belkin,1989). Örneğin aşağıdaki 13. fotoğrafta Sıla üç aylık olup destek yardımı ile oturabilmektedir. Ancak 14. fotoğrafta görüldüğü gibi 4 aylık iken başını sabit tutabilmektedir. 15. fotoğrafta ise 5 aylık iken birinin

destek yardımı ile ayakta durabildiği görülmektedir. 16. fotoğrafta ise 7 aylık olan Sıla'nın mama sandalyesinde oturabildiği ve herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadığı görülmektedir.

Fotoğraf 6.13

3. ayda bebek

Fotoğraf 6.14

4. ayda bebek

Fotoğraf 6.15

5. ayda bebek

Fotoğraf 6.16

7. ayda bebek

Emekleme: Bebeklerin tek başına dik oturmaya başladığı zaman ile yaklaşık aynı zamanda, yüzükoyun yatırıldığında bebeğin ilk sürünme hareketleri yapmaya çalıştığı gözlenebilir. Yaklaşık 7. ay civarındaki bu davranış, emeklemeyi gerçekleştirmede başlangıç adımdır. Bebekler yaklaşık 8-8,5 aylık oldukları zaman emekleyebilirler ve gittikçe emekleme davranışını geliştirirler. Örneğin yaklaşık 10 aylık bebeklerin oldukça hızlı ve becerikli bir biçimde emekleyebildiği gözlenebilir (Başaran,1974; Faw ve Belkin,1989). Örneğin Sıla'nın aşağıdaki fotoğrafları incelenirse 6. ayda iyice hareketli olduğu (Fotoğraf 6.17), 7. ayda çok iyi olmasa da yavaş yavaş emekleyebildiği (Fotoğraf 6.18), 8. ayda emekleme davranışının biraz daha geliştiği ve elleri üzerinde rahatlıkla gövdesini yukarı doğru kaldırdığı (Fotoğraf 6.19) ve son fotoğrafta da 10. ayda hızlı ve usta bir biçimde emekleyebildiği (Fotoğraf 6.20) anlaşılabilir.

Fotoğraf 6.17

6. ayda bebek

Fotoğraf 6.18

7. ayda bebek

Fotoğraf 6.19

8. ayda bebek

Fotoğraf 6.20

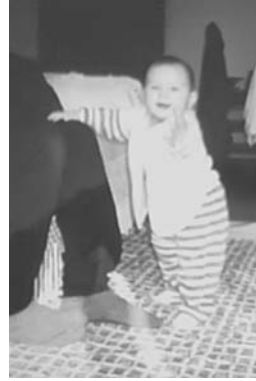
10. ayda bebek

Emekleme davranışı, bebek açısından oldukça önemlidir. Çünkü emekleme; bebeğin kendi kontrolünü sağlayarak istediği yöne hareketlenmesini ve çevresinde daha önce gördüğü nesnelere ulaşmasını ve bunları elde ederek keşfetmesini sağlayan bir davranıştır. Emekleme davranışı açısından bebekler bireysel farklılıklar gösterirler. Bazı bebekler daha erken emekler iken bazı bebekler daha geç emekleyebilmekte, bazı bebekler ise emeklemeden yürüme davranışını gerçekleştirebilmektedir.

Destekle Yürüme: Bebekler, yaklaşık 9.-10. aydan itibaren etrafındaki bir şeylerden tutunarak dengelerini sağlayarak ayakta durabilirler veya hareket edebilirler. Örneğin anne baba, bebeğin elinden tuttuğunda bebek yürüyebilir. Yaklaşık 11. ayda tek başına ayakta durmayı başarabilirler (Baron, 1996). Örneğin aşağıdaki 21. ve 22. fotoğraflarda 10. ayını henüz tamamlamış Sila'nın ayakta durmak için girişimde bulunduğu ve destekle ayakta durabildiği görülmektedir. 23. ve 24. fotoğraflarda ise 11 aylık Sila'nın desteksiz ayakta durabildiği görülmektedir.

Fotoğraf 6.21

10. ayda bebek

Fotoğraf 6.22

10. ayda bebek

Fotoğraf 6.23

11. ayda bebek

Fotoğraf 6.24

11. ayda bebek

Bağımsız Yürüme: İlk doğum günü olan 12. ayda pek çok bebek bir yardım olmaksızın yürümeye başlar. İlk zamanlar biraz yalpalayarak bağımsız yürümeye başlayan küçük çocuklar, çok kısa bir zamanda yürümedeki yeterliliklerini geliştirirler. Yürüme becerisinin gelişiminde bireysel farklılıklar olmakla birlikte, bebeklerin ilk doğum günü civarında yürümeye başladıkları belirtilebilir. Ancak ünitenin başındaki örnek olaydaki gibi her zaman ilk doğum gününde de yürüme becerisi gerçekleştirilemeyebilir. Genellikle yürüme becerisinin gerçekleştiği zaman dilimi 11.- 15. aylar arasında değişebilir. Böylece yürümeyi başaran küçük çocuklar, bağımsızlıklarını sağlamada önemli bir aşamayı geçerler ve çevrelerini keşfetmede daha serbest olurlar. Örneğin aşağıdaki 25. fotoğraf, Sıla'nın ilk doğum günüdür ve Sıla'nın ilk doğum gününde rahatlıkla destekle adım atabildiği görülmektedir. 26. fotoğraf ise Sıla'nın 13. ayın sonundaki fotoğrafı olup bu fotoğraftan Sıla'nın rahatlıkla yürüyebildiği anlaşılabilir.

Fotoğraf 6.25

12. ay ve ilk doğum günü

Fotoğraf 6.26

13. ay. Yaşasın! Yürüyorum.

Bebegin yürüme becerisini gerçekleştirmedeki hızını, onların kas ve sinir gelişimi ile alıştırmalar etkileyebilmektedir. Bebeklerin kas ve sinir yapılarının olgunlaşmasını takiben yapılacak yürüme alıştırmaları, onların yürüme becerisi gelişimini bir derece hızlandırabilmektedir. Nitekim örnek olaydaki Ayşegül'e yapılacak yürüme alıştırmaları, belki onun daha erken yürümesini sağlayabilirdi. Bu amaçla bazı anne babalar; çeşitli tekerlekli araçlar kullanarak bebeğin kendi kendini hareket ettirmesini sağlamakta, alıştırmalar yaparak onun hareket etmesini kolaylaştırmaktadırlar. Ancak bu alıştırmaları yapmak için bebeğin kas ve sinir sisteminin olgunlaşması gerektiği göz ardı edilmemeli, bebeğin hemen yürümesi beklenmemeli, bebek ayakta durması ve yürümesi için zorlanmamalıdır.

İlk yaştan itibaren yürümeye başlayan küçük çocuklar, 14. aydan itibaren geri geri giderek yürümeyi gerçekleştirebilirler. Yaklaşık 16. ay civarında destekle merdiven çıkabildikleri, yaklaşık 17. aydan itibaren küçük çocukların adımlar atarak merdivenleri çıkabildikleri, yaklaşık 20. aylarda topu ileriye doğru vurabildikleri görülebilir (Baron, 1997). İki yaş civarında ise çocukların koşmaya başladıkları görülebilir. Kuşkusuz bu motor becerilerin gelişimi, belli bir sıra ve düzen içerisinde gerçekleşmekle birlikte, bireysel farklılıklara göre her çocuğun bu motor becerileri başarma zamanı birbirinden farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla yukarıda yürüme becerisine ilişkin belirtilen değerler, bu motor gelişime ilişkin genel gözlenen gelişimsel değerleri ifade etmekte olup gelişimin seyrinin kavranmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Motor Gelişimde Elle Tutma (Kavrama) Becerisi

Bebeklerin motor gelişiminde bir diğer önemli gelişme, elle tutma veya kavrama yeterliliğinin kazanılmasıdır.

Bebeklik döneminde gelişen bir diğer motor beceri ise insan yaşamında yürüme kadar önemli olan nesnelere (objelere) elle tutma veya kavrama becerisidir. Tutma veya kavramanın gelişimi, bebeğin diğer önemli becerilerinin temelini oluşturduğu için çok büyük bir öneme sahiptir. Örneğin bebeğin oyuncakları eline alarak onları keşfetmesi, eline kaşık veya çatal alarak kendi başına beslenmesi gibi bebeğin ileriki yaşamında yapabileceği pek çok motor becerinin temelinde elle tutma (kavrama) becerisinin gelişimi yer almaktadır. Bir düşünelim, ellerimiz olmasaydı veya elimiz ile kavrama becerimiz olmasaydı günlük yaşamımızda ne gibi davranışları gerçekleştiremezdik? Bu sorunun cevabını düşündüğümüzde günlük davranışlarımızın pek çoğunu yapamadığımızı, hareketlerimizin ne kadar çok sınırlandırıldığını ve başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğumuzu sanıyorum fark edeceğiz. Do-

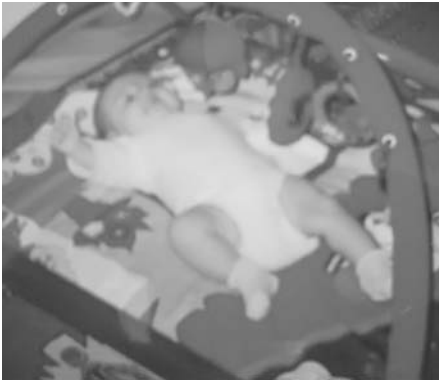
layısıyla elle tutma (kavrama) becerisinin gelişimi, bebeklikten itibaren bireyin bağımsızlığını kazanmasının da önemli bir göstergesidir.

Yürüme gibi elle tutma (kavrama) becerisi de birden bire ortaya çıkan bir özellik olmayıp düzenli bir sıra izlemekte ve belirli aşamalardan geçerek gelişmektedir.

Yeni doğan bebekler, doğuştan ilkel bir yakalama veya tutma refleksine sahiptirler. Ünitinin başındaki ilk fotoğrafta olduğu gibi rahatlıkla refleksif olarak tutabilmektedir. Bu ilkel yakalama refleksi, istemli (kendi isteğine bağlı) yakalama becerisi ile gittikçe yer değiştirmeye başlar (Schiamberg,1985). Yeni doğan bebekler doğduklarında görüş alanına giren objelere uzanamazlar ve sadece bakarlar. Yaklaşık birinci aydan itibaren bebekler objelere başını çevirerek bakarlar ve yönelirler. Yaklaşık 2. aydan itibaren ise gördüğü objelere uzanmaya çalışırlar; ancak bu uzanmada zayıf bir kontrol vardır. Bu uzanma, objeleri kavramadan ziyade objelere kolu ile kaba bir biçimde vurmayı içerir. Yaklaşık 3. aydan itibaren gözleri ile hareket eden objeleri izlemeye başlarlar. Ancak uzanmanın bir biçimi olan bu görsel izleme, el ve kol ile koordine edilemez (Faw ve Belkin, 1989). Örneğin aşağıdaki 27. ve 28. fotoğraflarda 3,5 aylık Sıla'nın henüz görsel izleme ile el ve kol koordinasyonunu tam olarak kuramadığı görülmektedir. Gözleri ile objeleri izlediği; ancak tam olarak bir uzanma davranışı sergileyemediği görülmektedir.

Yürüme ve elle tutma (kavrama) gibi motor becerilerin gelişimi; belli bir sıra izlemekte ve baştan ayağa, içten dışa, genelden özele gibi belirli yönelimler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 6.27

3.5 aylık Sıla'nın davranışsal etkinlik durumu

Fotoğraf 6.28

3.5 aylık Sıla'nın davranışsal etkinlik durumu

Bebekler 4. aydan itibaren görsel izleme ile elle uzanmayı koordine edebilirler. Ancak obje ile temas yoktur. 5. aydan itibaren bir objeye uzanma ve tutma (yakalama) davranışında bulunabilirler. Kolunun bütün hızıyla objelere vurarak temas edebilirler; ancak objeleri tam olarak kavrayamazlar. Yaklaşık 5-8. aylar arasında ise bebekler hangi elini daha çok tercih edeceğini belirlemeye başlarlar. Bebekler yaklaşık altıncı ayda, başparmağı kullanmaksızın parmaklar ve avuç içi arasında sıkıştırarak objeleri kavrayabilirler. 7. ayda ise bebekler parmaklar ile başparmak arasında objeyi sıkıştırabilirler. Bebekler, yaklaşık 8. aydan itibaren objeleri tutmada oldukça yeterli bir şekilde ellerini kullanırlar ve küçük objelere yönelirler (Faw ve Belkin, 1989; Trawick-Smith, 1997). Örneğin 8. aydan itibaren iyice hareketlenen ve emeklemeye başlayan bebekler, çok sıklıkla çevresindeki küçük objelere karşı ilgi gösterirler. Böylece etraftaki sehpa üzerindeki boncuklara, küçük süs eşyalarına, televizyon gibi araçların düğmelerine uzanmak, bunlara dokunmak ve eline alarak incelemek isterler.

Sekiz aylık bebekler, objeleri tutmak (kavramak) için oldukça usta bir biçimde ellerini kullanırlar. Çoğu bebek bir elinden diğerine objeleri geçirebilir. Ancak bazı bebekler, başparmağını ve işaret parmağını tutmak için kullanabilirler. 10. aydan sonra kavramanın zarifleşmesi ve olgunlaşması ile birlikte parmakların ve başparmağının kontrolü gelişir. Yaklaşık 12. aydan itibaren bebeğin yürümesi ile birlikte küçük çocuklar daha çok hareketlilik kazanırlar. Küçük çocuklar objeleri itmek, çekmek, açmak gibi davranışlarda bulunmak isterler. 13. aydan itibaren kavrama mükemmelleşmeye başlar. Böylece işaret parmağı ile başparmağını birlikte kullanarak kısıtma veya kerpeten hareketi ile objeleri tutmayı gerçekleştirebilir. İkinci yaşa doğru çocuklar, motor gelişiminin bir başarısı olarak objeleri hareket ettirebilir, çekebilir, itebilir, bükebilir ve gerebilirler (Schiamberg, 1985). Dolayısıyla çocuklar yürümeye başladıktan sonra, parmaklar ve başparmağın koordinasyonlarını içeren incelik gerektiren motor beceriler kazanmaktadır. Çocuğun kerpeten veya kıskaç biçiminde parmakları ile tutmadaki becerisi, onun motor oyunlara girişmesine de olanak tanımaktadır. Örneğin çocuk basit yapbozlar yapabilir. Oyun hamurları ile oynayabilir. Kağıtları yırtabilir (Trawick-Smith, 1997).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere elle tutma becerisi, yürüme becerisi ile paralel bir biçimde düzenli bir sıra içerisinde gerçekleşmektedir. Yürüme becerisi gibi elle tutma (yakalama) becerisi de bebeğin kas ve sinir sisteminin ve özellikle beyin olgunlaşmasına bağlıdır (Morgan, 1984). Ayrıca bebeğin tutma becerisi, bebeğin olgunlaşmasına büyük ölçüde bağlı olmakla birlikte bebeğin geçireceği yaşantılar bu becerilerin gelişimini hızlandırabilmekte ya da geciktirebilmektedir (Faw ve Belkin, 1989).

İkinci yaş civarında çocukların sağ veya sol elini daha çok tercih etme özelliği daha çok belirginleşmeye başlar ve ilk çocukluk yıllarında da iyice belirginleşir. Çocuğun sağ ya da sol elini kullanışı, gelişimsel bir sorun olarak algılanmamalıdır. Bunun nedeni, beyin yarım kürelerinin işleyişinden kaynaklanabilir. Bu nedenle çocuğun el tercihinin değiştirmeye çalışmak, uygun olmayacaktır. Çocuğun el tercihinin zorla değiştirmeye çalışmak çocukta kekemelik gibi bazı sorunların oluşmasına yol açabilir (Başaran, 1974). Örneğin iki yaş civarında anne babanın çocuğun sol elini daha çok tercih ettiğini fark ettiğini düşünelim. Anne babanın çocuğun bu tercihinin beyin yarım kürelerinin işleyişinden veya öğrenmeden kaynaklanmış olabileceğini düşünerek çocuğun bu tercihinin benimsemeleri uygun olacaktır. Ancak bazen anne babaların kendi istekleri doğrultusunda günah, ayıp, doğru değil gibi çeşitli gerekçeler ile çocuklarının sol el tercihinin sağ el yönünde değiştirmek için aşırı baskı yapabilmektedirler. Bu tür bir davranış çocuğun gelişimi açısından doğru değildir.

Bebeklik döneminde yürüme ve elle tutma (kavrama) motor becerileri, genel olarak nasıl bir gelişim göstermektedir?

Motor Gelişimde Tuvalet Alışkanlığı

Çocuğun tuvalet alışkanlığı kazanması, öncelikle büzücü kaslarının fizyolojik olarak gelişmesine ve çocukların bu kasları kontrol edebilmesine bağlıdır. Ancak çocuğun kaslarını kontrol edecek olgunluğa ulaşması onun istedik davranışları sergileyeceğini de göstermez. Bunun için de çocuklara tuvalet alışkanlığını kazandırmaya yönelik eğitim vermeye gereksinim vardır.

Genel olarak çocukların yürümeye başlaması ile gelişen bu kaslar, yaklaşık 12. ila 20. aylar arasında yeterli olgunluğa ulaşmaktadır (Başaran, 1974). Bu nedenle

tuvalet eğitimine başlamak için en uygun zaman diliminin, çocuğun yürümeye başladığı birinci yaştan itibaren olduğu belirtilebilir. Ancak zorlayıcılık içermeyen uygun anne baba tutumları ile daha önce de eğitime başlamak mümkün olabilir. Belirtilen bu zamanlarda tuvalet eğitimine başlandığı zaman çocuktan çok kısa bir zaman içerisinde, bir iki ay gibi, tuvaletini düzenli yapması da beklenmemelidir. Tuvalet eğitimi; zorlayıcı olmayan bir tutumla, çocuklarda olumsuz bir tepki ve direnç geliştirmeksizin yavaş yavaş kazandırılmaya çalışılmalıdır. Tuvalet alışkanlığını kazanma her çocukta farklılık göstermekle birlikte genelde çocuklar, tuvaletini yaklaşık iki yaşlarında haber vermeye başlamaktadırlar. Bununla birlikte 3-4 yaşlarına kadar geceleri yataklarına kaçırabilmeleri olasıdır (Yörükoğlu, 1989).

Çocukların bağırsak ve sidik kesesini kontrol edebilmeleri, olgunlaşma düzeylerindeki bireysel farklılıklara bağlı olarak büyük değişkenlik gösterebilmektedir. Ayrıca çocukların tuvalet eğitiminde anne babanın tutumuna ve kültürel anlayışa bağlı olarak da farklılıklar görülmektedir (Faw ve Belkin, 1989). Kasların olgunlaşması ile çocuk, tuvaletini isterse tutabilir isterse bırakabilir durumdadır. Bunun için de anne babanın çocuğu uygun zaman ve yerde bırakmak konusunda baskı yapmadan eğitmeli ve çocuğa güven vermelidirler. Ancak çocuğun anne babası tarafından tuvalet eğitimine zorlanması çocukla annesi arasında bir inatlaşmaya dönüşebilmektedir. Bu durumda çocuk, inatçı bir tutma veya istenmeyen yer ve zamanda öfkeyle bırakma davranışları sergileyebilir. Bu inatlaşma sonucunda çocuğa yöneltilecek cezalar ve onu utandırıcı davranışlar, çocukta kuşku ve utanç duygularının gelişmesine neden olur (Öztürk, 1988). Bu duyguları yaşayan çocuklar, kendilerine yönelik değersizlik ve düşük benlik saygısı da geliştirebilirler. Anne babalar tuvalet eğitiminde çocukla inatlaşmaya girmeden; zorlayıcı, aşırı ısrarcı ve kısa zamanda kazanılması isteği olmadan yaklaşmalıdır. Çocuğa sabırlı, destekleyici, güven verici ve kolaylaştırıcı bir yaklaşım sergilemelidirler.

Örneğin anne babalar utandırma, azarlama gibi cezalara başvurmak yerine çocuk merkezli yaklaşımları benimseyebilirler. Anne babalar, çocuk tuvalet eğitimine hazır olduğu zaman nazik ve yumuşak hatırlatıcılar kullanarak model alma ve rehberlik yoluyla çocukların tuvalet alışkanlığı kazanmalarına yardım edebilirler. Böylece çocukta tuvalet eğitimine ilişkin uzun dönemli olumsuz etkiler yerine özerklik gibi olumlu duyguların kazanılmasına yardım ederler (Önceki ünitelerdeki Freud ve Erikson'un kişilik gelişimine ilişkin açıklamalarını dikkate alınız.). Bazı anne babalar ise davranışçı yaklaşımın ödül yöntemini kullanmayı yeğlerler. Bu durumda çocukların tuvalet ihtiyaçlarına ilişkin sergileyeceği her küçük adım ödüllendirilir (Trawick-Smith, 1997).

BEBEKLİKTE DUYUSAL VE ALGISAL GELİŞİM

İnsanlar sürekli bir çevre içerisinde yaşarlar ve çevresi ile etkileşirler. Duyu organları yolu ile çevresindeki uyarıcıları alarak çevresine ilişkin bilgi edinirler ve çevresini tanırlar. İnsanlar, çevresinden duyu organlarına gelen uyarıcıları duyum ve algı yoluyla işlerler. İlk önce uyarıcıları duyumsarlar, daha sonra da algılarlar. Duyum, çevreden gelen uyarıcıların duyu organlarında kimyasal veya elektriksel değişiklere yol açması ve bu değişikliklerin sinir sistemi ile beyne ulaştırılmasını içeren fizyolojik işlemleri kasteder. Duyumlar, bağımsız işlemler olmayıp duyuşal bilgilerin beyne ulaşması ile birlikte psikolojik bir işlem olan algılamaya yol açar. Duyumlar, sürekli olarak bir yorumlama işleminden geçirilir ve algılanır. Algı ise duyuşal bilgilerin veya duyumların beyin tarafından örgütlenerek yorumlanması ve

Tuvalet alışkanlığının kazanılması, kasların gelişimine bağlı olmakla birlikte anne babaların tutumlarıyla da yakından ilgilidir.

Kasların olgunlaşması gerçekleşmeden çok erken bir zamanda ve hemen kazanılması beklentisi ile verilecek baskıcı bir tuvalet eğitimi, çocukta çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Tuvalet eğitiminin zorlayıcı olması sonucunda çocuk; kuşku, utanç ve değersizlik duyguları geliştirebilmektedir.

Duyum, duyu organlarının çevre tarafından uyarılması ile duyu organlarında oluşan değişikliklerin sinir akımı ile beyne iletilmesini içeren işlemlerdir. Duyumlar, psikolojik bir işlem olan algılamanın fizyolojik boyutunu oluşturur. Algılama ise duyumların yorumlanarak anlamlı hale getirilmesi işlemidir. İnsanlar ilk önce duyu organları ile duyumsarlar ve daha sonra duyumsadıklarını algılarlar.

Bebeklik döneminde duyuşal özelliklerin gelişimini takiben bilişsel gelişimin temelini oluşturan algısal süreçler de gelişir.

ya anlamlı hale getirilmesi işlemidir. Böylece insanlar duyuşal verileri veya duyumları yorumlayarak algıyı gerçekleştirirler (Baymur, 1994; Morgan, 1984).

Bebekler, duyuşal özellikler ile donanık olarak doğarlar. Ancak daha önceki ünite de ifade edildiği gibi yeni doğan bebeklerin duyuşal özellikleri yetişkin düzeyinde olmayıp çeşitli sınırlılıklar içerir. Bu duyuşal özelliklere ilişkin sınırlılıklar zamanla olgunlaşma ve yaşantılarla birlikte gittikçe gelişirler. Bebeğin duyuşal özelliklerine ilişkin yeterliliklerinin artması, beraberinde algısal süreçlerinin de gittikçe gelişmesini sağlar. Sonuç olarak duyumlar, algının ön koşuludur ve duyumlar olmadan algılama, algılama olmadan düşünme gerçekleşmemektedir. Duyumsama ve algılama, hem psikomotor davranışın hem de düşünmenin temelini oluşturmaktadır (Başaran, 1974). Aşağıda, bebeklik döneminde duyuşal ve algısal gelişimde temel olan bazı gelişmeler verilmektedir.

Yeni doğan bebekler, görme sistemine sahip olmakla birlikte bu sisteme ilişkin olgunlaşmamış motor kontrole sahiptirler. Bu nedenle göz odağını ayarlama güçlüğü yaşarlar ve görsel keskinlikleri zayıftır (Faw ve Belkin, 1989). Ancak bebeklerin ilk birkaç aydan itibaren görme keskinlikleri zamanla artar. Ayrıca üç aylık bebekler annesinin yüzüne yabancıardan daha uzun süre bakabilirler, dört aylık bebekler farklı duyuşal ifadeler gösteren yüzler arasında ve mavi, yeşil, sarı ve kırmızı renkler arasında ayırım yapabilirler. İlk aylardan itibaren çevrelerini incelemelerine yardım eden izleme ve inceleme yeterlilikleri hızla gelişmeye başlar (Trawick-Smith, 1997). Algısal gelişim için temel olan bir beceri ise derinlik algısıdır. Derinliği algılama yeterliliği için iki gözün birlikte ve düzenli görmesi gereklidir. Bunun için de göz kaslarının gelişmesi ve bebeğin yaşantılarının artması gerekmektedir. Derinlik algısı edinimi, bir bebeğin kendisinden farklı uzaklıklardaki objelere yönelik hareketini veya uzanmasını içeren yaşantılardan ortaya çıkar. Bu çerçevede gerçekleştirilen görsel uçurum araştırmaları, bebeğin emeklemeye başladıktan sonra (yaklaşık 6. aydan itibaren) derinliği algılayabildiklerini ortaya koymaktadır (Başaran, 1974; Faw ve Belkin, 1989). Bununla birlikte araştırmalar, derinlik algısının bebek üç aylık olduğu zaman ilk olarak ortaya çıkabildiği (Baron, 1996) ve iki-dört aylık bebeklerde derinliğin onların dikkatlerini çekebildiğini de göstermektedir (Gander ve Gardiner, 1993).

Bebekler doğdukları zaman işitebilirler. Bebeğin beyindeki işitme merkezi geliştikçe bebeğin işitsel algı yeterlilikleri de artar. Bireysel farklılık olmakla birlikte ilk aylardan itibaren hızla bebeklerin seslerin yerini belirleme, seslerin kaynağını arama ve izleme, bir sesi diğerinden seçici bir biçimde ayırt etme yeterliliklerinin geliştiği belirtilmektedir (Trawick-Smith, 1997). Bebekler ilk aylarda tat alma ve koku alma duyumuna sahiptirler. Bebeğin yaşı ilerledikçe koku ve tat alma yeterliliği artar ve bu duyumlarına ilişkin tercihleri gözlenmeye başlar. Örneğin bazı yiyecekleri diğerlerine göre daha çok tercih edebilmektedir. Özellikle şekerli yiyecekler daha çok ilgisini çeker. Dokunma duyuşu da yeni doğan bebeklerde vardır; ancak yetişkin düzeyinde değildir. Dokunma duyuşu da bebeklikte hızla gelişir (Başaran, 1974). Bebekliğin ilk yıllarından itibaren bebeğin duyuşal yeterlilikleri hızla gelişirken bebekler farklı duyumlarını da bir arada koordineli bir biçimde kullanırlar. Örneğin bir uyarıcıyı anlamlandırmada görme ve işitime duyumlarını birlikte kullanırlar. Motor becerileri gerçekleştirirken hareketleri ile duyuşal ve algısal yeterliliklerini koordine ederler (Trawick-Smith, 1997). Nitekim Piaget'in bilişsel gelişim kuramında, bebeklik dönemi bilişsel gelişimin ilk aşaması olan "duyuşal-motor" dönem olarak adlandırılır. Bu dönemde bebekler, çevresine doğuştan var olan refleksler ile tepki verme düzeyinden duyuşal ve algısal yeterliliği ile motor becerile-

rini koordine ederek zihinsel işlemler gerçekleştirme düzeyine geçerler. Bu nedenle bebeklik dönemi, fiziksel gelişim kadar bilişsel gelişim açısından da son derece önemlidir.

Bebeklikte duyuşsal ve algısal gelişim neden önemlidir?

BEBEKLİKTE FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEBİLECEK FAKTÖRLER

Bebeklik döneminde, doğum öncesinde olduğu gibi, kalıtsal ve çevresel faktörler birlikte bebeğin fiziksel gelişimini etkileyebilmekte ve bireysel farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Kalıtsal faktörler, bireyin sahip olduğu genler yoluyla bireyin büyüme potansiyelini belirler ve hormonal işleyişi kontrol ederek büyümeyi etkiler. Çevresel koşullar uygun olduğu sürece fiziksel gelişimde genetik potansiyelin ortaya çıkması söz konusudur. Ancak çevresel koşullar uygun olmadığı zaman genetik potansiyelin görünümü olumsuz bir biçimde etkilenir ve bireyde tam olarak genetik potansiyel gözlenemez. Bebeklikte, bireyin gelişimini etkileyen çevresel faktörler ise temelde aile ortamındaki yaşantılardan kaynaklanır. Özellikle bebeğin gelişiminde anne babaların ve bakıcıların davranışlarının fiziksel gelişimin temel belirleyicisi olduğu belirtilebilir.

Bebeklikte anne babanın veya bakıcının bebeğin beslenmesine karşı sergilediği davranışlar, bebeğin fiziksel gelişiminde en önemli faktördür. Bebeğin bedeni pek çok besin ögesine ihtiyaç duyar. Bebeğin sağlıklı büyümesi için dengeli beslenmesi gerekir. Bebeğin fiziksel gelişiminin bebeklik yıllarında, özellikle ilk yılda, oldukça hızlı olduğu ve temel gelişim yeterliliklerinin kazanıldığı düşünülürse beslenmenin önemi daha iyi kavranabilir. Ayrıca yetersiz beslenme, bebeğin fiziksel gelişimini olumsuz etkilediği gibi diğer gelişim boyutlarını da olumsuz biçimde etkiler. Örneğin, yetersiz beslenme beyin ve zeka gelişimini olumsuz etkiler. Uzun süreli ciddi geçirilen hastalıklar da fiziksel gelişimin normal gelişimini engeller. Bebeğin içinde bulunduğu aile ortamında çok sıklıkla gerginliklerin yaşanması ve bebeğin duyuşsal açıdan bundan etkilenmesi de fiziksel büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin çok fazla gerginlik içeren bir evde büyüyen bir bebeğin yaşadığı aşırı stres, onun büyümesini yavaşlatabilir. Ayrıca çeşitli hormonların yetersizliği ve düzensiz fonksiyonları da hem fiziksel hem zihinsel olarak gelişmeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Berk, 2000; Faw ve Belkin, 1989; Hoffman ve diğ., 1988).

Fiziksel gelişimi; genetik, beslenme, duyuşsal durumlar ve hormonal yapı gibi çok çeşitli kalıtsal ve çevresel faktörler etkileyebilir.

Özet

Bebeklik dönemindeki bedensel yapıdaki gelişimi açıklamak

Yaşamın ilk iki yılı içerisinde bebek hızlı bir şekilde fiziksel büyüme gerçekleştirir. Bebeklik döneminde fiziksel gelişim çerçevesinde bebeğin beden organları hızla büyümekte ve bu büyüme ile birlikte gerçekleştirecekleri görevlerde artmaktadır. Bedensel özellikler kapsamında ise bebeğin boy uzunluğu ve ağırlığında artış, vücut sistemlerinde değişimler ve işlevselliklerinde artışlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin genellikle normal koşullarda üç ile üç buçuk kilogram arasında doğan bebeklerin ağırlıkları, doğumdan sonra hızla artmaya başlar. İlk dört ayın sonunda bebeğin ağırlığı, doğum ağırlığının yaklaşık iki katı olur. İlk yılın sonunda ise bebeklerin ağırlığı, doğum ağırlığının yaklaşık üç katına ulaşır. Doğumdan sonra, bebeğin boyu da hızla uzamaya başlar. İlk yılın sonunda bebeğin boyu ise doğumdaki boy uzunluğunun yaklaşık %50'si oranında ve ikinci yılın sonunda çocuğun boyu doğumdaki boy uzunluğunun yaklaşık %75'i oranında artar. Yeni doğan bir bebeğin başı, diğer beden organlarına göre daha büyük olup baş, toplam beden uzunluğunun yaklaşık dörtte biri (1/4) kadardır. Yeni doğan bebeğin bedenindeki bu orantısızlık, baştan ayağa doğru gelişim ilkesi çerçevesinde zaman içerisinde değişir.

Bebeğin kemiklerinin çoğunluğu, kıkırdaktan meydana gelmektedir. Zamanla kıkırdak dokular, kemiğe dönüşür. Kemikleşme süreci ile birlikte bebekler ilk dişlerini de çıkarırlar. Bebeklerin ilk dişlerinin genellikle beşinci ile sekizinci aylar arasında çıktığı görülür. Bebeklikte kas liflerinin gelişmesi ile bebeğin doğumdaki kas ağırlığı gittikçe artar. Bebeklikte beyin hızlı bir biçimde büyür. Doğdukları zaman çok sıklıkla beslenmeleri gereken bebeklerin ilerleyen aylarda beslenme sıklıkları azalır. Bebeklerin bağırsak kaslarının yeterince olgunlaşmamış olması ve sidik torbalarını kontrol edemez. Bebeklik döneminde, yeni doğan bebeğin hızlı olan solunumu da daha yavaş gerçekleşmeye başlar.

Bebeklik dönemindeki motor gelişimi açıklamak

Motor gelişim, bebeğin veya çocuğun artan bir şekilde bedensel hareketlerini kontrol altına alarak daha nitelikli hareketler yapabilmesini ifade eder. Bebeklik döneminde bebeklerin kasları üzerinde kontrol sağlamaya başlamaları ile bebeğin motor becerileri ortaya çıkar. Bebeğin motor gelişimi; bebeklerin kemik, kas ve sinir sistemlerinin olgunlaşmasını ve bebeğin bedeninin alıştırmalar veya denemeler yapmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Motor gelişimi; baştan ayağa doğru gelişim, içten (merkezden) dışa doğru gelişim, genelden özele doğru gelişim gibi belirli yönelimler doğrultusunda ortaya çıkar.

Bebeklik döneminde, ileriki yaşam için gerekli temel motor becerilerden yürüme, elle tutma (kavrama), bağırsakları ve sidik torbasını kontrol etme (tuvalet alışkanlığı) gibi motor beceriler gelişir. Bebeklerin yürüme becerisine ilişkin motor gelişim aşamaları; genel olarak ilk hareketler, oturma, emekleme, destekle yürüme ve bağımsız yürüme biçiminde bir sıra izler. İlk doğum günü olan 12. ayda pek çok bebek bir yardım olmaksızın yürümeye başlar. Bebeklerin motor gelişiminde bir diğer önemli gelişme, elle tutma veya kavrama yeterliliğinin kazanılmasıdır. Ayrıca bebeklikte tuvalet alışkanlığını kazanması için gerekli kaslar yeterli olgunluğa ulaşmaktadır. Genel olarak çocukların yürümeye başlaması ile gelişen büzücü kaslar, yaklaşık 12. ila 20. aylar arasında yeterli olgunluğa ulaşır. Tuvalet alışkanlığının kazanılması, kasların gelişimine bağlı olmakla birlikte anne babaların tutumuyla da yakından ilgilidir.

Bebeklik dönemindeki duyuşal ve algısal gelişimi açıklamak

Bebekler, duyuşal özellikler ile donanı olarak doğarlar. Ancak daha önceki ünite de ifade edildiği gibi yeni doğan bebeklerin duyuşal özellikleri, yetişkin düzeyinde olmayıp çeşitli sınırlılıklar içerir. Bu duyuşal özelliklere ilişkin sınırlılıklar, zamanla olgunlaşma ve yaşantılarla birlikte gittikçe gelişir. Bebeğin duyuşal özelliklerine ilişkin yeterliliklerinin artması, beraberinde algısal süreçlerinin de gittikçe gelişmesini sağlar. Örneğin ilk aylardan itibaren çevrelerini incelemelerine yardım eden izleme ve inceleme yeterlilikleri hızla gelişmeye başlar. Bebek, emeklemeye başladıktan sonra (yaklaşık 6. aydan itibaren) derinliği algılayabilmektedir. Bebekliğin ilk yıllarından itibaren bebeğin duyuşal yeterlilikleri hızla gelişirken bebekler, farklı duyuşalarını da bir arada koordineli bir biçimde kullanırlar. Motor becerileri gerçekleştirirken hareketleri ile duyuşal ve algısal yeterliliklerini koordine ederler.

Bebeklerin fiziksel gelişimlerini etkileyebilecek etkenlerin rolünü açıklamak

Fiziksel gelişimi; genetik, beslenme, duyuşal durumlar ve hormonal yapı gibi çok çeşitli kalıtımsal ve çevresel faktörler etkileyebilmektedir. Bebeklik döneminde kalıtımsal ve çevresel faktörler birlikte bebeğin fiziksel gelişimini etkileyebilmekte ve bireysel farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Kalıtımsal faktörler, bireyin sahip olduğu genler yoluyla bireyin büyüme potansiyelini belirler. Çevresel koşullar uygun olduğu sürece fiziksel gelişimde genetik potansiyelin ortaya çıkması söz konusudur. Bebeklikte bireyin gelişimini etkileyen çevresel faktörler ise temelde aile ortamındaki yaşantılardan kaynaklanır. Fiziksel gelişimi beslenme, geçirilen hastalıklar, duyuşal durumlar ve hormon yapısındaki olumsuzluklar gibi çok çeşitli çevresel faktörler etkileyebilir.

Kendimizi Sınavalım

1. Bebeklik yıllarında ağırlıktaki artışa ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Doğumdan sonra, bebeğin ağırlığı ilk yıl yavaşlarken ikinci yıl hızla artar.
- İkinci yılda ağırlıktaki artış hızı azalır. Bunun nedeni çocuğun yürümeye başlamasıdır.
- İlk yılın sonunda, bebeğin ağırlığı doğum ağırlığının yaklaşık iki katı olur.
18. ayda çocuğun ağırlığı doğum ağırlığının yaklaşık altı katı düzeyine ulaşır.
- Tüm çocuklar buldukları ayda, ağırlık artışı bakımından aynı norm değerlerine sahiptir.

2. Doğumda 50 cm. olarak doğan bebeğin normal koşullarda ortalama boy uzunluğu gelişimine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Doğumla birlikte boy uzunluğu ilk altı ay aynı kalır.
- İlk dört ay sonra bebeğin boy uzunluğu iki katı olur.
- İkinci yaşın sonunda bebeğin boyu bir metreyi geçer.
- Bebeğin ilk yıl sonunda boyu yaklaşık %10 artar.
- Bebeklik sonundaki bebeğin boyu yaklaşık 85 cm.'dir.

3. Aşağıdakilerden hangisi bebeğin fiziksel gelişimine ilişkin doğru bir ifadedir?

- Bebeklikte yavaş bir fiziksel büyüme vardır.
- Bebeklerin beden oranları yetişkinlerin beden oranlarına oldukça benzerdir.
- Bebeğin kıkırdakları gittikçe kemikleşir.
- Bebeklerin sadece baş ve boyun kasları gelişir.
- Bebekler normal koşullarda ilk dişlerini birinci ayda çıkarırlar.

4. Bebeklik dönemindeki vücut sistemlerinin gelişimine ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Bebeklikte beyin yavaş büyürken sinir sistemi hızlı gelişir.
- Bebeklik sonunda bebeğin sinirsel etkinlikleri refleksif tepkiler ile sınırlıdır.
- Bebeklikte bebeğin yavaş olan kalp atış hızı gittikçe yükselir.
- Bebeklikte bebeğin ağırlığı arttığı için beslenme sıklığı da gittikçe artar.
- Bebeklikte bebeğin doğumda hızlı olan solunumu yavaşlamaya başlar.

5. Motor gelişim nedir?

- Ağırlıktaki artış ve boydaki uzamadır.
- Bedensel hareketlerin kontrol altına alınmasıdır.
- Vücut sistemlerindeki yapısal büyümedir.
- Kıkırdak dokunun kemikleşmesidir.
- Kemik sayısının artmasıdır.

6. Motor gelişime ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğru bir ifadedir?

- Bebeğin motor gelişimini belirleyen tek faktör olgunlaşmadır.
- Motor gelişim diğer gelişim boyutlarından bağımsız olarak gelişir.
- Motor gelişimde öğrenmenin de önemli bir rolü vardır.
- Motor gelişimde anne babanın rolü yoktur.
- Motor sözcüğü, yürümeyi ifade etmekte olup, ilk bir yılı kasteder.

7. Bebeklik dönemindeki motor gelişime ilişkin aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Motor gelişim belirli yönelimler çerçevesinde gerçekleşir.
- Motor gelişim belli bir sıra izleyerek ortaya çıkar.
- Motor gelişim baştan ayağa doğru gerçekleşir.
- Motor gelişim dıştan içe doğru ortaya çıkar.
- Motor gelişim genelden özele doğru bir gelişim izler.

8. Bebeklerin yürüme becerisinin gelişiminde, normal koşullarda oturma aşamasından sonra hangi aşama gerçekleşmektedir?

- Yürüme
- İlk hareketler
- Emekleme
- Destekle yürüme
- Kavrama

9. Bebeklerin işaret parmağı ile başparmağını birlikte kullanarak kısırtma veya kerpeten hareketi ile objeleri tutmayı gerçekleştirdiği aşama, normal koşullarda çoğunlukla hangi aylarda başarılı?

5. ay
7. ay
- 5 - 8. ay
10. ay
13. ay

10. Tuvalet eğitimine ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Tuvalet alışkanlığını kazanmak için bebeğin kasları bir yaşından önce olgunlaşmıştır.
- Tuvalet eğitimine başlamak için en uygun zaman genel olarak çocuğun yürümeye başladığı birinci yaştır.
- Tuvalet eğitiminde zorlayıcı anne baba tutumu alışkanlığın kazanılmasında gerekli bir yöntemdir.
- Tuvalet eğitimi vermek için çocuğun 20. aya kadar kaslarının olgunlaşması beklenmelidir.
- Tuvalet eğitiminde anne babanın çocukla inatlaşması alışkanlığın kazanımını hızlandırır.

Yaşamın İçinden

Cumhuriyet

Çiğneme Alışkanlığı *

Soru: Çocukları kaç yaşından itibaren katı yiyeceklere alıştırmak gerekir?

Yanıt: Son araştırmalara göre 9 aydan sonra katı yiyeceklerle tanışan çocukların ileride yemek yerken sorun çıkartma olasılığı artıyor. Yapılan bir çalışma, çiğneme alışkanlığını geç edinenlerin bazı yiyecekleri çok zor yediklerini ortaya çıkarttı. Bristol Üniversitesi'nin yürüttüğü araştırma 6 ve 9 ay arasının çocuğun ileriki beslenme alışkanlıklarının şekillenmesi açısından çok önemli olduğunu gösteriyor. Bu süre içinde ana baba bebeği mutlaka katı ve toprak şeklinde yiyeceklerle tanıştırmalıdır. Bu süre gerektirdiği gibi değerlendirilemez ise, bebekler 15 aylık olsalar dahi yumurta, peynir, et, balık meyve ve sebze gibi yiyeceklere karşı direnç gösterir.

***

Çiğneme alışkanlığı edinememiş çocuklar 15 aylıkken yaşlarına göre yemek yeme konusunda daha müşkül-pesent davranıyorlar; ekmekek, elma dilimi gibi çiğnemesi kolay yiyecekleri reddederken, bazıları katı yiyecekleri tümüyle itiyor. Oysa 6 aydan önce katı yiyeceklerle tanışan bebekler böyle bir sorun çıkartmıyorlar. Araştırmayı yöneten diyetisyen Pauline Emmett, bu çalışmanın bebekleri erken yaşta çiğnemeye alıştırmamanın gerekliliğini ortaya çıkartması bakımından çok önemli buluyor. Emmett bu konuda şöyle konuşuyor: "Burada amaç bebeği ailenin yediklerine yavaş yavaş alıştırmak. Böylece çocuk ağızına giren lokmanın şekline alışır. Eğer 10 aylığa kadar bebeklere katı yiyecek verilmez ise yemek yemek sorun haline gelir... Ayrıca ana babalar bebeklerine katı mama vermek için dişlerinin çıkmasını beklememeli. Bu çok yaygın bir hata, çünkü bebeğin katı yiyecekler için dişe ihtiyacı yoktur. Ayrıca katı bir yiyeceği çiğnemek dişlerin çıkmasını daha da kolaylaştırır. Diş etleri 6 ile 9 ay arasında oldukça serttir."

Emmett, ayrıca ana babaları tutarlı davranmalarını konusunda uyarıyor: "Bebek ilk katı yiyeceği tükürdüğü zaman kesinlikle denemekten vazgeçmemek gerekir. Bebeğin farklı bir yiyeceği tükürmesi son derece normal bir davranıştır. Aslında bebekler, birden fazla kereler verilen yiyeceğe kolaylıkla alışırlar. Çiğnemeye alışmaları zaman alır. Bu sebat isteyen bir uğraştır. Uzun süre

meme vermek çiğneme alışkanlığını geciktirmez. Ancak aynı sürede katı yiyecekleri de vermek gereklidir. Bu arada anne sütüyle beslenen çocukların farklı yiyeceklerle daha çabuk uyum sağladığı konusunda güvenilir bulgular mevcuttur, çünkü anne sütü, annenin beslenme şekline göre değişik tatlar içerir, oysa hazır mame mame tadı hep aynıdır..." . "Journal of Human Nutrition and Dietetics" isimli tıp dergisinde yayınlanan çalışma, 1991 ile 1992 yıllarında hamilelik dönemlerini geçiren kadınların bebekleri üzerinde gerçekleştirildi.

* Bu yazı, Cumhuriyet Gazetesi Bilim ve Teknik Ekin-den aktarılmaktadır.

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi Bilim ve Teknik Eki. 24 03.2001 tarih ve 731. sayı, 23. sayfa.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise "Bebeklikte Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bebeklik döneminde bedensel özellikler hızlı bir biçimde gelişir. Bebeğin beden organları hızla büyür ve işlevsellikleri de artar. Normal koşullarda üç ile üç buçuk kilogram arasında doğan bebeklerin ağırlıkları doğumdan sonra hızla artar. Örneğin ilk yılın sonunda bebeklerin ağırlığı doğum ağırlığının yaklaşık üç katına ulaşır. Bebeğin boyu da hızla uzamaya başlar. Örneğin bebekliğin sonunda boy uzunluğu, doğumdaki boy uzunluğunun yaklaşık %75'i oranında artar. Bebeğin kemiklerinin çoğunluğu kıkırdaktan oluşur ve zamanla kıkırdak dokular kemiğe dönüşür. Bebekler, ilk dişlerini genellikle beşinci ile sekizinci aylar arasında çıkarırlar. Bebeklikte kas lifleri de gelişir. Ayrıca vücut sistemleri de bebeklikte gelişerek işlevselliğini artırır.

Sıra Sizde 2

Bebeklikte yaşam için temel olan yürüme ve elle tutma (kavrama) becerileri gelişir. Bebeklerin yürüme becerisine ilişkin motor gelişim aşamaları; genel olarak ilk hareketler, oturma, emekleme, destekle yürüme ve bağımsız yürüme biçiminde bir sıra izler. Örneğin yaklaşık birinci aydan itibaren ilk hareketler görülmeye başlar. Yaklaşık üçüncü aydan itibaren bebekler bir destek yardımı ile oturabilirler. Bebekler, yaklaşık 8-8,5 aylık oldukları zaman emekleyebilirler. Bebekler, yaklaşık 9-10. aydan itibaren etrafındaki bir şeylerden tutunarak dengelerini sağlayarak ayakta durabilirler veya hareket edebilirler. İlk doğum günü olan 12. ayda pek çok bebek yürümeye başlar. Bebeğin yürüme becerisini gerçekleştirmedeki hızını, onların kas ve sinir gelişimi ile alıştırmalar etkileyebilmektedir.

Bebeklik döneminde gelişen bir diğer motor beceri nesnelere (objeleri) elle tutma veya kavrama becerisidir. Bu beceri de belirli bir gelişim sırası içerisinde gerçekleşir. Örneğin doğduklarında görüş alanına giren objelere uzanamayan yeni doğan bebekler, yaklaşık 2. aydan itibaren gördüğü objelere uzanmaya çalışırlar. Yaklaşık 7. ayda ise bebekler parmaklar ile başparmak arasında objeyi sıkıştırabilirler. Bebekler, yaklaşık 8. aydan itibaren objeleri tutmada oldukça yeterli bir şekilde ellerini kullanırlar. 10. aydan sonra kavramanın zarıflaşması ve olgunlaşması ile birlikte parmakların ve başparmağının kontrolü gelişir. 13. aydan itibaren kavrama mükemmelleşmeye başlar. İşaret parmağı ile başparmağını birlikte kullanarak kısırtma veya kerpeten hareketi ile objeleri tutmayı gerçekleştirebilirler. İkinci yaşa doğru

çocuklar, motor gelişiminin bir başarısı olarak objeleri hareket ettirebilir, çekebilir, itebilir, bükebilir ve gerebilirler. Elle tutma (yakalama) becerisi de bebeğin kas ve sinir sisteminin ve özellikle beynin olgunlaşmasına bağlı olmakla birlikte bebeğin geçireceği yaşantılar, bu becerilerin gelişimini hızlandırabilmekte ya da geciktirebilmektedir.

Sıra Sizde 3

İnsanlar çevresinden duyu organlarına gelen uyarıcıları duyum ve algı yoluyla işlerler. İlk önce uyarıcıları duyumsarlar, daha sonra da algırlar. Duyumlar, sürekli olarak bir yorumlama işleminden geçirilir ve algılanır. Böylece insanlar duyu verileri veya duyumları yorumlayarak algıyı gerçekleştirirler. Bebekler, duyu özellikleri ile donanık olarak doğarlar; ancak çeşitli sınırlılıklar içerir. Bu duyu özelliklerine ilişkin sınırlılıklar zamanla olgunlaşma ve yaşantılarla birlikte gittikçe gelişir. Bebeğin duyu özelliklerine ilişkin yeterliliklerinin artması, beraberinde algısal süreçlerinin de gittikçe gelişmesini sağlar. Böylece duyumsama ve algının gelişmesi sonucunda bebekler, çevresine doğuştan var olan refleksler ile tepki verme düzeyinden duyu ve algısal yeterliliği ile motor becerilerini koordine ederek zihinsel işlemler gerçekleştirebilirler. Onun için duyumsama ve algılama, hem motor davranışın hem de düşünmenin temelini oluşturur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Baron, Robert A. (1996). *Essentials of Psychology*. Boston: Allyn and Bacon Pub.,
- Başaran, İ. Ethem (1996). *Eğitim Psikolojisi*. Beşinci Yazım, Ankara: Gül Yayınevi.
- Baymur, Feriha (1994). *Genel Psikoloji*. 11. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Berk, Laura E. (2000). *Child Development*. Fifth Edition, Boston: Allyn and Bacon.
- Faw, T. ve Belkin, G.S. (1989). *Child Psychology*. New York: Mc Graw Hall Pub. Company, 1989.
- Gander, M.W. ve Gardiner, H.W. (1993). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. Çevirenler: A.Dönmez, N.Çelen, B. Onur, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hoffman, L.; Paris, S.; Hall, E. ve Schell, R. (1988). *Developmental Psychology Today*, New York: McGraw-Hill, Inc.
- Morgan, C.T. (1984). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, Çevirenler: H.Arıcı ve diğ., Ankara: Meteksan Ltd. Şt.
- Öztürk, M. Orhan (1988). *Rub Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nuro! Matbaacılık
- Santrock, J.W. (1997). *Life-Span Development*, Chicago: Brown& Benchmark Publishers.
- Schiamberg, Lawrence B. (1985). *Human Development*. Second Edition, New York: Macmillan Pub. Company.
- Trawick-Smith, Jeffrey (1997). *Early Childhood Development: A Multicultural Perspective*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Yörükoğlu, Atalay (1989). *Çocuk Rub Sağlığı*. 15. Baskı. İstanbul: Özgür yayın Dağıtım.
- Vander Zanden, James W. (1997). *Human Development*. New York: McGraw-Hill Company.

Okulöncesinde Fiziksel Gelişim

7

Fotoğraf 7.1

Fotoğraf 7.3

Fotoğraf 7.2

Fotoğraf 7.4

Yukarıdaki fotoğraflar, daha önce yeni doğan bebeklerin özellikleri ve bebeklikte fiziksel gelişim ünitelerinde fotoğraflarını gördüğünüz Sila'nın ilk çocukluk veya okulöncesi yıllarındaki hâlini gösteren fotoğraflardır. İlk fotoğraf Sila'nın 2 yaş 3 aylık olan fotoğrafıdır. İkinci fotoğraf ise Sila'nın 3. yaşını henüz bitirdiği ayın içerisindeki halidir. Yanındaki çocuk ise ondan bir yaş büyük olan kuzeni Sena'dır. Üçüncü fotoğraf ise Sila'nın 4. yaşını bitirdiği zaman odasındaki görüntüsüdür. Son fotoğraf ise Sila 5 yaş 4 aylık olup artık ilk çocukluğun sonlarına doğru olan görüntüsünü içermektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- Okulöncesi yıllarda ortaya çıkan beden yapısındaki gelişimi açıklayabilecek,
- Okulöncesi yıllarda ortaya çıkan kaba motor becerilerdeki gelişimi açıklayabilecek,
- Okulöncesi yıllarda ortaya çıkan ince motor becerilerdeki gelişimi açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Hüsnüye ve Hasan'ın yıllar sonra özlemine duydukları bir kızları dünyaya gelmişti. Ona Defne adını vermişlerdi. Defne, bebeklik yıllarında iyi bir bakım almıştı. Çocuk yetiştirme konusunda bilgili ve deneyimli, çocuklar ile birlikte olmaktan hoşlanan, güler yüzlü ve sıcakkanlı Şükriye Hanım ilk üç yıl onun bakımını üstlenmişti. Şükriye Hanım, üç yıl Defne ile sürekli ilgilenmiş, hep onunla konuşmuş, oyunlar oynamış ve sık sık onu oyun bahçelerine ve parklara götürmüştü. Ayrıca anne ve baba çok yoğun çalışmalarına rağmen akşamları ve hafta sonları mutlaka kızları Defne ile ilgilenmişler ve onunla oynamayı hiç ihmal etmemişlerdi. Dolayısıyla anne babanın ve bakıcısının bu yakın ilgisi sayesinde Defne oldukça hızlı bir gelişim göstermişti. Yaşlılarına göre gelişim seyri daha ileri idi. Yaşlılarından daha erken yürümüş, daha erken konuşmaya başlamıştı. Defne üç yaşını bitirdikten sonra bir anaokuluna başlayacaktı. Hüsnüye ve Hasan, çocuklarının anaokuluna başlamasından dolayı oldukça heyecanlı idiler. Ancak her ikisi bir o kadar da kaygılı idiler. Çünkü tek çocukları olan Defne, ilk kez bu kadar çok çocuk ile birlikte gününün büyük çoğunluğu geçirecekti. "Acaba arkadaşları ile anlaşabilecek miydi? Uyum güçlükleri yaşayacak mıydı?" gibi sorular onları kaygılandırıyor. Bu kaygılarını okul başlamadan önce öğretmen ile paylaşmışlardı. Öğretmen, gayet anlayışlı bir biçimde anne babanın bu kaygılarını giderecek gerekli açıklamaları yapmış, birlikte bunları iş birliği ile çözebileceklerini söylemişti.

Defne, anaokuluna başladığı gün heyecanla okula gittiler. Okulda Defne'nin sınıf arkadaşlarını ilk kez gördüler ve onlar ile tanıştılar. Çocuklardan bazılarının vücutlarının daha yapılı, bazılarının daha zayıf olduğunu gördüler. Ayrıca çocukların bazıları oldukça hareketli iken bazı çocuklar oldukça hareketli idiler. Sağa sola koşuyorlar, etraftaki oyuncaklar ile ilgileniyorlardı. Bu durum karşısında Hüsnüye ve Hasan "Anaokulu çocukları oldukça hareketliler, Defne hiç sıkılmayacak, bu hareketlilik onun çok hoşuna gidecek." diye düşündüler. Gerçekten Defne okula çabucak alışmıştı ve oldukça mutlu idi. Oysa kendisi gibi okulöncesi okula başlayan ve başka bir okula giden akrabası Ece Naz okulu hiç sevmiyordu ve okulda sıkılıyordu. Ece Naz, bunun nedenini öğretmenin kendileri ile pek ilgilenmediği, sürekli televizyondan çizgi film seyrettirdiği, biraz da boyama yaptırdığı ve hiç oyun oynatmadığı yönündeki ifadeleri ile anlatıyordu. Sizce bir anaokulu öğretmenin yaptığı bu davranışlar doğru ve uygun mu? Ayrıca bu çağdaki çocukların fiziksel gelişim açısından gereksinimleri nedir ve bu anaokulu öğretmeni bu ihtiyacı karşılıyor mu?

Anahtar Kavramlar

- Okulöncesi
- İlk çocukluk
- Fiziksel gelişim
- Motor gelişim
- İnce motor gelişim
- Kaba motor gelişim

İçindekiler

- GİRİŞ
- BEDENSEL YAPIDAKİ GELİŞİM
  - Ağırlık
  - Boy Uzunluğu
  - Beden Oranları
  - Kemik ve Kas Yapısı
  - Vücut Sistemleri
- MOTOR GELİŞİM
  - İnce Motor Gelişim
  - Kaba Motor Gelişim

GİRİŞ

İnsan, yaşam boyunca gelişmektedir. Bu gelişim süreci, kendine özgü özellikler içeren çeşitli gelişim dönemlerine ayrılarak incelenebilmekte ve açıklanabilmektedir. Örneğin genel olarak gelişim dönemlerini doğum öncesi, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve ileri yetişkinlik veya yaşlılık gibi dönemlerde gruplayabiliriz. Bu gelişim sürecinin yetişkinlik yıllarına kadar olan gelişim dönemlerinde bebeğin, çocuğun ve daha sonra ergenin fiziksel gelişiminde önemli değişimler gerçekleşir. Böylece döllenmeden yetişkinliğe kadar olan süreçte, bireyin beden yapısı ve fiziksel yeterlilikleri bir yetişkin düzeyine ulaşır. Yetişkinliğe kadar olan fiziksel gelişimde bebeklik yıllarından sonra çocukluk yılları başlar ve çocukluk yılları ergenliğe kadar sürer. Bu çerçevede çocukluk yıllarını yaklaşık iki yaşın sonundan yaklaşık 11-12 yaşa kadar olan zaman dilimi olarak düşünebiliriz. Bu zaman diliminde çocuklar, bebekte sahip olduğu fiziksel özellikleri ve yeterlilikleri daha da geliştirirler. Yaklaşık 9-10 yıl süren çocukluk yıllarını gelişim psikologları genellikle gelişimsel örüntü açısından iki gelişim dönemine ayırarak incelerler. Bu gelişim dönemleri, yaygın olarak ilk çocukluk (okulöncesi) ve ikinci çocukluk dönemi olarak adlandırılır. İlk ve ikinci çocukluk dönemlerinde, aynı bebeklik döneminde olduğu gibi, fiziksel gelişim açısından çocukların vücudunun fiziksel yapısındaki değişimler ile motor (hareketle ilgili) becerilerdeki ilerlemeler gözlenir. Böylece çocukların beden yapıları gelişir. Ancak çocukların sadece vücut organlarında fiziksel büyüme ve gelişme gerçekleşmez, ayrıca bu organların kullanım biçimleri ve motor becerileri de gelişir.

İlk çocukluk dönemi, okulöncesi yıllara denk gelir ve genellikle 3-5 yaş (3. yaşın başlangıcından 5. yaşın sonuna kadar) kapsadığı kabul edilir. Diğer bir ifade ile bebeklik döneminin sona ermesinden itibaren yaklaşık altı yaşların başlangıcına kadar devam eden gelişim dönemidir. Bu ünite de ilk çocukluk dönemine karşılık gelen okulöncesi yıllardaki fiziksel gelişim sürecinde ortaya çıkan değişimler, iki yaşın sonundan çocukların ilköğretim okuluna başladığı yaklaşık altı yaş başlangıcına kadar gelişim aralığında açıklanmaktadır.

BEDENSEL YAPIDAKİ GELİŞİM

Bebeklik döneminin ilk yılı, özellikle ilk altı ayı, oldukça hızlı bir bedensel büyüme hızına sahipti. Bu büyüme değeri, çocuğun birinci yılın sonunda yürümeye başlaması ile birlikte yavaşlamaya başlıyordu. İlk çocukluk yıllarının başlangıcını oluşturan üçüncü yıldan itibaren ise fiziksel gelişimin hızı ve büyüme değeri yavaşlamaya devam eder. Dolayısıyla bedensel özelliklerin gelişimi okulöncesi yıllarda yavaşlamakla birlikte kararlı bir biçimde artmaya devam eder.

Araştırmacıların ortaya koyduğu gelişimsel normlara dayalı olarak ilk çocukluk dönemi veya okulöncesi yıllarda gerçekleşen beden yapısındaki değişim aşağıda betimlenmektedir.

Ağırlık

Bebeklik döneminin sonu olan ikinci yılın sonunda çocuğun ağırlığı, doğum ağırlığının yaklaşık dört katı düzeyine ulaşarak ortalama 12 kilogram oluyor idi. İlk çocukluk yıllarında ise çocuğun hareketlilik düzeyinin daha da artması ile çocuğun ağırlığındaki artış oranı, çocuklukta genel eğilime paralel bir biçimde yavaşlar. İlk çocukluk döneminin sonu olan beş yaş sonunda çocukların ağırlığı, doğum ağırlıklarının yaklaşık altı katına ulaşarak 20 kilogram civarında olur.

İlk çocukluk döneminde bedensel gelişimin hızı ya da büyüme değeri, bebeklik dönemine oranla yavaşlar.

Okulöncesi dönemin sonunda çocukların ağırlığı, doğum ağırlıklarının yaklaşık altı katına ulaşarak 20 kilogram civarında olur.

Okulöncesi dönemde dört yaşında çocukların boy uzunluğu, doğumdaki boyunun iki katına ulaşarak bir metre civarında olurken okulöncesi dönemin sonunda çocukların boy uzunluğu, yaklaşık 105-115 cm. arasında olur.

Okulöncesi dönemde çocukların beden oranları değişerek çocukların beden yapısı incelik ve dönemin sonunda çocuk bedeni bir yetişkinin sahip olduğu beden oranına oldukça yaklaşır.

Bu dönem süresince, bebeklikte olduğu gibi, erkek çocuklar kızlardan biraz daha ağırdır. Erkekler daha çok kas dokusuna sahip iken kızlar erkeklerden daha çok yağ dokusuna sahiptirler (Santrock, 1997).

Boy Uzunluğu

İlk çocukluk döneminde, ağırlıktaki artış gibi, boy uzunluğundaki artış da gittikçe yavaşlar. Boy uzunluğundaki artış eğilimi de genel olarak çocuklukta büyüme-deki yavaşlama eğilimine paralel bir biçimde düşmektedir. İki yaşından altı yaşına kadar olan dönemde çocuğun boy uzunluğundaki artış, ağırlıktaki artışa benzer biçimde gittikçe yavaşlar. Bebeklik sonunda çocuğun boy uzunluğu ortalama 85 cm. iken dört yaşında doğumdaki boyunun yaklaşık iki katına ulaşarak bir metre civarında olur. Altı yaşında ise çocuğun boy uzunluğu, yaklaşık 105-115 cm. arasında olur. İlk çocukluk süresince ağırlıktaki gibi kızların boy uzunluğu da erkeklerden biraz daha küçüktür.

Beden Oranları

İlk çocukluk döneminde, çocukların beden oranlarında dikkat çeken değişiklikler olmaya başlar. Bebeklik dönemindeki beden oranı değişmeye başlar. Bu yıllar süresince hem erkeklerin hem kızların beden yapısı açısından gövdeleri incelik. Çocukların başlarının toplam beden büyüklüğüne oranı azalır. Bacaklar, tüm beden uzunluğunda daha göze çarpan bir ilerleme gösterir. Böylece çocukların bacakları daha hızlı büyüyerek bebeklikteki iri başlı görünüşü ortadan kalkar. İlk çocukluk dönemi sonunda çocuk bedeni, bir yetişkinin sahip olduğu beden oranına epeyce yaklaşır (Erden ve Akman, 1998; Faw ve Belkin, 1989; Santrock, 1997). Örneğin iki yaşında bacakların uzunluğu tüm beden uzunluğunun %34'ü iken ilk çocukluğun sonlarına doğru (5-6 yaşta) bu değer %44 düzeyine ulaşır (Faw ve Belkin, 1989). Ayrıca bu büyüme örüntüsü, çocuğun ağırlık merkezinde de değişmeye yol açar. Bebekte göğüs bölgesinde olan ağırlık merkezi okulöncesi çocuğunda göbeğe daha yakın olur. Bu ağırlık merkezindeki değişim, çocuğun bedenini daha çok kontrol etmesini ve hareketlerdeki yeterliliğini artırmasını sağlar (Trawcik-Smith, 1997). Aşağıda okulöncesi yıllardaki Sıla'nın fotoğrafları verilmektedir. Sıla'nın, daha önceki bebeklik ünitesinde verilen fotoğrafları ile karşılaştırılırsa, birkaç yıl içerisinde bedensel açıdan nasıl bir gelişme gösterdiği daha iyi kavranabilir.

Fotoğraf 7.5

4 yaşında

5 yaşında

6 yaşında

Vücut Sistemleri

İlk çocukluk döneminde bazı beden sistemleri olgunlaşma belirtileri gösterir. Örneğin çocukların kalp atışı yavaşlar ve daha durağan veya kararlı hale gelir. Genel olarak içsel organlar yetişkin büyüklüğüne yaklaşır. Bununla birlikte kemikler, kaslar ve eklemler gibi bazı beden yapılarında olgunlaşmamışlığın belirtileri hala mevcuttur (Santrock ve Barlett, 1986).

İlk çocukluk döneminde sinir sistemi gelişmeye devam eder. Sinir hücrelerinin gelişmesiyle birlikte beyin büyümesini sürdürür ve beyin fonksiyonları gelişir. Örneğin yaklaşık beş yaşında beyin yetişkin ağırlığının yaklaşık %90'ına ulaşır (Santrock, 1997). Okulöncesi yıllar süresince beyin büyümesi sonucunda var olan beyin hücreleri de önemli ölçüde daha incelikli hale gelir, beyin yarım kürelerinin sorumlu olduğu fonksiyonlar tam olarak belirlenir. Böylece beyin yarım kürelerinin uzmanlaşması ile ilişkili sol veya sağ elini kullanma tercihlerini de 4-5 yaş arasındaki çocuklarda (sol veya sağ elini daha çok kullanma) açıkça gözlemek olasıdır. Örneğin çocuğun okulöncesi yıllarda yapbozları yaparken veya resim çizimlerinde bir elini diğerinden daha çok tercih ettiği açıkça görülebilir. Ayrıca sadece el için değil, belirgin olarak ayaklardan birinin de sıçramada ve sekmede daha çok tercih edilebildiği de görülebilir (Trawick-Smith, 1997). Ayrıca beynin gelişmesi çocuğun bilişsel, dil ve motor gelişiminde de ilerlemelere yol açar.

İlk çocukluk süresince çocukların dolaşım sistemi gelişimini sürdürür. Bu çerçevede çocukların bebeklikte çok hızlı olan kalp atış hızı yavaşlar. Solunum sistemi açısından çocuklar, solunum sistemiyle ilgili kaslarının gelişimini sürdürür ve bebeklikteki solunumunu daha derin ve düzgün hale getirmeye başlarlar. Sindirim sistemi açısından çocuklar, tüm besinleri sindirebilirler. Yaklaşık üç yaşlarına geldiklerinde süt dişlerini çıkarmayı tamamlamışlardır. Ancak yaklaşık altı yaşından itibaren süt dişleri, kalıcı dişlerle yer değiştirmeye başlar. Boşaltım sistemi açısından çocuğun bağırsakları üzerindeki kontrolü iyice geliştirmiştir ve çocuk, tuvalet alışkanlığı kazanmıştır. İlk çocukluk yılları süresince kasların gelişimi ile birlikte çocuğun gücü ve dayanıklılığı önemli ölçüde artar. Kaslardaki bu gelişim, çocukların motor becerilerine ilişkin yeterliliklerinde gözlenebilir. İskelet sistemi açısından ise çocukların kemikleri sertleşmeye devam eder. Okulöncesi yıllarda kemikler yeterince sertleşmediği için, yanlış uygulamalar ve duruşlar sonucunda kemiklerin biçiminin bozulması tehlikesi vardır (Başaran, 1996; Faw ve Belkin, 1989; Selçuk, 1996, Senemoğlu, 2004).

Okulöncesi yıllarda bedensel büyüme örüntülerinde çok büyük bireysel farklılıklar vardır. Özellikle okulöncesi yılların ilk yıllarında çocuklar arasındaki bireysel farklılıkları gözlemek olasıdır. Örneğin okulöncesi yaşlardaki çocuklar gözlendiğinde bazı çocukların diğerlerinden daha uzun, bazılarının daha kısa, bazılarının daha şişman, bazılarının daha zayıf, bazılarının daha güçlü ve bazılarının daha güçsüz ve çelimsiz olduğu görülebilir. Bu farklılıkların çoğunluğu kalıtsal veya genetik özelliklerden kaynaklanmakla birlikte çevresel faktörlerin de bir derece önemli bir rol oynadığı ve etkisinin olduğu da belirtilebilir. Özellikle okulöncesi yıllarda çocukların fiziksel gelişiminde yeterli ve dengeli beslenme oldukça önemlidir. Çocukların yediği besinler; onların kemiklerinin büyümesini, beden biçimini ve hastalıklara karşı duyarlılığını belirler. Böylece yetersiz beslenme ve kronik hastalıklar çocuğun büyümesini önleyici etkide bulunurlar. Genel olarak doğuştan getirilen faktörlerin, çocuklukta gelişen fiziksel problemlerin veya duygusal güçlük-

Okulöncesi dönemde bazı beden sistemleri olgunlaşma belirtileri göstermekle birlikte kemikler, kaslar ve eklemler gibi bazı beden yapılarında olgunlaşmamışlığın belirtileri gözlenir.

Çocukların sol veya sağ elinden birini daha çok tercih etmesi, gelişimsel bir sorun olarak algılanmamalı ve çocuğa baskı yapılmamalıdır.

Okulöncesi dönem çocukları ana sınıflarında veya parklarda gözlenecek olursa beden yapısı açısından aralarındaki bireysel farklılıklar rahatlıkla gözlenebilir.

lerin çocukluk süresince büyüme problemlerine yol açabildiği belirtilmektedir (Santrock, 1997; Santrock ve Barlett, 1986).

Sizler de bir okulöncesi kuruma giderseniz büyük ihtimal ile çocuklar arasında bu bedensel yapıdaki farklılıkları rahatlıkla gözleyebileceksiniz. Ayrıca bu dönem içerisinde gerçekleşen bedensel büyümede büyük bireysel farklılıklar olmakla birlikte çocuklar genellikle gelişim ilkeleri doğrultusunda benzer fiziksel gelişim örüntüleri sergilerler.

Aşağıdaki resimlerde okulöncesi yıllarda yaklaşık beş yaşını bitirmiş olan çocuklar görülmektedir. Fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere çocuklar arasında bedensel yapı bakımından farklılıklar rahatlıkla gözlenebilir.

Fotoğraf 7.6

5-6 yaş aralığındaki okulöncesi çocukların görünüşleri ve aralarındaki bedensel açıdan bireysel farklılıkların görünüşü

SIRA SİZDE

1

Bir ana sınıfına devam eden ve birkaç ay sonra ilköğretim birinci sınıfa devam edecek olan Şehrazat'ın genel olarak beden yapısı hakkında neler söylenebilir?

MOTOR GELİŞİM

Motor gelişim, hareketlerin gelişimini ifade etmekte olup okulöncesi yıllarda çocuğun gelişen hareket becerisine bağlı olarak bedenini gittikçe artan bir biçimde kontrol altına almasını kasteder.

Motor gelişim, hareketlerin gelişimini ifade eder. Bebeklikte, hareketlerdeki gelişim ile birlikte beden gittikçe artan bir biçimde kontrol altına alınmaya başlar. Motor gelişim, bebeklik ünitesinde daha önce açıklandığı üzere, bebeğin veya çocuğun zamanla artan bir şekilde bedensel hareketlerini kontrol altına almasını ve daha nitelikli hareketler yapabilmesini ifade etmektedir. Motor gelişim, insan yaşa-

mında önemli bir gelişim boyutudur. Motor gelişim çerçevesinde, bebeğin ve çocuğun bedenini kontrol etmeye başlaması ile birlikte yaşamında yapabilecekleri ve gerçekleştirebilecekleri de gittikçe artmaktadır.

İlk çocukluk dönemi içerisinde bedensel gelişimin hızı ya da büyüme değeri, daha önce de belirtildiği gibi, bebeklik dönemine oranla yavaşlıyordu. Bununla birlikte motor gelişim açısından okulöncesi yıllarda motor becerilerin gelişimi hızlı bir biçimde gerçekleşir. Bedensel büyümedeki artışlarla kasların gelişimi, çocuğun bilişsel ve sosyal yönden gelişiminin ilerlemesine de katkıda bulunur. Böylece çocuklar, yapabilecekleri davranışların genişliğini artırır ve zenginleştirirler. Aşağıdaki fotoğraflarda, okulöncesi dönemin ilk yıllarındaki çocuğun motor gelişiminin bebekliğe göre ne kadar ilerlemiş olduğu görülmektedir.

İlk çocukluk dönemi içerisinde bedensel gelişimin hızı ya da büyüme değeri, bebeklik dönemine oranla yavaşlarken hem kaba hem ince motor becerilerin gelişimi hızlı bir biçimde gerçekleşir.

Fotoğraf 7.7

3-4 Yaş Aralığındaki Sıla'nın Motor Etkinlikleri

Okulöncesi yıllar süresince çocuklar daha koordineli olurlar. Ancak bu yaşlarda bazı çocuklar zayıf fiziksel koordinasyona sahip olabilirler. Okulöncesi yıllarda genel olarak çocukların yürüme, tırmanma, yakalama gibi motor becerileri dikkati çeker. Gelişen bu beceriler, çocukların çevresini keşfetmelerine ve yeni durumlara uyum sağlamalarına yardım eder. Ayrıca okulöncesi yıllarda fiziksel etkinliklerde başarılı olma çocuklar açısından son derece önemlidir. Çünkü, motor beceriler, çocuğun benliğinin biçimlenmesine katkıda bulunur (Vander Zanden, 1997).

Okulöncesi yıllarda motor becerilerin kazanılmasında veya başarılmasında çevresel destekler oldukça önemlidir. Örneğin çocuklar hem sosyal hem fiziksel olarak zayıf ve yetersiz olunan bir çevrede büyüdükleri zaman onların gelişimi de yoğun bir biçimde gecikebilmektedir. Yetersiz koşullar içeren çevrelerde yapılan araştırmalar, yetişkinler tarafından ihmal edilen ve dikkate alınmayan çocukların motor gelişimlerinin geciktiğini veya yavaşladığını göstermektedir. Ancak destekleyici olmayan çevre değiştirildiğinde ise normal gelişim kendini göstermekte ve ilerleme gerçekleşmektedir (Hoffman ve diğ., 1988). Bu çerçevede, okulöncesi yıllarda diğer gelişim alanlarında olduğu gibi, motor gelişimde de anne babanın çocuğa desteği oldukça önemlidir. Ayrıca çocuğun okulöncesi kurumlara mutlaka devam etmesi ve burada yaşlılarından ve özellikle öğretmenlerinden destek alması da son derece destekleyici ve geliştirici olacaktır. Böylece çocukların okulöncesi kurumlara gitmeye başlayarak yaşlıları ile birlikte etkinliklerde bulunmaları ve bu etkinlikleri öğretmenlerin koordine etmesi sonucunda motor beceriler oldukça gelişecektir.

İlk çocukluk yıllarında motor gelişim açısından hem kaba hem ince motor becerilerin gelişimi hızlı bir biçimde gerçekleşir. Aşağıda okulöncesi yıllarda ortaya çıkan kaba ve ince motor gelişimde önemli olan değişimlere ilişkin açıklamalar verilmektedir.

Kaba motor beceriler, genel kuvvet ve dayanıklılık gösterecek biçimde bacaklarda ve kollarında büyük kasların kullanımını gerektiren becerilerdir. İnce motor gelişim; kollar, eller ve parmaklardaki daha küçük kasları koordine etme yeterliliğini ifade eder.

Kaba Motor Becerilerin Gelişimi

Kaba motor beceriler, genel kuvvet ve dayanıklılık gösterecek biçimde bacaklarda ve kollarda büyük (geniş) kasların kullanımını gerektiren becerilerdir. Koşma, atlama, atma (fırlatma), tırmanma ve tekmeleme gibi becerileri içerir (Trawick-Smith, 1997). Bu becerilerin gelişmesiyle okulöncesi çocukların hareket düzeyi artar ve çocuklar çevrelerini daha çok keşfedebilirler. İlk çocukluk döneminde çocukların oldukça hareketli oldukları gözlenir. Bebekliğin ikinci yılının sonuna doğru yürüme ve koşma gibi kaba motor becerilerdeki ilerlemeler, çocukların iyice hareketlenmesini sağlar. Bu hareketliliği nedeniyle çocuklar yerlerinde duramazlar ve kaba motor gerektiren (özellikle kollar ve bacaklar) etkinlikleri sıklıkla sergilemek isterler. Okulöncesi dönemde, kaba motor beceriler gittikçe gelişir ve çocuk tarafından kaba motor davranışlar daha iyi ve mükemmel biçimde gerçekleştirilebilir duruma gelir. Örneğin okulöncesi kurumlara ya da parklara gidilerek gözlem yapılırsa ilk çocukluk çağındaki çocukların büyük kaslarını kullanmayı gerektiren koşma, atlama, atma, tırmanma ve tekme atma gibi kaba motor becerileri sergilemekten ne kadar çok zevk aldıkları ve ne kadar çok hareketli oldukları rahatlıkla görülebilir.

Okulöncesi dönemde çocukların kaba motor becerilerde yeterliliklerinin artmasına paralel hareketlilik düzeyleri de artar.

Çeşitli araştırmacılar, okulöncesi yıllardaki kaba motor becerilerdeki gelişimsel ilerlemeleri veya yeterlilikleri belirlemişlerdir. Aşağıda çeşitli araştırmacılar tarafından okulöncesi yıllarda genel olarak çocukların tipik kaba motor becerilerde ulaştıkları yeterliliklere ilişkin açıklamalar (konunun daha iyi kavranması açısından iki yaşından başlayarak) verilmektedir (Vander Zanden, 1997, s.190; Faw ve Belkin, 1989, s.237):

İki yaşındaki çocuğun genel olarak kaba motor becerilerdeki yeterlilikleri: Koşabilir, büyük bir topa vurabilir, küçük bir topu atabilir, iki ayağını kaldırarak kısa mesafeli atlayabilir; ileri, yana ve geriye doğru yürüyebilir, tek başına basamaklarda gidip gelebilir.

Üç yaşındaki çocuğun genel olarak kaba motor becerilerdeki yeterlilikleri: Bir ayağı üzerinde durabilir, her iki ayağı üzerinde sıçrayabilir, kısa mesafeler için denge tahtasında yürüyebilir, iyi bir biçimde atlayabilir, küçük bir topu atabilir, ayağı ile tekerlekli oyuncak bir arabayı ileri itebilir, üç tekerlekli bir bisiklete binebilir, ayaklarını değiştirerek yukarı ve aşağı basamakları yürüyebilir, uzatılmış (açılmış) kollar ile bir topu yakalayabilir.

Dört yaşındaki çocuğun genel olarak kaba motor becerilerdeki yeterlilikleri: Üç tekerlekli bisiklet üzerinde beceriler yapabilir, hızlı bir biçimde koşabilir, becerikli bir biçimde atlayabilir, becerikli bir biçimde tırmanabilir, bedeni önünde ellerini tutarak bir topu yakalayabilir.

Beş yaşındaki çocuğun genel olarak kaba motor becerilerdeki yeterlilikleri: Ayağını değiştirerek sıçrayabilir, becerikli bir biçimde topu atabilir, zıplayan bir topu yakalayabilir, yan tarafta bir topu yakalayabilir.

Altı yaşındaki çocuğun genel olarak kaba motor becerilerdeki yeterlilikleri: Bisiklete binebilir, ustalikle tırmanabilir, bir topu yukarıdan aşağıya inen bir biçimde ustalikle atabilir.

Yukarıda yaşlara göre verilen motor becerilere ilişkin yeterlilikler genel bir fikir vermekte olup çocukların bireysel farklılıklarına göre bu yeterlilikleri sergilemede farklılıklar gözlenebilir. Ancak genel olarak okulöncesi yıllarda üç yaş civarında çocukların ileri ve geri koşma, atlama gibi hareketleri yapmaktan büyük zevk aldıkları görülür. Dört yaş civarında koşma ve atlama gerektiren etkinliklerden zevk almakla birlikte çocuklar daha cesaretli, maceracı davranışlar sergilerler. Beş yaş

civarında ise daha hareketli ve maceracı davranırlar. Anne baba ile yarışmaktan hoşlanırlar. Televizyon seyredirken yerlerinde duramazlar (Santrock, 1997). Sonuç olarak okulöncesi yılların sonunda çocukların ayaklarını değiştirerek merdivenlerde ileri geri yürüyebildiği, tırmanabildiği, düz ve dairesel hatlarda dengelerini sağlayarak yürüyebildiği, bir yerden atlayabildiği, doludizgin (dörtmala) koşabildiği, koşarken durabildiği, tekrar başlayabildiği ve yönlerini değiştirebildiği, bisiklete binebildiği, tüm bedenini kullanarak top ve benzeri objeleri atabildiği, ellerini ve kollarını kullanarak bu objeleri yakalayabildiği ve bunun içinde dirseklerini bükebildiği, dizini kırarak objelere tekme atabildiği ve ileri geri doğru sallanarak salıncakta kendi kendine sallanabildiği belirtilebilir (Trawick-Smith, 1997, s.254).

Okulöncesi yıllarda kaba motor becerilerde hızlı bir gelişim gerçekleşmektedir. Bu yıllarda kaba motor becerilerin gerçekleşmesini sağlayan kaslar, ince motor becerilerin gerçekleşmesini sağlayan kaslara göre daha fazla gelişir. Tabi ki bu kaba motor becerilere ilişkin yeterliliklerin edinilmesi hızlı olmakla birlikte bunlar birdenbire ortaya çıkmamaktadır. Motor gelişim becerilere ilişkin yeterliliklerin zamanla adım adım gittikçe incelenmesi veya zarifleşmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Örneğin bir çocuğun bir topu ustalıklı istediği gibi atma becerisi edinimi, bu çocuğun bebeklikte ilkel yakalama refleksi göstermesi ve kolunun bütün hızıyla objeye vurma ile başlamaktadır. 2-3 yaşında sadece kollarını kullanarak dimdik eğilmeksizin bir topu atmaktadır. 4-5 yaşında omuzlarını, gövdesini ve bacaklarını da topu atarken kullanmaktadır. Topu atarken bedenini etrafında döndürerek ve adımını ileri doğru atarak topu atma eylemini gerçekleştirmektedirler. Yukarıdan aşağıya inen biçimde objeleri atmaya başlayabilmektedir (Berk, 2000; Trawick-Smith, 1997).

Okulöncesi yıllarda kaba motor kasların gelişmesi ile gelişen ve artan kaba motor yeterlilikler sonucunda çocukların hareketlilik düzeyi oldukça artar. Çocuklar, bu artan hareketlilikleri nedeniyle bazı istenmeyen durumlar yaşayabilir. Örneğin okulöncesi çocukları koşarken düşebilir, bir yere çarpabilir, atlarken bir yerden düşebilir, birbirlerini itebilir. Bunun sonucunda bir yerleri incinebilir, yaralanabilir veya kırılabilir. Bu gibi kazaların ve yaralanmaların yaşanmaması için anne babanın, bakıcıların, yetişkinlerin ve öğretmenlerin dikkatli olmaları gerekir. Çocukların oynadıkları yerler, onların bu hareketliliğini göz önüne alınarak oluşturulmalıdır. Örneğin evde çocukların oynayacağı alanda çarpma sonucu kırılacak eşyaların bulundurulmaması, okulöncesi kurumda ve parklarda çocukların düşmelerine karşı uygun tasarımların yapılması ve uygun malzemelerin kullanımı sağlanabilir. Ancak bazı durumlarda çocukların bu hareketliliği sonucunda istenmeyen durumların yaşanacağı ve yaralanmaların oluşacağı endişesiyle çocukları korumak amacıyla çocukların hareket alanı sınırlanabilmekte ve çocukların hareketleri engellenmektedir. Örneğin çocuklarına çok düşkün olan bir anne baba, çocuklarına zarar gelebileceği endişesi ile parklardaki kaydıraklardan ve salıncıklardan onun yararlanmasını engelleyebilir. Evde düzenin bozulacağı veya çocuğun yaralanacağı endişesiyle anne baba veya bakıcı, evde çocuğun koşturmasına ve evdeki eşyaları itmesi, çekmesi, eşyaların üzerine çıkmasına izin vermeyebilir. Bir okulöncesi öğretmeni benzer gerekçeler ile çocukların hareketliliği içeren oyunlar yerine daha çok pasif durumda kalacakları çizgi film seyrettirme gibi etkinliklere ağırlık verebilir. Bu durumlar, çocuğun motor gelişimini olumsuz bir biçimde etkileyebilecek davranışlardır. Anne babanın, bakıcının veya öğretmenin çocuğu tehlikelere karşı koruması son derece doğal ve gerekli bir davranış olup çocuğun hareket özgürlüğünü de engellememelidir. Okulöncesi yıllarda çocuğun, mümkün olduğunca

Okulöncesi yıllarda kaba motor becerilerin gerçekleşmesini sağlayan kaslar, ince motor becerilerin gerçekleşmesini sağlayan kaslara göre daha fazla gelişir.

Fotoğraf 7.8

Yandaki fotoğraflar 5-6 yaş aralığındaki okulöncesi çocukların bale eğitimini göstermektedir. Bu tür davranışsal etkinlikler, çocukların motor becerilerinin gelişimini destekleyecektir.

hareketliliğini sergileyebilecekleri oyun ortamları oluşturulmalıdır. Bu oyunlarda çocukların birlikte etkinlik göstermeleri sağlanarak hem motor becerilerin daha incelikte gelişimi hem psikososyal gelişim gerçekleştirilebilir.

SIRA SİZDE

2

Yaklaşık 5,5 yaşında olan Sanem'in kaba motor becerileri sizce nasıldır?

İnce Motor Becerilerin Gelişimi

Okulöncesi yıllarda ince motor becerilerin gelişiminde önemli ilerlemeler gerçekleştiği gözlenir. Örneğin çocuğun kendi özbakım becerilerinin veya kendine yardım etme davranışlarının geliştiği görülebilir.

İnce motor gelişim; kollar, eller ve parmaklardaki daha küçük kasları koordine etme yeterliliğini ifade eder. Okulöncesi yıllarda ince motor becerilerin gelişiminde önemli ilerlemeler gerçekleşir (Trawick-Smith, 1997). Örneğin üç yaşında elbisesini yardımla giyip çıkarabilir, makasla kağıt kesebilir, çatala yemek yiyebilir, düz bir çizgi çizebilir, bir sürahidenden su boşaltabilir. Dört yaşında bir makasla çizgi üzerinden kesebilir, kabaca insan resmi çizebilir, yardım olmaksızın kendi elbiselerini giyip çıkarabilir, elini yüzünü yıkayabilir, yemeğini kendisi yiyebilir, bloklar ile bina yapabilir. Beş yaşında kalemi acemice kullanabilir, yazıları kopyalayabilir, küp ve blokları rahatlıkla oyunda kullanabilir. Dolayısıyla 4-5 yaşından itibaren okulöncesi çocukların biraz güçlükler yaşasa da düğme ilikleme, fermuarını çekmek ve çatal kaşık gibi araçlar ile yemeğini yemek gibi kendine yardım etmeyi içeren becerileri büyük ölçüde gerçekleştirebildikleri görülür. Altı yaşında ise becerikli el işleri sergileyebilir, harfleri yazabilir, oyuncak bloklar ile ustalıklı yapılar kurabilir (Selçuk, 1996, s.30; Trawick-Smith, 1997; Vander Zanden, 1997, s.190). Genel olarak okulöncesi yıllar sonunda çocuklar bir çatal ve kaşıkla yemek yiyebilmekte, bıçakla bir şeyi kesebilmekte, bağımsız bir biçimde giysilerini ve ayakkabısını giyebilmekte, düğmelerini ilikleylebilmekte, fermuarını çekebilmekte, kağıda resimler çizebilmekte, makas kullanabilmekte, bir yapbozu incelikle yapabilmekte, başparmağı ve parmakları ile kalem ve fırçayı tutarak kullanabilmekte, duvarları ile el ve kol hareketlerini koordine edebilmektedirler (Trawick-Smith, 1997, s.257).

Okulöncesi çocuklarda motor gelişim açısından oyunlar oldukça önemlidir. Oyunlar; çocuğun hem kaba hem ince motor kaslarının gelişimine katkıda bulunarak onun becerilerdeki yeterliliklerinin artmasını ve algısal, zihinsel ve sosyal yönlerden de gelişmesini sağlar.

Okulöncesi veya ilk çocukluk yıllarında çocuklar, ince kasların kullanımını gerektiren oyunlara girerler. Örneğin 4-6 yaşlarında kaba (büyük) kasların kullanımını gerektiren bahçe oyunlarının yanı sıra ince (küçük) motor kasların kullanımını daha çok gerektiren masa başı faaliyetlere ilgi duyarlar. Bu kapsamda resim yapma, resimleri boyama, kesme ve bunları yapıştırma, boncukları ipe dizme, yapbozlar ile değişik şekiller oluşturma ve parçaları birleştirme, oyun hamuru veya çamur ile heykeller veya şekiller yapma, lego gibi araçlar kullanarak üst üste dizmeler veya inşa etmeler oyunlarda önemli bir yer tutar (Aral, 2002; Trawick-

Smith, 1997). Okulöncesi dönemde park gibi açık havada oyunlarda kullanılan araçlar kaba kasların motor gelişimini desteklerken kil, çamur, hamur gibi yoğurma malzemeleri ile oynama, makasla kesme, kalem ve fırça kullanma, bağlama, çözme, düğmeleme gibi etkinlikler çocukların el ve parmaklardaki ince motor kasların ve bunlar ile ilişkili becerilerin gelişimine katkıda bulunur (Aral, 2002).

Okulöncesi kurumlardaki veya bir evdeki çocukların etkinlikleri gözlemlendiğinde çoğunlukla bu dönemdeki çocukların oyun hamuru ile oynamaktan ve ona şekil vermekten çok hoşlandıkları görülür. Makaslar ile bir şeyleri kesmekten ve kestiklerini yapıştırmaktan zevk aldıkları, yapbozlar ile eksiklikleri bularak tamamlamaktan hoşlandıkları, resimler yaparak onları boyamaktan zevk aldıkları, legolar ile değişik biçimlerde şekiller oluşturmak için heyecan duydukları gözlenebilecektir. Nitekim okulöncesi kurumlarda gerçekleştirilen etkinliklerin büyük çoğunluğunda bu tür oyunlar gerçekleştirildiğini rahatlıkla görebiliriz. Dolayısıyla anne babalar, bakıcılar ve öğretmenler okulöncesi yıllarda çocukları yapboz, lego, boyama defteri ve kalemleri, yapıştırıcı, makas, oyun hamuru, kağıt ve kalem gibi materyaller sağlayarak onların hem iyi bir vakit geçirmesini sağlayabilirler hem de çocukların motor gelişimlerini ilerletmelerine katkıda bulunurlar. Örneğin bu amaçla çocuğun özgürce yaratıcılığını sergilemesine ve böylece kendi ürünlerini yaratmasına olanak veren malzemelerden biri olan çamur, okulöncesi yıllarda ince motor becerilerin gelişiminde kullanılabilir. Çocuk çamurla oynarken elleri ve parmaklarını kullanabilme kapasitesini rahatlıkla gözler, kendi gücünü görür ve bu gücü kullanmayı ve kontrol etmeyi öğrenir. El ve parmak kaslarının yanı sıra zihni, gözleri ve elleri arasındaki koordinasyonu da sağlamaya çalışır. Ayrıca ıslak ve kuru, sert ve yumuşak, pürüzlü ve pürüzsüz gibi kavramları da çamura dokunarak tanıyabilecektir. Dolayısıyla çocuğun çamur ile oynarken geçireceği eğlenceli zamanlar, onun ince motor kaslarının gelişimine katkıda bulunurken zihinsel ve duygusal açıdan da gelişimine de destek sağlayacaktır (Sarı, 2002). Çamurun yanı sıra anne babalar ve öğretmenler; ince veya küçük kas gelişimini desteklemek üzere tahta, karton, plastik gibi başka malzemelerden ve oyuncaklardan da yararlanabilirler. Böylece ince motor becerilerde ortaya çıkan ilerleme ile çocuğun kendini kontrol edebilme duygusu da gelişir.

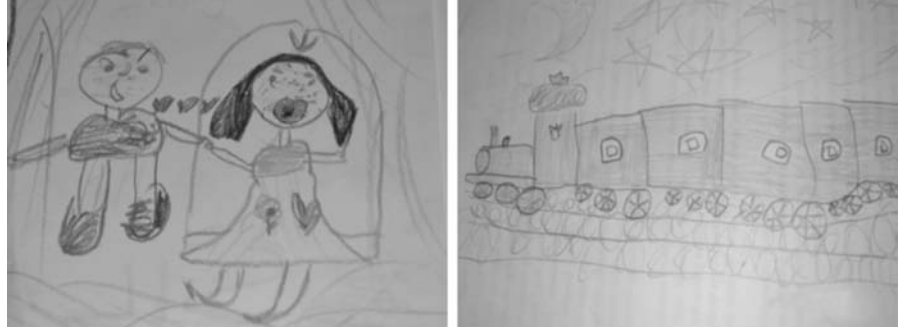
Okulöncesi yıllarda çizim yapma da önemli bir ince motor beceridir. Bu becerinin gelişiminde, çocukların 13. aydan itibaren işaret parmağı ile başparmağını birlikte kullanarak kıştırma veya kerpeten hareketi ile objeleri tutmayı gerçekleştirmesi temeldir. Okulöncesi yıllarda ise yazı ve çizim araçlarını tutmada gittikçe bir inceleme veya zarifleşme gerçekleşir. Resimleri boyamada ustaca davranışlar sergilerler. Böylece ince motor koordinasyonun gelişimi, çocukların çizimlerdeki değişimlere de yansır ve çizim becerisinin ilerlemesini sağlar. Bazı araştırmacılar çocukların çizimlerdeki ilerlemesini gösteren aşamalar ifade ederler. Örneğin çizimin ilk aşaması olan karalama yapma (anlamsız yazı ve çizgiler) yaklaşık 15. aydan itibaren başlar. İlk zamanlar çoğu karalamalar, tekrarlanan yatay veya dikey çizgiler biçimindedir. Karalamalar, gittikçe çocuğun ince koordinasyonunun gelişimini yansıtmaya başlar. Okulöncesi yılların başında çocuklar sıklıkla karalama yaparlar. 3 yaş civarında çocukların karalamaları daha kontrollü olur ve kapalı (enclosed) figürler oluşturmaya başlarlar. Başlangıçta figürler genellikle bir daire biçiminde iken artan ince motor koordinasyon ile değişik şekiller çizilmeye başlanır. Tek figür oluşturulduktan (3 yaş) sonra iki ve daha fazla figürün kombinasyonu kabaca üretilir. Yaklaşık dördüncü doğum gününden sonra resimsel temsiller ortaya çıkar. Çocukların çizimlerinde objeleri resmetmeler (temsil etmeler), kabaca gö-

Okulöncesinde çocukların ince motor becerilerinden biri de çizim becerisidir. Çizim becerisi, okulöncesi yıllarda sistemli bir biçimde gelişerek dönem sonunda çocuğun yaşama ilişkin objelere yer verecek biçimde gelişmesine ve boyamalarının daha da zarifleşmesine olanak sağlar.

zükür. Temsil edici çizimler oluşturma, ince motor koordinasyondaki iyileşmeleri ve aynı zamanda temsil edici düşüncedeki değişimleri yansıtır. Objelere ilişkin ilk çizimler, genellikle kabaca yüzdeki organlara sahip olan insan kafaları içerir. Zamanla bu çizimlerde kollar, eller, bacaklar ve detaylı yüzdeki organları yer almaya başlar. Yaklaşık beş yaşından itibaren binalar, arabalar ve benzeri objeler çizdiği görülür. İlk çocukluğun sonralarında çocukların insanlar kadar evler, ağaçlar, güneş içeren bir sahne oluşturarak resmettiği gözlenir. Sonuçta çocuklarda çizim becerisinin gelişimi; motor, algısal ve bilişsel özelliklerin koordinasyonu çerçevesinde gerçekleşir (Faw ve Belkin, 1989; Trawick-Smith, 1997).

Şekil 7.1

Yandaki resim, okulöncesi yılların sonunda çocuğun çizim becerisinin ne kadar ilerlediğini göstermektedir.

İnce motor becerilerde ilerleme, kaba motor beceriler gibi birdenbire ortaya çıkmaz. Bebeklik yıllarından başlayarak çocukluk yıllarında bir gelişim süreci içerisinde ortaya çıkar. Bu nedenle okulöncesi yıllarda çocuklara yönelik gerçekleştirilecek etkinliklerde, çocukların henüz ince motor becerilerinin ve yeterliliklerinin istenen olgunluğa ulaşmamış olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü okulöncesi yıllarda çocukların görme duyusu ve küçük kasları yeterli düzeyde olgunlaşmadığı için çocuklar, tam olarak el ve göz koordinasyonunu gerçekleştiremezler. Böylece, çok ince motor becerileri gerektiren küçük objeler üzerinde ve ayrıntı gerektiren işlerde, gerekli başarıyı sergileyemezler. Bu nedenle okulöncesi çocukların etkinliklerinde geniş, büyük ya da kalın araç gereçlerin kullanımının yeğlenmesi, büyük resimli, yazılı kitapların seçilmesi daha uygun olacak ve onların dikkatini daha çok çekecektir (Erden ve Akman, 1998; Senemoğlu, 2004). Bu durumu özellikle anne babaların ve okulöncesi kurumda görev alan öğretmenlerin dikkate alması gerekir.

SIRA SİZDE

3

Zehra yaklaşık 5,5 yaşında olup bir okulöncesi okula devam etmektedir. Sizce, Zehra'nın bulunduğu yaş itibarı ile ince motor becerileri hakkında neler söylenebilir?

Okulöncesi yılları süresince kaba ve ince motor becerilerin gelişiminde cinsiyet farklılıkları gözlenebilir. Bu yıllarda erkekler güç isteyen becerilerde kızlara nazaran biraz daha ileridedirler. Örneğin erkekler biraz daha hızlı koşabilirler, topu biraz daha ileriye atabilirler. Erkekler vurma, tekme atma ve yakalama gibi etkinliklerde daha beceriklidirler. Böylece erkekler; kızlardan daha çok sert, kaba ve düşme, yuvarlanma türü oyunlar ile daha çok ilgilenirler. Kızlar ise daha iyi denge ve incelik isteyen hareketlerde erkeklerden daha ileridedirler. Dolayısıyla kızlar, ince motor becerileri gerektiren etkinliklerde erkeklerden daha çok yeterlilik gösterir.

rirler. Bunun nedeni ise çocukluk yıllarında algısal motor yeterliliklerden sorumlu beyin bölgelerinin kızlarda daha iyi gelişmesinden kaynaklanabilir (Berk, 2000; Trawick-Smith, 1997).

Erkeklerin biraz daha geniş kas yapısına sahip olmaları, onların kaba motor becerileri daha iyi yapmasını sağlar. Nitekim erkeklerin kızlardan daha hızlı kas kuvveti edindikleri, ilk yıllardan itibaren daha büyük ve daha güçlü olma eğiliminde oldukları belirtilmektedir. Bunun yanı sıra yetişkinlerin teşvik etmesi ve model olması da güçlü bir biçimde bu cinsiyet farklılığını belirler. Bunu doğrular biçimde araştırmalar, ana babaların motor gelişim açısından erkek ve kız çocuklarına farklı davranarak onları sosyalleştirdiklerine işaret etmektedir. Ana babalar, erkek ve kızlara farklı oyuncak çeşitleri satın alarak bu oyuncakların farklı motor beceriler kazandırmasını beklerler (Berk, 2000; Trawick-Smith, 1997). Örneğin ilk yaşlardan itibaren futbol topu, oyuncak arabalar gibi oyuncaklar erkekler için alınır ve onlar ile bu oyuncaklar kullanılarak oynanırken kızlara daha çok çevirmek için çemberler, atlamak için ipler, dizmek için boncuklar ve pullar alınmakta ve bunlar ile oynamasına model olunabilmektedir. Anne babanın veya içinde yaşanılan kültürün motor gelişim açısından sergiledikleri cinsiyet farklılıkları çoğunlukla farkında olunmadan yapılabilmektedir. Örneğin 5,5 yaşındaki kızlarına sürekli oyuncak bebekler, boncuklar, takılar ve süs eşyaları alan anne baba, kızlarının bir gün akşam okulöncesi kurumdan döndüğünde “Niye benim hiç oyuncak arabam yok?” sorusu ile karşılaşabilirler. Yine bir anne baba veya yetişkin, çocuğu olan bir eve ziyarete giderken veya doğum gününde hediye alırken çocuğun cinsiyetini dikkate alarak oyuncak seçimini yapmaktadır. Dolayısıyla çocukların motor gelişiminde anne babanın davranış biçimleri de cinsiyet farklılıklarının oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

Okulöncesi yıllarda ince motor gelişim açısından da bireysel farklılıklar gözlemlenebilir. Bazı çocuklar anne babasından veya bakıcısından biraz yardım alarak giysisini giyme, ayakkabısını giyme, düğmesini ilikleme, yemeğini yeme, elini yıkama ve dişini fırçalama gibi kendi özbakım becerilerini kısa bir zamanda başarıya iken bazı çocukların bu davranışları gerçekleştirmede biraz zorlandıkları ve geri kalabildikleri gözlemlenebilir. Bunun nedeni, genetik ve çevresel faktörlerden kaynaklanabilir. Bu çerçevede çocukların kemik ve kas yapısının gelişimi önemli bir etken olmakla birlikte bu gelişimde özellikle yetersiz beslenme ve çocuğun içinde büyüdüğü aile ortamı da oldukça önemlidir. Çocuğun yetersiz ve dengesiz beslenmesi ve aile içerisindeki sıkıntılı, huzursuz ve ilgisiz ortamlar çocuğun motor becerilerinin gelişimini de olumsuz bir biçimde etkileyerek geciktirici olabilecektir.

Kızlar ince motor becerileri gerektiren etkinliklerde erkeklerden daha çok yeterlilik gösterirler.

Okulöncesi yıllarda ince kas becerileri gelişmekle birlikte bu gelişimde bireysel farklılıklar vardır. Bazı çocuklar ince kas gerektiren bu becerileri çok hızlı bir biçimde ve ustalıkla sergiler iken bazı çocuklar biraz daha geridirler.

Özet

Okulöncesi yıllarda ortaya çıkan beden yapısındaki gelişimi açıklamak

İlk çocukluk yıllarının başlangıcını oluşturan üçüncü yıldan itibaren fiziksel gelişimin hızı ve büyüme değeri yavaşlar. Ancak bedensel özelliklerin gelişimi, okulöncesi yıllarda yavaşlamakla birlikte kararlı bir biçimde artmaya devam eder. Okulöncesi yıllarda büyüme örüntüsünde çok büyük bireysel farklılıklar olmakla birlikte çocuklar, genellikle gelişim ilkeleri doğrultusunda benzer fiziksel gelişim örüntüleri sergilerler. İlk çocukluk döneminin sonu olan beş yaş sonunda çocukların ağırlığı, doğum ağırlıklarının yaklaşık altı katına ulaşarak 20 kilogram civarında olur. Çocuğun boy uzunluğu, dört yaşında doğumdaki boyunun yaklaşık iki katına ulaşarak bir metre civarında olur. Altı yaşında ise çocuğun boy uzunluğu yaklaşık 105-115 cm. arasında olur. İlk çocukluk döneminde, çocukların beden oranlarında dikkat çeken değişiklikler olmaya başlar. Bebeklik dönemindeki beden oranı değişmeye başlar. Bu yıllar süresince hem erkeklerin hem kızların beden yapısı açısından gövdeleri inceler. Çocukların başlarının toplam beden büyüklüğüne oranı azalır. Çocukların bacakları daha hızlı büyüyerek bebeklikteki iri başlı görünüşü ortadan kalkar. İlk çocukluk dönemi sonunda çocuk bedeni, bir yetişkinin sahip olduğu beden oranına epeyce yaklaşır. Bu büyüme örüntüsü, çocuğun ağırlık merkezinde de değişmeye yol açar ve ağırlık merkezi okulöncesi çocuğunda göbeğe daha yakın olur. Genel olarak içsel organlar yetişkin büyüklüğüne yaklaşır. Bazı beden sistemleri olgunlaşma belirtileri gösterir. Bununla birlikte kemikler, kaslar ve eklemler gibi bazı beden yapılarında olgunlaşmamışlığın belirtileri hala mevcuttur.

Okulöncesi yıllarda ortaya çıkan kaba motor becerilerindeki gelişimi açıklamak

Motor gelişim açısından okulöncesi yıllarda çocukların kas gelişimi dikkat çeker. Kas gelişimiyle birlikte çocukların yürüme, koşma, tırmanma, yakalama, sıçrama, vurma gibi kaba motor becerilerinde ilerlemeler olur. Çocukların oldukça hareketli oldukları gözlenir. Bu hareketliliği nedeniyle çocuklar yerlerinde duramazlar ve kaba motor gerektiren (özellikle kollar ve bacaklar) etkinlikleri sıklıkla sergilemek isterler. Okulöncesi dönemde, kaba motor beceriler gittikçe gelişir ve çocuk tarafından kaba motor davranışlar daha iyi ve mükemmel biçimde gerçekleştirilebilir duruma gelir. Okulöncesi yılların sonunda genel olarak çocukların ayaklarını değiştirerek merdivenlerde ileri geri yürüyebildiği, tırmanabildiği,

bir yerden atlayabildiği, hızla koşabildiği, bisiklete binebildiği, tüm bedenini kullanarak top ve benzeri objeleri atabildiği, ellerini ve kollarını kullanarak bu objeleri yakalayabildiği, objelere tekme atabildiği ve salıncakta kendi kendine sallanabildiği belirtilebilir. Motor gelişim, becerilere ilişkin yeterliliklerin zamanla adım adım gittikçe zarifleşmesi biçiminde gerçekleşir. Bu dönemde kaba motor becerilerin ince motor becerilere göre daha iyi bir şekilde geliştiği gözlenir. Bu dönemde kaba ve motor becerilerin gelişiminde cinsiyet farklılıkları gözlenebilir.

Okulöncesi yıllarda ortaya çıkan ince motor becerilerindeki gelişimi açıklamak

Okulöncesi yıllarda ince motor becerilerin gelişiminde önemli ilerlemeler gerçekleşir. Genel olarak okulöncesi yıllar sonunda çocuklar bir çatal ve kaşıkla yemek yiyebilmekte, bıçakla bir şeyi kesebilmekte, bağımsız bir biçimde giysilerini ve ayakkabısını giyebilmekte, düğmelerini ilikleylebilmekte, fermuarını çekebilme, kağıda resimler çizebilmekte, makas kullanabilmekte, bir yapbozu incelikte yapabilmekte, başparmağı ve parmakları ile kalem ve fırçayı tutarak kullanabilmekte, duvarları ile el ve kol hareketlerini koordine edebilmektedirler. Okulöncesi veya ilk çocukluk yıllarında çocukların ince kasların kullanımını gerektiren oyunlara giriştikleri gözlenir. Resim çizme, boyama yapma, kesme ve yapıştırma, boncuk dizme, yapbozlar ve oyun hamuru ile oynama oyunlarda önemli bir yer tutar. Bu oyunlar, çocukların el ve parmaklardaki ince motor kasların gelişimine katkıda bulunur. Dolayısıyla anne babaların, bakıcıların ve öğretmenlerin okulöncesi yıllarda çocukları yapboz, boyama defteri ve kalemleri, yapıştırıcı, makas, oyun hamuru, kağıt ve kalem gibi materyaller sağlayarak onların hem iyi bir vakit geçirmesini sağlayabilirler hem de motor gelişimlerini ilerletmelerine katkıda bulunurlar. Okulöncesi yıllarda çizim yapma da önemli bir ince motor beceridir. İlk çocukluğun sonlarında çocukların insanlar kadar evler, ağaçlar, güneş içeren bir sahne oluşturarak resmettiği gözlenir. Ayrıca okulöncesi yıllarda çocuklara yönelik gerçekleştirilecek etkinliklerde çocukların henüz ince motor becerilerinin ve yeterliliklerinin istenen olgunluğa ulaşmamış olduğu da göz ardı edilmemelidir. Okulöncesi yılları süresince ince motor becerilerin gelişiminde cinsiyet farklılıkları gözlenebilir. Bu yıllarda erkekler güç isteyen becerilerde kızlara nazaran biraz daha ileri iken kızlar ince motor becerileri gerektiren etkinliklerde erkeklerden daha çok yeterlilik gösterirler.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi okulöncesi yıllardaki fiziksel gelişime ilişkin doğru bir ifadedir?
  - a. İlk çocukluk yıllarının başlangıcından itibaren fiziksel gelişimin hızı ve büyüme değeri gittikçe artar.
  - b. Bedensel özelliklerin gelişimi okulöncesi yıllarda hızlanmakla birlikte düzenli olmayan bir biçimde artar.
  - c. Çocukların vücut organlarında fiziksel büyüme ve gelişme durur; ancak ince ve kaba motor becerileri hızla gelişir.
  - d. Gelişimsel normlara göre okulöncesindeki fiziksel gelişimi açıklamak oldukça güçtür.
  - e. İlk çocukluk dönemine karşılık gelen okulöncesi yıllardaki fiziksel gelişimdeki değişimler, yaklaşık altı yaş başlangıcına kadar incelenir.
2. Okulöncesi dönemdeki çocukların ağırlık durumu-na ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
  - a. Okulöncesi dönemin sonunda çocuğun ağırlığı yaklaşık 12 kg'dır.
  - b. İlk çocukluk yıllarında çocuğun hareketlilik düzeyinin artması çocuğun ağırlığındaki artış oranını yavaşlatır.
  - c. Üçüncü yılın başında doğum ağırlığının yaklaşık iki katı olan ağırlık, beş yaşında iki kat daha artar.
  - d. Okulöncesi yıllarda çoğu çocukta ağırlık hızla artarak 30 kg'ye yaklaşır ve bazen bu değeri aşar.
  - e. Okulöncesi dönemin sonunda çocukların ağırlığı doğum ağırlıklarının yaklaşık on katına ulaşarak 30 kilogram civarına ulaşır.
3. Okulöncesi dönemdeki çocukların ağırlık ve boy uzunluğundaki artışlara ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
  - a. İlk çocukluk döneminde, ağırlıktaki artışın tersine boy uzunluğundaki artış oldukça hızlanır.
  - b. Okulöncesi yıllarda, ağırlıktaki artış gibi boy uzunluğundaki artış da oldukça hızlanır.
  - c. İki yaşından altı yaşına kadar olan dönemde çocuğun boy uzunluğundaki artış, ağırlıktaki artışa benzer biçimde gittikçe yavaşlar.
  - d. Okulöncesi yıllarda, ağırlık ve boy uzunluğundaki artış, genel gelişim ilkelerinin tersine çocuğun gerilemesine ve hareketlerinin yavaşlamasına yol açar.
  - e. Okulöncesinde çocuğun ağırlığındaki artış çocuğun boy uzunluğundaki artışın yaklaşık üç katıdır.
4. Okulöncesi çocuklarının boy uzunluğuna ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. Bebeklik sonunda veya okulöncesi yılların başlangıcında çocuğun boy uzunluğu ortalama 105 cm'dir.
  - b. Çocuklar, dört yaşında doğumdaki boyunun yaklaşık üç katına ulaşarak bir buçuk metre civarında olur.
  - c. Okulöncesi dönemde altı yaşında çocukların boy uzunluğu doğumdaki boyunun yaklaşık iki katına ulaşır.
  - d. Altı yaşında çocuğun boy uzunluğu yaklaşık 105-115 cm. arasında olur.
  - e. Okulöncesinde gelişimsel normlara göre çocuğun boy uzunluğu hakkında bir değer belirtilemez.
5. Aşağıdakilerden hangisi okulöncesi dönemde çocukların fiziksel gelişimine ilişkin gelişimsel özelliklerinden biridir?
  - a. Okulöncesi yıllarda kemikler, kaslar ve eklemler gibi bazı beden yapılarında olgunlaşmamışlığı belirtileri görülebilir.
  - b. Okulöncesinde yaklaşık beş yaşında çocukların beyin ağırlıkları yetişkin ağırlığının yaklaşık yarısına ulaşır.
  - c. Çocukların sol veya sağ elinden birini daha çok tercih etmesi gelişimsel sorun olarak değerlendirilmelidir.
  - d. Okulöncesinde beynin gelişmesi çocuğun motor gelişimini desteklerken bilişsel ve dil gelişiminde yeterince ilerlemelere yol açmaz.
  - e. Okulöncesinde çocuğun sağ elini kullanması için ısrarcı olunmalı ve sağ elini kullanması sağlanmalıdır.
6. Aşağıdakilerden hangisi okulöncesi dönemde çocukların vücut sistemlerinin gelişimine ilişkin yanlış bir ifadedir?
  - a. Okulöncesi yıllarda beyin yarım kürelerinin sorumlu olduğu fonksiyonlar tam olarak belirlenir.
  - b. İlk çocukluk döneminde sinir sisteminin gelişmesi durmuş, dolaşım sisteminin gelişmesi hızlanmıştır.
  - c. Üç yaşlarında çocuklar süt dişlerini çıkarmayı tamamlarken yaklaşık altı yaşından itibaren ise süt dişleri, kalıcı dişlerle yer değiştirmeye başlar.
  - d. Okulöncesi dönem sonunda bağırsakları üzerindeki kontrolü iyice gelişmediği için çocuğun tuvalet alışkanlığı kazanmasını beklemek uygun olmayabilir.
  - e. İlk çocukluk döneminin başında çocukların kemikleri tamamen sertleşmiş olup, rahatlıkla her türlü hareketi gerçekleştirme kapasitesine sahiptir.

7. Okulöncesi dönemde çocuğun motor gelişimine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Bedensel gelişimin hızı ya da büyüme değeri yavaşlar iken motor becerilerin gelişimi hızlı bir biçimde gerçekleşir.
- Çocuklar açısından motor etkinliklerde başarılı olmak önemli olmayıp, önemli olan yaşıtları ile parkta oynamaktır.
- Okulöncesi yıllarda motor becerilerin kazanılması veya başarılması genetik faktörler ile ortaya çıkmakta olup çevresel faktörlerin etkisi gözlenmez.
- Çocuğun okulöncesi kurumlara devam etmesi onların motor becerileri yerine zihinsel gelişimini destekleyen bir çevrede bulunmasını sağlar.
- İlk çocukluk yıllarında motor gelişim açısından hem ince motor beceriler hızla gelişirken kaba motor becerilerde yetersizlikler yaygın olarak gözlenir.

8. Okulöncesi dönemde çocuğun kaba motor gelişimi-
ne ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Kaba motor becerilerin gelişimi kollar, eller ve parmaklardaki daha küçük kasları koordine etme yeterliliğinin içerir.
- Koşma, atlama, atma (fırlatma), tırmanma ve tekmeleme gibi kaba motor beceriler ince kas hareketleri gerektirme olup, çocuklar bu becerileri hızla kazanırlar.
- İlk çocukluk döneminde çocuklar yeterince hareketli olmayıp sadece kaba ve ince motor becerilerde yeterliliklerini artırmayı sağlarlar.
- Okulöncesi yıllarda ince motor becerilerin gelişmesini sağlayan kaslar, kaba motor becerilerin gelişmesini sağlayan kaslara göre daha fazla gelişir.
- Kaba motor becerilerdeki yeterlilikler zamanla adım adım gittikçe incelenerek ve zarifleşerek gelişir.

9. Okulöncesi dönemde ince motor gelişime ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Okulöncesi yılları çocuğun kendi özbakım becerilerini veya kendine yardım etme davranışlarını gerçekleştirmelerini beklemek için henüz erkendir.
- Okulöncesinde motor gelişim açısından çocukları oyunlara yönlendirmek onun ince kaslarının gelişimini olumsuz olarak etkiler
- Okulöncesi dönem sonunda çocukların çizim becerisi ancak insan yüzünü resmetme düzeyine ulaşmıştır
- İnce motor gelişim; kollar, eller ve parmaklardaki daha küçük kasları koordine etme yeterliliğini ifade etmekte olup, çocuğun koşma becerisini ifade eder.
- İnce motor becerilerde ilerleme, kaba motor beceriler gibi birdenbire ortaya çıkmaz.

10. Aşağıdakilerden hangisi bir ince motor beceri yeterliliğini ifade etmektedir?

- Çocuğun hızlı bir biçimde koşması
- Çocuğun yüksek bir yerden atlaması
- Çocuğun diş çıkarması
- Çocuğun elbisesini giyip çıkarması
- Çocuğun duran bir topa tekme atması

Yaşamın İçinden

Oyun, hayatı öğretir

26 Haziran 2000

Çocukların gelecekte motivasyonu yüksek, girişken ve bağımsız düşünebilmeleri için zengin bir oyun ve deneyim ortamı içinde büyümeleri şart. Dr. Özlem Ersoy, "Oyun çocukların gelişimini destekliyor. Çocuklar oyun sırasında birçok şeyi eğlenerek öğreniyor. Çocuğun oyun sırasında gelişimi maksimum düzeyde desteklenir. O nedenle oyuncak seçimi çok önemli" dedi.

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitim Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Özlem Ersoy, oyunun aynı zamanda çocukların hayatı öğrenmesi açısından önemli bir unsur olduğunu söyledi.

Dr. Ersoy, "Çocuklar aletlerin nasıl çalıştığını düşünerek bulma, yeni kelimeler ve fikirleri öğrenme, güçlü kaslar oluşturma ve bunları kontrol edebilmeyi öğrenme, hayal gücünü geliştirme, problem çözme ve iş birliği yapabilme gibi pek çok beceriyi oyun oynarken öğrenir." diye konuştu.

Hangi oyuncaklar seçilmeli

Dr. Ersoy, çocukların gelişimini etkileyecek oyuncak tiplerini şöyle sıraladı:

El işlevli oyuncaklar: Çıngıraklar, basınca öten oyuncaklar, toplar, yapbozlar, boncuklar ve kart oyunları çocukların el-göz koordinasyonu geliştiriyor, problem çözme ve iş birliğini teşvik ediyor ve aletlerin çalışmasında fikirler yaratılıyor.

Kitap ve kasetler: Bebekler parlak resimlerden hoşlanır ve kısa sürede kitapların sayfasını çevirebilir. Daha büyük çocuklar için hikaye ve şiirler eğlenceli. Kitap ve kasetler çocuğa yeni bilgiler kazandırır, yerleri ve insanları anlamasına yardımcı olur, dil gelişimini destekler.

Yapı bina gereçleri: Ağaç işi malzemeler, inşaat takımları ve bloklar gibi malzemeler çocukların bilim ve sayı kavramlarını öğrenmesine yardım ederler.

Deney malzemeleri: Kum, kil, su ve müzik aletleri gibi deneysel malzemeler öğrenme araçlarıdır. Çocuklar bunlar üzerinde kontrole sahiptir. Bunlar, uzun zaman rahatça kullanılabilir.

Aktif oyun gereçleri: Bunlar çocuğun fiziki saldırılara karşı gerekli güvenini ve kararının gelişimini destekler. Onlarla oynarken çocuğa aşırı koruyucu davranmama, ona güvenilmeli. Eski oto lastikleri ve tırmanma kafesleri çocuğun dengesini sağlar, atlamasında, tırmanmasında ve diğer çocuklarla oyun kurmasında mükemmel oyuncaklardır.

Gerçeğin taklidi oyuncaklar: Oyuncak bebekler, doldurulmuş hayvanlar ve hareketli şekiller gibi nesnelere çocukların hayal güçlerini kullanmalarına ve yeni davranış biçimlerini denemelerine fırsat verir, böylece hayatı tanımalarına yardımcı olur.

Kaynak: Bu yazı, Hürriyet Gazetesi'nin hurriyet.com.tr adlı internet sayfasının arşivinden aktarılmaktadır.

Erişim adresi: <http://arama.hurriyet.com.tr/arsiv-news.aspx?id=-164005>

Erişim tarihi: 07.02.2008

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise "Giriş ve Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise "Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise "Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise "Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise "Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise "Bedensel Yapıdaki Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise "Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise "Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise "Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise "Motor Gelişim" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yaklaşık beşinci yaşın sonlarına yaklaşan Şehrazat'ın büyük olasılıkla bedensel özelliklerinin gelişimi, okulöncesi yıllarda bebeklik yıllarına göre yavaşlamış olmakla birlikte kararlı bir biçimde artmaya devam etmiştir. İlk çocukluk yıllarındaki hareketlilik düzeyinin artması ile büyük olasılıkla ağırlığı doğum ağırlığının yaklaşık altı katına ulaşarak 20 kilogram civarına ulaşmıştır. Şehrazat'ın boy uzunluğu ise büyük olasılıkla şu an da yaklaşık 105-115 cm. arasındadır. Genel olarak yaşlıları olan erkeklerden, büyük olasılıkla, ağırlık ve boy uzunluğu açısından biraz daha az veya küçük olabilir. Şehrazat'ın bebeklikteki durumuna göre beden yapısı açısından gövdesi incelmıştır. Başının toplam beden büyüklüğüne oranı azalmış ve bebeklikteki iri başlı görünüşü ortadan kalkmıştır. Şu anda, büyük olasılıkla, bedeni bir yetişkinin sahip olduğu beden oranına oldukça yaklaşmıştır. Şehrazat'ın vücudunun ağırlık merkezi göbeğine daha yakın olmuştur. Şehrazat'ın bazı beden sistemleri olgunlaşma belirtileri göstermekle birlikte kemikler, kaslar ve eklemler gibi bazı beden yapılarında olgunlaşmamışlığın belirtileri gözlenebilir. Beyni yetişkin ağırlığının yaklaşık %90'ına ulaşmıştır. Sol veya sağ elini kullanma tercihleri açıkça bellidir. Bağırsakları üzerindeki kontrolü iyice geliştirmiş ve tuvalet alışkanlığını kazanmıştır. Ancak iskelet sistemi açısından ise kemikleri sertleşmeye devam etmektedir. Bu nedenle kemikler yeterince sertleşmediği için okulöncesi yıllarda etkinliklerde dikkatli olunmalıdır.

Sıra Sizde 2

Yaklaşık 5,5 yaşında olan Sanem'in okulöncesi yıllarda genel kuvvet ve dayanıklılık gösterecek biçimde bacaklarda ve kollarda büyük kasların kullanımını gerektiren kaba motor becerileri oldukça gelişmiştir. Bu çerçevede; koşma, atlama, atma (fırlatma), tırmanma ve tekmeleme gibi becerilerde yeterliliğe sahiptir. Büyük olasılıkla Sanem, ayaklarını değiştirerek merdivenlerde ileri geri yürüyebilmekte, bir yere tırmanabilmekte ve bir yerden atlayabilmekte, hızlı koşabilmekte, bisiklete binebilmekte, tüm bedenini kullanarak top ve benzeri objeleri atabilmekte, ellerini ve kollarını kullanarak objeleri yakalayabilmekte, salıncakta kendi kendine sallanabilmektedir. Bu nedenle Sanem, büyük olasılıkla oldukça hareketlidir ve park gibi açık alanlarda kaba kaslarını kullanmayı gerektiren koşma, atlama, atma, tırmanma ve tekme atma gibi kaba motor etkinliklerde bulunmaktan hoşlanmaktadır.

Sıra Sizde 3

Büyük olasılıkla Zehra'nın kaba motor becerilerinin gerçekleşmesini sağlayan kaslar, ince motor becerilerin gerçekleşmesini sağlayan kaslara göre daha fazla gelişmiştir. Zehra, okulöncesi yıllarda ince motor becerilerin gelişiminde önemli ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Zehra, büyük olasılıkla düğmelerini ilikleyebilir, fermuarını çekebilir, ayakkabısını giyebilir, çatal-kaşık gibi araçlar ile yemeğini yiyebilir, dişini fırçalayabilir, elini yüzünü yıkayabilir, makas kullanabilir, kağıda daha iyi resimler çizebilir, bir yapbozu incelikle yapabilir, başparmağı ve parmakları ile kalem ve fırçayı tutarak kullanabilir, bunlar içinde duyuları ile el ve kol hareketlerini koordine edebilir. Bu gibi kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme becerileri sergilerken bireysel farklılıklara bağlı olmakla birlikte Zehra'nın belki biraz güçlük yaşayabilmesi ve bazı durumlarda biraz yetişkin yardımına ihtiyaç duyması söz konusu olabilir. Bu kapsamda Zehra resim yapma, resimleri boyama, kesme ve bunları yapıştırma, boncukları ipe dizme, yapbozlar ile değişik şekiller oluşturma ve parçaları birleştirme, oyun hamuru veya çamur ile heykeller veya şekiller yapma, lego gibi araçlar kullanarak üst üste dizme veya inşa etme gibi oyunlardan oldukça hoşlanırlar.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aral, Neriman (2002). "Çocuk Gelişimi ve Oyuncak". *Çocuk Dergisi*, Temmuz 2002, 16: 25-26.
- Başaran, İ.Ethem (1996). *Eğitim Psikolojisi*. Beşinci Yazım, Ankara: Gül Yayınevi.
- Berk, Laura E. (2000). *Child Development*. Fifth Edition, Boston: Allyn and Bacon.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1998). *Gelişim Öğrenme ve Öğretme Eğitim Psikolojisi*. Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Faw, T. ve Belkin, G.S. (1989). *Child Psychology*. New York: Mc Graw Hall Pub. Company.
- Hoffman, L.; Paris, S.; Hall, E. ve Schell, R. (1988). *Developmental Psychology Today*, New York: McGraw-Hill, Inc.
- Santrock, J.W. (1997). *Life-Span Development*, Chicago: Brown & Benchmark Publishers.
- Santrock, J.W. ve Bartlett, J.C. (1986). *Developmental Psychology. A Life-Cycle Perspective*. Iowa: Wm.C.Brown Pub.,
- Sarı, Şükriye (2002). "Bir Oyun Aracı Çamur". *Çocuk Dergisi*, Temmuz 2002, 16: 22-23.
- Selçuk, Ziya (1999). *Gelişim ve Öğrenme Eğitim Psikolojisi*. 6. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Senemoğlu, Nuray (1997). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara
- Trawick-Smith, Jeffrey (1997). *Early Childhood Development: A Multicultural Perspective*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Vander Zanden, James W. (1997). *Human Development*. New York: McGraw-Hill Company.

Okulun İlk Yıllarında Fiziksel Gelişim

8

Kemal Can, hayatının önemli bir gününde; okula başlıyor. O özel günde heyecanlı olan sadece o değil; babası, dedesi, kareye yansımamış olan annesi, anneanne-si, aile dostları; hepsi okulun bahçesine toplanmış, bu tarihi anı Kemal Can'la paylaşmaya gelmişler. Bu fotoğrafın çekilmesinin üzerinden üç yıl geçti; şimdi Kemal Can çok daha uzun, daha kilolu; okumayı, yazmayı ve yeni şeyleri öğrenmeyi, basketbol oynamayı, el becerilerini kullandığı pek çok oyunu çok seviyor.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ Fiziksel görünümü açıklayabilecek,
- 👁️ Fiziksel büyümeyi açıklayabilecek,
- 👁️ Fiziksel büyümeyi etkileyen etmenleri açıklayabilecek,
- 👁️ Motor gelişimi açıklayabilecek,
- 👁️ Oyunun gelişim üzerindeki etkisini açıklayabilecek,
- 👁️ Sağlıklı fiziksel gelişim için anne babalara ve öğretmenlere düşen görevleri açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Selim, 6 yaşında akranlarına ve kardeşlerine göre daba kısa boylu ve zayıf bir çocuktur. Selim, düşük doğum ağırlığı ile bir prematüre bebek olarak dünyaya gelmiştir. Yaşamının ilk yılları, anne babası için onu her an kaybedebilecekleri endişesi içinde geçmiştir. Akranlarına göre her zaman daba az yiyen Selim, boyu ve kilosundaki dikkati çeken farklılıklara karşın doktorlara göre gelişimsel olarak endişe verici bir durumda değildir. Danışıkları tüm doktorlardan bu yargıyı duyan anne babanın yine de içi rahat değildir, çocukları için alarında olma halleri devam etmektedir. Yemek saatleri yıllardır ailenin “kabus saati”dir. Altı yaşına gelmiş olmasına karşın Selim’in yemeğini annesi yedirmektedir. Büyük pazarlıklar, tebditler ve kimi zaman da cezalarla sona eren yemek sabneleri sadece Selim’i ve anne babasını değil Selim’in birer yaş büyük ablası ve ağabeyini de bunaltmaktadır. Abla ve ağabey, anne babasının Selim’le bu denli ilgili olmalarına tepki göstermekte; sanki ondan başka çocukları yokmuş gibi davrandıkları için anne ve babalarına, buna neden olduğu için de Selim’e kızmaktadırlar. Selim’in kardeşleriyle ilişkileri son derece zayıf ve yüzeyseldir.

Selim’in okula başlamış olması da yaşamında bir gelişme fırsatı olarak değerlendirilememiştir. Hatta anne ve babasının üzerine daba da düştükleri de söylenebilir. Okula sabah babası bırakmakta, öğlen annesi yemeğini yiyip yemediğini denetlemeye okula gitmekte, bu durum okulda arkadaşları arasında alay konusu olmaktadır. Öğleden sonra annesi tarafından okuldan alınan Selim, “okulda üstlendiği ağır rolden dolayı” bir kez daba korunmayı hak etmektedir; okul çantasını ve hatta suluğunu bile annesi taşımaktadır. Bu denli korunup kollanan Selim; sürekli mızıldanan, şikayet eden, yardım talep eden, sorumluluklarını tek başına yapabileceğini umut bile etmeyen bir çocuk olmuştur. Onun bu özellikleri; okulda da potansiyelini kullanmamasına; sürekli öğretmenin ilgisini, yardımını ve desteğini talep etmesine, akranlarıyla yakın ilişki kuramamasına, dolayısıyla okul yaşamına ve öğrenmeye ilişkin olumsuz tutum geliştirmesine yol açmıştır.

Anahtar Kavramlar

- Fiziksel büyüme
- Motor gelişim
- Kronik hastalık
- Fiziksel ihmal
- Fiziksel istismar

İçindekiler

- GİRİŞ
- 6-8 YAŞLARDA FİZİKSEL GELİŞİM
  - Fiziksel Görünüm
  - Fiziksel Büyüme
  - Motor Gelişim
  - Fiziksel Büyümeyi Etkileyen Etmenler
  - Cinsiyete Özgü Farklılıklar
  - Oyunlar
- SAĞLIKLI FİZİKSEL GELİŞİM İÇİN ANNE BABALARA VE ÖĞRETMENLERE DÜŞEN GÖREVLER

GİRİŞ

Büyüme ve gelişme, döllenmeden ölüme kadar devam eden dinamik bir süreçtir. Bedensel, bilişsel, sosyal ve kişilikle ilgili alanların birbiriyle sürekli etkileşimi ile gelişim devam etmektedir. Fiziksel gelişim, bireylerin gelişimin diğer alanlarında sağlıklı biçimde ilerlemeleri için bir anlamda zemin hazırlanmasını sağlar. Örneğin insanoğlunun zamanında yürüyebilmesi; kas, iskelet ve sinir sistemlerinin bu eylemi yapabilecek düzeyde olgunlaşmasına bağlıdır. İlköğretime başladığında da çocuğun kendisinden beklenen gelişim görevlerini yerine getirmesi; yine kas, iskelet ve sinir sistemlerinin gelişimine bağlıdır (Yazgan-İnanç, Bilgin ve Kılıç-Açı, 2005). Bedensel gelişimdeki aksaklıklar, çocuğun gelişiminin diğer alanlarını ve doğal olarak da akademik performansını etkiler. Gelişim konusunda gerekli donanımına sahip olan öğretmenler; çocukların sorunlar yaşamaları durumunda onlara “tembel”, “ilgisiz”, “dikkatsiz”, “beceriksiz” gibi etiketler yapıştırılmasını önleyerek gelişimlerinin sağlıklı yönde ilerlemesine yardımcı olabilirler.

Gelişim dönemleri; insanın gelişimsel özelliklerini izleme, betimleme ve karşılaştırma kolaylıkları sunmaktadır. Gelişim psikolojisinde doğum sonrası ile ergenlik arasındaki zaman diliminin erken çocukluk-ileri çocukluk (Trawick-Smith, 2006), veya ilk çocukluk-ikinci/orta çocukluk (Arı, 2003; Bacanlı, 1999; Gander ve Gardiner, 1995) gibi adlandırmalarla irdelendiği görülmektedir. İlgili literatürde adlandırmadaki bu çeşitliliğin nedeni, bilim insanlarının çocukluk dönemini daha ayrıntılı olarak açıklama çabasıdır. Bu üniteye ele alınacak olan 6-8 yaş grubunun, bulunduğu dönemin başlangıç yıllarına karşılık geldiği görülmektedir.

6-8 YAŞLARDA FİZİKSEL GELİŞİM

Bu yaşlardaki fiziksel gelişime geçmeden önce 6-12 yaş grubunu içeren döneme özgü gelişim görevlerini hatırlamakta yarar vardır. Orta çocukluk için gelişim görevleri şu şekilde sıralanmaktadır (Aydın, 2006; Bacanlı, 1999, s.41):

- Gündelik oyunlar için gerekli fiziksel becerileri öğrenme
- Büyüyen bir organizma olarak kendine karşı yararlı bir tutum oluşturma
- Yaşıtlarıyla geçinmeyi öğrenme
- Uygun erkeksi ve kadınsı sosyal rolü öğrenme
- Okuma yazma ve hesap ile ilgili temel becerileri geliştirme
- Vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirme
- Kişisel bağımsızlığa ulaşma
- Sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirme

Sıralanan bu gelişim görevlerinin gelişimin bedensel ve sosyal gelişim ile kişilik ve ahlak gelişimi gibi tüm boyutlarını içerdiği görülmektedir. Bu özelliklerin gelişiminin bir dönem boyunca devam ettiği, dönemin sonunda da kazanılmasının ve sergilenmesinin beklendiğini anımsayalım. İçinde buldukları dönemin ilk yıllarında olmalarıyla birlikte 6-8 yaşlarındaki çocuklardan da bu gelişim görevlerini büyük ölçüde sergilenmeleri beklenmektedir.

6-8 yaşlarda kazanılması beklenen gelişim görevleri nelerdir?

Fiziksel Görünüm

Kültürel ve coğrafyaya bağlı farklar olmakla birlikte altı yaşındaki bir çocuğun boyu ortalama 106 cm, ağırlığı da yaklaşık 20 kg civarındadır. Bu yaşlarda büyüme, önceki dönemler olan bebeklik ve ilk çocukluğa göre daha yavaştır. Ancak bir

sonraki dönem olan ergenlikte tekrar hız kazanacaktır. Yedi yaşındaki erkek çocuklar ortalama 127 cm boyunda olup kızlar erkeklerden ortalama 4-5 cm daha kısadır. 9-10 yaşlarına kadar kızlardan daha uzun ve iri bedene sahip olan erkek çocuklar, ilköğretimin ilk kademesinin son yıllarında kızlardan daha ufak bir görünüme sahip olurlar. Bu sıralarda erkekler, kızlardan daha hareketli ve bedensel güç gerektiren etkinliklere daha çok yönelme eğilimindedirler (Yazgan-İnanç ve diğ., 2005, s.197).

6-8 yaşlarında, kız ve erkekler arasında büyüme farklılıkları çok dikkati çekmez. Dönemin başında erkekler, kızlara göre daha uzun ve daha ağır olma eğilimindedirler. Ancak kızlar dönemin sonunda onlara yetişirler. Bu yaş grubundaki çocukların büyük bir kısmının vücutlarının bir önceki dönemdeki yuvarlaklığı kaybolmaya, çocuklar daha ince bir görünüm almaya başlar; çocukların bacakları ve gövdeleri uzamaya, yüzleri incelmeye başlamıştır. Fotoğraf albümlerimize baktığımızda bu yaşlardaki görüntülerimizde eksik dişli gülüşler dikkat çeker. Çünkü altı yaşında süt dişleri düşmekte, yerine asıl dişler gelmektedir.

Bu dönemde, bedeninin görünümü açısından belirgin gelişmeler olmamakla birlikte motor beceriler mükemmelleşmeye başlar. Bu gelişime paralel olarak denge, koordinasyon, fiziksel etkinliklerde daha ince becerilerin sergilendiği görülür. Bu gibi beceriler, çocuğun kendine ilişkin fiziksel ve psikolojik yeterlik algılarını olumlu yönde etkiler (Siyez, 2007, s.59)

Fiziksel Büyüme

6-8 arasındaki yaşlar, bedensel büyümenin yavaşladığı yıllar içerisinde yer almaktadır. Bedensel büyüme hatırlanacağı gibi okulöncesi dönemden 10-11 yaşlara kadar oldukça yavaş seyreder. Büyümedeki bu yavaşlama, 10 yaş civarında vücut biyokimyasındaki değişimlere paralel olarak kızlarda değişmeye başlar. O zamana kadar erkek çocuklar, kızlara göre daha uzun ve daha kilolu görünümündedir.

Gelişimin "baştan ayağa doğru olacağına" ilişkin temel ilkesine dayalı olarak çocukluktan yetişkinliğe doğru başın bedene oranı değişmektedir. İnsanoğlu dünyaya geldiğinde başının bedenine oranı dörtte bir iken yetişkinlikte bu oran sekizde bire iner. Gövde ve bedeninin bütünü açısından baktığımızda ise doğumda gövde, bedeninin sekizde üçü olup bu oran yetişkin olduğunda da korunur. Bacaklar, doğumda bedeninin sekizde biri iken yetişkinlikte bedeninin yarısı kadardır. Büyüme tüm organlarda devam ederken bacak boyundaki büyüme diğerlerine göre çok daha hızlı olması nedeniyle dikkat çekicidir.

Çocuk 6 yaşlarına geldiğinde gövdesinin uzunluğu, doğduğu dönemin iki katı olmuştur. Bu yaşlarda göğüs kafesi genişler ve yassılaşır. Kaburgaları da eğik bir pozisyondan daha dik bir pozisyona geçer (Akt. Siyez, 2007, s.59). Yüz yapısında da belirgin değişiklikler oluşmaktadır. Alın yassılaşmış, burun büyümektedir. Çene büyür, süt dişlerinin yerine kalıcı dişler çıkar, yüz profili belirginleşir (Akt. Siyez, 2007, s.59). İskelet sisteminin gelişimi için kalsiyum ve fosfor gibi mineraller, kemiklerin sertleşmesi ve dayanıklılığının artmasında çok önemlidir.

6-8 yaşlar, erkek çocukların kızlardan daha uzun olduğu yaşlardır; ancak daha sonra ergenliğe kadar kızlar bu farkı kendi lehlerine çevirirler. 6-8 yaşları çocukların kilolarının birbirine çok yakın olduğu yaşlardır. Kızlar 9-10 yaşlarda yine bu farkı kapatırken ergenlikle birlikte erkekler, kızlardan daha ağır olacaklardır.

Günümüzde gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların sonuçları, ergenliğin sınırının kızlarda 8, erkeklerde 9 yaşın bitimi olduğunu; besinlere bilinçsiz biçimde konmuş hormonlar, tarım ilaçları, kozmetik ürünleri aracılığıyla insana ulaşan kim-

yasalların erken ergenliğe neden olabildiğini yansıtmaktadır (Ercan, 2008). Erken ergenliğin bir hastalık olduğu da vurgulanmakta olup anne ve babaların konuyla ilgili olarak bilinçli olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Erinliğe giriş yaşının erkek çocuklarda 9, kızlarda ise 7 yaşın altına düşmesini erken ergenlik olarak adlandıran tıp doktorları, bu durumun beyin hormonlarının erken salgılanmasıyla ya da yumurtalık ve böbrek üstü bezinden salgılanan hormonların aşırı olmasıyla ilgili olduğu uyarısını yapmaktadırlar. Ergenliğe erken giren çocukların başlangıçta yaşlarına göre uzun boylu olmalarına karşın kemik uçlarının erken kapanması sonucu, erişkin yaşlarda akranlarına göre daha kısa boylu kaldıklarına dikkat çekilmektedir (www.habervitrini.com/haber.asp?id=306272).

Gelişimin merkezden çevreye doğru geliştiği ilkesine dayalı olarak da önce kol, bacak, gövde kasları gibi kaba devinimle ilgili büyük kaslar büyüyüp gelişmekte; daha sonra el ve ayak parmaklarındaki küçük kaslar gelişmektedir. *Kasların ağırlığı* ile bedenin tümünün ağırlığının karşılaştırılmasına baktığımızda çocukta bu oran %25 iken yetişkinlikte %45 olur. *Sinir sisteminin* gelişimi açısından bakıldığında beyin büyüme ve gelişmesinin çok önemli olduğu görülür. Doğumdan itibaren büyümekte olan beyin, 3. yaşta %80, yedi yaş civarında ağırlığının %90'ını tamamlamıştır. Kalan %10'luk kısmın gelişimi, 8-20 yaşlarında tamamlanır. Beyindeki gelişim, beyin hücrelerini birbirine bağlayan bağlantıların çoğalmasıyla olmaktadır.

Aynı yaştaki çocukların fiziksel büyümesi, fiziksel büyüme açısından farklılıklar sergiler. Bu nedenle araştırmacılar, fiziksel olgunlaşmaya ilişkin gelişmeyi ölçmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerle doğum tarihi kaydedilmemiş olan çocukların da kronolojik yaşını belirleme şansı doğmuştur (Berk, 2000). Çocuğun fiziksel olgunluğunu ölçmenin en iyi yolu, iskelet yaşını bulmaktır; bu da vücuttaki kemiklerin gelişiminin ölçülmesiyle anlaşılır. Röntgen ışınlarıyla görüntülenen çocukların kemiklerinin durumu uzmanlar tarafından incelendiğinde kemik yaşı belirlenir. Ülkemizde ebeveynlerin çocuklarına doğar doğmaz kimlik almamaları veya yaşlarını olduğundan küçük veya büyük olarak beyan ederek kimlik almaları okullarda, özellikle ilköğretimin ilk yıllarında, bazı eğitimsel sorunlara neden olabilmektedir. Görünür bir engeli olmamakla birlikte çocuğun fiziksel, bilişsel, sosyal veya psikolojik gelişimi ile ilgili özelliklerinin akranlarına göre daha düşük düzeylerde olması durumunda çocuğun zihinsel yönden olduğu gibi kemik yaşı açısından da incelenmesi gerekebilmektedir.

Erken ergenlik; çocukların sağlıklı bir gelişim işareti olarak erinliğe giriş yaşının (örneğin erkek çocuklarda 9, kızlarda ise 7 yaşın altına düşmesi şeklinde) düşmesidir.

Beslenme, ilköğretim çağında neden önemlidir?

Motor Gelişim

6-12 yaş döneminde fiziksel gelişimin önceki dönemlere göre daha yavaş olması; çocuğun bedenindeki yavaş bir biçimde oluşan değişimler sayesinde çocuğa, hareket (motor) becerilerini en iyi şekilde kullanmayı ve kontrol etmeyi öğrenmesi fırsatını verir. Beden gelişimindeki bu yavaşlık, çocuğun hareket becerilerinin olgunlaşmasına olanak sağlar (http://egitim.milliyet.com.tr/Haber.aspx?HaberNo=2630).

İlköğretimin ilk kademesinin ilk yıllarına karşılık gelen 6-8 yaşlar, ince motor kaslar kullanılarak gerçekleştirilen becerilerin gelişiminin hızlandığı bir dönemdir. Bu yaşlardaki çocuklar; kaslarındaki gelişime paralel olarak koşma, zıplama, hoplama, atlama becerilerini kullanarak, ağaca tırmanabilmekte, bisiklet kullanabilmekte, paten kayabilmektedir. Bunların yanı sıra yazı yazma, resim yapma, dikiş dikme, çekiç/tornavida kullanma gibi etkinlikleri de başarıyla gerçekleştirebilmek

tedir. Hareketlilik açısından cinsiyetler arası farklar gözlenir. Kızlar fiziksel beceriyi gerektiren jimnastik, bale gibi alanlara yönelirken erkek çocuklar, daha çok güç ve enerji isteyen futbol gibi oyunlara yönelmektedirler (Yazgan-İnanç ve diğ., 2005).

Gelişimin “merkezden çevreye doğru gelişeceği” yönündeki diğer bir ilke doğrultusunda önce kaba devinimle ilgili büyük kaslar olan kol, bacak ve gövde kasları gelişirken daha sonra el ve ayak parmaklarındaki küçük kaslar gelişecektir (Yazgan-İnanç ve diğ., 2005). İnce motor kasların gelişimi açısından cinsiyetler arasında bir fark vardır. Kızlar, erkek çocuklarından daha hızlı bir gelişim sergiler. Doğanın sunduğu böylesi bir farklılık, kız ve erkek çocukların özellikle ilköğretimin ilk yıllarında kendilerinden beklenen birçok performansa da yansımaktadır (Berk, 2000).

Okul çağı çocuğu, hem kaba hem de ince motor becerilerini sergileyebileceği etkinliklere katılma konusunda hem enerji dolu hem de çok isteklidir. Bu nedenle de çocuğun fiziksel aktiviteler içerisinde yer alması; beden sağlığı, kendini yeterli hissetmesi, bilişsel ve sosyal becerilerin gelişimi gibi çocuğun gelişimini pek çok açıdan olumlu yönde etkilemektedir. Fiziksel eğitim içerisinde yarışmalar veya takım sporlarının yanı sıra öğrencilerin hemen hemen hepsinin katılabileceği ve performanslarını sergileyebileceği yürüme, koşma, zıplama ve tırmanma gibi aktivitelere de yer verilebilir (Gander ve Gardiner, 1995; Siyez, 2007).

Bu yıllarda çocuklar, kaba motor becerileri kullanmalarını gerektiren pek çok etkinliklerle meşguldürler. Çocukların büyük bir çoğunluğu çok iyi koşabilir ve zıplayabilirler. Bu dönemde motor becerilerin gelişiminde cinsiyet farklılıkları dikkati çekmektedir. Erkekler; zıplama, koşma, atlama gibi becerileri kızlara göre daha iyi yaparlarken kızlar da ince motor becerileri erkeklere göre daha iyi yaparlar. Bu dönemde ince motor becerilerin koordinasyonu, kaba motor becerilerin gerisinde kalırken olgunlaşmaya devam etmektedir. Bu yaş çocuğu kollarının, omuzlarının, bileklerinin ve parmaklarının kontrolünü kazanır. Böylelikle bu dönemin sonuna gelindiğinde çocuklar; müzik aleti çalma, dikiş dikme, sanat çalışmaları yaratma gibi uğraşlar için gerekli olan ince motor becerilere sahip olurlar. İnce motor becerilerindeki gelişim, özellikle ilkokul öğrencilerinin el yazısını yazabilmesine olanak sağlar (Siyez, 2007, s. 59).

SIRA SİZDE

3

İnce motor kasların gelişimindeki cinsiyet farklılığını bilmenin veya bu gerçeği gözardı etmenin çocuklar üzerindeki etkileri neler olabilir?

Fiziksel Büyümeyi Etkileyen Etmenler

Fiziksel büyümeyi etkileyen kalıtım, beslenme, uyku, anne babanın eğitim düzeyi, içinde yaşanılan ülkenin gelişmişlik düzeyi ve kültürü, tıptaki gelişmeler, hastalıklar ve kazalar gibi pek çok etmenden söz edilebilir. Aşağıda bunlardan bazılarını değinilmiştir.

Kalıtım

Fiziksel büyüme de gelişimin diğer boyutları gibi süregendir ve çevre ile kalıtımın karmaşık biçimde birbirlerini etkilemelerinin sonucudur (Berk, 2000). Genler, vücudun hormon üretimi ve hormonlara karşı duyarlılığını kontrol ederek büyümeyi etkiler. Eğer çevresel koşullar uygunsuzsa fiziksel büyümenin oranı ve boy uzunluğu, güçlü bir biçimde kalıttan etkilenir. Vücut ağırlığı da kalıttan etkilenir. Ancak fiziksel büyümenin herhangi bir boyutunda genetik potansiyele erişebilme, çevresel desteğe ve sağlıklı beslenmeye bağlıdır (Berk, 2000).

Kalıtım, beslenme, uyku, anne babanın eğitim düzeyi, içinde yaşanılan kültür, tıptaki gelişmeler, içinde yaşanılan ülkenin gelişmişlik düzeyi, hastalıklar ve kazalar; fiziksel büyüme etkileyen önemli etmenlerdir.

Bazen genler yoluyla daha önceki nesillerden gelen veya çevreden gelen etmenlerden fiziksel gelişim zarar görür. Tıptaki araştırmalar, kalıtsal hastalıkları tanılama ve kalıtsal hastalıkların gelişimi etkilemesini önleme yönünde devam etmektedir.

Beslenme

Bebeğin fiziksel olarak sağlıklı biçimde gelişimi için en sağlıklı beslenme yöntemi, anne sütü ile beslenmedir. Anne sütü; içerdiği yüksek protein, vitamin, mineral zenginliği ile eşsiz bir besin kaynağıdır. Anne sütü, içeriği sayesinde bebeğin bağışıklık sistemini güçlendirerek bebeğin enfeksiyonlara karşı korunmasını sağlamaktadır. Bebeklik dönemindeki bu sağlıklı beslenme yaşantısı, insanlığın gelecek dönemlerdeki sağlıklı bedensel gelişimin zeminini oluşturur. İlerleyen aylar ve yıllara paralel olarak insanlığın besin gereksinimi de beslenme tarzı da değişmektedir. Sonraki gelişim dönemlerindeki uyarıcılara, yaşama biçimindeki değişikliklere ve gelişimsel özelliklerine paralel olacak çocuğun yeme alışkanlıkları ve iştahı da değişmektedir. Bu değişikliklerden özellikle çocuğun iştahının bozulması, anne babaları en çok endişelendiren konulardan biridir.

Yoksulluk nedeniyle yetersiz beslenmenin yanı sıra yanlış yeme alışkanlıkları insanlığın geleceğinin ciddi tehditleri konumundadır. En yaygın ve dünyayı tehdit eden sorunlardan biri *aşırı şişmanlıktır* (obezite). Beden kitle indeksi (BKİ) ile tanımlanan aşırı şişmanlık, sadece yetişkinler ve ergenler için değil çocuklar için de ciddi bir sağlık problemi olarak değerlendirilmektedir. Giderek popülerlik kazanan fast food yeme alışkanlığı; çocukları aşırı yağlı ve aşırı şekerli, yüksek kalorili beslenmeye yöneltmekte; gerekli ve yeterli protein, mineral, sebze ve meyve yeme alışkanlıkları geliştirmekten uzaklaştırmaktadır. Bu da gelecekte şeker, kalp ve damar hastalıklarının oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Uyku

Bedensel gelişimi etkileyen önemli etkenlerden biri de uykudur. Yaşam çizgisinde ilerlerken her gelişim döneminde farklı sürelerde uykuya gereksinim duyarız. Örneğin iki yaşına gelindiğinde çocuğun gece uykusu ve iki saatlik gündüz uykusu ile birlikte günde 12 saatlik uykuya gereksinimi vardır. 6-9 yaşlarındaki çocuk için günde 11 saat, 10-12 yaşları arasında da günde 10 saatlik uyku yeterli olmaktadır. Bazı çocuklar bu ortalamaların altında veya üstünde uyuyabilirler (Yazgan-İnanç ve diğ., 2005). Uyku sırasında çocuklarda büyüme hormonu salgılanır. Bu, çocuğun bedeninin büyümesini sağlar. Beynin korteks tabakasında protein üretimi gerçekleşir. Bu durum da öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir ortam yaratır.

Beden kitle indeksi (BKİ), Kişinin vücut ağırlığının boy uzunluğunun karesine bölünerek elde edilen bir değerdir. $BKİ = \frac{\text{Kilo (kg)}}{\text{Boy m}^2}$ Kilo bölümüne yazılması gereken, kişinin o andaki mevcut kilosuna olmalı, boy ölçüsü de mutlaka metre cinsinden hesaplanmalı; hesaplama yapılırken cinsiyet ve yaş da göz önünde bulundurulmalıdır (<http://med.fatih.edu.tr/?rahatsizliklar,21>).

Uykunun işlevi açısından eldeki bilgiler, "uyusun da büyüsün ninni" deyişini doğrulamaktadır.

Uyku, ilköğretim çağı çocukları için neden önemlidir?

Hastalıklar

6-8 yaşlarda ve yoksulluk içinde yaşamını sürdüren çocukların birçok ciddi sağlık problemlerine sahip oldukları belirtilmektedir. Bu çocuklar, sıklıkla enfeksiyon hastalıklarına yakalanmakta; astım gibi kronik hastalık teşhisleri almakta, dişle ilgili problemleri daha çok olmaktadır.

Hastalıkları nedeniyle okullarına gidememe sorunları olmaktadır. Bu çocukların ebeveynlerinin çoğu da sosyal güvenlik sistemlerinden yararlanamayan, düşük gelir getiren işlerde çalışan veya işsiz olup sağlık problemleri de olan kişilerdir (Trawick-Smith, 2006, s. 335). Yaşamlarının ilk yıllarında tedavi olanaklarını kimi zaman buldukları, kimi zaman da bulamadıkları hastalıklarla karşılaşma; yoksul ailelerin ço-

Bazı hastalıklar uygulanan tedavi ile tamamen iyileştirilebilir, bu hastalıklar akut hastalık türündedir. Diyabet (şeker) ve kalp yetmezliği gibi hastalıklar ise tedavi ile tamamen iyileşmez, süregündür; bu hastalıklara kronik hastalık türündedir.

çocuklarını psikolojik, toplumsal, akademik yönlerden olduğu gibi fiziksel büyümele-ri açısından yeni bir risk durumuna sokmaktadır. Çocukların sağlıklarının sağlıklı bir büyüme ile ilgili olduğu bilinmektedir. İlköğretimin ilk yıllarında olup sağlıklı beslenen çocukların daha az hastalandıkları saptanmıştır. Ancak birçok ülkede giderek artan oranlarda çocuklar yeterince beslenememekte; protein alımı eksikliği, kansızlık ve açlıktan ölme hâlâ ciddi sorunlar olarak varlığını sürdürmektedir. Çocukların zihinsel gelişimleri gibi fiziksel ve motor yeterlikleri de yetersiz beslenmeden olumsuz etkilenmektedir.

Kazalar

6-8 yaşlarındaki çocukların ölüm nedenleri arasında kazalar önemli bir neden olarak görülmektedir. Kazalar nedeniyle çok yüksek oranda çocuğun yaralandığı, hastanede yattığı, sakat kaldığı ve öldüğü belirtilmektedir. Bu kazaların bir kısmı oyun alanlarında ve caddelerde olabilmektedir. Çocukların mizaçlarının kaza geçirmelerinde rol oynayabileceği belirtilmektedir. Bu konudaki araştırmalar, ane babaların ve öğretmenlerin eğitilerek çocukları sürekli eğitmeleri ile kazaların ve yıkıcı sonuçlarının büyük ölçüde azaltılabileceğini göstermektedir (Trawick-Smith, 2006, s.336).

Yoksulluk

Yoksulluğun gelişim üzerindeki etkileri, özellikle de yetersiz beslenme ve buna bağlı fiziksel gelişim sorunları, bilim adamlarının üzerinde durdukları önemli bir konudur. Araştırmalar, doğum öncesi ve bebeklik dönemlerinde uygun olmayan sağlık koşullarının kişilerin yaşamlarının ileri yıllarında ortaya çıkabilecek ciddi gelişimsel sorunları yordadığını yansıtmaktadır (Trawick-Smith, 2006, s.334). İnsanoğlu yaşam çizgisinde geçen yıllarla birlikte uygun olmayan çevresel uyarıcılara karşı giderek daha dayanıklı olsa da araştırma bulguları; yeterince beslenemeyen, yeterli sağlık bakımından mahrum olan ilköğretim ilk kademesindeki çocukların hâlâ ciddi gelişimsel problemleri olduğunu yansıtmaktadır. Sağlıklı büyüme ve gelişme için çocukluk boyunca sürekli desteğin gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Cinsiyete Özgü Farklılıklar

İnsanoğlu, yaşamının ilk yıllarından itibaren gözle görülür değişikliklerin ortaya çıkışı ile gelişimini sürdürmektedir. Bazı özellikler cinsiyete bağlı olarak çeşitlilik göstermezken bazı özelliklerin ise çocukluk döneminden itibaren iki cinsiyette farklılaştığı gözlenir. Bu özelliklerden biri *saldırganlıktır*. Araştırma sonuçları, kızlarla erkek çocuklarının yaşamlarının erken dönemlerinden itibaren saldırganlık açısından farklılaştığını yansıtmaktadır. 2-3 yaşlarından itibaren erkek çocuklar, kızlardan daha saldırgan davranışlar sergilerler. Ancak son yıllarda gerçekleştirilen araştırma sonuçları, kızlarla erkek çocuklar arasındaki saldırganlık farklılıklarının giderek azaldığını göstermektedir (Dökmen, 2004). Buna karşın, erkek çocukların kızlardan daha saldırgan olduklarına ilişkin bir kalıp yargının varlığı vurgulanmaktadır. Bu görüş, insanların aynı düzeyde saldırganlık sergilediklerinde bile kızları erkek çocuklardan daha saldırgan olarak değerlendirme eğilimini yansıtmaktadır. Yani kızlardan daha az saldırgan davranış beklenmektedir.

Candry ve Ross'un gerçekleştirdikleri bir araştırma (Dökmen, 2004, s.165) bu kalıp yargıyı yansıtan güzel bir örnektir. Araştırma, kar elbiseleri nedeniyle cinsiyetleri anlaşılmayan iki çocuğun karda saldırgan bir biçimde oynamalarını içeren video kaydının izlenmesini içermektedir. Kaydı izleyen kişilere çocukların erkek

Saldırganlık, başarı güdüsü, geliştirilen korku ve utanma tepkileri, konuşma ve dil bozuklukları, okuma güçlüğü, hiperaktivite, düşmanca davranma gibi bazı gelişimsel sorunlar ve kurdukları arkadaşlık ilişkileri açısından kız ve erkek çocuklar arasında farklar vardır.

oldukları söylendiğinde kız çocukları olduğu söylenen duruma kıyasla oyunu daha az saldırgan olarak değerlendirmişlerdir. Çalışma, kişilerin saldırganlık yargılarının çocuğun cinsiyetinden etkilendiğini yansıtmıştır.

Kız ve erkek çocuklar arasında kazayla yaralanma olasılıkları açısından fark var mıdır?

Kız ve erkek çocuklar arasında cinsiyete bağlı olarak gözlenen bir başka özellik de yapılan görevle bağlantılı *başarı güdüsüdür*. Erkek çocuklar matematik, spor, mekanik beceriler gibi “erkeksi” olarak değerlendirilen alanlarda kendilerini daha yeterli algılamakta ve kendilerinden daha yüksek başarı beklentisi içinde olmaktadır. Kızların ise “kadınsı” olarak nitelendirilen dil ve sanat gibi alanlarda kendilerinden daha yüksek beklentiler içinde oldukları görülmektedir (Dökmen, 2004, s.167).

Kızlarla erkek çocuklar arasında gözlenen farklılıklara bir başka örnek de *geliştirdikleri korku ve utanma tepkileridir*. Yaşamın ilk yıllarından itibaren gözlenmeye başlanan bu farklılıklar, okula başladıkları yıllarda daha dikkat çekici hale gelir. Kızlar, okulda başarısızlıkla ilgili olarak daha çok kaygı yaşamakta; bu durumla karşılaşmamak için çok çaba göstermektedirler. Buna karşılık erkek çocuklar, kızlara göre daha büyük risk almaktadır. Bu özellikleri, erkek çocuklarının 1-18 yaşları arasında kızlara göre daha yüksek oranda yaralanmalarına yol açmaktadır.

Erkek çocuklarının kızlara göre dezavantajlı olduğu konuşma ve dil bozuklukları, okuma güçlüğü, hiperaktivite, düşmanca davranma gibi davranış bozuklukları gibi *gelişimsel sorunlar* da söz konusudur (Dökmen, 2004, s.168).

Kız ve erkek çocuklar arasında farklılıklar gözlenen bir diğer alan da *kurdukları arkadaşlık ilişkileridir*. Boylamsal araştırmalar, kızların daha çok çiftler ya da küçük ve samimi gruplar halinde özel yerlerde oynadıklarını; erkek çocukların ise grup oyunlarını daha çok tercih ettiklerini göstermiştir (Dökmen, 2004, s.169). Kızlar; sakin, yüz yüze ilişkilerin ve konuşmanın ağırlıklı olduğu oyunlar oynarlarken erkek çocuklar; daha az konuşma içeren, sert ve hareketli oyunları tercih etmektedirler. Kızlar, birbirleriyle uzun konuşmalar yapıp birbirlerinin sorunlarını dikkatli dinlemeye yönelirken erkek çocuklar, konuşmaktan sıkılıp konuşmak yerine birlikte bir etkinliğe yönelme eğilimindedirler. Okulöncesi dönemden ergenliğe kadar çocukların oyunlarının hemcinslerden oluşan tek cinsiyetli gruplar olduğu gözlenir. Bu durum, ergenlikteki karma arkadaşlıkların (kız ve erkek ergenlerden oluşan) ve grupların oluşumuna kadar devam edecektir.

Oyunlar

2000’li yıllarda çocukların oyunlarına ve oyunların gelişimlerdeki rollerine, sadece psikoloji alanında değil eğitim, antropoloji, sosyoloji gibi alanlarda da giderek artan bir ilgiden söz edilmektedir (Nicolopoulou, 2004). Oyun, okulöncesi dönemde olduğu gibi ilköğretimin ilk kademesinde de çocuğun yaşamında çok önemli işlevlere sahiptir. Çocuk, oyun kurarken veya düzenlenmiş bir oyuna katılırken veya oyun sırasında ortaya çıkan sorunları çözerken geçirdiği yaşantılarla bu döneme özgü gelişim görevlerinin hemen hemen tamamını kazanma fırsatı bulur. Sözü edilen gelişim görevleri; gündelik oyunlar için gerekli fiziksel becerileri öğrenme, büyüyen bir organizma olarak kendine karşı yararlı bir tutum oluşturma, yaşantılarıyla geçinmeyi öğrenme, uygun erkeksi ve kadınsı sosyal rolü öğrenme; okuma, yazma ve hesap ile ilgili temel becerileri geliştirme; vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirme, kişisel bağımsızlığa ulaşma, sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirmedir.

Bir atasözü, oyunun işlevini çok güzel açıklamaktadır: Oynamayan tay at olmaz.

Örneğin Aylin; 6 yaşında, okula henüz başlamış, okulunu seven; ama oyun oynamayı daha çok seven bir çocuktur. Aylin'in anne babası uzun yıllar sonra tedavi görerek bir çocuk sahibi olmaları nedeniyle Aylin'in üzerine titremişler, bir dediğini iki etmemişler, onun yapabileceği birçok şeyi de hemen yerine getirerek kızlarının yaşamlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Ancak onların bu yaklaşımları, Aylin'in becerilerini geliştirme gereksinimi duymamasına neden olmuş; herhangi bir özürlü yokken becerilerinin akranlarına göre daha geriden gelişmesine neden olmuştur.

Artık Aylin arkadaşlarıyla beraberken farklı bir konuma geçmektedir. Okul arkadaşlarıyla oynarken kendisini koruyup gözetken birileri yerine ondan belli işlevler bekleyen akranları vardır. Örneğin hemcinsleri evcilik oynarken ondan kendi kendine yemek yemesi, bebeğinin giysilerini değiştirmesi, kendi ayakkabılarının bağcıklarını bağlaması, eşyalarını katlaması gibi işler çıkarmasını beklemektedir. Kız ve erkek çocukların okulun bahçesinde ve evlerinin bahçesinde birlikte oynadıkları oyunlarda ise Aylin; çadır yapmayı, ağaca tırmanmayı, ip atlamayı, yakan top oynarken "can kazanmayı" öğrenmektedir. Bu sırada "mızıkçılık yapan" arkadaşları ile zaman zaman tartışmakta, kimi zamanda birbirlerine küsmektedirler. Ama çoğunlukla sonunda yanlış davranmış olduğunu düşünen diğerlerinden özür dilemekte, onlar da bu özürlü kabul etmekte, böylece uzlaşmaktadırlar.

Tüm bu oyunlar sırasında Aylin, geçen 6 yıldaki yaşantılarından farklı durumlarla karşılaştığı için başta bocalamış; ama daha sonra hızla geliştiğini kendisi de ebeveynleri, arkadaşları ve öğretmeni de fark etmiştir. Aylin'in evde yatağını toplama, sofrayı kurup toplama, marketten süt/ekmek alma, gündelik gazete, haftalık dergilerini alma gibi işleri kendi kendine üstlendiğini; yemek yemesine, ödevlerini tamamlamasına ve uyku saatinin hatırlatılmasına gerek kalmadığını ailecek fark etmektedirler. Aylin artık daha çok kendine yeten, bundan gurur duyan, yeni durumlarla ilgili olarak girişimlerde bulunmaya yönelir bir çocuk olmuştur. Çevremizde benzerlerini kolaylıkla bulabileceğimiz bu örnekte 6 yaşındaki bir çocuğun içinde bulunduğu döneme özgü gelişim görevlerinden neredeyse tümü ile bağlantılı gelişmenin özetlendiğine dikkat ediniz.

İlköğretimin ilk kademesindeki bir okulunun bahçesine bir tenefüs anında gittiğinizde özellikle birinci sınıf öğrencilerini izlerken bile çok yorulduğunuzu hissedebilirsiniz. Çocuklar koşmakta, tırmanmakta, birbirlerini kovalamaya, yakalamaya çalışmaktadırlar. Birçok araştırmacı, bu tekrarlayan hareketleri *işlevsel oyun* olarak isimlendirmektedir (Trawick-Smith, 2006). İşlevsel oyunlar, bebeklikte ortaya çıkar ve ilkökul yıllarında dünyanın her yerindeki çocukların etkinliklerinde yaygın olarak görülür. İşlevsel oyunlar; kurallı oyunlara göre daha az sosyal, daha az bilişsel ve daha düşük entelektüel öğeler içerir. Bu tip oyunları yoğun olarak oynayan çocuklar, yanlış bir biçimde oyun oynamayı bilmeyen -oyun oynamada eksikliği olan- kişiler olarak yorumlanabilmektedir. Ancak incelendiğinde ilkökulda işlevsel oyunların sosyal ve bilişsel olarak harekete geçirici yanları olduğu da görülür. Bu tür oyunların özellikle sınıfta uzun süre oturmayla birikmiş olan enerjiyi boşaltma yanında kurallar, sosyal anlamda uzlaşma sağlama, sıraya girme ve sırasını bekleme gibi öğeleri içerdiği görülür. İşlevsel oyunlarda "-miş gibi" oynamanın öğelerine de rastlanır.

SAĞLIKLI FİZİKSEL GELİŞİM İÇİN ANNE BABALARA VE ÖĞRETMENLERE DÜŞEN GÖREVLER

Ünitenin girişinde bahsedildiği gibi 6-8 yaşlar, bedensel gelişim boyutunda yavaşlamanın gözlemlendiği; ama buna karşılık özellikle sosyal ve ahlaki gelişim boyutlarında işlemlerin hızlandığı yaş dilimidir. Bu yaşlardaki çocukların sağlıklı fiziksel gelişimleri için ebeveynlerin ve öğretmenlerin iş birliği içinde yapabilecekleri pek çok şey vardır.

İlköğretimin ilk kademesindeki çocukların *enerjileri* çok fazladır. Çocuklar bu enerjilerini olumlu ve amaca uygun olarak kullanmaya yönlendirilmelidirler. Aksi halde bu enerjilerini rahatsız edici düzeyde hareket halinde olma, kalem ısırma, tırnak yeme gibi yollarla dışa vurabilirler. Evde ve okulda fiziksel aktiviteyi kısıtlayacak etkinlikler yerine enerjilerini yapıcı şekilde dışa vurabilecekleri çalışmalar yararlı olacaktır. Ev ortamının buna uygun olarak düzenlenmesi, anne babayı sürekli “dur, yapma, koşma, dikkat et” gibi uyarılarda bulunmaktan kurtarır. Her evde çocukların enerjilerini uygun biçimde kullanabilecekleri, oyun oynayabilecekleri ortamlar düzenlenebilir. Eğer evde uzun ve mümkün olduğunca boş bir koridor varsa evdeki basit eşyaları kullanarak bir çiftlik kurabilir, çadır kampı yapabilir, bebeklerini gezintiye çıkarabilir, belki küçük bir basket potasında atışlar yapabilir (<http://egitim.milliyet.com.tr/Haber.aspx?HaberNo=2630>).

Bu yaşlarda her iki cinsiyet için motor becerilerde gelişim seyrini sürdürmektedir. Bu yaş çocuklarında büyük kas gelişimi, küçük kas gelişimine oranla daha iyidir. Küçük kas gelişimini hızlandırmak için evde/okulda resim yapmak, lego türü oyuncaklarla oynamak, kesme/yapıştırma etkinlikleri yararlı olacaktır. Bu etkinlikler sırasında bireysel farklılıkların yanı sıra cinsiyete bağlı performans farklılıklarına da özen göstermek gerekmektedir. Çocukların akademik yaşamlarının başlangıcında gelişimsel özellikleri hakkında bilince sahip öğretmenlerle karşılaşmaları, gelişimleri açısından çok önemli görünmektedir.

6-8 yaş grubu çocuklarının evde olduğu gibi açık havada, bahçe, oyun parkı vb. alanlarda da oynamaya, koşmaya, hem fiziksel gelişimleri açısından hem de enerjilerini dışa vurmaları açısından gereksinimleri vardır. Gelişim psikolojisinde yapılan araştırmalar; Doğu-Batı, gelişmiş-gelişmekte olan birçok ülkede çocukların giderek daha geniş zaman dilimlerini kapalı ortamlarda geçirmekte olduklarını; kapalı ortamda da ağırlıklı olarak bilgisayar, televizyon karşısında olma gibi eylemlerin ağırlık kazandığını göstermektedir (Bağlı, 1999). Çocukların pasif bir biçim yerine hem fiziksel hem de bilişsel olarak daha aktif olacakları doğal ortamlara yönlendirilmeleri sağlıklı gelişimleri için çok önemlidir.

Çocukların enstrüman çalmaya, spora, baleye ve folklara yönlendirilmeleri, hem bedensel yeterlikleri hem de sosyal becerilerini geliştirme açısından çok önemlidir. Çocuğun çok isteyerek katıldığı etkinlikte doyum elde edememesi veya başka etkinliklere yönelmesini “maymun iştahlılık” veya “istikrarsızlık” olarak değerlendirmekten özenle kaçınmalı; aksine bu tür yaşantıların çeşitliliği oranında çocuğun da kendini keşfetme, sınırlıklarını ve yeteneklerini tanıma, kendine gerçekçi hedefler belirleme, akranları ve diğer yetişkinlerle iletişim becerilerini geliştirme zenginliğine erişeceği göz ardı etmemelidir. Bu konuda anne babaların bilinçli tutumlar geliştirmelerinde öğretmenlerin önemli rehberlik görevleri vardır.

Ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocukların enerjilerini olumlu ve amaca uygun olarak kullanmaya yönlendirme, sağlıklı yeme alışkanlıkları kazandırma, kaliteli uyku alışkanlıkları kazandırma, olası kazalarla karşılaşma riskini azaltma ve çocuğun kendini koruma becerilerini geliştirmesine rehberlik etme gibi görevleri vardır.

Bu yaş çocukları arasında ince motor becerileri gerektiren aktiviteleri yapmada belirgin farklılıklar bulunabilir. Yazı yazma gibi ince motor becerileri gerektiren bir aktivitede başarısız olan çocukların okul çalışmalarına yönelik ilgisi azalmaktadır. Bu durumla başa çıkabilmek için ise çocuğun olgunlaşma düzeyi de dikkate alınarak beceri kazandırılması ile ilgili gerekli alıştırmalar yapılmalıdır. İlkokula başlayan bir çocuğun küçük kas gelişiminin ve buna bağlı olarak ince motor becerilerinin gelişmiş olması beklenir. Ancak gelişimin tüm alanlarında olduğu gibi bu alanda da bireysel farklılıkların olduğu bilinmelidir. Bazı çocukların küçük kas gelişimi tamamlanmamış olabilir. Öğretmenler, bu çocukların küçük kas gelişiminin tamamlamak için gerekli çalışmaları yapmalıdır. Bu çalışmalar arasında çizgi çalışmaları, çocukların biraz büyükçe nesne ve kalemle çalışmaları sayılabilir (Siyez, 2007, s. 59).

Çocuğun *yeme alışkanlıkları kazanması*, kuşkusuz sadece bedensel gelişimi açısından değil bilişsel, kişilik ve toplumsal olarak da gelişimini etkileyen önemli bir etmendir. Ancak bu süreçte hangi durumun gelişimin doğal seyirinde oluşan beklendik olduğu, hangisinin ise bir tehlike işareti olduğunu ayırt edememe ünitenin örnek olay başlığında sunulan Selim’de olduğu gibi aileleri korktukları ile karşı karşıya bırakmaktadır. Okulöncesi ve ilköğretimin ilk yıllarında çocukların yemek yeme problemleri, büyük ölçüde fiziksel gelişimi ve beden sağlığı açısından endişe verici bir durumu yansıtmayıp çözülebilir bir problemdir. Ailelerin bu konuda çocuklarının sadece beden sağlıkları konusunda değil kişilik gelişimlerini de dikkate alan bir tarz geliştirmeleri çok önemlidir. Çünkü kendi kendine yemek yiyebilme, tarzını ve tercihini oluşturma; onun kişilik gelişimi için de çok önemlidir. Çocukların sağlıklı beslenmeleri ve kendi kendilerine yemek yiyebilmeleri konusunda gelişimleri için anne babaların tutumları şekillendiricidir. Bazı ebeveynler kilosu akranlarına göre daha hızlı artan çocuğunu diyetisyenin danışmanlığında diyetle sokarken bazı ebeveynler ise çocuklarıyla birlikte fast-food yiyecekler, boya katkılı içeceklerle haftada birkaç kez buluşabilmektedirler. Okulların kantinleri, okul çevresi; çocukların yanlış yeme alışkanlıklarını tetikleyen kaynaklar olabilmektedir. Bu kaynakların her zaman olacağı gerçeği karşısında çocuklarla anne babaların örneğin İnternette birlikte araştırarak bazı yiyeceklerin neden zararlı ve olabildiğince uzak kalınması gereken gıdalar olduğu keşfedilebilir. Öğretmenler de derslerde bu konuda bilgilendirme ve tartışma ortamı yaratarak çocukların sağlıklı yaşama ilişkin olumlu tutumlarının gelişimine katkıda bulunabilirler.

Çocukların sağlıklı gelişimleri için öğrenmeleri, bilgi ve becerilerini geliştirmelerinin yanı sıra gelişim dönemlerine uygun sürelerde *kaliteli uyku alışkanlıkları* kazanmış olmaları da çok önemlidir. Anne babaların çocukların düzenli uyku alışkanlığı kazanması amacıyla başvurabilecekleri bazı yollar önerilmektedir (Yazgan-İnanç ve diğ., 2005, s.111-112):

- Her gece aynı saatte yatmalarını sağlamak.
- Banyo yaptırma, pijama ve rahat giysiler giydirme, hikâye okuma, iyi geceler öpücüğü verme, yorganı rahatsızlık vermesini önleyecek biçimde örtme gibi çeşitli uygulamalar içeren rahat ve düzenli bir yatma süreci geliştirmek. Çocuklar geceleri sık sık kalkabildiklerinden o sırada çocuklara güven verici bir biçimde yaklaşmak, yabancı yerlerde rahatsız olabildikleri için böyle bir durumda da yeterince özenli davranmak.

- Yatma saatinde gürültülü oyunlar, gergin bir anne baba ve çocuk ilişkisi gibi çocuk için aşırı uyandırıcı olan etkinlik ve durumlardan kaçınmak.
- Yatma saatinde ortamdaki rahatlık ve huzuru korumak, çocuğu yatağa sevgi ve şefkatle götürmek.
- Disipline etme amacı taşıyan bir tutumla çocuğu yatması için zorlamamak, onu böyle bir nedenle yatağına götürmeye çalışmamak.
- Çocuklar için özellikle 3-4 yaşlarında düşle gerçeği ayırmakta zorlandıkları ve kabus görebildiklerinden ve 5-12 yaşlarındaki çocukların %15'inde görülen uyurgezerliğin kökeninde gerilimli olayların yattığı bilindiğinden bunlara neden olabilecek korkulu masal ve televizyon programlarından kaçınmak.
- Bazen çocuklar anne babalarıyla yatmak isteyebilirler. Altı aylık oluncaya kadar çocukların bu isteği doğaldır ve sağlıklıdır. Bazı anne babalar gereksinimini daha hızlı karşılayabilmek, ağladığında duyabilmek gibi haklı nedenlerle çocuğun kendileriyle aynı yatakta veya aynı odada yatmasına izin veriler. Çocuk büyüdükçe yavaş yavaş kendi yatağı ve odasında uyuması için yönlendirilmelidir.

Çocukların yaşamında geçici veya kalıcı izler bırakan *kazalara* karşı anne babalar, öğretmenler gibi yetişkinlerin önlemler almaları ve bu önlemlerin işlevini açıklayarak çocukların da kendilerini koruma davranışlarını geliştirmelerine rehberlik etmeleri gerekmektedir. Tedbirli ebeveynler ve öğretmenler, çocukların güvenliğini sağlayıcı rehberlik işlevini üstlenebilmektedirler. Yurt dışında çocukların kazalarla karşılaşma riskinin tek ebeveynli ailelerde yüksek olduğu, bu ebeveynlerin hem genç hem de alkol veya madde bağımlısı olmaları durumunda kazalarla karşılaşma riskinin en yüksek seviyeye çıktığı belirtilmektedir (Trawick-Smith, 2006, s.337).

Ev ortamının mümkün olduğunca fiziksel olarak çocuğa zarar verebilecek köseli cam sehpa, yüksek eşikler, büyük vazolar, kolaylıkla kayabilen kilimler vb. eşyaların kaza riskini azaltmak olasıdır. Ancak bu önlemleri alma işlevini abartma durumunun da çocuğun kişilik gelişimi üzerinde olumsuz etki yaratabileceği unutulmamalıdır. Amaç; "hiçbir kaza geçirmeden bir çocuğu yetiştirme" gibi gerçekçi olmayan bir hedef yerine çocuğun kendini koruma becerilerini yaşına, bilişsel yeterliklerine ve yaşantı zenginliğine paralel olarak geliştirmesine destek olmak olmalıdır. Örneğin 6 yaşına kadar hep aileden yetişkinlerle yaşamış olan bir çocuğun okula ve okulun yüzme havuzuna başladığını düşünelim. Bu yeni durum, yeni önlemleri ve yeni becerilerin geliştirilmesini gerektirecektir. Benzer koşullarla karşılaşan aynı yaşta bir başka çocuğun ailesi "Havuz çocuğum için tehlikeli olur" yorumu ile çocuğu bu fırsattan yararlandırmaması, bu çocuğun hem fiziksel hem de kişilik ve sosyal boyutlardaki gelişimini farklı biçimlerde etkileyebilecektir.

İnsanoğlu doğumundan itibaren bağımsızlaşma, kendi kendine yetme becerileri kazanma yönünde ilerlemektedir. Bu açıdan 6-8 yaşlar, okulöncesi döneme göre çocukların oldukça bağımsızlaştıkları bir dönem sayılabilmekle birlikte bedensel özelliklerinin yanı sıra bilişsel ve sosyal becerilerindeki sınırlılıklar nedeniyle hâlâ yetişkinlerin desteğine korumasına ve yönlendirmelerine gereksinim duyulan yaşlardır. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin bu sorumluluklarını ihmal etmeleri, çocuğu yaralanma olasılığını bildikleri halde bu duruma karşı önlem almamaları, hijyen koşullarını yeterince sağlamamaları, zararlı maddelere karşı korumamaları, tıbbi

Öğretmenin cetvelle öğrencilerine vurması, öğrencinin kulağını çekmesi fiziksel istismara örnektir.

Verdiği harçlıkla çocuğunun ne gibi yiyecekler satın aldığı ile ilgilenmeyen anne baba davranışı, fiziksel ihmale örnektir.

bakımlarında eksik davranışlar sergilemeleri, beslenme alışkanlıklarını kontrol etmeyerek kötü beslenmelerine göz yummaları; fiziksel ihmal kapsamında değerlendirilmektedir (Polat, 2001, s.86)

Fiziksel istismar ise çocukların onlara bakmakla yükümlü olan kişiler tarafından fiziksel anlamda zarara uğratılması olarak tanımlanmaktadır (Polat, 2001, s.86). Bu tanımın ışığında evde ve okulda uygulanan ve istenmeyen davranışları önlemek için en yaygın fiziksel ceza olarak görülen dayağın bir fiziksel istismar biçimi olduğu kolaylıkla görülür. Okula başlayan çocukların ebeveynlerinin öğretmenle iletişimlerinde “Hocam, eti senin kemiği benim.” türünden ifadeler kullandıkları gözlenir. Bu ifadeler yetişkinlerin çocuk eğitimi ve yetiştirilmesi konusundaki tutumlarını yansıtır. Ebeveynler, okulda öğretmenin çocuğa uyguladığı dayağa seyirci/sessiz kalıyorsa aynı zamanda çocuklarını fiziksel ve psikolojik anlamda ihmal de etmiş olmaktadır.

SIRA SİZDE

7

6-8 yaşlarındaki çocukların sağlıklı fiziksel gelişimleri için anne babalara ve öğretmenlere düşen görevler nelerdir?

Özet

Fiziksel görünümünü açıklamak

6 yaşındaki bir çocuğun boyu ortalama 106 cm, ağırlığı da yaklaşık 20 kg civarındadır. Bu yaşlarda büyüme, önceki dönemler olan bebeklik ve ilk çocukluğa göre daha yavaştır. Ancak bir sonraki dönem olan ergenlikte tekrar hız kazanacaktır. 7 yaşındaki erkek çocuklar ortalama 127 cm boyunda olup kızlar, erkeklerden ortalama 4-5 cm daha kısadır. 9-10 yaşlarına kadar kızlardan daha uzun ve iri bedene sahip olan erkek çocuklar, ilköğretimin ilk kademesinin son yıllarında kızlardan daha ufak bir görünüme sahip olurlar. 6-8 yaşlarında kız ve erkekler arasında büyüme farklılıkları çok dikkati çekmez. Dönemin başında erkekler, kızlara göre daha uzun ve daha ağır olma eğilimindedirler. Ancak kızlar dönemin sonunda onlara yetişirler. Bu yaş grubundaki çocukların büyük bir kısmının vücutlarının bir önceki dönemdeki yuvarlaklığı kaybolmaya, daha ince bir görünüm almaya başlar; bacakları ve gövdeleri uzamaya, yüzleri incelmeye başlamıştır. Fotoğraf albümlerimize baktığımızda bu yaşlardaki görüntülerimizde eksik dişli gülüşler dikkat çeker. Çünkü 6 yaşında süt dişleri düşmekte, yerine asıl dişler gelmektedir.

Fiziksel büyümeyi açıklamak

6-8 arasındaki yaşlar, bedensel büyümenin yaşlandığı yıllar içerisinde yer almaktadır. Bedensel büyüme, hatırlanacağı gibi okulöncesi dönemden 10-11 yaşlara kadar oldukça yavaş seyreder. Büyümedeki bu yavaşlama, 10 yaş civarında vücut biyokimyasalındaki değişimlere paralel olarak kızlarda değişmeye başlar. O zamana kadar erkek çocuklar, kızlara göre daha uzun ve daha kilolu görünümündedir. Gövde ve bedenin bütünü açısından baktığımızda ise doğumda gövde bedeninin sekizde üçü olup bu oran yetişkin olduğunda da korunur. Bacaklar, doğumda bedeninin sekizde biri iken yetişkinlikte bedeninin yarısını kaptırır. Büyüme tüm organlarda devam ederken bacak boyundaki büyüme, diğerlerine göre çok daha hızlı olması nedeniyle dikkat çekicidir. Önce kaba devinimle ilgili büyük kaslar olan kol, bacak ve gövde kasları gelişirken daha sonra el

ve ayak parmaklarındaki küçük kaslar gelişir. Çocuk 6 yaşlarına geldiğinde gövdesinin uzunluğu, doğduğu dönemin iki katı olmuştur. Göğüs kafesi genişler ve yassılaşır. Kaburgaları da eğik bir pozisyondan daha dik bir pozisyona geçer. Bu yaşlarda yüz yapısında da belirgin değişiklikler oluşmaktadır. Alın yassılaşmış, burun büyümektedir. Çene büyür, süt dişlerinin yerine kalıcı dişler çıkar, yüz profili belirginleşir. İskelet sisteminin gelişimi için kalsiyum ve fosfor gibi mineraller, kemiklerin sertleşmesi ve dayanıklılığının artmasında çok önemlidir. 6-8 yaşlar, erkek çocukların kızlardan daha uzun olduğu yaşlardır; ancak daha sonra ergenliğe kadar kızlar bu farkı kendi lehlerine çevirirler. 6-8 yaşlarındaki çocukların kilolarının birbirine çok yakın olduğu yaşlardır. Kızlar 9-10 yaşlarda yine bu farkı kapatırken ergenlikle birlikte erkekler kızlardan daha ağır olacaklardır.

Fiziksel büyümeyi etkileyen etmenleri açıklamak

Fiziksel büyümeyi etkileyen kalıtım, beslenme, uyku, anne babanın eğitim düzeyi, içinde yaşanılan ülkenin gelişmişlik düzeyi, kültürü; tıptaki gelişmeler, hastalıklar ve kazalar gibi pek çok etmenden söz edilebilir. Bu etmenlerden kalıtımla geçen hastalıklar, genetik yatkınlıklar, göz rengi gibi bazıları konusunda ebeveynlerin kontrol şansları çok düşüktür. Ama beslenme, uyku, hastalıklar ve kazalar gibi diğer çevresel etmenler konusunda anne babanın bilinçliliği belirleyici olmaktadır.

Motor gelişimi açıklamak

6-12 yaş döneminde fiziksel gelişimin önceki dönemlere göre daha yavaş olması, çocuğun bedendeki yavaş bir biçimde oluşan değişimler sayesinde hareket (motor) becerilerini en iyi şekilde kullanmayı ve kontrol etmeyi öğrenmesi fırsatını verir. İlköğretimin ilk kademesinin ilk yıllarına karşılık gelen 6-8 yaşlar, ince motor kaslar kullanılarak gerçekleştirilen becerilerin gelişiminin hızlandığı bir dönemdir. Bu yaşlardaki çocuklar kaslarındaki gelişime paralel olarak koşma, zıplama, hoplama, atlama becerilerini kullanarak ağaca tırmanabilmekte, bisiklet kullanabilmekte, pa-

ten kayabilmektedir. Bunların yanı sıra yazı yazma, resim yapma, dikiş dikme, çekiç/tornavida kullanma gibi etkinlikleri de başarıyla gerçekleştirebilmektedir. Hareketlilik açısından cinsiyetler arası farklar gözlenir. Kızlar fiziksel beceriyi gerektiren jimnastik, bale gibi alanlara yönelirken erkek çocuklar daha çok güç ve enerji isteyen futbol gibi oyunlara yönelmektedirler. Okul çağı çocuğu hem kaba hem de ince motor becerilerini sergileyebileceği etkinliklere katılma konusunda hem enerji dolu hem de çok isteklidir. Bu nedenle de çocuğun fiziksel aktiviteler içerisinde yer alması; beden sağlığı, kendini yeterli hissetmesi, bilişsel ve sosyal becerilerin gelişimi gibi çocuğun gelişimini pek çok açıdan olumlu yönde etkilemektedir.

Oyunun gelişim üzerindeki etkisini açıklamak

Oyun, ilköğretimin ilk kademesinde çocuğun yaşamında çok önemli işlevlere sahiptir. Çocuk, oyun kurarken veya düzenlenmiş bir oyuna katılırken veya oyun sırasında ortaya çıkan sorunları çözerken geçirdiği yaşantılarla bu döneme özgü gelişim görevlerinin hemen hemen tamamını kazanma fırsatı bulur. Sözü edilen gelişim görevleri gündelik oyunlar için gerekli fiziksel becerileri öğrenme, büyüyen bir organizma olarak kendine karşı yararlı bir tutum oluşturma, yaşlılarıyla geçinmeyi öğrenme, uygun erkeksi ve kadınsı sosyal rolü öğrenme; okuma, yazma ve hesap ile ilgili temel becerileri geliştirme; vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirme, kişisel bağımsızlığa ulaşma, sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirmedir. İlköğretimin ilk kademesindeki bir okulunun bahçesine bir teneffüs anında gittiğinizde özellikle birinci sınıf öğrencilerini izlerken bile çok yorulduğunuz hissedebilirsiniz. Çocuklar koşmakta, tırmanmakta, birbirlerini kovalamaya, yakalamaya çalışmaktadırlar. Birçok araştırmacı bu tekrarlayan hareketleri *işlevsel oyun* olarak isimlendirmektedir. İşlevsel oyunlar, bebeklikte ortaya çıkar ve ilkokul yıllarında dünyanın her yerindeki çocukların etkinliklerinde yaygın olarak görülür.

Sağlıklı fiziksel gelişim için anne babalara ve öğretmenlere düşen görevleri açıklamak

6-8 yaşlar, bedensel gelişim boyutunda yavaşlamanın gözlendiği; ama buna karşın özellikle sosyal ve ahlaki gelişim boyutlarında işlemlerin hızlandığı yaş dilimidir. Bu yaşlardaki çocukların sağlıklı fiziksel gelişimleri için ebeveynlerin ve öğretmenlerin iş birliği içinde yapabilecekleri pek çok şey vardır. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocukların enerjilerini olumlu ve amaca uygun olarak kullanmaya yönlendirme, sağlıklı yeme alışkanlıkları kazandırma, kaliteli uyku alışkanlıkları kazandırma, olası kazalarla karşılaşma riskini azaltma ve çocuğun kendini koruma becerilerini geliştirmesine rehberlik etme gibi görevleri vardır. Öğretmenlerin bu yaşlardaki çocukların sağlıklı gelişimi için hem anne babalara hem de çocuklara rehberlik etme sorumlulukları vardır.

Kendimizi Sınayalım

1. 6-8 yaşlardaki gelişim görevleri ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
  - a. Gündelik oyunlar için gerekli fiziksel becerileri öğrenme
  - b. Vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirme
  - c. Sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirme
  - d. Yaşıtlarıyla geçinmeyi öğrenme
  - e. Duygusal olarak bağımsızlaşma
2. 6-8 yaşlardaki fiziksel görünümle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
  - a. Kızlar, bedensel güç gerektiren etkinliklere erkeklerden daha çok yönelme eğilimindedirler.
  - b. Bedensel etkinlikler, çocuğun kendine ilişkin psikolojik yeterlik algılarını etkiler.
  - c. Bu dönemde motor beceriler mükemmelleşmeye başlar.
  - d. Süt dişlerin düştüğü yıllardır.
  - e. Dönemin başında erkekler, kızlara göre daha uzun ve daha ağırdır.
3. 6-8 yaşlardaki fiziksel büyümeyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. 6-8 yaşlar bedensel büyümenin yavaşladığı yıllardır.
  - b. 6-8 yaşlarda kasların ağırlığı bedeninin tümünün ağırlığının % 45'idir.
  - c. Beyin, yedi yaş civarında ağırlığının %70'ini tamamlamıştır.
  - d. Erken erinlik, yetişkinlikte uzun boylu olma şansını artırır.
  - e. Altı yaşa geldiğinde çocuğun gövdesinin uzunluğu, doğduğu dönemin üç katı olmuştur.
4. 6-8 yaşlardaki motor gelişimle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
  - a. Dönemin sonunda çocuklar müzik aleti çalma, dikiş dikme, sanat çalışmaları yaratma gibi uğraşlar için gerekli olan ince motor becerilere sahiptir.
  - b. Erkekler; zıplama, koşma, atlama gibi becerileri kızlara göre daha iyi yaparlar.
  - c. Hareketlilik açısından cinsiyetler arası farklar gözlenmez.
  - d. Her iki cinsiyet için motor becerilerde gelişim seyrini sürdürmektedir.
  - e. Kızların ince motor becerileri, erkeklere göre daha gelişmiştir.
5. 6-8 yaşlardaki motor gelişimle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. İnce motor kasların kullanıldığı becerilerin gelişiminin hızlandığı bir dönemdir.
  - b. Kız ve erkek çocuklar arasında hareketlilik açısından farklar yoktur.
  - c. Kızlarda fiziksel güç ve enerji isteyen oyunlara yöneliş gözlenir.
  - d. Erkek çocukların fiziksel beceriyi gerektiren oyunlara ilgisi artar.
  - e. İnce motor kasların gelişiminin görece yavaşladığı bir dönemdir.
6. 6-8 yaşlardaki fiziksel büyümeyi etkileyen etmenlerle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. Genetik etmenler bebeklik dönemini etkilerken 6-8 yaşlardaki çocukları etkilemez.
  - b. Beslenmenin bu dönemde sınırlı bir etkisi vardır.
  - c. Tıptaki gelişmeler, fiziksel büyümeyi etkiler.
  - d. Fiziksel büyüme, içinde yaşanılan ülkenin gelişmişlik düzeyinden etkilenmez.
  - e. Kazaların en az görüldüğü yaş dilimidir.
7. 6-8 yaşlardaki oyununun gelişim üzerindeki etkisi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. Oyun, okulöncesi dönemde etkili olup ilköğretimin ilk kademesinde çocuğun yaşamında işlevini kaybeder.
  - b. Çocuklar, oyun kurarken bu döneme özgü gelişim görevlerini kazanma fırsatı bulurlar.
  - c. İşlevsel oyunlar; kurallı oyunlara göre daha az sosyal, daha az bilişsel ve daha düşük entelektüel öğeler içerir.
  - d. İşlevsel oyunları oynayanlar, yanlış bir biçimde oyun oynamayı bilmeyen çocuklardır.
  - e. Oyunlar çocukları akademik yaşama hazırlıyorsa işlevsel oyun adını alır.
8. 6-8 yaşlardaki çocukların uyumaları ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a. Çocuklar uyku süresi açısından bireysel farklılıklar sergilemez.
  - b. 6-8 yaşlardaki çocukların uyku gereksinimi günde 14 saattir.
  - c. Çocukların akranlarından az uyumaları, sağlık-sızlıklarının işaretidir.
  - d. Çocuklar, uyku sırasında büyüme hormonu salgırlar.
  - e. Uyku sırasında çocukların büyüme hormonu da dinlenmeye geçer.

9. Aşağıdakilerden hangisi 6-8 yaşlardaki çocuklarda gözlenen cinsiyete özgü farklılıklardan birisidir?

- Kızlar, erkeklerden daha saldırgandır.
- Düşmanca davranma açısından erkekler kızlara göre daha dezavantajlıdır.
- Okuma güçlüğü bu yaşlarda her iki cins için de önemli bir sorundur.
- Kızlar, erkeklerden daha yüksek başarı güdüsüne sahiptir.
- Kurdıkları arkadaşlık ilişkileri açısından kızlarla erkekler arasında fark yoktur.

10. 6-8 yaşlardaki çocukların sağlıklı fiziksel gelişimleri için öğretmenlerin rolleri ve sorumluluklarıyla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- 6-8 yaşlar, kazalara karşı korunma açısından üzerinde durulması gereken yaşlardır.
- Anne babaların 6-8 yaşlarındaki çocuklarının yeme alışkanlıklarına müdahale etme yükümlülükleri hafiflemiştir.
- Öğretmenlerin hem anne babalara hem de çocuklara rehberlik etme sorumlulukları vardır.
- 6-8 yaşlardaki çocuklara kaliteli uyku alışkanlıkları kazandırma işlevi önemlidir.
- 6-8 yaşlardaki çocukların enerjilerini olumlu ve amaca uygun olarak kullanmaya yönlendirilmelidir.

Yaşamın İçinden

UZMANLARDAN UYARI: ERKEN ERGENLİK HASTALIK HABERCİSİ OLABİLİR!..*

Erken ergenliğin bir hastalık olduğunu belirten Op. Dr. Evrim Aksoy, anne ve babaların konuyla ilgili bilinçli olması gerektiğine dikkat çekiyor. Erken ergenliğin bir hastalık olduğunu belirten Op. Dr. Evrim Aksoy, anne ve babaların konuyla ilgili bilinçli olması gerektiğine dikkat çekiyor. Çocukluktan gençliğe geçişin ilk durağı olarak bilinen ergenlik (adolesan) döneminin erkeklerde dokuz, kızlarda yedi yaşın altına düşmesini erken ergenlik olarak adlandıran ... "Başlıca iki kusurla ortaya çıkan dönem ya beyin hormonlarının erken salgılanması ya da yumurtalık ve böbrek üstü bezinden salgılanan hormonların aşırı olmasıyla ilgilidir."

KIZLARDA AÇIKLANAMIYOR

Genetik faktörlerin çok az etkisi olduğunu açıklayan kadın hastalıkları ve doğum uzmanı Op. Dr. Evrim Aksoy, beyin tümörleri, beyin apse, kist ve enfeksiyonları, kızlarda yumurtalık kist ve tümörleri, böbrek üstü bezi tümörleri, tiroid hormon eksikliği (hipotiroidi) ve tedavi amacıyla kullanılan bazı hormonların erken ergenliği tetiklediğini belirtiyor. Beyin hormonlarından kaynaklanan erken ergenliğin sebebi, kız çocuklarında henüz tam olarak açıklanamıyorken erkek çocuklarında beyin- sinir hastalıklarına bağlı olduğu saptanmış bulunuyor.

EĞİTİMİN ÖNEMİ

Ayrıca bu süreci yaşayan çocuklar, başlangıçta yaşlarına göre uzun boylu olmalarına karşın kemik uçlarının erken kapanması sonucu, erişkin yaşlarda akranlarına göre daha kısa boylu kalıyor. Ergenlik dönemi eğitiminin; ailede başladığını, okul ve çevre ile devam eden bir süreç olduğunu belirten kadın hastalıkları ve doğum uzmanı Op. Dr. Evrim Aksoy, özellikle ilköğretim çağına alınacak eğitimin çok önemli olduğuna inanıyor. ...

Kaynak:

<http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=306272>

Erişim Tarihi: 05.04.2008

(Yazar tarafından haber kısaltılarak verilmiştir.)

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “6-8 Yaşlarda Fiziksel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Sağlıklı Fiziksel Gelişim için Anne Babalara ve Öğretmenlere Düşen Görevler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

6-8 yaşlarda kazanılması beklenen gelişim görevleri; gündelik oyunlar için gerekli fiziksel becerileri öğrenme, büyüyen bir organizma olarak kendine karşı yararlı bir tutum oluşturma, yaşlılarıyla geçinmeyi öğrenme, uygun erkeksi ve kadınsı sosyal rolü öğrenme, okuma yazma ve hesap ile ilgili temel becerileri geliştirme; vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirme, kişisel bağımsızlığa ulaşma, sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirme olarak sıralanabilir.

Sıra Sizde 2

İlköğretimin ilk yıllarında kasların ağırlığı, sinir sisteminin gelişimi, beynin büyüme ve gelişmesinin çok önemli olduğu görülür. Çocukların fiziksel gelişimleri, gelişimin diğer alanlarında da sağlıklı gelişim için ortam yaratır. Diğer bir deyişle fiziksel gelişimde oluşan aksamlar, gelişimin diğer alanlarına da yansımaktadır. Fiziksel gelişimi etkileyen önemli bir unsur, beslenme değildir. Özellikle protein, vitamin açısından dengeli bir beslenme programı, çocuğa genetik olarak önceki nesillerden gelen potansiyellerin ortaya çıkmasına fırsat verir.

Sıra Sizde 3

İnce motor kasların gelişimi açısından cinsiyet farklılığı söz konusudur. Kızlar, erkek çocuklardan daha hızlı gelişmektedirler. İnce motor kasların gelişimindeki cinsiyet farklılığını bilmeme veya bu gerçeği göz ardı etme durumunda özellikle erkek çocuklar, öğrenmeye ilişkin olumsuz tutum geliştirebilirler. Doğadan gelen bir avantajla karşı cinse göre daha kaliteli ürün çıkarabilen kızların bu özelliği yanlış değerlendirilmiş olur. Özellikle okulda yazı yazma etkinliklerinde farklılığı dikkate alma yönündeki yanlışlar; erkek çocuklara daha fazla baskı yapılmasına, erkek çocukların daha sonraki yıllarda da daha çirkin bir el yazısı geliştirmesine neden olacaktır.

Sıra Sizde 4

Bedensel gelişimi etkileyen önemli etkenlerden biri de uykudur. Yaşam çizgisinde ilerlerken her gelişim döneminde farklı sürelerde uykuya gereksinim duyarız. Örneğin iki yaşına gelindiğinde çocuğun gece uykusu ve iki saatlik gündüz uykusu ile birlikte günde 12 saatlik uykuya gereksinimi vardır. 6-9 yaşlarındaki çocuk için günde 11 saat, 10-12 yaşları arasında da günde 10 saatlik uyku yeterli olmaktadır. Bazı çocuklar bu ortalama

ların altında veya üstünde uyuyabilirler. Uyku sırasında çocuklarda büyüme hormonu salgılanır. Bu, çocuğun bedeninin büyümesini sağlar. Beynin korteks tabakasında protein üretimi gerçekleşir. Bu durum da öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir ortam yaratır.

Sıra Sizde 5

6-8 yaşlarındaki çocukların ölüm nedenleri arasında kazalar önemli bir neden olarak görülmektedir. Kazalar nedeniyle çok yüksek oranda çocuğun yaralandığı, hastanede yattığı, sakat kaldığı ve öldüğü belirtilmektedir. Bu kazaların bir kısmı oyun alanlarında ve caddelerde olabilmektedir. Saldırganlık açısından da 2-3 yaşlarından itibaren erkek çocuklar, kızlardan daha saldırgan davranışlar sergilerler. Ancak son yıllarda gerçekleştirilen araştırma sonuçları, kızlarla erkek çocuklar arasındaki saldırganlık farklılıklarının giderek azaldığını göstermektedir. Buna karşın erkek çocukların kızlardan daha saldırgan olduklarına ilişkin bir kalıp yargının varlığı vurgulanmaktadır. Bu görüş, insanların aynı düzeyde saldırganlık sergilediklerinde bile kızları erkek çocuklardan daha saldırgan olarak değerlendirme eğilimini yansıtmaktadır. Yani kızlardan daha az saldırgan davranış beklenmektedir. Bu kalıp yargıya bağlı olarak erkek çocukların açık alanda, daha hareketli oyunlar oynamalarına izin verilmesi, buna karşılık kızların daha korunmalı alanlarda daha sakin ve konuşmaya dayalı oyunlara eğilimlerinin olması nedeniyle erkek çocukların kazalara karşılaşma riskleri daha yükselebilmektedir.

Sıra Sizde 6

Oyun, ilköğretimin ilk kademesinde çocuğun yaşamında çok önemli işlevlere sahiptir. Çocuk, oyun kurarken veya düzenlenmiş bir oyuna katılırken veya oyun sırasında ortaya çıkan sorunları çözerken geçirdiği yaşantılarla bu döneme özgü gelişim görevlerinin hemen hemen tamamını kazanma fırsatı bulur. Fiziksel güç gerektiren oyunlarda gerekli fiziksel becerileri öğrenir, yaşlılarıyla geçinmeyi/uzlaşmayı öğrenir, uygun erkeksi ve kadınsı sosyal rolü öğrenir; okuma, yazma ve hesap ile ilgili temel becerileri geliştirir, vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirir; kişisel bağımsızlığa ulaşır, sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirir ve bu yaşantıların ışığında kendine karşı yararlı bir tutum oluşturur.

Sıra Sizde 7

6-8 yaşlar, bedensel gelişim boyutunda yavaşlamanın gözlemlendiği; ama buna karşılık özellikle sosyal ve ahlaki gelişim boyutlarında işlemlerin hızlandığı yaş dilimidir. Bu yaşlardaki çocukların sağlıklı fiziksel gelişimleri için ebeveynlerin ve öğretmenlerin iş birliği içinde yapabilecekleri pek çok şey vardır. Bu yaşlarda çocukların yüksek oranda olan enerjilerini evde ve okulda olumlu ve amaca uygun olarak kullanmaya yönlendirebilirler. Evde ve okulda çocukların enerjilerini uygun biçimde kullanabilecekleri, oyun oynayabilecekleri ortamlar düzenlenebilir.

Çocuğun yeme alışkanlıkları kazanması konusunda da anne babalara ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Çocukların sağlıklı beslenmeleri ve kendi kendilerine yemek yiyebilmeleri konusunda gelişimleri için anne babaların tutumları şekillendiricidir. Bazı ebeveynler kilosunu akralarına göre daha hızlı artan çocuğunu diyetisyenin danışmanlığında diyetle sokarken bazı ebeveynler ise çocuklarıyla birlikte fast-food yiyecekler, boya katkılı içeceklerle haftada birkaç kez buluşabilmektedirler. Okulların kantinleri, okul çevresi; çocukların yanlış yeme alışkanlıklarını tetikleyen kaynaklar olabilmektedir. Bu kaynakların her zaman olacağı gerçeği karşısında çocuklarla örneğin İnternette birlikte araştırarak bazı yiyeceklerin neden zararlı ve olabildiğince uzak kalınması gereken gıdalar olduğu keşfedilebilir. Öğretmenler de derslerde bu konuda bilgilendirme ve tartışma ortamı yaratarak çocukların sağlıklı yaşama ilişkin olumlu tutumlarının gelişimine katkıda bulunabilirler.

Çocukların yaşamında geçici veya kalıcı izler bırakan kazalara karşı anne babalar, öğretmenler gibi yetişkinlerin önlemler almaları ve bu önlemlerin işlevini açıklayarak çocukların da kendilerini koruma davranışlarını geliştirmelerine rehberlik etmeleri gerekmektedir. Tedbiri ebeveynler ve öğretmenler, çocukların güvenliğini sağlayıcı rehberlik işlevini üstlenebilmektedirler.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aydın, B. (2006). Gelişimin Doğası.(Ed. B. Yeşilyaprak) *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Arı, R. (2003). *Gelişim ve Öğrenme*. Atlas Kitapevi: Konya.
- Bacanlı, H. (1999). *Gelişim ve Öğrenme*. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Bağlı, M. T. (1999). Televizyon ilintili çocuk oyunları üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet ve Çocuk*, 133-138.
- Berk, L. E. (2000). *Child Development*. Fifth Ed. Massachusetts: Allyn & Baban.
- Bilgin, M. (2006). Bedensel ve Devinsel Gelişim. (Ed. B. Yeşilyaprak) *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Ercan, O. (2008). Hem erken, hem de hızlı ergenleşme. *Hürriyet Gazetesi*. S.4.
- Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (1995). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Ed: B. Onur). Ankara: İmge Kitapevi.
- <http://egitim.milliyet.com.tr/Haber.aspx?HaberNo=2630>. Fiziksel gelişim. (Erişim Tarihi: 17.04.2008).
- Nicolopoulou, A. (2004).Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. (Çev. M. T. Bağlı). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 137-162.
- Özbay, Y. (2004). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi Kuram-Araştırma-Uygulama*. Beşinci Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve Şiddet*. İstanbul: DER Yayınevi.
- Siyez, D. M. (2007). Fiziksel Gelişim. (Ed. A.Kaya) *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Trawick-Smith, J. (2006). *Early Childhood Development: A Multicultural Perspective*. Forth Ed. Ohio: Prentice Hall.
- Uysal, A. (2007).*Okullarda akran zorbalığı*. <http://umran.org/kapakhaber.asp?Action=Print&hid=207>. Erişim Tarihi:19 nisan 2007.
- Yazgan-Inanç, B., Bilgin, M., & Kılıç-Açııcı, M. (2005). *Gelişim Psikolojisi. Çocuk ve Ergen Gelişimi*. İkinci Baskı. Nobel Kitapevi: Ankara.
- Zanden, J. W. V. (1989). *Human Development* (Fourth Edition). New York: Alfred A. Knopf. Inc.

9

Bebeklikte Bilişsel Gelişim

Fotoğrafta görülen Alp bebek gibi tüm bebeklerin bebeklik dönemi ve sonraki yaşam süreci sürekli öğrenmelerle geçmektedir. Bebeklik döneminde bu öğrenmelerin nasıl gerçekleştiğini, ne gibi süreçler ve becerileri kapsadığını açıklamaya çalışan bu ünite; gelişim alanlarından bilişsel gelişim, bebeklik dönemini kapsayacak şekilde irdelenecektir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ *Bebeklikte bilişsel gelişim sürecini tanımlayabilecek,*
- 👁️ *Bilişsel gelişime ilişkin temel kavramları açıklayabilecek,*
- 👁️ *Duyusal-motor dönemin özelliklerini açıklayabilecek,*
- 👁️ *Sosyal bağlam ve bebeklikte bilişsel gelişim arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek,*
- 👁️ *Bebeklikteki bazı önemli bilişsel becerileri tanımlayabileceksiniz.*

Örnek Olay

Cem, dünyaya sağlıklı gelen ve herkesin görünce bayran olduğu bir bebektir. Cem, güzelliği kadar çevresindeki uyaranlara oldukça açık bir bebek özelliğindedir. Cem eline aldığı her şeyi ağzına götürüyor ve emiyordu. Birer eğitimci olan anne babası, Cem doğmadan yeni doğacak ilk bebeklerinin gelişimini ve büyümesini öğrenmek için derslerine çalışmışlardı. Bu nedenle Cem'in aslında emme refleksi ile dünyaya geldiğini ve nesnelere ağzına götürerek tanımaya çalıştığını biliyorlardı. Buna izin vermeleri gerektiğini ve bu durumu desteklemeleri gerektiğini öğrenmişlerdi. O yüzden Cem'in ağzına alabileceği nesnelere çeşitlendirmişler ve değişik renkte ve değişik sesler çıkaran oyuncaklar almışlardı. Birkaç ay sonra Cem, bu nesnelere ağzına götürmek yerine başka özelliklerini keşfetmişti. Örneğin çingirak elinde iken elini salladığında ya da hareket ettirdiğinde çingirakın ses çıkardığını öğrenmişti. Çıkan ses boşuna gidiyor ve eline aldığı her nesneyi çingirak gibi hareket ettirmeye çalışıyordu. İlk zamanlarda annesi çingirak elinden alıp başka bir şey verdiğinde umurunda değilken bir süre sonra buna tepki göstermeye başlamıştı. Babası da oyalansın diye verdiği araba anahtarlarını önceleri Cem'den "Kuş aldı gitti." diyerek çok kolay alabilirken sonraları araba anahtarlarına ihtiyacı olduğunda anahtarları Cem'in elinden eskisi gibi kolay alamamaya başlamıştı. Çünkü Cem, artık nesne devamlılığını kazanmaya başlamış ve havaya atılıp arkaya saklanan anahtarlığı ısrarla istemeye başlamıştı. Başka hiçbir şey onu avutmuyor, Cem ısrarla o anahtarlığı istiyordu. Sonra babası anladı ki Cem artık büyüyordu ve onu kandırmak eskisi kadar kolay değildi.

Anahtar Kavramlar

- Bilişsel gelişim
- Şema
- Uyum
- Özümleme
- Uyumsama
- Sosyal bağlam
- Dengeleme
- Duyusal-motor dönem
- Tekrarlayan tepkiler
- Hafıza
- Nesne devamlılığı

İçindekiler

- GİRİŞ
- BEBEKLİKTE BİLİŞSEL GELİŞİME İLİŞKİN PİAGET'İN GÖRÜŞLERİ
- PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ
- DUYUSAL-MOTOR DÖNEM
- SOSYAL BAĞLAM VE BİLİŞSEL GELİŞİM
- BEBEKLİKTEKİ BAZI ÖNEMLİ BİLİŞSEL BECERİLER

GİRİŞ

İnsanlar yaşamları süresince içinde yaşadıkları dünyayı anlama çabası içerisinde dir. Bu çaba doğumla başlar ve yaşamın sonuna kadar devam eder. Doğumdan itibaren bebekler, doğuştan getirdikleri özellikleri ve yaşadıkları çevrenin kendilerine sunduğu deneyimler ya da yaşantılar aracılığıyla dünyayı anlamaya çalışır. Bu anlama çabası birtakım bilişsel süreçleri içerir. Bu bilişsel süreçlerle dünyayı anlama ve dünyayı öğrenme arasında doğrudan bir ilişki vardır. İşte bu ünite de dünyayı anlamamızı ve öğrenmemizi sağlayan bilişsel süreçlerin, kavramların ve becerilerin neler olduğunu ve bebeklik dönemindeki bilişsel gelişim sürecini öğrenmeye çalışacağız.

BEBEKLIKTE BİLİŞSEL GELİŞİME İLİŞKİN PİAGET'İN GÖRÜŞLERİ

20 yıl önce, bebeklerin neler yapabilecekleri ya da yeterlikleri ile ilgili çok az şey biliniyordu. Bebeklerin iyi göremediği veya işitemediği ya da kolay öğrenemediğine inanılıyordu. Geçmişten günümüze bu inanışlar hızla değişmektedir.

Öğrenmeler, bebeklerin çevrelerindeki insan ya da nesnelere etkileşimleri sonucu oluşmaktadır (Fabes ve Martin, 2003). Bilişsel gelişime ilişkin en önemli katkıları ünlü psikolog Jean Piaget yapmıştır diyebiliriz. İsveçli psikolog Jean Piaget; Laurent, Lucienne ve Jacqueline adlı üç çocuğunun gelişimini çok iyi gözlemlemiş ve analiz etmiştir. Bilişsel gelişim alanını anlamamıza yönelik geliştirdiği bilişsel gelişim kuramında bu gözlemlere yer vermiş ve bu gözlemlerinden bazılarını şöyle özetlemiştir (Santrock, 2004, s.206):

- 21 günlük olan Laurent, üç denemeden sonra baş parmağının farkına varır. Baş parmağını fark edince uzun süreli olarak emmeye başlar. Ama sırtüstü yatırıldığında elleri ile ağzı arasındaki koordinasyonu kuramaz.
- Üçüncü aya doğru, parmak emme Laurent için daha az önemlidir. Çünkü artık başka görsel ve işitsel uyaranlara ilgi gösterir. Ama ağladığı zamanlarda parmak emme davranışına hemen sarılır.
- Dördüncü ayın sonuna doğru Lucienne bebek yatağında sırtüstü yatarken Piaget Lucienne'nin ayaklarının üstüne doğru oyuncak bir bebeği sallar. Lucienne, ayağını oyuncak bebeğe dokundurur, iter ve bebeğin hareket etmesine neden olur. Sonra ayaklarına bakar ve tekrar oyuncak bebeğe ayakları ile dokunur. Ayaklar üzerinde henüz görsel kontrolü (ayak-göz koordinasyonu) yoktur. Çünkü oyuncak bebeğe baktığı ve bebek başının üstüne konduğu zamanlarda aynı ayak hareketlerini yapar. Ama ayakları üzerinde dokunsal kontrolü vardır. Oyuncak bebeğe ayakları ile dokunmaya çalışıp dokunamadığında ayak hareketlerini yavaşlatır.
- On birinci ayda oturan Jacqueline elindeki çingırağı sallar. Sonra durur ve sağ ayağının önüne çingırağı koyar ve çingırağa sağ ayağı ile vurur. Uzaklaşan çingırağı alamaz. Onun yerine uzanıp alabileceği topu alır ve çingırağın olduğu yere koyar. Sonra çingırağa yaptığı gibi topa tekme vurur.
- On dört aylık Jacqueline, kendisi için yabancı olan (ilk kez gördüğü) bir nesneyi (yuvarlak içi boş kutu) elinde çevirir ve sallar. Sonra bebek yatağına sürter. Elinden bırakır ve tekrar yerden almaya çalışır. Elinin tamamıyla yakalamaya, almaya çalışırken işaret parmağını kullandığında başarılı olur. Kutuyu işaret parmağı ile havaya kaldırır; ama kutuyu yakalayamadan kutu yine yere düşer. Jacqueline düşen kutu ile ilgili deneyimler yaşar.

Günümüzde bebeklerin çevrelerindeki dünyayı öğrenmede ve anlamada aktif bir öğrenen olduklarını biliyoruz.

- Yirmi aylık olan Jacqueline, iki avucu ot dolu iken kapalı bir kapının önüne gelir. Elleri dolu iken kapı kolunu çevirmeye ve kapıyı açmaya çalışır; ama elindeki otu yere bırakmadan kapı kolunu çevirmeyeceğini anlar. Sonra elindeki otu yere koyar, kapı kolunu çevirir, kapıyı açar, yerdeki otu alır ve içeri girer. Ama girdiği yerden çıkmak isterken işin daha karmaşık olduğunu anlar. Otu yere koyup kapı kolunu çektiği zaman otun kapı ile birlikte kendisinden uzaklaştığını ve içerde kaldığını fark eder. Bu nedenle otu kapıdan uzak bir yere koyar. Sonra kapıyı kapatır.

Piaget, çocuklarına ilişkin yaptığı bu gözlemleri ile çocuklarda bilişsel gelişimde önemli değişikliklerin olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bebeklikte bilişsel gelişimi ve Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını daha iyi anlayabilmek için bilişsel gelişimde önemli yer tutan temel kavramları(şema, uyum, özümleme, uyumsama ve dengeleme) bir örnekle açıklamaya çalışalım:

“6 aylık Deniz'e ilk kez bir bardak içerisinde süt verildiğinde Deniz bardağa dudaklarını değdirir değdirmez sütü içmek için emme davranışı gösterir. Ama süt iki yanağının iki tarafından aşağı dökülmeye başlar. Denemeler sonucu, Deniz bir süre sonra bardaktan dudaklarını ve dilini kullanarak nasıl süt içileceğini öğrenir. Bir süre sonra mama şişesi yerine sürekli bardaktan içmeyi tercih eder.” (Debart, Sroufe ve Cooper, 2004).

Çocuklar, yaşantı ya da deneyimlerinden şemalar aracılığıyla anlam çıkarırlar.

Piaget, çocukların kendi bilişsel dünyalarını kendilerinin yapılandırıldığını vurgular. Ona göre bilgi, çevreden zihinlere doğrudan dökülmez. Şema, bilgiyi organize etme ve yorumlamada çocuğun zihninde yer alan bir kavram ya da çerçevedir. Şemalar, ilgili durum ya da nesnelere bağlantılı olarak değişik davranış ve becerilerle ifade edilebilir.

Yukarıdaki Deniz örneğinde görülen Deniz'in emme davranışı, erken görülen basit bir şemadır. Daha sonra görülen ve daha karmaşık olan şemalar arasında yalama, üfürme, emikleme ve saklama gibi davranışlar görülür. Piaget, deneyimlerden şemalar aracılığıyla nasıl yeni bilgiler edinildiğine özellikle ilgi göstermiştir (Santrock, 2004). Örnekte de gördüğümüz gibi denemeler sonucunda Deniz'in emme şemasından dudaklarını ve dilini kullanarak içme şemasına doğru basitten karmaşığa bir değişiklik gözlenmiştir. Şema ayrıca bilişsel yapılar olarak da adlandırılabilir, bebeklik dönemindeki bu bilişsel yapıların duyuşsal ve motor özellikler gösterdiği vurgulanmaktadır. Bu şemaların gelişimle birlikte zamanla somuttan soyuta doğru ilerlediği gözlenmektedir.

SIRA SİZDE

1

Şemaların gelişimi için neler yapılabilir? Düşününüz.

Şemaların gelişiminde ve dolayısıyla dünyayı öğrenmede/anlamada uyum, temel bir bilişsel süreçtir. Uyum, çocukların dış dünyada daha işlevsel hareketlerde bulunmalarını sağlayan bilişsel değişimleri ifade eder. Çevresel değişkenlere göre çocukların davranışlarındaki değişikliklerle nasıl denge sağladıkları vurgulanmaktadır. Yukarıdaki örnek, çocuklarda uyum sürecine oldukça güzel bir örnektir. Örnekte Deniz, daha önce hiç bardaktan süt içmemiş; ama denemeler sonucu bardaktan süt içmeye uyum sağlamış ve daha sonra bardaktan su içmeyi hep tercih etmiştir. Piaget'ye göre çocuklar, özümleme ve uyumsama gibi bilişsel süreçlerle dış dünyaya uyum sağlamaktadır. Özümleme, farklı durumlara ilişkin çocuğun değişiklikler yapmadan kendisinde var olan bilgi ve becerileri kullanmasıdır. Örne-

ğin yukarıdaki örnekte olduğu gibi Deniz, kendisinde var olan emme refleksini bardağa da göstermiştir. Emme refleksini başka zamanlarda emziğe, biberonuna ve annesinin ya da kendisinin parmağına da yansıtmıştır. Tüm bunlar özümlemeye ilişkin verilebilecek örneklerdir. Bazı durumlarda çocukta var olan refleks ya da davranışlar, çevreye uyum sağlamada yeterli olmayabilir. Bu durumlarda var olan bilgi ya da becerinin değiştirilmesine gerek duyulabilir. Yani uyumsama zorunlu olabilir. Yine Deniz örneğini düşündüğümüz zaman Deniz, kendisinde var olan emme refleksi ile bardaktan süt içemeyeceğini denemeler sonucu anlamış; dudakları, dili ve elleri yardımıyla bir süre sonra dökmeden bardaktan süt içme becerisi kazanmıştır; yani var olan bilgi ve becerilerini düzenleyerek kendisi için yeni olan bardaktan süt içme durumuna uyum sağlamıştır. Özümleme ve uyumsama, genelde bir denge içinde gelişirken bazı durumlarda dengelemede zorluklar görülebilmektedir. Çocuklar, sahip oldukları bilgi ve becerilerin çok üstünde bilgi ve beceri gerektiren durumlara uyum sağlamakta yani özümleme ve uyumsamayı denge içerisinde işletmekte zorlanabilmektedir. Bu durumlarda dengesizlik oluşmaktadır. Deniz örneğinde görülen Deniz'in bardaktan süt içmede ilk denemesi, bu dengesizliği gösterir. Bardağı yalayarak süt içmeye çalışması, aslında bardaktan süt içme becerisi için uygun değildi ve başlangıçtaki pek çok denemede süt yanaklarından üstüne dökülmekteydi. Ama Deniz bir süre sonra özümleme ve uyumsama süreçleri ile başarılı bir şekilde sütü dökmeden bardaktan içmeyi başarmış ve yeniden dengelemeyi sağlamıştır.

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ

Geliştirdiği kuram ile Piaget, bilişsel gelişimin dört temel aşaması olduğunu savunur. Piaget'e göre dünyayı anlamada bu dört bilişsel aşama yaşanır. Her aşama yaşla ilişkilidir ve farklı düşünce biçimlerini yansıtır. Piaget'e göre çok şey bilmek, çocuğun bilişsel süreçlerde ileri olduğu anlamına gelmez; bunun tersine farklı şekilde dünyayı algılamak, bu bilişsel aşamaları birbirinden ayırır.

Piaget'e göre 2, 7 ve 12 yaşları bilişsel süreçlerde önemli değişikliklerin olduğu dönüm noktalarıdır. Doğumdan 2 yaşına kadar olan dönemi Piaget "Duyusal-motor dönem" olarak adlandırır. Bu dönemde çocuklar, duyuşsal deneyimleri ile motor/fiziksel hareketleri aracılığıyla dünyayı anlamaya çalışır. Bebekler; doğumdan hemen sonra refleks türü, doğuştan gelen tepkiler/hareketler sergilerler ve bu aşama sonunda sembolik düşünme becerileri geliştirirler. İşlem öncesi dönemde (2-7 yaş) çocuk, dünyayı sözcük ve simgelerle (sembollerle) tanımaya ve ifade etmeye başlar ve bu dönemde duyu ve motor hareketlerin ötesinde sembolik düşünmenin özellikleri görülür. 7-11 yaş arası kapsayan somut düşünme döneminde nesnelere sınıflandırma ve neden-sonuç ilişkileri ile durumları anlama görülürken soyut düşünme döneminde (12 yaş ve üstü) ise daha soyut ve mantıksal neden-sonuç ilişkilerine dair bilişsel beceriler görülür (DeHart, Sourfe ve Cooper, 2004; Fabes ve Martin, 2003; Kail, 2007).

Bu ünitenin amaçlarına yönelik olan ve bebeklik dönemini kapsayan duyuşsal-motor dönem üzerinde ilerleyen bölümde daha ayrıntılı durulacaktır.

DUYUSAL - MOTOR DÖNEM

Piaget'e göre çocuklar aktif bir şekilde dünyayı öğrenirler/anlarlar. Bebeklik döneminde, amaçlı davranışlarda önemli değişiklikler gözlemlenir. Örneğin 2 aylık bir bebek, bir oyuncak almak için ona doğru eğilmez ya da uzanmaz iken 18. aya doğru problem çözme stratejileri ya da deneyimleri gösterirler. İlk iki yılda bebek-

Bilişsel aşamalarda bilişsel durumlar, nitelik açısından birbirinden farklıdır.

ler refleks tepkilerinden daha amaç içeren davranışlara ve sembolik düşünmeye doğru bir bilişsel süreç izlerler. Bu süreç zarfında bebekler, diğer insan ve nesnelerin kendilerinden ayrı birer varlık ya da durum olduklarını algırlarlar. 8 ile 12. aylar arasında amaçlı davranışları göstermeye başlarlar. Piaget, bu döneme duyuşsal-motor demektedir ve bu dönemi kendi içinde altı döneme ayırmaktadır. Çizelge 9.1'de Piaget'e göre duyuşsal-motor dönemdeki altı bilişsel aşama görülmektedir.

Çizelge 9.1
Duyuşsal-Motor
Dönemde Bilişsel
Aşamalar

Kaynak: Fabes ve
Martin, 2003, s.
149'den
uyarlanmıştır.

Duyuşsal-Motor Dönemde Bilişsel Aşamalar		
Aşama	Yaş	Özellikleri
I. Aşama	Doğum-1. ay	Refleks şemaların kullanımı, deneyimler
II. Aşama	1-4. ay	Birincil tekrarlayan tepkiler, bebeğin tüm vücuduyla gösterdiği tekrarlayan tepkiler, vücut hareketlerini araştırma
III. Aşama	4-8. ay	Nesneleri araştırma, görsel becerilerini kullanarak araştırma becerilerinde ilerleme, ikincil tekrarlayan tepkiler
IV. Aşama	8-12. ay	Sorunları aktif bir şekilde çözmeye, sorun çözmeye becerilerinde ilk işaretler/ıpuçları, amaçlı davranışlar göstererek bilişsel becerileri kullanma
V. Aşama	12-18. ay	Yaratıcı sorun çözmeye, üçüncül tekrarlayan tepkiler, nesnelerin niteliğini araştırmak için tekrarlayan tepkiler gösterme
VI. Aşama	18-24. ay	Sembollerini kullanma, nesneleri tanımlayan sembollerini kullanarak sorun çözmeye becerilerinde ilerleme

Fabes ve Martin (2003) duyuşsal-motor dönemdeki altı aşamayı şöyle özetlemektedir:

I. Aşama: Refleks Şemaların Kullanımı (Doğum-1. ay arası)

Fotoğraf 9.1

Emme refleksi, bebeğin ilk ve önemli şemalarından biridir.

Duyuşsal-motor dönemin birinci aşamasında bebekler, doğumda sahip oldukları refleks tepkileri sergilerler. Tutma, yakalama, bakma, emme gibi refleks tepkiler ilk ve sık görülen tepkilerdir. Piaget bu refleks tepkileri basit ya da temel şemalar (duyuşsal-motor şemalar) olarak tanımlar. Bu şemalar, bebeklerin kendilerini çevreleyen dünya ile etkileşime girmesine yardımcı olurken bu dünyayı tanımlarını ya da öğrenmelerini de destekler. Bebekler dünya hakkındaki ilk bilgileri bu şemalardan elde eder. Örneğin bebekler, emme şemasının sağladığı deneyimlerle emme ucunun ya da emziğin şeklini öğrenir.

Oyuncağı kavrayıp yakalayarak yine oyuncağın şeklini öğrenir. Piaget'in deyimiyle bebekler şemalar aracılığıyla bilgiyi özümleler. Duyuşsal-motor şemalar, tekrar edici ve otomatik davranışlar olmasına rağmen değişime uğrayabilir. Bebekler bu şemaları ilgili durumlara uydururlar. Örneğin dudaklarının biçimini/şeklini hareketini değiştirerek ağızlarını farklı bir çingırağa uydururlar.

II. Aşama: Vücut Hareketlerini Araştırma/Birincil Tekrarlayan Tepkiler(1-4. aylar arası)

Bu aşamada bebek, bir önceki döneme göre daha amaçlı davranır. Ünitinin başında Piaget çocuklarında yaptığı gözlemlerde (dört aylık Lucienne örneğinde olduğu gibi) bu dönemde bebeklerin hareketlerinin sonuç doğurduğunu fark ettiklerini vurgular. Bebekler, kendi vücut parçalarının hareketlerinin etkilerini, tekrarlayıcı hareketler sonucu keşfederler. Bu nedenle Piaget, bu dönemdeki hareketlere birincil tekrarlayan tepkiler adını vermektedir.

Sizce bebeklerin vücut hareketlerini araştırmaları ve öğrenmeleri neden önemlidir ve nasıl desteklenebilir? Düşününüz.

III. Aşama: Nesnelere Araştırma/İkincil Tekrarlayan Tepkiler (4-8. aylar arası)

Dördüncü aya doğru bebekler, birincil tekrar tepkilerini daha düzenli ya da organize bir duruma getirirler. Örneğin şemaları kullanarak gördükleri nesnelere yakalama becerisi geliştirirler. Bu beceri için gördükleri nesne, kollarının hareketleri ve ellerinin hareketleri gibi şemalar arasında ilişki kurmaları; yani görme ve hareket şemalarını bütünleştirmeleri gerekmektedir.

İkincil tekrarlayan tepkiler de denen bu dönemdeki hareketlerle bebekler, deneyimler ya da denemeler aracılığıyla nesnelere niteliklerini (örneğin ses, renk, şekil gibi) keşfederler. Örneğin 7 aylık Emre, mama sandalyesinden kaşığı ilk kez düştüğünde kaşığının çıkardığı ses ilgisini çekmiş ve annesi mama sandalyesine kaşığı her koyduğunda kaşığı yere düşürmeye çalışmıştır. Bu tekrar tepkileri arasında Emre, nesnenin (kaşığın) niteliğini öğrenmeye çalışmıştır. Bu dönemdeki çocuklar, daha önceki dönemlere göre daha amaçlı hareket etmektedirler.

El-göz koordinasyonunda ustalaşan bebekler, çevrelerindeki dünyayı araştırma ve keşfetmede müthiş bir kolaylığa sahip olurlar.

IV. Aşama: Sorunları Aktif Çözme/İkincil Tekrarlayan Tepkilerin Koordinasyonu (8-12. aylar arası)

Bu dönemde bebekler belli bir hedefe ulaşmak için şemaları amaçlı kullanmakta; yani entelektüel düşünme becerileri göstermeye başlamaktadırlar. Bu dönemdeki bebeklerin ilgileri daha amaçlı ve dikkatleri daha önceki dönemdeki bebeklere nazaran daha uzundur. İlgi duydukları nesnelere ya da etkinliklerden hoşlanırlar ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Daha önceki dönemlerde bulunan bebeklerin dikkatleri, hemen başka ilginç durumlar ile dağılılabılırken bu dönemde daha amaçlı ilgi gösterme söz konusudur. Örneğin 10 aylık olan Betül oyuncak kedisi ile oynarken oyundan ilgisi kopmadan babasının Betül'ü kucağına alması, Betül'ün kolayca sinirlenmesine yol açabilmektedir.

V. Aşama: Yaratıcı Sorun Çözme/Üçüncül Tekrarlayan Tepkiler(12-18. aylar arası)

Bu dönemdeki çocuklar, yaratıcı sorun çözme stratejileri kullanabilmektedirler. Bu döneme, bebeklerin gösterdikleri tepkilere bağlı olarak üçüncül tekrarlayan tepkiler dönemi de denmektedir. Nesnelere araştırma duyuşsal-motor evresinde bulunan 7 aylık Emre, mama sandalyesinden kaşığı ilk kez düştüğünde kaşığının çıkardığı ses ilgisini çekmiş ve annesi mama sandalyesine kaşığı her koyduğunda kaşığı yere düşürmeye çalışmış ve böylece Emre, nesnenin (kaşığın) niteliğini öğrenmeye çalışmıştır. Üçüncül tekrar tepkiler dönemine geldiğinde ya da Emre 15 aylık iken farklı şekillerde tepkilerle (örneğin atarak, vurarak, sallayarak gibi) bir araştırmacı gibi kaşığın niteliklerini araştırır ve keşfeder.

VI. Aşama: Sembollerini Kullanma/Zihinsel Kombinasyonlar (18-24. aylar arası)

Bu dönemdeki çocuklar, yeni ve önemli bilişsel bir yeterlik kazanırlar. Bu yeterlik, nesne ve olayları zihinde sembolize etme yeterliğidir. Zihinde canlandırma ya da sembolize etme yeterliği ile çocuk, sorunları zihinde çözmeye çalışır. Örneğin Piaget, zihinsel semboller kullanarak sorun çözmeye ilişkin kızından bir örnek vermektedir. Piaget, kibrit kutusuna bir jeton koymuştur. Kibrit kutusunu jeton görülebilecek şekilde kısmen açık bırakmış ve bu şekilde kutuyu kızı Lucienne'ye vermiştir. Lucienne kutuyu eline alır almaz incelemeye başlamış ve kutunun açık olan kısmından jetonu almaya çalışmıştır. Birkaç denemeden sonra başaramamış ve işaret parmağını kutunun içine sokarak jetonu yakalama ve çıkarma gibi yeni bir yol denemiştir. Bulduğu yeni yol ile birkaç denemeden sonra jetonu başarıyla çıkarmıştır. Piaget kızı ile aynı deneyi kutuda daha az boşluk bırakarak denemiş ve kızı Lucienne'nin aynı stratejiyi uyguladığını görmüştür.

SOSYAL BAĞLAM VE BİLİŞSEL GELİŞİM

Ünitede bu bölüme kadar bebeklerin çevrelerindeki nesne ve insanlarla etkileşimleri sonucu dünyayı anlama ve tanıma çabası içinde oldukları vurgulandı. Bu bağlamda çocukların aktif öğrenciler olduklarına inanan ve bilişsel gelişimi anlamaya ilişkin kuramı ile önemli katkılar sağlayan Piaget gibi Lev Vygotsky (1896-1934), Piaget'den farklı olarak bilişsel gelişimde sosyal etkileşimin ve kültürün önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Özellikle bebeklik döneminde yakın çevresine bağımlı olan bebeğin gelişimi üzerinde sosyal ve kültürel etkinlikler ya da deneyimlerin önemli etkisi bulunmaktadır. Çocuğun dünyayı algılama ve anlama süreci, çocuğun kendi kendisine gerçekleştirdiği bir süreç değildir. Tersine çocuğun yakın çevresinde kendisi ile yoğun etkileşime giren bilgili ve becerikli kişi ya da kişilerle etkileşimi sonucu bu süreç işler. Bu süreçte bebekle etkileşime giren yetişkinlerin yardım biçiminin ve kullandıkları dilin bebeğin bilişsel gelişimine önemli girdileri vardır.

Bilişsel gelişim süreçleri, bu ünitede vurgulandığı gibi, evrensel bir süreç izlenen farklı sosyal bağlamlarda büyüyen çocukların bu süreçleri yaşama biçimleri ve geçişleri farklılıklar gösterebilmektedir. Çünkü sosyokültürel bağlam, çocuğun bilişsel gelişimini biçimlendirir. Yani çocuğun neyi ve nasıl düşüneceğini yapılandırır. Bebeklik döneminde bebekle etkileşime giren yetişkinlerin bebeğin gereksinimlerini karşılama biçimleri, bebekle etkileşime girme sıklıkları, kullandıkları dil ve sundukları yardım ve uyarının türü ve nitelikleri bebeğin bilişsel gelişimi üzerinde etkilidir. Kısacası özellikle bebeklik döneminde bebekle en yoğun etkileşime giren kişi ya da kişilerin bebeğin bilişsel gelişimi üzerinde anlamlı etkisi vardır. Örneğin Cenk bebeğin ulaşip yakalaması için yakınına ilginç nesne ya da sevdiği bir oyuncak konması, Cenk bebeğin nesneye uzanma ve yakalama şemasını desteklemesi anlamına gelmektedir. Uzanabilen ama henüz tam yakalama becerisine elde etmemiş Cenk'e anne babasının yardım sunması ve Cenk'in yakalama becerisini göstermesini sağlaması duyarlı ve yanıtlayıcı bir anne baba davranışına örnektir. Cenk bebeğin bilişsel gelişimini olumlu yönde desteklenmesi söz konusudur. (Bu örnek kitabımızın 4. ünitesinde "yakınsal gelişim alanı" olarak daha detaylı açıklanmıştır.) Cenk bebek örneğinde, Cenk bebeğin kendi başına gösterebileceği uzanma becerisi, Cenk bebeğin gerçek gelişimsel düzeyini gösterirken Cenk'in anne babasının desteğiyle yakalama becerisini de göstermesi aslında Cenk bebeğin

Bebeklerin daha üst bilişsel becerilere sahip yetişkinler ve akranları ile sosyal etkileşimleri çok önemli bir yer tutar.

potansiyel gelişim düzeyini göstermektedir. Dolayısıyla Cenk örneğinde olduğu gibi bebeklerin bilişsel gelişimleri yakın çevrelerinde yer alan özellikle yetişkinlerin etkileşimlerinden doğrudan etkilenmektedir (DeHart, Sourfe ve Cooper, 2004; Fabes ve Martin, 2003; Kail, 2007; Santrock, 2004).

Sizce çocuğun içinde yaşadığı çevre ya da kültür çocuğun gelişimini nasıl etkiler? Tartışınız.

SIRA SİZDE

3

BEBEKLİKTEKİ BAZI ÖNEMLİ BİLİŞSEL BECERİLER

Nesne Devamlılığı

Nesne devamlılığı, görünürde ya da ortamda olmayan bir nesnenin devamlı/sürekli var olduğunu anlama süreci olarak tanımlanabilir. Bebekler böyle bir algılamaya ya da anlama ile doğmazlar. Örneğin bebekliğin ilk zamanlarında ellerinden düşürdükleri oyuncacı arama gereksinimi göstermezler. Hatta kendi vücutları ile ilgili olarak gözlerinin önünde hareket ettirdikleri kendi kol ve ellerinin bilincinde değildirlir. Doğumdan sonraki ilk iki yılda bebekler, yavaş yavaş nesnelere biçimi ve derinliği gibi niteliklerini algılamaya başlarlar.

Yukarıda anlattığımız duyuşsal-motor döneminin ilk iki aşamasında nesne devamlılığına ilişkin ipucu görülmez. Örneğin bebek, elinde bulunan çingırağı yere düşürdüğü ya da göremediği zaman aramaz ya da ağlamaz. Bir başka örnek verecek olursak bebeğin önündeki oyuncacı, bebeğin gözünün önünde bir bez parçası ile örttüğünüz zaman bebek oyuncacı aramaz ya da örtüyü kaldırmaya çalışmaz. Duyuşsal-motor dönemin üçüncü aşamasında (4-8. aylar arasında) bebekler kısmen görülen nesnelere ararlar. Ama hiç görülmeyen nesnelere aramazlar. Dördüncü aşamada yani sekizinci ve on ikinci aylar arasında nesne devamlılığına ilişkin ipuçları görülür; ama bu bilişsel beceri henüz bu dönemde tam olarak kazanılmamıştır. Örneğin bir oyuncacı bebek izlerken battaniyenin altına saklandığınızda bebek oyuncacı arar ve bulur. Bir başka denemede yine gözünün önünde oyuncacı önce battaniyenin altına saklayıp sonra oradan başka bir yere (koltuğun altına) sakladığınızda bebek ilk saklanan yer olan battaniyenin altına bakar; ama koltuğun altına bakmaz. Duyuşsal-motor dönemin beşinci aşamasında bebekler nereye saklandığını izleyip gördükleri zaman farklı yerlerde saklanan nesnelere arama ve bulma yeterliğini kazanırlar. 18. aya doğru bebekler nesne devamlılığını tam olarak kazanırlar (Fabes ve Martin, 2003). Çizelge 9.2' de bebeklikte nesne devamlılığı gelişim aşamaları özetlenmektedir.

Duyuşsal-motor dönemin sonuna doğru bebekler gözlerinin önünden alınan nesnelere aramaya başlarlar. Bu durum nesne devamlılığının geliştiğine ilişkin ipucu verir.

Aşama	Yaş	Özellikler
I ve II. Aşama	0-4. aylar	<ul style="list-style-type: none"> Gözlerinin önünden nesne alındığında dikkat/farkındalık/ ilgi kaybolur. Aramaz.
III. Aşama	4-8. aylar	<ul style="list-style-type: none"> Saklanan nesnelere devamlılığını fark etmeye başlar. Tamamen saklı nesnelere aramaz.
IV. Aşama	8-12. aylar	<ul style="list-style-type: none"> Saklanan nesnenin saklandığı yeri hatırlar. İlk saklanan yerde araştırır, ikinci yerde aramaz.
V ve VI. Aşama	12-24. aylar	<ul style="list-style-type: none"> Bilgi ve performansı koordine eder. Kompleks saklama sürecini algılar. İki farklı yerde saklansa bile saklanan nesnelere bulur. Nesne devamlılığını tamamen kazanır.

Çizelge 9.2

Bebeklikte (Duyuşsal-Motor Dönemde) Nesne Devamlılığı Gelişim Aşamaları

Kaynak: Fabes ve Martin, 2003, s.155'den uyarlanmıştır.

Çocukların hayali oyunlar oynamaya başlaması da sembolleri kullandığını ya da sembolik oyun becerilerini gösterir.

Sembolleri Kullanma

On sekizinci aya doğru normal gelişen çoğu bebek konuşmaya ve jestleri kullanmaya başlar. Bu durum da sembolleri kullanmaya ilişkin ipuçları verir. Sözcükler (sözel ifadeler) ve jestler anlamları olan sembollerdir. Bebeğin el sallama hareketi (jesti), “güle güle” anlamı yerine geçebilir.

Yirmi aylık Eren’in evcilik oyunu oynarken parmağını ağzının önünde sağa sola ve yukarı aşağı hareket ettirmesi, dişini hayali bir şekilde fırçaladığını ve semboller kullandığını göstermektedir. Çocuklar, sembolleri kullanmaya başladıkları zaman olayların sonuçlarını zihinsel olarak kestirebilirler ve önceden bazı önlemler alabilirler. Örneğin kapıya yakın bir yerde bloklarla kule yapan on iki aylık Cihan, kapı açılıp kapandığında kulesinin yıkılacağını düşünmezken yirmi üç aylık Ayşe bloklarla kapının uzağında oynaması gerektiğini ve böylece yapacağı kulenin kapı yüzünden yıkılmayacağını kestirebilir. İki yıl gibi kısa bir sürede bebekler, önceleri refleks tepkilerle dünyayı tanımaya çalışırken sonraları aktif bir şekilde dünyayı araştıran, nesnelere algılayan/anlayan ve semboller kullanan birer çocuk durumuna gelirler (Kail, 2007).

Nesneler Arasında Neden-Sonuç İlişkisi

Nesnelerin nitelikleri ya da özelliklerini algılamak ve anlamak gibi nesnelere ilişkin neden-sonuç ilişkilerini fark etmek, önemli bir bilişsel beceri olarak görülmektedir. Piaget, bebeklerin duyusal-motor deneyimleri sonucu bu bilişsel beceriyi yavaş yavaş kazandıklarını ileri sürerken günümüzde bazı araştırmacılar bebeklerin aslında bu bilişsel beceri ile doğduğunu ya da bu beceriyi çok daha erken dönemlerde kazandığını savunmaktadırlar. Bebeklerde neden-sonuç ilişkisini algılamaya yönelik çalışmalar, genelde bebeklerin bu beceriyi 6-12. aylar arasında geliştirmeye başladığını göstermektedir. Yine yapılan çalışmalar, neden-sonuç ilişkisinin ilk zamanlarda (6. ay civarında) bağlam ya da nesneyle ilişkili olduğunu gösterirken on ay civarında bu bağımlılık ortadan kalkmaktadır. Kısacası yapılan çalışmalar, bebeklerin nesnelere arasında ilişki kurma becerisini dört ile sekizinci aylar arasında (Piaget’in duyusal-motor dönemi üçüncü aşaması) kısmen basit bağlamlarda ya da durumlarda sergilediğini, sekizinci ve on ikinci aylar arasında ise bu beceride anlamlı gelişmeler olduğunu göstermektedir (DeHart, Sourfe ve Cooper, 2004).

Kategorize Etme/Sınıflandırma

Dünyayı anlamada önemli bir diğer bilişsel beceri de kategorize etme becerisidir. Kategorize etme, benzer özelliklerdeki nesnelere bir araya getirme ya da gruplama ve aynı gruptan olan nesnelere benzer olarak algılamayı içerir. Kategorize etme becerisi kazanan bebekler, her karşılaştıkları nesne, insan ya da hayvanı yeni karşılaştıkları gibi algılamazlar; bunun yerine geçmiş deneyimlerine dayanarak genelleme yaparlar. Bebekler, algısal özelliklere bağlı olarak kategorize etme becerisini erken dönemlerde (ilk altı ayda) göstermeye başlarlar. Yalnız bu algısal özelliklerin görsel ve işitsel uyarılara bağlı olduğu belirtilmekte, bebeklerin ayrı tepki gösterdiği nesnelere ya da kavramların gerçekte ne olduğunu bilmeden tepki gösterdikleri bildirilmektedir. İkinci altı ayda bebeklerin daha geniş alanlarda ve görsel ve işitsel uyarılara ek olarak daha geniş bir uyarı yelpazesinde kategorize etme becerileri göstermeye başladıkları gözlenmektedir. On dördüncü aya doğru bebekler, nesnelere kategorize etme becerisini açık ama sınırlı bir şekilde gösterirken bu

becerinin on sekizinci ay civarında daha geniş nesne yelpazesini kapsadığı belirtilmektedir. Önemli bir nokta, bebeklerin genelleme yapmak için ne zaman kategorize etme becerisini kullandıkları konusunda oldukça sınırlı bilgilere sahip olduğumuzdur (DeHart, Sourfe ve Cooper, 2004).

Hafıza

Bebekler bazı hafıza yeterlikleri ile doğarlar. Bebeklikte Psikososyal Gelişim ünitesinde bebeklerin annelerinin yüzünü, sesini ve kokusunu hemen fark ettiklerinden bahsedilmektedir. Bebeklerin ilk altı ayda anlamlı derecede hafıza becerilerini geliştirdikleri vurgulanmaktadır. Bu dönemde bebeklerin hafızada tutma süresinin arttığı, görsel uyaranlar arasındaki ilişkileri hatırlama becerisinin geliştiği ve basit hatırlama becerilerinden ipucuna bağlı hatırlama becerilerinde anlamlı ilerlemeler sergilediği görülmektedir. Altıncı ve on ikinci aylar arasında ise bebeklerde hafıza becerileri aktiftir ve uzun dönemli hafızada hala ilerlemeler devam etmektedir (DeHart, Sourfe ve Cooper, 2004).

Sizce yukarıda saydığımız bilişsel beceriler neden önemlidir? Düşününüz.

Özet

Bebeklikte bilişsel gelişim sürecini tanımlamak
İnsanlar, yaşamları süresince içinde yaşadıkları dünyayı anlama çabası içerisinde. Bu çaba doğumla başlar ve yaşamın sonuna kadar devam eder. Doğumdan itibaren bebekler, doğuştan getirdikleri özellikleri ve yaşadıkları çevrenin kendilerine sunduğu deneyimler ya da yaşantılar aracılığıyla dünyayı anlamaya çalışır. Bu anlama çabası, birtakım bilişsel süreçleri içerir. Bu bilişsel süreçlerle dünyayı anlama ve dünyayı öğrenme arasında doğrudan bir ilişki vardır. 20 yıl önce, bebeklerin neler yapabilecekleri ya da yeterlikleri ile ilgili çok az şey biliniyordu. Bebeklerin iyi göremediği veya işitemediği ya da kolay öğrenemediğine inanılıyordu. Geçmişten günümüze bu inanışlar hızla değişmektedir. Günümüzde bebeklerin çevrelerindeki dünyayı öğrenmede ve anlamada aktif bir öğrenen olduklarını ve bu öğrenmelerin çevrelerindeki insan ya da nesnelere etkileşimleri sonucu değiştiğini biliyoruz.

Bilişsel gelişime ilişkin temel kavramları açıklamak
Bilişsel gelişime ilişkin bazı temel kavramlar şema, uyum, özümleme, uyumsuzluk ve dengeleme gibi kavramlardır. Şema, bilgiyi organize etme ve yorumlamada çocuğun zihninde yer alan bir kavram ya da çerçevedir. Uyum, çocukların dış dünyada daha işlevsel hareketlerde bulunmalarını sağlayan bilişsel değişimleri ifade eder. Piaget'e göre çocuklar, özümleme ve uyumsuzluk gibi bilişsel süreçlerle dış dünyaya uyum sağlamaktadır. Özümleme, farklı durumlara ilişkin çocuğun değişiklikler yapmadan kendisinde var olan bilgi ve becerileri kullanması iken bazı durumlarda çocukta var olan refleks ya da davranışlar çevreye uyum sağlamada yeterli olmayabilir. Bu durumlarda var olan bilgi ya da becerinin değiştirilmesine gerek duyulabilir. Yani uyumsuzluk zorunlu olabilir. Çocuklar, sahip oldukları bilgi ve becerilerin çok üstünde bilgi ve beceri gerektiren durumlara uyum sağlamak için özümleme ve uyumsuzlukla denge içerisinde işlemekte zorlanabilmektedir. Bu durumda oluşan dengesizliğin yeniden uyum süreci ile dengelenmesi söz konusudur.

Duyusal -motor dönemin özelliklerini açıklamak
Piaget'e göre çocuklar aktif bir şekilde dünyayı öğrenirler/anlarlar. Bebeklik döneminde, amaçlı davranışlarda önemli değişiklikler gözlemlenir. Örneğin 2 aylık bir bebek, bir oyuncak almak için ona doğru eğilmez ya da uzanmaz iken 18. aya doğru problem çözme stratejileri ya da deneyimleri gösterirler. İlk iki yılda bebekler refleksif davranışlardan daha amaçlı davranışlara ve sembolik düşünmeye doğru bir bilişsel süreç izlerler. Bu süreç zarfında bebekler, diğer insan ve nesnelere kendilerinden ayrı birer varlık ya da durum olduklarını algırlarlar. 8 ile 12. aylar arasında amaçlı davranışları göstermeye başlarlar. Örneğin bir amaca ulaşmak için (oyuncağı almak) farklı yollar denerler (kanepeye çıkma, örtüyü çekme, çubuk kullanma gibi). Piaget, bu dönemi duyuşsal-motor demekte ve bu dönemi kendi içinde altı döneme ayırmaktadır.

Sosyal bağlam ve bebeklikte bilişsel gelişim arasındaki ilişkiyi açıklamak
Piaget gibi Lev Vygotsky (1896-1934) de çocukların aktif öğreniciler olduklarına inanır. Vygotsky, Piaget'den farklı olarak bilişsel gelişimde sosyal etkileşimin ve kültürün önemli rol oynadığını vurgular ve çocuğun gelişiminin sosyal ve kültürel etkinlikler ya da deneyimlerden bağımsız olamayacağını altını çizer. Vygotsky hafıza, dikkat ve neden-sonuç ilişkileri gibi bilişsel süreçlerin dil, matematiksel sistemler ve hafıza stratejileri gibi kültürel özelliklerden etkilenebileceğini savunur. Vygotsky'e göre bilgi, doğuştan gelmez; tersine bilgi, çocuğun sosyal çevresinde (kültüründe) yer alan diğer insanlarla ve nesnelere etkileşimi sonucu edinilir. Vygotsky'e göre bilişsel gelişimde çocukların kendilerinden daha üst bilişsel becerilere sahip yetişkinler ve akranları ile sosyal etkileşimleri çok önemli bir yer tutar.

Bebeklikteki bazı önemli bilişsel becerileri tanımlamak

Nesne Devamlılığı: Nesne devamlılığı, görünürde ya da ortamda olmayan bir nesnenin devamlı/sürekli var olduğunu anlama süreci olarak tanımlanabilir. Bebekler böyle bir algılama ya da anlama ile doğmazlar. Doğumdan sonraki ilk iki yılda bebekler, yavaş yavaş nesnelerin biçimi ve derinliği gibi niteliklerini algılamaya başlarlar. Duyusal-motor dönemin sonuna doğru bebekler, gözlerinin önünden alınan nesnelere arama başlarlar. Bu durum nesne devamlılığının geliştiğine ilişkin ipucu verir.

Sembollerini Kullanma: On sekizinci aya doğru normal gelişen çoğu bebek konuşmaya ve jestleri kullanmaya başlar. Bu durum da sembollerini kullanmaya ilişkin ipuçları verir. İki yıl gibi kısa bir sürede bebekler, önceleri refleks tepkilerle dünyayı tanımaya çalışırken sonraları aktif bir şekilde dünyayı araştıran, nesnelere algılayan/anlayan ve semboller kullanan birer çocuk durumuna gelirler.

Nesneler Arasında Neden-Sonuç İlişkisi : Nesnelerin nitelikleri ya da özelliklerini algılamak ve anlamak gibi nesnelere ilişkin neden-sonuç ilişkilerini fark etmek önemli bir bilişsel beceri olarak görülmektedir. Piaget, bebeklerin duyuşsal-motor deneyimleri sonucu bu bilişsel beceriyi

yavaş yavaş kazandıklarını ileri sürerken günümüzde bazı araştırmacılar bebeklerin aslında bu bilişsel beceri ile doğduğunu ya da bu beceriyi çok daha erken dönemlerde kazandığını savunmaktadırlar.

Kategorize Etme/Sınıflandırma: Dünyayı anlamada önemli bir diğer bilişsel beceri de kategorize etme becerisidir. Kategorize etme, benzer özelliklerdeki nesnelere bir araya getirme ya da gruplama ve aynı gruptan olan nesnelere benzer olarak algılamayı içerir. Kategorize etme becerisi kazanan bebekler, her karşılaştıkları nesne, insan ya da hayvanı yeni karşılaştığı gibi algılamazlar; bunun yerine geçmiş deneyimlerine dayanarak genelleme yaparlar.

Hafıza: Bebeklerin ilk altı ayda anlamlı derecede hafıza becerilerini geliştirdikleri vurgulanmaktadır. Bu dönemde bebeklerin hafızada tutma süresinin arttığı, görsel uyaranlar arasındaki ilişkileri hatırlama becerisinin geliştiği ve basit hatırlama becerilerinden ipucuna bağlı hatırlama becerilerinde anlamlı ilerlemeler sergilediği görülmektedir. Altıncı ve on ikinci aylar arasında ise bebeklerde hafıza becerileri aktiftir ve uzun dönemli hafızada hala ilerlemeler devam etmektedir.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, bilgiyi organize etme ve yorumlamada çocuğun zihninde yer alan bir kavram ya da çerçevedir?

- Uyum
- Dengeleme
- Şema
- Düzenleme
- Örgütleme

2. Piaget'e göre çocuklar, aşağıdaki bilişsel süreçlerden hangisiyle dış dünyaya uyum sağlamaktadır?

- Özümlenme-Uyumsama
- Şema-Uyumsama
- Dengeleme-Şema
- Özümlenme-Örgütlenme
- Uyum-Yaşantı

3. "Farklı durumlara ilişkin çocuğun değişiklikler yapmadan kendisinde var olan bilgi ve becerileri kullanması" aşağıdaki terimlerden hangisi ile anılır?

- Şema
- Düzenleme
- Dengeleme
- Özümlenme
- Refleks

4. I. Duyusal-motor dönem
II. Somut düşünme dönemi
III. Soyut düşünme dönemi
IV. İşlem öncesi dönem

Buna göre aşağıdaki seçeneklerden hangisinde Piaget'in bilişsel gelişim dönemleri doğru olarak sıralanmıştır?

- I, II, III, IV
- I, IV, II, III
- IV, I, II, III
- IV, II, III, I
- II, I, IV, III

5. Bebeklerin kendi vücut parçalarının hareketlerinin etkilerini, tekrarlayıcı hareketler sonucu keşfettikleri dönem aşağıdaki hangisidir?

- Refleks Şemaların Kullanımı
- Nesneleri Araştırma
- Yaratıcı Sorun Çözme
- Vücut Hareketlerini Araştırma
- Sorunları Aktif Çözme

6. Bebeklerin atarak, vurarak, sallayarak bir araştırmacı gibi farklı şekillerde tepkilerle nesnenin niteliklerini araştırdığı tepkilere ne ad verilir?

- Dengeleme
- Nesne devamlılığı
- Birincil tekrarlayan tepkiler
- İkincil tekrarlayan tepkiler
- Üçüncül tekrarlayan tepkiler

7. Sosyal bağlam ve bilişsel gelişime ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi **söylenemez**?

- Çocuklar aktif öğrenicilerdir.
- Bilişsel gelişimde çocukların yetişkinler ve akranları ile etkileşimleri önemlidir.
- Bilgi doğuştan gelmez.
- Bilişsel süreçler kültürel özelliklerden etkilenebilir.
- Çocuğun dünyayı anlama ve algılaması kendi kendisine gerçekleştirdiği bir süreçtir.

8. Aşağıdakilerden hangisi ortamda olmayan bir nesnenin sürekli var olduğunu anlama süreci olarak tanımlanır?

- Semboller kullanma
- Nesne devamlılığı
- Nesneler arasında neden-sonuç ilişkisi
- Kategorize etme
- Hafıza

9. Bebeklerin, her karşılaştığı nesne, insan ya da hayvanı yeni karşılaştığı gibi algılamayıp bunun yerine, geçmiş deneyimlerine dayanarak genellemeler yapmasını sağlayan beceri aşağıdakilerden hangisidir?

- Kategorize etme
- Hafıza
- Nesne devamlılığı
- Semboller kullanma
- Şema

10. Bebeklerin konuşmaya başlaması, el sallaması ya da hayali oyun oynaması neyin göstergesidir?

- Uyumun
- Hafızasının geliştiğinin
- Semboller kullanmaya başladığının
- Nesneler arasında neden-sonuç ilişkisi kurduğunun
- Nesne devamlılığının

Yaşamın İçinden

11.02.2008

“ Duygu ve zeka kapasiteleri sanılanın çok üzerinde Hikmet B. Çağlayan

4 aylık bebeklerin olaylardan sonuç çıkarmak gibi bir beceriye sahip oldukları anlaşıldı. Görsel algılamaları güçlü olduğu için karşısındakinin yüzündeki ve mimiklerindeki en küçük değişiklikleri bile fark edebiliyorlar. Bir süreden beri ‘Bebeklerin beyinlerinin içinde neler oluyor?’ sorusunun yanıtını arayan bilim dünyası, sonunda araştırmalarının sonucunu almaya başladı. Aslında bebekler sandığımızdan çok daha karmaşık duygulara sahip. İstek, empati, kıskançlık gibi hisler besleyebiliyor, hatta yabancı bir lisanı bile kolaylıkla öğrenebiliyorlar... Bu yeni bulgular ışığında artık doktorlar bebeklerin yalnızca fiziksel gelişimini takip etmekle yetinmiyor, çevreleri ile kurdukları ilişkileri ve verdikleri tepkileri de yakın takibe alıyorlar. Amaç, hem çocukların sağlıklı gelişimini sağlamak hem de otizm ve psikolojik kökenli rahatsızlıklarda erken tedaviye başlamak.

Bebekler etraflarında gördüklerini taklit ederler ve ancak temel bazı duygusal belirtiler gösterirler; neşe, üzüntü, öfke gibi... Son zamanlara kadar bebeklerin duyguları ile ilgili bilinenler bunlardan ibaretti. Ancak bugün bilim dünyası bize çok farklı bir pencere açıyor. Bebeklerin beyinleri üzerinde yapılan incelemeler ve onların neler düşündüklerini anlama çabası, çok küçük bebeklerin bile duygusal ve zeka kapasitelerinin sanılanın çok üzerinde olduğunu ortaya koyuyor.

Bebekler daha ilk sözcükleri ağızlarından çıkmadan ya da ilk adımlarını atmadan kıskançlık, empati, korku gibi karmaşık duygular yaşayabiliyorlar. Bunun da ötesinde bugüne kadar bilinenden çok daha sofistike bir zekaya sahipler. Örneğin 4 aylık bebeklerin olaylardan sonuç çıkarmak gibi bir beceriye sahip oldukları anlaşıldı. Görsel algılamaları güçlü olduğu için karşısındakinin yüzündeki ve mimiklerindeki en küçük değişiklikleri bile fark edebiliyorlar.

ABD’de tüm bu yeni bilgilerle donanan çocuk doktorları, minik hastalarının muayene ve rutin kontrollerinde artık fiziksel gelişimin yanı sıra duygusal zeka ve gelişimi de ön planda tutuyorlar. Çünkü araştırmalar, güçlü bir duygusal gelişimin çocuğun gelecekteki sağlığı açısından son derece önemli olduğunu ortaya koyuyor.

Bazı duygusal evrelerden geçmeyen bebekler, konuşma ve okuma konusunda zorluk çekerken okul yaşamlarında da güçlüklerle karşılaşabiliyorlar.

Bilim dünyası, şu aralar bebeklerin 3 aydan itibaren duygusal tepkilerini ölçerek gelecekte ortaya çıkabilecek depresyon, endişe, öğrenme güçlüğü, hatta otizm gibi çeşitli psikolojik rahatsızlıkların ilk belirtilerini anlamaya çalışıyor.

Amerikan Pediatri Akademisi Çocukluk Öncesi Bölümü Başkanı Dr. Chet Johnson, ‘Artık ailelere, bebek emeliyor mu, oturmaya başladı mı gibi fiziksel gelişimle ilgili soruların yanı sıra kendisine bakan kişilerle nasıl iletişim kurduğu ve etrafındaki dünyayı nasıl algıladığına ilişkin sorular da yöneltiyoruz’ diyor. Örneğin eşyaları parmağı ile göstermeye başladı mı? Yabancı bir insan gördüğünde nasıl tepki veriyor?

Empati, yani kendini karşısındakinin yerine koyma, bebeklerin ilk tanıdığı duygulardan biri. Bir bebeğin yanına ağlayan bir bebek geldiği zaman ötekinin de hemen ağlamaya başlaması bu yüzden. Ancak bu tepki de bebekler büyüdükçe değişime uğruyor. Örneğin 6 aydan sonra bebek yanında ağlayan başka bebeğe ağlayarak tepki vermek yerine surat asıyor. 13-15 ay arasında ise kontrolü ele alarak, oyuncak uzatma gibi, ağlayan bebeği oyalayacak formüller geliştiriyor. Daha da ilginç eğer odada her iki anne de bulunuyorsa kendi annelemini yardıma çağırıyorlar.

Kaynak: <http://arama.hurriyet.com.tr/>

arsivnews.aspx?id=349045 Erişim Tarihi:11.02.2008

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel Gelişime İlişkin Temel Kavramlar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel Gelişime İlişkin Temel Kavramlar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel Gelişime İlişkin Temel Kavramlar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel Gelişim Dönemleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Duyusal-Motor Dönem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Duyusal-Motor Dönem” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Sosyal Bağlam ve Bilişsel Gelişim” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Bebeklikteki Bazı Önemli Bilişsel Beceriler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Bebeklikteki Bazı Önemli Bilişsel Beceriler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “Bebeklikteki Bazı Önemli Bilişsel Beceriler” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Şemalar, ileri düzeyde bilişsel becerilerin temelini oluşturur. Bu nedenle gelişimi için bebeklere zengin yaşantılar sağlanmalıdır. Örneğin emme şeması ile ilgili olarak bebeğe farklı renk, şekil ve büyüklükte ve farklı ses çıkaran, ağza alınabilecek nesnelere ya da oyuncaklar verilebilir.

Sıra Sizde 2

Bebeklerin vücut hareketlerini araştırmaları ve öğrenmeleri, neler yapabileceklerini ve böylece dünyayı öğrenmelerine yardım eder. İleri dönemlerde el-göz koordinasyonu gibi psikomotor beceriler için de bu önemlidir. Çocukların vücut hareketlerini araştırabilecekleri ve öğrenebilecekleri değişik pozisyonlarda yatırılmaları sonraları oturtulmaları vücut hareketlerini araştırıp öğrenmelerine yardım edebilir.

Sıra Sizde 3

Öğrenmeler, yaşantılar sonucu oluştuğuna göre çocukluk döneminde bağımlı olduğu ve büyüdüğü sosyal çevrenin özellikleri (evin fiziksel ve duygusal ortamı, anne baba ve özellikleri, gelenek-görenekler, konuşulan dil gibi) bebeğin tüm gelişim alanları ve özellikle bilişsel gelişimi üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.

Sıra Sizde 4

Bebeklik dönemindeki nesne devamlılığı, sembol kullanımı, nesnelere arasında neden-sonuç ilişkilerini anlama, kategorize etme ya da sınıflama ve hafıza gibi bilişsel becerilerin gelişimsel olarak uygun bir süreçte olması, çocuğun ileriki dönemlerde sosyal ve akademik başarısı için gerekli olan üst bilişsel becerilerin altyapısını oluştururlar.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Charlesworth, R. (1996). *Understanding Child Development*. Albany, NY: Delmar Publishers.
- Davies, D. (1999). *Child Development: A Practitioner's Guide*. New York, NY: The Guilford Press.
- DeHart, G.B., Sroufe, L. A., & Cooper, R. G. (2004). *Child Development: Its Nature and Course*. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Fabes, R. & Martin, C. L. (2003). *Exploring Child Development*. New York, NY: Pearson Education, Inc.
- Gonzalez-Mena, J. & Eyer, D. W. (2004). *Infants, Toddlers, and Caregivers*. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Kail, R. V. (2007). *Children and Their Development*. New Jersey, NJ: Pearson Education, Inc.
- Santrock, J. W. (2004). *Child Development*. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc.

Okulöncesinde Bilişsel Gelişim

10

Çocukların bebekliğin ilk yıllarındaki gelişimleri gerçekten etkileyicidir. Bundan daha etkileyici olanı ise ilk çocukluğa geçişle başlayan süreçte çocuğun çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan, aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişmeyi gösteren bilişsel gelişimdir. Okulöncesi dönem çocuklarının, bebeklik dönemine göre düşünme sistemleri gelişmiş olmakla birlikte bu çocuklar; halen gördüklerinin, duyduklarının, hissettiklerinin; yani duyularının etkisi altındadırlar. Bu noktada yetişkinlerin okulöncesi dönem çocuklarının halen bilişsel gelişimin ilk basamaklarında olduklarını hatırlamaları oldukça önemlidir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ Piaget'in bilişsel gelişim kuramında yer alan okulöncesi dönem çocuklarına ilişkin temel kavramları tanımlayabilecek,
- 👁️ Piaget'in bilişsel gelişim evrelerinden işlem öncesi dönemin genel özelliklerini tanımlayabilecek,
- 👁️ Piaget'in bilişsel gelişim kuramına ilişkin yapılan eleştirileri analiz edebilecek,
- 👁️ Vygotsky'nin bilişsel gelişime ilişkin olarak öne sürdüğü temel kavramları tanımlayabilecek,
- 👁️ Bilgi işleme kuramının temel kavramlarını açıklayabilecek,
- 👁️ Bilişsel gelişime ilişkin olarak öne sürülen yeni görüş ve kuramları açıklayabilecek,
- 👁️ Bilişsel gelişim konusunda günümüze kadar geliştirilen kuramları inceleyerek bu kuramların benzer ve farklı yönlerini açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Beş yaşındaki bir grup çocuk, serbest zaman etkinliği sırasında üzerinde çeşitli renk ve boyuttaki hayvanların resimlerinin bulunduğu kartlarla oynarlarken içlerinden biri "Denizde yaşayan hayvanlar benim." diye bağırarak hızla ilgili kartları toplamaya başlar. Bir diğeri "Uçan hayvanlar benim.", bir başkası da "Karıda yaşayanlar da benim olsun." diyerek hızla kartları toplamaya başlarlar. Daha sonra kartlarını bir araya getirerek kartlarını doğru toplayıp toplamadıklarını kontrol ederlerken öğretmen yanlarına yaklaşarak "Çocuklar bu kartları nasıl ayırdınız?" diye sorar. Çocuklar "Hayvanların yaşadıkları evlerine göre ayırdık." cevabını verirler. Bunun üzerine öğretmen "Peki hayvanların başka özelliklerine göre de gruplayabilir misiniz?" diye sorar. Çocuklardan biri "Aaaaa, ben buldum! Hayvanların renklerine göre ayırabiliriz!" Çocuklar hemen belirledikleri renklere göre kartları ayırmaya başlarlar ve kısa sürede bitirirler. Öğretmen "Güzel. Peki bu kartları daha farklı bir şekilde daha gruplayabilir misiniz?" der. Çocuklar biraz düşündükten sonra içlerinden biri "Buldum. Hayvanların büyüklüklerine göre ayırabiliriz." der. Bütün çocuklar yine renklerini seçerek kartları kısa sürede ayırır. Öğretmen yine "Peki hayvanları ayırabileceğimiz başka özellikleri var mı?" diye sorar. Çocuklardan biri "Hayvanların bazılarının ayakları var bazılarının yok. O zaman ayakları olan hayvanlar ile olmayan hayvanları ayırabiliriz." diye cevaplar. Çocuklar birlikte ayırma işlemini tamamladıktan sonra öğretmen yine "Aferin. Başka?" diye sorar. Çocuklar uzun bir süre düşündükten sonra kendinden emin bir şekilde "Başka özelliğine göre gruplayamayız ki bitti artık." diye cevaplandırır. Öğretmen bütün çocuklara bakarak "Hepiniz aynı fikirde misiniz? Bu kartları ayırabileceğiniz hayvanların başka özellikleri var mı?" diye sorar. Çocuklardan bu karara karşı çıkacak herhangi bir tepki gelmediği için öğretmen daha fazla soru sormaz.

Anahtar Kavramlar

- İşlem öncesi dönem
- Merkezîleşme
- Yürütücü biliş
- Sembolik düşünme
- İçselleştirme
- Zihin kuramları
- Benmerkezcilik
- Yakınsal gelişim alanı
- Tersine çevirebilme
- Bellek

İçindekiler

- GİRİŞ
- PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI
  - İşlem Öncesi Dönem ve Özellikleri
- PİAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMININ ELEŞTİRİLEN YÖNLERİ
- VYGOTSKY'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI
- BİLGİYİ İŞLEME KURAMI
  - Dikkat
  - Bellek
  - Yürütücü Biliş
- OKULÖNCESİ DÖNEMDEKİ BİLİŞSEL GELİŞİME İLİŞKİN YENİ KURAMLAR
  - Çoklu Zekâ Kuramı
  - Zihin Kuramları

GİRİŞ

Yeni doğan çocuğun baş etmesi gereken en önemli problem, yaşadığı dünyayı öğrenmesi ve anlamasıdır. Bebeklik dönemindeki bu tip problemler, ilkel reaksiyonlarla çözüldükçe 3-5 yaş arasında düşünme sistemleri nispeten daha karmaşık hale geldiği için artık çocuklar, önce problem hakkında düşünerek işe başlarlar. Çocuklar karşılaştıkları problemleri, başkalarından gördükleri ve o zamana kadar edindikleri tecrübelerle dayanarak çözmeye çalışırlar.

Bebeklikten başlayarak okulöncesi dönem çocukların zihinsel olarak ne kadar ilerlediklerini gösteren örnek olaydaki öykü ile onları anlamak daha kolay olabilir. Hayvanlarla ilgili kartları gruplarken çocuklar sadece bir özellik üzerine yoğunlaşmışlardır. İlk önce hayvanları yaşayış özelliklerine; daha sonra renklerine, büyüklüklerine ve ayakları olup olmasına göre ayırmışlardır. Ancak hayvanlardan büyük yeşil olanlar ile küçük yeşil olanlar veya ayakları olan karada yaşayan hayvanlar ile havada yaşayanları ayırmak gibi iki özelliği dikkate alarak sınıflama yapamazlar. Yani bu durumda çocukların bir yetişkin gibi karmaşık düşünme sistemine sahip olmadıkları açıkça görülmektedir. Okulöncesi dönemde çocuklar, düşünme becerileri anlamında bebeklik dönemine göre çok ilerleme kaydetmekle birlikte hâlâ gerçek ve somut objelere çok daha fazla bağlıdırlar. Bu bölümde, okulöncesi yıllar boyunca çocukların çevresindeki dünyayı yetişkinlerden nasıl ve neden farklı gördükleri ve algıladıklarını açıklamak; Piaget, Vygotsky ile bilgiyi işleme kuramı ve bu alanda yeni açılımlar ortaya koyan teorisyenlerin görüşlerini incelemek amaçlanmıştır.

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Piaget (1952) için okulöncesi yıllar, bilişsel gelişimde bir transfer periyodudur. Küçük çocuklar, somut dünyalarına bağlı olarak bebeklerin ilk düşünme süreçlerini adım adım geride bırakırlar. Bu dönemde yakınlarında olan insan veya nesnelere ve göremedikleri, duymadıkları, dokunmadıkları veya hareket ettiremedikleri şeylerin artık ötesini düşünmeye başlarlar. Gerçekte olmayan insanları veya objeleri, gelecekteki olayları düşünebilir ve geçmişte olanları hatırlayarak hayal edebilirler.

Ancak Piaget'e göre okulöncesi dönem çocukları, mantıklarını yetişkinler kadar kullanamazlar. Düşünceleri çeşitli zihinsel sınırlamalar ile engellenir. Düşüncelerinde ağırlıklı olarak hâlâ duyularına güvenirler ve nesnelere görünüşü ile kolaylıkla dikkatleri dağılıbilir. Gördükleri, duydukları veya dokundukları şeyler; kendi problemlerini çözerken gerçekten onları engelleyebilir.

Okulöncesi dönem çocukların düşünce sistemleri hâlâ algı ve harekete odaklı olduğu için Piaget, bu yaşta çocuklara duyularını geliştirecek zengin deneyimlerin ve objelerin sunulduğu çok sayıda etkinliğin uygulandığı bir öğrenme ortamının sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Okulöncesi dönem çocukları, oyun materyallerini aktif olarak manipüle ederek dünyayı adım adım anlamaya başlarlar (Trawick-Smith, 2006).

Piaget, bütün çocukların düşünmek için aynı davranış sırasını izlemek zorunda olduklarını ileri sürmektedir. Çocuklar, bir dönemden diğerine doğru adım adım ilerlerken bilişsel yetenekleri de karmaşılaşmaya başlar. Önceki evredeki bilişsel yetenekler, sonraki düşünme için temel oluşturur ve daha yüksek evreyle bütün-

leşir. 3-5 yaşları arasında çocuklar, Piaget'ye göre duyuşal-motor dönemden çıkmış; işlem öncesi döneme geçiş yapmışlardır.

İşlem Öncesi Dönem ve Özellikleri

Piaget, bu dönemde çocuklardaki gelişmelerin daha sonraki bilişsel aşamalar açısından belirleyici özellikler taşıdığını vurgulamış ve bu evreye özel bir önem vermiştir. Bu dönemin başında çocuklar, bir ölçüde sınırlı sözcük dağarcıkları ile simgesel düşünemebilmektedirler. Ancak bu dönemdeki çocuklar henüz konular arasında mantıksal ilişkiler kuramazlar. Çünkü henüz olayları oluşturan neden-sonuç ilişkilerini anlayacak bilişsel yeterlikten yoksundurlar. Dolayısıyla bu döneme "işlem öncesi" adının verilmesi, çocukların işlem yapacak bilişsel yeterlikten yoksun olması nedeniyle (Aydın, 2000, s.38).

İşlem öncesi dönemde olan bir çocuk, zihninde oyuncağa yönelik bir tasarım ve oyuncağı kendine doğru nasıl çekeceğine ilişkin bir resim geliştirir. Çocuk, eylemi tanımlarken sözcükleri kullanabilirse söz konusu zihinsel etkinliği sembolik düzeyde başarmış demektir. Bu dönemde gerçekleştirilen en önemli başarılarından biri, dil gelişimine bağlı olarak nesne ve olayları temsil eden sözcükler yoluyla çocuğun düşünme ve iletişimde bulunmasıdır.

"İşlem öncesi", çocukların işlem yapacak bilişsel yeterlikten yoksun olmasını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

İşlem öncesi dönemde gerçekleştirilen en önemli başarılarından biri, dil gelişimine bağlı olarak nesne ve olayları temsil eden sözcükler yoluyla çocuğun düşünme ve iletişimde bulunmasıdır.

SIRA SİZDE

1

Piaget okulöncesi dönem çocuklarını içeren dönemi neden "işlem öncesi" olarak adlandırmıştır. Açıklayınız.

Okulöncesi dönem çocukları algıya dayalı düşünme eğilimindedir; yani hatalı algılarının üstesinden gelmede mantıkları yerine nesnelerin görünüşü ve sesine aldanırlar.

Piaget işlem öncesi dönemdeki çocukların düşünce sistemlerinde yetişkinlere göre pek çok farklılık olduğunu belirtmiştir. Bu farklılıkları gösteren özellikler aşağıda ele alınmıştır.

- **Algıya dayalı düşünme:** Okulöncesi dönem çocukları algıya dayalı düşünme ile meşguldürlü; yani hatalı algılarının üstesinden gelmede mantıklarını kullanamaz, nesnelerin görünüşü ve sesine aldanırlar (Trawick-Smith, 2006). Örneğin; bir çocuk her birine tam olarak 10 tane mandalina sığan iki kaseyi görür. Bir kase daha yayvandır. Çocuk yayvan kasenin daha çok mandalina alacağını söyler.
- **Çok boyutlu düşünememe:** Okulöncesi dönem çocukları, her seferinde bir problemin veya objenin sadece bir özelliği üzerine odaklanmaya eğilimlidirler. Kavramları bir bütünsellik içerisinde kavrayamazlar. Bir fikir veya aktiviteden daha fazlasını koordine edemezler ve tek bir olguyu merkeze alırlar (Trawick-Smith, 2006). Örneğin; duvara resim çerçevesi asmaya çalışan bir baba kızından kısa, kalın bir çivi bulmasını ister. Çocuk gider ve elinde kısa, ince bir çivi ile geri döner. Baba "Bu çok ince. Daha kalın bir çiviye ihtiyacım var." diye karşılık verir. Çocuk yine gider ve bu sefer elinde kısa, kalın bir çivi ile geri döner.
- **Özelden özele akıl yürütme (transductive reasoning):** Bu akıl yürütme biçimi, özelden genele ya da genelden özele akıl yürütmek yerine genelleme yapmadan özel bir durumdan özel bir duruma yapılan akıl yürütme anlamına gelir (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007). Piaget (1952), okulöncesi dönem çocuklarının bebeklere göre olayların nedenleri ve etkileri üzerin-

Piaget, işlem öncesi dönemde çocukların bebeklere göre olayların nedenlerini ve etkilerini daha iyi tartışabildiğini; ancak hâlâ nedensel düşünemediklerini; yani özelden özele akıl yürüttüklerini savunmaktadır.

de çok daha iyi tartışabildikleri düşüncesindedir. Ancak hâlâ çocukların nedensel düşünceleri sınırlıdır. Çocuklar mevcut olaylar arasındaki ilişkileri dikkate alarak diğer mevcut olayları oluşturmaya eğilimlidirler ve bazen hatalı olarak birinin diğerinin nedeni olduğunu düşünürler. Örneğin; bir çocuk, kendi apartmanın etrafında koşarken aynı zamanda pencerenin kenarında duran bir bitki rüzgârdan sallanıyorsa çocuk iki olay arasında bağ kurar ve koşmasının bitkinin yapraklarının dökülmesine neden olduğunu düşünür.

Özelden özele akıl yürütme, küçük çocuklarda stres ve suçluluğa neden olabilir. Bu nedenle yetişkinler, okulöncesi dönem çocuklarına yaşam içerisindeki olumsuz olayları ve insanlar arasındaki ilişkilerin doğasını açıklarken çok dikkatli olmalıdırlar (Trawick-Smith, 2006).

- **Tersine çeviremem:** Çocuklar için bu dönemde düşüncelerinin yönünü tersine çevirmek oldukça zordur. Örneğin; sorulduğunda kız kardeşi olduğunu söyleyen bir erkek çocuğa, kız kardeşin ismi söylenerek ağabeyi olup olmadığı sorulduğunda rolü tersine çevirip kendisini onun ağabeyi olarak ifade edemez (Aydın, 2000; Ömeroğlu ve Kandır, 2005).
- **Gerçek ve hayal:** Bu dönemde çocuklar, hayal ile gerçeği ayırmakta oldukça zorlanırlar. 4-5 yaşındaki çocuklar, sıra dışı hatta doğüstü olayların gerçekleşmesindeki olanaksızlığı düşünemezler (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007). Örneğin; yapılan bazı araştırmalar sonucunda Batı kültüründeki çocukların Noel Baba, Diş Perisi gibi kahramanların gerçekte var olup olmadıklarını sorgulamadıkları belirlenmiştir. Çocuklar öyle olmadığını bildiği halde birine Noel Baba'yımış gibi davranabilir; ama aynı çocuk Noel Baba'nın bir gecede herkese oyuncak dağıtmasını sorgulayacak mantıksal anlayışa sahip değildir (Ömeroğlu ve Kandır 2005).
- **Benmerkezcilik:** Başkasının görüşlerini ve bakış açısını anlamada yaşanan yetersizliktir. Piaget (1952), okulöncesi dönem çocuklarının hala benmerkezci davranışlara sahip olduklarına inanır. Aslında bu dönemde çocuğun olaylara bakış açısı bencilce değildir; ancak bu, çocuğun düşüncelerinin olgunlaşmadığını gösterir. Örneğin; makarna yemeyi çok seven bir çocuk, herkesin aynısını sevdiğini sanır.

Piaget, çocuğun olayları başkasının bakış açısına göre değerlendirme becerisini ölçmek için üç dağ testi olarak bilinen bir test geliştirmiştir. Dağların farklı büyüklükte modelleri yapılır ve kare bir masanın üzerine yerleştirilir, masanın çevresine de sandalyeler konur. Çocuk sandalyelerden birine oturtulur, diğer sandalyelere deneyi yapan kişi ve birer birer bebekler oturtulur. Her seferinde çocuğa, bebeğin üç farklı pozisyondan neler gördüğü sorulur. Çocuk, bebeğin ne gördüğünü anlatmak için resim yapabilir veya bunun için karton maketler kullanılabilir. Piaget, çocukların 9 veya 10 yaşına; yani somut işlemler dönemine gelinceye kadar üç yerden görülen manzarayı doğru olarak değerlendiremediklerini belirlemiştir (Ömeroğlu ve Kandır, 2005, s.28-29; Trawick-Smith, 2006, s. 232).

- **Kişileştirme (animizm);** Cansız nesnelere canlılara özgü nitelikler yüklemidir. Çocuklar genellikle bu yüklemeyi; içi doldurulmuş hayvanlar, oyuncak insanlar gibi gerçek yaşamdaki canlı figürleri temsil eden nesnelere

Çocuklar için bu dönemde düşüncelerinin yönünü tersine çevirmek oldukça zordur.

Benmerkezcilik: Başkasının görüşlerini ve bakış açısını anlamada yaşanan yetersizliktir.

Cansız nesnelere canlılara özgü niteliklerin yüklenmesine animizm denir. Çocuklar, işittiklerini ve gördüklerini kendilerini şaşırtan doğa olayları ile konuşarak paylaşırlar.

Sembolik düşünme, gerçekte olmayan nesnelere temsil edecek sembolleri düşünme biçimidir. Dil, sembolik düşünmenin iyi bir örneğidir. Çocuklar konuşurken kelimeleri, nesnelere temsil eden semboller olarak kullanırlar.

Piaget, okulöncesi dönemde çocukların hâlâ nesnelere fiziksel görünüşünün etkisinde kaldıklarını; yani nesnelere fiziksel görüntülerinde değişiklik olduğunda miktar ve özelliklerinin de değiştiğini düşündüklerini tespit etmiştir.

odaklarlar. Doğadaki çiçekler, ağaçlar, rüzgâr, ay; çocukları şaşkınlığa sevk edebilir. Çocuklar işittiklerini ve gördüklerini düşünerek kendilerini şaşkırtan bu doğa oluşumlarıyla konuşabilirler. Kişileştirme belki dünyayı tam olarak anlamamanın ve bilmemenin bir göstergesi, aynı zamanda çocuğun canlı hayallerinin de bir yansımasıdır (Bullock, 1985; İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007). Örneğin; bir çocuk, telefonla oynarken telefonun açık kalmasından dolayı çıkardığı sesleri onun kendisine “kızdığına” ya da bir arabanın tamirciye gitmekten “kaçmak” için lastiğini patlatmış olabileceğine inanabilir (Ömeroğlu ve Kandır, 2005, s.31).

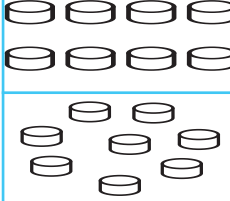
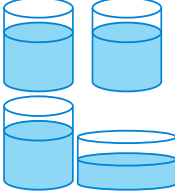

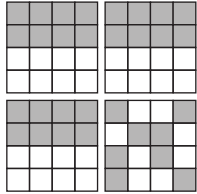

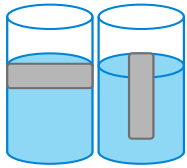
- **Sembolik düşünme:** Piaget’e göre okulöncesi yıllarda en önemli gelişmelerden biri, sembolik düşünmenin kazanılmasıdır. Sembolik düşünme, gerçekte olmayan nesnelere temsil eden sembolleri düşünme biçimidir. Dil, sembolik düşünmenin iyi bir örneğidir. Çocuklar konuşurken kelimeleri, nesnelere temsil eden semboller olarak kullanırlar. Sembolik düşünme, oyunda da ortaya çıkar. Çocuklar, sembolik etkinlikler aracılığı ile problem çözebilir ve sembolik oyun oynayabilir (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007, s.121; Ak-yol, 2003, s.54; Trawick-Smith, 2006, s.233). Örneğin; iki yaşında bir çocuk, oyuncak ayısını; annesini, kardeşini veya bir başkasını sembolize etmek için kullanabilir. Çocuklar büyüdükçe alışveriş yapma, yemek pişirme, doktor veya çocuğunu doktora götüren anne baba olma gibi çeşitli taklitler gerçekleştirmeye başlarlar.

Basit kelimeler hareketleri, kişileri veya objeleri sergilemek için kullanılır. Okulöncesi dönemin son yıllarında çocuklar soyut sembolleri (ki Piaget bunları işaret olarak adlandırır) daha fazla kullanmaya bile başlarlar. Düşüncelerini temsil etmek için karmaşıklaşmış cümleler kurarak yaptıkları çizimleri ve karalamaları, kendisine okunan ve kendi oluşturdukları hikâyeleri “yazmak” için kullanırlar. Küçük çocuklar birbirinden farklı olan şeyleri temsil etmesi için kendi vücutlarını, jestlerini, mimiklerini veya sahte objeleri kullanmayı tercih ederler (Trawick-Smith, 2006).

- **Korunum:** Piaget, bu dönemde çocukların korunum ilkesini kazanmadıklarını ileri sürmüştür. Yani çocuklar, nesnelere fiziksel görüntüleri değişse bile miktar ve özelliklerinin aynı kaldığını anlayamazlar.

3-5 yaş arasındaki okulöncesi dönem çocuklarının korunumu tam olarak kazanması Piaget’e göre çok mümkün olmamakla birlikte yaşlara göre çocukların kazanabilecekleri korunum çeşitleri Çizelge 10.1’de belirtilmiştir.

Korunum Türü	Tanımı	Kazanıldığı yaş aralığı	Örnek
Sayı korunumu	Bir çizgi üzerinde sıralanan nesnelerin sıralanışı değiştirilse bile sayılarının aynı kalması	5-7 yaş arası	
Sıvı korunumu	Aynı miktarda sıvı konan iki farklı özellikte kaba aynı miktarda su konduğunda sıvı miktarının değişmemesi	6-7 yaş arası	
Madde korunumu	Maddelerin şekilleri değiştirilse de miktarının aynı kalması	7-8 yaş arası	
Uzunluk korunumu	Aynı uzunlukta iki adet değişik şekil verilebilir, özellikle maddeden yapılmış nesnelere oluşturulur. Bu nesnelere birine değişik şekil verildiğinde uzunluğunun değişmediğinin algılanması	6-8 yaş arası	
Alan korunumu	Belirli bir alanı kaplayan nesne parçalarının yeri değiştirildiğinde kapladığı alanın aynı kaldığının kavranması	8-9 yaş arası	
Ağırlık korunumu	Bir nesnenin ağırlığının şeklindeki değişmeye bakılmaksızın aynı kalması	9-10 yaş arası	
Hacim korunumu	Bir nesnenin hacminin şeklindeki değişime bakılmaksızın aynı kalması	12-14 yaş arası	

Çizelge 10.1
Korunum Türleri

Kaynak: İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007:127; Bayban ve Artan, 2005:55-58; Arı, 2005:55-57'den uyarlanmıştır.

Farklı kültürlerde, korunuma ilişkin yapılan çalışmalar sırasında çocukların korunum kavramını hangi yaşta öğrendiği ile ilgili birbirinden oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Korunumla ilgili yapılan deneylerdeki farklı sonuçlar, birtakım sorulara cevap aranmasını gerektirmiştir.

3-5 yaş arası okulöncesi dönem çocuklarının kazanması mümkün olan korunum çeşitleri:

- Sayı korunumu
- Sıvı korunumu
- Madde korunumu
- Uzunluk korunumu
- Alan korunumu
- Ağırlık korunumu
- Hacim korunumu

Çocukların korunum ilkesini kazanamamasının nedenleri üç başlık altında toplanabilir:

1. İşlemleri tersine çevirememesi,
2. İşlemlerde süreç yerine sonuca odaklanma,
3. Merkezileşme.

Çocukların dikkatlerini bir nesne ve durumun yalnızca bir tek boyutu üzerinde toplamalarına *merkezileşme* denir.

Araştırmacının aynı miktardaki suyu bir bardaktan diğerine boşalttığını gören çocuğu yanlış değerlendirme yapmaya iten sonuçlar nelerdir? Piaget, işlem öncesi dönemde bulunan çocuğun bilişsel becerilerinin daha önce söz edilen benmerkezlilikle yakından ilişkili üç önemli özellik nedeniyle sınırlı kaldığını ileri sürmüştür:

- Tersine çevirme kavramını anlayamamak,
- Bir işlemin son haline vurgu yaparak o sona ulaşmasını sağlayan yolları göz ardı etmek,
- Merkezileştirmek.

Piaget'e göre bu sınırlılıkların en önemlisi, çocuğun *tersine çevirmeyi* veya bir hareketin zihinde ters çevrilmesi veya geriye döndürülmesini anlayamamasıdır. Ayrıca işlem öncesi dönemdeki çocuğun hareketleri tersine çevirmedeki bu beceriksizliğine bağlı olarak çocuğun araçtan çok amaca vurgu yapması; yani *değişmekte olan bir olayın son haline önem vererek onu değiştiren süreçleri göz ardı etmesi* dikkat çekmektedir. Yine sıvı korunum testinde işlem öncesi dönemde bulunan çocuk, hem araştırmacının suyu bir bardaktan diğerine dökme hareketini hem de bardağın içinde suyun yüksekliğinin artmasını göz ardı etmektedir. Bunun yerine çocuk, sürecin sonuna; yani suyun uzun kaptan kısa kaptanına farkıymış gibi görünen yüksekliğine yoğunlaşır (Hetherington ve Parke, 1999; Bukatko ve Daehler, 2001).

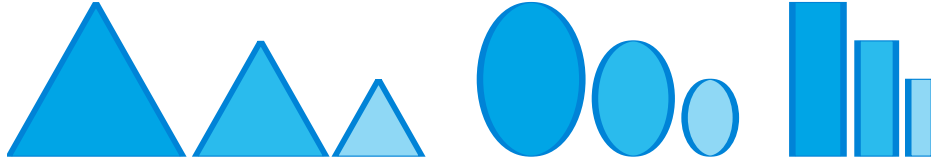
Düşünmede *merkezileşme*, işlem öncesi dönemdeki çocukların dikkatlerini bir nesne ve durumun yalnızca bir tek boyutu üzerinde toplamasıdır. Yukarıdaki örnekte çocuklar, ikinci kaptaki suyun miktarının farklı olduğunu düşünmelerinin nedenini ya suyun yüksekliğine ya da bardağın genişliğine bağlamaktadırlar. Bir çocuk, uzun bardakta daha çok su olduğunu; çünkü su seviyesinin daha yüksek olduğunu savunurken başka bir çocuk da kısa bardakta daha çok su bulunduğunu; çünkü bardağın daha geniş olduğunu söyleyebilir. Gördüğünün yalnızca bir özelliğine dikkat edip nesnenin veya durumun farklı özellikleri arasında karşılıklı meydana gelen değişiklikleri göz ardı etme eğilimi, çocuğun korunum kavramını anlamasını engellemektedir (Ömeroğlu ve Kandır, 2005).

- **Sınıflandırma:** Piaget; işlem öncesi dönemde bir çocuğun bir grup oyuncucağı alıp kırmızılar, maviler ya da tekerlekliiler, pervaneliler diye gruplara ayırabileceğini düşünmüştür. Sınıflandırma; nesnelere, insanları ve düşünceleri iki ya da daha fazla şemaya aynı anda yerleştirebilme becerisidir. Ancak bu beceriyi çocuklar çok sıklıkla gösterememektedirler. Piaget, küçük çocukların güveninin sınıflandırma yaparken bazen bir özellikten diğerine kayacağını ifade etmiştir. Örneğin; bir çocuk, mavi bir üçgenle başlayıp altına kırmızıyı, onun da altına yeşili koyarak ilk olarak şekle güvenir. Ancak son koyduğu yeşil olduğu için çocuğun birden-bire renk özelliğine dikkati kayabilir. Altına yeşil yuvarlak ve yeşil kare koyar. Sonra çocuk, sınıflandırmaya kareyi dahil eder. Sonunda çocuk, tek bir kategoriye bütün şekilleri alabilir.

Piaget, sadece ilkökull yıllarında çocukların sınıflandırma için çoklu özellikler kullanabildiğini ileri sürmüştür. 6-7 yaşından sonra çocuklar bir kümeye mavi üçgenleri, bir kümeye yeşil üçgenleri koyacak ve böyle devam edeceklerdir. Bu deney, problem çözmede küçük çocukların (bir özellikten fazla olmamakla birlikte) bir özellikten diğerine nasıl odaklandıklarını gösterir (Trawick-Smith, 2006).

Şekil 10.1

Sınıflandırma Örnekleri

Piaget, yukarıda da belirtildiği gibi çocukların düşünme sistemlerinin eşsiz özelliklerinden bazılarını göstermek için genellikle korunum ilkesi ve sınıflama becerilerini içeren etkileyici deneyler keşfetmiştir. Ancak Piaget, bilişsel gelişim kuramı ve keşfettiği deneyler yüzünden aynı zamanda bu alanda çalışan pek çok teorisyen tarafından yoğun olarak eleştirilmiştir.

Sınıflandırma; nesneleri, insanları ve düşünceleri iki ya da daha fazla şemaya aynı anda yerleştirebilme becerisidir.

Dört yaşındaki bir çocuk, babasıyla oyun oynadıktan sonra babası hastalandığında bu durumdan çocuğun kendini sorumlu hissetmesi, işlem öncesi dönemin özelliklerinden hangisidir? Açıklayınız.

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMININ ELEŞTİRİLEN YÖNLERİ

Piaget'in temel olarak çalışmalarının altında yatan; çocukların düşünce ve akıl yürütme yapılarındaki gelişimsel değişimler, bu yapıların farklı yaşlardaki çocukların davranışlarında nasıl farklılık yarattığını ortaya koyan süreci etkileyen etmenler üzerine odaklanmıştır.

Piaget, araştırmasını doğrudan eğitimdeki uygulamalara katkıda bulunmak amacıyla yapmamıştır. Ancak ortaya koyduğu ilkeler, eğitimin etkililiği ve verimini artırmak için yeni düzenlemeler yapılmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Kuramı ortaya attığı dönem düşünüldüğünde Piaget'in çocukların bilişsel gelişimine ilişkin söyledikleri devrim niteliğini taşımaktadır (Senemoğlu, 2004, s.51; Gander ve Gardiner, 2007, s.253). Ancak ilerleyen zamanlarda Piaget, teorisi konusunda pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştiriler incelenerek aşağıda özetlenmiştir:

- Piaget, bütün çocukların aynı düşünme davranışları sırasını izlemek zorunda olduklarını ileri sürmektedir. Oysa *zihinsel gelişim evreleri*, gerçekte katı bir biçimde yaşa bağlı değildir ve her döneme giriş yaşları çocuğun fiziksel ve toplumsal çevresinden etkilenebilmektedir. Örneğin madde korunumu, çocuklarda farklı yaşlarda ortaya çıkmaktadır. Bunun da ötesinde çocukta korunum yeteneği aniden ve eksiksiz biçimde ortaya çıkmaz. Korunum yeteneği, korunumla ilgili bir alandan ötekine değişiklik gösteren, düzenli ve yavaş seyreden bir sırayla ortaya çıkmaktadır. Piaget'in bu düşünceleri, öğretmenlerin ve ailelerin, çocukları küçük birer yetişkin olarak değil dünyayı anlamak için kendilerine özgü yolları olan kendilerinden ayrı bir birey olarak görmelerini sağlamada çok etkili olmuştur (Gander ve Gardiner, 2007; Child, 1993).
- Diğer bir eleştiri konusu, Piaget'in gelişimde yaşantının rolüne çok az yer verdiğinin düşünülmesidir. Bazı araştırmacılar, evrelerin birbirini belli bir sırayla izlemesinin kaçınılmaz bir durum değil *toplumun çocuk yetiştirme örüntülerinin* ortaya çıkardığı gelişimsel bir işlev olduğunu vurgulamaktadırlar. Çocukların Piaget ve onun ortaya koyduğu öğrenme görevlerini ya-

Piaget'in bilişsel gelişim teorisinin eleştirilen yönleri:

- Bilişsel gelişim dönemleri,
- Yaş
- Toplumun çocuk yetiştirme tutumları,
- Yetişkin rolü,
- Deneylerin uygulandığı çocuklar,
- Deneylerin uygulanma yöntemleri olarak sıralanabilir.

pamaması, olgunlaşma düzeyine bağlı olan yetenek azlığından çok yetersiz bilgiden kaynaklanabilmektedir (Bruner,1966 ve Bryant, 1971'den aktaran Child, 1993).

- Piaget'in teorisi konusunda bir endişe de gelişimde sosyal etkileşim ve dilin kazanılmasını tamamen tanımlamadığı konusundadır. Piaget'nin gözlemlerinin çoğu, çocukların kendisidir ve onun görevi her bir seferde bir çocuk tarafından tamamlanması üzerine tasarlanmıştır. Piaget, çocuğun gelişiminde yetişkinin rolüne ilişkin hiçbir açıklama yapmamıştır.
- Piaget'in en çok eleştirildiği konulardan biri, geliştirdiği deneyleri farklı kültür ve toplumdan gelen çocuklar üzerinde yapmamış olmasıdır. Piaget, bugün halen kullanılmakta olan deneylerini Batı toplumlarında yetişen çocuklar üzerinde uygulamıştır. Okulöncesi dönem çocuklarının zihinsel yeteneklerini inceleyen araştırmaların bazıları, çocukların bu dönem yeteneklerine Piaget'in belirttiğinden daha erken ulaştığını bulmuşlardır (Butterworth 1976); diğer bir kısmı, çocukların çoğunun Piaget'in ileri sürdüğünden çok daha sonrasına kadar soyut işlem dönemine ulaştığına inanmaktadır (Neimark 1975). Burada toplumların içinde buldukları kültür ve günlük yaşantılarında ön plana çıkan beceriler gündeme gelmektedir. Vurgulanmak istenen nokta; aşağıda verilen örnekler üzerinde daha açık bir şekilde görülecektir.

Meksika'da bilişsel gelişimi içeren klasik bir çalışmada araştırmacılar, çömlek yapan ailelerin çocuklarında korunumla ilgili becerilerin Piaget'in öngörmüş olduğundan çok daha erken geliştiğini keşfetmişlerdir (Price-Williams, Gordon ve Ramirez 1969). "Bu nasıl açıklanabilir?" Çömlek yaparken örneğin "Belirli bir büyüklükte kase veya kap yapmak için ne kadar kil kullanılır?" gibi sorular sorulması, nicelik hakkında çocuğun karar vermesini kolaylaştırır. Bu toplumda bir çocuğun ailesinin yardımıyla kap yapması, Avrupalı akranlarına göre onlara nicelikle ilgili eşsiz deneyimler sunar (Akt. Trawick-Smith, 2006).

Farklı bir örnek olarak Avrupa ve Amerikan kültürlerinde yetişen çocuklarda genellikle Piaget'nin bilişsel becerilerinin çok daha yavaş geliştiği bulunmuştur (Cole, 1990'den aktaran Trawick-Smith, 2006). "Bu durum, diğer toplumlardaki çocukların zihinsel olarak geri oldukları anlamına mı gelir?" Elbette ki böyle değildir. Çömlek yapımı örneğinde olduğu gibi bu bulgular, değerli olduğu düşünülerek sürekli vurgulanan belirli becerilerde çocukların çok daha erken geliştiklerini yansıtan sonuçlardır. Bu tip beceriler, bazı aileler için önemli olmasa da Piaget'nin ilkelinde çocukların başarılı olmalarını sağlar.

- Piaget'in en çok eleştirildiği diğer bir nokta da geliştirdiği deneyleri uygularken kullandığı yöntem üzerindedir. Bazı araştırmacılar, Piaget'in deneylerinde uyguladığı yöntemleri ve verilen yönergeleri çocuğun yaşının üzerinde bulup tamamen yenileri ile değiştirmişlerdir. Örneğin bazı araştırmacılar, Piaget'in "üç dağ" deneyini değiştirmiştir ve bunu anlatmak için uygun araçlar sunulduğunda üç yaşındaki çocukların bile oyuncak bebeğin neye baktığını bulduklarını gözlemlenmişlerdir. Piaget'in orijinal deneyinde bu yaş grubu çocuklarından dağları, oyuncak bebeğin nasıl gördüğünü çizmelerini istenmiştir. Ancak diğer araştırmacılar, bunun yerine dağları dönen bir masanın üzerine yerleştirmiş ve çocuklardan bunu çevirerek oyuncak bebeğin neye baktığını *göstermelerini* istemişlerdir. Çok küçük çocuklar bile dönen masayı bir yönde çevirebildikleri ve "*Buna bakıyorum.*" dedikleri ve sonra masayı diğer yöne doğru çevirerek "*Bebek buna bakıyor.*" dedikleri gözlen-

Yapılan araştırmalar sonucu çocukların korunum kavramını üç yaştan itibaren kazanabilecekleri belirlenmiştir. Ancak bunu sağlamak için birtakım özelliklere dikkat etmek gerekmektedir:

- Çocuğun yakın çevresinden nesnelere olması,
- Çocuğun tanıdığı kişiler tarafından bu çalışmanın yapılması,
- Çocuğa basit, anlaşılır ve kısa yönergeler verilmesi gerekmektedir.

miştir. Böylelikle çocukların Piaget'nin orijinal deneyinde gözlenenenden çok daha az benmerkezci olabildikleri ortaya çıkmıştır (Trawick-Smith, 2006).

Piaget'in yapılandığı deneylerden korunumla ilgili olanlar üzerinde yapılan son araştırmalar, korunumu bir kavram olarak algılamanın üç yaştan itibaren başlayabileceğini ve en az 10 yaşına kadar da tamamlanamayabileceğini göstermektedir. Örneğin üç yaşındaki çocuklara, üçten fazla olmamak kaydıyla:

- Tanıdık gelen nesnelere (örneğin dama taşları) verildiği,
- Bu çalışmayı yapan kişinin yabancı bir kişi yerine tanıdık bir kişi; örneğin yetişkin bir bilim adamı yerine yaramaz bir ayı olduğu,
- Her çocuğa basit, anlaşılır ve kısa yönergeler verildiği takdirde sayı korunumunu kazanabilecekleri kanıtlanmıştır.

Ayrıca üç yaşındaki çocukların oynadıkları oyuncaklar kullanılarak yapılan saymaları, korunum problemlerini çözebildikleri tespit edilmiştir. Dört yaşındaki çocukların ise kilden bir topun tabağa ya da testiye dönüştürüldüğü etkinlikler düzenlendiği takdirde maddenin korunumunu da kazandıkları yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır (Hetherington ve Parke, 1999).

Piaget'nin korunum ilkesini okulöncesi yaş grubunda olan çocuklar neden tam olarak kazanamazlar? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

3

- Son olarak bütün bilişsel gelişim kuramları için geçerli olmakla birlikte özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan belirli toplumlarda bilişsel yeteneklerin kazanılmasındaki bazı gerçek gecikme durumları olduğu unutulmamalıdır. Bu gerçek gecikmeler;
  - Dengesiz ve yetersiz beslenme,
  - Sağlık durumunun bozuk olması,
  - Yetersiz eğitim,
  - Şiddet

gibi nedenlerle dünyada bazı çocuklar arasında yetersiz bilişsel gelişim ile sonuçlanabilir (Farver, Natera ve Frosch, 2002'den aktaran Trawick-Smith, 2006).

Çocukların bilişsel gelişmelerindeki gerçek gecikmeleri diğerlerinden ayırmak gerekir. Gerçek gecikmeler;

- Yetersiz beslenme,
- Bozuk sağlık durumu,
- Yetersiz eğitim,
- Şiddet,

gibi nedenlerden kaynaklanır.

Piaget'nin bilişsel gelişim teorisine yönelik yapılan eleştiriler en çok hangi başlıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

4

YGOTSKY'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Rus Psikolog Lev Vygotsky (1978), çocuğun sosyal çevresinin bilişsel gelişimde önemli rolü olduğunu ve çocukların çevresindeki kişilerden ve onların sosyal dünyalarından öğrenmeye başladıklarını ileri sürmüştür.

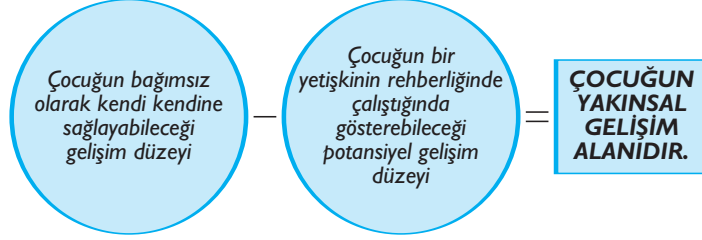
Vygotsky (1978)'e göre tüm kişisel psikolojik süreçler, insanlar arasında çoğu zaman çocuk ve yetişkinler arasında paylaşılan sosyal süreçlerle başlar. Vygotsky, çocuğun bilişsel gelişimini etkilemede yetişkinin önemli rolü olduğunu vurgular. Bilişsel gelişim, başkaları tarafından düzenlenen davranışlardan bireyin kendi kendine düzenlediği davranışlara doğru bir ilerleme gösterir. Öğretmenlerin ve diğer yetişkinlerin asıl işi, dışsal denetimi giderek azaltıp çocuğun içsel denetimini beslemek ve kendi kendini düzenlemesini desteklemektir.

Vygotsky (1986)'e göre yetişkinin çocuğun bilgiyi içselleştirmesine, bilgiyi kazanmasına yardım edebilmesi için iki noktayı belirlemesi gerekir. Bunlardan *birincisi*, çocuğun herhangi bir yetişkinin yardımı olmaksızın bağımsız olarak kendi kendine sağlayabileceği gelişim düzeyini belirlemektir. *İkincisi* ise çocuğun bir ye-

tişkinin rehberliğinde çalıştığında gösterebileceği potansiyel gelişim düzeyini tespit etmektir. Vygotsky'e göre bu ikisi arasındaki fark, aşağıdaki şekilde de belirtilmiş gibi çocuğun yakınsal gelişim alanıdır.

Şekil 10.2

Vygotsky'e Göre
Çocuğun Yakınsal
Gelişim Alanı

Yakınsal gelişim alanı kavramında Vygotsky, çocuğun gizil gelişim düzeyini ölçmenin gerçeği kadar önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü çocuğa verilen yönergeler ya da öğretim, çocuğun gizil gelişim düzeyine sıkı sıkıya bağlı olmak durumundadır. Vygotsky için zihinsel işlevin gerçek düzeyi, bireyin kendi zihinsel yapısı içindeki süreçlerle ilgilidir. Gizil işlev düzeyi, zihinler arasındaki süreçten ortaya çıkar.

Vygotsky'e göre dil ve düşünce, başlangıçta birbirinden bağımsız olarak gelişmekte; fakat sonuçta birleşmektedir. Vygotsky, dilin özellikle öğrenmede kritik bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Okulöncesi dönem çocuklarında *kendi kendine konuşma*, çocuklara içsel olarak fikirlerini organize etme ve kendi dikkatlerini yönlendirmede yardımcı olur. Kendi kendine konuşma nasıl ortaya çıkar? Vygotsky'e göre yetişkin ve akranları tarafından verilen sözel öğretim ve diğer mesajlar sonucu oluşur. Sinemaya gittiklerinde ebeveyn çocuğuna "*Otur ve sessizce seyret.*" dediğinde çocuk, öz denetimine rehber olarak bu cümleyi sessizce tekrarlayarak kazanabilir. Bir öğretmen "*Kızdığında kelimeleri kullan, vurma.*" dediğinde çocukların doğrudan sosyal problem çözme esnasında bu cümleyi tekrar ettikleri duyulabilir. Piaget'nin tersine Vygotsky bilişsel gelişimde yetişkinlerce verilen doğrudan sözel öğretimin önemli rolü olduğuna inanmaktadır (Trawick-Smith, 2006).

Vygotsky, insanın zihinsel etkinliğinin, toplumsal işaretleri kullanarak gerçekleşen kültürel öğrenmenin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Çocuğun içine doğduğu kültür içselleştirilecek kavramların kaynağıdır ve bu beynin fizyolojik işlevini etkilemektedir. Dil, sayı, sanat gibi araçlar kültürün düşünceyi kavrama, düzenleme ve geçişini sağlama yoludur. Bu nedenle düşünce sürecimiz, içine doğduğumuz kültürün ürünüdür.

Vygotsky ve arkadaşları, yaptıkları araştırmalar sonucunda çocukta kavram gelişiminin üç evrede gerçekleştiğini gözlemlemişlerdir:

- Bu evrelerden ilki, *belirsiz rastlantısal düzenleme* evresidir. Bu aşamadaki çocuk, blokları hatırlanabilir belirgin bir sıra olmadan bir araya getirebilir; gruplamayı deneme yanılma yoluyla rastlantısal bir biçimde düzenleyebilir.
- İkinci evre, *karmaşıklık içinde düşünme* olarak adlandırılır. Bu evre beş alt aşamadan oluşur:
  - a. Ortak bir özelliği içeren *birleştirici karmaşıklık*,
  - b. Kare,daire, yarım daire gibi *belirli gruplamalar gerektiren karmaşıklık*,

Kendi kendine konuşma, çocuklara içsel olarak fikirlerini organize etme ve kendi dikkatlerini yönlendirmede yardımcı olur.

- c. Çocuğun üçgenlerden bazılarını alıp; örneğin en son seçtiği üçgen yeşilse bir sonraki seçimini de yeşil olan bloklardan yaptığı *zincirleme karmaşıklık*,
- d. Yeşil, mavi, siyah gibi birbiriyle ilişkisiz zincirlerin oluştuğu *yayılan karmaşıklık*,
- e. Çocuk, bir kavramı gerçek anlamıyla değil nesnelerin fiziksel özelliklerine dayalı olarak yüzeysel benzerlikler düzeyinde algıladığında ortaya çıkan *yalancı kavramlar*.

Vygotsky ve arkadaşlarına göre çocukta kavram gelişimi üç evrede gerçekleşmektedir.

1. *evre* belirsiz rastlantısal düzenleme,
2. *evre* karmaşıklık içinde düşünme,
3. *evre* olası kavram evresidir.

Yalancı kavramlar kendiliğinden oluşmaz. Kavramın sahteliği, bir sözcüğe yetişkinler tarafından yüklenen anlama göre biçimlenir. Yalancı kavram, alta yatan özellikler anlaşılmaksızın mekanik ve ezberci düzeyde gerçekleşen öğrenmenin bir ürünüdür.

- Üçüncü evre, *olası kavram evresi* olarak ifade edilir. Bu evrede çocuk, bir seferde bir özellikte baş edebilir ve tüm özellikleri aynı anda değerlendirebildiğinde kavram gelişiminde ulaşması gereken olgunluğa ulaşmış demektir (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007).

Bütün bu yazılanlar ışığında, çocukların yalancı kavramlara dayanan düzensiz sınıflamalardan gerçek kavram sınıflamalarına doğru nasıl bir gelişim gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Vygotsky; çocukların dikkat, algılama ve bellek gibi bazı yeteneklere doğuştan sahip olduklarını belirtmektedir. Kendisinden daha bilgili ve becerikli olan kişilerle girdiği etkileşim, çocuğun temel yeteneklerini biçimlendirmekte; böylece bu yetenekler, daha karmaşık ve daha yüksek düzeyde bilişsel işlevler haline gelmektedir.

Dil, sayma, aritmetik sembolleri, sanat ve edebiyat; çocuğun sorunları çözmeye ve daha etkili bir birey haline gelmesine yardım etmektedir (Hetherington ve Parke, 1993).

İçselleştirme, Vygotsky'nin kuramının başlıca temel taşlarından biridir. Vygotsky, yüksek psikolojik işlevlerin çocuk ve yetişkinler arasındaki etkinliklerin ve toplumsal etkileşimin ürünü olduğunu iddia etmektedir. Çocuklar, bir işi ya da görevi yetişkinlerin yardımıyla çözmeye çalışırlar. Çocuk, zamanla iş veya görevi kendi başına yapmaya başlar. Yani iş ya da eylemi içselleştirir.

Vygotsky (1978), çocukların düşünce sisteminin diğer insanlar ile etkileşimleri ve konuşmalarından çok büyük ölçüde etkilendiğini tartışmıştır. Eğer biz çocukların nasıl düşündüğünü ve öğrendiğini bilmek istiyorsak diğer insanlarla olan doğal alışverişlerini izlemeye ihtiyac duyarız.

Çocuk kendi zihinsel etkinliğini düzenlemeye başladıkça dışsal ve toplumsal etkinlikleri de içselleştirir. Kendi kendine konuşma, kendini zihinsel olarak düzenlemenin ana kaynağıdır.

Bu görüşten hareketle öğrenme iki evrede gerçekleşir:

Birinci evre, görevi nasıl yapacağını öğrenme,

İkinci evre, kendi kendine öğrenme ve akıl yürütmenin nasıl yapılacağını öğrenmedir.

İçselleştirme süreci sırasında gizil gelişim, gerçek gelişim haline gelmektedir. Çocuk sorunu yetişkin ya da daha yetenekli yaşlıları yardımıyla çözerse bu işlem ya da sorun çözmeye, dışsal işlem olarak kalır. Dışsal işlem daha sonra gittikçe içselleşmeye başlar.

Vygotsky'e göre çocuklar, bir işi ya da görevi yetişkinlerin yardımıyla çözmeye çalışırlar. Çocuklar zamanla iş veya görevi kendi başına yapmaya başlarlar, yani eylemi içselleştirirler.

Vygotsky, yakınsal gelişim alanı kavramını çocukların zekâ yaşını değerlendirmek ve gelecekteki öğrenme ve gelişimin yordanmasındaki sorunlara dikkat çekmek üzere kullanmıştır. Bu bakış açısına göre çocuğun gerçek gelişim düzeyini olgunlaşmış işlevler belirler. Çocuk bir sorunu bağımsızca çözebilirse bu, çocuğun o görevi olgunlaşmış olan işlevlerini kullanarak yapabildiği anlamına gelir. Öte yandan çocuk henüz olgunlaşmamış bazı işlevlere de sahiptir. Ancak bu işlevler de olgunlaşma yolundadır. "Bu durumdaki işlevler gelişimin meyveleri olmaktan çok gelişimin tomurcukları ya da çiçekleri olarak adlandırılmaktadır." (Vygotsky, 1978, s.86).

Vygotsky'e göre okulöncesi dönem çocukları konuşabildiklerinde ve sosyalleştiklerinde Piaget'nin öne sürdüğünden daha büyük beceriyle problemleri çözeceklerdir.

SIRA SİZDE

5

Beş yaşında bir çocuk annesiyle beraber kütüphaneye girdiğinde annesi "Alçak sesle konuş ve sessiz ol." dediğinde kütüphaneye her gidişinde bunu hatırlaması, Vygotsky'nin temel kavramlarından hangisini vurgulamaktadır? Açıklayınız.

BİLGİ İŞLEME KURAMI

Piaget'in bilişsel gelişim teorisi, mantıksal düşüncenin evrelerinden oluşan gelişimini tanımlarken bilgi işleme kuramı, çocukların bilgiyi elde etme, hatırlama, geri çağırma süreçleriyle yine çocukların sorun çözerken bu bilgiyi kullanmaları sürecini tanımlamaktadır. Yaşamın ilk yıllarındaki bu yeteneklerin, altı yaş civarındaki belirli bilişsel yetenekleri ve zekâ bölümünü (IQ) yordayıcı bir etkiyle sahip olduğu bulunmuştur (Rose, Feldman ve Wallace, 1992'den aktaran İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2007).

Bilgi işleme kuramı, temel olarak dört soruya cevap vermeye çalışmaktadır.

1. Yeni bilgi dışarıdan nasıl alınmaktadır?
2. Alınan bilgi nasıl işlenmektedir?
3. Bilgi uzun süreli olarak nasıl depolanmaktadır?
4. Depolanan bilgi nasıl geriye getirilip hatırlanmaktadır? (Senemoğlu, 2004).

Çocukların bilgiyi işleme, temelde bilgisayar sistemine benzemekle birlikte çok daha inceliklidir. Çocuk bilgiyi alır, düzenler, depolar, hatırlar, üzerinde düşünür; karar vermek, sorun çözmek ve soruları yanıtlamak için bilgilerini bir araya getirir. Yeni gelen her yılla birlikte çocuğun bilgiyi işleme yeteneği artar. Bu; kısmen beyin ve sinir sisteminin sürekli gelişiminin, kısmen de öğrenme yaşantılarıyla zihinsel yetenek ve stratejilerin gelişiminin bir sonucudur. Bilgi işleme kuramını açıklarken birtakım temel öğeler üzerinde durmak gerekir. Bunlar aşağıda açıklanmıştır.

Dikkat

Dikkat, öğrenme sürecinin ilk aşamasıdır. Çevremizde çok uyarıcı olmasına ve duyu organlarımız yoluyla çeşitli uyarıcılara maruz kalmamıza rağmen sadece dikkat ettiğimiz ve bizim için önemli bilgiyi öğreniriz. Çünkü sadece dikkat ettiğimiz uyarıcılar işlenmeye başlar. Bu bilgilerin işlenmesi sırasında da duyumlarımız kanalıyla aldığımız uyarıcı en kısa zaman içerisinde hızla işlenmelidir. Aksi takdirde bilgi kaybolur. Duyularımızla elde edilen kayıtlarla bilgiyi işleme "dikkat"le başlar (Senemoğlu, 2004).

Dikkat, uyarıcı veya uyarıcılara tepkiye yönelmelidir. Dikkat, aynı zamanda çok sınırlı bir kaynaktır. Özellikle ilkökul çağındaki çocukların dikkat süreleri yaklaşık

30 dakika civarında iken okulöncesi dönem çocuklarında bu süre çok daha kısalmaktadır. Bu nedenle aynı anda duyuları kullanarak bilgi toplamak için farklı kanallardan gelen bütün uyarıcılara dikkat etmek mümkün değildir. Örneğin okulöncesi dönemde bir çocuk, hem masanın üzerindeki yapbozu yapıp aynı zamanda da annesinin sorduğu soruya cevap veremez (White ve Coleman, 2000).

Bellek

Hatırlama yeteneği tüm öğrenmeler için temel oluşturmaktadır. Bellek olmadan yaşantılarımızı asla hatırlayamayız. Birçok yararlı bilgiyi biriktiremeyiz, yanlışlarımız öğretici olmaz ve zekice düşünüp mantık yürütemeyiz. Bellek, bilgiyi işleme sürecinin merkezî bölümünü oluşturur. Üç tür bellek vardır:

Bilgi, *duyusal bellekte* bilgiye ilişkin kayıtlar bozulmaya başlamadan ya da sürekli biçimde belleğe akan başka duyusal bilgiler tarafından engellenmeden önce bir saniyeden daha kısa sürede kalmaktadır. Duyusal bellekten silinmemiş olan bilgi, 30 saniye kadar kalacağı kısa süreli belleğe geçmektedir. *Kısa süreli belleğin* kapasitesi sınırlı olduğundan uzun süre tutulacak bilgi yinelenmeli ve kısmen kalıcı olan uzun süreli belleğe aktarılmalıdır. *Uzun süreli belleğin* kapasitesi sınırsızdır. Geri çağırma sürecinde depolanmış olan bilgi, herhangi bir ipucu kullanmadan hatırlanabilir ya da herhangi bir ipucu yardımıyla geri getirilebilir. Belleğin etkililiği bu üç sürece bağlıdır (Senemoğlu, 2004; White ve Coleman, 2000).

Metabiliş-Yürütücü Biliş (Metacognition)

Yürütücü biliş; bireyin kendi biliş sistemi, yapısı, çalışması hakkındaki bilgisidir. Bir başka deyişle yürütücü biliş, bireyin kendi biliş yapısı ve öğrenme özelliklerinin farkında olmasıdır (Gage ve Berliner, 1988 ve Klausmeier, 1985'den aktaran Senemoğlu, 2004).

Biliş ve yürütücü biliş arasındaki fark ise şu şekilde açıklanabilir: *Biliş, herhangi bir şeyin farkında olma, onu anlama iken yürütücü biliş; herhangi bir şeyi öğrenmeye, anlamaya ek olarak bireyin onu nasıl öğrendiğinin de farkında olması, nasıl öğrendiğinin bilinmesidir (Senemoğlu, 2004).*

Yürütücü biliş bilgisi ise konu hakkındaki bilgi düzeyi, ne kadar zamana ihtiyaç duyulduğu, nasıl bir plan izleneceği, aksaklıkların nasıl çözüleceği ve ortaya çıkan ürünün amaca hizmet edip etmediği ile ilgili soruları kendi kendimize sorabilmemizi ve cevaplayabilme özelliğimizi içerir. Bireyin kendi kendine bu türden soruları sorup cevap verebilmesi, kendi bilgi sistemine ilişkin bilgisinin bir göstergesidir. Yürütücü biliş becerileri ya da bilgisi, öğrenme sırasında etkin olarak öğrenmeyi izleme becerisidir. Eğer kendi öğrenmemizle ilgili sorulara verdiğimiz cevapları kontrol edemezsek öğrenme çok güçleşir.

Yürütücü biliş becerilerine ilişkin kendi performansının farkına varma ve ihtiyaç duyduğu öğeleri tanımlama gibi ilk becerilerin dört yaş civarında gözlemlendiği belirlenmiştir (Berk, 1991). Yaş büyüdükçe çocukların bu becerileri daha büyük ustalıklarla kullandıkları gözlemlenmiştir. Ancak küçük çocuklara yardımcıyla belirli bir stratejiyi kullanmaları hatırlatıldığında çocukların öğrenme düzeylerinin yükseldiği belirlenmiştir (Gümüş, 1997).

Bilgiyi işleme teorisinin üç temel ögesi vardır:

1. Dikkat,
2. Bellek,
3. Metabiliş.

Bir okulöncesi eğitim sınıfında fenle ilgili bir deney yapıldıktan sonra çocukların deneyle ilişkin olarak sordukları ne, nerede, nasıl, neden, ne zaman ve kim sorularından hangisi bilgi işleme kuramı ile daha çok ilgili sorulardır? Neden? Açıklayınız.

6

SIRA SİZDE

OKULÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN BİLİŞSEL GELİŞİMİNE İLİŞKİN YENİ KURAMLAR

Yukarıda bilişsel gelişimle ilgili üç ana kuram ele alınmıştır. Bu bölümde, 20. yüzyılın başından beri bilişsel gelişimden bahsederken zekâ ve zekâyâ ilişkin olarak ileri sürülen kuramlara yer vermemek bilişsel gelişim açısından önemli birtakım faktörleri göz ardı etmek demektir.

Çoklu Zekâ Kuramı

Çoklu zekâ kuramı; zekânın tek bir boyutta olmadığını, aksine her bireyin farklı derecelerde, çeşitli zekâlara sahip olduğunu öne sürer. Her çocuğun bireysel farklılıklarına değer veren ve bunları güçlendiren bir yaklaşım içerir.

20. yüzyılın başından beri zekânın pek çok yetenekten oluştuğu ve bu performansın ölçümüne ilişkin pek çok ölçme aracının ortaya atıldığı bilinmektedir. Bu alanla ilgili gelişmeler, zekânın 120 yetenekten oluştuğunu belirten Guilford (1967'den aktaran İnanç, Bilgin ve Atıcı 2007) ile ivme kazanmıştır. 1983 yılında, zekâyâ bakışı kendisine özgü olan Gardner'ın Çoklu Zekâ Teorisi gündeme gelmiştir. Gardner, sinir sistemindeki yapılanmaya bağlı olarak insanda birbirinden bağımsız, farklı zekâlar olduğunu; bu nedenle insanın zekâsının zekâyı tek boyuta indirgeyen bir anlayışla değerlendirilmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Armstrong (1994), çoklu zekâ teorisinin dört temel özelliği olduğunu vurgular:

1. İnsanlarda tüm zekâlar vardır.
2. Birçok kişide zekâyı geliştirecek potansiyel vardır.
3. Zekâlar birlikte çalışır.
4. Bireyin ne kadar zeki olduğu değil nasıl daha zeki olabileceği önemlidir (Akt. Bayhan ve Artan, 2005).

Bu temel özellikler dikkate alınarak her insanın zekânın Çizelge 10.2'de belirtildiği gibi sekiz alanında kapasitelerini geliştirebileceği, bunların birlikte çalıştığı ve insanlarda farklı seviyede olduğu ileri sürülmüştür.

Çizelge 10.2
Gardner'in Çoklu Zekâ Kuramı

Kaynak:
(Gardner, 1999: 39-43'den uyarlanmıştır.)

Zekâ türü	İçeriği	Olabilecekler Meslekler
Sözel Zekâ	Dili kullanma ve iletişim kurma yeteneği	Şair, Gazeteci
Mantıksal/Matematik zekâ	Mantıksal ve sayısal örüntüleri kavrayabilme, farklılıkları ayırt edebilme ve uzun muhakeme zincirinin üstesinden gelebilme yeteneği	Matematikçi, bilim adamı, bilgisayar programcısı
Görsel/Uzamsal zekâ	Zihinsel modelleri kavrayabilme, kuramsal olarak manipüle edebilme ve en küçük ayrıntılara kadar çizebilme yeteneği	Heykeltıraş, ressam
Bedensel/Kinestetik zekâ	Bedeni ve bedeninin parçalarını problem çözmede ve iletişim kurmada kullanabilme yeteneği	Dansçı, atlet
Müziksel/Ritmik zekâ	Sözsüz sesleri tanıyabilme ve kullanabilme yeteneği; beste, ritim ve tonal örüntüler	Müzisyen, bestekar
Kişiler arası/sosyal zekâ	Empati kurabilme ve diğerinin duygu ve düşüncelerini kolayca anlayabilme yeteneği	Terapist, satıcı, halkla ilişkiler
Kişisel/içsel/öze dönük zekâ	Kişinin kendi güçlü ve zayıf yönlerini bilme ve içinde bulunduğu durumlara duyarlı olabilme yeteneği	Sanatçı, ilahiyatçı, terapist, felsefeci
Doğacı zekâ	Bireyin doğayı gözlemleyebilme, doğaya duyarlılığı geliştirme, doğayı takdir etme ve doğaya katkıda bulunabilme yeteneği	Botanikçi, çiftçi

Çoklu Zekâ Kuramı, 1990'lı yılların sonlarına doğru bütün dünyada çocukların yeteneklerinin farkına varılıp geliştirilmesi için büyük ölçüde uygulanması tercih edilen bir teori olmuştur. Uygulamalar sırasında tüm zekâların değerlendirilerek zekâ alanlarının güçlendirilmesi her çocuğun en az bir zekâ alanının gerekli öğrenme ortamı ve destek sağlanarak geliştirilmesi gerektiği; her bireyin farklı yollarla ve düzeyde öğrendiği hatırlanmalıdır. Gardner'ın bu teorisi ile eğitimcilerin zekâ ve öğrenmeye ilişkin yeni bir bakış açısı kazanmaları sağlanmıştır.

Zihin Kuramları

Okulöncesi dönem çocuklarının bilişsel gelişimi ile ilgili son yıllarda yeni kuramlar ortaya atılmıştır. Siegler (2000), Piaget'in çocukların düşünme sistemlerini anlamak için mükemmel bir yapı oluşturduğunu; ancak düşünme süreçlerinin gerçekte nasıl kazanıldığı konusunda çok az ayrıntı sunduğunu ifade etmiştir. Siegler, "Çocukların buradan oraya nasıl ulaştıklarını çok az biliyoruz." diyerek; hafıza, dikkat ve diğer öğrenme stratejilerinin, çocukların sahip oldukları bilişsel yetenekleri kazanırken nasıl gelişim gösterdiğini anlayabilmeyi sağladığını belirtmiştir. Diğer yandan çocukların nasıl öğrendiklerini anlamada zihin kuramları bulunmaktadır. Zihin kuramları, düşünme süreçlerinin gerçekte nasıl kazanıldığını, zihnin ne olduğunu, nasıl çalıştığını ve nasıl kontrol edildiğini ortaya koyarak, çocukların düşünme ve öğrenmelerinin en üst düzeye ulaşmasını sağlamaktadır.

Zihnin nasıl çalıştığına ilişkin iç içe geçmiş kuramlar, sadece yetişkinlikte kesin ve net bir şekilde sergilenir. Çocukların bilişsel ve sosyal gelişiminde işlevi olan duygular, güdü, bilgi ve hatırlama ile ilgili 3 farklı kuramın zihin kuramları içerisinde oldukça büyük öneme sahip olduğu ve bunların erken çocukluk döneminde ortaya çıktığı bulunmuştur (Trawick-Smith, 2006).

Zihin kuramlarını günümüze kadar öne sürülmüş diğer kuramlardan ayıran temel özellikler nelerdir, açıklayınız.

SIRA SİZDE

7

Özet

Piaget'in bilişsel gelişim kuramında yer alan okulöncesi dönem çocuklarına ilişkin temel kavramları tanımlamak

3-5 yaş arası okulöncesi dönem çocukları, henüz konular arasında mantıksal ilişkiler kuramadıkları için olayları oluşturan neden-sonuç ilişkilerini anlayacak bilişsel yeterlikten yoksundurlar. Dolayısıyla bu döneme "işlem öncesi" adı verilerek çocukların işlem yapacak bilişsel yeterlikten yoksun oldukları vurgulanmaktadır.

Piaget'in bilişsel gelişim evrelerinden işlem öncesi dönemin genel özelliklerini tanımlamak

İşlem öncesi dönemde çocukların içinde buldukları düşünme sistemlerini ortaya koyan birtakım özellikler vardır. Bunlar;

- Çocuklar mantıksal olarak düşünemediklerinden nesnelere görünüşüne ve sesine aldandıkları algıya dayalı düşünme,
- Her seferde bir problemin veya objenin sadece bir özelliği üzerine odaklanmaya eğilimli oldukları çok boyutlu düşünememe,
- Çocukların mevcut olaylar arasındaki ilişkileri dikkate alarak diğer mevcut olayları oluşturmaya eğilimli olduklarından bir olayın diğerinin nedeni olduğunu farz ettikleri özelden özele akıl yürütme,
- Düşüncelerinin yönünü tersine çevirmekte oldukça zorlandıkları tersine çevirememe,
- Sıra dışı hatta doğaüstü olayların gerçekleşmesindeki olanaksızlığı düşünemedikleri hayal ve gerçeği ayıramama,
- Başkasının görüşlerini ve bakış açısını anlamada yaşanan yetersizlik; yani benmerkezcilik,
- Cansız nesnelere canlılara özgü nitelikler yükledikleri animizm,
- Gerçekte olmayan nesnelere temsil eden sembollerini düşünme biçimi olan sembolik düşünme,
- Fiziksel görüntüleri değişse bile miktar ve özelliklerinin aynı kaldığını anlayamadıkları korunum,
- Nesnelere, insanları ve düşünceleri iki ya da daha fazla şemaya aynı anda yerleştirebilme becerisi olan sınıflamadır.

Piaget'in bilişsel gelişim kuramına ilişkin yapılan eleştirileri analiz etmek

Piaget'in ortaya koyduğu kurama ilişkin olarak çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştiriler, yoğunlukla Piaget'in kullandığı klinik yöntemler üzerine odaklanmıştır. Piaget'in kuramında 3-5 yaş arası çocukların bilişsel beceriler konusunda yanlış karar vermelerinin nedeni olarak bilişsel gelişim evreleri, yaş, toplumların çocuk yetiştirme stilleri, deneylerin uygulandığı çocuklar ve hatalı araştırma yöntemleri öne çıkmaktadır.

Bu nedenlere ek olarak içinde yaşanan toplumda sağlık şartlarının yetersiz olması, yetersiz ve dengesiz beslenme, eğitim olanaklarının yetersiz olması, toplum ve aile içerisinde şiddet olaylarının yaygın olması gibi durumlar da bilişsel gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Vygotsky'nin bilişsel gelişime ilişkin olarak öne sürdüğü temel kavramları tanımlamak

Bilişsel gelişim alanında Vygotsky'nin Piaget'den farklı olarak öne sürdüğü görüşler, daha çok dil ve sosyal etkileşim üzerinde odaklanmaktadır. Vygotsky için önemli konulardan biri içselleştirme. Çocukların bilgiyi içselleştirebilmesi için yetişkin desteği olmaksızın sağladığı bilgi ve yetişkinin rehberliğinde çalıştığındaki gelişim düzeyi ve bu ikisi arasındaki farkın bilinmesi gerekmektedir.

Ayrıca çocuklarda kendi kendine konuşma, onların içsel olarak fikirlerini organize etme ve kendi dikkatlerini yönlendirmelerinde yardımcı olur. Bununla birlikte çocuklar yalnız kalıp kendi kendilerine konuşmaya başladıklarında düşünme en yüksek seviyeye ulaşır.

Bilgi işleme kuramının temel kavramlarını açıklamak

Bilgi işleme kuramı; çocukların bilgiyi elde etme, hatırlama, geri çağırma süreçleriyle yine çocukların sorun çözerken bu bilgiyi kullanmaları sürecini açıklar. Bu süreç içerisinde öğrenmeyi başlatan dikkat, bilgiyi işleme sürecinin merkezini oluşturan bellek ve bireyin kendi biliş yapısı ve öğrenme özelliklerinin farkında olmasını sağlayan yürütücü bilişten oluşan üç temel özellikten oluşur.

Bilişsel gelişime ilişkin olarak öne sürülen yeni görüş ve kuramları açıklamak

20. yüzyılın ortalarından sonra, bilişsel gelişim içerisinde önemli faktörlerden biri olan zekânın yapılan araştırmalar sonucu pek çok yetenekten oluştuğu ortaya çıkmıştır. 1983'te Gardner, sinir sistemindeki yapılanmaya bağlı olarak insanda birbirinden bağımsız, farklı zekâlar olduğunu; bu nedenle insanın zekâsının zekâyı tek boyuta indirgeyen bir anlayışla değerlendirilmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca her insanın zekâsının sekiz alanında (sözel, mantıksal-matematiksel, görsel, bedensel, içsel, sosyal, müzik ve doğa zekâsı) kapasitesini geliştirdiği ve bu zekâların da birbirini etkilediğini ileri sürmüştür.

21. yüzyılın başlarında bilişsel gelişim konusunda yapılan yeni araştırmalar, çocukların öğrenmelerinden hareket ederek belirli süreçler üzerine odaklanmıştır. Bellek, dikkat ve zihnin nasıl çalıştığını anlamaya çalışan zihin kuramlarının bilişsel gelişime katkı sağladığı bulunmuştur. Aynı zamanda zihin kuramları içerisinde yer alan duygular, güdü, bilgi ve hatırlamaya ilişkin algılar; bilişsel gelişime katkı sağlayan önemli unsurlar arasındadır.

Bilişsel gelişim konusunda günümüze kadar geliştirilen kuramları inceleyerek bunların benzer ve farklı yönlerini açıklamak

Piaget, kuramında yaşı temel alarak çocukların bilişsel işlevlerini evreler halinde inceleyerek düşünme sistemlerinde yetişkinlerden farklı olan özellikler üzerine odaklanmıştır. Piaget'in gözlemlerinde, çocuğun kendisi ve oluşturduğu görevleri tamamlaması ön plandadır. Bununla birlikte çalışmalarını genellikle Batı kültüründe yetişen çocuklarla yapmış ve yetişkinin rolüne neredeyse hiç yer vermemiştir. Vygotsky, çocukların konuşabildikleri ve sosyalleşebildiklerinde Piaget'in deneylerini çok daha kolay yapabileceklerini belirterek çocukların öğrenmelerinde kültürün ve yetişkinin önemli role sahip olduğunu vurgular. Bilişsel gelişim konusunda Piaget ve Vygotsky'nin ortaya attıkları teorilerle genel bir çerçeve çizilmiştir. Bilgi işleme kuramı ile birlikte bilişsel gelişim konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek üzere insanlarda bilişsel gelişimin nasıl oluştuğu üzerine odaklanılmaya başlanmıştır. Bilgi işleme kuramında çocukların bilgiyi elde etme, hatırlama, geri çağırma süreçleriyle yine çocukların sorun çözerken bu bilgiyi kullanmalarını sürecini açıklayarak aslında zihin kuramlarının ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Ardından Gardner'ın ileri sürdüğü çoklu zekâ kuramı ile bilişsel gelişimin önemli faktörlerinden olan zekâ kavramı açıklığa kavuşturulurken zihin kuramları ile de zihnin ne olduğu, nasıl çalıştığı ve nasıl kontrol edildiği üzerine odaklanılmıştır. Sonuç olarak bilişsel gelişim konusunda ortaya atılan kuramları, bir çiçeğin tohumdan çiçek açma aşamasına gelişine benzetebiliriz.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi işlem öncesi dönemin özelliklerinden biri **değildir**?

- Animizm
- Sembolik düşünme
- Özelden genele akıl yürütme
- Sınıflandırma
- Benmerkezcilik

2. Yanan kurabiyelerin fırının kızmasının sonucunda olduğunu düşünen bir çocuk, işlem öncesi dönemin hangi özelliğini göstermiştir?

- Sembolik düşünme
- Benmerkezcilik
- Tersine çeviremem
- Animizm
- Korunum

3. Bir çocuğa anne babasının ismi sorulduktan sonra anne babanın ismi söylenerek çocukları olup olmadığı sorulduğunda olumsuz yanıt vermesi işlem öncesi dönemin hangi özelliğini göstermiştir?

- Korunum
- Tersine çeviremem
- Sembolik düşünme
- Özelden özele akıl yürütme
- Gerçek ve hayali ayıramama

4. Oyuncak ayı ailesi ile doktora giderek başlarına geçenlerle ilgili konuşan bir çocuk Piaget'e göre işlem öncesi dönemin hangi özelliğini sergilemektedir?

- Sembolik düşünme
- Sınıflandırma
- Korunum
- Benmerkezcilik
- Çok boyutlu düşünememe

5. Piaget'in geliştirdiği bilişsel gelişim teorisi ile ilgili eleştiriler aşağıdaki konuların hangisi üzerine **odaklanmamıştır**?

- Toplumların çocuk yetiştirme stilleri
- Kullanılan araştırma yöntemi
- Yaş
- İçselleştirme
- Bilişsel gelişim evreleri

6. Aşağıdakilerden hangisi Piaget'in, çocukların işlem öncesi dönemde korunum ilkesini kazanamayışını açıklayan sınırlılıklarından biridir?

- Animizm
- İşlemlerde süreç yerine sonuca odaklanma
- Yaş
- Sembolik düşünme
- Kültürel çeşitlilik

7. Vygotsky'nin bilişsel gelişim kuramında aşağıdakilerden hangisi ele alınan **temel** kavramlardan biri **değildir**?

- İçselleştirme
- Dil gelişimi
- Güdü
- Sosyal etkileşim
- Yakınsal gelişim alanı

8. Çocuğun kendi kendine sağladığı gelişim düzeyi ile yetişkinin rehberliğinde çalışması sonucu gösterdiği potansiyel gelişim düzeyi arasındaki farkı Vygotsky ne olarak adlandırır?

- Kendi kendine konuşma
- İçselleştirme
- Çok boyutlu düşünme
- Yakınsal gelişim alanı
- Rastlantsal düşünme

9. Vygotsky'nin bilişsel gelişim kuramında çocukların kendi fikirlerini organize etme ve kendi dikkatlerini bir konuya yönlendirmede yardımcı olan faktör aşağıdakilerden hangisidir?

- Kendi kendine konuşma
- Yakınsal gelişim alanı
- Kültür
- Güdü
- İçselleştirme

10. Aşağıdakilerden hangisi Vygotsky ile Piaget'in bilişsel gelişim kuramları arasındaki farklardan biri **değildir**?

- Dil gelişimi
- Sosyal etkileşim
- Kültür
- Yetişkin rolü
- Hatırlama

Yaşamın İçinden

“ ZİHİN KURAMI: İnsan zihninin sırları çözülüyor!

Zihin kuramına' veya 'mentalizasyon kapasitesine' sahip olmak; kişinin kendisinin dışındaki kişilerin (ötekilerin) kendininkinden farklı bir zihne sahip olduğunu fark edebilme, kendisinin veya ötekilerin niyet, inanç, istek ve bilgisi gibi zihinsel durumlarını anlayabilme ve zihinsel olarak bunları temsil edebilme yetisi için kullanılır. 'Zihin kuramı' terimi ilk olarak 1978 yılında primatolog olan Premack ve Woodruff tarafından şempanzelerin aynı türden diğer canlıların zihinsel durumlarını anlayabilme yeteneklerinden bahsettikleri makalede kullanılmıştır.

ZİHİN KURAMI GELİŞİMİ

Bebeklerde zihin kuramıyla yapılmış olan çalışmalar, insan yavrusunun ancak 3-4 yaşından itibaren zihin kuramı yetilerine sahip olabildiğini göstermiştir. Bununla birlikte ileride zihin kuramı yetilerinin gelişmesine yardımcı olacak öncü beceriler, ilk aylardan itibaren edinilmeye başlanır. 6 aylık bir insan yavrusu, canlı ve cansız nesnelerin hareketlerini birbirinden ayırabilir. 12 aylıkken 'ortak dikkat' denen yetiye sahiptir; kendisini, başka bir kişiyi (örneğin anneyi) ve görüş sahası dahilindeki bir nesneyi algılayarak üçlü bir temsil oluşturabilir. 14-18 aylıkken bir kişinin istekleri, niyetleri gibi zihinsel durumları ile emosyonları ve amaçları arasındaki ilişkiyi anlayabilmektedir. 18-24 aylık bir bebek, gerçek ve hile arasındaki farkı ayırt edebilir.

3-4 yaşına gelen bebeğin artık, kendisiyle zihinsel durumu (niyet, inanç, istek ve bilgileri) ile ötekilerin zihinsel durumunu ayırt edebilmesi; yani I.sıra zihin kuramı becerilerini geliştirebilmesi beklenir. Bu konuda yapılmış çalışmalarda I. sıra yanlış inanç için kullanılan altın standart bir test, Sally ve Anne testidir. Bu testte, kişiye aşağıdaki hikâye okunur veya bu hikâyenin oynandığı bir video filmi gösterilir:

'Sally ve Anne mutfakta oturup sohbet ediyorlar. Sally masanın üzerindeki kurabiyeleri yiyor. Sally kalkıyor ve odadan çıkıyor. Anne kurabiye kutusunu alıyor ve dolaba koyuyor. Sally geri mutfaka dönüyor.'

Bu noktada kişiye 'Sally'nin kurabiyeleri nerede arayacağı' sorulur. I. sıra zihin kuramı becerisi gelişmiş olan bir kişi, kendi bilgisiyle başkasının (yani Sally'nin) zihinsel durumu arasındaki farkı anlayabileceği için 'masanın üzerinde' cevabını verecektir. 3 yaşından küçük

çocukların, yani henüz I. sıra zihin kuramı gelişmemiş kişilerin cevabı ise 'dolapta' olacaktır.

2. sıra zihin kuramı becerileri ise 6-7 yaşından itibaren gelişmeye başlar. Bu becerilerin temelinde, başkalarının zihinsel temsilleri hakkında fikir yürütebilme yetisi vardır. 2. sıra yanlış inancı ölçmek için yukarıdaki hikâyeye bazı eklemeler yapıp yeni bir soru sorulabilir:

'Sally ve Anne mutfakta oturup sohbet ediyorlar. Sally masanın üzerindeki kurabiyeleri yiyor. Sally kalkıyor ve odadan çıkıyor. Anne kurabiye kutusunu alıyor ve dolaba koyuyor. Sally mutfak kapısının anahtar deliğinden olanları gözlüyor ve Anne'nin kurabiyelerin yerini değiştirdiğini görüyor. Anne yerine oturuyor. Sally geri mutfaka dönüyor.'

2. sıra zihin kuramı becerisini ölçmek için kişiye şu soru sorulur: 'Anne, Sally'nin kurabiyeleri nerede arayacağını düşünmektedir?' Burada değerlendirilmek istenen beceri, kişinin diğer bir kişinin (yanlış da olsa) zihinsel temsilini algılama yetisidir. Bu soruya 6-7 yaşından büyük çocukların verdiği yanıt 'masanın üzerinde' olacaktır. Anne'nin zihinsel temsilini kendininkinden ve Sally'ninkinden ayırt edemeyen bir kişi ise 'dolapta' cevabını verecektir.

Kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=2103320>
Birgün gazetesi (DR. ASLIHAN SAYIN Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi Psikiyatri AD. En son ulaşılan tarih 19.01.2008)

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Teorisinin Eleştirilen Yönleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Teorisinin Eleştirilen Yönleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Teorisi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bu soruda amaç, okulöncesi dönem çocuklarının sınırlı sözcük dağarcığı, nedensel düşünememe, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kuramama; yani zihinsel işlem yapmaktan yoksun olduğunu vurgulayan bir terim olduğunu belirtmektedir.

Sıra Sizde 2

Okulöncesi dönem çocukları bir olayın nedenlerinin ve etkilerinin arada hiçbir bağlantısı olmayan diğer bir olayın nedeni olarak gördükleri özelden özele akıl yürütme eğilimindedirler ve küçük yaşlarda bu durum stres ve suçluluğa neden olabilir. Bu soruda da çocukların özelden özele akıl yürüttükleri bir örnek olay sunulmuştur.

Sıra Sizde 3

Bu soruda amaç, okulöncesi dönem çocuklarının daha çok duyularının ve gördüklerinin etkisi altında olmaları nedeniyle onların olayları tersine çeviremedikleri, çoğunlukla olayların tek boyutunu görmeye eğilimli oldukları ve testi yapan kişinin onların daha yakın çevresinden olmaması gibi sınırlılıkların onların korunum ilkesini kazanmalarını olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktır.

Sıra Sizde 4

Piaget’in bilişsel gelişim kuramı ve oluşturduğu deneylere ilişkin olarak ortaya konan eleştiriler; bilişsel gelişim evreleri, yaş, oluşturulan deneylerin uygulandığı çocuklar, kullanılan araştırma yöntemindeki hatalar üzerine odaklanmaktadır. Ancak içinde yaşanan toplumun sağlık şartlarının yetersiz olması, yetersiz ve dengelessiz beslenme, eğitim olanaklarının yetersiz olması, toplum ve aile içerisinde şiddet olaylarının yaygın olması gibi durumların da bilişsel gelişimi olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Bunlar içerisinde en çok eleştiri alan başlıklar, Piaget’in oluşturduğu genellikle korunum ve sınıflama ile ilgili deneylerin uygulandığı çocuklar ve uygulama sırasında kullanılan araştırma yöntemleridir.

Sıra Sizde 5

Vygotsky’e göre okulöncesi dönem çocuklarında kendi kendine konuşma, çocuklara içsel olarak fikirlerini organize etmeleri ve kendi dikkatlerini yönlendirmeleri için yardımcı olur. Kendi kendine konuşma ortaya çı-

karken verilen örnekte olduğu gibi yetişkin tarafından söylenen sözler, aynı olayın tekrarlandığı durumlarda çocuklar tarafından yinelenerek içselleştirilir.

Sıra Sizde 6

Bilgi işleme teorisinde bilgiyi elde etme, hatırlama, geri çağırma süreçlerinin kazanılış şekli ön plana çıktığı için bunu içeren sorular genellikle “Nasıl?” sorusunu içeren sorulardır. Bilgiyi işleme teorisinde, yeni bilginin dışarıdan nasıl alındığı, alınan bilginin nasıl işlendiği, bilginin uzun süreli olarak nasıl depolandığı ve depolanan bilginin nasıl geriye getirilip hatırlanacağına akla getirildiği sorularına cevap aranmaktadır.

Sıra Sizde 7

Piaget ve Vygotsky; ortaya attıkları teoriler ile çocuğun bilişsel gelişim evrelerini, sosyal ve dil gelişimini ve yetişkinin bu süreçteki rolünü öne çıkarmışlardır. Bilgiyi işleme teorisinde ise bir açıdan zihin teorilerinin ilk adımları atılmaya başlanmış; yani öğrenmenin nasıl gerçekleştiği incelenmiştir. Bu teorilerden elde edilen bilgilere dayanarak zihin teorisi, günümüze kadar Piaget ve Vygotsky tarafından ortaya atılan teorilerden farklı olarak zihnin ne olduğunu, nasıl çalıştığını ve nasıl kontrol edilebildiğini anlamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte zihnin daha çok bilmek, hatırlamak, idrak etmek, algılamak, tahmin etmek gibi becerilerinin yanı sıra güdü, izlenim, duygular, hatırlama ve bilgi ile ilgili algılarına da dikkat çekmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Akyol A.K. (2003). *Bilişsel Gelişim. Gelişim ve Öğrenme*. Edt: Ayten Ulusoy. 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık. s:54
- Arı R.(2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Geliştirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Nobel Yayıncılık.s: 54-59.
- Aydın A. (2000). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları:745.
- Başal H.A. (2003). *Gelişim ve Psikoloji*. “Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim.” İstanbul: Morpa Yayınları Gelişimi ve Eğitimi Dizisi.
- Bayhan P. ve Artan İ. (2005). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Berk L.E. (1991). *Child Development* (ikinci Baskı). Boston: Allyn ve Bacon.
- Bukatko D.ve Daehler M.W.(2001). *Child development*. Harper Perennial A Division of Harper Collins Publishers, New York.
- Bullock M. (1985). Animism in childhood thinking: A new look at an old question. *Development Psychology*, 21, 217-225.
- Child D. (1993). *Psychology and the teacher* (5. Baskı) London: Cassell.
- Gander M.J. ve Gardiner H.W. (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Yayına hazırlayan: Bekir Onur. 6. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gardner H. (1999). Çoklu Zekâ: Görüşmeler ve Makaleler. İstanbul: ENKA Okulları Yayınları.
- Gümüş N. (1997). “Öğrenmeyi Öğretmenin , Öğrenci Erişisi, Kalıcılığı ve Akademik Benliğine Etkisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Hetherington E.M. ve Parke R.D (1999). *Child Psychology: A Contemporary Viewpoint* (4. Baskı) New-york: McGraw-Hill
- İnanç B., Bilgin M. ve Atıcı M.K. (2007). *Bilişsel Gelişim Gelişim Psikolojisi*. Çocuk ve Ergen Gelişimi 3. Baskı Ankara: Pegem Yayıncılık.s:120
- Kandır A. (2003). *Gelişimde 3-6 yaş*. Çocuğum Büyüyor. İstanbul: Morpa Yayınları Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dizisi.
- Oktay A. (2000). *Yaşamın Sibirli Yılları: Okulöncesi Dönem*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Ömeroğlu E. ve Kandır A.(2005). *Bilişsel Gelişim*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Piaget J. (1947). *Çocuğın Gözüyle Dünya* (çev: İsmail Yerguz) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları Eylül 2005.

- Piaget J. (1952). *The origins of intelligence*. New York: International Universities Press.
- Senemoğlu N. (2004) *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramından Uygulamaya*. 10. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd.Şti.s:32-69
- Siegler R.S. (2000). The rebirth of children's thinking. *Cild Development*, 71, 26-35.
- Trawick-Smith J. (2006). *Early Childhood Development*. Forth Edition. (s: 226-254). Pearson Merrill Prentice Hall. Upper Saddle River, New Jersey, Columbus, Ohio.
- Vygotsky L. S.(1986). *Thought and Language*. Mamit Pres Cambridge.
- Vygotsky L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Process*. Cambridge, MA: Harvard University Pres.
- White C.S. ve Coleman M. (2000). *Early Childhood Education*. Building a Philosophy for Teaching. Prentice-Hall Inc. Colombus, Ohio.
- Yazgan Y. (2003). *Düşe Kalka Büyümek*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Okulun İlk Yıllarında Bilişsel Gelişim

Okulun ilk yıllarını kapsayan 6-8 yaşlar arasında çocuklar, Piaget'nin somut işlemler döneminde bulunmaktadır. Bu dönemde çocuklar, bir önceki dönemde kazandığı kavramlar üzerinde daha karmaşık zihinsel işlemler yapabilmeleri birlikte bu dönemin önemli bir sınırlılığı bulunmaktadır. Çocuklar bu dönemde, zihinsel işlemleri soyut kavramlar üzerinde gerçekleştirememektedir. Ancak yaşamlarında karşılaştıkları somut nesnelere devreye girdiğinde bu uyarıcılar hakkında zihinsel işlemler yapabilirler. Bu nedenle formel eğitimin başladığı bu yaşlarda gerek anne babaların gerekse öğretmenlerin çocukların düşünme, sorgulama ve karşılaştırma yapmalarına ortam yaratmaları önemlidir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- 👁️ Bilişsel gelişimdeki temel kavramların birbirleriyle bağlantılarını açıklayabilecek,
- 👁️ Bilişsel gelişim dönemlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Bilişsel gelişime katkıda bulunma yollarını açıklayabilecek,
- 👁️ Oyunun bilişsel gelişimle bağlantısını açıklayabilecek,
- 👁️ İnternetin çocuklar üzerindeki olası zararlı etkilerinden çocukları koruma yollarını açıklayabileceksiniz.

Örnek Olay

Onur çok hareketli, yerinde duramayan, sık sık da çevresinin rabatsız olmasına neden olan davranışlar sergileyen altı yaşında bir çocuktur. Anne ve babası uyguladıkları tüm yöntemlerin etkisiz kaldığını gördüklerinde akıllarına parlak bir fikir gelir. Onur, kendileriyle birlikte yaşayan ve birçok sağlık sorunu olan dedesini çok sevmektedir. Anne ve babası, Onur çok gürültü yaptığında “Dedeni hasta edip öldüreceksin, sus artık, otur artık!” gibi uyarılarda bulunurlar. Onur, henüz ölümlün nasıl bir şey olduğunu tam olarak bilememektedir; ama son kurban bayramında aldıkları, kendisinin de çok severek bağlandığı koyunun başına gelenler aklına gelir. Bu uyarı ve ilgili görüntülerle kafası karışan Onur, o sıralarda daha hareketsiz olduğu için ebeveynleri bu “taktiğin” işe yaradığına kanaat getirirler ve bu “taktiği” uygulamaya devam ederler. Aradan üç ay geçer, sağlık problemleri şiddetlenen yaşlı dede ölür. Bu olay karşısında Onur, hem çok büyük bir üzüntü hem de suçluluk duyar. Çevresindeki yetişkinler ne derse desin onu ikna edemez. Onur, dedesini kendisinin öldürdüğüne inanmaktadır. Bir süre sonra Onur’un durumu öylesine ciddi boyutlara erişir ki “Onur, depresyon tanısıyla çocuk psikiyatristi tarafından tedavi görmeye başlar.

Anahtar Kavramlar

- Biliş
- Korunum
- Animizm
- Bilişsel gelişim
- İnternet bağımlılığı
- Oyun

İçindekiler

- GİRİŞ
- PIAGET’İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI
- BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ
- BİLİŞSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER

GİRİŞ

Çocukların yetişkinlerden farklı olduğu 1600'lü yıllara gelindiğinde kabul görmüştür. Ondan önceki zaman dilimlerinde çocukları, yetişkinlerin birer küçük kopyası olarak değerlendirilmiştir. Oysa artık günümüzde biliyoruz ki çocukları anlayabilmek ve çocukların yeni bir şeyler öğrenmelerine rehberlik edebilmek için çocukların nasıl düşünebildiklerini anlayabilmemiz gerekmektedir (Gander & Gardiner, 1995). Öğretim etkinliklerine rehberlik eden kişi olarak bir öğretmenin öğrenme-öğretme stratejileri alanına hakim olması gerekmektedir. Ancak bu bilgiler de yeterli değildir. Bir öğretmenin aynı zamanda öğrencilerinin bireysel farklarını, öğrenmeye hazır oluş düzeylerini, güçlü ve sınırlı yanlarını da iyi bilmesi gerekmektedir. En temel olarak bir öğretmenin öğrencilerin zihinsel becerilerini anlayabilmesi için, insanoğlunun düşünme becerisini nasıl geliştirdiğini, düşünme eyleminin nasıl oluşturduğunu ve nasıl geliştirilebileceğini de biliyor olması gerekir. İnsanoğlunun gelişim dönemlerine göre düşünme biçiminin ve düzeyinin nasıl değiştiğini bilirsek çocukların yeni bilgileri öğrenmeye hazır oluş düzeylerini anlamak da o denli kolay olur. Böylece çocuklara öğrenmeye hazır olmadan bir şeyler öğretmeye çalışmayız veya çok hazır ve duyarlı oldukları anı kaçırmamış oluruz.

Çocukların düşünme tarzlarıyla ilgili geçmişten farklı olarak günümüzde benimsenen görüş nedir?

SIRA SİZDE

1

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Bilim dünyasında beynin gelişimine ilişkin bilgiler arttıkça zekâyı ve düşünme eylemini daha iyi anlamak mümkün olmuştur. İlgili konudaki bilimsel gelişmeler öncesinde, zekâ ve düşünme ile ilgili pek çok hatalı varsayım geliştirilmiş ve bu varsayımlara dayalı olarak pek çok yanlış eğitimsel uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin sadece zekâ düzeyleri yüksek olan bireylerin hızlı düşünebildikleri, buna karşılık zihinsel engellilerin yavaş düşünen kişiler oldukları sanılmıştır. Zekâdaki farklılıkların, düşünme hızındaki büyük farklılıklarla aynı şey olmadığı bilgisi, bilimde önemli bir döneme geçişi sağlamıştır.

İnsanı tanımlarken çok sık kullanılan bir tanım, onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden birinin düşünebiliyor olmasını ve düşündüğünü fark edebiliyor olmasını vurgulamaktadır. Bilişsel gelişim; bilginin kazanımı, bellekte işlenmesi ve tutulması, akıl yürütme, gerektiğinde bilginin bulunup kullanılması; kısaca düşünme ve bu öğelerin nasıl geliştiği gibi konuları içermektedir.

Bilim dünyasına getirdiği çok önemli katkılarla neredeyse adı bilişsel gelişim kavramıyla özdeşleşmiş olan Piaget, zekâ testleri ile ilgili çalışmaları sırasında aynı yaş grubundaki çocukların benzer yanlışlıklar yaptıklarını gözlemiştir. İçinde bulunduğu dönemde, çocukların belli zihinsel etkinlikleri ne derece yerine getirdikleri üzerinde odaklaşmakta iken Piaget, bundan farklı olarak zihinsel etkinliklerin nasıl oluştuğu üzerine yoğunlaşmıştır. Piaget; biyolojik temelin etkisini de gözardı etmeksizin üzerinde yeterince durulmayan zihinsel gelişim süreçleri, akıl yürütme (uslamlama) işlemlerine ilişkin çalışmalarıyla bilime çok önemli katkılar getirmiştir (Gander & Gardiner, 1995). Piaget'in kuramını oluşturma süreci ilginçtir; çocuklara çeşitli problemler verir, bunları çözerken kullandıkları mekanizmaları ve zihinsel işlemlerini gözler. Benzer yaklaşım, Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı'nda da benimsenmiştir (Berk, 2000). Piaget; problem çözme durumunda çocukların aynı yaşlarda benzer, farklı yaşlarda ise birbirinden farklı zihinsel etkinlikler sergiledik-

Bilişsel gelişim insanın bilgiyi alması, belleğin bilgiyi işleme ve tutması, akıl yürütmesi, gerektiğinde bilgiyi bulup kullanmasını içeren bir kavramdır.

lerini fark etmiştir. Çocuklar arasındaki bu farklılığın sahip oldukları bilgi birikiminden çok durumu, olayı, problemi daha kapsamlı olarak ele almalarından ve daha karmaşık zihinsel işlemlerde bulunmalarından kaynaklandığını belirlemiştir.

SIRA SİZDE

2

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nın tipik özellikleri nelerdir?

Piaget, geliştirdiği Bilişsel Gelişim Kuramı kadar kuramında kullandığı temel kavramlarla da bilim dünyasına katkılar getirmiştir. Bu kavramlar, kuramının anahtarları gibidir. Aşağıda sunulan örnek yardımıyla söz konusu kavramları ve birbirleriyle ilişkilerini hatırlayalım:

İlköğretim birinci sınıfa başlayana kadar herhangi bir okulöncesi kuruma devam etmeyip evde büyük annesinin desteği ile büyütülmüş altı yaşında bir çocuğu ele alalım. Bu çocuk, öğrenim yaşamının ilk yılında bir yandan kendi dilinde okuma yazmayı öğrenirken aynı zamanda bir yabancı dil dersi almaktadır. Yabancı dil dersinde onun için daha önce hiçbir anlamı olmayan sözcüklerin anlamını bilmesi, yeri ve zamanı gelince bu öğrendiğini hatırlaması beklenmektedir. Bu çocuk için yeni olan bu durum, “geçici bir bilişsel dengesizlik” yaratacaktır. Ancak gerek derste gerekse evde izlemesi sağlanan cd’de kendisine öğretilmeye çalışılan sözcüklerin kullanıldığı bir şarkı vardır. Çocuk onu izleyerek ve dinleyerek sesleri taklit etmeye çalışır, “özümleme” mekanizmasıyla yeni bir uyarıcıyı var olan yapılarla katmaktadır. Bu arada da o güne değin kazanmış olduğu dil becerisiyle ve kelime hazinesiyile öğrenmiş olduklarını bu yeni duruma uyarlayarak istenen sözcüğü seslendirir. Böylece de “uyumsuz mekanizmasını” kullanır. Çocuğun o güne değin kelime hazinesinde örneğin köpekle ilgili belli bir birikim vardır. Bir hayvan olması, renkleri, türleri, boyutları, oyuncak veya canlı olması gibi pek çok özelliği onun “köpek şemasını” oluşturmaktadır. Öğrendiği yabancı dildeki şarkı bir köpek ile ilgilidir ve çocuk bu şarkı ile şemasını geliştirmektedir. Öğrendiği yeni bilgileri, var olan bilgilerle birleştirip bütünler; yani “örgütme” mekanizmasını kullanır. Bu etkinlikler sırasında çocuk, yabancı dil dersinin gereklerini yerine getirmektedir; yani bilişsel olarak “geçici bir denge durumu” oluşmuştur. Ama bu durum çok uzun süre devam etmeyecektir, kafasında oluşan yeni bir soru işareti yeniden bir “dengesizlik” halinin oluşmasına aracılık edecek ve süreç böylece devam edecektir.

SIRA SİZDE

3

Piaget'in kuramında temel kavramlar arasındaki bağlantı nasıl açıklanabilir?

PIAGET'İN BİLİŞSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nda büyüme, diğer bir deyişle gelişim dönemleri, biri diğerinden ayırt edilebilir özelliklere sahip aşamalar sıralamasıdır. Her bir dönemde akıl yürütme biçimiyle durumları ele alış biçimi farklıdır. Çünkü bilişsel etkinlikler, ilk gelişim döneminden sonuncusuna doğru giderek karmaşıklaşır.

İlköğretimin ilk yılında altı yaş civarındaki bir çocuğa mikropların bulaşma yollarını anlatabilmek için bir öğretmenin yaratıcılığını kullanarak süreci somutlaştırması gerekir. Örneğin eline sürdüğü tebeşir tozunun (mikrobun) nasıl bulaştığını göstererek anlatması gerekir. Ama lise son sınıf öğrencisi olan 17 yaşındaki bir gence virüsler, bakteriler, mikropların bulaşma biçimlerini anlatmak için somutlaştırmamız gerekmez; hatta bu öğrenci aynı kategorideki mikropların (örneğin virüslerin) birbirlerinden farklılıkları ve benzerliklerini bile topladığı bilgilerden yola çıkarak değerlendirme kapasitesini kullanabilir.

İnsanların düşünme süreçlerindeki farklılıklar, davranışlara döküldüğü oranda gözlenebilir. Kimi zaman yaşamın doğal akışı içinde, doğal bir şekilde sergilenen davranışlar yoluyla kimi zaman da problem durumları soruya dönüştürdüğümüzde gösterdikleri tepkilerle çocuklar, hangi gelişim döneminde olduklarının ipuçlarını verebilirler.

Okulöncesi dönemdeki bir kız çocuğuna kardeşi olup olmadığını sorulunca çocuk “Evet, bir kız kardeşim var.” der. “Peki senin kardeşinin kardeşi var mı?” diye sorulunca çocuk “Yok, sadece benim kardeşim var.” diyebilir. Çocuk nasıl olur da bir kardeşe sahip olduğunda, doğal olarak onun da bir kardeş sahibi olduğunu düşünemez? Çocuklar belli yaşlarda çok basit fikirleri bile anlamada neden güçlük yaşarlar? Bir süre örneğin altı ay sonra yukarıdaki soruyu aynı kız çocuğuna sorduğunuzda doğru yanıtı alırsınız. Ne değişmiştir ki çocuk artık doğru yanıtı verebilecek biçimde düşünebilmektedir? Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı’na göre yanıtı, temel kavramlar başlığı altında yer alan mekanizmalarla açıklamak olasıdır. Bilişsel yapıları giderek karmaşıklaşan, yeni şemalarını, uyumsama ve özümleme mekanizmalarını kullanarak zenginleştiren, örgütleme ve dengeleme eğilimlerini kullanarak bir üst gelişim dönemine çıkabilen çocuk; çok kısa bir süre önce bilemediği bir soruya çok kısa bir süre sonra çok doyurucu yanıtlar verebilmektedir.

Gelişimin doğal seyri içinde insanoğlu, bir üst döneme doğru yönelme eğilimi içindedir. Daha üst gelişim düzeylerine çıkarabilmek için çocukları hep yeni durumlarla, yeni deneyimlerle karşı karşıya mı bırakmalıyız? Kesinlikle hayır! Çünkü gelişim, yavaş bir seyirle oluşur. Yeni deneyimler ve bilgiler yavaş bir biçimde dengelenir. Bazen de yeni bilgiler bizim eski görüşlerimizle uyumsuz. Belli bir dönemde ilk büyüme kıvılcımları, yavaş dengelemeler ve küçük zıtlıkların sonucu olarak ortaya çıkar. Sonra, yeni bir deneme, hareketi başlatır, burada yeni zıtlıklar ve yavaş birleşimler bizi beklemektedir. Dengesizlikler, uyum için zekanın işlemesine ortam yaratır. Bu anlamda zihinsel büyüme, son derece karmaşık bir biçimde gerçekleşir ve çocuk çok daha etkili akılcı problem çözme kapasitelerini yeni problemlere genelleleyebilir.

Çocukları yeni denge durumlarına yöneltmek için zorlamamız gerekmektedir. Çocuklara, sorgulama, araştırma, gözlem yapma ve akıl yürütme türünde çabalara yöneltecek yoğunlukta uyarıcılar verilmelidir. Öğretmenler yeni kavramları, daha iyi problem çözme yöntemlerini öğrencilerine sunarken bunların da bazı dengeleme işlemlerinin harekete geçmesini sağladıklarının da unutmamalıdır. Çünkü böylesi geçiş dönemlerinde çocuklara daha çok psikolojik ve kişisel destek vermeleri gerekecektir.

Piaget’in bilişsel gelişim dönemlerini açıklayan kuramı, insanoğlunun biyolojik büyümeye paralel olarak gelişen bilişsel gelişimini açıklamaktadır. Piaget kuramında, doğumdan yetişkinliğe kadar kullanılan düşünme örüntülerini dönemlerle açıklamıştır. Çizelge 11.1’de görüldüğü gibi Bilişsel Gelişim Kuramı dört temel dönemden oluşmaktadır. Diğer gelişim kuramlarında olduğu gibi belirtilen yaşlar, dönemlerin değişmez kesim noktaları olmayıp bireysel farklılıkları da dikkate alan yaklaşık sayılar olarak ele alınmalıdır. Piaget, diğer gelişim kuramcıları gibi her bir gelişim döneminde öne çıkan özellik ve gelişimin ivme kazanan yönünü, o döneme isim olarak vermiştir. Örneğin doğuştan getirilen duyusal özelliklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı ilk döneme Duyusal Motor Dönem, somutlaştırılmak şartıyla zihinsel işlemler yapılabilen döneme Somut İşlemler Dönemi adlarının verilmesi gibi..

Çizelge 11.1
Bilişsel Gelişim
Dönemleri

Gelişim Dönemi (Kapsadığı yaş grubu)
Duyusal Motor Dönem (Bebeklik-İki Yaş)
İşlem Öncesi Dönem (İki Yaş-Yedi Yaş)
Somut İşlemler Dönemi (Yedi-On iki Yaş)
Soyut İşlemler Dönemi (On İki Yaş -Yetişkinlik)

Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta, belli başlı her dönemin kendinden önceki ve sonraki dönemden niteliksel olarak farklı düşünme sisteminin olduğudur. Her bir dönem, süreç boyunca büyük bir biçim değiştirmedir. Bir diğer önemli nokta, çocukların her bir dönemi düzenli bir ardışıklık içinde geçirmesi ilkesidir. Yani hiçbir kimse ve hiçbir müdahale, dönemlerin sırasını değiştiremez. Bir dönemin atlanması olası değildir. Diğer bir deyişle bilişsel gelişim dönemleri, ardışıktır ve değişmez bir sıra izler. Ancak bir çocuk, akranlarına göre daha yoğun olarak bir önceki dönemin özelliklerini sergileyebilir. Çocuklar, kendi başlarına bilişsel anlamda geri kalmışlıklarının üstesinden gelemezler; bir dönemden bir sonrakine geçişte kendi başlarına hızlanamazlar. Her bir dönemde çocuklar, yeterli deneyime ve yeni bir döneme doğru harekete geçmeden önce yaşamış oldukları deneyimleri içselleştirmeye gereksinim duyarlar. Gözden kaçırılmaması gereken bir başka nokta da bilişsel olgunluk açısından bir dönemde olması beklenen bir çocuğun, bu döneme özgü özellikleri büyük ölçüde gösterirken bir önceki döneme özgü özelliklerin kalıntılarıyla bir sonraki döneme özgü pırıltıları da sergileyebileceğidir.

Bir öğretmenin; kuramın bilgileri ışığında öğrencilerinin gelişimlerini izleyebilir, onların gelişimsel ihtiyaçlarını analiz edebilir, uygun uyarıcıları işe koşarak neyi, nasıl öğretebileceğini zamanlayabilir. Bu ünitenin odağı 6-8 yaş grubu olduğu için bu yaş grubunun içinde yer aldığı *İşlem Öncesi ve Somut İşlemler Dönemleri* üzerinde durulacak, kuramın diğer dönemleri kısaca hatırlatılacaktır.

Duyusal Motor Dönem (Bebeklik-İki Yaş)

Duyusal motor dönemdeki bilişsel etkinlikler, öncelikle duyarlar yoluyla yakın çevrede yaşanan deneyimlere dayalıdır. Dönemin temel zihinsel etkinliği, çevreyle duyarlar arasındaki etkileşimdir. Bebekler bu dönemde, deneyimlerine isim verecek dile ve sembollere sahip olmadan ve olayları, fikirleri anımsamadan o anki deneyime bağlanırlar. Bebekler neler olduğunu görür bunu hissederler. Fakat deneyimlerini sınıflayacak beceriye henüz ulaşmamışlardır. Tepkilerin hemen hemen tamamı, durum tarafından belirlenir.

Bebekler, altı aylık olduklarında nesnelere gözleri ile izlemeyi başarırlar. Bir duyusal motor davranış olarak gözle izlemenin gerçekleşmesi, zihin gelişimi için çok önemlidir. Bu gelişim, duyusal motor dönemdeki önemli kavramlardan biri olan kişinin sürekliliği kavramının gelişimine ortam yaratır. Bu dönemde önemli gelişmelerden bir diğeri de nesne devamlılığı kavramının gelişimidir. Bebeklerin, nesne gözlerinin önünden kaybolduğunda kendileri görmeseler de o objenin varlığını sürdürmekte olduğunu anlayabilmelerini yansıtan bu özellik, kişinin sürekliliği kavramının gelişiminden sonra oluşur. Bebeklerden bir şeyi veya kişiyi saklayıp sonra ona gösterme ya da buldurma biçimindeki “cece oyunu”, bilişsel gelişime katkıda bulunan işlevsel bir etkinliktir. Bu kavramların gelişimi, insanoğlunun bir sonraki dönemde belirgin bir biçimde görülebilen bir yapıyı oluşturmalarına ortam hazırlar. O da objeler ve kişiler hakkında onları temsil eden düşünceler geliştirme-

ye başlanmasıdır. Bir bebek, yeterliği çok ilkel düzeyde olsa da bilgiyi kaydedebilmektedir. Eğer konuşması, mimikleri ve çevreye verdiği mesajları henüz çok sınırlı olduğu için duyuşsal motor dönemde düşünce olmadığını varsayarsak ciddi bir hata yapmış oluruz.

İşlem Öncesi Dönem (İki Yaş-Yedi Yaş)

İşlem öncesi dönemde düşünmenin niteliği değişir. Artık çocuklar bir önceki gelişim dönemindeki gibi yakın duyuşsal çevreye bağımlı değildir. Bir önceki dönemde gelişimi ivme kazanan nesne devamlılığı kavramının yanında zihinsel imgeler gelişmeye başlar; çocuklar hoplayıp zıplama, uzanma, tırmanma, kapalı kutuları açma gibi becerileriyle sınırlarını genişletir.

İşlem öncesi dönemde dikkati çeken bir özellik, benmerkezciliktir. Benmerkezcilik, bencillikten çok farklı bir biçimde ortaya çıkar. Bencillik; kişinin bilerek ve isteyerek durumların, koşulların kendi çıkarları yönünde olmasına çaba göstermesi anlamını taşımaktadır. Oysa benmerkezcilik, çocuğun bilişsel yapılarının yeterince gelişmemesi nedeniyle dünyaya ve diğer insanlara sadece kendi açısından bakabilmesi anlamını taşır (Berk, 2000). Çocuk, başkalarının bakış açısı ile bakamadığı için diğer insanların kendisinden farklı olabileceğini, gereksinimlerinin ve önceliklerinin olabileceğini dikkate alamaz. Benmerkezci davranışın tam karşısı olan davranış, empatik becerileri kullanmayı gerektirir. Empati; bir diğer insanın açısından dünyaya bakıp onun gördüklerini görmeye çalışma, fark ettiklerini onunla paylaşma sürecidir. Empatik beceri arttıkça benmerkezcilikten çıkma oranı artar. Çocukların empati kurma becerilerini artırabilmek için bir durumu ve olayı değerlendirirken farklı açılardan olayı görmesine onu cesaretlendirmek, bu konuda ona model olacak bir iletişim tarzını geliştirmek olumlu etkiler yaratır. Çocukların evcil hayvan beslemeleri, sebze çiçek yetiştirmeleri ve sanat eğitimi almaları gibi yaşantılar; onların benmerkezcilikten çıkmasında ve empati kurma becerilerini geliştirmelerinde etkili yaklaşımlardır.

Bu dönemin başlarında çocuklar gerçekte hayali karıştırdıkları gibi canlı ile cansız da karıştırabilirler. Animizm olarak adlandırılan bu durum bilişsel gelişimin doğal bir sonucudur. Çocuk; canlıları kimi zaman cansız, cansızları da canlıymış gibi görebilir. Yaşanan bu karmaşa çocuğun yetersizliğinden, sağlıksız olduğundan değil henüz böylesi bir ayrımı yapabilecek bilişsel olgunluğa ermemiş olmasından kaynaklanır. Önemli olan, yetişkinlerin çocuğun içinde bulunduğu bu karmaşayı besleyici türde davranmamalarıdır.

İşlem öncesi dönemin başlarında çocuklar, dil becerilerini kullanarak isteklerini kolayca anlatabilecek ve başkalarının anlattıklarını kolayca anlayabilecek düzeye gelebilmiş olmalarına karşın akranları ile iletişimleri zayıftır. Aynı gelişim döneminde olan, dolayısıyla evrenin merkezine kendilerini koyma eğiliminde olan okulöncesi çocukları çok sık çatışabilir, o denli de çabuk barışırlar. Toplu halde oynarken bile çocuklarla aralarında diyalog yoktur. Toplu monolog da denebilen bu tavırda grubun içinde “herkes kendi konuşup, kendi dinliyor” durumundadır.

İşlem öncesi dönemin bir başka özelliği ise bu dönemdeki çocukların düşünce biçimlerinin tek yönlü olmasıdır. Çocuklardan zihinsel bir işlem yapmaları istendiğinde ve bunu başardıkları gözlenir, süreci tersten işletip yanıtlaması istenerek soru sorulursa işlemi yapamazlar. Tersine çevrilemezlik olarak adlandırılan bu düşünme biçimi de bilişsel yapıların yeterince gelişmemiş olmasının ürünüdür. Çocuklar, bu tür bir işlemi ancak bir sonraki gelişim döneminde yapmaya bilişsel olarak hazır olurlar.

Benmerkezcilik, çocuğun veya ergenin kendi bakış açısı ile başka bir bireyininki arasında ayrım yapamamasıdır.

Animizm, nesnelerin canlı veya cansız olmalarını karıştırmaktır.

Tersine çevrilemezlik, işlem öncesi dönemdeki bir çocuğun bir işlemi zihninde tersine çevirmedeki bilişsel sınırlılığıdır.

Okulöncesi dönemdeki bir kız çocuğuna kardeşi olup olmadığı sorulduğunda çocuğun “Evet, bir kız kardeşim var.” demesine karşılık “Peki senin kardeşinin kardeşi var mı?” diye sorulunca “Yok, sadece benim kardeşim var.” diyebilmesi, tersine çevrilebilirlik kavramını henüz geliştirememiş olmasındandır.

Bu dönemde kullanılan dilin yazım kuralları, sözcükler gibi imgelerin kaydedilme kapasitesinde dikkati çeken bir artış söz konusudur. Anlama ve sözcük kullanma becerisini kapsayan sözcük bilgisi özellikle dikkat çekicidir. İki yaşlarında 200-300 sözcük olan sınırlılık, 5 yaş civarında 2000’e çıkar (Gander & Gardiner, 1995).

Bu dönemde dilin kullanımını açısından da büyük bir hamle gözlenir. İşlem öncesi dönemde çocuklar dil öğrenmeye en yüksek düzeyde hazır oldukları için onlarla iletişim içinde olan yetişkinlerin yaklaşımları çok önemlidir. Çocukların yaşamlarındaki yetişkinlerin çocuklara masal okumaları; şarkılar, tekerlemeler öğretmeleri ve bu sıradaki tavırları; çocukların dil gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir (Gander & Gardiner, 1995).

İşlem öncesi dönemin başlarında baskın olan öğrenme biçimi, deneme yanılma yöntemi ağırlıklıdır. Henüz çocuklar için sözcüklerin telaffuzu ve anlamı kesinlik kazanmamıştır. Dilin anlamı ve işlevi konusunda da yeterince bilinçli değildir. Dille ilgili zengin uyarıcıların olduğu bir çevrede bulunmak, çocuğun dil gelişimini olumlu yönde etkiler. Bu gerçek çocuklara bu dönemde formel dil eğitimi verilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Aksine dil, planlı programlı olmadan yaşamın doğal akışı içinde gelişir. Bu nedenle anne babaların ve öğretmenlerin özellikle kavram ve sözcük öğretmeye çalışmaları gereksizdir. Çocuk öğrenmeye çok hazır olduğu için gündelik yaşantısı içinde; örneğin özel arabanın ya da bir dolmuşun içinde bir yerden bir yere giderken, masal dinlerken, televizyonda bir haber programı sunulurken, evlerindeki misafirler bir şey anlatırken de sözcük dağarcığına yeni malzemeler eklemektedir. Çocuklar bu kazanımlarını biz yetişkinleri çok şaşırtan kıvraklıkta kullanabilmektedir (Gander & Gardiner, 1995).

Denemelik anlayışın bu dönemde kullanılıyor olması, çocukların sözcükleri özgülce kullanmalarını sağlar. İlgisiz sözcüklerden birleşik sözcük yapar; hayal güçlerini, fantezilerini kullanarak mantığa uymayan anlamlar çıkarırlar. Bu yaş grubu çocukları, gerçeğe düşün birbirine karıştığı öyküler anlatır, hayalî arkadaşlar edinir, anne ve babasıyla ve diğer sosyal çevresiyle ilgili gerçekdışı öyküler anlatırlar. Çocuklar, bu etkinlikleri sırasında kendi kendileriyle ya da hayalî kişilerle tartışır; böylece dili kullanmayı deneyerek kendilerini eğitirler. Söylediklerinin gerçeğe uyumsuzluğunun vurgulanması, söylediklerinin yalan olarak yorumlanması; hatta söylemekte olduğu “kendi ürünü” şarkı veya şiirin “saçma”, “uydurma” gibi sıfatlarla yorumlanması çocuk üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Deneme çabaları önlenemez, çocuk içe dönebilir. Bu gibi davranışlarla çocukların kendini geliştirme coşkusunu yitirmesine ve doğru ile yanlış, düş ile gerçek gibi zıtlıklar karşısında kafasının daha çok karışmasına neden olunabilir. Böylesi uyarıcılar, çocuğun bilişsel gelişimini artırıcı değil yavaşlatıcı etki yaratacaktır (Gander & Gardiner, 1995).

Böylesi durumlarda çocukların bütün saflıklarıyla yaptıkları şey, kazandıkları dil ve düşünme becerisini uygulamaktır. Araştırmalar, bu dönemde dikkate değer bir düzeyde konuşmaktan yoksun bırakılmış çocukların gelişimsel eksikliklerinin geriye dönüşsüz olabileceğini göstermiştir (Gander & Gardiner, 1995).

Yukarıda belirtilen gelişimsel özellikler, okulöncesi çağıdaki çocuklarda ağırlıklı olarak gözlenebilir. Ancak günümüz koşulları, teknolojinin gündelik yaşamda kullanılması, anne babaların çocuk eğitimi konusunda bilinçlenmeleri, eğitim or-

tamlarının geliştirilmesi ve medyanın çocuklar üzerindeki etkisine bakıldığında okulöncesi çağda olmasına karşın birçok çocukta bir sonraki gelişim döneminin özelliklerine de rastlanabilmekte; öte yandan öğretimin ilk yıllarındaki 6-8 yaşlarındaki çocuklarda hâlâ işlem öncesi dönem özellikleri gözlenebilmektedir. Gelişimin temel özelliklerinden biri olan bireysel farklılıkların varlığı, bu durumu açıklamaktadır.

Somut İşlemler Dönemi (Yedi-On İki Yaş)

Somut işlemler dönemi, ilköğretimin ilk kısmına karşılık gelen yılları kapsamaktadır. Çocuk bu dönemde, bir önceki dönemde kazandığı kavramlar üzerinde daha karmaşık zihinsel işlemler yapabilir hale gelmiştir (Springhall ve Springhall 1990). Ancak bu dönemin önemli bir sınırlılığı, kuramda döneme verilen isimle vurgulanmaktadır: Çocuklar bu dönemde, zihinsel işlemleri soyut kavramlar üzerinde gerçekleştirememektedir. Ancak yaşamlarında karşılaştıkları somut nesnelere devreye girdiğinde bu uyarıcılar hakkında zihinsel işlemler yapabilirler. İlköğretimin ilk kısmında matematik problemlerinde elma, armut, ceviz gibi nesnelere kullanılması bu dönemin doğası gereğidir.

İşlem öncesi dönemde ve başında tek yönlü işlem yapabilen ya da sınırlı sayıda özelliğe göre sınıflama yapabilen çocuk, somut işlemler döneminde zaman içinde, birden çok özelliğe dikkate alarak sınıflama yapabilir. Bir süreci zihninde tasarlayabilir, bu sürecin sonunda işlemi başa çevirebilir. Örneğin bir önceki dönem özellikleri gösteren bir çocuğa, bir grup çocuğun fotoğrafı gösterilip ne gördüğünü anlatması istendiğinde; “Kızlar var, oğlanlar var.”, “Pantolonlular var, elbiseliler var.” gibi bir özelliğe göre gruplama eğilimindedir. Oysa somut işlemler dönemi çocuğu, “Elbiseli ve pantolonlu kızlar, gözlüklü ve gözlüksüz oğlanlar var. Buradaki çocukların bir kısmı kısa saçlı, bir kısmı da uzun saçlı” gibi açıklamalarla birden çok özelliği aynı anda dikkate alabildiğini sergiler.

Bir önceki gelişim döneminde belirgin olan benmerkezcilikten bu dönemde çıkan çocuk, empatik becerilerinin gelişimiyle kişiler arası ilişkilerinde daha sağlıklı ve etkili çabalara girer. Somut işlemler döneminin tipik bir başka özelliği ise korunum kavramının kazanılmasıdır. Korunum; bir nesnenin sayı, miktar gibi özgül özelliklerinin görünümündeki yeniden düzenlemelere ya da yüzeysel değişimlere karşın değişmeyeceğini bilme yeterliliğidir. Korunum kavramının ağırlık, hacim, alan, madde, uzunluk ve nitelik korunumu gibi türleri vardır. Bunlardan hacim ve ağırlık korunumu ile ilgili kavramlaştırma 12 yaş civarında oluşur (Berk, 2000).

Somut işlemler dönemi, çocukların formel eğitime katıldıkları yaşları kapsadığı için gerek anne babalar gerekse öğretmenler; çocukların düşünme, sorgulama ve karşılaştırma yapmalarına ortam yaratabilirler. Bu dönemdeki bilişsel gelişimde ezberleme tekniğiyle yeni bilgileri edinme önemli yer tutmaktadır. Nitekim ilköğretimin ilk yıllarındaki çocuklara baktığımızda çok sayıda şiir, şarkı, sayısal işlem (çarpım tablosu gibi) ve yabancı dil dersinde sözcüğü ezberleme gibi eğitimsel etkinlikler içinde olduklarını gözleriz. Bilişsel gelişim açısından da akademik gelişim açısından da gerekli olan bu tekniğin kullanım oranı önemlidir. Çocuklardan salt ezberleme yöntemiyle belleklerine yeni bilgiler katmalarını bekleyen bir eğitim anlayışının benimsenmesinin pek çok istenmeyen sonuçları vardır. Türk eğitim sisteminde de uzun yıllar gözlediğimiz gibi “ezberci anlayış” çocukların bir üst bilişsel gelişim düzeyine çıkmalarını yavaşlatıcı ve hatta engelleyici işlev görür. Bu dönemdeki çocuklara yaşayarak, gözleyerek öğrenme fırsatları verilmesi; onların “düşünmeyi” sevmelerini sağlayabilecektir.

Empatik beceri; bir başka kişinin bakış açısıyla objektifliğini yitirmeden geçici bir süre için, onun dünyasına bakıp dünyayı onun gözleriyle görebilme becerisidir.

Korunum, bir nesnenin sayı veya miktar gibi özelliklerinin görünümündeki farklılıklara veya yüzeysel değişikliklere rağmen değişmeyeceğini anlama yönündeki bilişsel beceridir.

SIRA SİZDE

4

Ne tür özellikler taşıyan bir eğitim ortamı, 6-8 yaş grubundaki çocukların soyut işlemler dönemine çıkmalarına yardımcı olabilir?

Soyut İşlemler Dönemi (On İki Yaş-Yetişkinlik)

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramına göre en son düzey, soyut işlemler dönemidir. Adından da anlaşılacağı gibi bu dönemde en üst düzeyde zihinsel işlemler yapılır. Ergenlik çağına geldiğinde birey, bilişsel olarak bu döneme girmeye hazır olur. Ancak Piaget ve onu izleyen diğer bilim adamlarının yaptıkları araştırmalara göre herkes bu düzeye çıkamamaktadır (Gander & Gardiner, 1995). Bu döneme gelindiğinde hipotetik düşünceler geliştirilebilir. Akıl yürütme etkinliklerinde tümdengelim ve tümevarım yöntemleri kullanılabilir. Ergenlerin bu düzeye çıkarılabilmeleri, bu düzeyde zihinsel etkinlik yapabilecek becerilere kavuşabilmeleri için deneyim zenginliğine ve modellere ihtiyaçları vardır. Ergenler, düşüncelerinin hafife alınacağı tehdidini yaşamayacakları, destekleyici tavırlarla karşılaşacakları, tartışma ortamlarında bulunmaktan hoşlanırlar ve bu sürece aktif katılırlar. Ancak böylece söz konusu uyarıcılarla karşılaşabilirler.

SIRA SİZDE

5

Bir öğretmenin bilişsel gelişim dönemleri hakkında bilgili olmasının işlevi nedir?

BİLİŞSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER

Ünitenin bu kısmında bilişsel gelişimi etkileyebilen oyun, internet, televizyon gibi bazı etmenlerden söz edilecektir.

Oyun

Çocukların oyunları ile ilgili ilk teori 19. yüzyılın sonlarında geliştirilmiş olmasına karşın hâlâ oyunun tam bir tanımının yapılamadığı gözlenmektedir. Bilim adamlarının buldukları ortak noktalar; oyunun karmaşık bir insan davranışı olduğu, kendiliğinden (spontan biçimde) geliştiği, eğlenceyi içermesi, duygusal ve sosyal olgulaşmaya katkıda bulunduğu (Özdoğan, 2000, s.101).

Oyun, kişiliğin gelişiminde çevredeki tüm insanlarla birlikte bir paylaşımın, öykünmenin sonucunda gerçekleşebilen; yaşamsal açıdan onu temel alan önemli bir etkinliktir. Oyun; insanın tüm yaşamı boyunca bilişsel, duygusal, devinimsel davranış alanlarına yönelik işlevleri yerine getirmede tüm deneyimlerin edinilmesinde, olgunlaştırılmasında etkili olan bir eylemdir. Oyun, çocuğun öğrenmesi için bir araçtır (Adıgüzel, 2000).

Çocuk için oyun, yalnızca bir eğlence aracı olmayıp onun iç dünyasına ve çevresini algılama biçimine ilişkin ip uçlarını verdiği bir araçtır. Çocuk kurduğu oyunda amaçlarını, sorununu, sevincini, öfkesini, sevgisini, nefretini ifade etmektedir. Oyun, duygusal bir ifade aracı olduğu gibi çocuğun bir şeyler öğrenmesini ve yaratıcılık yeteneklerinin gelişmesini de sağlar. İçten gelen bir davranıştır ve oynayan, oyun oynadığının bilincindedir. İsteğe bağlıdır, ısmarlama ya da zorlama oyun, oyun değildir (Adıgüzel, 2000).

Piaget'e Göre Oyun

Piaget'in Çocuklarda Oyun, Düşler ve Taklit isimli çalışması; 2000'li yıllarda oyunla ilgili psikolojik araştırmaların canlanmasına ortam hazırlamıştır (Nicolopoulou, 2004). Zekâ eylemiyle kişi, dışsal gerçekliğin gerekliliklerine uyum sağlamanın yanında, zihinsel yapılarını da eksiksiz olarak korumaktadır. Sözü edilen mekanizma,

oyunda biraz farklı çalışmaktadır; birey olayları, nesnelere var olan zihinsel yapılarının içine almakta; yani, ağırlıklı olarak özümleme yapmaktadır.

Piaget'e göre oyun, çocuğun bilişsel gelişimine paralel olarak gelişir. Çocuklar, içinde buldukları gelişim dönemine göre oyun evrelerinden de geçerler. Piaget, çocukların yaşamlarındaki ilk yedi yıldaki oyunlarının gelişimini alıştırma oyunu, sembolik oyun ve kurallı oyun olarak ardışık üç sistem olarak tanımlamıştır. Bu sistemlerin kuramındaki duyuşsal motor, işlem öncesi ve somut işlemler dönemlerinin karşılığı olduğunu belirtmiştir (Nicolopoulou, 2004). Bu ünitenin odak noktası olan 6-8 yaş arası çocukların sembolik oyunlarla kurallı oyunlar oynadıkları söylenebilir. Çocuklar, sembolik oyunlarla, "...miş gibi" oyunlara yönelirler. Nesnelere oyundaki amacına göre farklı biçimde kullanabilirler. Bir önceki gelişim döneminde yapamayacakları bu eylemlerle çocuklar; örneğin evcilik oyununda gazete parçasını para imiş gibi kullanabilir. Kurallı oyunlar ise toplumsal yaşamda oluşan kuralların oyuna yansımalarından oluşur. Yakan top, istop gibi bir nesilden sonrakine geçen türleri vardır. Çocuk, bu oyunlarda kurallara uyar ve uyulmasını bekler; oyun arkadaşlarıyla eş güdümü, oyunun kuralları ile şekillenir.

Piaget'in kuramına göre oyunun çocuğun gelişimine ne gibi etkileri vardır?

SIRA SİZDE

6

Oyunların desteği ile gelişen toplumsal etkileşim; çocukların benmerkezci düşünme tarzlarını değiştirmeleri, aynı duruma farklı açılardan ve başkalarının bakış açısıyla bakma fırsatları yaratmaları açısından geliştirici işlevlere sahiptir. Çocuklar oyunlarla başkalarıyla iletişim kurmak, uzlaşmak, yarışmak, rekabet etmek, paylaşmak, hoş bulmadığı durumlara katlanmak, dikkat çekmek, anlayış ve hoşgörü göstermek, hoş görülmeyi talep etmek gibi çok çeşitli yaşantılar geçirirler. Oyunlar sırasında insanlar arasındaki farklılık ve benzerlikleri gözleme, fark etme fırsatları yakalarlar. Yaşlılarıyla kendilerini karşılaştırma, üstün ve sınırlı yanlarını keşfetme şansını elde ederler. Akranlarıyla elde ettiği bu yaşantılar, çocuğun bilişsel anlamda gelişmesine, yetişkinlerle olan ilişkilerinden daha güçlü bir etki yapmaktadır (Gander & Gardiner, 1995). Çünkü çocuklarla iletişimlerinde sırasında yetişkinler, çoğunlukla çocuğa uyma eğilimindedirler ve böylece kısmen koruyucu ve suni bir ortam yaratırlar. Oysa akranlar, böylesi bir eğilime girmeyerek gerçek yaşamla örtüşen yaşantılar geçirilmesine ortam yaratırlar. Okulöncesi çağda başlayan oyunlar yoluyla akranlarla etkileşim, 6-8 yaşlarda gelişmektedir. Bu dönemde çocuklar diğer çocuklarla oyunlarında ortak amaç ve kuralları hayata geçirerek eş güdüm yaratırlar. Oyunlarda paylaşma, sıraya uyma, yarışma, yenme ve yenilmeyi tadarak insan ilişkileri yönünde becerilerini geliştirirler.

Çocuğun gelişimi açısından bakıldığında çocukların oyun oynama deneyimlerine sahip olmalarının önemi inkar edilmemelidir. 6-8 yaşlarda bedensel güçteki gelişmeye paralel olarak çocukların hem enerjilerini hem de sosyal becerilerini kullanacakları oyunlara daha çok gereksinim duydukları kolayca anlaşılır. Bu tür gereksinimleri karşılayan oyunlar, genellikle geniş ve açık alanları gerektiren oyunlardır. Ancak dünyadaki gelişmeye benzer olarak ülkemizde de çocukların zamanlarını daha çok kapalı ortamlarda geçirdikleri gözlenmektedir.

Ülkemizde çocuk gelişimi alanında çok önemli bilimsel katkıları bulunan bir merkez olan Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezinin ülkemizdeki çocukların oyun kültürüne ilişkin araştırmalarının sonuçları, açık hava veya alan oyunlarının alt sosyoekonomik düzeyden üst sosyoekonomik

düzeğe gidildikçe azaldığını yansıtmaktadır. Araştırmalar, kentte yaşayan ve okula giden çocukların okulda da evde de özgür biçimde oynayamadıklarına işaret etmektedir (Onur, 2000). Böylesi bir eğilimin sonucu olarak fiziksel anlamda sınırlı mekânları uzun süre paylaşma durumunda olan çocukların daha saldırgan davranışlar sergilemeleri şaşırtıcı olmamaktadır.

SIRA SİZDE

Piaget'e göre 6-8 yaşlardaki çocuklarda hangi oyun türleri görülür?

İnternet ve Çocuk

Günümüzde bilgisayar ve İnternet, her yaşta kullanıcının yaşamına girmiş durumdadır. İnternet, bireylerin gelişimi için zengin olanaklar içermektedir. Çocukların eğitiminde bilgisayarın ve İnternetin bilinçli kullanımıyla bu fırsatlar daha da zenginleşebilecektir. Nitekim ülkemizde, ilköğretimin ilk kademesindeki ilk yıllardan itibaren öğrenci ödevlerinin bir kısmı, bilgisayar ve İnternet kullanmayı gerektirir niteliğe dönüşmüştür. Ancak eğitimdeki bu bakış açısına paralel olarak evlerde bilgisayar veya internet bağlantısının olması gerekmektedir. Bu gibi olanakların olmaması, çeşitli çözüm arayışlarına yol açmaktadır. Evlerinde bilgisayar/İnternet bağlantısı olmayan çocuklardan bazıları, ödevlerini İnternet-cafelere yapmak durumunda kalmaktadır. Bu gibi yerler; çocukların kendilerine zararlı olabilecek sitelere girmeleri, şiddet eğilimlerini artırıcı, zamanı anlamsızca kullanmalarına neden olan oyunların neredeyse bağımlısı olmaları, kendileri için zararlı rol modelleriyle tanışmaları ve kendilerine zarar verebilecek yetişkinlere karşı savunmasız olabilmeleri gibi kontrol edilemeyen pek çok olumsuz faktörü içermektedir.

Ülkemizde yakın zamanlarda yapılan araştırma bulguları, çocukların İnternete erişim ortamı olarak çok yüksek oranda İnternet kafeleri kullandıklarını yansıtmaktadır. Bu çalışmalardan birinde (Taşpınar ve Gümüş, 2005) çocukların internet kafelere ağırlıklı olarak arkadaşları ile geldikleri, İnterneti öncelikli olarak kullanım amaçlarının oyun ve eğlence olduğu, eğitim ve bilgi toplama amacıyla kullanımının bu iki amaçtan sonra geldiği gözlenmiştir. Bu çalışmada, çocukların en çok kullandığı bu ortamların ışıklandırma, havalandırma ve gürültü gibi özelliklerinin çocuklar için hiç uygun olmadığı da gözlenen durumlardandır.

Çocukların karşılaşabilecekleri tehlikeler, İnternet kafelerin fiziki ortamları ve diğer kullanıcılarla sınırlı değildir. İnternet çocuklar için gelişmek, bilgi ve beceri kazanmak için çok büyük bir kaynak olduğu gibi sansür sisteminin olmayışı, bile-rek veya tesadüfen uygun olmayan; hatta bilişsel ve ruhsal anlamda zararlı olabilen sitelere kolayca girilebilir olması, yetişkinler tarafından istismar edilmeye ortam yaratabilmesi açısından ciddi tehlikeleri de barındırmaktadır.

Çocukları bekleyen pek çok tehlikenin varlığına karşın ilköğretim çağındaki çocukların ailelerinin, İnternet kullanımında güvenlik konusu hakkında bilgilerinin olmadığı, diğer bir deyişle İnternetin tehlikeleri hakkında bilinçli olmadıkları; ama İnternetin akademik başarıyı artırdığına inandıkları gözlenmiştir (Odabaşı, 2005). Oysa çocukların güvenli İnternet kullanımında öncelikli görev ve sorumluluk ailelerininindir. Ancak aileler, bu görev ve sorumluluklarını İnternet hakkında bilgi sahibi oldukları oranda yerine getirebilirler. Ailelerin sözü edilen rollerini yerine getirmelerinde de okullar, öğretmenler ve okul yönetimi yol gösterici olmak durumundadırlar.

Türkiye Bilişim Şûrası'nın 2002 raporuna göre 7-15 yaş grubundaki çocukların % 90'ının İnterneti eğlence ve yararlı olmayan siteleri incelemek için kullandığı belirtilmektedir. Bu raporda da çocuklar için İnternetin tehlikeleri şu şekilde sıralanmıştır: (Akt. Odabaşı, Kabakçı ve Çocuklar, 2007, s.78-80).

- Pornografik ya da olumsuz tehlikeli inanç içerikli web siteleri gibi zararlı sitelerin kolayca ulaşılabilir olması,
- Çocuklar için yararlı olabilecek içerikteki sitelere kolay ulaşılacak kaynakların bulunmaması,
- Ekonomik yönden telefon ve alışveriş faturaları gibi zararlı olması,
- Günlük işleri aksatacak yönde zaman kaybına neden olması,
- İnternetin aile içi çatışmalara neden olması, İnternette çocuğun kendisini olduğu gibi yansıtmaması nedeniyle kimlik kargaşasına sebep olması,
- İnternetin yararlı amaçlarla kullanılmaması,
- İnternetin bağımlılık yaratması

İnternetin çocuklar için ne gibi tehlikeleri vardır?

Çocukların İnterneti güvenli ve bilinçli kullanmaları konusunda anne babaların bilinçliliği vurgulanmış ve hatta yaş gruplarına göre kategorileştirilerek çocukların özellikleri ve İnternette hangi etkinlikleri yapabilecekleri incelenmiştir (Akt: Odabaşı ve diğ., 2007, s.95-97). Bu ünitenin kapsamında olan 6-8 yaşlarla ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur:

5-6 yaş grubu: Bu yaş grubundaki çocuklarda, temel düzey bilgisayar becerilerinden fare kullanma ve bilgisayarda oyun oynama yetenekleri gelişmiş olabilir. Bu dönem çocukları da anne ve babaları ya da büyük kardeşleri ile birlikte web siteleri bulma, bu sitelerdeki bilgileri yorumlama ve e-posta gönderme gibi etkinlikler gerçekleştirebilirler.

7-8 yaş grubu: Bu yaş grubundaki çocuklar, kolaylıkla güvenmeye eğilimli oldukları ve genellikle otoriteyi sorgulamadıkları için internetin tehlikelerinden kolaylıkla etkilenebilirler. Bu çocuklar e-posta kullanabilirler ve anne-babalarının ziyaret etmelerine izin vermediği web sitelerine ve sohbet odalarına girebilirler.

Çocuklarının İnternet üzerindeki güvenliğini sağlamada anne babaların uygulayabilecekleri pek çok önlem vardır (Akt: Odabaşı ve diğ., 2007, s. 98-100). Bu öneriler aşağıda kısaltılarak sıralanmıştır:

- Evdeki bilgisayarın evin tüm aile bireylerine açık olan bir alana yerleştirilmesi. Böylece çocuğun hem bilgisayarı kontrolsüz kullanımı hem de sosyal çevresinden kopması büyük ölçüde önenebilecektir.
- Ailedeki yetişkinlerin diğer davranışlarında olduğu gibi İnternet kullanımında da olumlu model olması.
- Çocuğun İnternet bağımlılığının belirtilerinin araştırılması. Bunun için okuldaki performansının, fiziksel ve ruhsal sağlığının, ailesiyle ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin İnternet kullanımından etkilenip etkilemediğini irdelemek. Eğer internet bağımlılığı yönünde belirtiler gösteriyorsa, profesyonel yardım almasını sağlama.
- Çocuğun internet kullanımını yasaklamak yerine, bir günde bu eylem için ayırdığı süreyi onunla konuşup tartışarak sınırlama. Aksi takdirde ödevlerini yapması gibi durumlarda aileler geri adım atmak veya denetimi tamamen yitirecekleri internet kafelere çocuklarını yönlendirmek durumunda kalacaklardır. Bunlara ek olarak yasaklanan bir eylemin çocuk için çekiciliğinin artması olasılığı da oldukça yüksektir.
- Çocuğun İnterneti belli kurallara uyarak kullanmasını sağlama. Bu kuralları oluştururken de ebeveynler rehberlik rolünü üstlenmeli; ancak kuralları netleştirirkeni, çocukla birlikte yol almalıdırlar. 6-8 yaş grubunun psiko sosyal

ve bilişsel gelişimi dikkate alındığında çocuğun uyması beklenen kuralları içselleştirebilmesi ve kendi kendisini yönetmesi açısından böylesi bir tarzın çocuğu İnternetin zararlı etkilerinden koruma yanında İnterneti onun gelişimine katkı sağlamada bir araç olabileceği görülür. Çocuğun yaşına, koşullarına göre konabilecek kurallar; her gün belirli bir süre çevrim içi olma, ödevleri bitirinceye kadar İnternette gezinmeme veya anlık iletileri kullanmama, sohbet odalarına veya çevrim içi yetişkin içerikli sitelere girmeme gibi öğelerden oluşabilir.

- Çocuğa sohbet odalarında konuşmanın olası etkilerinin, bu tür iletişimlerde kendisinden uygulanması beklenen görgü kurallarının ve kendisini koruma yollarının çocuğun bilişsel özellikleri dikkate alınarak anlatılması.
- Çocukların İnternetteki gezintilerinin denetlenmesi. İnternetin kullanımını izleyen ve kısıtlayan yazılımların kullanılması. Bu tür davranışların çocuğun özgürlük alanını ihlal olmadığı aksine onu zarar verici kaynaklardan koruma yönündeki ebeveyn rolünün bir parçası olduğu bilinciyle hareket etme.
- Gerekliğinde öğretmenler ve diğer İnternet kullanımı konusunda uzman yardımı alarak çevrim içi etkinlikleri konusunda çocukla konuşmak. Onun var olan veya olası tehlikelerle karşılaşma durumunda yanında olacağı mesajını verme.
- Ebeveynlerin çocuklarıyla beraber bilgisayarda zaman geçirmeleri, zaman zaman bilmedikleri konularda çocuklarından yardım isteyerek ve çocuklarına destek olarak paylaşımda bulunmayı sürdürmeleri.

Yukarıdaki önerileri anne babaların yerine getirebilmeleri, kuşkusuz bilgisayara ve İnternete “yabancı” olmamalarıyla olasıdır. Yetişkinlerin bu konuda hem kendilerini geliştirmelerini, hem de çocuklarıyla teknoloji kullanımı aracılığıyla iletişimlerini güçlendirmelerini de sağlayacak bir dizi öneri geliştirilmiştir (Odabaşı ve diğ., 2007, s. 93-94):

1. Bilgisayarda bir kelime işlem programı seçin ve çocuğunuzla birlikte alıştırmalar yapın. Bir gün noktalama işaretlerini tartışın, imla kurallarına uygun yazı yazmaya çalışın. Bir gün yazdığınız paragrafların yerlerini değiştirin. İkinci de birer sayfa yazı yazıp sonra sayfalarınızı değiştirip birbirinize editörlük yapın. Daktilo ile kelime işlem programlarının farkını tartışın.
2. Çocuğunuzla beraber bir bilgisayar oyunu oynayın. Puanlı oyunları dönüşümlü olarak oynayarak üstün ve zayıf yanlarınızı tartışın. Oyunları eleştirin, kişiliğinize ne gibi katkılar getirebileceğini konuşun.
3. Çocuğunuzla ortak bir elektronik posta (e-posta) hesabı açın. Ortak mesajlar gönderin. Geleneksel posta ile elektronik posta arasındaki farkı tartışın. Sevdiğiniz bir televizyon programı ya da derginin e-posta adresini bulup, ortak bir istekte bulunun ya da genel bir yazı yazın.
4. İnternetteki güncel fırsatları değerlendirin. Burçlara, fıkralara ve şakalara girin. Ücretsiz olarak indirebileceğiniz yazıları, resimleri inceleyin. O günkü fırsatları bir panoda tarih atarak “Bugün İnternette” başlığıyla sergileyin. Diğer aile üyelerinin görüşlerini alın.
5. Çocuğunuzun yaşı uygunsa birlikte bir web sitesi hazırlayın. İnternetteki ücretsiz web sitesi kurma olanaklarını kullanın. Ailenizi tanıtan bilgiler, resimler yerleştirmeyi deneyin.
6. Çocuğunuzun hazırlayacağı bir ödev için ansiklopedi yerine İnternette arama yapın. Anahtar sözcükleri değiştirip farklı adreslerden değişik bilgiler toplamaya çalışın.

7. Yasal olarak müzik indirmeye izin veren web sitelerinin MP3'lerinden müzik indirip birlikte bir müzik arşivi oluşturun. Farklı listeler yaparak diğer aile bireylerinin zevklerine göre de müzik kutuları yapın.
8. Varsa dijital fotoğraf makinesinden bilgisayara fotoğraflarınızı yükleyin. Bilgisayarınızda bir aile albümü oluşturmaya çalışın.
9. Çocuğunuzla birlikte sohbet odalarına girin. Seçtiğiniz konuda başkaları ile iletişim kurun, farklı sitelerin sohbet odalarını deneyip size en uygununu bulmaya çalışın.
10. İnterneti keşfe çıkın. Birlikte İnternetin olanaklarını bulmaya çalışın. Farklı arama motorlarına ulaşarak renkler, yazılar, resimler gibi tasarımlar üzerinde tartışın.

Çocuklarını İnternetin yıkıcı etkilerinden korumaya çalışan bazı anne babaların da farklı yollar seçebildikleri gözlenmektedir. Bu da "iş yerlerinde çocuklarının ödevlerini yapma" biçiminde olmaktadır. Bu gibi çözüm denemeleri bilgiyi araştırma, bulma ve bilgileri bütünleştirme türündeki ödevler aracılığıyla çocukların bilişsel gelişimlerine katkı sağlanması hedefinden çocukları uzaklaştırmaktadır. Öte yandan, çocuklara kendi başlarına ödevin gereklerini yerine getiremeyeceğine ilişkin "yetersizlik duyguları" da aşılanmaktadır. Anne babaların bu gibi çabaları, çocukların teknoloji kullanımını konusundaki olumsuz tutumlarının gelişimine de ortam yaratmaktadır. Özetle değinilen bu sorunlar, okulda ve evde teknolojinin kullanımının yaygınlaştırılmasıyla ve (öğretmenler ve ebeveynler olarak) yetişkinlerin bakış açılarının gelişmesiyle aşılabilecek gibi görünmektedir. Bilgisayar ve İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte gündeme, bu tip teknolojilere bağımlılık sorunu gelmektedir.

İnternet Bağımlılığı

Çağımızda bağımlılık türleri giderek artmaktadır. Bu listeye eklenenlerden biri de İnternet bağımlılığıdır. Bu kavram diğer bağımlılık türlerinde olduğu gibi kişilerin zamanlarının büyük bir kısmını kullanma biçimlerine, sağlıklılık hâllerinin zarar görmesine göre tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında İnternet bağımlılığı; kişilerin zamanlarının büyük bir kısmını İnternette geçirmeleri, bedensel, bilişsel ve duygusal sağlıklarının risk altına girmesi ve toplumsal ilişkilerinin zarar görmesi gibi tehlikeleri içermektedir. İnternet bağımlılığı, varlığı ile birçok ciddi sorunu içermesinin yanı sıra depresyon, öfke ve öz güven eksikliği gibi başka sorunların da tetikleyicisi olabilmektedir.

İlgili literatürde İnternet bağımlılığı kavramı gün geçtikçe daha sık kullanılırken insanların bu bağımlılığı farklı biçimlerde yaşamakta olmaları, belli türlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Daha çok yetişkin davranışlarının gözlenmesinden yola çıkılarak oluşturulmuş olan bu türler; siberseks bağımlılığı, bilgi bağımlılığı ve *bilgisayar oyunu bağımlılığı* gibi isimler almıştır (Akt: Odabaşı ve diğ., 2007, s.87). Özellikle okul çağı çocuklarını tehdit eden tür olan bilgisayar oyunu bağımlılığı, bilgisayar oyunlarına aşırı düşkünlük olarak gözlenmektedir. Birden çok kişinin net üzerinden oynayabildiği oyunlar; herkese açık, kolayca ve ücretsiz olarak kolayca ulaşılabilir niteliktedir. Uzmanlar tarafından bu ortamda bireyin elde ettiği başarı ya da başarısızlığın takma ada ait olması, en önemli risk faktörlerinden biri olarak görülmektedir (Akt: Odabaşı ve diğ., 2007, s.87). Diğer bağımlık türlerinde olduğu gibi bilgisayar oyunu bağımlılığı geliştirmede bazı kişilik özellikleri ortam yaratabilmektedir. İçer dönük, sosyal becerileri gelişmemiş, utangaç, kırılğan ço-

çocukların gerçek sosyal ilişkiler yerine sanal ilişkileri daha az tehdit olarak algıladıkları gözlenmektedir. Gelişmiş olan bir bağımlılığın tedavisinin o bağımlılığın gelişmesini önleyici, koruyucu hizmetler sunmaktan çok daha zor, zahmetli ve uzun zaman aldığı bir gerçektir. Bu tür özellikleri olan çocukların eksik sosyal becerilerini geliştirmeleri yönünde ortamların düzenlenmesi, onları bilgisayar oyunu bağımlılığı gibi bağımlılıklar geliştirmekten koruyacaktır.

Özet

Bilişsel gelişimdeki temel kavramların birbirleriyle bağlantılarını açıklamak

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı, insanın zihinsel yetilerinin nasıl bir sırayla geliştiğini bazı temel kavramlar yardımıyla açıklamaktadır. Bilişsel gelişim; insanın bilişlerinde, geçici denge ve denge-sizlik halleri yaratılarak oluşur. Olgunlaşma ve deneyimlere dayalı olarak bilişsel yapıların ortam yaratmasıyla uyum sağlamaya yönelik çabalara girilir. Birey, aldığı bilgileri özümleme ve uyumsama süreçlerini kullanarak şemalara dönüştürür. Bireyin dünyayla ilgili giderek karmaşıklaşan bilgileri; şemalarda kaydedilerek örgütlenir, düzenlenir ve böylece yeni dengelemelere kavuşulur. Ancak bu bitmeyen bir serüvendir. Yeni bir durum ya da bilgiyle karşılaşıldığında süreç yeniden başlar.

Bilişsel gelişim dönemlerini açıklamak

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı, dört temel bilişsel gelişim döneminden oluşmuştur. Bu dönemler; (1) Duyusal Motor Dönem, (2) İşlem Öncesi Dönem, (3) Somut İşlemler Dönemi ve (4) Soyut İşlemler Dönemleridir. Bilişsel gelişim, ilk dönemden sonuncusuna doğru giderek daha karmaşık zihinsel yetilerin geliştiği bir süreçtir. Dönemlerde belirleyici ögeler, döneme adını vermektedir. İlk dönem, bebeklik dönemine karşılık gelir ve bilişsel gelişim oluşumu için temelin atıldığı bir dönemdir. İkinci dönem, okulöncesi yıllara karşılık gelir. İlkel düzeyde başlayan akıl yürütme etkinliklerinin ivme kazandığı gözlenir. Üçüncü dönem, ilköğretimin ilk dönemine karşılık gelen yılları kapsar ve Piaget'ye göre insanların büyük bir kısmı bu döneme özgü bilişsel özellikler gösterirler. Son dönem, en üst düzeyde akıl yürütme etkinliklerinin olduğu dönemdir. İnsanlar ergenlik çağına geldiklerinde bu döneme girmeye bilişsel olarak hazır olabilirler.

Bilişsel gelişime katkıda bulunma yollarını açıklamak

Gelişimin doğal seyri içinde insanoğlu, bir üst döneme doğru yönelme eğilimi içindedir. Daha üst gelişim düzeylerine çıkarabilmek için çocuklara, içinde buldukları gelişim dönemini dikkate alan uyarıcıların yanı sıra bir üst döneme hazırlayıcı uyarıcılar verilmelidir.

Çünkü gelişim, kendi seyri içinde oluşur. Bazen de yeni bilgiler bizim eski görüşlerimizle uyuzmaz. Belli bir dönemde ilk büyüme kıvılcımları, yavaş dengelemeler ve küçük zıtlıkların sonucu olarak ortaya çıkar. Sonra yeni bir deneme, hareketi başlatır; burada yeni zıtlıklar ve yavaş birleşimler bizi beklemektedir. Dengesizlikler, uyum için zekânın işlemesine ortam yaratır. Bu anlamda zihinsel büyüme, son derece karmaşık bir biçimde gerçekleşir ve çok daha etkili akılcı problem çözme kapasitelerini yeni problemlere genelleleyebilir. Yetişkinlerin çocuklardaki bu süreci harekete geçirici bir işlev üstlenmeleri gerekir. Ancak bu; çocukları yeni denge durumlarına yönlendirmek için zorlamaktan kaçınarak, çocuğu sorgulama, araştırma, gözlem yapma ve akıl yürütme türünde çabalara yöneltecek yoğunlukta uyarıcılar verilerek gerçekleştirilmelidir. Öğretmenler yeni kavramları, daha iyi problem çözme yöntemlerini öğrencilerine sunarken, onların bazı dengeleme işlemlerinin harekete geçmesini sağladıklarını da unutmamalıdır. Çünkü böylece geçiş dönemlerinde öğretmenlerin çocuklara, daha çok psikolojik ve kişisel destek vermeleri gerekecektir.

Oyunun bilişsel gelişimle bağlantısını açıklamak

Piaget'ye göre oyun, çocuğun bilişsel gelişimine paralel olarak gelişir. Çocuklar, içinde buldukları gelişim dönemine göre oyun evrelerinden de geçerler. Piaget, çocukların yaşamlarındaki ilk yedi yıldaki oyunlarının gelişimini alıştırma oyunu, sembolik oyun ve kurallı oyun olarak ardışık üç sistem olarak tanımlamıştır. Bu sistemler, kuramındaki duyu devinim, işlem öncesi ve somut işlemler dönemlerinin karşılığıdır. Çocuklar, sembolik oyunlarla "...mış gibi" oyunlara yönelirler. Nesnelere oyundaki amacına göre farklı biçimde kullanabilirler. Bir önceki gelişim döneminde yapamayacakları bu eylemle çocuklar; örneğin evcilik oyununda gazete parçasını para imiş gibi kullanabilir. Kurallı oyunlar ise toplumsal yaşamda oluşan kuralların oyuna yansımalarından oluşur. Yakan top, istop gibi bir nesilden sonrakine geçen türleri vardır. Çocuk bu oyunlarda kurallara uyar ve uyulmasını bekler; oyun arkadaşlarıyla eş güdümü, oyunun kuralları ile şekillenir.

İnternetin çocuklar üzerindeki olası zararlı etkilerinden çocukları koruma yollarını açıklamak

İnternetin çocuklar üzerindeki olası zararlı etkilerinden koruma yolları şunlardır: Evdeki bilgisayarın yerini seçerek kontrolü sağlamak, ebeveynlerin İnternet kullanımında olumlu model olması, çocuğun İnternet bağımlılığının belirtilerinin olup olmadığının araştırılması, İnternet kullanımını yasaklamak yerine süreyi yönetmeyi ve belli kurallara uyararak kullanmasını ve olası tehlikelere karşı kendisini koruma çocuğa yollarını öğretmek, çocuğun İnternetteki gezintilerinin denetlenmesi, gerektiğinde uzman yardımı alınması.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi öğrencileri bilişsel gelişimiyle ilgili bilgi sahibi olmanın sağladığı bir olanak **değildir**?

- Öğrenme-öğretme stratejileri alanına hakim olmak
- Çocukların nasıl düşünebildiklerini anlamak
- Çocukların düşünme becerinin nasıl geliştirdiğini bilmek
- Öğrenmeye hazır oluş düzeylerini yoklamak
- Düşünme düzeyinin nasıl değiştiğini anlamak

2. Piaget'e göre insanoğlunun iki temel eğiliminden biri uyum sağlamadır. Diğeri aşağıdakilerden hangisidir?

- Korunum
- Şema
- Uyumsama
- Özümlleme
- Örgütleme

3. ve 4. soruları aşağıdaki örneğe göre yanıtlayınız.

(I) Bale kursuna başlayan Sıla, öğretmenin gösterdiği hareketleri dikkatle izlemekte; aynısını yapmaya çalışmaktadır. (II) Sıla, evinde serbest zamanlarında farklı bir müzik çaldığında da içindeki duyguları öğrendiği figürlerle hareketlere dönüştürmektedir.

3. (I)deki ifade, Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nın hangi kavramına örnektir?

- Uyumsama
- Özümlleme
- Biliş
- Dengeleme
- Uyum

4. (II)deki ifade, Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nın hangi kavramına örnektir?

- Uyumsama
- Özümlleme
- Biliş
- Dengeleme
- Uyum

5. Bilişsel gelişimle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Uygun uyarıcılar verilirse bazı dönemleri geçmek olasıdır.
- Yetersiz uyarıcılar, gelişim üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.
- Çocuğa ne kadar çok uyarıcı verilirse çocuk bilişsel olarak o kadar gelişmektedir.
- Bilişsel gelişimi belirleyen en belirleyici unsur yaştır.
- Soyut işlemler dönemine girebilmek için, ergenlik çağına gelmek yeterlidir.

6. Bir öğretmen; öğrencilerinin içinde buldukları gelişim dönemini dikkate alarak onların yeni öğrenme durumlarında ne tür güçlükler yaşayabileceğini, ne tür duygular hissedebileceklerini tahmin etmeye çalışmış ve bu tahminlerini sınımıştır. Bu duruma ne ad verilir?

- Korunum
- Özümlleme
- Empati
- Şema
- Uyumsama

7. Piaget'in Bilişsel Gelişim Dönemleri dikkate alındığında, aşağıdakilerden hangisi 6-8 yaş grubu açısından **yanlıştır**?

- Bu yaş grubu duyuşsal-motor dönemi özellikleri gösterir.
- Bu yaş grubu hem işlem öncesi, hem de soyut işlemler dönemi özellikleri gösterir.
- Bu yaş grubu hem somut işlemler, hem de soyut işlemler dönemi özellikleri gösterir.
- Bu yaş grubu soyut işlemler dönemi özellikleri gösterir.
- Bu yaş grubu işlem öncesi dönemi özellikleri gösterir.

8. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı'nda oyunun ele alınışına göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Alıştırma türündeki oyunlar işlem öncesi döneme özgüdür.
- Sembolik oyunlar duyu devinim dönemine özgüdür.
- Alıştırma türündeki oyunlar, çocuğu toplumsal rollerine hazırlar.
- Kurallı oyunlar somut işlemler dönemine özgüdür.
- Kurallı oyunlar yetişkinlerin yönetiminde oynanır.

9. Çocuklar ve internet dikkate alındığında aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Yararlı olan çok sayıda sitenin olması
- Pornografik yayınlara kolayca ulaşılabilir olması
- Filtrelerin takılabilir olması
- Günderlik yaşamı aksatabilmesi
- Bağımlılık yaratması

10. İnternet bağımlılığıyla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur? Bu tür bağımlılık;

- giderek kontrol altına alınmaktadır.
- ancak uzmanlar tarafından fark edilebilir.
- bazı kişilik özellikleri olanlarda daha kolay gelişebilir.
- bilgisayarla uğraşmayı gerektiren meslek elemanlarının sorunudur.
- bir süre bilgisayardan uzak olmayı gerektirir.

Yaşamın İçinden

29.01.2008

Tek odalı gecekondu dan çıkan satranç şampiyonu

Annesi babası, felçli dedesiyle Mamak'ın Tepecik Mahallesi'nde bir gecekondu da büyüdü Kübra Öztürk . İlkokul ikinci sınıftayken mahallede açılan satranç okuluna gitmeye başladı. Öylesine yatkın ve tutkundu ki satranca, kısa sürede ödüller gelmeye başladı. Bulgur pilavı ve tarhanayla beslenen o ufak kız bugün ABD üniversitelerinin peşinden koştuğu genç şampiyon aday. ...Kübra (16), anne babası dışında abisi ve ablası, felçli dedesi ve büyük annesiyle bu evde büyüdü. Ankara'da Mamak'ın Tepecik Mahallesi'nde Kayaş İlkokulu'nda ikinci sınıfa giderken, Gaziosmanpaşa Rotary Kulübü mahallede bir Satranç Merkezi açtı. Satranç öğretmeni İslam Osmanoğlu, okullarda yeteneği olanları araştırdı, Kübra da seçilen öğrencilerden biriydi. Mahallelinin başlangıçta "Bu kumar mı? Ne biçim spor!" diyerek taşıdığı kulüp binasında saatlerce çalıştı.

Satranca başladıktan sekiz ay sonra hocası Osmanoğlu, onu İspanya'daki Dünya Şampiyonası'na götürdü. Orada yaş grubunda 44'üncü oldu. Bu turnuvadan sonra da kızlarda Ankara ve Türkiye birinciliğini kimse elinden alamadı. Turnuvaların yıldızıydı artık. Herkes onu birbirine gösteriyor, başarısının arkasındaki sırrı merak ediyordu. Annesine "Kızınızı neyle besliyorsunuz?" diye sorduklarında "Bulgur pilavı ve tarhana" cevabını alınca şaşırıyorlardı. Kübra satranca büyük bir hevesle sarılmıştı. "1998'de satranca başladığımda bunun bir spor olduğunu filan bilmiyordum. Bütün sınıf satranç oynuyordu. Zamanla herkes bıraktı, yalnız ben devam ettim. İlk turnuvam olan dünya şampiyonasında 44'üncü sırayı alınca bir gariplik olduğunu hissettim. 8 yaşındaydım ve 10 yaşındakilerle oynuyordum! Bir yıl sonra dokuz yaşındayken 10 yaş Türkiye üçüncülüğünü aldım. 1999'dan sonra da 6 defa Türkiye şampiyonu, 2006 ve 2007'de ayrıca Avrupa şampiyonu oldum."

Artık mahallesinin gururu, çocukların da idolüydü. Onu gören Mustafa Yılmaz , Melek Akbaş, Filiz Altınbaş, Melek Tınbaş ve diğerleri satranç turnuvalarının gediklişi oldu, şampiyonlukları topladı. Artık kimse bu Mamaklı çocuklarla karşılaşmak istemiyordu. Ama içlerinden hiç biri Kübra kadar sabırlı çıkmadı. Çoğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle satrançı bıraktı. Kübra derslerden kalan tüm zamanını satranç kulübünde geçiriyor, annesi ye-

mekleri evden oraya getiriyor, babası çalıştığı konfeksiyon atölyesinden çıkışta gidip kızını alıyordu: “Yaşadığım ortamı ve zorlukları hiç düşünmüyorum. Federasyonun verdiği dizüstü bilgisayar ve kitaplarımla satranç çalışıyorum. Özel hocalarla ve müthiş imkanlarla çalışanlar da var. Ama insanın içinde o heyecan yoksa bir şey yapamıyor. Ayrıca öbür çocukların güvenceleri var. Benim yok ki! Ancak çalışarak bir yere varabilirim.”

Sobalı bir gecekonduya, bir yandan turnuvalara, bir yandan ÖSS'ye hazırlanan Kübra, ailesinin de umudu. Asgari ücretle çalışan babasının gücü Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Fizik Bölümündeki oğlu Mehmet'i okutmaya yetmeyince Kübra yetişti; Satranç Federasyonu'ndan aldığı maaşla abisini okutmaya başladı. Kübra son iki yılda kendi yaş grubunda Avrupa şampiyonluğunu kimseye kaptırmadı. Kasım ayında Antalya'daki Dünya Yaş Grupları Satranç Şampiyonası'nda 16 yaş grubu kızlarda birinciyle aynı puanı aldı; averajla dördüncü oldu. Bundan sonraki hedefleri de belli: “Artık büyüklerde yarışmak istiyorum. Milli takım oyuncusuyum. Bir yandan da okula devam edip avukat olacağım.” ...

Beyin avcılarını ABD'de Teksas Üniversitesi'nde satranç burslusu olarak okuması için teklifte bulundu. Şimdi Mamak Lisesi üçüncü sınıfta hem ÖSS'ye çalışıyor, hem de gelen teklifi düşünüyor. “Korkuyorum; ama gitmek de istiyorum. Çünkü kaderim değişecek.”

Kaynak: www.tumgazeteler.com/?a=2467120-11k-2008-01-062:44:52

Hürriyet(Erişim Tarihi: 29.01.2008)

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Giriş” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel Gelişim Dönemleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Oyun” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “İnternet” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “İnternet Bağımlılığı” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Geçmişte yetişkinlerin birer küçük kopyası olarak görülen çocukların kendilerine has düşünme tarzları olduğu günümüzde benimsenen görüştür. Artık günümüzde biliyoruz ki çocukları anlayabilmek ve çocukların yeni bir şeyler öğrenmelerine rehberlik edebilmek için, çocukların nasıl düşünebildiklerini anlayabilmemiz gerekmektedir.

Sıra Sizde 2

Piaget; biyolojik temelin etkisini de gözardı etmeksizin üzerinde yeterince durulmayan zihinsel gelişim süreçleri, akıl yürütme (uslamlama) işlemlerine ilişkin çalışmalarınıyla bilime çok önemli katkılar getirmiştir. Problem çözme durumunda çocukların aynı yaşlarda benzer, farklı yaşlarda ise birbirinden farklı zihinsel etkinlikler sergilemelerinin onların sahip oldukları bilgi birikiminden çok, durumu, olayı, problemi daha kapsamlı olarak ele almalarından ve daha karmaşık zihinsel işlemlerde bulunmalarından kaynaklandığını belirlemiştir.

Sıra Sizde 3

İlköğretim birinci sınıfa başlayana kadar herhangi bir okulöncesi kuruma devam etmeyip evde büyük annesinin desteği ile büyütülmüş 6 yaşında bir çocuğu ele alalım. Bu çocuk, öğrenim yaşamının ilk yılında bir yandan kendi dilinde okuma yazmayı öğrenirken aynı zamanda bir yabancı dil dersi almaktadır. Yabancı dil dersinde onun için daha önce hiçbir anlamı olmayan sözcüklerin anlamını bilmesi, yeri ve zamanı gelince bu öğrendiğini hatırlaması beklenmektedir. Bu çocuk için yeni olan bu durum, geçici bir dengesizlik yaratacaktır. Ancak gerek derste gerekse evde izlemesi sağlanan cd'de kendisine öğretilmeye çalışılan sözcüklerin kullanıldığı bir şarkı vardır. Çocuk onu izleyerek ve dinleyerek sesleri taklit etmeye çalışır (özümleme). Sahip olduğu dil becerisiyle ve kelime hazinesiyle öğrenmiş olduklarını yeni duruma uyarlayarak istenen sözcüğü seslendirir (uyumsama). Bu etkinlikler sırasında çocuk yabancı dersin gereklerini yerine getirmektedir (geçici denge durumu). Ama bu durum çok uzun süre devam etmeyecek, kafasında oluşan yeni bir soru işareti yeniden bir (dengesizlik) halinin oluşmasına aracılık edecek ve süreç böylece devam edecektir.

Sıra Sizde 4

Somut işlemler dönemi, çocukların formal eğitime katıldıkları yaşları kapsadığı için gerek anne babalar gerekse öğretmenler; çocukların düşünme, sorgulama ve

karşılaştırma yapmalarına ortam yaratmalıdırlar. Çocukların salt ezberleme yöntemiyle değil gözleyerek, araştırarak bilgiye ulaşmalarına, kendi çabalarıyla öğrenmelerine fırsat verilmesi; onların "düşünmeyi", öğrenmeyi sevmelerini sağlayabilecektir.

Sıra Sizde 5

İnsanoğlunun zihinsel becerileri, düşünme eylemini nasıl oluşturduğu ve hangi düzeylerde nasıl düşünebildiği hakkında bilgi sahibi olursak gelişmenin yollarını da bulmuş oluruz. Gelişim dönemlerine göre düşünme biçimi ve düzeyinin nasıl değiştiğini bilen bir öğretmen, öğrencilerinin yeni bir şeyleri öğrenmeye hazır olma düzeylerini de daha kolayca fark edebilir. Böylece çocuklara öğrenmeye hazır olmadan bir şeyler öğretmeye çalışmaz ya da çok hazır ve duyarlı oldukları anı kaçırmamış olur.

Sıra Sizde 6

Çocuklar, sembolik oyunlarla "...mı gibi" oyunlara yönelirken nesnelere oyundaki amacına göre farklı biçimde kullanabilirler. Bu, simgesel düşünme yaşantıları sağlayarak bilişsel gelişimine katkıda bulunur. Kurallı oyunlarla da toplumsal yaşamda oluşan kurallara uymaya, toplumsal rollerini yerine getirmeye hazırlanır. Oyunların desteği ile gelişen toplumsal etkileşim çocukların benmerkezci düşünme tarzlarını değiştirmeleri, aynı duruma farklı açılardan ve başkalarının bakış açısıyla bakma fırsatları yaratmaları açısından geliştirici işlevlere sahiptir. Çocuklar; oyunlarla başkalarıyla iletişim kurmak, uzlaşmak, yarışmak, rekabet etmek, paylaşmak, hoş bulmadığı durumlara katlanmak, dikkat çekmek, anlayış, ve hoşgörü göstermek, hoş görülme talep etmek gibi çok çeşitli yaşantılar geçirirler. Oyunlar sırasında insanlar arasındaki farklılık ve benzerlikleri gözleme, fark etme fırsatları yakalarlar.

Sıra Sizde 7

Piaget'ye göre çocuklar, bilişsel gelişim dönemlerine paralel olarak sembolik oyunlarla kurallı oyunlar oynarlar.

Sıra Sizde 8

İnternet; çocuklar için zararlı sitelerin çokluğu, yararlı içeriği olan sitelerin azlığı, ekonomi ile ilgili yönleri, yararlı amaçlarla kullanılmaması, yoğun zaman kaybına ve aile içi çatışmalara neden olabilmesi, bağımlılık yaratması açısından riskler barındırmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Adıgüzel, Ö. (2000). Oyun ve Drama İlişkisi. (Ed. A. Öztürk) *Çocukta Yaratıcılık ve Drama*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 798.
- Bacanlı, H. (2000). *Gelişim ve Öğrenme*. Geliştirilmiş 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Berk, L. E. (2000). *Child Development*. Fifth Ed. Massachusetts: Allyn & Baban.
- Çileli, M. (1986). *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi* Ankara: V Yayınları,
- Nicolopoulou, A. (2004). *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası*. (Çev. M. T. Bağlı). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(2), 137-162.
- Odabaşı, H. F.(2005). Parent's views on the internet use. *The Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 4(1), article 5.
- Odabaşı, H. F., Kabakçı, I., Çoklar, A. N. (2007). *İnternet Çocuk ve Aile*. (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Onur, B. (2000). Geleneksel oyunların geleceği. *Çocuk Forum Dergisi*. 3(2), 55-57.

Sözlük

A

Adaptasyon (uyum sağlama): Piaget'in bilişsel gelişim kuramında bireyin mevcut zihinsel kapasitesini yeni bilgilerle geliştirerek, çevreye uyum sağlamasını ifade eden kavram.

Algı: Duyusal verileri yorumlayarak onları anlamlı hale getirme.

Amniyosentez: Doğum öncesi süreçte fetüsün teşhis edilebilir bazı gelişimsel kusurlara sahip olup olmadığını anlamak amacıyla, fetüsü çevreleyen amniyotik sıvıdan az bir miktarının annenin karnından alınarak analizinin yapılmasını içeren yöntem.

Animizm: Çocuğun bilişsel yapılarının olgunlaşmamasından dolayı canlı ile cansız, gerçek ile hayali karıştırması.

Anket yöntemi: Belirli bir konuda gerekli olan bilgilerin, bireylerin veya ilgili kişilerin bir dizi yazılı soru grubunu yanıtlamaları ile elde edilmesi.

B

Bağımlı değişken: Bağımsız değişkenden yapılan değişiklik, düzenleme veya ayarlama sonucunda gözlediğimiz değişken.

Bağımsız değişken: Bir deneyde, değişikliğe uğratılan, düzenlenen veya ayarlanan değişken.

Benlik kavramı: Bireyin kendisi ile ilgili duyguları, tutumları, yetenekleri, davranışları, inançları ve diğer kişilik özelliklerine ilişkin algılarının toplamı.

Benmerkezcilik: Bireyin olaylara sadece kendi açısından bakması, kendi istek ve ihtiyaçlarına öncelik vermesi, kendisi ile diğerlerinin düşünceleri arasında ayırım yapamama durumu.

Bilimsel araştırma: Belli bir problemi incelemek üzere bilimsel yöntemin sistematik bir biçimde kullanımı.

Bilimsel yöntem: Araştırmalarda izlenmesi gereken bir güc-lüğün hissedilmesi, problemin tanımlanması, hipotezin kurulması, çıkarımda bulunulması, veriler toplanarak ilişkinin test edilmesi gibi bir dizi basamak.

Bilinç dışı: Freud'un Topografik Kişilik Kuramı'nda bireyin farkında olmadığı bastırılmış yaşantıların bulunduğu bölge.

Bilinç öncesi: Freud'un Topografik Kişilik Kuramı'nda bireyin biraz dikkatini zorlamasıyla bilinç düzeyine getirebildiği yaşantıların bulunduğu bölge.

Bilinç: Freud'un Topografik Kişilik Kuramı'nda bireyin belli bir anda farkında olduğu yaşantıların bulunduğu bölge.

Bilişsel yapılar: Bireyin mevcut zihinsel kapasitesinde yer alan temel zihinsel öğeler ya da yetiler.

Birincil pekiştirici: Yiyecek, içecek, cinsellik gibi organizmanın biyolojik gereksinimlerini doyumaya yönelik hayatı önemi olan pekiştiriciler.

Biyo-psiko-sosyal varlık: Biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklerden oluşan varlık.

Blastosist: Doğum öncesi gelişimin dölü evresinde hücre bölünmeleri sonucunda çoğalan hücrelerin bir top halini alarak oluşturdukları hücre kümesi.

Boylamsal yöntem: Araştırma sürecinde aynı yaştan bireylerin oluşturduğu bir grubun belirli davranışlarını geniş bir zaman içerisinde gözlenen davranışlarına ilişkin değişimleri ortaya koymaya çalışan gelişimsel araştırma yöntemi.

Büyüme: Bedenin santimetre ve kilogram ile ölçülebilen fiziksel ve fizyolojik değişiklikleri.

C

Ceza: Davranışçı Yaklaşımına göre, istenmedik davranışları azaltmak ve/veya bu davranışları ortadan kaldırmak amacıyla, organizmaya istenmedik davranış sergiledikten sonra (onun için anlamlı olan) hoş olmayan bir nesne veya uyarıcıyla karşılaştırma veya (onun için anlamlı olan) hoş bir nesne veya uyarıcıdan mahrum etme.

D

Değişken: Ölçümden ölçüme farklı değerler alabilen özellikler.

Deneyisel yöntem: Değişkenler arasındaki ilişkiyi, kontrole olanak tanıyan bir deneyel düzenek içerisinde inceleyerek, değişkenler arasındaki ilişkiyi sebep-sonuç ilişkisi biçiminde ortaya koyabilen araştırma yöntemi.

Dengeleme: Piaget'in bilişsel gelişim kuramı'nda bireyin yeni durumlara uyum sağlaması için kendi zihinsel kapasitesi ile çevre arasında denge kurulmasını ifade eden kavram.

DNA (deoksiribonukleik asit): Genlerde bulunan ve bireyin tüm özellikleri ile ilgili kalıtsal bilgiyi içeren, yaşamın özü adı da verilen madde.

Döllenme: Erkeğin sperm hücresi ile kadının yumurta hücresinin kadının yumurtalığını rahime bağlayan fallop borusunda birleşmesi.

Dölü evresi: Doğum öncesi gelişimde yumurtanın döllenmesinden başlayarak yaklaşık iki hafta boyunca süren gelişim evresi.

Duyum: Duyu organlarının çevre tarafından uyarılması ile duyu organlarında oluşan değişikliklerin sinir akımı ile beyne iletilmesini içeren işlemler.

Duyusal bellek: Duyu organlarına gelen uyarıların kayıt edildiği bellek bölümü.

Duyusal-motor dönem: Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nda, refleks düzeyde tepki vermekten zihinsel işlemlerin kullanılmasına geçişin gerçekleştirildiği ve nesne devamlılığının kazanıldığı, doğumdan iki yaşa kadar olan zaman dilimini kapsayan bilişsel gelişim dönemi.

E

Ego: Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı'nda kişiliğin gerçeklik ilkesine göre hareket eden bölümü.

Elektra karmaşası: Freud'un Psikanalitik Kuramı'nda, kız çocuğun karşı cinsten olan ebeveynine cinsel ve duygusal yönden bir yakınlık geliştirmesi, aynı cinsiyetteki ebeveyninin yerini almaya yönelik yoğun bir istek ve bundan dolayı cezalandıracağı düşüncelerine eşlik ettiği düşmanlık duyguları.

Embriyo evresi: Doğum öncesi gelişimde, yaklaşık ikinci haftanın sonundan sekizinci haftanın sonuna kadar devam eden gelişim evresi.

Empati: Bireyin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyması, onun duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışması ve anladığını ona iletmesi eylemi.

Empatik bakış açısı: Kişinin olaylara, durumlara, kısaca dünyaya karşısındaki kişinin bakış açısıyla geçici bir süre bakma eğilimi.

Erken çocukluk dönemi: Bireyin yaşamında doğumundan sonraki sekiz yıllık dönem.

Erken ergenlik: Çocukların sağlıklı bir gelişim işareti olarak, erinliğe giriş yaşının düşmesi.

Evre kuramcıları: Belirli gelişim dönemlerinde belirli gelişimsel özelliklerin ortaya çıktığını savunan ve gelişimi belirli evrelere ayırarak inceleyen gelişim kuramcıları.

F

Fenotip: Bireyin gözlenebilir özellikleri.

Fetüs evresi: Doğum öncesi gelişimde, sekizince haftanın sonundan doğuma kadar olan gelişim evresi.

G

Gelişim dönemleri: Bireyin döllenmeden ölüme kadar olan zaman içerisinde belirli yaşlarda ön plana çıkan gelişim özelliklerini kapsayan yaş dilimleri.

Gelişim evreleri: Bireyin yaşamında değişmez ardışık bir sıra çerisinde ortaya çıkan ani nitel değişimleri kapsayan belli zaman dilimleri.

Gelişim görevi: Yaşam boyunca belli dönemlerde ortaya çıkan toplumsal olarak kabul edilen ve beklenen, sergilenmemesi durumunda, içinde yaşanılan dönemde ve sonraki döneme geçişte sorun yaşanmasına aracılık eden davranışlar örüntüsü.

Gelişim norm tablosu: Çocukların belirli yaş aralıklarında hangi gelişimsel özellikleri sergilemeleri gerektiğini gösteren tablolar.

Gelişim: Bir organizmada döllenmeden ölüme kadar olan süreçte ortaya çıkan sistemli ve birbirini izleyen değişimler.

Gelişimsel yöntemler: Yaş değişkenini dikkate alarak, bireylerin gelişiminin yaşa bağlı olarak nasıl gerçekleştiğini ve değiştiğini keşfetmeye çalışan araştırma yöntemleri.

Gen: Kromozomlarda yer alan ve kalıtsal olarak çocuğa aktarılacak olan özellikleri taşıyan biyo-kimyasal birimler.

Genetik kod: Kromozomlardaki DNA moleküllerini oluşturan birimlerin özel dizilişi biçiminde muhafaza edilen genetik bilgi, genetik şifre.

Genotip: Kalıtımla getirilen tüm özellikler.

Gerçek benlik: Bireyin kendisi için gerçek olarak gördüğü gereksinimleri, sübjektif düşünceleri ve duygularının toplamı.

Görüşme yöntemi: Bireye ilişkin gerekli bilginin çeşitli sorular yöneltilerek doğrudan bireyin kendisinden veya onunla ilgili diğer kişilerden sözel ve sözel olmayan biçimde elde edilmesi.

Gözlem yöntemi: Bireylerin davranışlarına ilişkin bilgilerin gözlemci tarafından duyu organları yolu ile olduğu gibi gözlenerek elde edilmesi.

H

Hayali seyirci: Elkind'in ergenlerin çevresindeki herkesin kendilerini izlediklerine inanmaları sonucunda kendilerine ilişkin yarattıkları hayali kitleyi ifade eden kavram.

Hazırbulunuşluk: Bireyin öğrenmesini etkileyen, eğitim ortamına getirdiği tüm özellikleri.

Hipotez: Değişkenler arasındaki olası ilişkiyi önceden kestirmeye çalışan ve ancak denendikten sonra doğruluğuna ya da yanlışlığına ilişkin bilgi edinilebilen geçici ilişkiyel yargılar.

İ

İçtenlik: Özü sözü bir olmak.

İd: Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı'nda kişiliğin haz ilkesine göre hareket eden bölümü.

İdeal benlik: Bireyin gerçek benliğinden ötede, olmak istediği benlik.

İkincil pekiştireçler: Birey için yaşamsal önemi olmayan biyolojik gereksinimlerden bağımsız olan pekiştireçler.

İşlem öncesi dönem: Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nda, dış dünyayı sembollerle anlamlandırmanın ve sezgilere dayalı akıl yürütmelerin gerçekleştiği, 2-7 yaşlarını kapsayan dönem.

İşleyen bellek: Duyusal belleğe gelen bilgilerin zihinsel işlemlerden geçirilerek, anlamlandırıldığı bellek bölümü.

K

Kendini gerçekleştirme güdüsü: Bireylerin potansiyellerini ortaya çıkarabilmek için doğuştan sahip olduğu itici güç.

Kesitsel yöntem: Araştırma sürecinde değişik yaş gruplarını oluşturan bireylerin belirli davranışlarının aynı zaman dilimi içerisinde belirlenerek karşılaştırılmasına dayanan bir gelişimsel araştırma yöntemi.

Kimlik oluşumu: Bireyin kim olduğuna, neleri başarıp neleri başaramayacağına ilişkin gerçekle tutarlı görüşler oluşturması, kendi geleceğine ilişkin akla yatkın planlar oluşturmaya başlaması.

Kişilik: Bireyi diğer bireylerden ayırt eden, tutarlı olarak sergilenen bireye özgü özellikler bütünü.

Kişisel efsane: Elkind'in ergenin evrendeki biricikliğini abartarak, yaşadıklarını başkalarının yaşayamayacağı, başkalarının başına gelebilecek bir durumun ise kendi başına gelmeyeceği biçiminde oluşturduğu efsaneyi ifade eden kavram.

Korelasyon katsayısı: İki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve miktarını belirten ve -1.00 ile +1.00 arasında bir değer alabilen katsayı.

Korelasyon: İki veya daha çok değişken arasındaki ilişki.

Korelasyonel yöntem: İki değişken arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü ortaya koymaya yönelik olarak korelasyon katsayısının belirlenmesi işlemi.

Korunum: Bir nesnenin görünüşündeki herhangi bir değişikliğe rağmen, nesnenin miktar, sayı, alan ve hacim gibi özgül özelliklerinin değişmeden aynı kalabileceği ilkesi.

Koşulsuz olumlu saygı: Bireyin bir diğer bireyi hiçbir koşulda bağlı kalmaksızın, sadece insan olduğu için değerli bir varlık olarak kabul etmesi.

Kritik gelişim dönemleri: Bireyin öğrenmeye ve gelişmeye en elverişli olduğu belli zaman dilimleri.

Kromozom: Bir hücrenin çekirdeğinde bulunan ve ana-babadan çocuğa geçecek özellikleri taşıyan genlerin değişik kombinasyonlarla dizilişinden oluşan yapılar.

Kuram: Değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyerek varolan durumu açıklamayı ve yordamayı amaçlayan, bilinmeyen durumlara ilişkin denenebilir yordamalar yapmaya uygun olan ve o alandaki mevcut bilimsel verilere ilişkin bilgileri çelişkisiz kapsayan kendi içinde tutarlı bilgiler bütünü.

L

Libido: Bireysel gelişimi ileri iten içgüdüsel enerji.

M

Merkezileşme: Dikkatin bir nesne veya durumun yalnızca tek bir boyutuna toplanması.

Motor gelişim: Bebeğin gelişimi süresince bedenini gittikçe artan bir biçimde kontrol altına almasını içeren hareketlerle ilgili gelişim.

N

Nesne devamlılığı: Bebeğin görüş alanının dışına çıkan kişilerin ya da nesnelerin gerçek anlamda yok olmadıklarını, kaybolmadıklarını kavraması.

Nicel değişme: İnsan gelişiminde miktarda, sıklıkta, büyüklükte ve sürede ölçülebilen ve gözlenebilen değişmeler.

Nitel değişme: İnsan gelişiminde işlevsel bir anlam içeren değişmeler.

O-Ö

Oedipus karmaşası: Freud'un Psikanalitik Kuramı'nda, erkek çocuğun karşı cinsten olan ebeveynine cinsel ve duygusal yönden bir yakınlık geliştirmesi, aynı cinsiyeteki ebeveyninin yerini almaya yönelik yoğun bir istek ve bundan dolayı cezalandıracağı düşüncelerine eşlik ettiği düşmanlık duyguları.

Olay incelemesi: Bireyin tüm yönleri ile derinliğine incelemek için analiz edilmesi.

Olgunlaşma: Vücut organlarının kendilerinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilecek düzeye gelmesi için kalıtımın etkisiyle geçirdiği biyolojik bir değişme.

Olumlu pekiştirme: Olumlu pekiştirmede davranışın sıklığını arttıran davranışı izleyen uyarıcı.

Olumlu pekiştirme: Davranışı izleyen hoş giden bir durumun, olayın ya da uyarıcının davranışın sıklığını arttırması.

Olumsuz pekiştirme: Olumsuz pekiştirmedeki hoş olmayan durumu ortadan kaldıran uyarıcı.

Olumsuz pekiştirme: Ortamda var olan itici uyarıcı ortadan kaldıran bir davranışın ilerideki tekrarlanma sıklığının artması.

Öğrenme: Bireyin çevresi ile yaşantıları yoluyla meydana gelen oldukça kalıcı olan davranış değişiklikleri.

Örgütlenme: Farklı davranışların daha üst bir düzeyde gruplandırılarak tutarlı bir bütün oluşturması, birbirinden farklı şemaların ve davranışların kategoriler halinde düzenlenmesini işlemi.

Özümleme: Piaget'in bilişsel gelişim kuramında bireyin varolan bilgi dağarcığına yeni karşılaştığı bilgiyi yerleştirme- si ya da dış dünyadaki bilgilerin içselleştirilmesi sürecini ifade eden kavram.

P

Pekıştirenç: Davranışın hemen ardından verilen ve davranışın tekrar etme olasılığını artıran uyarıcı.

S

Sırasal (ardışık) yöntem: Araştırma sürecinde farklı yaş gruplarının belirli davranış biçimlerini karşılaştırmayı ve bir zamandan diğerine davranışın sürekliliğine ilişkin bilgiler ortaya koymayı amaçlayan ve kesitsel ile boy-lamsal gelişim yöntemlerinin bir arada kullanılmasını ge-rektiren yöntem.

Somut işlemler dönemi: Piaget'in bilişsel gelişim kuramında korunumun kazanıldığı 7-12 yaşları kapsayan dönem.

Soyut işlemler dönemi: Piaget'in bilişsel gelişim kuramında soyut düşünmenin gerçekleştiği, 12 yaşından başlayarak yetişkinliğe kadar devam eden dönem.

Sönme: Edimsel koşullanma yolu ile öğrenilmiş bir davranışın, pekiştirilmediğinde organizmanın bu davranışı ser-gileme sıklığının giderek seyrekleşmesi ve bir süre son-ra tamamen ortadan kalkması.

Standart test: Bireylerin belli davranışlarını ölçmeyi amaçla-yan ve içeriği, uygulaması, işlem yolları ve süresi herkes için aynı olacak biçimde standart hale getirilmiş bir dizi yazılı veya sözlü sorunun oluşturduğu ölçme aracı.

Süperego: Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı'nda kişiliğin ahlaki ve toplumsal kurallar çerçevesinde hareket eden bölü-mü.

Ş

Şema: Bireyin çevresine uyum sağlayabilmesi için zihninde oluşturduğu algı çerçevesi.

T

Türe özgü davranış: Bir canlı türüne özgü tipik davranış örüntüleri.

U-Ü

Uyumsama: Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'nda bireyin var olan bilgi dağarcığını yeni bilgilere uyarlaması süreci.

Uzun süreli bellek: İşleyen bellekte anlamlandırılan bilgile-rin kodlanarak saklandığı bellek bölümü.

Y

Yakınsal gelişim alanı: Çocuğun gerçek gelişim düzeyi (bi-reysel sorun çözme) ile potansiyel gelişimi (yetişkin reh-berliğinde sorun çözme) arasındaki mesafe.

Yeni doğan bebek: Doğum ile birlikte yaşamın ilk birkaç haftası yada ilk bir ayı sürecinde olan bebek.

Yordama: Mevcut durumlardan geleceğe yönelik tahminler yapma.

Z

Zigot: Fallop borusunda yumurtanın sperm ile birleşmesi so-nucu oluşan döllenmiş yumurta hücresi.

Dizin

A

Akran 14
 Algı 129, 13
 Amniyosentez 98
 Anal Dönem 52
 Animizim 74, 201, 227
 Anket 31, 32
 Arkadaşlık İlişkileri 167

B

Bağımlı Değişken 37
 Bağımsız Değişken 37
 Bandura 76-78
 Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik 55-57
 Beden Kitle İndeksi 165
 Beden Oranı 101, 117, 142
 Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk 55-57, 58
 Benlik Kavramı 80, 81
 Benmerkezcilik 201-207, 227-229
 Betimsel Yöntemler 30
 Bilgi İşleme Kuramı 210-211
 Bilimsel Yöntem 27-29
 Bilinç 51
 Bilinç Dışı 51
 Bilinç Öncesi 51
 Bilişsel Beceriler 189-191
 Bilişsel Özellikler 105, 106
 Bilişsel Süreçler 6
 Bilişsel Yapı 73, 184
 Birincil Pekiştireç 61
 Biyolojik Süreçler 6
 Biyo-Psiko-Sosyal Varlık 5
 Blastosist 94
 Boşanma 13
 Boylamsal Yöntem 39, 40
 Brofenbrenner'in Ekolojik Sistem Kuramı 82, 83
 Büyüme 3

C /Ç

Ceza 62
 Çevresel Faktörler 11, 12
 Çoklu Zeka Kuramı 212, 213

D

Davranışçı Kuramlar 58-63
 Deneysel Yöntem 36-38
 Dengeleme 73

Destekleme 76
 DNA 9
 Doğum 99, 100
 Doğum Öncesi Gelişimin Evreleri 93-95
 Dollard 76, 77
 Dölllenme 94
 Dölüt Evresi 93, 94
 Duyusal Bellek 7
 Duyum 129, 13
 Duyusal - Motor Dönem 73, 185-189, 226
 Duyusal Özellikler 104, 129, 130

E

Edimsel Koşullanma 60
 Ego 50
 Elektra Karmaşası 52
 Elle Tutma 121-128
 Embriyo 94, 95
 Embriyo Evresi 94, 95
 Empati 74-81, 212, 227
 Empatik Anlayış 81
 Empatik Beceri 227-229
 Epigenetik İlke 54
 Ergen Benmerkezciliği 74, 75
 Erikson 53-58
 Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı 53-58
 Erken Çocukluk Dönemi 18
 Etki Yasası 60

F

Fallik Dönem 52, 53
 Fenotip 10
 Fetus Evresi 95
 Fiziksel Büyüme 162-166
 Fiziksel İhmal 171, 172
 Fiziksel İstismar 172
 Fiziksel Özellikler 101-103
 Freud 49-53
 Freud'un Topoğrafik Kişilik Kuramı 51
 Freud'un Psiko-Seksüel Gelişim Kuramı 51-53
 Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı 50

G

Gardner 212
 Gelişim 3, 4
 Gelişim Dönemleri 15, 16
 Gelişim Evreleri 17

Gelişim Görevleri 15, 16
Gelişim İlkeleri 8
Gelişim Süreçleri 5
Gelişimde Duraganlık-Değişkenlik İkilemi 17, 18
Gelişimde Kalıtım-Çevre İkilemi 18
Gelişimde Süreksizlik-Süreklilik İkilemi 17
Gelişimi Etkileyen Etmenler 9
Gelişimsel Yöntemler 38
Gen 9
Genetik Kod 4
Genital Dönem 53
Genotip 10
Gerçek Benlik 81
Gessel'in Olgunlaşma Kuramı 81, 82
Girişimciliğe Karşı Suçluluk 55-57
Görüşme 31, 32
Gözlem 30, 31
Gözleyerek Öğrenme 76-79
Guilford 212
Güvene Karşı Güvensizlik 55, 56

H

Hafıza 191
Hazırbulunuşluk 4
Hipotez 28
Hormonlar 10

I

İç Salgı Bezleri 10, 11
İçselleştirme 75, 209
İçtenlik 81
İd 50
İdeal Benlik 81
İkincil Pekiştirme 61
İnternet 232-235
İnternet Bağımlılığı 235
İşlem Öncesi Dönem 73, 74, 200-205, 227, 228
İşleyen Bellek 7

K

Kalıtım 9
Kan Uyuşmazlığı 97
Kendini Gerçekleştirme 80
Kesitsel Yöntem 38-39
Kimlik Oluşturmaya Karşı Kimlik Karmaşası 55-57, 58
Kişinin Sürekliliği 226
Kişisel Efsane 75
Klasik Koşullanma 58, 59
Korelasyon Katsayısı 35

Korelasyonel Yöntem 35-36
Korunum 74, 202-207, 229
Koşullu Tepki 59
Koşullu Uyarıcı 59
Koşulsuz Olumlu Saygı 81
Koşulsuz Tepki 59
Koşulsuz Uyarıcı 59
Kritik Gelişim Dönemleri 16, 17
Kuram 28

L

Latent Dönem 53
Libido 51

M

Maslow 79, 80
Maslow'un İhtiyaçlar Kuramı 79, 80
Metaboliş 211
Mischel 76, 77
Motor Gelişim 120-129, 144-151, 163, 164

N

Nesne Devamlılığı 73, 189, 226
Nicel Değişme 3-5
Nitel Değişme 3-5

O/Ö

Oedipus Karmaşası 52
Okul 15
Olay İncelemesi 34
Olgunlaşma 3, 4
Olumlu Pekiştirme 61
Olumsuz Pekiştirme 61
Olumsuz Pekiştirme 61
Olumsuz Pekiştirme 61
Oral Dönem 52
Oyun 167-168, 190, 230, 231
Öğrenme 5, 58
Örgütlenme 72, 224
Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç 55, 56
Özümleme 72, 184, 185, 224, 225

P

Pavlov 58, 59
Pavlov'un Klasik Koşullanma Kuramı 58, 59
Pekiştirme 61
Pekiştirme 61
Pekiştirme Tarifeleri 61, 62
Piaget 6, 71-74, 183-188, 199-207, 223-225, 230, 231

Piaget'in Bilişsel Gelişim Dönemleri 73-75, 185-188, 224-230

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı 6, 71-75, 184, 199-207, 223-224

Psikanalitik Kuramlar 49

R

Refleks 102, 103, 185, 186

Rogers 80, 81

Rogers'in İnsancı Kişilik Kuramı 80, 81

S/Ş

Sembolik Dönem 73, 74

Sezaryen 99, 100

Sezgisel Dönem 73, 74

Sırasal Yöntem 40

Skinner 59, 60, 77

Skinner'in Edimsel Koşullanma Kuramı 59-63

Somut İşlemler Dönemi 74, 229

Sosyal Bağlam 188

Sosyal Bilişsel Kuram 76, 77

Sosyal Özellikler 106, 107

Sosyal-Duygusal Süreçler 7

Soyut İşlemler Dönemi 74, 75, 230

Sönme 63

Standart Test 33

Süperego 50

Şema 72, 184-186, 224, 225

T

Taklit 73

Tekrarlayan Tepkiler 73, 186-188

Thorndike 59, 60, 76

Tuvalet Alışkanlığı 121-129

Türe Özgü Davranış 6

U

Uyku 165-171

Uyum 184, 225, 72

Uyumsuz 72, 184, 185, 224, 225

Uzun Süreli Bellek 7

V

Vygotsky 7, 75, 76, 188, 207-210

Vygotsky'nin Sosyo-Kültürel Bilişsel Kuramı 7, 75, 76, 207-210

W

Watson 59, 76

Y

Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık 55-57, 58

Yakınsal Gelişim Alanı 69-76, 188, 208-210

Yeni Doğan Bebek 100-107

Yürüme 120-123

Z

Zeka 71

Zigot 9, 93, 94